

K.251.264
3

გუბაზ გოგატიშვილი

ფ უ ა უ რ ი
ლ ე შ ს ი კ ა
I

გუბაზ გოგატიშვილი

ფ უ ა უ რ ი
წ ე შ ს ი კ ა
I

თბილისი
2006 წელი

ნაშრომი ფართო პლანით შეხრულებული ორიგინალური გამოკვლევაა, რომელშიც წარმოდგენილია პიპონიზის პრინციპის მიხედვით გამოვლენილი კუთხური ლექსიკის მდიდარი საუნჯე - უხვი და საინტერესო ლექსიკურ სემანტიკური დონის ფშავური დიალექტური მასალა. იგი ორი ნივთსაგან შედგება და მასში მოცემულია ფშავურ ლექსიკურ ერთეულთა არეალური კლასიფიკაცია, მათი სემანტიკურ მიმართებათა ანალიზი რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით.

კვლევის შედეგები ფასეულია როგორც ფილოლოგიური მეცნიერების, ასევე ისტორიულ და ეთნოგრაფიულ მეცნიერებათა თვალსაზრისითაც. ერთი მხრით, იგი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს უმაღლეს სახანველებელში ჰუმანიტარული ფაკულტეტის სპეცკურსებსა და სპეცემინარებში დიალექტოლოგიისა და ქართული ენის კურსის შესწავლის დროს; ენათმეცნიერულ საეტიკობაზე კი - სტუდენტთა სადიპლომო, საკურსო თუ სამაგისტრო ნაშრომებში. მეორე მხრით, მას ფასეული მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიული ლექსიკოლოგიის, შედარებითი დიალექტოლოგიისა თუ ენის ისტორიის წინაშე მდგარი ამოცანების გადაჭრისათვის და, რაც მთავარია, ქართული დიალექტოლოგიური ატლასის შესაქმნელად.

რედაქტორი: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. ავ. არაბული

რეცენზენტები: ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. გ. გოგოლაშვილი

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. თ. უთურგაიძე

სპეგ-2000
შემოწმებულია

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფ. კ. ქრელაშვილი

ISBN 99940-62-26-3
ISBN 99940-62-27-1

ს ა მ ბ რ თ ვ ე ლ ო ს
პ ა რ ლ ა მ ე ნ ტ ი ს
ე რ ო მ ე უ ლ ი
ბ ი ბ ლ ი ო თ ე კ ა

K 251264

ფშვისა და ფშური კილოს მიმართ მკვლევართა დაუშვებელ ინტერესს რამდენიმე მნიშვნელოვანი გარემოება განაპირობებს:

1. ფშვი წარმოადგენს ისტორიული ფშვის ერთ-ერთ ძირითად ნაწილს და ფშური ყოფასა და ეთნოგრაფიულ რეალებში - შესაბამისად, ენობრივ მასალაში - რელიგიურად აისახება ის ვითარება, რომელიც დახლოებით „ვეფხისტყაოსნის“ ეპოქის ფეოდალური საქართველოსთვის უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი.

2. ფშური კილოს თავისებურებას განაპირობებს ისიც, რომ ფშვის ტერიტორია და, შესაბამისად, სამეურნეო და ყოფითი კულტურა, განვწილია მთისა და ბარის რეგიონებს შორის და ეს არის საუფუძველი მისი ლექსიკონის ორმხრივი შერევისა, ე.ი. გამდიდრებისა.

3. აღმოსავლეთ საქართველოს მოივლითა ინტენსიურმა მიგრაციამ ბარის სხვადასხვა კუთხეთა მიმართულებით განაპირობა ფშველთა გამსახლება ძალზე ფართო არეალზე - დუშეთის, ერწოთიანეთის, თელავის, დედოფლისწყაროს რაიონებში, რამაც ახალ და სისტემურ მიმართებათა თვალსაზრისით თავისებური დანაშრეებები წარმოქმნა ისტორიულ ფშურში.

4. ისტორიული ფშვის ნიაღში იშვა ვაგა-ფშველას პოეტური გენია და მისი მატერული და ენობრივი სამყარო ფშურის დაუშვებელმა ტუტემ ასაზრდოვა. მიოლოდ ვაგა-ფშველას ფწომენიც კი საკმარისი მოტივი უნდა ყოფილიყო იმისათვის, რომ მისი მშობლიური ენობრივი ნიაღი საგანგებო კვლევის საგანი შექმნილიყო.

როდესაც აკაკი შანიძემ ერთი საუკუნის წინ ისტორიული ფშვის ფოლკლორული და ენობრივი სამყაროს შესწავლა დაიწყო, პირველივე სტუმრობისას უკვე ცნობილ პოეტს - დიდ ვაგასაც შეხვდა. მაშინ იქ ერთი რუსი სტუდენტიც ყოფილა რაღაც საექსპედიციო განზრახვით. ვაგას აკაკი შანიძესთან დაუწილია: ეს რუსები და სხვა უცხოელებიც რომ ინტერესდებიან ჩვენს მთის კუთხეებით, ჩვენებს რატომ არ აინტერესებთ? მაშინ - XX ს-ის დასაწყისში - მართლაც მხეზრად აღეჭებოდა მთის რეგიონების „მტუეზულა“. მას შემდეგ საქართველოში, საბედნიეროდ, ეროვნული უწიერსიტეტი გაიხსნა და სასწავლო და სამეცნიერო დანესებულებების ფართო ქიელი შეიქმნა. ამან განაპირობა ქართველოლოგიის სწრაფი წინსვლა და მკვლევართა ყურადღება არც საქართველოს ეთნოგრაფიულ ერთეულებს, მათ შორის - ფშვეს, მოკლებია. მარტო აკაკი შანიძისა და მისი მოწაფეების შემკვიდრეობა რად ღირს ამ მიმართულებით.

მაგრამ ვისაც მეცნიერული კვლევამების კანონზომიერებებში ჩაუხედეს და შემეცნებითი სამყაროს კოსმოური განვრცობის საიდუმლოს შეხებია, მისთვის

მოულოდნელობა არ იქნება, რომ „სამკალი (ჯერაც) ფრიად არს“...

ფშაურის შესწავლის აღნიშნულ მკვლევარობაში თავის საპატიო წიგნს დაიჭერს ის საფუძვლიანი და მასშტაბური კვლევა, რომელიც ფშაურის ლექსიკას მოუძღვნა პროფ. გუბაზ გოგატიშვილმა. მან მართლაც სამსგავსიო ერთგულება გამოავლინა საკვლევო თემისა და პრობლემატიკის მიმართ, რასაც განგება აუცილებლად აჯილდოვებს ხოლმე საგანგებო შედეგით. სამ ათეულწელზე მეტია მკვლევარი სოფელსოფელ ოჯახოჯახს და სიტყვა-სიტყვა აღწერს და გამოიძიებს იმ ენობრივ საგანძურს, რომელიც აღნიშნული ისტორიული ფხოვიდან ერთ მძლავრ ვულკანად ამოფრქვეულა და მთელ აღმოსავლეთ საქართველოში გაბნეულა.

მთოდიც საგანგებოდ გამოუტყბნია ამ რთული ლექსიკური პანორამის კვლევისათვის - მასალის რეგიონულ-სემანტიკური ანალიზი. შეიძლება ითქვას, რომ დიალექტური ლექსიკის კვლევის თვალსაზრისით ფშაური ერთერთი ყველაზე უფრო სკრუპულოზურად შესწავლილი კილო იქნება არა მხოლოდ ქართულ დიალექტებს შორის. ამ კომპლექსურ კვლევით პროცესს (ენ. პიპინიშიურ და სუბორდინაციულ მიმართებათა ანალიზს) დაქვემდებარებია როგორც დიალექტური ლექსიკის შიდა სემანტიკური მიმართებები, ისე დიალექტთაშორისი ლექსიკური საკითხები. განსაკუთრებული მნიშვნელობისაა ლექსიკის კვლევა ყოფით რეალიტებსა და ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიულ მიკროკულტურასთან მიმართებით. ამ მრავალმხრივმა კვლევამ მაღალი შეფასება დაიმსახურა აღიარებულ ქართველოლოგთა მიერ.

ყველაზე არსებითი მაინც ის არის, რომ ნაშრომში წარმოდგენილია ფშაური დიალექტური ლექსიკის სრული დარგობრივი აღწერა, აქ ცალკე ვაგუშ ფებს ქმნის სანქსტეულებო ანუ კულტურასა-სურებასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია, სოციალურ ურთიერთობათა და ადამიანის ხასიათისთვისების აღნიშვნელი, მინათმოქმედების, მეცნიერების, პურეულისა და მარცვლოვან პარკოსან კულტურათა, თიბებისა და ბალახეულ მცენარეთა აღნიშვნელი, მებოსტნეობა-მებაღეობის, შუშისა და ცეცხლის, ბუნების მოუღენების აღნიშვნელი, მეფრინველეობის, მეჭოფეულობის, მშენებლობისა და ხის დამუშავების, საღებური აქიმობა-მკურნალობისა და არაერთი სხვა დარგის ლექსიკა.

პროფ. გუბაზ გოგატიშვილის ნინამდებარე მასშტაბური - ორტომიანი - მონოგრაფია დიალექტური ლექსიკოლოგიის სფეროში განუზომელ სამსახურს გაუწევს ქართველოლოგიის არაერთი სფეროს წარმომადგენელს, ის ღირსეულად დაუდგება გვერდით აკაკი შანიძის მონაპოვრებს ფშაური ფოლკლორისა და ლექსიკის სფეროში, „ვაგა-ფშაველას მკირე ლექსიკონს“ და მათთან ერთად შექმნის მკვიდრ საფუძველს სრული ლექსიკონის შესადგენად.

**ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი,
პროფესორი აპთანადიშვილი არაბაშვილი**

I ნ ა ო ლ ი

ფსაური ლექსიკონის რევიზიის-სამართლებრივი კლასიფიკაცია

I თავი - ნაშრომის ზოგადი დახასიათება და მისი სტრუქტურა

ფსავი საქართველოს მთის ძირქველი, განუყოფელი ნაწილია და უძველესი პერიოდიდან იგი ისეთსავე მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა საქართველოს საშინაო თუ საგარეო ცხოვრებაში, როგორც აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთი საერთოდ.

ფსაური, თავისთავადი და ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი დიალექტი ქართული ენისა, საყურადღებოა დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა ფორმათწარმოების სტრუქტურული თავისებურებებითა და ძალზე მდიდარი და მრავალფეროვანი ლექსიკური ფონდით, რომელიც დღემდე არ ყოფილა მთლიანი მასშტაბით კვლევის ობიექტი.

ფსაური ფსავის მკვიდრთა მტკიცელებაა, ერთ-ერთი უადრესად თავისთავადი და საინტერესო დიალექტია ქართული ენისა და სხვა დიალექტთა შორის იგი უურადლებას იქცევს ფორმათა თავისებური წარმოებითა და მდიდარი ლექსიკით.

ფსაური სხვა დიალექტებთან ერთად ქართული სალიტერატურო ენის მახასრღოვებელი, მისი ლექსიკური შედგენილობის დახვეწისა და განვითარება-გამდიდრების ერთ-ერთი ძირითადი წყაროა.

ფსაულები ღეშეთისა და თიანეთის რაიონების გარდა ცხოვრობენ კახეთისა და ქართლის სხვადასხვა კუთხეშიც. ამიტომ ფსაველთა მტკიცელება და, მით უმეტეს დარგობრივი ლექსიკა, ცხადია, აჭლავნებს თავისებურებებს რეგიონების მიხედვით.

ცნობილია, რომ დიალექტური ლექსიკა სპეციალურ ლექსიკასთან ერთად საერთო-სალიტერატურო ენის ლექსიკური ფონდის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია. დღესათვის სულ უფრო მეტ აქტუალობას იძენს სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ „ქართული ენის დიალექტების გრამატიკული წყობისა და ლექსიკური შედგენილობის საფუძვლიანი შესწავლა წარმოადგენს ქართული დიალექტოლოგიის მნიშვნელოვან და პირველხარისხოვან ამოცანას, რომლის განხორციელების გარეშე შეუძლებელია ქართუ

ლი ენის ისტორიის რიგი საკითხების წარმატებით კვლევა“ (119, 12).

რაზიკა შვილების მადლიანი ოჯახის მშობლიური დიალექტის - ფშაურის ლექსიკა, შეიძლება ითქვას, კომპლექსურად კვლავზე ნაკლებად და შესწავლილი და საზოგადოებრიობას, მათ შორის მოსწავლეებს, სტუდენტობას და სპეციალისტ მეცნიერ მუშაკებს საშუალება არა აქვთ ამომწურავად წარმოიდგინონ მისი შინაგანი პროფილი და სემანტიკური მრავალფეროვნება. ამიტომაც ფშაური ლექსიკისა და სემანტიკის საკითხებისადმი მიძღვნილი ნებისმიერი გამოკვლევა ფასეულად უნდა მივიჩნიოთ, რამდენადაც საქმე ეხება ქართული პოეტური განის - ვაჟა-ფშაველასა და ამ კუთხიდან გამოსული სხვა მწერლების მშობლიური დიალექტის ლექსიკის ამომწურავ, მართებულად აღქმასა და დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკურ ანალიზს.

უნდა ითქვას, რომ ფშაური დიალექტის ფონეტიკური, გრამატიკული და ლექსიკური საფუძვლები რამდენადმე რყევას განიცდის სალიტერატურო ენისა და მომოხანავე ბარის კილოების გაკვლევის შედეგად, რაც ხელს უწყობს თავისთავადი ფშაური ინოვაციების წარმოქმნასა და დამკვიდრებას. შეიძლება ერთსა და იმავე, ან ერთმანეთის მიმყოფ ფორმებშიც კი ორგანულად იყოს შერწყმული მთისა და ბარის კილოებისათვის დამახასიათებელი მოვლენები.

სამეურნეო ყოფის მრავალფეროვნებამ და ორიგინალურმა საწესწევულებო ტრადიციებმა განსახლდრეს ფშაური ლექსიკური ფონდის სიმდიდრე და თვითმყოფადობა. მისი ყოველმხრივი ანალიზი, დარგობრივ-სემანტიკური და თემატიკური კლასიფიკაცია კი, რაც დღემდე არ არის ასახული სპეციალურ ლიტერატურაში, ძალზე მნიშვნელოვანია ისტორიული დიალექტოლოგიისა და ლექსიკოლოგიის, ასევე დიალექტოლოგიური ატლასის შექმნის თვალსაზრისით.

ფშაურს თავისი ფონეტიკური, მორფოლოგიური თუ სინტაქსური და, აგრეთვე, ლექსიკური თავისებურებებით ერთგვარი შუალედური მდგომარეობა უკავია აღმოსავლეთ საქართველოს ბარისა და მთის დიალექტებს შორის და მრავალფეროვანი ლექსიკა აქვს, რაც სრულად არ არის შესწავლილ-გამოვლენილი კვლეა კუთხის მონაცემთა გათვალისწინებით, ამიტომ ამ თავისთავადი დიალექტური ერთეულის ენობრივი ანალიზი სალიტერატურო ენისა და ქართული ენის სხვა კილო-თქმების - მთიულურის, ხევსურულის, თუშურისა და მოხეურის, აგრეთვე მისი მომოხანავე ქართლურისა და კახურის მონაცემებთან

შეიძინებისასაც გულისხმობს მსგავსება-განსხვავების დასადგენად და მათ შორის ფშავის ადგილის გამოსაკვეთად. ამვე დროს მნიშვნელოვანია ხეობების, სოფლებისა თუ რაიონების მიხედვით გამოვლენილი და აღწერილი ყველა ის სპეციფიკური მოვლენა, რაც თვით ფშავის ცალკეული რეგიონებისათვის არის დამახასიათებელი.

ქართული დიალექტოლოგიის უპირველესი ამოცანა დღევანდელ ეტაპზე – სოფელ-სოფელ ცოცხალ ენობრივ მემკვიდრეობაზე დაკვირვებისა და გამოწველიდებითი ანალიზის შედეგად კილო-თქმათა მდიდარი ენობრივი ხაზანძურის შესწავლა ადგილებზე, ლექსიკურ ერთეულთა სრულყოფილი ხემანტიკურ-სტრუქტურული დახასიათება რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით და იზოგლოსათა არეალების დადგენა – თანაბრად მნიშვნელოვანია ქართული ენის ყველა დიალექტისა და განსაკუთრებით ფშავისათვის, რომელიც დიალექტური, თემური და ეთნოგრაფიული მიკროკულტურული ერთობის გამო გაცილებით მეტ ტერიტორიას მოიცავს, ვიდრე დღევანდელი გეოგრაფიული ფშავი. ამ საკითხების გადაჭრა ასევე მნიშვნელოვანია ეროვნული დიალექტოლოგიური ატლასის შექმნისა და, საერთოდ, ისტორიულ-შედარებითი დიალექტოლოგიის განვითარების თვალსაზრისითაც.

წინამდებარე გამოკვლევა ავტორის მიერ ჩატარებული ხანგრძლივი კვლევა-ძიების შედეგია. ნაშრომი ფართო სპექტრის მომცველი გამოკვლევაა. ხიურცეში განხილვების მიხედვით ლექსიკურ დონეზე მემკვიდრეობრივი განსხვავებულობის წარმოჩენის მიზნით მასში პირველად არის მოცემული ადგილობრივ დიალექტურ ლექსუმათა რეგიონულ-ხემანტიკური სტრუქტურის ანალიზი, კიპონიშის პრინციპის მიხედვით გამოვლენილი და თემატიკურად კლასიფიცირებული საინტერესო დარგობრივი ლექსიკა.

შრომა მიზნად ისახავს ავტორის მიერ არავისა და ივრის ხეობის ფშავში წლების მანძილზე ჩატარებული სავსელე მუშაობით გამოვლენილი დიალექტური ლექსიკური ერთეულების დამატებით, დღემდე აღუჩუსხავი მნიშვნელობების წარმოჩენას, იზოგლოსათა გავრცელების ძირითადი და ლატერალური არეალების დადგენას, რაც მნიშვნელოვანია დიალექტური ლექსიკის ლოკალიზაციისა და, საერთოდ, დიალექტურ მოვლენათა არეალური შესწავლის თვალსაზრისით, რითაც განისაზღვრება თვით პრობლემისა და ნაშრომის აქტუალობა.

გამოკვლევის მოცემულ ნაწილში წარმოდგენილია რეცეპციული მონაცემებისა და სიტყვათა ექსტენსიონალზე დამოკიდებული პიპონიმიის პრინციპის მიხედვით აღნუსხული მდიდარი ფშაური დარგობრივი ლექსიკა. ლექსიკური მასალა მეურნეობისა და ეოფაცხოვრების სხვადასხვა დარგს ეხება. ყოველი ლექსიკური ერთეული გამოვლენილია გამწვანებით, სოფელ-სოფელ შესწავლით და დასტურებული თავისებურებების საფუძველზე, სათანადო ფაქტებისა და პროცესების დაწვრილებით და საფუძვლიანი აღწერით. ფშავის სხვადასხვა კუთხის მონაცემთა შედარება-შეჯერება ლექსიკური ერთეულების პარალელურ მნიშვნელობათა დადგენისა და სემანტიკური მრავალფეროვნების წარმოჩენის საშუალებას იძლევა. შედეგად ამისა, მნიშვნელობის ზედმიწევნით გარკვევისა და სემანტიკური ნაირგვარობის გათვალისწინებით გზადაგზა წარმოდგენილია კვლევა (კალკულ ლექსიკათა მნიშვნელობების დაზუსტების მიზნით, გამოვლენილია ქართული ლექსიკოგრაფიისათვის მნიშვნელოვანი მრავალი სიტყვა, რაც საინტერესოა როგორც ისტორიული ლექსიკოლოგიისა და ენის ისტორიის, ასევე საეოფაცხოვრებო კალტურის ისტორიის თვალსაზრისითაც.

ნაშრომში, რამდენადაც ამის საშუალებას მოცულობა იძლეოდა, მოვლენები განხილულია სალიტერატურო ენასთან და ქართული ენის სხვა კილო-თქმების, კერძოდ აღმოსავლეთ საქართველოს მთის კილოების (ხევსურული, მთიულური, თუშური, მოხურე), ქართლისა და კახურის მონაცემებთან შეპირისპირებით – მსგავსება-განსხვავების დასადგენად და მათ შორის ფშაურის ადგილის გამოსაკვეთად. ამავე დროს ხეობების, სოფლებისა თუ რაიონების მიხედვით გამოვლენილი და აღწერილია ის სპეციფიკური მოვლენები, რაც ფშაურისათვის არის დამახასიათებელი.

რა თქმა უნდა, ამგვარ ნაშრომს სისრულის პრეტენზია არ შეიძლება ჰქონდეს და არცა აქვს, რამდენადაც ლექსიკა ნაკეტილი სისტემა არ არის, „იგი განუწყვეტლივ იცვლება დროში, იცვლება მისი კომპონენტების ურთიერთდამოკიდებულება“ (146, 234). ამიტომ ენობრივი საუნჯის – კილოური მეტყველების აუწყავი მარაგის აბსოლუტური გამოვლენა-აღნუსხვა პრაქტიკულად მიუღწეველია.

დადგენილ ნორმათა შესაბამისობის დაცვის გამო, სამწუხაროდ, შრომის წარმოდგენილ ნაწილში ვერ მოხერხდა უშუალოდ

ავტორის მიერ საუკუნე მუშაობის დროს ჩაწერილი ტექსტების მთლიანობა.

ფშაური დექსიკონის ამომწურავი და სრული ანალიზი, აგრეთვე ფშაურ დექსიკონ ერთეულთა კლასიფიკაცია და მათი ლოკალიზაცია რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით დღემდე არ გაგვანია. სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნული პრობლემა არ არის გაშუქებული. საკითხის ამომწურავი სახით გადაწყვეტა კი ფრიად საშუალოა და მნიშვნელოვანი. ფშაური დიალექტის რეგიონული შესწავლის მნიშვნელობას აძლიერებს ის ფაქტიც, რომ მის გრამატიკულ წყობასა და დექსიკონში გვხვდება არქაული მოვლენები თუ საინტერესო სახელწიქ:

-აჲ და -ამ თემისნიშნითან ზმნათა აწჷყოს წარმოება: უწყვეტელსა და დონიანი ზმნების წვევტილის მრ. რიცხვში -ეს, -ენ სუფიქსების არსებობა და მათი ურთიერთშენაცვლება: შჭამდ-ენ, მაჭმევდ-ეს, -დ(ნენ) ყაღისბის საპირისპიროდ; თნ-ენიანი ვნებითის ხიძველენი, სუბიექტის მრავლობითობის აღნიშვნა არქაული ნორმის მიხედვით, -ეს სუფიქსით უწყვეტელსა და გარდაუვალ ზმნათა წვევტილში (იყენ-ეს, იცოდ-ეს, გადმეფვარნ-ეს, მაჭმევდ-ეს); არქაული ფორმების აღნუსხვა ბრძანებითსა და კავშირებით მყორეში და მათ გვერდით ახალი ფორმების გავრცელებაც. მაგალითად: ეფიცებოდეს // ეფიცებოდენ, ტირიადეს // ტირიადენ, დამთვრადიოყენენ // დამთვრადიოყენეს და სხვ; კავშირებით მყორეში, მართალია, გაბატონებულია ა სუფიქსი, მაგრამ არქაულია -ე სუფიქსის გამოყენება -ენ და -ნ სუფიქსების მომდევნოდ: ეიყენეთ, დავიხიოყენეთ, ეეცნეთ. მნიშვნელოვანია სახელთა მრ. რიცხვის -ებ სუფიქსის მორფო-სინტაქსური ძალის გაფართოება დიალექტში როგორც ძველ ქართულთან, ასევე თანამედროვე ქართულთან მიმართებით. -ებ იძენს ძველი ქართულის -ენ // -ნ სუფიქსის ძალას: მთიბდ-ებ-ი დაჲ ოც-ნ-ე-), რომელთაც დიდი ღირებულება ენიჭებათ დიალექტთა ისტორიული განვითარებისა და სალიტერატურო ენასთან მათი მიმართების ზოგადი საკითხების გარკვევის თვალსაზრისით (დაწვრ. იხ.: 84, 145).

ფორმათწარმოების თავისებურებათა წარმოჩენა, წარმოქმნილ სიტყვათა სტრუქტურა და დექსიკონ ერთეულთა სემანტიკური მოდულების დადგენა, იზოგლოსათა არეალების გამოყოფა და ადგილობრივი დექსიკონის დარგობრივი კლასიფიკაცია, რა თქმა უნდა, ხელს უწყობს ქართულ კილო-თქმათა ახალი ასპექტით შეჯერებასა და ქართველურ

ენათა სტრუქტურის შესაბამის ელემენტებთან მათ მიმართებათა კომპლექსურ შესწავლას.

ბოლომდე გასაზიარებელი არ ჩანს სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქმული მოსაზრება, რომ თითქოს დღევანდელ ფშავში მხოლოდ ფშაური მეტყველების ასაკობრივი დიფერენციაცია შეინიშნებოდეს (176, 9). რასაკვირველია, მეტყველებაში ე. წ. „კუთხურობის“ ელემენტის მეტ-ნაკლები დაცულობა ცალკეულ ინდივიდთან, ზოგან წმინდა ლიტერატურულ ნორმათა სიჭარბის არსებობა გარდაუვალი პროცესია ნებისმიერი დიალექტისათვის და იგი, შეიძლება ითქვას, უნვერსალურ მოვლენათა კატეგორიას ეკუთვნის კიდო-თქმათა განვითარების ყოველ ეტაპზე, მაგრამ *მთავარია მოვლენათა პირველადობა – მეორეულობის გათვალისწინება. უნდა გვახსოვდეს, რომ: ერთეული თავისებურებანი აბსტრაქციისა და განზოგადების საშუალებას ვერ მოგვცემს. მთავარია გამოკვეთა ტიპური თავისებურებისა, მოვლენათა ძირითადი მახასიათებლებისა.* ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ფშაურ დექსიკურ ერთეულთა ფორმათწარმოების სტრუქტურულ თავისებურებათა, მათი სემანტიკური მრავალფეროვნების, დიალექტური დექსიკის რეგიონული კლასიფიკაციისა და სადურიაციო აფიქსთა ფუნქციური სემანტიკის გამოკვეთისას. ა. შანიძე იმთავითვე, ჯერ კიდევ 1913 წ., შენიშნავდა განსხვავებულობას ფშავის ცალკეულ რეგიონებში მცხოვრებთა მეტყველებაში, რაზეც საგანგებოდ ამახვილებდა ყურადღებას (163, 7-8). ვაჟაშვილი მოვლენა შეინიშნება ამჟამადაც: „მართალია, ფშაური კილოკავებად არ იყოფა, მაგრამ ფშაური მეტყველება მაინც ყველგან ერთნაირად არაა წარმოდგენილი. საფუძვლიანად იგი უკანა (უკვენა) ფშავშია დაცული. ამას თვით ფშავლებიც გრძნობენ და ზედმიწევნით განარჩევენ კიდევ მეტყველების ნაირსახეობებს. ამ გარჩევის ერთ-ერთი გამოხატულებაა ირონიული დამოკიდებულება სხვა თემის წარმომადგენელთა მეტყველებისადმი. ჩარგდელის (მალაროსკარის თემი) ნათქვამია: „დასიცილი (= დაცინვა) იციან უკვენა ფშავში აქიურ სიტყვებზე“ (196, 242). აღსანიშნავია, რომ ზუსტად ამავე სიტყვებით გამოხატული იდენტური აზრი ჩვენ ივრის ხეობის ფშავში, სოფ. ჩაბანოშიაც დავადასტურეთ. ე. ი. *განსხვავებულობა ფშავის ცალკეულ რეგიონებში მცხოვრებთა მეტყველებას შორის პირველად მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ, ხოლო ფშაური მეტყველეუ-*

ბის ასაკობრივი დიფერენციაცია, ვფიქრობთ, მეორეული მოვლენაა და აღსანიშნავია, რომ იგი საერთოა ნებისმიერი დიალექტისათვის.

ფშაურ დიალექტურ გარემოზე დაკვირვება და რევიონების მიხედვით მისი გამოწველილეთი ანალიზი აშუამადაც იძლევა იმის საშუალებას, რომ გამოიკვეთოს ამ დიალექტისათვის და მისი ამა თუ იმ ცალკეული არქაისათვის დამახასიათებელი ენობრივი თავისებურებანი. სწორედ თანამედროვე პერიოდისათვის ამ აქტუალურ საკითხზე ამხვილებდა ყურადღებას ა. შანიძე: „ახლა, როდესაც მთის კილოების შესახებ გარკვეული მუშაობაა ჩატარებული, სახურველია და საჭიროც, რომ თვითოეული კილო ცალ-ცალკე იქნეს უფრო დაწვრილებით შესწავლილი... რომ უფრო სრული წარმოდგენა ვიქონიოთ თვითეული მათგანის შესახებ“ (167, 42).

ფშაური დიალექტის ფონეტიკური, გრამატიკული და ლექსიკური საფუძვლები რამდენადმე რყევას განიცდის სალიტერატურო ენისა და მომიჯნავე ბარის კილოების გავლენის შედეგად, რაც ხელს უწყობს თავისთავადი ფშაური ინოვაციების წარმოქმნასა და დამკვიდრებას. შეიძლება ერთსა და იმავე, ან ერთმანეთის მომიჯნავე, მიმყოფ ფორმებში ორგანულად იყოს შერწყმული მთისა და ბარის კილოებისათვის დამახასიათებელი მოვლენები. მაგალითად:

ა) და ბ მორფემათა ხმარების წესი ხევსურულის გავლენის შედეგად უკანა ფშაის სოფლებში შედარებით მტკიცეა და დაცული, ხოლო მათი თავისუფალი მონაცვლეობა გავრცელებულია ქართლის მომიჯნავე წინა ფშაისა და კახეთის მომიჯნავე იურის ხეობის სოფლებში: რა უნი // რახუნი, ჩო ა // ჩოხა, ხადურა // აღურა, ელი // ხელი, უთულა // ხუთულა... [ამ მონაცვლეობასთან დაკავშირებით შევნიშნავთ, რომ და ბ გრაფემების და და ბ ფონემების ურთიერთმიმართება უძველეს ქართულ წერილობით ძეგლებში (ხანმეტი და პაემეტი ძეგლები) შეესაბამება ლიტერატურულ ნორმებს. ხინას მრავალთავი (864 წ.) პირველი ძეგლია, სადაც პარალელური ფორმები დასტურდება: გულის მის-ყოფა // გულისხმის-ყოფა. X-XV სს. ძეგლებში მსგავსი შემთხვევები ხშირდება და გვაქვს როგორც მონაცვლეობა // ბ, ასევე პირიქით ბ // ა :

1. მოსადიდინელი ბ შეცვლილია გრაფემით: უდავთა (უდაბნოს მრავალთავი, IX-X სს.), ო რიდენ (ოშკის ბიბლია, 978 წ., იურ., 5. 22);

მოს ადეთ (იერუსალიმის ბიბლია, XI ს. იერ., 9, 17); ავ უხება (-38, X ს., 213; -85, XIII ს., 334)...

2. ხ არის დაწერილი მისაღიოდნელი -ხ ჩაცვლად: ხაბრხეთაგან (ათონის მრ., X-XI სს.), მოიხსენე (ოშკის მრავალთაყი 1022-1025 წწ.), ხობშო (იერ. - 44, XII-XIII სს.)...

გვხვდება კონტამინირებული ფორმები: ო რენი (= მათხვრელი) - ხინა, - 26, 954 წ.) და გარდამოხ და (ათონი - 190, X ს.).

ეს მაგალითები წარმოგვიტანებენ () : (ბ) ფონემატური ოპოზიციის ნეიტრალიზაციას, რომელიც IX ს. დასახრულიდან დაიწყო და ზოგ დიალექტში დასრულდა უკვე X-XII საუკუნეებში. (დაწვრ. იხ.: 139, 100-128).

ბ) იოტაციის პროცესის მომძლავრება ამავე რეგიონებთან მიახლოებისას მიცემითსა და ნათესაობითში ხმოვანფუძისან ხახვლებთან ზმნის ენკლიტიკის შემთხვევებში, რაც ქართლ-კახური მოვლენაა: დედასა- გავ, მამასა- წერს (გარდამავალი საფეხურით: დედასა- ჭავ, მამასა- ხწერს...) :

გ) S₂O₃ ირიბი ობიექტის აღსანიშნავად -ის გამოვლენა ბ // ხ ბგერათა პოზიციურ ვარიანტად მაშინ, როდესაც იხინი (ბ//ხ-) პირის ნიშნებია დაბოლოებული ზმნისწიხის მომდევნოდ: გა-ხ-დექს → გა-დექს; მი-ხ-დექს → მი-დექს; და-ბ-დექს → და-დექს. გვხვდება გარდამავალ საფეხურად მიჩნეული ინოვაციებიც: გამოიქნება ბ / /-ხ პირის ნიშნებთან ერთად და ვიღები ბ // ხ- (ხ, შ) კომპლექსით გამოხატულ გარდამავალ ბგერას, „რომელსაც შემართვა - ხა აქვს, ხოლო დამართვა ბ ან ხ-ხო“ (196, 244). იოტაციის პროცესი ძლიერდება ქართლ-კახეთის რეგიონებთან მიახლოების პარალელურად; (იხ. დანართი №2).

დ) ხვესურეთის მომიჯნავე უკანა ფშავის სოფლებისათვის ძირითადი S₂ პირის ენ ბოლოსართის მხარდი ინტენსივობით შენაცვლება სამხრეთისაკენ ხალიტერატურო ენისათვის დამახასიათებელ - ნენ დაბოლოებით; (იხ. დანართი №1).

ე) II ხოლმობითის ფუნქციური გაფერმკრთალება და ნიველირება წინა ფშავის ქართლის მომიჯნავე და იურის ხეობის ფშავის კახეთის მეზობელი რეგიონების სოფლებში;

ვ) აგრეთვე გარდაუვალი ზმნების მრ. რიცხვის S₂ პირის აღმნიშვნელი -ეს დაბოლოების გამოყენების ინტენსივობა და მისი

თავისუფალი მონაცვლეობა -ენ დაბოლოებასთან ნამყოფი ფორმებში ხევეურეთთან მომთხროვე უკანა ფშავის სოფლებში და ამ პროცესის შესუსტება უკანა ფშავიდან მოშორებით, ქართლ-კახეთთან მიმდებარე რეგიონებში მოსახლეთა მეტყველებაში და სხვ. (იხ. დანართი №1).

ბ) ობიექტის მრავლობითობის -თ სუფიქსის წინ შემონახულია მესამე სუბიექტური პირის ნიშნები: -ს (მხოლოდითისა) და -ენ, -ნ (მრავლობითში) სამხრეთ რეგიონებში გამოყენების ინტენსივობის შესწორებით: გუავესთ, გიბავესთ, გიჭირსთ, გიკვირსთ, აგშურებიანთ, მოგიწყვიანთ...

ფორმათწარმოების სტრუქტურულ მახასიათებელთაგან ფშავურში აღსანიშნავია, რომ მკვეთრად გამოხატული თავისებურებებით ხასიათდება სახელთა და ზმნურ ერთეულთა ფორმაცვალებადობა, ნაცვალსახელთა და ზმნისხელთა ფორმათწარმოება და ასევე სიტყვაწარმოება, სუფიქსთა დერეფაციული ფუნქციის გამოკვეთა (შდრ. 84). **საკითხის განხილვის საფუძველია დებულება, რომლის მიხედვითაც ამა თუ იმ კონკრეტულ ფორმაში ენობრივი ელემენტის დეტერმინაცია მისი ფუნქციური ღირებულებით ხერხდება, რასაც ფშავური დიალექტური მახალაც ადასტურებს.**

ლექსიკის სფეროდან აღსანიშნავია:

დიალექტურად დიფერენცირებული ენის ლექსიკური შემადგენლობის დახვეწა-სრულყოფისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება კილოური ლექსიკის რეგიონულ შესწავლას. ისტორიულ-შედარებითი დიალექტოლოგიისა და ენის ისტორიის თვალსაზრისით სწორედ საველე მუშაობის შედეგად მოპოვებული ეს მახალა საინტერესო, რადგან ნუნეი ეპოქის ნიშანდობლივი პროცესი - ურბანიზაციის მოძალევა მთას დღეს განსაკუთრებით დაეტყო და მთის კილოთა ფასეული, და მათ შორის ფშავური, ლექსიკური ერთეულების სემანტიკური მრავალფეროვნების გამოკვეთა რეგიონული მონაცემების გათვალისწინებით ამჟამად ძალზე ჭირს.

რამდენადაც ისტორიული დიალექტოლოგიისათვის აუცილებელია დიალექტურ ლექსიკურ მონაცემთა ქრონოლოგიური კორექტირებისა და სემანტიკური მრავალფეროვნების გათვალისწინება, აქედან დიალექტური ლექსიკური ფონდის ცვლილებისა და შედარებურთიერთობის თვალსაზრისით სწორედ რეგიონული მონაცემების

მიხედვით აღნუსხული ფშაური ლექსიკის ნიმუშები და ჩაწერილ-მოპოვებული მასალაა მნიშვნელოვანი. ამ მხრივ საკურადღებოა როგორც საკუთრივ ფშაური, ასევე დიალექტშიორისი სინონიმურად მონაცვლე და აგრეთვე სემანტიკურად ნაირგვარი ლექსიკური ერთეულები, რაც აღნიშნული დიალექტური ერთეულის არეალური შესწავლის მიზნით ჩატარებული საველე მუშაობის შედეგად გამოვლინდა. მათგან აღსანიშნავია საკითხი რეალიათა განმსაზღვრელი თავისებურებებისა და დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკის ურთიერთკავშირის შესახებ. ამ საკითხის შესწავლა-განხილვის შედეგად დასკვნის სახით იკვეთება აზრი, რომ მეტყველებრივი განსხვავებულობის საფუძველი სივრცული განზომილების ფარგლებში, ანუ რეგიონული თვალსაზრისით, მეტწილად ექსტრალინგვისტური ფაქტორებია (მოცემული არეალისათვის დამახასიათებელი კლიმატურ-გეოგრაფიული გარემო და იქ მცხოვრებთა ყოფიერების ბუნებრივი და ისტორიული პირობები). შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ამ ფაქტორების შედეგად წარმოიქმნება დიალექტურ ლექსიკაში შემავალი ის ფენა, რომელსაც ლოკალიზმები შეადგენენ.

ფშაური ლექსიკის რეგიონულ-სემანტიკური შესწავლის შედეგად გამოვლინდა აგრეთვე სემანტიკური თვალსაზრისით საინტერესო:

ა. სხვა დიალექტებთან ფორმითა და შინაარსით იდენტური (//იგივეობრივი) ლექსიკური ერთეულები;

ბ. სხვა დიალექტებთან ფორმით იდენტური და მნიშვნელობით განსხვავებული ლექსიკური ერთეულები;

გ. სხვა დიალექტებთან ფორმითა და შინაარსითაც განსხვავებული ლექსიკური ერთეულები.

წარმოდგენილი ლექსიკური მასალის სემანტიკური სტრუქტურის ანალიზი გვაძლევს საშუალებას დავასკვნათ, რომ სხვა დიალექტებთან ფორმითა და შინაარსით იგივეობრივი სიტყვები და გამოთქმები ძირითადად არქაული ხასიათისაა და ძველი ქართულიდან მომდინარეობს, ან მათი ნაწილი ამჟღავნებს შეხვედრებს უცხოურენოვან ლექსიკასთან.

ჩვენი აზრით, ესაა დიალექტური ლექსიკის შემადგენელი ის ძირითადი ნაწილი, რომელიც საერთოენობრივი სიტყვებით განისაზღვრება. ეს ლექსემები მეტწილად საერთო ენის კუთვ-

ნიღებას წარმოადგენენ. ეს არის დიალექტებში შემორჩენილი ნამემკვიდრალი იმ უძველესი დროისა, როდესაც საერთო-ქართველური ენა ხასიათდებოდა უფრო მყარი ლექსიკური ფონდით და დიალექტური განსხვავებაც მინიმალური იყო.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სხვა დიალექტებთან ფორმითა და შინაარსით იგივეობრივი სიტყვებისა და გამოთქმების ნაწილი ამჟღავნებს შეხვედრებს უცხოურენოვან ლექსიკასთან; ამა თუ იმ დიალექტისათვის (ან დიალექტთა ჯგუფისათვის) დამახასიათებელი ლექსიკური ნასესხობანი კი დიალექტური ლექსიკის მეორე შემადგენელ ნაწილს შეადგენს (შედრ. 147, 189). ამდენად, ჩვენი აზრით, ნებისმიერ დიალექტში დადასტურებულ ლექსიკურ ნასესხობათა ანალიზი საინტერესოა როგორც ენის ისტორიის, ასევე ისტორიული ლექსიკოლოგიის თვალსაზრისით.

დიალექტური ლექსიკისა და საერთოენობრივი ლექსიკის ნამემკვიდრევი უძველესი დროის სიტყვების სხვა ენებთან ურთიერთმიმართების საკითხი შეიძლება ერთ სიბრტყეზე განვიხილოთ. როგორც დიალექტურ, ასევე უცხოურენოვან ნასესხებ ლექსიკას საერთოენობრივ ლექსიკურ ფონდთან მიმართების თვალსაზრისით ერთგვაროვანი დამოკიდებულება ახასიათებთ: ნებისმიერი ენის ლექსიკური მარაგის გამდიდრების საშუალებანი არიან წარმოქმნასთან, თხზვასა და სიტყვათა მნიშვნელობების ისტორიულ ცვალებადობასთან ერთად.

ფშაურ ლექსიკაში ასახულია დიალექტური ლექსიკის ყველა რკალი, როგორც ფორმობრივი, ასევე სემანტიკური თვალსაზრისით. ამ მხრივ აღსანიშნავია:

1. **ლექსიკური სინონიმია**, სინონიმურად მონაცვლე ლექსიკური ვარიანტების არსებობა თვით ფშაურში.

სინონიმურად მონაცვლე ლექსიკური ვარიანტების რეგიონული თვალსაზრისით განხილვისა და პარალელურ ერთეულთა თუ მოუღენათა გაურკვევლებულობის საზღვრების დასადგენად იზოგლოსათა ძირითადი და ლატერალური არეალების გამოჯენის შედეგად იკვეთება სემანტიკური თვალსაზრისით საინტერესო სურათი ფშაური დიალექტური ლექსიკის მრავალფეროვნებისა უკანა ფშავის, წინა ფშავისა

და იერის ხეობის ფშავის მონაცემების მიხედვით. კვლევის ამოცანების გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ ლექსიკური სინონიმია ფშავურში ხადღვისოდ ძირითადად რეგიონულ დაყოფას დაქვემდებარებული და დაუქვემდებარებელი სინონიმურად მონაცვლეუ ვარიანტების არსებობით განისაზღვრება:

ა) მონაცვლეუ ლექსიკური ვარიანტები, რომელთა დოკალიზაცია ხერხდება რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით, გავრცელების ტერიტორიის დადგენით (იხ. ცხრილი №1);

ბ) თავისუფლად მონაცვლეუ ლექსიკური ვარიანტები, რომლებიც არ ექვემდებარება რეგიონულ დაყოფას და მათი დოკალიზაცია არ ხერხდება მოცემულ ტერიტორიაზე სახელდების პარალელური ფორმების ერთდროულად დადასტურების გამო (იხ. ცხრილი №2).

ძალზე საყურადღებოა დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკური მრავალფეროვნება და ნაირგვარობა ფშავურში, რაც დიალექტურ სხვაობათა ლექსიკურ-სემანტიკური სტრუქტურისა და ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორების ურთიერთ-მიმართებით განისაზღვრება. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ისეთ ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებს, როგორცაა რეგიონული მონაცემები - სიტყვის მნიშვნელობაში რეგიონული მომენტის გათვალისწინება (რაც სიტყვათა გეოგრაფიულ პროექციას ითვალისწინებს) და უნიფორმაფიული არეალები.

ამ მიმართებით ფშავური ლექსიკური მასალა ძალზე მრავალფეროვანია და ენის ისტორიისა და შედარებით-ისტორიული დიალექტოლოგიის ინტერესებიდან გამომდინარე, შემდგომი გამოწვევლივით საძიებო სამუშაოების ჩატარების უცილობელ წინაპირობას ქმნის.

ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკური სტრუქტურის გამოკვეთა, ლექსიკური მნიშვნელობის სრულყოფილი კლასიფიკაცია და ამის შედეგად ლექსემათა სემანტიკური მოცულობის დადგენა დაკავშირებულია სიტყვის, როგორც ენის ძირითადი ერთეულის, სპეციფიკასთან. ლექსიკური სისტემა ენისა სიტყვათა პოლისემანტურობას და ლექსემათა სემანტიკური მოცულობის ცვალებადობას ითვალისწინებს, რაც სხვადასხვა გარეგანი თუ შინაგანი ფაქტორების ზემოქმედებით განისაზღვრება.

ლინგვისტურ ფაქტორთაგან ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია:

ა) სიტყვათა მნიშვნელობების ქრონოლოგიური კორექტირება;

ბ) სიტყვის ინდივიდუალური სემანტიკით განპირობებული კონოტაცია;

- გ) სემანტიკური ძვრები: პოლისემიური არის ცვალებადობა;
- დ) რეინტერპრეტაცია.

აღნიშნული ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინება დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკური მრავალფეროვნებისა და ნაირგვარობის გამოვლენისა და ლექსიკური თვალსაზრისით მოცემული არეალის სრულყოფილი დიალექტოლოგიური დახასიათების წინაპირობაა.

ამ თვალსაზრისით შესწავლილი ფშაური ლექსიკიდან გამოიყოფა:

ა) ლექსიკონში შეტანილი და დახასიათებული სიტყვები, რომელთა დამატებითი, განსხვავებული მნიშვნელობანი გათვალისწინებული არ არის და, ამდენადვე, არც სიტყვის ლექსიკური ღირებულება და სემანტიკური პარალელებია სრულყოფილად წარმოდგენილი.

ბ) პოლისემანტური ლექსიკური ერთეულები მათი დამატებით, განსხვავებულ მნიშვნელობათა (სემანტიკური პარალელების) გავრცელების განმსაზღვრელი ტერიტორიის (დიალექტური არეალის) დადგენით (იხ. ცხრილი №1);

გ) პოლისემანტური ლექსიკური ერთეულები რეგიონულ დაყოფას დაუქვემდებარებელი, თავისუფლად მონაცვლე დამატებითი, განსხვავებული მნიშვნელობებით (სემანტიკური პარალელებით), (იხ. ცხრილი №2);

დ) დღემდე აღუწესხავი სიტყვები და იდიომური გამოთქმები, ან მათი დაუსუსტებელი მნიშვნელობანი, რომელთაც უდიდესი მნიშვნელობა აქვს კილო-თქმათა მდიდარი ენობრივი საგანძურისა და ენის ისტორიის შესწავლისათვის.

საველე მუშაობის დროს მოპოვებული და აღნიშნული ფაქტორების მიხედვით კვალიფიცირებული ფშაური ლექსიკის საინტერესო ნიმუშებს, რომლებიც ნაშრომშია განხილული, ფასეული მნიშვნელობა ენიჭებათ ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა თხზულებებში დადასტურებულ ფშაურ ფორმათა მართებული გაგებისა და, საერთოდ, შედარებით-ისტორიული დიალექტოლოგიისა და ეროვნული ენის ლექსიკური ფონდის სრულყოფილად შესწავლის თვალსაზრისით.

K 25-1204

ს ა ქ ა რ ე თ ვ ი ლ ო ს ე
პ ა რ ლ ა მ ე ნ ტ ი ს
ე რ ო მ ე ს უ ლ ი
ბ ი ზ ლ ი ო თ ვ ი ა

დარგობრივი ლექსიკიდან აღსანიშნავია:

ა) თემატური რკალებისა და პიპონიმის პრინციპის გამოყენების მიხედვით აღწერილი ფშაური დარგობრივი ლექსიკა დღემდე შესწავლილი არ ყოფილა. იგი საერთოეობრივი ლექსიკური ფონდის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია და განისაზღვრება ფშავის მრავალფეროვან მეურნეობრივ წარმოებასა და სამეურნეო ურთიერთობებთან, ადგილობრივი მოსახლეობის ცხოვრების წესსა და ყოფასთან დაკავშირებული სალექსიკონო მასალით, რაც გარკვეულწილად ხაღხურ ქმნილებებსა და საკულტო რიტუალებისა და ჩვეულებარწმენისადმი მიძღვნილ ლექსებდა-გადმოცემებშია ასახული;

ბ) დიალექტური ლექსიკური ფონდის დროული გამოვლენა ფრიად საშურია, რადგან მეურნეობრივი ცხოვრების წესის (ველილება-განვითარებისა და, საერთოდ, დიალექტურ თავისებურებათა ერთგვარი ნიველირების პროცესის გამო, რასაც მეტ-ნაკლებად ყველა დიალექტი განიცდის, კუთხური მეტყველების მრავალი თვალმარჯალიტი წევნთვის თანდათან ხელმოუწვდომელი ხდება;

გ) ფშაური ლექსიკის სხვა დიალექტებთან შედარებით გამოიკვეთა, რომ იგი მდიდარია საკუთრივ ფშაური ლექსიკური ერთეულებით. ფშაური ლექსიკის სემანტიკურ სტრუქტურაში ამ მიმართებით გამოიყოფა სხვა დიალექტების ლექსიკასთან ა) ფორმითა და შინაარსით იგივეობრივი, ბ) ფორმით ერთნაირი, შინაარსით განსხვავებული, გ) ფორმითა და შინაარსით განსხვავებული ერთეულები;

დ) ფშაური დარგობრივი ლექსიკის აღწერის საშუალებით ვლინდება პიპონიმის პრინციპი, რაც სიტყვათა ექსტენსიონალს უკავშირდება. ფშაურ ლექსიკაში, ისევე როგორც მის სტრუქტურაში, შემონახულია არქაიზმები. შესაბამის სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებული ტერმინების საშუალებით გამოიყოფა ის ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც არ გვხვდება სალიტერატურო ქართულში და ძველ ქართულ ლიტერატურულ ქმნილებათა კუთვნილებათა;

ე) ფშაური დარგობრივი ლექსიკა თემატიკურად მრავალფეროვანია და იგი მრავლად შეიცავს ლექსემებს, რომლებიც არ გვხვდებიან ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში; დღემდე გამოუქვეყნებლად ითვლებოდნენ ან განსხვავებული მნიშვნელობანი აქვთ; აგრეთვე იმ ლექსიკურ ერთეულებს, რომელთა მნიშვნელობები საერთოდ უცნობია და, ასევე იმ სიტყვებს, რომლებსაც ქართული

ენის სხვა კილოებს მიაკუთვნებდნენ;

კ) ფშაური დარგობრივი ლექსიკა მოიცავს შრავალ საინტერესო ტერმინს, რომელთაც ფახეული მნიშვნელობა აქვთ ისტორიული ლექსიკოლოგიის, შედარებითი დიალექტოლოგიისა და ქართული ენის ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით;

ს) ქართული ენისა და დიალექტური ლექსიკის თავისებურებათა გამოვლენა-დადგენის თვალსაზრისით გარკვეული ღირებულება ენიჭება იმ ლექსიკური მასალის შესწავლას, რომელიც დაკავშირებულია ენობრივი კოლექტივის დანაწევრებასთან სქესისა და ასაკის მიხედვით. აღსანიშნავია, რომ ამგვარი მასალა, ე.წ. „ბავშვის ენის“ სიტყვების სახით, წარმოდგენილია ხემანტიკური ბუდეების მიხედვით განხილულ დარგობრივი ლექსიკის ყველა თავში შესაბამისი მოვლენებისა და საკითხების გაშუქების დროს, რაც საინტერესო „ლექსიკურ სექტორს“ ასახავს საერთოენობრივ ლექსიკურ ფონდთან მიმართებით.

§1. პრობლემის აქტუალობა. დიალექტთა მონაცემების გაუთვალისწინებლად შეუძლებელია ენის თეორიის მრავალი მნიშვნელოვანი საკითხის სწორად გადაჭრა. დიალექტები მეტყველებაში მოქმედ კანონთა ყველაზე ნათლად გამოვლენის უმნიშვნელოვანესი სფეროა, ხოლო თვით მეტყველება ენისა და მისი ძირითადი კანონების რეალიზაციაა. ამიტომაც დიალექტთა შესწავლას ყოველთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, „მათი შეძგომი, უფრო ნადრმაგებელი კვლევა-ძიება ქართული ენათმეცნიერებისათვის აქტუალურ საქმედ ითვლება, განსაკუთრებით ქართული ენის განვითარების დღევანდელ ეტაპზე, როდესაც სალიტერატურო ენის გავლენა დიალექტებზე გაცილებით უფრო ძლიერია, ვიდრე ოდესმე ყოფილა“ (119, 11).

ქართული ენის კულტურული და გეოგრაფიული ცხოვრების დონის განუხრელი ცვალებადობა ქართული ენის ლექსიკური მარაგის განუწყვეტელ ცვლილებებს იწვევს, რაც სისტემატურ დაკვირვებასა და შესწავლას მოითხოვს. ასევე ითქმის დიალექტური ლექსიკის შესახებაც.

დიალექტების შესწავლის მნიშვნელობას აღიიერებს ისიც, რომ მათ გრამატიკულ წყობასა და ლექსიკაში გვხვდება არქაული მოვლენები თუ საინტერესო სახსენებო, რომლებიც ჯერ კიდევ თავის დროზე ვერ გამოუვლენია ქართული მწერლობის უძველეს ძეგლთა ენას (223,3) და რომელთაც დიდი ღირებულება ენიჭებათ დიალექტთა ისტორიული განვითარებისა და სალიტერატურო ენასთან მათი მიმართების ზოგადი საკითხების გარკვევის თვალსაზრისით.

დიალექტური ლექსიკის საფუძვლიანი შესწავლა, წარმოქმნილი სიტყვათა სტრუქტურა და ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკური მოვლენების დადგენა, იზოგლოსათა არეალების გამოყოფა და ადგილობრივი ლექსიკის დარგობრივი კლასიფიკაცია, თავის მხრივ, ხელს უწყობს „ქართული კიდო-თქმების ახალი ასპექტით შეჯერებასა და ქართულურ ენათა სტრუქტურის შესაბამის ელემენტებთან მათ მიმართებათა კომპლექსურ შესწავლას“ (160, 3).

დიალექტური ლექსიკა სალიტერატურო ენის განვითარება-გამდიდრების ძირითადი წყაროა. საერთო ენის ლექსიკური ფონდი დიალექტ

ტური ლექსიკით ხაზდობს და იგი სპეციალურ ლექსიკაშია მოთავსებული. თად საერთო-ხალიტერატურო ენის ლექსიკური ფონდის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტია, ამიტომ სრულად უნდა გამოვლინდეს ქართული ენის ყველა დიალექტის ლექსიკური მონაცემები, კერძოდ, სამეურნეო საქმიანობასა და ყოველ მოვლენებთან დაკავშირებული ლექსიკა, რაც ამას თუ იმ დიალექტურ არეალში მცხოვრებ პირთა ყოველდღიურ საქმიანობასთან არის დაკავშირებული.

ცნობილია, რომ ეკონომიკური და კულტურული ცხოვრების განუხრელი აღმავლობა დიალექტურ თავისებურებათა ნიველირების პროცესს უწყობს ხელს, რაც მეტად საშუროს ხდის სათანადო დიალექტური მასალის ხიფელ-ხოფელ, გამოწვლილყოთ შეკრებას. ქართული დიალექტოლოგიის განყოთარების ახლანდელ კრავზე აქტუალურ საყოთხად რნება დიალექტთა ხინქრონიული შესწავლა და დიალექტური მასალის შეკრება-ფიქსაცია (96,184). „ამ მიმართულებით კვლევა-ძიება ისე უნდა წარიმართოს, რომ ქართული ენის ყველა კილო, კილოკავი, თქმა თუ ქცევა შესწავლილ იქნეს სრულად და ამომწურავად, როგორც ფონეტიკურად და გრამატიკულად, ისე ლექსიკურად. ეს საშუალებას მოგვცემს საბოლოოდ დავადგინოთ დიალექტთა და დიალექტურ მოვლენათა გავრცელების საზღვრები, გაავიჯნოთ დიალექტთა საერთო და განმასხვავებელი ნიშნები და გადავწყვიტოთ შედარებითი დიალექტოლოგიის აქტუალური საყოთხები“ (119,13).

ამ მხრივ ფშავური დიალექტის მონაცემებს ქართული ენის ფონეტიკური ხისტემის, გრამატიკული წყობისა და ლექსიკური შედგენილობის მრავალი საყოთხის ისტორიულ ანექტში კვლევა-ძიებისათვის ღირებული მნიშვნელობა აქვს.

ფშავური ლექსიკა მთლიანად ჯერ კიდევ არასაკმარისადაა შესწავლილი. მისი სრულად აღნუხება, ლექსიკურ ერთეულთა შეკრება-ფიქსაცია და ლოკალიზაცია ცალკეულ რეგიონთა მიხედყოთ, აგრეთვე სემანტიკური სტრუქტურის დადგენა, იხოვლოსათა არეალების წარმონეხა და ადგილობრივი ლექსიკის დარგობრივი კლასიფიკაცია, რაც დღემდე არ ყოფილა კვლევის ობიექტი, უდავოა, ხელს შეუწყობს ქართული ენის კილო-თქმების არეალურ შესწავლას, რასაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ქართული დიალექტოლოგიური ატლასის შექმნისა და საერთოდ ისტორიულ-შედარებითი დიალექტოლოგიის განყოთარების თვალსაზრისით.

თით პროფ. ა. შანიძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, „ახლა, როდესაც მთის კილოების შესახებ გარკვეული მუშაობაა ნატარებული, სასურველია და საჭიროც, რომ თვითეული კილო ცალკეცალკე იქნეს უფრო დაწერილებით შესწავლილი და შემოწმებული ყველა მასალა, რაც გამოქვეყნებულია, და შეგროვილ იქნეს ახალი მასალა, რომ უფრო სრული წარმოდგენა ვიქონიოთ თვითეული მათგანის შესახებ. ჯერ კიდევ შეიძლება მიუხსროთ და აღვხსოთ ხალხური სიტყვიერების მსახლები და სიტყვები, რომლებიც ამ კილოების კეთილდებას შეადგენს“ (167,42).

ეს აზრი დიდ მეცნიერს ადრე არ გამოუთქვამს. საყურადღებოა, რომ იგი თხზულებათა I ტომის ავტორისეულ წინასიტყვაში აქვს ჩამოყალიბებული 1978-83 წლებში და, ამდენად, აქტუალურია დღესაც*.

შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ დიალექტური ლექსიკური საგანძურის რეგიონულად აღწერა და შემდგომ მისი ატლასზე აღბეჭდვა, ჩვენი აზრით, ქართული დიალექტოლოგიის ერთ-ერთი აქტუალური საკითხია და ამ ამოცანის გადაჭრისათვის ფასეულია წინამდებარე გამოკვლევაში სათანადო (არეალური შესწავლის) მეთოდის მომარჯვებით გამოყენილი ფშაური დიალექტის მონაცემები.

§2. გამოკვლევის მიზანი და ამოცანები, კვლევის ობიექტი. გარემოს დიალექტურ მახასიათებელთაგან, გრამატიკული თვალსაზრისით, მნიშვნელოვანია, ერთი მხრით, ხალხურ მეტყველებაში დამკვიდრებულ სინტაქსურ კონსტრუქციათა ანალიზი, მეორე მხრით, ლექსიკურ-სემანტიკური ურთიერთმიმართებანი, დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა კვალიფიცირება რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით და ლექსემათა სემანტიკური ნიუანსების წარმოჩენა.

გრამატიკულ თუ ლექსიკურ თავისებურებათა ერთგვარ ნიველირებას, რაც გარდაუვალი პროცესია ნებისმიერი დიალექტისათვის, ფშაური კილოც განიცდის. მოუხედავად ამისა, იგი ინარჩუნებს დიალექტოლო-

* აკად. ა. შანიძის ხსენის წინაშე დრმა მოკრძალების ნიშნად მოწივებით აღვნიშნავ, რომ სწორედ სახელოვანი მეცნიერის რწვეის შედეგად დავიწვეთ ფშაურ ენობრივ და ლექსიკურ თავისებურებათა გამოწველილეთი შესწავლა რეგიონულ-სემანტიკური თვალსაზრისით ჯერ კიდევ ასპირანტურაში სწავლის პერიოდში.

გულწრფელი მადლიერების გრძობით მოვიხსენიებ აგრეთვე ჩემს მეცნიერ-ხელმძღვანელს - პროფ. ალ. ღლონტს, რომელიც მხრუნველობას არ მკაცვებდა პრობლემის დამუშავების პროცესში.

გური თვალსაზრისით მკაფიოდ გამოხატულ თავისებურებებს.

არსებული გამოკვლევებისა და მოპოვებული მასალის მიუხედავად, ფშაური დიალექტის ლექსიკის სრული მიმოხილვა ყველა კუთხის მონაცემთა საფუძველზე დღემდე არ გაგვანია. არც სათანადო ტექსტებია საკმაო რაოდენობით გამოქვეყნებული. საკითხის გადაწყვეტა კი საშურია და მნიშვნელოვანი.

ჩნობილია, რომ დიალექტურად დიფერენცირებული ენის ლექსიკური შედგენილობის დახვეწა-სრულყოფისათვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დიალექტურ ლექსიკას, სხვადასხვა კუთხეში მცხოვრებთა ყოფით რიტუალებსა და სამეურნეო საქმიანობასთან დაკავშირებული ლექსიკის თანმიმდევრულად აღწერასა და გამოვლენას. ამ მხრივ, სხვა დიალექტებთან ერთად, საყურადღებოა მონაცემები ფშაურისა, რომელიც მთის კილოთა ჯგუფს განეკუთვნება, მრავალფეროვანი ლექსიკა აქვს და ფონეტიკურ-გრაფიკული თავისებურებებით შუალედური მდგომარეობა უკავია აღმ. საქართველოს ბარისა და მთის დიალექტებს შორის (164,11; 176,3), რაც განისაზღვრება ფშაურ კილოზე მოლაპარაკე მოსახლეობის ერთ დროს გადაღებულ დიგრაციით (რამაც ეთნოგრაფიული ფშავი გეოგრაფიულთან შედარებით ძალზე განაერთი) და მიმხე დიალექტების (ხვესურული, მთიულური, თუშური, მთხვეური) ენობრივი ასიმილაციის გათვალისწინებით. სწორედ ბარისა და მთის დიალექტებთან კონტაქტმა და, რაც მთავარია, დიალექტური, თემური და ეთნოგრაფიული მიკროკულტურული ერთობის განვრცობამ შეუწყო ხელი ფშაურში როგორც ლექსიკურ, ასევე ფონოლოგიურ-მორფოლოგიურ ერთეულთა ინოვაციების მონაცემად და ასევე პარალელური ვარიანტების განვითარებას. ამდენად, შედეგად ამისა, გამოიკვეთა სხვაობა ტერიტორიული მეტყველებრივი ნაირსახეობების სახით, ანუ განსხვავებულობა დიალექტსშიგნითა სივრცული განზომილების ფარგლებში, როგორც ენობრივი, ასევე ლექსიკურ-სემანტიკური დონის მიხედვით. ამიტომაც ფშაურ დიალექტზე უშუალო დაკვირვებათა შედეგად გაგვიჩნდა მოსაზრება, რომ იგი საინტერესოა როგორც ქრონოლოგიური, ასევე სივრცული განზომილების, ანუ რეგიონული თვალსაზრისით, რაც ადგილზე მოპოვებული მდიდარი დიალექტური მასალით დადასტურდა.

გამოკვლევის მიზანია ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტუ-

რი ფაქტორების გათვალისწინებით ფშავური დიალექტური მსხალის რეგიონულად შესწავლის საფუძველზე რაც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, ქართული დიალექტოლოგიის ხელეისი ამოცანაა, არაგვისა და ივრის ხეობების სოფელ-სოფელ და აგრეთვე გომბორსა და ქვემო ქედში კომპაქტურად მცხოვრებ ფშავლებში მოპოვებული და აღწერილი დიალექტური მსხალის გამოყენების საშუალებით:

შედლებისდაგვარად სრულად წარმოადგინოს კუთხური დექსიკის საგანძურა;

დიალექტურ დექსიკასთა სრული პახორტიზაციის მიზნით გამოავლინოს კუთხურ დექსიკურ ერთეულთა დამატებითი მნიშვნელოვანი და ამ გზით განსაზღვროს არაგვისა და ივრის ხეობის ფშავულთა მეტყველებაში დადასტურებული დექსიკურ-სემანტიკური მიმართებანი, აგრეთვე დიალექტურ დექსიკასთა, როგორც თავისუფლად მონაცვლელ ახვევ რეგიონულ დაყოფას დაქვემდებარებული დექსიკური ვარიანტები;

დაადგინოს ის დექსიკურ-სემანტიკური თავისებურებანი, ეთნიკური ფშავის ამა თუ იმ არეალში მცხოვრებთა მეტყველებისათვის რომ არის დამახასიათებელი;

გამოკვეთოს ის, რაც ძირითადად საკვლევო დიალექტური ერთეულისათვის და რაც საერთოა მის მომიჯნავე დიალექტებთან.

შრომაში გაანალიზებულია ეთნიკური ფშავის სხვადასხვა არეალში, კერძოდ არაგვისა და ივრის ხეობათა ფშავურ სოფლებში, აგრეთვე გომბორსა და ქვემო ქედში ჩაწერილი დიალექტური მსხალა, რომელიც მოპოვებულია ჩვენ მიერ სხვადასხვა დროს აღნიშნულ რეგიონებში ჩატარებული საკვლე შემაჯობისას.

§3. კვლევის ძირითადი შედეგები და მეცნიერული სიახლენი. საკითხის კვლევისას ვხელშედეგანელობდით პრინციპით, რომ დიალექტთა შერვეისა და მოცემული დიალექტის შიგნით ამა თუ იმ დექსიკური ერთეულის ხმარებულობის არეალისა და მისი სინონიმურად მონაცვლელ ვარიანტების გავრცელების განმსაზღვრელი ტერიტორიების დასადგენად ენათმეცნიერული ფვალსაზრისით მნიშვნელოვანია იზოგლოსათა გამოყოფა-დადგენა, რაც საბოლოოდ დიალექტურ დექსიკასთა გავრცელების ძირითად და ლატერალურ არეალებს მოჯნავს და დიალექტოლოგიური ატლასის შექმნის წინაპირობაა. ამ მხრივ

საქურადღებო აღმონდა არაკვისა და იერის ხეობის ფშვეელთა მეტეელებისათვის დახსხათებულ დიალექტურ ღექსიკურ ერთეულთა ღოკალიზაცია რეციონული მონაცემების მიხედვით დადასტურებული სემანტიკური ნოუანსებისა და განსხვავებულ მნიშვნელობათა გათვალისწინებით, რაც მრავალფეროვნად არის წარმოდგენილი ფშურ დარგობრივ ღექსიკაში და დღემდე არ ყოფილა ასახული სპეციალურ ლიტერატურაში.

სატარებელი კვლევა-ძიების შედეგები ამგვარად ყალიბდება:

- ტერიტორიული მეტეელებრივი ნაირსახეობების გამოვლენის თვალსაზრისით, ღინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინებით, *პირველად არის განხილული ფშური ღექსიკა, მოცემულია ღექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტურ სხვაობათა დახსიათება სვენთვის ხაინტერესო დიალექტურ გარემოში. ამ მიზნით:*

- *კლასიფიკირებულია ხინინიურად მონაცვლე ვარიანტები:*

- ღექსიკურ მიმართებათა გასარკვევად და პარადელურ ერთეულთა თუ მოვლქათა გაგრცვლებულობის საზღვრების დასადგენად ნაშრომში *ახევე პირველად არის მოცემული ფშურ იხოგლოსათა ძირითადი და ღატურადღური არეაღების გამოჯენის საკითხი, რაც ძირითადად უკანა ფშავის, წინა ფშავისა და იერის ხეობის ფშავის მონაცემებს მოიცავს.*

- *პირველადაა წარმოდგენილი ღინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორების ზეგავლენით ნამოყალიბებულ დიალექტურ ღექსიკურ ერთეულთა მრავალფეროვნება და ნაირგვარობა; პოლისემანტურ ღექსიკურ ერთეულთა კლასიფიკაცია და ღოკალიზაცია. ამ მიზნით:*

- *მოცემულია ხემანტიკური ანალიზი იმისთანა ღექსიკური ერთეულებისა, როგორცაა:*

ა) ღექსიკონებში შეტანილი და დახსიათებელი სიტყვები, რომელთა დამატებითი, განსხვავებული ფშური მნიშვნელობანი დღემდე გათვალისწინებული არ იყო და, ამდენად, არც სიტყვის ღექსიკური ღირებულება, სემანტიკური პარადელუები და მათი მოცულობანი იყო სრულყოფილად განსაზღვრული და წარმოდგენილი;

ბ) პოლისემანტური ღექსიკური ერთეულები მათი დამატებით, განსხვავებულ მნიშვნელობათა (სემანტიკური პარადელუების) გაგრცვ

ლებს განმსაზღვრელი ტერიტორიული ზონის (დიალექტური არეალის) დადგენით;

გ) პოლისემანტიური ლექსიკური ერთეულები რეგიონულ დაყოფას დაუქვემდებარებული, თავისუფლად მონაცვლე დამატებითი, განსხვავებული მნიშვნელობებით (სემანტიკური პარადელელებით).

- წარმოდგენილია ლექსიკურ-სემანტიკური ანალიზი დღემდე აღუწესხავი სიტყვებისა და იდომური გამოთქმებისა.

- ნაშრომში სიტყვათა ექსტენსიონალზე დამყარებული კომპონენტის პრინციპის გამოყენებით პირველად არის აგრეთვე მოცემული თემატიკურად მრავალფეროვანი და ნაირგვარი სემანტიკური ელემენტის მქონე ადგილობრივი ლექსიკის ამომწურავი დარგობრივი კლასიფიკაცია.

ფშავრი დიალექტური ლექსიკა ამ კუთხით და ამგვარი სისრულით ჯერ შესწავლილი არ ყოფილა და ამ ხარვეზის შევსება, რასაც გამოკვლევა ითვალისწინებს, ჩვენი აზრით, მცენიერულ სიახლედ უნდა მივიჩნიოთ.

ამასთან დაკავშირებით მიღებულია დასკვნები, რომ ტერიტორიული მეტყველებრივი განსხვავებულობა, ანუ მეტყველებრივი განსხვავებულობა ხერცკული განხიზღვლების ფარგლებში, რაც თავის დროზე, ჯერ კიდევ 1913 წელს, ა. შანიძემ შენიშნა ფშავის სხვადასხვა თემის წარმომადგენელთა მეტყველებას შორის, დღესაც ჩამაჩლიბლიყა ფშავრი დიალექტისათვის. ტერიტორიული მეტყველებრივი განსხვავებულობა კი, თავისი მხრით, გულისხმობს მორფონოლოგიურ და ლექსიკურ თავისებურებათა და ინოვაციათა არსებობას გავრცელების სხვადასხვა რეგიონს შორის. ეს, ჩანს, გამოწვეული უნდა იყოს ადგილობრივ მკვიდრთა მისწრაფებით თვით ერთი ეთნოსის შიგნით შიგადადალექტური დიფერენციაციისა და ენობრივი თვითგამოჯენის ტენდენციისადმი. მეტყველების ამ ნაირსახეობებს დღესაც ხელმწიქნით კარგად განასხვავებენ უპირველესად თვით ადგილობრივი მკვიდრნი. აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ თუ ფშავის არაგვის ქვემოწელში მღებარე სოფლების მცხოვრებთა მეტყველებას ქართლურის გავლენა ემჩნევა, მშობლიური კილო უფრო უკეთ აქვთ შემონახული განსაკუთრებით უკანა ფშავისა და წინა ფშავის რეგიონებში, ასევე ს. არტანსა და ს. გომბორში მცხოვრებ და ს. ქვემო ქედში კომპაქტურად დასახლებულ ფშავლებს.

§4. ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა. ფშაურ ლექსიკურ ერთეულთა არეალური კლასიფიკაცია და მათი სემანტიკურ მიმართებათა ანალიზი რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინების საფუძველზე დღემდე არ გაგვიჩნდა. ამის გათვალისწინებით, შეიძლება ითქვას, რომ ნაშრომი ფართო პლანით შესრულებული გამოკვლევაა, რომელშიც წარმოდგენილია უხვი საინტერესო ლექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტური მასალა. მასში ასახულია პიპონიმის პრინციპის მიხედვით გამოვლენილი კუთხური ლექსიკის მდიდარი საუნჯე, ლექსემათა და ინოვაციათა სემანტიკური და არეალური კლასიფიკაცია, სინონიმურად მონაცვლე ლექსიკური ვარიანტები, დადგენილია ინოვაციისათა ძირითადი და დატერაქული არეალები; სიურკული განზომილების ფარგლებში მეტყველებრივი განსხვავებულობის თვალსაზრისით პირველადაა შესწავლილი არაგვის (წინა ფშავი, უკანა ფშავი) და ივრის ხეობის დიალექტური ლექსიკა; გამოვლენილია მრავალი ახალი ლექსიკური ერთეული. ბევრ სიტყვას, სალიტერატურო ქართულში რომ გვხვდება ან არ გვხვდება, დაძებნილი აქვს ახალი მნიშვნელობები. მიღებული შედეგები კი მოცულობითი შესაბამისობების პირობების გათვალისწინებით შეპირისპირებულია ქართული ენის მთისა და ბარის სხვა დიალექტების მონაცემებთან. ჩატარებული კვლევის შედეგები მნიშვნელოვანია როგორც ქართული სალიტერატურო ენისა და მისი დიალექტების ისტორიის მნიშვნელოვანი საკითხების გამოწვდილდებით, სრული ანალიზის, ასევე ენათმეცნიერული თვალსაზრისითაც, ამიტომაც იგი **თეორიულ მნიშვნელობას** იძენს.

გამოკვლევაში წარმოდგენილი სიახლეები, შეიძლება ითქვას, ამდიდრებენ ქართულ კილოთმცოდნეობას. კვლევის შედეგები ფასეულია როგორც ფილოლოგიური მეცნიერების, ასევე ისტორიულ და ეთნოგრაფიულ მეცნიერებათა თვალსაზრისითაც.

თეორიულ მნიშვნელობასთან ერთად ნაშრომს აქვს **პრაქტიკული ღირებულებაც**: ერთი მხრით, ნაშრომში წარმოდგენილი ზოგადი თუ კერძობითი სახის დასკვნა-განზოგადებანი სასარგებლოა ფშაური დიალექტისა და მთის კილოების ამომწურავი შესწავლისათვის. ამ თვალსაზრისით იგი შეიძლება გამოყენებულ იქნეს უმაღლეს სასწავლებლებში ფილოლოგიის ფაკულტეტის სპეკურსებსა და სპეცსემინარებში დიალექტოლოგიისა და ქართული ენის კურსის შესწავლის დროს.

ენათმეცნიერულ სპეციალობებზე კი – სტუდენტთა სადიპლომო, საკურსო თუ სამაგისტრო ნაშრომებში.

მეორე მხრით, მას ფასეული მნიშვნელობა ენიჭება ისტორიული ლექსიკოლოგიის, შედარებითი დიალექტოლოგიისა თუ ენის ისტორიის წინაშე მდგარი ამოცანების გადაჭრისათვის, აგრეთვე ქართული დიალექტოლოგიური ატლასის შესაქმნელად.

ნაშრომი დახმარებას გაუწევს ლინგვისტებს, მწერლებს, დიალექტოლოგიის პრობლემებით დაინტერესებულ პირებს.

§5. კვლევის მეთოდები, საანალიზო მასალა და წყაროები, სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა. საკვლევი თემის ძირითადი საკითხის განსახილველად გამოყენებულია არეალური და სემანტიკური თვალსაზრისით დიალექტურ მოვლენათა სინქრონიული (აღწერითი) და ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის მეთოდები სალიტერატურო ქართული ენის სისტემაში დამკვიდრებულ ელემენტებთან მიმართებით, რაც თავისთავად არ გამორიცხავს დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა და მოვლენათა დიაქრონიულ ინტერპრეტაციას, რამდენადაც „ენის ელემენტებისა და მიმართებების სინქრონიული აღწერის გარეშე ვერ მოხერხდება ენის მთლიანი დიაქრონიული აღწერა, ხოლო ენის ელემენტთა მიმართებების სინქრონიული და დიაქრონიული აღწერა ჩვენ ერთიან პროცესად გვაქვს წარმოდგენილი“ (160, 3). ე.ი. სინქრონისტული პრინციპი ენაში მიმდინარე პროცესების უკუღმუბეღყოფას არ გულისხმობს იმდენად, რამდენადაც ცვლილება ენის შინაგანი ბუნებით არის განსაზღვრული და ენის მკვლევარი ყოველთვის მიმდინარე ცვლილებების მოწმეა“ (210, 220). ამასთან ყოთვალისწინებთ იმასაც, რომ „ენის მეცნიერული შესწავლა-გაგებისათვის მნიშვნელობა აქვს მხოლოდ ისეთ შედარებას, რომელიც შესადარებელ ენათა ისტორიის გარკვევას შეგვაძლებინებს: შედარება საშუალებაა, ისტორია კი მიზანია“ (160, 6).

საანალიზო მასალა და წყაროები. ლექსიკურ-სემანტიკურ თავისებურებათა ანალიზი ემყარება მოცემულ დიალექტურ გარემოში მცხოვრებთა მეტყველებაზე ავტორის უშუალო დაკვირვებებს, ფშავის, კახეთის, შირაქისა და თიანეთის რაიონის სოფლებში მოგზაურობის დროს და ხანგრძლივი სამეცნიერო მივლინებების საშუალებით შეკრებილ ენათმეცნიერულად სანდო და ღირებულ ტექსტებს, აგრეთვე

ფშაურისადმი მიძღვნილ გამოკვლევებს და ტექსტებს (ვაჟა-ფშაველა, თ. რაზიკაშვილი, ი. ჭყონია, ა. შანიძე, ალ. ჭინჭარაული, ი. ქუშიკაშვილი, ი. გიგინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, შ. ბიძიგური, გ. ცოცანიძე), რაც გარკვეულ ზოგად წარმოდგენას იძლევა ფშაური დიალექტის თავისებურებათა შესახებ.

ჩვენი მიზანი იყო ფშაური დიალექტის შესწავლა ყველა განზომილებით. ამიტომ 1972 წლიდან, წლების მანძილზე, ზამთარ-ზაფხულ სოფელ-სოფელ ვაგროვებით და აღწუნსხავდით საჭირო დიალექტოლოგიურ მასალას ეთნიკური ფშავის ყველა რეგიონში (შეკრებილია საყოფაცხოვრებო და სოფლის მეურნეობის ძირითადი დარგების, ყოფითი მოვლენებისა თუ სამეურნეო საქმიანობის გამომხატველი სხვადასხვა ჯანრის მრავალფეროვანი ლექსიკური, ეთნოგრაფიული და ფოლკლორული ლირებულების მასალა).

მოუხდავად იმისა, რომ ეთნოგრაფიული ფშავის ყველა კუთხიდან სათანადო მასალა თანაბარი რაოდენობით არ არის წარმოდგენილი, აღწუნსხული ტექსტები სრულად წარმოაჩენს ფშაური დიალექტის ენობრივ თავისებურებებს. ისინი პირველ რიგში დიალექტოლოგიური დანიშნულებისაა და შინაარსობრივად ნაირგვარია.

ტექსტებში არაერთგვარობა შეინიშნება: დიალექტური ფორმების პარალელურად გვხვდება ლიტერატურულიც. შეიძლება კაცს ეს ლაფსუსად მოეჩვენოს, მაგრამ ამას, როგორც ცნობილია, თავისი მიზეზი აქვს ერთი და იგივე დიალექტური მოვლენა, რომ აღარაფერი ეთქვამთ სოფლებსა და განსხვავებული სამეტყველო თვისებების მქონე მოქმედებზე. ზოგჯერ სხვადასხვა ვარიანტით იწენს ხოლმე თავს თვით ერთისა და იმავე პირის მეტყველებაში; ანგარიშგასაწვეია ისიც, რომ დღევანდელ ფშავში გამოკვეთილია ფშაური მეტყველების როგორც ასაკობრივი, ასევე ტერიტორიული დიფერენციაცია: მეტყველებაში ე. წ. „კუთხურობის“ ელემენტის მეტნაკლები დაცულობა ცალკეულ ინდივიდთან და ტერიტორიული მეტყველებრივი ნაირსახეობების არსებობა, რასაც თვით ფშაულებიც კარგად გრძნობენ. ზოგან შეინიშნება წმინდა ლიტერატურულ ნორმათა სიჭარბეც, რაც ძირითადად უმცროსი თაობის მეტყველებისთვისაა დამახასიათებელი და თვალნათელი დადასტურებაა საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მომხდარი ცვლილებების მატერიალიზაციისა ენაში, ხალხურ მეტყველებაში.

ჩვენ მიერ საველე მუშაობის დროს მოპოვებული ტექსტობრივი

მასალის გარდა, უფრო მეტი დამაჯერებლობისათვის, გამოვიყენეთ და პირადი მივლინებების დროს მოპოვებულ მასალასთან შევაჯერეთ თბილისის ა. კუშინის სახელობის სახელმწიფო პედინსტიტუტის ქართული ენის კათედრის მიერ ჯერ კიდევ 1962 წ. ფშავში ჩატარებული დიალექტოლოგიური ექსპედიციის მასალაც, ასევე გამოყენებული გვაქვს ა. შანიძის მიერ ხანიძეშოდ შედგენილი „მთის კილოთა ლექსიკონი“, რომელიც მდიდარ ფშაურ მონაცემებს შეიცავს და მის მიერვე შეკრებილი ფშაური ტექსტები, რომლებიც მკვლევრის თხზულებათა I ტომში გამოქვეყნდა (167, 274-476; 167, 61-151); ვაჟა-ფშაველას თხზულებები და ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული ნაწერები (88; 89; 90; 91; 92), რამდენადაც მის მიერ გამოყენებულ „ფშაურ ფორმებს დიალექტოლოგიური მიზნით ნაწერილი ტექსტების მნიშვნელობა ენიჭება“ (137, 252). გამოვიყენეთ აგრეთვე ბაჩანას (ნ. რაზიკაშვილის) თხზულებები, თ. რაზიკაშვილის მიერ შეკრებილი ფშაური ლექსები და მის მიერვე მოპოვებული და გაზეთ „ივერიის“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული ფშაური სალექსიკონო მასალა (თ. რაზიკაშვილი, ქართული ენის საუნჯის მასალად, გაზ. „ივერია“, №№127-135, 138, 140, 142, 150, 151, 153, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 166, 167, 168, 1900 წ.), რომელიც ნაწილობრივ შევიდა ილია ჭყონიას „სიტყვის კონაში“ (სპბ, 1910), და მოვლიანად – ალ. ღლონტის „ქართულ კილო-თქმათა „სიტყვის კონაში“ (ტ. I, 1974, ტ. II, 1975; ტ. I-II, 1984). ამას გარდა, გამოყენებული გვაქვს ფშაური ტექსტობრივი მასალა ი. გიგინეიშვილის, ვ. თოფურიასა და ი. ქავთარაძის „ქართული დიალექტოლოგიიდან“ (34), შ. ბიბიგურის „ქართული დიალექტოლოგიის მასალებიდან“ (178); ლ. ბოძაშვილის მიერ შედგენილ ყრუე გიორგის „კაფიებიდან“ (162) და სხვ.

ჩვენს მასალას შევაჯერეთ ასევე ალ. ჭინჭარაულის, ი. ქეშიკაშვილისა და გ. ცოცანიძის ფშაური ლექსიკონის ნიმუშები, რაც მათ ცალკეულ გამოკვლევებსა და ნაშრომებშია წარმოდგენილი (ალ. ჭინჭარაული, ხევსურულის თავისებურებანი, თბ., 1960; ალ. ჭინჭარაული, ფშაური სალექსიკონო მასალა, იკვ. XVII, თბ., 1970, გვ. 348-357; ი. ქეშიკაშვილი, თედო რაზიკაშვილისა და ბაჩანას თხზულებათა ლექსიკა, თბ., 1969; მისივე; ღმერთები, მითები, რიტუალები, თბ., 1990; გ. ცოცანიძე, ფშაური დიალექტი, თბ., 1978) – (179; 180; 155; 157; 176); გავითვალისწინეთ აგრეთვე ფ. მაკალათიას და გ. ბედოშ-

ვილის ტოპონიმიკური კვლევის მონაცემები (ფ. შაკალათია, ფშაჰის ტოპონიმიკა, I, თბ., 1976; გ. ბედოშვილი, ერწო-თიანეთის ტოპონიმიკა, თბ., 1980). ს. და მ. შაკალათიების, ივ. ხორნაულის, აღ. ოჩიაურის, დ. ხიზანიშვილის ეთნოგრაფიულ-ფოლკლორული მონაპოვარი. (ს. შაკალათია, ფშაჰი, 1934; მ. შაკალათია, შესაქონლეობა აღმ. საქართველოს მთიანეთში, თბ., 1985; ფშაჰ-ხევსურული პოეზია, ივ. ხორნაულის შედგენილი, ქს. ხიხარულიძის შესავალი წერილითა და რედაქციით, თბ., 1949; ფშაჰური ლექსები, შვედ. დ. ხიზანიშვილის მიერ, ტფ., 1887; ფშაჰ-ხევსურული პოეზია, აღ. ოჩიაურის მიერ შედგენილი, თბ., 1971) - (114; 113; 148; 149; 150).

სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა. ფშაჰელთა ყოფის შესასწავლად გარკვეული ღირებულებებისა სხვადასხვა დროს პრესაში, სამეცნიერო ლიტერატურასა თუ ქართულ (და რუსულ) პერიოდიკაში დასტამბული და, აგრეთვე ცალკე კრებულად გამოქვეყნებული ეკონომიკურ-ისტორიული და ფოლკლორულ-ეთნოგრაფიული ხასიათის სტატიები და ცალკეული ნაშრომები. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა „მასალები ფშაჰის ეთნოგრაფიული ექსპედიციისა“ (120), პ. იოსელიანის (207), დ. ბაქრაძის (197), დ. სოხლანის (217), მ. შაჩაბდის (211), ნ. დინიკის (206), მ. კოვალევსკის (208, 210), დ. და ნ. ხიზანიშვილების (189, 190), გრ. ავშინაშვილის, იგივე „ფშაჰელიშვილის“ (11), ივ. ჯავახიშვილის, გ. ჩიტაიას (168, 169, 170, 171, 172), გ. თვდორაძის (95), ს. შაკალათიას (114), ვ. ბარდაველიძის (17, 18, 19, 20, 21, 22), გ. ჯაღაბაძის (193, 194, 195), აღ. ოჩიაურისა (128, 129) და თ. ოჩიაურის (131, 132), დ. მელიქიშვილის (122), ც. ბეზარაშვილის (29, 30), ს. ბუღუკაძის (28), დ. ბუღუკაძის (28), ნ. დოღობერიძის (161) გამოკვლევები. თუმცაღა, უნდა ითქვას, რომ ფშაჰური კილოსათვის დამახასიათებელი ფაქტების მთელი ხისრულით აღწესხვისათვის აქ წარმოდგენილი მასალა, ბუნებრივია, არ არის სრულყოფილი და არც მთლიანად სანდოა, რადგან იგი დიალექტოლოგიური მიზნით არაა ჩაწერილი.

უნობრივი თვალსაზრისით პირველი უტყუარი ცნობები მთის კილოების (მათ შორის ფშაურისაც) ბუნებისა და მათი ურთიერთმომართების შესახებ მოცემულია ა. შანიძის წერილში “Отчёт о летней командировке 1913 г. в Душетский и Тионетский уезды Тифлисской губернии для изучения груз. говоров”, (ИАН, 1913); განხილულ მთის კილოთა ჯგუფს

ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მოხაზრებით ავტორი ქართულ ენაზე ფხოურ კილოს უწოდებს.

აღსანიშნავია 1915 წ. ივ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით გამოცემულ „ქრებულში“ გამოქვეყნებული მისივე „ქართული კილოები მთაში“, სადაც მთის სხვა დიალექტებთან ერთად ზოგადად ფშაურის თავისებურებებზეცაა მითითებული.

სხვათა შორის, მკვლევარი იმთავითვე შენიშნავდა, რომ მთის დიალექტთა ეწ. „ფხოური ჯგუფის“ წევრთაგან „ფშაურს (ყოცა მოშორებული ადგილი უჭირავს, რადგანაც დროთა განმავლობაში, ქართლ-კახეთის სიახლოვის გამო მას მეტი გავლენა დასტკობთა ბარისა (164, 11).

მთის კილოთა და ფშაურის მონაცემები გამოიყენა ა. შანიძემ 1920 წ. გამოცემულ გამოკვლევაში: „სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში“, ხოლო მითითებანი ფშაურის ცალკეულ თავისებურებათა შესახებ მოცემულია მისსავე „ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლებშია(“ (165). (იხ. ასევე „საანალიზო მასალა“).

სხვა დიალექტებთან ერთად ფშაურის ცალკეულ თავისებურებათა შესახებ ენათმეცნიერული თვალსაზრისით საინტერესო მონაცემები აქვთ წარმოდგენილი სამეცნიერო შრომებისა და გამოკვლევების სახით არნ. ჩიქობავას, ვ. თოფურიას, თ. უთურგაიძეს, ი. ქავთარაძეს, ა. ლეკიაშვილს, თ. გოგოლაურს, ბ. ჯორბენაძეს.

კერძოდ, ძვირფას ცნობებსა და საფუძვლიან დასკვნებს გვაწვდის ფშაურ-ხევსურული ხოლმეობითის შესახებ (თუშურთან ერთად) არნ. ჩიქობავა წიგნში: „ერგატული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I.“ (1948, §18, გვ. 80-90).

ფშაურ დიალექტს ადგილზე აკვირდებოდა ი. გიგინეიშვილი. ფშაურ მასალას იყენებს ავტორი წიგნში: „გამოკვლევები „ვეფხისტყაოსნის“ უნისა და ტექსტის კრიტიკის საკითხის შესახებ“ (1975, გვ. 225 და შმდ.).

ფშაურის რამდენიმე ტექსტი მოკლე მიმოხილვითა და ლექსიკონითურთ წარმოდგენილია ი. გიგინეიშვილის, ვ. თოფურიასა და ი. ქავთარაძის „ქართული დიალექტოლოგიის“ I ტომში (34).

აღსანიშნავია 1941 წ. თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებულში გამოქვეყნებული ა. ლეკიაშვილის ნაშრომი „ივრისხეური ფშაური“ (110), სადაც მოცემულია ივრის ხეობაში მცხოვრებ ფშა-

ველთა მუშაველებზე ავტორის უშუალო დაკვირვების შედეგად ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევაში დაიღვწა. ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევის მასალას იყენებს თ. უთურგაიძე ნაშრომებში: „თუშური კილო“ (143) და „ქართული ენის მთის კილოთა ზოგი თავისებურება“ (144).

ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევაში ამ დიალექტური ერთეულის ძირითად ფონეტიკურ, მორფოლოგიურ და სინტაქსურ თავისებურებებს მიმოიხილავს თ. გოგოლაური (85, 85', 85').

ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევაში იმ დროისათვის არსებული გამოკვლევების მონაცემთა გამოყენების საფუძველზე ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევაში მორფოლოგიურ, სინტაქსურ და სიტყვაწარმოების თავისებურებათა შესახებ ქართული ენის სხვა დიალექტების მიმოიხილვასთან ერთად საგანგებოდ მსჯელობს ბ. ჯორბეგაძე თავის ხოლიდურ ნაშრომში „ქართული დიალექტოლოგია“, I, რომელიც ცალკე წიგნად გამოიცა 1989 წელს (196, 241-251).

მნიშვნელოვანი მუშაობა აქვთ ჩატარებული ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევაში თავისებურებათა გამოხატულებად აღ. ჭინჭარაულსა და გ. ცოცანიძეს, რომელმაც მონოგრაფიის სახით გამოაქვეყნა ამ დიალექტის ფონეტიკურ-მორფოლოგიური თავისებურებანი (გ. ცოცანიძე, ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევა, თბ., 1978), ხოლო აღ. ჭინჭარაულმა ხვესურულის პარალელურად ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევაში დამახასიათებელი ცალკეული გრამატიკული მოვლენები საინტერესოდ წარმოადგინა თავის საფუძვლიან და ცნობილ ნაშრომში: „ხვესურულის თავისებურებანი“ (თბ., 1960).

ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევაში თავისებურებებს თავიანთ გამოკვლევებში ეხებიან აგრეთვე ავტორები: ივ. ქავთარაძე (151) და გ. გოგოლაშვილი (86).

ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევაში მსჯელობენ მკვლევრები, როდესაც ისინი ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა სამწერლო ენას მიმოიხილავენ. ამ მიმართებით აღსანიშნავია ივ. გიგინეიშვილის (35, 36, 37), მ. ალავეიძის (3), ივ. იმნაიშვილის (104), შ. ძიძიგურის (177) გამოკვლევები, რომლებშიც მოცემულია ენა-ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევაში ენის მიმართება როგორც ძველ და ახალ ქართულთან, ასევე ფაქტობრივი მდგომარეობის კვლევაში ენის მიმართება როგორც თუშურ ადსანიშნავია ისიც, რომ სახელოვანი მწერლის ენის პრობლემა არცთუ მართებული თვალსაზრისითაც იქნა განხილული (ივ. გიგინეიშვილი). ამ საკითხთან დაკავშირებით თეზისების სახით აქვთ გადმოცემული მოსაზრებანი აგრეთვე ავტორებს: თ. მი-

ქელაძეს (124), მ. გოგრიტიანს (87), ა. იოსელიანს (105), გ. ტორაძეს (141). ქემოქედელ და თიანეთელ ფშაველთა მტყვევლებზე დაკვირვების შედეგები თუხისების სახით აქვთ გამოქვეყნებული ა. ლომთაძეს (112), მ. გელაიშვილსა (33) და ლ. ჯღამაიას (197). ასევე (კალკულური სიფლუბის მტყვევლების მონაცემთა მიხედვით ენობრივ თავისებურებებს თუხისების სახით სხვა ავტორებიც აშუქებენ (110, 142, 154, 156, 174, 175).

ფშაური დიალექტის ლექსიკური შედგენილობის შესწავლის დარგში განუზომელი მნიშვნელობისაა ამ კუთხიდან გაძოსულ მწერალთა ლექსიკის საკითხებისადმი მიძღვნილი გამოკვლევები, ლექსიკოლოგიური შრომები და ლექსიკონები: ა. შანიძის მიერ ევა-ფშაველას ნაწერების მიხედვით შედგენილი „ევა-ფშაველას ლექსიკონი“, რომელიც ერთის პოეტის თხზულებათა ტომეულებს 1922 წლიდან; საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს მის მიერვე შედგენილი უნიკალური „მთის კილოთა ლექსიკონი“ (167), სადაც ფშაური ლექსიკის თავანკარა ნიმუშებიც არის აღნუსხული. მკვლევრის მიერ სხვადასხვა რეგიონში მოპოვებულ მასალას, რაც მოქმედ ინფორმატორთა ცნობებს ეყრდნობა და ერთობლივად ახახავს მთის ექვსი კილოს ლექსიკურ მონაცემებს, ლექსიკონის სახე 1976 წელს მოუღია და ამჟამად ა. შანიძის თხზულებათა I ტომშია შესული (გვ. 274-477); აღსანიშნავია აგრეთვე ალ. ჭინჭარაულის - „ევა-ფშაველას მკირე ლექსიკონი“ (193), რომელსაც წინ უძღვის ხოლიღური ენობრივი მიმოხილვა, მისივე „ფშაური სალექსიკონო მასალა“ (იქვე XVII, თბ., 1970, გვ. 384-357); „ევა-ფშაველას თხზულებათა ტექსტის დადგენისათვის“ (თბ., 1977); ივ. ქეშიკაშვილის - „თუღო რაზიკაშვილისა და ბანანას თხზულებათა ლექსიკა“, თბ., 1969; მისივე „ღმერთები, მითები, რიტუალები“, თბ., 1990; ამ თვალსაზრისით საყურადღებოა თ. რაზიკაშვილის მიერ გაზუთ „ივერიის“ ფურცლებზე გამოქვეყნებული ფშაურის სალექსიკონო მასალა და სხვ. (იხ. წინ. საანალიზო მასალა). უნდა აღინიშნოს აგრეთვე ივ. ხორნაულის მიერ შეკრებილი ფშაური სალექსიკონო მასალა, რომელიც ახლახან გ. ხორნაულმა გამოსცა (გ. ხორნაული, „ფშაური ლექსიკონი“, თბ., 2000, 323 გვ (191). ფშაურის ფონეტიკურ, მორფოლოგიურ, სინტაქსურ თუ ლექსიკურ თავისებურებებს სხვადასხვა პერიოდულ გამოცემებში არაერთი გამოკვლევა მიუძღვნით ჩვენც (იხ. გ. გოგატიშვილი, 38-84; 202-205).

III თავი - ფსაური დიალექტური გარემო და კილოური სხვაობათა ლექსიკურ-სემანტიკური მიმართებანი

ენა შედგვის სახით მოცემული შემოქმედებითი აქტია, რომელიც თავის თავში ენობრივი სტანდარტების გვერდით გულისხმობს მუდმივ ცვლილებათა, ახალი გამოშახველობითი საშუალებების (ინოვაციების) წარმოქმნა-განვითარების გარკვეული კანონზომიერებების არსებობას (ფ. სოსიური, ვ. პუმპოლდტი - 218, 205), რაც ენის გავრცელების ტერიტორიაზე სხვადასხვა ინტენსივობით ხორციელდება და როგორც ქრონოლოგიური, ასევე სივრცული განზომილების ფარგლებში (ე. ი. ტერიტორიულ დიალექტებსა და მის სახესხვაობებში) გამოიხატება. თავის მხრივ, „ენაში ცვლილებების იმთავითვე მოცემული იმპულსი ყველაზე ხელშესახებ გამოხატულებას პოულობს ტერიტორიულ, ეთნიკურ, სოციალურ თუ პროფესიულ ჯგუფებში წარმოქმნილი მეტყველებრივი ნაირსახეობების სახით, თუმცა საფუძველს იღებს იდიოლექტში (ცალკეულ პიროვნებათა მეტყველებაში)“ (192).

სწორედ ქრონოლოგიური კორექტირების შედეგად წარმოქმნილი და სივრცული განზომილების ფარგლებში სხვადასხვა ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური (შინაგანი თუ გარეგანი) ფაქტორების ზეგავლენით ჩამოყალიბებული იდიოლექტური ინოვაციების მოტარებთა ცვლილებათა და მეტყველებრივ ნაირსახეობათა მუდმივი წარმოქმნადობის წინაპირობა, მოქმედება, რაც განვითარების მოცემულ ეტაპზე შედგვის სახით ყალიბდება და თავის მხრივ შემდგომი მოქმედებითი ციკლის წარმოშობას გულისხმობს ენობრივი თუ მეტყველებრივი მოცემულობის (წრეალობის) მომდევნო ეტაპზე. ეს კი მეტყველებრივი ცვალებადობის წარმოქმნისა და ნაირსახეობების მუდმივი განვითარების საფუძველია, რითაც განისაზღვრება ნებისმიერი დიალექტური გარემო. ამ თვალსაზრისით, შეიძლება ითქვას, რომ *დიალექტური გარემო ის არეალია, სადაც ვრცელდება მოცემული დიალექტისათვის დამახასიათებელი მეტყველებრივი თავისებურებანი, თავის თავში გრამატიკულ და ლექსიკურ დონეზე მუდმივ ევოლუციას რომ გულისხმობს, როგორც ქრონოლოგიური, ასევე სივრცული განზომილების თვალსაზრისით.*

მეტყველებრივი ცვლილებები, როგორც აღვნიშნეთ, გამოწვეულია ღინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორებით, როგორცაა: გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული გარემო – რეგიონული მონაცემები, რაც სიტყვათა გეოგრაფიულ პროექციას ითვალისწინებს და ეთნოგრაფიული არეალები. ცვლილებები იმგვარად ვითარდება, რომ ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გავლენით ერთი ეთნოსის ფარგლებში მეტყველებრივი განსხვავებულობისადმი სწრაფვა და შემდგომ ეტაპზე ორი (ან მეტი) დიალექტის (კილოკავის) განვითარება საკმაოდ ხშირი მოვლენაა. ცნობილია, რომ დასაშვებია პირიქითი მოვლენაც: ორი ეთნოსისათვის გამაერთიანებელი შეიძლება აღმოჩნდეს ერთი დიალექტური მეტყველება. მაგალითად, მისაღები უნდა იყოს განსაზღვრა, რომ დღეისათვის გეოგრაფიული თვალსაზრისით ფშავი სამად განიყოფება: 1. წინა ფშავი, რომელიც გუდრუხიდან ორწყალამდე ვრცელდება, 2. უკანა (უკენა) ფშავი, ორწყლიდან კაკახიონის მთავარ ქედამდე (თუშეთ-ქისტეთის საზღვრებამდე), 3. იერის ხეობის ფშავი – იერის ხეობა წელში მდებარე სოფლებით.

ფშაური, მართალია, ფშავის მკვიდრთა მეტყველებაა, მაგრამ მეტყველებრივი თვალსაზრისით ფშაურის გავრცელებულობის შესახებ როდესაც ვმსჯელობთ, უნდა გვახსოვდეს, რომ მისი გავრცელების არე, ე.ი. ფშაური დიალექტური გარემო სცილდება ზემოდასახელებული ტერიტორიის (გეოგრაფიული ფშავის) ფარგლებს. ფშაური მოსახლეობა მდ. არაგვის ხეობის გარდა დღეს იერის (შუა და ქვემო წელი), იღტოსა და აღაზნის ხეობებში ცხოვრობს. ფშავლები თვით თიანეთსა და მის ახლომდებარე სოფლებში (ჯიჯეთი, ვერხეელი, წიკელიაანთკარი, ზარიძეები, დვინიანები, ჭურჭელაურები, ნაბანო...), ერწოში, ახმეტის რაიონში (პანკისის ხეობა), გომბორსა და შირაქში (ს. ქვემო ქელი) სახლობენ. ამრიგად, ეთნოგრაფიული ფშავი და ფშაური დიალექტური გარემო დიალექტური, თემური და ეთნოგრაფიული მიკროკულტურული ერთობის გამო გაცილებით მეტ ტერიტორიას მოიცავს, ვიდრე გეოგრაფიული ფშავია.

ამ ფაქტს გარკვეული ისტორიული თუ სოციალურ-ეკონომიკური საფუძვლები აქვს. ცნობილია, რომ სხვადასხვა ისტორიულ ეპოქაში მეტნაკლებად იცვლებოდა საქართველოს მთის ბართან ურთიერთობის

შინაარსი და ხასიათი, მაგრამ უცვლელი იყო ის, რომ ამ ურთიერთობას ორივე მხარისათვის ყოველთვის დიდი მნიშვნელობა ჰქონდა. ისევე როგორც ძველი საქართველოს, ფშავის ეკონომიკაც მნიშვნელოვანწილად ემყარებოდა მთისა და ბარის მჭიდრო ეკონომიურ კავშირ-ურთიერთობას. ეს გარემოება მთას აძლედა საიმედო პარტნიორი ყოფილიყო ბარისა და გამოსულიყო კიდევ ამ ურთიერთობის ინტერესების დამცველად, რაც კონკრეტული ისტორიული მნიშვნელობის მქონე ფაქტებითაც დასტურდება. ფშავის ბუნებრივი პირობების აღწერის დროს ვ. ბატონიშვილი ამგვარი კავშირ-ურთიერთობის შესახებაც აღნიშნავს: „ფრიად მაგარ არს ქვეყანა ესე და უბრძოლველი მთითა და კლდითა და ტყითა. ამისათვის იმყოფებიან მშვიდად და სიმწირისათვის მოწყებენ, ვისაც უბერავსთ თიანეთი, რამეთუ იზრდებიან მუნიდან“ (94, 93).

ახვევ ცნობილია, რომ მთა ბარის მოსახლეობის თავშესაფარიც იყო გაჭირვების პერიოდში და ამავე დროს ბარის მოსახლეობის უშიშრე სარეზერვო ფონდსაც წარმოადგენდა. აღმ. საქართველოს, განსაკუთრებით კახეთის, ბარის მოსახლეობა თავის დანაკლისს ხომ მთის მოსახლეობის ხარჯზე იყვება! ჩამატი მოსახლეობის ახალ საცხოვრებელ ადგილზე მთიდან ბარად ჩამოსახლება სტოპონიმიკური და ეთნოგრაფიული ფაქტებიც ადასტურებენ. მთისა და ბარის მოსახლეობის სწორედ ამგვარი ტალღისებური და ამავე დროს სინქრონიული მიგრაცია განსაზღვრავდა, ჩვენი აზრით, მათი როგორც ფიზიკური გადარჩენის, ახვევ ეკონომიური განვითარების საფუძველს.

„მთის მოსახლეობის მთისძირას და ბარად ჩამოსახლების პროცესმა ინტენსიური ხასიათი მიიღო საქართველოს რუსეთთან შეერთების შემდეგ. ახლადჩამოსახლებული ფშაური მოსახლეობა XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან საკმაოდ მრავალრიცხოვნად არის წარმოდგენილი მდ. იურის, იღტოსა და აღაზნის სათავეებში და ზემო წელზე, განსაკუთრებით ვოშბორსა, ერწო-თიანეთსა და შირაქში“ (19, 21).

ფშავის ძირძველ, ისტორიულ ტერიტორიას მდ. ფშავის არაგვის ხეობა შეადგენს, რომელიც იწყება ეთნოგალთან და აღწევს კავკასიონის მთავარ წყალგამყოფ ქედს. ვახუშტი ბატონიშვილის მიხედვით: „ხოლო მზღერის ფშავს: აღმოსავლით მთა კავკასიდამ ჩამოსული: სამხრით, მთა ამას და თიანეთს შორის. ჩრდილო კავკასი ამასა და ღლილეს

შორისი, დასავლით მთა კავკასიიდან ჩამოსული ხამხრით ამხნა და ხევსურთ შორის“ (94, 93).

ფშაური მეტყველება მის ეველა რეგიონში ერთნაირად არ არის წარმოდგენილი. ისტორიული ვითარების გამო (ქართლ-კახეთთან სიახლოვე და გვიან პერიოდში გახშირებული კონტაქტები) ივრის ხეობაში, დაბა თიანეთის ახლომდებარე ფშაურ სოფლებში მცხოვრებ პირთა მეტყველება მდიდარია იდიოლექტებით და ენობრივი თვალსაზრისით (გრამატიკულ და ლექსიკურ დონეზე) ქართლურთან და კახურთან მომეკრებულ სიახლოვეს ამჟღავნებს (ან ამ სიახლოვის წინა პირობას ქმნის), მაგრამ დიალექტური, თემური და ეთნოგრაფიული მიკროკულტურული ერთობის ფაქტორის მიხედვით არაგვისხეური და ივრისხეური ფშაური ერთ დიალექტად ერთიანდება* (შდრ.: „ხემოიმერული და ქვემოიმერული ეთნიკურმა ფაქტორმა გააერთიანა, თორემ ქვემოიმერული ენობრივად, როგორც ეს სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული, „ხემოგურულთან ან ლენხუმურთან უფრო ახლოს დგას, ვიდრე ხემოიმერულთან“ (97, 200-201; 196, 32).

არსებითად ასევე, ოღონდ განსხვავებულობის თვალსაზრისით უფრო ხელშესახებდად დაისძის ხაკთახი ქართლურის ან თუნდაც კახურის მიმართ. „ამ ორი დიალექტისათვის შინც თემური და ეთნოგრაფიული მიკროკულტურული ერთობის ფაქტორი აღნიშნავს განსაზღვრული, თორემ შიგაენობრივი დიფერენციაცია, ჩანს, უფრო მეტია, ვინემ ოდენ კილოკაუური სხვაობა (ჩრდილო ქართლური და ბორჯომის ხეობის ქართლური, გარეკახური და ქიზიყური)“ (196, 32).

ეს პროცესი, რასაკვირველია, თავს იჩენს დიალექტთა ინტენსიური ურთიერთშეხების რეგიონებში. ასე ხდება ერთმანეთს, მაგალითად, ქართლურ-ხემოიმერული მეტყველება სურამის ქუდის კალთებზე. ქართლურ-მთიულური და ქართლურ-ფშაური არაგვის ხეობაში, ასევე გარეკახურ-ფშაური ივრის ხეობაში. ყოველივე ხემოაღნიშნული, ე.ი. დიალექტთა ურთიერთშეკავლების შემთხვევები, დასაშვებია პროცესია ნებისმიერი ენისათვის.

ურთიერთშეკავლებასთან ერთად მომიჯნავე დიალექტებში და აგრეთვე თვით ერთ დიალექტურ გარემოში ხშირად თავს იჩენს

* აღსანიშნავია აგრეთვე, რომ ქართლური სუპერსტრატული დანაშრვევი შეიმჩნევა ასევე არაგვის ხეობის ფშავის სამხრეთ რეგიონში მცხოვრებთა მეტყველებაში.

მეტყველებრივი ურთიერთგამოჯენის აშკარად გამოხატული ტენდენ-
ცია(კ, რაც ფშავურ დიალექტურ გარემოში თავის დროზე კარგად
შენიშნა ა. შანიძემ. მან იმთავითვე, ჯერ კიდევ 1913 წელს, აღნუსხა
განსხვავებულობა ფშავის ცალკეულ რეგიონებში მცხოვრებ სხვა-
დასხვა თემის წარმომადგენელთა მეტყველებაში, რაზეც საგანგებოდ
გაამახვილა ყურადღება მის მიერვე შედგენილ მივლინების ანგარიშ-
ში, რომელიც ახალგაზრდა მუცნიურმა პეტერბურგის უნივერსიტეტის
ისტორია-ფილოლოგიის განყოფილებას წარუდგინა (163; 165, 7-12).

გახსიარებელი არ ჩანს სპეციალურ ლიტერატურაში გამოთქ-
მული მოსაზრება, რომ თითქოს დღევანდელ ფშავში მხოლოდ ფშავ-
რი მეტყველების ასაკობრივი დიფერენციაცია შეინიშნებოდეს (176,
9). რასაკვირველია, უკვე საკმაოდ განსხვავებული ფშავურით
მეტყველებს განსაკუთრებით კახეთისა და შირაქის, ასევე
არაგვის და ივრის ხეობის ფშაველთა ახალგაზრდა თაობა.
მაგრამ ეს არ გვაძლევს იმის საფუძველს, რომ უარყოთ
მეტყველებრივი განსხვავებულობის არსებობა ფშავურ დიალექ-
ტურ გარემოში, თვით ფშავურის გავრცელების სხვადასხვა
რეგიონს შორის. დავსჯერდეთ მხოლოდ იმის კონსტატაციას, რომ
დღევანდელ ფშავურ მეტყველებაში სხვაობა შეინიშნება მხოლოდ
ასაკობრივი დიფერენციაციის მიხედვით? მეტყველებაში ე.წ. „კუთ-
ხურობის“ ელემენტის მეტ-ნაკლები დაცულობა ცალკეულ ინდივიდ-
თან, ზოგან კი ლიტერატურულ ნორმათა სიჭარბის არსებობა, გარ-
დაუვადი პროცესისა ნებისმიერი დიალექტისათვის და იგი, შეიძლე-
ბა ითქვას, დიალექტოლოგიური უნივერსალიაა, უნივერსალურ
მოვლენათა კატეგორიას ეკუთვნის კიდო-თქმათა განვითარების ყო-
ველ ეტაპზე. მაგრამ მთავარია მოვლენათა პირველადობა-მეორ-
ეულობის გათვალისწინება. უნდა გვახსოვდეს, რომ: ერთე-
ული თავისებურებანი აბსტრაქციისა და განზოგადების საშუა-
ლებას ვერ მოგვცემს. მთავარია გამოკვეთა ტიპობრივი თავისებურებებისა, მოვლენათა ძირითადი მახასიათებლებისა.
ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ლექსიკურ ერთეულთა რეგიონ-
ული კლასიფიკაციისა და სემანტიკური მრავალფეროვნების გამოკ-
ვეთისას. საქმე ის არის, რომ ეთნოგრაფიული ფშავი, რო-
გორც ითქვა, მეტ ტერიტორიას მოიცავს გეოგრაფიულთან
შედარებით, და, ამიტომაც, საშური საკუთრივ დიალექტი-

სეული (დიალექტის შიგნითა) ლექსიკურ-გრამატიკულმა მარა-
 ლელების, სხვაობებისა თუ ინოვაციების გამოვლენა-ფიქსა-
 ცია, ეს კი იზოგლოსათა არელების დადგენასა და გამოჯე-
 ნას გულისხმობს, რაც დიდ დროსა და ენერჯიას მოითხოვს
 (სწორედ ამით განისაზღვრება ფშაური მეტყველებრივი დიფერენ-
 ციაციის სიძნელენი, რაზედაც აღრვევ მითითებდა ა. შანიძე ზე-
 მოხსენებული მივლინების ანგარიშში).

მრავალი წლის მანძილზე ჩატარებული სავსელე მუშაობის
 დროს ფშაური მეტყველების შესწავლის შედეგად, რა თქმა უნდა,
 გამოიკვეთა სხვაობა ასაკობრივი - ქრონოლოგიური განზომილების,
 ანუ ინფორმატორთა ასაკის მიხედვით, რაც პარალელურ ფორმათა
 დამამკვიდრებელ და საბოლოოდ დიალექტური მერყეობის გამომწვე-
 ვი იდიოლექტური ინოვაციების მოჭარბებით აიხსნება მომავალი
 თაობის მეტყველებაში. ამ დროს ხდება დიალექტურ ნორმათა რღვე-
 ვა-ცვალებაღობა და პარალელურ ფორმათაგან ახლად შემოსულის
 დამკვიდრება, რაც ნებისმიერი დიალექტური ერთეულისათვის (მათ
 შორის ფშაურისთვისაც) არის დამახასიათებელი. ასაკობრივ განსხვა-
 ებულობას კარგად გრძნობს თვით ადგილობრივი მკვიდრი ფშავე-
 ლი: „დასიციღს დაუწყებენ ძველ ნაუბარსა, არაად არი გამოსადე-
 გი“ (ს. მიგრიაულთა). მაგრამ, რაც ჩვენთვის განსაკუთრებით
 საინტერესოა, ასევე გამოიკვეთება სხვაობა დიალექტშიგ-
 ნითა ტერიტორიული მეტყველებრივი ნაირსახეობების სა-
 ხით, ე.ი. რეგიონული მონაცემების მიხედვით, როგორც სტრუქ-
 ტურულ, ასევე ლექსიკურ დონეზე. ამიტომაც ფშაურ დია-
 ლექტზე უშუალო დაკვირვებათა შედეგად გაგვიჩნდა მოსაზ-
 რება, რომ იგი - საინტერესოა როგორც ქრონოლოგიური, ასე-
 ვე სივრცული განზომილების, ანუ რეგიონული თვალსაზ-
 რისით. ეს კი ხაზგასასმელია, რადგანაც აღნიშნული დიალექ-
 ტური ერთეული ამ თვალსაზრისით არ ყოფილა სპეციალური
 დაკვირვების საგნად ქცეული. ამ პრობლემაზე ყურადღება ჩვენ
 ჯერ კიდევ 70-80-იანი წლებიდან გავამახვილეთ და სხვადასხვა დროს
 პერიოდულ ორგანოებში გამოქვეყნებული გამოკვლევების სახით
 გამოვთქვით ჩვენი შეხედულებანი (იხ. გ. გოგატიშვილი, 38-84;
 202-205

აღნიშნული ტერიტორიული მეტყველებრივი განსხვავებულობა

ხივრცული განხომილების ფარგლებში, რაც თავის დროზე დადგინდა კიდევ ა. შანიძემ შენიშნა, როგორც ითქვა, დღესაც ნიშანდობლივია ფშაური დიალექტისათვის. ამ თვალსაზრისს იხიარებს ბ. ჯორბენაძეც: „მართალია, ფშაური კილოკავებად არ იყოფა, მაგრამ ფშაური მეტყველება მაინც ყველგან ერთნაირად არაა წარმოდგენილი. საფუძვლიანად იგი უკანა (უკვენა) ფშაეშია დაცული. ამას თვით ფშაელებიც გრძნობენ და ზედმიწევნით განარჩევენ კიდევ მეტყველებრივ ნაირსახეობებს“ (196, 242).

აღსანიშნავია, რომ მეტყველებრივი განსხვავებულობისადმი მათი დამოკიდებულება არა ინტუიციური და ინერციულია, არამედ შეგნებულაა, რაც გამოიხატება ადგილობრივ მკვიდრთა მიხწრაფებით თვით ეთნოსის შიგნით დიალექტური დიფერენციაციისა და ენობრივი თვითგამიჯვნის ტენდენციისადმი. ეს კი, თავის მხრივ, განამტკიცებს ერთი ეთნოსის ფარგლებში კილოკავურ სხვაობათა წარმონაქმნებს და, ამავე დროს, აფერხებს მათი ნიველირების პროცესს. ამას ხელს უწყობს ეთნიკური ფშავის გაცილებით მეტი ტერიტორიული განვრცობა გეოგრაფიულთან შედარებით, რასაც დიალექტური თვითგამიჯვნის ტენდენციასთან მიმართებით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება. აი, როგორ რეალისტურად გამოხატავს ჩარგლელი ფშაეელი (მაღაროსკარის თემი) თავის პოზიციას ამ ფაქტისადმი (ჩარგალი ტერიტორიულად წინა ფშავს ეკუთვნის): „დასიცილი (=დაცინვა) იციან უკვენა ფშაეში აქიურ სიტყვებზე“, - აღნიშნავს იგი (34, 127).

აღსანიშნავია, რომ ზუსტად იმავე სიტყვებით გამოხატული იდენტური აზრი ჩვენ იერის ხეობის ფშაეში, სოფ. ჩაბანოშიაც დავადასტურეთ. ე. ი. ჩანს, რომ **განსხვავებულობა ფშავის ცალკეულ რეგიონებში მცხოვრებთა მეტყველებას შორის ფშაური დიალექტური გარემოსათვის პირველად მოვლენად უნდა მივიჩნიოთ, ხოლო ფშაური მეტყველების ასაკობრივი დიფერენციაცია მეორეული მოვლენაა და, ამასთან, იგი ზოგადი, საერთო მახასიათებელია ნებისმიერი დიალექტისათვის.**

უნდა ითქვას ისიც, რომ ფშაურისა და ხევსურულის გარდა, დიალექტთა ურთიერთგამიჯვნისა და ტერიტორიული დიფერენციაციის ტენდენცია ხელშესახებად იჩენს თავს ზემო და ქვემო იმერულის, ზემო და ქვემო გურულის, მესხურისა თუ ჯავახურის და ზოგი სხვა დიალექტისა თუ კილოკავის ურთიერთობისას. დიალექტური მასა-

ლის შესწავლა-ანალიზში დაგვარწმუნა, რომ ეს ტენდენცია ფორმულურ-მორფოლოგიურ და ლექსიკურ დონეზე გამოიხატება. ერთი მხრით, არაგვისა და, მეორე მხრით, ივრის ხეობის ფშაველთა მეტყველებაში, რაც ლექსიკურ თუ გრამატიკულ იზოგლოსათა სიმრავლეს ქმნის. ფონეტიკურ-მორფოლოგიურ დონეზე, როგორც ამას ადრე აღვნიშნავდით (84, 40-54; 107; 109), ამ მხრივ საყურადღებოა:

ა) ჯ და ხ ფონემათა ხმარების წესი ხევსურულის გავლენის შედეგად უკანა ფშავის სოფლებში შედარებით მტკიცეა და დაცული, ხოლო მათი თავისუფალი მონაცვლეობა გავრცელებულია ქართლის მომიჯნავე წინა ფშავისა და კახეთის მომიჯნავე ივრის ხეობის სოფლებში: *რაქუნი - რახუნი, ჩოკა - ჩოხა, ჯადურა - ხადურა, კელი - ხელი, კუთულა - ხუთულა...* ეს მაგალითები წარმოადგენენ [ჯ] : [ხ] ფონემატური ოპოზიციის ნეიტრალიზაციის პროცესს, რომელიც IX ს. დასაწყისიდან დაიწყო და ზოგ დიალექტში დასრულდა უკვე X-XII საუკუნეებში.

ბ) იოტაციის პროცესის მომძლავრება ამავე რეგიონებთან შიახლოებისას მიცემითსა და ნათესაობითში ხმოვანფუძიან სახელებთან ზმნის ენკლიტიკის შემთხვევებში, რაც ქართლ-კახური სოფლებია; *დედასა - ავა, მამასა - ისწერს* (გარდამავალი საფეხურით: *დედასა - ავა, მამასა - ისწერს*).

გ) ხევსურეთის მომიჯნავე უკანა ფშავში მცხოვრებთა მეტყველებისათვის დამახასიათებელ SIII პირის - *ენ (-ეს)* ბოლოსართის სამხრეთი მიმართულებით, არაგვის ქვემო წელში, ქართლის მომიჯნავე სოფლების მკვიდრთა მეტყველებაში მზარდი ინტენსიურობით ენაცვლება სალიტერატურო ქართულისათვის დამახასიათებელი - *ენ* დაბოლოება (იხ. დანართი №1).

დ) ძველი ქართულის მგავსად, ხევსურულისათვის „მესამე პირის მრავლობითი რიცხვის აღმნიშვნელი დაბოლოება, აწმოსა და მყოფადს გარდა, არის ყველგან და ყოველთვის - ეს“ (164, 13-23; 179, 118). დღევანდელ ფშავურ დიალექტში ეს სოფლენა, მართალია, არ გვხვდება „ყველგან და ყოველთვის“, თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ უკანა ფშაველთა მეტყველებაში საკმაოდ არის გაბატონებული მრავლობითობის გამოხატვა SIII პირში - *ეს* სუფიქსის საშუალებით და ზოგან სისტემური ხასიათიც აქვს (სოფ. უძილაურთა, ცაბაურთა, ვაკისოფელი, გოგოლაურთა, მათურა, აჭაღი...). უკანა ფშავი ამ იზო-

გლოსახათვის გაერცვლებს ძირითად არეალად უნდა მივიჩნიოთ.

სუბიექტის მრავლობითობის აღსანიშნავად არქაული ნორმის მიხედვით III პირის ზმნებში - *ენ*-ის ნაცვლად - *ეს* სუფიქსი გვხვდება უწყვეტელსა და გარდაუქვალ ზმნათა წყვეტილში (გარდაუქვ: *ბაღღებ იყვნეს; ქისტებ წავიდეს, გამახცილდეს,...* ვერ მეწიენეს ბეწინიასა; მიბრუნდეს ისრთა... გაიარეს, გადხცილდეს; ფშაელები გადავიდეს და დაიფიცნეს; მძღვიაც დეეს-წვრნეს; აკადის გორს ამეუფარნეს; თავად კი დაიქცნეს; ზოგები წინ ჩახხდეს (34; 139, 140, 144, 137, 138); ახალ-უხლებ ვინამ იყვნეს (ს. მუქო); მეხატობებ იყვნეს (ს. გოგოლაურთა); შდრ. ასევე: *იცოდეს, გამეუფარნეს...* გარდაამ: *მაჭმევედეს, დაამკრავდეს, მაიშკრიდეს...* -*ეს* ფორმანტი, ჩვენი აზრით, ხევესურულის მსგავსად, თავდაპირველია და ძირითადი. იგი, როგორც ამას აღნიშნავს ივ. იმნაიშვილი (104), „ძველი ქართულიდან მომდინარეობს“ და -*ეს* სუფიქსი ზოგჯერ III ხერიაშიც ენაცვლება -*ენ*-ს: ბაღღებ იყვნეს, აყრილიყვნეს, დამთვრალიყვნენ და გადაიდგომნიყვნეს. ე ბაღღებ აყრილიყვნეს ვაშლზედა (ს. უძილაურთა). -*ენ* დაბოლოება კი, რომლის გამოყენების არც ასევე ფართოა, მისგან მიღებულად უნდა მივიჩნიოთ და გვხვდება იქაც, სადაც *ენ*-ის იყო მოსალოდნელი (ძირითადად უწყვეტელსა და წყვეტილში): ხატზე ეფიცებოდენ ერთურთსა; წავიდენ შინა; მექორწილენი დაშინდენ (34; 140, 141, 142). შდრ. ასევე: *ეშადებოდენ, იბანდენ, ტიროდენ, გაანთებდენ, შადრიგდენ, ჩამოიდენ...*). *ენ*-ის უცხო უნდა იყოს ფშაურისათვის და იშვიათადაც გამოიყენება (ქართლის მოსაზღვრე სოფლებში), თუკი სადმე გვხვდება, ხალიტერატურო ენის გავლენის შედეგი უნდა იყოს (იხ. დანართი №1).

როგორია ვაჟა-ფშაველას არჩევანი? ივ. იმნაიშვილის დაკვირვებით, იგი ძველი ქართული *დ-ეს* დაბოლოებაზე ხელს იღებს, მას აქვს მხოლოდ და მხოლოდ *დ-ენ* ეალიბი (104, 120) და მგოსანიც, იშვიათი გამონაკლისის გარდა, ამ პრინციპს იცავს: *აქებდენ, აღებდენ, აღავლავდენ, დარბოდენ, დამადგებოდენ, მოკელაობდენ, მოცვიდენ, მივიდენ...* -*ეს* დაბოლოების გამოყენება გაცილებით მცირდება ქართლ-კახეთის მოსაზღვრე არაგვისა და ივრის ხეობის სოფლებში. ეს რეგიონი ამ იზოგლოსას გამოყენების ლატერალურ არეალად უნდა მივიჩნიოთ (იხ. დანართი №1).

ე) უნდა ითქვას აგრეთვე ნათესაობითი ბრუნვის კონსონანტური ელემენტის დაკარგვისა და S_2O_3 ირ. პირის ნიშნების იორტაციის პროცესის შესახებ, რაც თანდათან ძლიერდება ქართლ-კახეთის მოქნასთან მიახლოების მიხედვით და მაქსიმუმს აღწევს ამ მოსახლურ რეგიონებში მცხოვრებთა მეტყველებაში.

ნათესაობითი ბრუნვის თანხმონითი ელემენტის დაკარგვა ხდება მაშინ, როდესაც საზღვრული არ დგას ნათესაობით ბრუნვაში და ამ დროს აკუსტიკური შთაბეჭდილება ისეთია, თითქოს იგი კვალს ტოვებს ძალზე დასუსტებული *o*-ს სახით: *ხაჭო* ხინკლებს ცხვირ ჩაუჩუტქოთ; *ბექი* თავს დაეყარა; *ხომი* ძირს ჩამოიარე; *ოქრო* ბაღლი მყავ; *თათრები* ძროხებ სადამ გადააწყვება... ცხადია, *o* აქ *o*-ს ალოფონია.

ფშაური იმ დიალექტთა ჯგუფს ეკუთვნის (კახური, თუშური, მთიულური), ხადაც ზმნაში დაცულია S_2O_3 პირის ნიშნები. ფონეტიკური გარემოს გათვალისწინებით S_2O_3 ქართლურში, კახურში, ქიზიურსა და ფშაურში მატერიალურად წარმოადგენილია ერთი და იმავე პრეფიქსებით, ოღონდ განსხვავებული ინდივიდუალური ვარიანტების სახით სხვადასხვა ბგერებთან მეზობლობის დროს. S_2O_3 პირის ნიშნები ცალკეული არვალების მიხედვით ფშაურში დასტურდება *ჰ*, *ბ*, *o*, *აჰ*, *o*ბ, *o* ალომორფთა პოზიციური ვარიანტების და მათი ფონეტიკური სახესვაობების სახით: *ზ*// *o*ზ-, *შ*// *o*შ- (იხ. დანართი №2).

S_2O_3 ირ. პირის ნიშანთა იორტაციის პროცესი ფშაურში რეგიონულ მონაცემთა მიხედვით ამგვარად წარმოგვიდგება:

I. ხმოვნების წინ - *o*;

II. წინაენისმიური (დ, თ, ტ, ძ, ც, წ, ჯ, ჩ, ჭ) ხშულების წინ: *ბ*, *o*, *o*ბ; ამ დროს ხელსაყრელ ფონოლოგიურ გარემოში გვხვდება *o* ალომორფის ფონეტიკური სახესვაობები, რომელთა კლასიფიკაცია ხერხდება ცალკეულ რეგიონთა მიხედვით:

ა) უკანა ფშავისა და არაგვის ხეობის ფშავის (წინა ფშავის) ჩრდილო ნაწილში: *ბ* → *ზ* (დ, ძ ბგერების წინ; და -ზ-დგმენ, მა-ზ-დის, და-ზ-დისხარ, ა-ზ-ძრახდი, ზ-ძახ...); *ბ* → *შ* (ჭ, ჩ ბგერების წინ: შ-ჭამ, შ-ჩივი, შ-ჩემობ, შ-ჩენავ, შ-ჩუმათობ...).

ბ) ქართლის მოსახლურე წინა ფშავის სამხრეთ ნაწილში: *ბ* → *o*ბ- → *o*ზ- (დ, ძ ბგერების წინ; და-*o*ზ-დგმენ, მა-*o*ზ-დის, გადა-

ძღ-დიხარ, და-ძღ-დიხარ, კოთ ა-ძღ-ძრახდი, რადა-ძღ-ძახ?...); ს→სხ→ამ (ჭ, ხ ბგერების წინ: არა-მხ-ცემო, რასა-მხ-ჩადი, რასა-მშ-ჭამ: კოთა-მშ-ჩეჩავ, რადა-მშ-ჩივი?..)

გ) ივრის ხეობისა და ქართლის მოსაზღვრე წინა ფშავის სოფლებში (ნეკურაანთგორი, ველები, ზარიძეები, ტუშურები, ჩაბანო, ჯოჯეთი, გუდრუხი, თვალვი, ნეძიხი, სწროფავი): ს→სხ/ს→ა (გამა-ხ-დის, გამა-მ-დღომია, მა-მ-დიხარ, მა-მ-დის, ა-მ-ძრახდი, რასა-მ-ძახ?...); ს→სხ/მშ→ა (რასა-მ-ჭამ, ნუ-მ-ჩეჩავ! რასა-მ-ჩივი?...).

დ) ძალზე იშვიათია ხ, ძხ- ვარიანტები, რაც უკანა ფშავის ცალკეული სოფლებიდან გამოსულ მოხუცთა შეტყველებას თუ შემოუჩახავს და ხვესურულისა და თუშურის გავლენით უნდა აიხსნას: გამა-ხ-ყვა დედაი, მი-ხ-ყვება გარაი, ა-ხ-ყარეს იარაღი, ქისტებსა-მხ-კოცდენ, ბაღლა-მხ-ყვანდა...).

III. ბაგისმიერი ბ, ფ, პ, უკანაენისმიერი ხშულების გ, ქ, ჯ და ყ ბგერების წინ გვხვდება კ, ძ, ძ. ამათგან მღერის ბ, გ ბგერების წინ, როგორც წესი, გვაქვს ე (რასა-მ-გვეიხარ, გამა-მ-ბადავს, გა-მ-ბედა, შუ-მ-ბედა, მ-ბერდები, და-მ-ბერდები, მა-მ-გვანდა...), ხოლო ფ, პ, ქ, კ, ყ, ჳ-ს წინ დასტურდება კ, ან უმეტესად ძ (პარვენ, მა-მ-კალ, მა-მ-პარვენ, მა-მ-ქონდა, მა-მ-ფიქრდა, იმასა-მ-კლება, ჩა-მ-ქილავეს, ქოთმათობა-მ-ყავ, მანდა-მ-ჭელევენ...).

IV. ხონორებისა და სპირანტების წინ (ზ, ს, ჯ, შ, ღ, ხ, მ, ნ, რ, ლ) დასტურდება მხოლოდ ა (გა-მ-ღალვენ, შა-მ-ნანდა, და-მ-ღვევენ, და-მ-რჩომიან, მა-მ-შორდება, რა-მ-ნახე? რასა-მ-ზიხარ? მაგასა-მ-მართებს, მანდავა-მ-რეცხს...).

ს₂ო₃ ნიშნად ა ყველა ნიშნებზე პოზიციურ სიტუაციაში გვხვდება. იგი ენაცვლება კ ან ხ- პრეფიქსს იმ დროს, როცა ზმნა პრევერბიანია. მ- პრეფიქსად გვევლინება უზმნისწინო ფორმებშიც. ამ დროს ხმოვნით დაბოლოებული წინამავალი სიტყვა ზმნასთან ერთად ქმნის ერთ რიტმიკულ ერთეულს და მათ შორის პაუზა ვირტუალურია; გამოითქმის წინა სიტყვის ბოლო კიდურ ხმოვანთან ერთად, როგორც დიფთონგის დამავალი წევრი (არა-მ სცემო, რასა-მ სჩადი! რასა-მ შჭამ!). ამ პოზიციებში ჩვენი აზრით, ა II სუბიექტური პირის ნიშანია. მ- დართულ აღომორფთა გამოყენება უფრო ინტენსიურია და იოტაციის პროცესი მატულობს ბარის დიალექტებთან სიახლოვისას, ჩრდ. ქართლის მოსაზღვრე სოფლებში მცხოვრებთა

მეტყველებაში, როგორც არაგვის ხეობის, ისე ივრის ხეობის ფშაურში ნანს, ამ მოვლენის განვითარებისათვის ხელი უნდა შეეწყო ქართლურსა და კახურს. იგივე მოვლენა დადასტურებულია ქართლურში, კახურში, ინგილოურსა და ფერეიდნულში, მთის სხვა კილოებისაგან განსხვავებით, მთიულურსა და ფშაურში. ქნისა და არაგვის ხეობის მთიულურის მხგავსად, იგი მიიღება სპირანტის დასუსტების შედეგად და ქმნის ალომორფებს: *ძ-, ძხ-, ძზ-, ძშ-, ძპ-*. *ძ*- გვხვდება იმ დროსაც, როცა იგი III ირიბ ობიექტური პირის ნიშანი კი არ არის, არამედ გვაქვს მიცემითბრუნვიანი ბრუნვა(კვადებადი ობიექტი (ვისაც ღვეწვა, გაასრესავს). დაწვრილებით ზმნურ ფორმათა წარმოების შესახებ რეგიონული მონაცემების მიხედვით იხ. (84, 42-54).

ვ) ობიექტის მრავლობითობის *-თ* სუფიქსის წინ შემონახულია მესამე სუბიექტური პირის ნიშნები: *-ხ* (მხოლოდითსა) და *-ვნ, -ნ* (მრავლობითში) სამხრეთ რეგიონებში გამოყენების ინტენსივობის შემცირებით: *გყავისთ, ვიბავისთ, ვიჭირსთ, ვიკვირსთ, აგ შურებიანთ, გელექსებიანთ*, უნდა მოვიწვევანთ...).

იგივე შეიძლება ითქვას აგრეთვე ღექსიკური დიფერენციაციის შესახებ ფშაურის გავრცელების სხვადასხვა რეგიონს შორის, რაც ფშაური დიალექტური გარემოს ასევე ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია. ამდენად გასაგებია, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს დიალექტურ ღექსიკურ ერთეულთა შეკრება-ფიქსაციას და მათ ლოკალიზაციას (კალკულ რეგიონთა მიხედვით.

* * *

წარმოდგენილი ანალიზი ღექსიკურ-სემანტიკური ურთიერთმიმართებებისა მოცემულ დიალექტურ გარემოში მცხოვრებთა მეტყველებაზე ავტორის უშუალო დაკვირვებას ემყარება. ამ მიზნით გამოყენებულია სამეცნიერო მივლინებების დროს შეკრებილი სანდო და ღირებული მასალა, აგრეთვე ფშაურისადმი მიძღვნილი გამოკვლევები და ტექსტები, რაც ძირითად წარმოდგენას იძლევა ფშაური დიალექტის ჩვენთვის საინტერესო თავისებურებათა შესახებ.

ამა თუ იმ ღექსიკური მოვლენის სხვადასხვაგვარად გამოხატვის მიზეზად დიალექტის შიგნით მისი დიფერენციაცია, რეგიონული მომენტი, თაობათა მეტყველების განსხვავებულობა, ინდივიდუალური მოვლენები ან სხვა ფაქტორების მოქმედება უნდა მივიჩნიოთ.

ტიპობრივ თავისებურებათა გამოსაკვეთად მთავარია მათი სისტემატიზაცია, რაც განზოგადოების საშუალებას მოგვცემს და არა ერთეული თავისებურებანი, ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია როგორც გრამატიკულ თავისებურებათა დადგენის თვალსაზრისით, ასევე დიალექტური ლექსიკის რეგიონული კვალიფიკაციისა და სიტყვათა სემანტიკური მრავალფეროვნების გამოვლენისას მათი არეალური შესწავლის დროს.

რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით ფშაურ „ლექსებათა კლასიფიკაციისა და ლოკალიზაციის პრობლემა სიტყვათა გეოგრაფიულ პროექციას უკავშირდება (გ. ბოგატოვა, ვ. დურიაგინი, გ. რომანოვა)“ და მისი გადაჭრა ემყარება: 1) ფშაურ იზოგლოსათა, ე.ი. ლექსიკურ ერთეულთა გავრცელების ძირითადი და ლატერალური არეალების დადგენის აუცილებლობას და, 2) აგრეთვე, ამასთან დაკავშირებულ ლექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტურ სხვაობათა გამოვლენა-ანალიზს. ამ თვალსაზრისით, საინტერესოა როგორც დიალექტსშიგნითა, საკუთრივ მოცემული დიალექტისეული, ასევე დიალექტთაშორისი, საზიარო ლექსიკური მასალის სემანტიკური სტრუქტურა, რაც, საერთოდ, მრავალფეროვანია (216, 214-230).

საზიარო მასალის სემანტიკური სტრუქტურის კვლევა სხვა დიალექტებსა თუ ძველ ქართულთან მიმართებით საგულისხმო მასალას იძლევა ქართული ენის ისტორიისათვის. ამგვარი ლექსიკურ-სემანტიკური სტრუქტურის მქონე დიალექტური სხვაობანი ნაშრომში გზადაგზა, თავ-თავის ადგილასაა განხილული ფშაური დარგობრივი ლექსიკის აღწერის დროს.

მოცემული დიალექტური გარემოს ლექსიკურ თავისებურებათა განმსაზღვრელ ფაქტორებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია აგრეთვე კუთხური მეტყველების ნორმათა შესაბამისად სახეცვლილი *ინოვაციები* და *ენობრივი არქაიზმი*. დიალექტურ ლექსიკაში მეტ-ნაკლებად შემონახულია ძველი ქართულის ფუძეთა და სიტყვაფორმათა რეფლექსები, უძველესი ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც საერთო ენაში სხვადასხვა გარეგანი თუ შინაგანი ფაქტორების გაკლენის შედეგად დაკარგულია.

ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინებით ლექსემათა გამოვლენა აღნუსხვა შესაძლებლობას გვაძლევს ზუსტად განვსაზღვროთ დიალექტიზმების გავრცელების არეალები და შესაბამისად მოვახდინოთ დიალექტური ლექსიკის კლასიფიცირება და ლოკალიზაცია. ეს კი, თავის მხრივ, სიტყვათა გეოგრაფიულ პროექციასა და ეთნოგრაფიული მონაცემების გათვალისწინებას გულისხმობს. სამართლიანად არის აღნიშნული, რომ „ისტორიული ლექსიკოლოგიისა და ლექსიკოგრაფიული მუშაობის უმთავრეს ასპექტად ამჟამად სიტყვის ისტორიაში და მის ლექსიკურ დახასიათებაში რეგიონული მომენტის ასახვა-გათვალისწინება უნდა იქნეს მიჩნეული“ (198, 32). ამით გვეძლევა საშუალება, რომ განვსაზღვროთ იზოგლოსათა ანუ ლექსიკურ ერთეულთა გავრცელების ძირითადი და ლატერალური არეალები და დავადგინოთ მათი სემანტიკური მოცულობის ცვალებადობა თვით ერთი დიალექტის შიგნით. კუთხური ლექსიკის ამგვარი შესწავლის შედეგად ხერხდება სიტყვათა სრული პასპორტიზაცია, განსხვავებულ მნიშვნელობათა და ასევე ახალი ლექსემების გამოვლენა. მაგალითად, ფშავის პირობებში რამდენიმე სახის სახვნელია გავრცელებული. საველე მუშაობის დროს საკითხის შესწავლამ დაადასტურა, რომ მათი გამოყენება-გავრცელების რეალებს ნიადაგის თავისებურება და ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემო განსაზღვრავს, რაც, თავისთავად, სახნავთა სახელდების პრინციპებს განაპირობებს და სინონიმურად მონაცვლე ვარიანტებს ქმნის რეგიონების მიხედვით. უკანა ფშავში, შუაფხოს ზემოთ, ხევსურული საკვეთლიანი სახვნელის მოდერნიზებული ფორმა გამოიყენება, — აბაჩად სახელდებული, ხოლო სპეციალურ ლიტერატურაში ე.წ. „ფშაურ გუთნად“ მიჩნეული სახვნელი კი *საყვერე გუთნის / ყვეარი გუთნის* სახელით არის ცნობილი და ფშავის დაბლობ ზონაში შემავალი მიწების დასამუშაველად გამოიყენებოდა. ამათგან პირველის გამოყენება ხევსურეთის ანალოგიური, მიწათმოქმედებისათვის რთული გეოგრაფიული გარემო-პირობებით უნდა აიხსნას: (სახნავ-სათესი მიწები მკვეთრად დაფერდებულია და *საყვერე გუთნის* (ე.წ. „ფშაური გუთნის“) გამოყენება ჭირს. აღსანიშ-

ნავია, რომ საბას განმარტებითაც *აჩაჩი* უღელი ხარის სახეწელია.

ამრიგად, *აჩაჩა* და *საყვერე გუთანი* (ხმაღათი) ტიპოლოგიურად ერთი რიგის სახეწელებია, სხვადასხვა ბუნებრივ გარემოთა შესაბამისად დამუშავებული. *ყვეარი* ორუღლიანი, ე. ი. ოთხხარიანი გუთანია, იყო სამუღელიც. ტერმინი *აჩაჩა* აჩეჩვიდან უნდა მომდინარეობდეს (ე. ჩიტაია).

ამგვარი გეოგრაფიული გარემოპირობებით განსაზღვრული ჩანს ისეთი ტერმინების გაჩენა ფშაურში, როგორიცაა: *ღარის წისქვილი*, *კოდის წისქვილი*, *წისქვილა* (პატარა წისქვილი) და მისი სინონიმური ვარიანტი *ჭურულა*. ესენია უკანა ფშავის ბუნებრივი პირობებისათვის გათვალისწინებული მცირე მუშაქვით გამართული წყალწისქვილის სახეები, რომელთაც ზოგადად *ბუჭულა* / *ბუჭურა* ეწოდება. მათ უპირისპირდება *ხანიერი* (დიდი) *კაღოს* მქონე *დოლაბ წისქვილი*, რომელიც წინა ფშავსა და ივრის ხეობის ბარის ზონის სოფლებში დასტურდება. რეგიონულ მონაცემებზე ყურადღების გამახვილებას მიგვანიშნებს ის ფაქტიც, რომ წისქვილის ამგვარ პირს უკანა ფშავში *მეწისქვილე* ეწოდება, ივრის ხეობის ფშავში კი *მეწისქვილე* მინდის ამღები პირია.

ამრიგად, სიტყვის მნიშვნელობათა კავშირს რეალიათა განმსაზღვრელ თავისებურებებთან განსაკუთრებული ღირებულება ენიჭება დიალექტური ლექსიკის ამომწურავი შესწავლისა და კუთხური სიტყვის სრულყოფილი სემანტიკური დახასიათებისათვის, მისი დამატებით, განსხვავებულ მნიშვნელობათა გამოვლენისა და სემანტიკური მრავალფეროვნების წარმოჩენისათვის (ო. მორახოვსკაია, დ. შმელიოვი, ი. ლისტროვა, თ. კომოტკოვა).

ასევე უნდა ითქვას პურეულის მოყვანასთან დაკავშირებული ზოგიერთი პროცესის სახელდების პრინციპის განსაზღვრისა და ამ გზით მიღებული განსხვავებული ლექსემების გამოყენება-გავრცელების შესახებაც. მათი წარმოშობა-ჩამოყალიბება, როგორც ცნების გამომხატველი ენობრივი ერთეულებისა, სწორედ მოცემული რეგიონისათვის დამახასიათებელი ბუნებრივ-გეოგრაფიული (კლიმატური) გარემოთი არის მოტივირებული. მაგალითად, ყანის მკისა და ძნების აგება-გადაგების პროცესი ფშავის სხვადასხვა რეგიონში ერთმანეთისაგან განსხვავდება. უკიდურესი მაღალმთიანი რელიეფისა და ტენიანი კლიმატის მქონე სოფლებში მომკილი ყანის დამუშავება

ტექნოლოგიური თვალსაზრისით უფრო რთულია, დამატებით პროცედურებს მოითხოვს, რაც თავისთავად სახელდების ვარიანტულობასა და მრავალფეროვნებას განსაზღვრავს. აქ ყანა შკის დროსაც ხშირად ნესტიანია, ამიტომ მოშკის შემდეგ მისი გამოშრობის დაჩქარების მიზნით საჭირო ხდება დამატებითი ნაგებობა-გროვეების გამოყენება, როგორცაა *მელეური* და *რეულა*, *წერასთან*, *ხადურას* (*||კადურა*, *კანდოურა*) და *კუთულასთან* (*||ხუთულა*) ერთად.

ამ შემთხვევაში ბუნებრივ-გეოგრაფიული გარემოთი გამოწვეული ტექნოლოგიური მრავალფეროვნება რეალიზდება ენობრივ პლანში: ერთი სემანტიკური ველის ფარგლებში ზოგადი მნიშვნელობის მქონე სიტყვა დაიქვემდებარებს უფრო სპეციფიკური მნიშვნელობის მქონე სიტყვას და ამ გზით წარმოიქმნება სუბორდინაციული მიმართება კლასსა (სემანტიკური ველი) და მის წევრებს შორის (ლექსიკური ერთეულები). მაგალითად, „შდრ, ერთი მხრით, „ძნა“ (კლასი), და, მეორე მხრით, ფშაურ დარგობრივ ლექსიკაში დადასტურებული მისი პიპონიმური მიმართებანი: *ხადურა* | *კადურა* | *კანდოურა*, *რეულა*, *წერა* (ორფეკაის *წერა*, *სამფეკაის წერა*), *მელეური*, *ხუთულა* | *კუთულა*.

რეულა არაგვის ხეობის ფშავში წყობის გარეშე ხუთი ან მეტი *ხადურისაგან* აგებული ძნების გროვია, შიგ კაერმა რომ გაუაროს და გამოშრეს. *რეულა* იგივე *წერა*ა, ნაწყობობით, ე.ი. წყობის მიხედვით აგებამდე წყობით აგების შემდეგ, როდესაც თავთავი ერთად მოიყრის თავს, *რეულა* იქნება *წერა*. ძნათა ოდენობით *რეულა* და *წერა* 5-6 *კადურას* შეიცავენ. ამიტომ *რეულა*, ისევე როგორც მოცულობით მასზე დიდი *მელეური*, არ შეიძლება გაიგივებულ იქნეს *კადურასთან* ძნათა ოდენობის მიხედვით, როგორც ამას ზოგიერთი მკვლევარი (ს. მაკალათია) მიიჩნევს (114, 36). იურის ხეობის ფშავში *რეულა* სხვა ფარაში შერეული, უპატრონო, ჩამორჩენილი ცხვარია.

მელეური სპეციალურ ლიტერატურაში (გ. ჯალაბაძე) *ხადურას* | *კადურას* | *კანდოურას* შესატყვისად არის მიჩნეული, რაც არამართებულია (194, 32). *მელეური* | *მელეული* ფეტივის ძნეული, ჩერგილია. ფეტივის ძნა მელეურად იდგმება (ქველ). საველე მუშაობის დროს მოპოვებული დარგობრივი ლექსიკის ნიმუშები ამ ლექსიკური ერთეულის სრულფასოვანი დეტერმინაციის საშუალებას იძლევა. აღსანიშნავია, რომ *მელეური* არ იდგმება და არც *ხადურას* | *კადურას* | *კანდოურას* შესატყვისია (-გ-გ). *მელეური* *ხუთუ-*

ღას | *კუთულას* ასაგებად მიზიდულ-მიქუნებული ძნებია: „მოვაქუნებთ, ერთი *კუთულა* გამუა, *მელეურს* ვიტყვი“ (ს. უძილაურთა). მისი მთიულური სინონიმია *მელაური* (ლ. კაიშაური). *მელეური* აგების შემდეგ *კუთულა* იქნება, ე.ი. *მელეური* ძნათა ოდენობით (თავისი მოცულობით) *კუთულას* შესატყვისია, და არა კადურასი! სიტყვა *მელეური* ჩვენ სხვა მნიშვნელობითაც დავადასტურეთ: „ყანას რო ნიავე ალყევს, იმაზედ ვიტყვი, *მელეურია*“ (ს. უძილაურთა, თ. ლოსეურაშვილი). შდრ. ბაჩანა: *მელეური* ყანის ან ბალახის ნიავედ დელვაა: ყანას *მელეური* მისდევსო, *მელეური* აგრეთვე ოლეს ან ტბის ღიკლიკია, ტალღებსაცა ჰქვიან („ივერია“, 1887, №207).

ფშაური ლექსიკის არეალური შესწავლის, სტატიკური ანალიზისა და ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკურ ბუდეებად კლასიფიკაციის შედეგად ფშავეში სურდოს აღმნიშვნელი სამი ლექსემა დავადასტურეთ: *ხამა ზდი* | *ხამადი* | *ხამანდი*. ერთი შეხედვით, ამ ლექსიკურ ერთეულთა განსხვავებულობის საფუძვლად მარტივი ფონეტიკური მოვლენები შეიძლება იქნეს მინეული, მაგრამ რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინების შედეგად გამოიკვეთა გარკვეული კანონზომიერება: *ხამა ზდი*, როგორც სურდოს აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეული, იზოგლოსაა, რომლის გავრცელების ძირითად არეალად ხევსურეთი და, აგრეთვე, მისი მომიჯნავე უკანაფშავე უნდა მივიჩნიოთ, ხოლო *ხამანდი* იმავე მნიშვნელობით დასტურდება ივრის ხეობის ფშავეში, რაც მისი გავრცელების ძირითადი არეალია; *ხამადი*-სათვის ორივე რეგიონი ლატერალურ არეალად გამოიკვეთა, ძირითად არეალად კი წინა ფშავე განისაზღვრა (შდრ. მთიულ.: ხამარდი - 106, 249).

ამდენად, აღნიშნული ლექსიკური ერთეულის რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინება არ იძლევა იმის საფუძველს, რომ ვაჟაფშაველას თხზულებებში დაცული ფორმა „ხამანდი“ გამომცემელთა მიერ გრაფიკულ ნიადაგზე დაშვებული შეცდომის შედეგად მივიჩნიოთ, როგორც ამას ა. ჭინჭარაული თელის (181, 51). საქმე ის არის, რომ *ხამანდი* | *ხამადი* სურდოს აღმნიშვნელი საკუთრივ ფშაური ფორმებია ხევსურული *ხამა ზდის* პარალელურად და მათი გამოყენება სავსებით კანონზომიერად შეუძლო თავისი მშობლიური კუთხისა და მეტყველების შესანიშნავ მცოდნე დიდ მგოსანს. ეს რომ ასეა, ამას

ადასტურებს ა. შანიძის მიერ შედგენილი „მთის კილოთა ლექსიკონი“, სადაც მითითებულია: *ხამა ზდი* – მთ., *ხამანდი* ფშ. – სურდო.

აღსანიშნავია, *ხამანდი* სურდოს მნიშვნელობით აღნუსხული აქვს თ. რაზიკაშვილსაც, შემდგომ ი. ჭყონიას (გაზ. „ივერია“, №157, 1900) და გ. ხორნაულს (191, 305).

ძნების აგება-გადაგების პროცესების განსხვავებულობასთან ერთად ფშავის სხვადასხვა ტერიტორიაზე არსებულმა განსხვავებულმა გეოგრაფიულ-კლიმატურმა პირობებმა გამოიწვია თიბეასთან დაკავშირებული ბალახის გამოშრობა-განიავეების ტექნოლოგიური პროცესების ნაირგვარობა, რამაც წარმოშვა თიბეისა და ბალახის აღება-შენახვასთან დაკავშირებულ სემანტიკურ ველში შემავალი სპეციალური დიალექტური ლექსემების მრავალფეროვნება, როგორც ამ კუთხის რეგიონების, ასევე სიტყვათა მნიშვნელობებისა და სახელდების პრინციპების გათვალისწინებით. ე.ი. ამჟღერადაც ბუნებრივ-გეოგრაფიული მრავალფეროვნების მატერიალიზაცია მოხდა როგორც სამეურნეო საქმიანობის დანაწევრებაში, ასევე ამ საქმიანობის გამომხატველ ენობრივ კლანში: მაგალითად, ფშავის მაღალმთიან და ტენიან ზონაში გათიბულ ბალახს, დანესტიანების თავიდან ასაცილებლად, როგორც წესი, *გაჲრდს უცელიან* | *გაჲრდს უქცაჲან*. ასეთ თივას *გაჲრდაქცეული* ეწოდება. მისი ახვეტისას იტყვიან, „*გაჲრდაქცევით მოხვეტო*“. ამგვარად ახვეტილ თივას *გაჲრდაქცევით ახვეტილი* ეწოდება.

მშრალი კლიმატის მქონე ბარის ზონაში ეს პროცესი უგულვებელყოფილია და ამიტომაც ამ სფეროში დასაქმებულთა მეტეველებისათვის აღნიშნული ტექნოლოგიის ამსახველი ტერმინოლოგია მათთვის არცთუ ნაცნობია.

ან კიდევ: გათიბულ ბალახს ფშავში ჯერ *აახაწირებენ* | *ააჯაწირებენ* – ერთ ზოლად ააქუჩებენ, შემდეგ მას *ააბულულავებენ* | *დააბულულავებენ* ბულულებად. აბულულავებულ და *ჯაწირებად მიხვეტილ-მიქუჩებულ* თივას (იქ, სადაც ხშირი წვიმების საშიშროებაა და თივა ძნელად შრება) *კირჩხებად*, ან (სადაც მშრალი კლიმატია) *თივებად* აგებენ. *კირჩხა* | *კირჩხალი* და *თივა* ერთმანეთის ტოლი მომცრო ნაგები ბულულებია, ოღონდ *თივა* სარზე არ არის აგებული, *კირჩხა* | *კირჩხალი* კი კაპიან სარზე – *კირჩხაზე* აგებული ტენიან ზონაში ნათიბი ბალახის კარგად გამოშრობის

მიზნით. ადრე მას *ჯიჯრბობა* ეწოდებოდა. კირჩხაზე ჯოჯრბობის შამბს, ტენიან ადგილებში მოთიბულ *ჯოჯარ ბალახს* აგებდნენ, კარგად რომ გამოშროალიყო. *კირჩხა* თივის ზეინის ტოტებთან სარის მნიშვნელობით თუშურ დიალექტშიც დასტურდება (159, 276). *კაპიანი კირჩხა* კარგია, თივა მჭიდრო შრეებად არ იგება, კაეები აკაეებს, დატკეპნის შესაძლებლობას არ აძლევს თივას, ფენა-ფენად აჩერებს და უფრო მშრალად იქნება, არ *ჩაიტყლაკება*, არ დაღაკება.

არეალურ-სტატისტიკური მეთოდით ფშაური დარგობრივი ლექსიკის შესწავლის შედეგად შეიძლება ითქვას, რომ „კირჩხა“, როგორც ლექსემა და როგორც თიბვის პროცესთან დაკავშირებული სამეურნეო მოხმარების (დანიშნულების) საგანი, უცხოა მშრალი კლიმატის მქონე ფშავის დაბლობი ზონის მცხოვრებთათვის. ასევე უცნობია მის გამოყენებასთან დაკავშირებული ტერმინოლოგია: *კირჩხიან ძირი*, *კირჩხაის თაეი*, *კირჩხაის ნაძირა* (უკანა ფშავი) | *ნაძირალი*, *ნაკირჩხალი* (იერიის ხ. ფშავი).

რეალიათა განმსაზღვრელი თავისებურებებისა და დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკის შესახებ მსჯელობისას დასკვნის სახით იკვეთება აზრი, რომ *მეტყველებრივი განსხვავებულობის საფუძველი სივრცული განზომილების ფარგლებში, ანუ რეგიონული თვალსაზრისით, მეტწილად ექსტრალინგვისტური ფაქტორებია (მოცემული არეალისათვის დამახასიათებელი კლიმატურ-გეოგრაფიული გარემო და მის მცხოვრებთა ყოფიერების ბუნებრივი და ისტორიული პირობები). შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ამ ფაქტორების შედეგად წარმოიქმნება დიალექტურ ლექსიკაში შემავალი ის ფენა, რომელსაც ლოკალიზმები შეადგენენ.*

ზემოაღნიშნულის მიხედვით, *ლოკალიზმი* არის ახალი, დიალექტის წიაღში შექმნილი სიტყვა ან გამოთქმა, რომელიც გავრცელების არეალის მიხედვით სათანადო კუთხისა და მის მცხოვრებთა ყოფიერების ბუნებრივსა და ისტორიულ პირობებს ასახავს (შდრ. 147, 180).

ლოკალიზმები, ჩვენი აზრით, სიტყვის იმანენტური ბუნებიდან გამომდინარე, დიალექტური ლექსიკური ფონდის შემადგენელი ყველაზე დინამიური ფენაა და მისი გამდიდრების აქტიურ საშუალებად უნდა მივიჩნიოთ.

ამგვარი სიტყვები და გამოთქმები სპეციალურ ლიგურაგურაში მოგ-
ჯერ ფონეტიკური სახესხვაობით არის დამოწმებული და მიჩნეულია სხვა
კუთხის კუთვნილებად, სინამდვილეში კი იმავე მნიშვნელობით ფშაურშიც
გვხვდება. მათი სრული გამოვლენა-აღნუსხვა შესაძლებლობას მოგვეძებს
სხვადასხვა არალინგვისტური ფაქტორის გათვალისწინებით შესაძლ
განვსაზღვროთ დიალექტიკების გაერყელების არეალები და შესაბამისად
მოვახდინოთ დიალექტური ლექსიკის კლასიფიცირება და ლოკალიზაცია,
ასევე განვსაზღვროთ ლექსემათა ადგილი დიალექტური ლექსიკის ფონდში:
ადგილის ათეგრება (ფშ., ხევს.) - ერთი ადგილის ამოჩემებაა.
ავადობა (მთიულ.) - დაავადებაა, ფშაურშიც ავადმყოფობას ნიშნავს.
ავქაში (თუშ., ფშ.) - ქათმის ძვალი, რომელსაც სანაძლეოდ
გასტეხენ ხოლმე (167, 277).

ალატი (მთიულ., მოხ., თუშ., ხევს.) - საუქვილე ხის ყუთი, რომელ-
შიც ახლად დაუქული უქვილი ჩადის. ამავე მნიშვნელობით დასტურდება
იგი ფშაურშიც.

ალატი ფიცრები // მკლავები იხ. საბუდარი.

არზანი (ქართლ., ქიზიყ., მთიულ., ფშ.) - „დიდი, ზომაზე
კიდე დიდი თოვლი“ (ხ. აჭადი). დიდი თოვლი რომ მოვა, იტყვიან:
„არზან ჩამოყარაო“ (შდრ. ძვ. ქართული არზანიგი - ღირსი,
ღირსეული, ჯეროვანი. „არა არზანივ ყოფილ იყო იგი ამას“ -
იოანე მოსხი, „ღიმონარი“).

არხილი (მოხ., ქსნის ხეობ., მთიულ.) - გაყინული თოვლი,
რომელზედაც სიარული შეიძლება: „არხილი ის არი, მარტო თოვლს
რო გაახმობს“. ამ დროს იტყვიან, „თოვლი გააარხილაო“, ე. ი.
თოვლი ზემოდან მოყინაო (შდრ. საბა: არხილი - თხელი ბზარი).
„ფეკს უშეებსო“, - იტყვიან შემხვეალ თოვლზე თუ კაცი შიგ
ეფლობა, ვერ იმაგრებს. როცა არხილია, მაშინ „ფეკს არ უშეებს“.

აჭროლებული მთიულურშია გაერცვლებული. ასევე დადას-
ტურდა ფშაურშიც: ალაგ-ალაგ გამშრალ თოვლს ნიშნავს. ასეთ დროს
იტყვიან: „თოვლი აჭროლდაო“.

ბთა (←ფთა←ფრთა) აღნუსხულია ქიზიყურში. წისქვილის
ფირფიტაა, რომელსაც წყალი სცემს და ბორბალს ატრიალებს (159,

542). ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ფშაურშიც.

ბორბოწია ხევსურულში ქარბობბალას ნიშნავს (178*, 206), იგივე მნიშვნელობა აქვს ფშაურშიც. *ბორბოწიაობა* კი ერთ ადგილზე ტრიალს ნიშნავს.

ბოწკინტი (← ბოძკინტი) – ხევს., ქართლ., მთიულ., (159, 85) – 1. პატარა ბოძი; 2. ნაყოფით დახუნძლული ტოტის შესაყენებელი სარის სიმსხო პატარა ორკაპა ბოძი, ტოტი რომ არ ჩამოიმტერეს; ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ფშაურშიც. იყენებენ აგრეთვე ბოძად სარუეში წყლის გადმოსაყვანად და გამზადებულ ღარბერის გასამაგრებლად.

გადაგონთებული მოხეურში გამოიწერნეტებული, გამოყრუებულია, ასევეა ფშაურშიც.

გარვეა – მთიულურის გარდა, ფშაურშიც გვხვდება და წყალში ფეხით გაღმა გასვლაა. „გაურიაო“, – იტყვიან ამ დროს.

გაცხრილვა // დაცხრილვა მარცვლეულის (ქოვის) ცხრილში გატარებაა. სპეციალურ ლიტერატურაში ფიქსირებულია ამ სიტყვის ქართლური ვარიანტი: *მოცხრილვა*. *მოცხრილვა* ფშაურში გაქცევას, მოკურცხლვას ნიშნავს (155, 77).

გულნი – ხის ნახევარკალისებრი „სოლები“, რომლებითაც ამოვსებულია ძირის წისქვილში ღერძის ირგვლივ ადგილი – *სადერძე*, რათა მარცვალი არ ჩაცვივდეს წყალში, „წისქვილს გულთ არ გმედინოს“. ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ხევსურულში (179, 209).

დაიაშლა (← აშლა) – აფხაზურისა და ხევსურულის გარდა, ფშაურშიც გვხვდება და დამშვევას ნიშნავს (179, 283).

დამბრმალი (მთიულ., გუდამაყრ.) დაბრმავებულია. „დამბრო“, – ფშაურში იტყვიან, კაცი რომ დაბრმავედება. ასეთი ადამიანი *დამბრმალია* (შდრ. საბა: დაბრმობილი – ბრმადქმნილი).

დართვა (მთიულ.) შემის შეკეთება, დამატებაა, ასევეა ფშაურშიც. დართქვა ფშაურად დაღექვაა, *დართქვილი* კი დანალექია. *როქვი* თუშურშიც ასევე დანალექს აღნიშნავს.

დართხვა (ზ. აჭარ.) სიმინდის, ხორბლის მსხვილად დაფქვაა. ამავე მნიშვნელობით ფშაურში გამოიყენება *დართხვა* // *დართქვა* // *დაღერღვა*, რაც ცუდად და მსხვილად დაფქვის ეპითეტებია.

დაქანება // ქანაობა (მთიულ., ფშ.) – ყინულზე სრიალი და დასხლტომაა. ყინულზე დასხლტომას *მოცქრომას* არ უწოდებენ: „*მოცქრომა* ის არი, ფეკ რო გადაგიცდება“ (ხ. ელიაგზა).

საქართველოს
ლინგვისტიკის
ინსტიტუტი

დაცხადება, (თუშ.) – რამის გახვრეტა ბევრგან მსგავსი ცხადვს დაემსგავსოს (159, 196), **დაცხადული** კი ფიქსირებულია, როგორც (მთიულ.): ძალიან გაცვეთილი, გაცრეცილი, აღსანიშნავია, რომ ორივე ლექსიკური ერთეული ფშავშიც არს გაერცვლებული. მნიშვნელობის იდენტურობის გარდა, რაც ა. შანიძის „მთის კილოთა ლექსიკონშიც“ დასტურდება, **დაცხადება** აღნიშნავს აგრეთვე საფქვავე მარცვლეულის (*//* *ჭოვის*) ცხადში გატარებას, რაც ლექსიკონებში აღუნუსხავია, ხოლო **დაცხადული** მთიულურში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა, ფშავურში დაცხადებულს, მრავალგან გახვრეტილ საგანს აღნიშნავს, ამასთანავე, ცხადში გატარებული მარცვლეულის აღმნიშვნელიცაა, ე. ი. პოლისემანტურიცა.

დრემლა მთიულურში, მოხეურსა და ფშავურში „ცხვრის კურკლი“, იგივე „ჭურთია“. ამავე მნიშვნელობით აღუნუსხულია ბოლნისის რაიონის ს. ხატისოფელში (ნ. სააკ., 2004, 39). ოდნავი ფონეტიკური ხახესხვაობით „დემრა“ გვხვდება გუდამაყრულში (ა. შან., 1984, 316).

ეხი (ხევს., თუშ., ფშ.) – გამოქვაბული კლდეში: „წამოხურვილ კლდეზე ვიტყვი“ (შდრ. საბა: *ეხი* – კლდე გამონახეთქი ქვაბივით). შდრ. ნახ.: *ჰეხი*.

ზნევა ქიზიურსა და მთიულურში ვნების, ზარალის, ზიანის მიყენებას ნიშნავს. „არც რას არა ზნევს“ -ო, – იციან ფშავში ამა თუ იმ სამკურნალო მცენარეზე. **უზნევარი**ო, – იტყვიან, როცა მაწყინარი არ არის (შდრ. მთიულ.: *მაზნევარი* – მაწყინარი).

ზოვი (მთიულ., გუდამაყრ., ფშ.) – ზეავი.

თართი (მთიულ., მოხ.) – სუსტი, შეუძლო, უღონოა (159, 244), ასევე ფშავურშიც.

თოჭი – წისქვილის ბორბლის ღერძის თავზე ზემოდან დამაგრებული რკინა, რომელიც ზევითა წისქვილის *სათოჭეშია* ჩასმული და ატრიალებს მას. ქართლურის გარდა, ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ფშავურში და მთის სხვა დიალექტებში.

კაკდები (მთიულ., ფშ.) – შინ ნაკეთები ხის ციგურები.

კატაფშატა ქართლურსა და კახურში ქაცვის სახელია, ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ფშავურშიც.

კელობა ფშავურად ოდნავ კოჭლობაა, იმავე მნიშვნელობით დასტურდება მთიულურსა (106, 143) და მოხეურში (153, 406); ასევე ფიქსირებული „სიტყვის კონაშიც“ (127, 164). თუ გავითვალისწინებთ

მის ბევლ ქართულ (შეკლებელი - „კოჭლი“), მებრულ (კილი, კილობუა - „ნაკლი“, ი. ყიფშიძე) და სვანურ (ლიკლი - „კლება“, იკლი - „კოჭლობს“, მკელი - „კოჭლი“) ვარიანტებს, - კელ ფუძე საერთო-ქართველურ ოდენობად ივარაუდება.

კლდისვაშლა (იმერ., გურ.) სამკურნალო მცენარეა, იგივე *კლდისდუმა*, ფშავშიც ამავე სახელწოდებით დასტურდება.

კოდი (ქართლ., ქიზიყ., ხევს., მთიულ., ფშ., გდამაყრ., თუშ., მოხ., იმერ., ხ. აჭარ.) პოლისემანტური ლექსიკური ერთეულია (159, 297). ძირითადად იგი აღნიშნავს: 1. დიდ კასრს; გულგამოთლილი შორისაგან გაკეთებულ ძირიან ჭურჭელს ფქვილის, შარცველულის, კარაქისა და სხვ. პროდუქტების შესანახად; 2. შარცველულის საწყაო ერთეულია; 3. ქიზიყურში კოდს ფუტკრის გვეჯადაც (სკად) იყენებენ. ასევეა ფშავშიც. არსებობს *უძირო კოდიც*, რომელსაც წყაროზე ჩადგამენ ხოლმე წყლის დასაგუბებლად. ამ სახის კოდს ფშავში იყენებენ ღარის დანიშნულებით, საღვარეში წისქვილისათვის წყლის მისაშვებად და მას *ღარის კოდი* ეწოდება.

კოდის წისქვილი ფშავში ისეთი წისქვილია, რომელსაც ღარად კოდი აქვს ჩადგმული. დასტურდება მისი გურული და იმერული მნიშვნელობანი: ერთთვლიანი პატარა წისქვილი, ღარის ქვემოთ ჩადგმული აქვს ხის კოდი, სადაც წყალი ღარიდანვე ეცემა ბორბალს და ატრიალებს; ღარის ნაცვლად ძალზე დაქანებული ქვის ან ხის მილი აქვს, წყალი ცოტა უნდება (159, 297).

კობი (ქართლ., მთიულ., ქიზიყ.) - ქალამნის ამოსასხმელი თასმა, წერილად დატრილი ტყავია. ამავე მნიშვნელობისაა ფშავურშიც.

კოჭი (თუშ.) - ქუსლი; (ხევს.) პირუტყვის კოჭი, ხმარობენ სათამაშოდ. ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ფშავურში: „კომანში მოთავსებულია *კოჭი*, კოჭასთან არი პატარა წერილი ძელები - *ლილეები*“ (ს. ჩარგალი). ამასთან, ფშავურსა და ხევსურულშიც (179, 208) აქვს დამატებითი მნიშვნელობა, წისქვილის ბორბლის შემადგენელი ნაწილია.

ლაჩქიმი (ქსნის ხეობა, მთიულ.) ფშავურშიც დასტურდება და ციგას აღნიშნავს, მისი იერისხეული ვარიანტია *გელმანა*.

ნემსულა ფშავურში „თესლიდან უმცირეს ამონაყარს აღნიშნავს. ამავე მნიშვნელობით არის აღნუსხული ქვემო ქართლში: *ნემსულა* (ს. წერაქვი) | *ნაჩიფი* (დიდი დმანისი) | *ალაო* (ს. მამულა) - ნ. სააკაძე, 2004, 39.

ოდოში ქვემოქართლურში „შემოუსვლელი ყანის“ მნიშვნელობით დასტურდება (ნ. სააკ., 2004). ამავე მნიშვნელობით გვხვდება თუშურსა და ფშაურში (დლ., 1984, 425).

პლახი დახეტილი ნალოა, დიდი ნაობი შეშაა. ამავე მნიშვნელობით გვხვდება კახურში, მოხეურსა და მთიულურში (შდრ. რუს.: Плаха).

საკეკი (მთიულ.) – შაკიკი. ფშაურში ამავე მნიშვნელობით გვხვდება *საკეკის ქარი*.

სამაღდე (კახ., ქართლ., ფშ.) წვრილად დაგრეხილი თოკია.

სარუე (ხევს.) – წისქვილის წყლის არხი. ასევეა ფშაურშიც: *სარუე* არხია, რომელშიც წისქვილის მამოძრავებელი წისქვილის წყალი მოედინება.

სახინრიანი (მთიულ.) – მახინჯი, ხინჯიანი. ასევეა ფშაურშიც იმის აღსანიშნავად, კაცი რომ დამახინჯდება.

სისხა (არაგვის ხ. ფშ.) // წიტა (იურის ხ. ფშ.) – დიხინტერიაა, სისხლზე გასვლაა (ასევეა ფშაურსა და ქიზიყურში). წიტა (ფშ., ქიზიყ., მთიულ.) – ცხერის სენი, ფალარათობაა.

სრავალი. ფშაურში უმაღლესი ხარისხის პურად მიჩნეულია *წმინდა პური* // *წმინდის პური*: „ნოყიერია, მაწივრობა აქვ“ (ს. კუდო). (წმინდა ყველაზე კარგი ხორბალია, – გ. გ.). იგი ორნაირია: *დიკის პური* – საგაზაფხულო ხორბლის პური და *ანეულის პური* საშემოდგომო ხორბლის პური. მას *სრავალი* ეწოდება. „სრავალი ძლიერ ტურფა და ძვირფასია. წმინდა პურსაც კი ეძახიან *სრავალს*“ (ბაჩანა, „ივერია“, 1887, №207). *სრავალი* // *სრევალი* ხევსურულში, თუშურში, მოხეურსა და მთიულეთ-გუდამაყრულშიც დასტურდება და გასახმობად გაფენილ მარცვლეულს (პურის ან სიმინდის მარცვალს) ეწოდება. *სრევალი* მთიულეთ-გუდამაყრულში თვალ-მარგალიტსაც ნიშნავს (121, 499). ეს ლექსემა ძვ. ქართულშიც დასტურდება და საერთოენობრივი არქაული ლექსიკური ფონდის კუთვნილება ჩანს. სულხან-საბას მიხედვით: „*სრავალი* – საფენი ხვარბალი“.

ქარაშოთი (ფშ., გურ.) – უცბად ამოვარდნილი ქარი, წვიმანარევი ქარი.

ქარაფი (ხევს., ფშ.) – დიდი ციცაბო კლდე (შდრ. საბა: *ქარაფი* – დიდი კლდე).

ქრიჯა // ქრიჯაი (ფშ., ხევს., თუშ.) – ალატიდან ფქვილის ამოსაღები ნიჩაბი, ჩამჩა.

ღაცა // **ღაცალა** (მთიულ.) გამხდარი, გაყვითლებული, ფშავშიც დასტურდება. **ღაცა** იერისხეულ ფშავურში დაწიავებულ-დაგვალულს ნიშნავს. ცხოველზე, მაგ. გოჭზეც, ითქმის.

ყიათი // **ყიამათი** // **ყიშიათი** // **ყინიათი** // **ყინიათობა** // **პირტუქსი** - ძალიან რომ ცივა. **შდრ.**: *ყიამეთი* (გურ., იმერ., ქიზიყ.) - სიცივე, ყინვიანი ამინდი. *ყიამეთი* (იმერხეულ.) - მეორედ მოსვლა, აღდგომა, გადატანით, დიდ ამბავს ნიშნავს.

ყანდი (ქართლ., რაჭ., ფშ.) - ზადი, სიღამპლე ხისა.

ყაყატო // **ყაყადო** (თუშ., ფშ.) ტკეჩი, კასრების შესაკრავი ხის ლატანი, საღტეა; ხის მუხრუჭი ან ცხრილის მოსაქსოვად დათლილი ხის წიკებები (თ. რაზიკ, „ივერია“, №150, 1900; ი. ჭყონ.).

ყვილი (ხევს.) - როცა წისქვილს საფქვავე შემოაკლდება და ქვა ცარიელი ბრუნავს, იმაზე იტყვიან (179, 209). ასევეა ფშავურში. ამ დროს წისქვილი შეიძლება „გახურდეს და გასქდეს“.

ყვილი ქიზიყურში (გადატ.) ძელების ტკივილია. *ყვილა* ფშავშიც დასტურდება ოდნავ განსხვავებული სემანტიკური ვლფვრით. გაყინული ხელები სითბოში რომ მოხვდება, იტყვიან: „*ყვილად შამივიდა* // *ყვილაი ან ტკივილაი შამივიდაო ჳელია*“. „ყვილაი ყუოდაო“, დაათირებენ ამ დროს ბაღლსა“ (შდრ. საბა: *ყვილი* - ძვალთ ნელად ტკივილი).

ჩიხრიხი თოკის საგრეხი ხელსაწყოს სახელია ფშავურსა და თუშურში.

ცხრო (თუშ.) კანკალი, ცახცახია (პ. ხუბ.); **ცხრო**, **ცხროება** // **ცხრუება** ფშავშიც ამავე მნიშვნელობით დასტურდება. „*ცხროება შამიჯდაო*“, - იტყვიან კანკალის ავარდნის დროს.

წიტა (ფშ., ქიზიყ., მთიულ.) - ცხერის სენი, ფალარათობა.

ხირხატი, გარდა ფშავურისა, გვხვდება ქიზიყურში, შიგნ. კახეთში, ქართლსა (ღლ., 1984, 775) და ქვემოქართლურში (ნ. სააკ., 2004, 39) და აღნიშნავს „სახნავად უვარგის, უნაყოფო ადგილს“.

ხორდი მთიულურში ისეთ ყინვაზე ითქმის, რომელიც წყლებს ყინავს. **ხვარდი** ფშავურში კი წყალში არეულ ყინულის ნატრებს, ე. ი. თოშს ეწოდება. **ხორდი** საბასთან იგივე **ხორგია** - წყალთყინული, დიდი მონატეხი.

კვიმური გადმოობრუნებული პირამიდისებურად შეკრული ძაბრისმაგვარი ხის ყუთია, რომელშიც საფქვავე იყრება. ქართლში,

რაჭაში და ზ. აჭარაში ამავე მნიშვნელობით დასტურდება *ხეიშირი*, შდრ. ასევე: (მთიულ., მოხ.): *კეიშირი* (ხევს.): *კუმბური* (თუშ.): *კეიმბური* (167, 470) და სხვ.

წარმოდგენილი ლექსიკური მასალის სემანტიკური სტრუქტურის ანალიზი გვაძლევს საშუალებას დავასკვნათ, რომ სხვა დიალექტებთან ფორმითა და შინაარსით იგივეობრივი სიტყვები და გამოთქმები ძირითადად არქაული ხასიათისაა და ძველი ქართულიდან მომდინარეობს, ან მათი ნაწილი ამჟღავნებს შეხვედრებს უცხოურენოვან ლექსიკასთან.

ჩვენი აზრით, ესაა დიალექტური ლექსიკის შემადგენელი ის ძირითადი ნაწილი, რომელიც საერთოენობრივი სიტყვებით განისაზღვრება. ეს ლექსემები მეტწილად საერთო ენის კუთვნილებას წარმოადგენენ. ეს არის დიალექტებში შემორჩენილი ნამემკვიდრალი იმ უძველესი დროისა, „როდესაც დიალექტური განსხვავება მინიმალური იყო და საერთოქართველური ენა წარმოდგენილი იყო მეტნაკლებად მყარი ლექსიკური ფონდით... აქ შემოდის ყველა სხვა საერთოქართველური სიტყვა, რომელიც კი დიალექტებში გვხვდება“ (შდრ.: 147, 188).

საენათმეცნიერო ლიტერატურაში ცნობილია, რომ აღმ. საქართველოს მთის კილოებმა უფრო უკეთ დაიცვეს და შეინარჩუნეს არქაულობა ლექსიკაში, ვიდრე ბარის კილოებმა. ამიტომაც, რომ ძველ ქართულში ცნობილი ბევრი სიტყვა ამ დიალექტებზე მოსაუბრეთა ენაში დღესაც გამოიყენება და მათ მნიშვნელოვანი ადგილი ამ კუთხეებიდან გამოსულ მწერალთა თხზულებებშიც დაიმკვიდრეს.

უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სხვა დიალექტებთან ფორმითა და შინაარსით იგივეობრივი სიტყვებისა და გამოთქმების ნაწილი ამჟღავნებს შეხვედრებს უცხოურენოვან ლექსიკასთან; ამა თუ იმ დიალექტისათვის (ან დიალექტთა ჯგუფისათვის) დამახასიათებელი ლექსიკური ნასესხობანი კი დიალექტური ლექსიკის მეორე შემადგენელ ნაწილს შეადგენს (შდრ. 147, 189). ამდენად, ჩვენი აზრით, ნებისმიერ დიალექტში დადასტურებულ ლექსიკურ ნასესხობათა ანალიზი საინტერესოა როგორც ენის ისტორიის, ასევე ისტორიული ლექსიკოლოგიის თვალსაზრისით (ლექსიკური სინონიმისა და ლექსიკურ ნასესხობათა შესახებ II წიგნში ვისაუბრებთ).

VI ტა30 - სხვა დიალექტებთან შორებით დიალექტური
და მნიშვნელობით განსხვავებული დიალექტური
ლექსიკური ერთეულები

ამგარი ლექსემები ლექსიკურ თავისებურებათა და სემანტიკურ ინოვაციათა საინტერესო სურათს ქმნიან. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია:

ა) ლესიკონებში შეტანილი და დახასიათებული დიალექტური სიტყვები, რომელთა განსხვავებული ფშაური მნიშვნელობანი სხვა დიალექტებში დადასტურებულ მნიშვნელობებთან ერთად აღნუსხული და კვალიფიცირებულია:

აფალი (ქართლ.) - ქონება, შეძლება; აფალი (ფშ.) - ამბავი, თავგადასავალი.

ანგარი (ლენხ.) - კელის ღობე, მცენარეთა საფარი; ანგარი (იმერ.) - ეზოს ან ყანის საზღვარზე არსებული ბუნებრივი ან ხელოვნური ზღუდე; ანგარი (ფშ.) - გაუმაძღარი, ხარიბი.

არშავიანი (მთიულ., გუდამაყ.) - თოფი თუთიის ტყვიებით; არშავიანი (ხევს., ფშ.) - შაშხანის ეპითეტი.

ბაგა (ქიზიყ.) - ქვევრის პირის გარშემო გაკეთებული მოქვაბული (ს. მენტეშ.); ბაგა (კახ.) - წისქვილის ზედა ქვის გარშემო ხის ან რკინის რკალი, რომ ფქვილი არ გაიბნეს (არ. მარტირ., გრ. იმნაიშვ.); ბაგა (ქართლ.) - ახალგაზრდა, ახალჩაყრილი ვენახი (შდრ.: საბა, ნ. ჩუბ., ქველ); ბაგა (ქართლ., ქიზიყ., ფშ., თუშ., გურ.) - გადაფიცრული ან მოწნულ-გადაღობილი ადგილი ბოსელში (გომში, გომურში), ბაკში ან ეზოში საქონლისათვის საკვების ჩასაყრელად (შდრ.: საბა, ნ. ჩუბ., დ. ჩუბ., ქველ).

ბარდი (იმერ., რაჭ., გურ., აჭარ.) - ვახის, კვახის და მისთანათა ღეროები და ფოთლები (ვ. ბერ., დიალექტ., 681); კელიანი მცენარე, კეალ-ბარდი (ა. ლლ.); მაყვალი (ა. მაყ.); ბარდი (ფშ.) - თოვლის გროვა, თოვლის საფარი, დადებული თოვლი.

ბაწარი (რაჭ., გუდამაყრ., იმერ.) - წვრილი თოკი, თოკი; ბაწარი (ხევს.) - თასმა ჯღანისა (ა. შან.); ბაწარი (აჭარ.) - გზა, ბილიკი, საცაღფეხო გზა; ბაწარი (ლენხ.) - გადატ: კაკლის ხის ყვაილი (მ. ალაგ.); ბაწარი (თუშ., ფშ., კახ., ქიზიყ., ჯავახ., ინგილ.) - შინ დართული მატყლის ძაფი, მკედი, ძაფი საწინდელ (და არა:

თოკი) (თ. უთურგ., ა. შან., ხ. მენტეშ., მ. ჯანაშ.).

ბედენი, ბედენა (ქიზიყ., ფშ., ხევს., მოხ., თუშ., გუდამაყრ.) - 1. ახალუხის წინა ფერდი ზედმოყოლებული თავისი კალთით (ხ. მენტ.); 2. განსხვავება, სხვაობა; **არ აბედენებს** - არ არჩევს, ყურადღებას არ აქცევს; **ბედენად** - განსხვავებულად, სხვადასხვანაირად (ა. შან., თ. უთურგ., შ. ძიძ., დიალექტ., 571).

ბედელი (გურ., ზ. აჭარ.) - 1. საბოსტნე მიწა; 2. - მცირე შენობა სანოვაგის შესანახავად; 3. - 22 საპალნე ახდილი ყავარი (ა. ლლ.); 4. - **ბედელი ყავარი** (ზ. აჭარ.) - სამასი ცალი ყავარი, ყავრის საზომი ერთეული (შ. ნიქარაძე); **ბედელი** (თუშ., ფშ.) - 5. საზამთრო სახლი; 6. - შენობა ხატში, სადაც ხატის პური, ლუდი და მისთ. ინახება (ვაჟა-ფშ. მც. ლექს.).

ბიგა (ფშ.) - წვრილი თავი მინდერისა და ტყისა, წვრილი ცხვირი აქვს (თ. რაზიკ., „ივერია“; №128, 1900). 2. - **ბიგა, ბიგაი** (ფშ., ზ. - ქვ. იმერ., გურ., ლეჩხ.) - 1. ხის ნაჭერი, რამესთვის გასამაგრებლად შეყენებული (ი. ჭყონ., პ. ჯაჯანი); 2. - ორ ან სამთითი ფიწალი (ა. ლლ., მ. ჩიქ., დიალექტ., 662); 3. - ჯოხი (მეგრ., ჭან.) (ნ. მარი, ი. ყიფშ.).

ბითაო (მოხ.) - კარგი, ღამაზი; **ბითაო** (იმერ.) - საქონლის ხორცის საუკეთესო ნაწილი; **ბითაო** (ფშ.) - კაცი, რომელსაც გვერდის ძელები და წინმკერდი ხელ ერთი ძელისა აქვს (თ. რაზიკ., „ივერია“, №128, 1900; ი. ჭყონ.).

ბიშმა (ქართლ., ქიზიყ.) (შ. ძიძ., ნ. კეცხ., პ. ხუბ., ხ. მენტეშ.) - ცხერის ჩლიქების ავადმყოფობა, კოჭლობა, ჩლიქების დაწყულულება. ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ფშაურშიც.

ბოკოლა (ზ. რაჭ.) - თივის პატარა ბულული (მ. რეხე, ხ. ჭიორა); **ბოკოლა** (ფშ., გუდამაყრ.) - მოკლე და სქელრქიანი საქონელი (ლ. ლეონ.).

ბორა (მთიულ.) - მცენარის ფოთოლი, რომელსაც ფორს ქვეშ უფენენ, კარგი ფორი გამოდის (ლ. კაიშ.); **ბორაი** (მოხ.) - მერინოსის ცხვარი (ო. ქაჯ.); **ბორა** (ფშ., ხევს., მოხ., ქართლ.) - ერთგვარი ძერაა, ძერის მსგავსი დიდი ფრინველი „ძერას ჰგავს, უდიდეა“, - (საბა); დიდი ძერა - (დ. ჩუბ.).

ბოსლობა (რაჭ.) - წეს-ჩვეულება, რომელსაც ასრულებდნენ ზამთრის მიწურულს (ვ. ბერ., ქეგლ.); **ბოსლობა** (ფშ.) - დედათ

წესის დრო (ვაჯა-ფშ., მც. ლექსიკ., ქველ).

ბლუნძვა (ქიზიყ.) - ცუდი შეკერილობის გამო ნაკერზე ნაოჭების ყრა (ს. მენთეშ.); ბუნჯღვა (ფშ.) - ბლუნძვა (ფშ.) - კუმშვა, მოხრა (ი. ქეშიკ., გ. გოგატ.).

გალა (კახ.) - საქონლის ნაკვალევი ბილიკი ტყეში ან მინდორში; გალა (გურ.) - ნელი, სუსტი, თხელი, ითქმის სითხეზე; გალა ღვინო - სუსტი, ნელი ღვინო, გალა ჩაი - თხელი, ღია ჩაი; გალა (ქიზიყ., კახ., მესხ., ფშ.) - დაწული ხახვი, ნიორი, ღოღო და სხვ., დაახლოებით სიგრძით 1-2 მეტრი სიგრძისა, დაკიდებულს საზამთროდ ინახავენ. სათვალავ ერთეულადაც არის გამოყენებული: იტყვიან ხოლმე - „ერთი გალა ნიორი“, „ორი გალა ხახვი“ და ა. შ.; გალა (ფშ.) - გალო, წვივის ძვალი (შდრ. ნახ.: გოლა, გუოლა - იდაყვი, მუხლი, მოსახვევი - 144, 64).

გარიადება (ქართლ., ფშ.) - მეწველი ცხერის საბალახოზე გარეკვა დილით; გარიადება (გურ.) - 1. გინება, კიცხვა; 2. ხელის ან ფეხის ჩაკერა რაიმე სითხეში (ს. ულ.).

გარვე (თუშ.) - კვლავ, ისევ; და, მხოლოდ (თ. უთურგ.); გარვე (ფშ.) - უკან.

გაწინწილება (გურ.) - გაწერილება; გაწინწილება (ფშ.) - წილ-წილად დაყოფა (ა. შან.).

გელა (ზ. იმერ., იმერ.) - ღურსმნის ამოსაღები რკინის ორკაპა ხელკეტი (ბ. წერეთ.); გელა (ფშ.) - ელვარება, გაელვება (ვაჯა-ფშ. მც. ლექსიკ.); გელობა (უკანა ფშ., ხევს.) - ლაპლაპი, ელვარება.

გვირილა (რაჭ., ლენხ.) თეთრი ქლიავის ჯიშში (მ. ალავე); გვირილა (ფშ.) კვირია, ფრინველია (თ. რაზიკ., „ივერია“ №129, 1900).

გლა (ფშ., ქართლ., მოხ., მესხ.) - ჩენქვა, ხეთქვა; რტყმევა, თელვა; ტანსაცმლის ან ფეხსაცმლის მოჭირებით სხეულის დაბეგვა - დაზიანება.

გოხი (მოხ.) - ჭუჭყი (თ. ქაჯ.); გოხი (თუშ., ფშ.) - 1. დიდი ქვა, ღოდი; 2. საღესავი ქვა (ა. შან., თ. უთურგ., ი. ბუქურ).

გურგულაი (გურ., ინგ.) - გრგვინვა, ქუხილი (ა. ღლ., 159, 165); გურგულა (ფშ.) - პურის გული (თ. რაზიკ., „ივერია“, №129, 1900).

დაყურსვა (გურ.) - ძალზე დატვირთვა; დაყურსული (გურ., იმერ., ლენხ.) - ნაყოფით ძალზე დატვირთული ტოტი (ა. ღლ.);

დამძიმებული, დაწმენდილი (მ. ჩიქ.); *დაყურსვა* (ფშ., ქართლ.) დადუმება, განაბება. *დაყურსული* (ფშ.) - განაბული, გარინდული (ი. ქეშიკ., გ. გოგაბ.).

დება-ი (თუშ., ფშ.) - მირტემა; *მქარში ვიდევოვ* - მხარში მოვირტევი (თ. უთურგ., ი. ქეშიკ.); *დება* (ფშ.) - 1. პირუტყვისათვის თივის, ჩალის დაყრა; 2. ნაყოფის სხმა ხეხილზე.

დინდგელი (მთიულ., ფშ.) - ჯალის გამოწურვის შემდეგ დარჩენილი ნარჩენი (ლ. კაიშ., ი. ქეშიკ.); *დინდგელ* (ინგილ.) - ცხვირში გამხმარ-გამავრებული ბოტოტი; *დინდგლიანი* - ბოტოტიანი (მ. ჯანაშ.).

დურა (ხევს., ლენხ.) - ცხვრის ტყავის „საბანია“ ბუწვიანი მხრით იხურავენ (ალ. ჭინჭარ.); ცხვრის ან მგლის ტყავისაგან შეკერილი საზამთრო ტანსაცმელი (მ. ალავე); *დურა* (მთიულ., გუდამაყრ.) - ფართო, დიდი (ე. ვირსალ.); *დურა* (ფშ.) - ცხვრის ტყავისგან შეკერილი უსახელოებო საცმელი, რომელსაც ქვეშაგუბადაც ხმარობენ (ი. ქეშიკ.). ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ფშაურ დარგობრივ ლექსიკაში.

დურდო, (ქართლ., ქიზიყ.) - ღვინის ან ძმრის დანალექი, გადატ. მღვრივ, სქელი ტალახის მსგავსი დანალექი ღვინისა (შ. ძოდ., ნ. კეცხ., პ. ხუბ.); *დურდო* (ფშ.) - მღვრივ, ჭუჭყიანი წყალი (ვაჟა-ფშ. მცირე ლექს., გ. გოგაბ.).

თირება (იმერ.) - თითით ჩვენება (ვ. ბერ.); *თირება* (ფშ.) - დაჩუმება, დაწყნარება; „ათირებს“ - აჩუმებს, აშოშმინებს (ა. შან., ვაჟა-ფშ. მც. ლექსიკ., გ. გოგაბ.).

კათხა (ლენხ.) - რაგვებისაგან (გაუთლელი მორებისაგან) გაკეთებული დაბალი სახლი (მ. ჩიქოვანი); *კათხა* (გურ.) - შხამიანი გველი; *კათხა* (გურ., ლენხ., ხევს., ფშ.) ხის სასმისი, იგივე კონხა (დიალექტ., 677; ა. ჭინჭარ., 218; ვაჟა-ფშ. მც. ლექსიკ., გ. გოგაბ.).

კამპი (თუშ.) - გრძელი ჯოხი, თავში ორტოტა, იხმარება საბჯენად (პ. ხუბუტია); *კამპი* (ქიზიყ., ფშ.) - საკუნად გაწვევა ცხენის მიერ; „*კამპვა* ცხენმა იცის, იკბინება“ (ს. გოგოლაურთა) (ს. მენთეშ., გ. გოგაბ.).

კაპი (ფშ.) - ხის ტოტი (თ. რაზიკ., ი. ქეშიკ.); *კაპი* (აჭარ.) - საქონლის დასაბმელი მოღუნული ჯოხი; 2. - კაეიანი ჯოხი, რომელზედაც ასხამენ ყურძნის მტევნებს ზამთარში შესანახად; 3.

საბლის შუა ადგილას გამობმული ხის რიკი, ტვირთის აკიდებლობის თოკის გასაყრელად (შ. ნიჭარ.).

კაპარტი (რაჭ.) - ისართა ქარქაში (შ. ძიძ., 207; შდრ.: საბა, ნ. ჩუბ., დ. ჩუბ., ქველ); *კაპარტი* (ფშ.) - ფუტკრის საშოვარი, ფეხებით რომ მოაქვს (თ. რაზიკ., „ივერია“, №192, 1900; ი. ჭყონ.).

კაჩა (ლენხ., მოხ., მთიულ.) - წვივი, კანტი, (მ. ჩიქოვანი); ბარძაყი, ბარძაყის ძვალი (ო. ქაჯ.); წვივ-ბარკალი; საქონლის ან ადამიანის ფეხი (ლ. კაიშ.). *კაჩა* (რაჭ., იმერ.) - კაჩხა, ოჯინჯალა, რომელზედაც ნაჭა (საქვაბე ჯაჭვი) შკილია (ვ. ბერ.); შუაცეცხლზე დირედან ჩამოშვებული ხე, საქვაბე (პ. ჯაჯანი).

კაწარი (ლენხ.) - ცეცხლისაგან გაშვებული ან შეწითლებული ადგილი კანზე (მ. ალაფ.); კაწარი (ფშ.) - ბრჭყალი, ფრჩხილი.

კილო (რაჭ.) - მთის თვალუწვდენელი უღელტეხილი (შ. ძიძიგური); *კილო* (ხევს.) - 1. ადგილი, რომლითაც ისარი საბამს ებჯინება; 2. ხელსაყრელი დრო; 3. *კილოს მისვლა* - უკანასკნელ, გამოუვალ მდგომარეობაში ჩავარდნა (ა. ჭიჭინ.); *კილო* (ფშ.) - გუნება, ხასიათი; 2. ასაკი, დრო (ა. შან., ი. ქეშიკ.); *კილოიანი* - მოხერხებული.

კინწოლი (ფშ.) - 1. ნაპერწკალი; 2. წვეთი (თ. რაზიკ., „ივერია“, №132, 1900, ი. ჭყონ.); *კინწოლაყი* (თუშ.) - ძალიან პატარა, პაწაწკინტელა (თ. უთურგ.).

კორწლი (იმერ., რაჭ.) - წირპლი თვალისა (ი. ქეთარ., მ. ალაფ.); *კორწლი* (ქართლ.) - ანაგული ძაფის წერტილოვანი ნაყარი ქსოვილზე (მ. მესხიშ.); *კორწლი* (მთიულ., ფშ.) - ჩენვის დროს საჩენელზე დარჩენილი ცუდი *ხარისხის მატყლი*.

კოკოშა (ხევს.) - ვერცხლის გრძელტარიანი სასმისი (ალ. ჭინჭარ.); *კოკოშა* (იმერ., ფშ.) - ღვინის ამოსაღები მცირე ხაპი (პ. ჯაჯანი); გრძელყუნწიანი გოგრის ერთი სახე, გულამოღებულს ხმარობენ წყლის ან ღვინის ამოსაღებად (ი. ქეშიკ.); *კოკოშა* (თუშ.) - აყირო, მცენარე (ა. მაყაშ.).

კონტი (მთიულ.) - უღელში გაყრილი მსხვილი ჯოხი ხარის შესაბმელად. მასზე გამობმულია წნელი, რითაც ხარი თივას ან შემას ეზიდება (ლ. კაიშ.); *კონტი* (ფშ.) - მოფიქრებული საპირისპირო ხერხი, ქცევა (ი. ქეშიკ.).

კოტა (გურ., ზ. აჭარ.) - სიმინდის ტარო (ს. ულ., ვ. ბერ., შ.

ნიჟარ.); *კობა* (ფშ.) - ქართული ხმლის ის ნაწილი, რომელიც ვადის ქვემოთ თიკებად გაშვებულია აქეთ-იქით (ა. შან., 159, 305); *კობა* (ხ. იმერ., ხ. აჭარ.) - კედელზე ან ხვეტზე მიკრული ქვის რიკი, საკიდლადად (ბ. წერეთ.; შ. ნიჟარ.); *კობა* (ლენხ.) - ყურებზე დასახობი ბოძი (მ. აღაფ.); *კობა* (იმერ.) - ტახტი უნაგირისა (ქეგლ.); *კობა* (ინგილ.) - ჩვილთ უკანა ტანი (მ. ჯანაშ.); *კობა* (რაჭ.) - უღლის შუაში ჩასმული რიკი (სულ ორია), რომელთა შორის ტყავის რგოლია ურმის ან მარხილის ხელის მოსაბმელად (დიალექტ., 685); *კობა* (გურ., იმერ.) - ხის სოლი, რომელსაც ჭედუნ ფიცრებში ფიცრის კედლების სწორად ასაყვანად (ხ. ქლ.); იატაკის და კედლის ფიცრებში ჩაყენებული რიკები ხიმაგირისათვის (ვ. ბერ.).

კობორი (მთიულ.) - პატარა მამული (ლ. კაიშ.); *კობორი* (გურ.) - გაკობრებული, კობრი (აღ. ღლ.); *კობორი* (ოკრიბ.) - ხის მრგვალი ნამორი (ვ. ბერ.); *კობორი* (თუშ.) - ქადა (თ. უთურგ.), კვერი (ხ. მაკაღ.); *კობორი* (ფშ.) - ნისლის გროვა, ღრუბლის ქულა; პურის პატარა ნატეხი, ყუა (ვაჟა ფშ. მც. ლექსიკ., გ. გოგაბ.); *კობორა*, (ხევს.) - პატარა ყანა, ყანის მცირე მონაკვეთი (ა. ჭინჭარ., 196); *კობორი* (აჭარ.) - თხეში, მწვერვალი (ი. მეგრელიძე), კონწოლი (შ. ნიჟარ.); *კობორა-ფი* (თუშ.) - შიწის პატარა ნაკვეთი (თ. უთურგ.).

კოწიწი (ფშ.) - ცოდვილობა, წვალობა; *კოწიწი* (ქიზიყ.) - ჭურჭლის საწებავი ნივთიერება, რძე-კირის კოწიწი (ს. მენთეშ.); *კოწიწი* (იმერ.) - შობლაუჭება (ქეგლ.).

კოწოლი (ფშ., ლენხ.) - კორიანტელი (ი. ქეშიკ., ქეგლ., გ. გოგაბ.), ცეცხლის ალი, ალით მოწვის შედეგად შეშავებული; *კოწოლი* (თუშ.) - 1. თმის ნაწვევი; 2. ცეცხლის ენა (თ. უთურგ.).

კუმეტი (ქართლ.) - ჯიუტი, გაუგონარი, შუპოვარი (ი. ჭყონ.); *კუმეტი* (ფშ., ხევს.) - ახალი წლის მერვე დღე, ორი იანვარი (ა. შან.); *კუმეტი* (ფშ.) - კვიმეტი, მარცხიანი (ა. შან.); *კუმეტი* (ქიზიყ., ქართლ., ფშ.) - ძალიან შავი, ძალიან ბნელი.

კუნელი (თუშ.) - დუღილისაგან წარმოშობილი ორთქლი (პ. ხუბ.); *კუნელი* (ფშ.) - კორიანტელი, მტვრის ბუჭი (ი. ქეშიკ.).

მაზა (ქიზიყ., ფშ.) - სასურველი საჭმელი, დესერტი, (ს. მენთეშ., ი. ქეშიკ.); *მაზა* (ქართლ.) - სასიამოვნო, მოსაწონი, სასურველი, კარგი (აღ. ღლ.).

მოცხრილვა (ქართლ.) - გაღუწილი ხორბლის ცხრილში

გატარება; *მოცხრილება* (ფშ.) - გაქცევა, მოკურცხლება.

ნაგალი (ფშ.) - 1. წყლისაგან გაცვეთილი კლდე, ადგილი (თ. რაზიკ., ი. ჭყონ.) 2. ნათელი, ე. ი. რომელიც, ან რაც თელეს (ა. შან.); *ნაგალი* (მოხ.) - ნატანჯი, ბუერი ჭირის მნახველი, გამოზრდილი (ო. ქაჯ.).

ნათოსი (ხევს.) - ნამსხვერვი, ნაფლეთი (ა. შან.), ქვის უმცირესი ნამუსრვეი (ა. ჭინჭარ.); *ნათოსი* (ფშ.) - 1. წყლისა და ზეავის მიერ ტყიდან გამოტანილი ნაგლეჯ-ნაგლეჯი და დამუშავებული შეშა; 2. ძველი ტანსაცმელი; „ჩამოხეულ-ჩამოგლეჯილ ტანსაცმელზე იტყვიან, - ჩამონათოსებულიაო“ (ს. მუქო).

ოლე (ფშ.) - ველებიანი ტყე (ა. შან.); *ოლე* (რაჭ.) - ეკალ-ბარდიანი ბუჩქი; *ოლე* (ქიზიყ., ფშ.) - ჭაობიან ადგილში ტალახის გუბე ან ტალახის „მდინარე“ (ს. მენთეშ.); ტბის ან მდინარის პირას დაგუბებული წყალი, გუბურებიანი ადგილი (ა. ჭინჭარ.); ტბის ლიკლიკი (თ. რაზიკ.). შდრ. ძვ. ქართ.: *ოლე-ი* // *პოლე-ი* - ბუჩქი; *ოლოვანი* - ბუჩქნარი (138°, 169).

რიკი (რაჭ., ქვ. იმერ.) - 1. მარხილის ნაწილი, 2. კიბის საფეხური (შ. ძიძიგ.); *რიკი* (ფშ., ქსნის ხეობ., მთიულ.) - ცხერის კუდი; ცხერის დუმის პატარა ძვალი (ე. სომხიშე., ლ. კაიშ.); *რიკი* (ქიზიყ.) - 1. უძუო ან უბაღნო კუდი საქონლისა; 2. ყურძნის საწურ ნავში ტოპკირის ქვეშ ჩასაწყობი მოკლე მრგვალი ჯოხები (ს. მენთეშ.); *რიკი* (ხევს.) - კრებითი სახელია, რამდენიმე რიკნა ერთად (ა. ჭინჭარ.).

სამხრე (გურ.) - გოდრის სახელურები მხრებზე მოსაკიდებლად, თოკის ან ტყეჩისა; *სამხრე* (ფშ.) - პერანგის საგულე.

საჩეკი (ფშ.) - საჩხრეკი, ნაღვერდლებისა და მუგუზლების მისაწვევ-მოსაწვევი, მოკაული ჯოხი (ვაჟა-ფშ. მც. ლექს.). *საჩეკი* (ლენხ.) - ჯირკი ან დაბალი სამტოტა ძელი, რომელზედაც სარს, ჭიგოსა და მისთ. დაჩეკენ, წვერს წაუთლიან, წაუმახევენ (მ. ალავე).

საციქველი (რაჭ., ხ. იმერ., გურ.) - მათხოვრის მისაცემი შემწეობა; მეალილოების ან მეჭონეების საჩუქარი; *საციქველი* (თუშ., ფშ., მესხ.) - ყოველდღიური სახმარი საოჯახო ინვენტარი: ტომარა, ჯამი, ხურჯინი და სხვ. მეზობლისაგან ნათხოვარი პირველი მოხმარების საოჯახო ნივთი.

ფარჩხვა (ფშ.) - გადაშლით გართხმა (ა. შან.); *ფარჩხვა*

(ლენხ.) - ფარცხვა (მ. ნიქოვ).

ჭორდი (თუშ.) - წერილი ქვა (პ. ხუბ.); **ჭორდი** (ხევს.) - გაღეწილ ხორბალში სარეველა მცენარეთა თესლის მინარევები ერთად (ა. ჭინჭარ); **ჭორდი** (ფშ.) - 1. უბულო, გაფუჭებული პურეულის მარცვალი; 2. გაღეწილი ხევის ცხავ-ცხრილში გატარების შემდეგ დარჩენილი მარცვალი მინარევებითურთ.

ჭოჭყი (თუშ.) - კალთა, (თ. უთურგ); **ჭოჭყი** (ქართლ.) - თოვლის გადანარჩენისა და წვიმის შემდეგ დამდგარი ტალახი; 2. ხურდა ქვა (შ. ძიძიგ., ნ. კეცხ., პ. ხუბ.); **ჭოჭყი** (ხევს., გუდამაყრ., მოხ.) - მოხვერი; ხბო ორ წლამდის (ო. ქაჯ.); **ჭოჭყი** (ფშ.) - კვებულა, „გამოზამთრული“ ძროხა (მოხვერი ან დეკეული); **ჭოჭყი** (მთიულ., მოხ.) - კედელში სახმარი ღორღი, ასევეა ფშაურშიც და ამდენად, იგი პოლისემიურია.

ხარო (გურ.) - ნალია, სასიმინდე (გ. შარაშ); **ხარო** (ყიზლ.-მოზდ.) - სკივრი ხორბლის შესანახად (დიალექტ., 603); **ხარო** (ქართლ., ქიზიყ., მესხ., თიან., ყიზლ.-მოზდ.) - დიდი ღრმა ორმო, პურის ორმო (შ. ძიძიგ., ნ. კეცხ., პ. ხუბ., ა. ღლ., დიალექტ.) ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ფშაურში და სხვ.

ბ) დიალექტური ლექსიკური ერთეულები, რომელთა განსხვავებული ფშაური მნიშვნელობანი ლექსიკონებში გათვალისწინებული არ არის. ასეთებია: **ბანდი**, **ბაქანი**, **გადაშლიავება**, **გაღვერილი**, **დაჩვენება**, **დაშუშხვა**, **დაცხავება**, **დაცხაული**, **დახელვა** // **დაჭვლევა**, **კალო**, **კაწახი**, **კეილი**, **კორა**, **მარკე**, **მაჭაჭა**, **მზორე**, **მორჩი**, **მელეური**, **ნაღერღალა**, და **სხვ.**, მაგალითად:

ბანდი. სპეციალურ ლიტერატურაში დადასტურებულია ამ ლექსიკური ერთეულის განსხვავებული სემანტიკური ვარიანტი, მისი ფშაური მნიშვნელობა კი აღუწერია: **ბანდი** (ქართლ., მთიულ.) - საქონლის სენი, ფეხის გაკავება იცის; **ბანდი** (მთიულ.) - ნახველი; **ბანდი** (ზ. იმერ.) - ჩვარი, რომლითაც თიხის გამოუწვავ ნედლ ჭურჭელს ასწორებენ; **ბანდი** (გურ.) - ცუდი, უვარგისი; **ბანდი**, **ბანდები** ფშაურში: 1. ძარღვებს ნიშნავს. ადამიანი რომ დაიხუთება, იტყვის: „დამხუთა, **ბანდებ** მტკივაო“. ამასთან, იგი გურულში დადასტურებული სემანტიკური ელფერითაც გვხვდება: ცუდი, უვარგისი, საქმის შემაბრკოლებელ, თარს ადამიანს აღნიშნავს. ასეთი ადამიანი **საქმეს ვერ ახანებს**, **აბანდებს**, დროში აჭიანურებს. **დაბანდება** საქმის

გაჭიანურებაა (იხ. „ადამიანის ხასიათ-თვისებების აღმნ. ლექსიკა“).
 2. ქალამნის ამოსასხმელი, ანუ ამოსაბანდავი (=ამოსახლართი) წერილად დაჭრილი თასმებია, იგივე *საბანდი, კობი*. ვაჟა-ფშაველასთან ეს ლექსიკური ერთეული გადატანითი მნიშვნელობით გამოიყენება და - 3. დოვლათს, ბარაქას აღნიშნავს: „ცხვარს დიდი მადლი აქვს, ბევრი *ბანდი* სცვივა; წელში ერთი ორადა ხდება, ორჯერ იპარსება, ახლა ყველი ვიანგარიშით, ხაჭო“ („ფშაველი და...“ VII).

ბატანი საჩქელის ხის რკალია (ქსნის ხეობა. 159, 62) აღუნუსხავია ამ დიალექტური ლექსემის ფშაური მნიშვნელობა: წისკილის ბორბლის ფთის (←ფრთის) შემადგენელი ნაწილი: „ფთას აქვს *ბატანი* და *ყბა*, ხოლო ზურგის მხარეს სიმაგრისათვის აქვს *გვერდი*, წყალმა რომ არ გატეხოს და მალე არ დაილიოს“ (იხ. მეწისკვილეობის ლექსიკა).

გაგლა, გლა თუშურსა და ფშაურში გათელვა, გარეგვა, გათქერვა, ჩეჩქვა, ხეთქებაა; ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაშიც (მც. ლექს.). მოხეურსა და ქართლურში დანაყვა, დაცეხვაა (ა. ღლ.). *დაგლა* (მთ.; მოხ., ხევს.) დაჟეჟვა, დანარცხებაა. *გლა გულისა, გულის გაგლა* ფშაურში დარდისაგან გულის შეწუხება, გულის გათელვაა: „*დარდმა* გამიგალა *გულით*“, - იტყვის შეწუხებული ადამიანი.

გადამლიავება. მთიულურში რაიმეს გაფლანგვას ან დაკარგვას ნიშნავს. ფშაურში მას განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს, „*გადამლიავედათ*“, - იტყვიან, ღობეს ან რაიმე დაბრკოლებას რომ გადაეკლება კაცი. *მლივი*, საბას მიხედვით, გაღუულს ნიშნავს.

გაღვერილი განმარტებით ლექსიკონში კვალიფიცირებულია კუთხურ მონაცემთა მიხედვით და ლექსიკური მნიშვნელობა წარმოდგენილია ქიზიყური და იმერული მონაცემების თანახმად: 1. (ქიზ.) რასაც ნაზამთრი, მოთელილი მატყლი გააცადეს, - მატყლშემოცლილი. 2. (იმერ.) გამრუდებული, გაღუნული. ანგარიშგასაწვეია ამ ლექსემის სემანტიკური მრავალფეროვნება, რაც ფშაურ დიალექტურ გარემოში დასტურდება. *ღვერა* (არაგვისხ ფშ.) // *ღორეულა* (ივრისხ ფშ.) *გრძელ, შვეულად ჩატანილ დამრეც ნათიბ ზოლს ეწოდება*. *ღვერა* „მთიბლის მიერ ერთ გავლაზე ჩატანილი გრძელი შვეულის მსგავსი ტოტია“ (აღ. ღლონტი) ხევსურულში „გრძელ და შვეულად ჩატანილ ტოტს *ღვერა*-ს ეძახიან“ (აღ. ჭინჭარ.). *ღვერა* განსხვავებული მნიშვნელობითაც დავადასტურეთ: „როდესაც მთიბელი

მეორე მხრიდან მოსდევს უკან და გათიბულ ნამხრეულს აყრის ზედვე მეორე მხრიდან, ის *ღვერაა*“ (ს. ჩაბანო). *ღვერა* აგრეთვე ხის სიგრძეზე გაცლილი კანია: „ხეს აძყურიან ქერქსა, სამი-ოთხი მეტრია, *მუშს* ვიტყვით, აახვევენ, ჩააყურიან ჭაობში ერთი კვირა, *დაღვრებენ* თოქსა. ეს არი *ღვერა*, *ცაცხვს ვერება კარგი*“ (ს. ევჟენტი). *დაღვერილი* // *გაღვერილი* კანგაცლილი, ქერქგაცლილია ფშაურად, *ღვერა* // *გაღვერვა* კი ბეწვის „ბაღნის, ან კანის აყრა, გაცლაა ერთ ზოლად! ამ მნიშვნელობით ეს ლექსიკური ერთეული, ფშაურის გარდა, დასტურდება ხვესურულში, გარე კახურში (159, 587). ა. შანიძის „მთის კილოთა ლექსიკონის“ მიხედვით, *ღვერვა*, *გაღვერვა* (ფშ, ხვეს., თუშ.) ქერქის ან ბაღნის გართმევა, გაყვლეფა, კანის გაძრობაა. სწორედ ერთ ზოლად კანის გაცლის მნიშვნელობა უნდა იყოს სახელდების პრინციპის განმსაზღვრელი, გრძელი, შვეულად ჩატანილი დამრეცი ნათიბი ზოლისათვისაც. ფაქტიურად ეს არის უთიბი ბაღახის ჩატრა გრძელ ზოლად, უთიბ ბაღახში შვეულად ჩატანილი პირველი ზოლი, რომელიც ხელუხლებელ მთლიან ბაღახოვან ფართობს *ღვერავს*, ე. ი. ერთ ზოლად ბაღახის გართმევაა ბაღახოვან ფართობზე კაცი რომ *ღვერავს* ჩაიტანს, იტყვიან: „*ნაღვერ გადმააჩინაო*“ (არაგვისხ. ფშ.) // „*ღორეულა გადმააჩინაო*“ (ივრისხ. ფშ.). თვითონ მთიბელი იტყვის, „*ღვერა გაავლეო*“ (არაგვისხ. ფშ.) // „*ღორეულა ჩაავლეო*“ (ივრისხ. ფშ.). ამიტომ *მართებული უნდა იყოს განსაზღვრა, რომ ღვერა არის მთიბლის მიერ დამრეცად ჩატანილი პირველი ზოლი, რომლითაც სათიბი გაიტრა*. პირველად გატრილ-გაკვალული ზოლის მნიშვნელობას უნდა შეიცავდეს აგრეთვე ჩვენ მიერ მოხეურში დადასტურებული გამოთქმა: „*ნამქერს მიღვერავ*“. *გაღვერვა* ღ. რაზიკაშვილის შემოქმედებით შემკვიდრეობას გადატანითი მნიშვნელობით შემოუნახავს და გაყვლეფა-გატყავებას აღნიშნავს: „ზოგიერთი მოხელე ქედულებს ყვლეფდა, *პღვერავდა*“ („დაგვიანებული პასუხი“).

დაშუშხვა (გურ.) - დასუსხვა, კანის დახეთქვაა სიცივისა ან ქარისაგან (გ. შარაშ.). სალიტერატურო ქართულის მიხედვით იგივეა, რაც დასუსხვა; ასევე ცხარე რამეთი პირის დაწვასაც ნიშნავს. გურულსა და სალიტერატურო ქართულში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა, *დაშუშხვა* ფშაურში დაშაშხვას, ზოლებად დატრასაც ნიშნავს.

დაცხავება, დაცხაული, დაცხავება (თუშ.) - რამის გახერხება ბევრგან ისე, რომ ცხავს დაემსგავსოს (20, 196), *დაცხაული* კი ფიქსირებულია, როგორც (მთიულ.): ძალიან გაცვეთილი, დაცრეცილი. აღსანიშნავია, რომ ორივე ლექსიკური ერთეული ფშავშიც არის გავრცელებული. *დაცხავება* ფშავურში პოლისემანტური ერთეულია და ხეშოაღნიშნული თუშური მნიშვნელობის იდენტურობის გარდა, რაც ა. შანიძის „მთის კილოთა ლექსიკონშიც“ დასტურდება, აღნიშნავს აგრეთვე საფქვავე მარცვლეულის (*კოვის*) ცხავში გატარებას, რაც ლექსიკონებში აღუნუსხავია; ხოლო *დაცხაული*, მთიულეთში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა, ფშავში ასევე დაცხავებულს, მრავალგან გახერხებულ საგანს აღნიშნავს. ამასთან, ცხავში გატარებული მარცვლეულის აღმნიშვნელიცაა, ე.ი. პოლისემანტურია.

დაჩვენება მოხეურში დასაკუთრებას აღნიშნავს. ამავე მნიშვნელობით გვხვდება აღ. ყაზბეგის შემოქმედებაში. განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს მთიულურსა და ფშავურში: გზის ჩვენებას, მოულოდნელად ნახვას, სტუმრობას ნიშნავს (ნ. აგრეთვე VII თავი).

დახელვა, დაჭელვა (ბევრისა), *მოხელვა*, *მოკელვა* (ერთისა) - პოვნას აღნიშნავს ფშავურში: „*დაეკელთ* ეგ კრწუკეები“ (ს. გოგოლაურთა); „სამნივ საბძელში დაეკელენ“ (ს. კუდო). ამ სიტყვის ფშავური მნიშვნელობა ქველ-ში აღნუსხული არ არის და ამის გამო, მისი სემანტიკური კვალიფიკაციაც არასრულია. „*დახელვა* (ქიზ.): 1. ხანგრძლივად დახელვა (ცომისა), 2. მოვლა-დამუშავება (ბოსტნისა, ვენახისა...), 3. ტყავის ერთი პირი დამუშავება.“

ეჯიბი (არაბ.: ქაჯიბ „მეფის შეკარე“, „კარისკაცი“). 1. ისტ. ერთ-ერთი დიდმოხელეთაგანი ქართველი მეფის (დიდებულის) სასახლეში, - შეკარე, მეფისადმი მთხოვნელთა სურვილის მომხსენებელი“ (ივ. ჯავახიშვილი). 2. ქვ. ეთნ. ქორწილში მეფის (ნეფის) პირველი, თავი მაყარი, - *მეჯვარე* (მეფეს სულ თან ახლავს, მისი სურვილის ამსრულებელია). *ამრიგად, ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ეჯიბი და მეჯვარე მნიშვნელობის მიხედვით გაიგივებულ, სინონიმურად მონაცვლე ლექსებშიც არის მიჩნეული, რაც არამართებულია.*

ეჯიბი რაზიკაშილების შემოქმედებით შემკვიდრებაში დასტურდება და დღესაც აქტიური ლექსიკური ერთეულია ფშავურ დია-

ლექტურ გარემოში. უკანაფშავის საკრებულოს შემავალ სოფლებში: აკადში, ელიაგზაში, ჯოშარაში, გოგოლაურთაში, შუაფხოსა და თხილიანაში მოპოვებული და მადაროსკარის საკრებულოს სოფლებში შემოწმებული ნათესაობისა და ადამიანის თვისებების აღმნიშვნელი დარგობრივი ლექსიკის ნიმუშებში დღესაც თვალნათლივ ჩანს *ვეჯობისა* და *მეჯვარის* შინაარსის გაგების განმასხვავებელი ელემენტები: „ქორწილში ნეფეს მოყვება ბიძაშვილი ან ბიძა, ან დედიძეშიშვილი, – *ვეჯობი, ვეჯობ-მეჯვარენი*“. *ვეჯობი* უფრო ნეფეს აქცევდა ყურადღებას. „*დედუფალს* გაიყვებოდა ძმის ცოლი ან ბიძაშვილის ცოლი – *მდადი*, ვინმე რძალი, ყისმათიან ქალი (ისითას აარჩევენ, რო მითამ იმის ყისმათზე იქნება ქალიცაო) და *ქალის ძმა* – დეიდაშვილი ან ბიძაშვილი, ახლო ნათესავი“. *ქალის ძმა* ქორწილის დროს პატარძალს პატრონობს, მის ინტერესებს იცავს. „ქალის მაყრებ რო არავის დეჩაგრა, იმათთჳინ ყურის მიმგდებელ *ქალის ძმა* იყო. *ქალის ძმა* დედოფლის ნათესავ უნდა ყოფილიყო, ახალგაზრდა. ნეფე აირჩევდა თავის ძმაკაცს ნათესავადა, *მეჯვარე*და ის გააკეთებდა პატარა ხის ჯვარსა და გამაუძღვებოდა ნეფე-დედუფალსა. მემრე ბაღლს (ძირითადად ვაჟიშვილს, – ვ. გ.) ანათლვინებდენ *მეჯვარესა*“.

„*ვეჯობი, მეჯვარე* და *ქალის ძმა* ყველაზე მეტსა ხარჯავდენ“.

ამრიგად, დამოწმებული რეგიონული მასალით ირკვევა, რომ *ვეჯობი* და *მეჯვარე* ფაქტობრივად სხვადასხვა ადამიანები და საქორწილო რიტუალის დროს ფუნქციური თვალსაზრისითაც განსხვავებული პირები არიან. ამასთან, *მეჯვარეს* ნეფე ირჩევს თავის ძმაკაცებისა და მეგობრების წრიდან, ხოლო *ვეჯობი* ნეფის ახლო ნათესავი, მისი ბიძაშვილი, ბიძა ან დედიძის შვილია. ამასვე ადასტურებს ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა შემოქმედებითი მემკვიდრეობიდან ამოწერილი ტექსტობრივი მასალაც: „დედუფალს *მდადი* და მეფეს *ვეჯობი* ახლავ გვერდითა“ (ბაჩ., 475, 24), „უკან მისდევდეთ *ვეჯობი*, გვირგვინთ ტოტების ჭურითა“ (ვაჟა, ქეგლ) და ბოლოს: „*ვეჯობთანა* ზის *მეჯვარე, ქალის ძმა* – კიდევ *მდადსთანა*“ (ბაჩ., 475, 25).

ი. ქეშიკაშვილი მართებულად შენიშნავს, რომ *ვეჯობი მეჯვარე* არაა. „*ვეჯობი*“ მექორწინე ვაჟის ახლო ნათესავი თავმაცარია, რომლის მოვალეობაც ის არის, რომ მაყრებსაც და საერთოდ ქორწილსაც ყურადღება მიაქციოს“ (155, 61).

როგორც დავრწმუნდით, აღნიშნული ლექსიკური ერთეული ამ გაგებით ნათესაობის აღმნიშვნელ ფშაურ დარგობრივ ლექსიკაში ამჟამადაც დასტურდება არაგვის ხეობის რეგიონში. ცხადია, ამ შემთხვევაში სწორედ რეგიონული მონაცემების გაუთვალისწინებლობის შედეგი უნდა იყოს ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ამ სიტყვის სემანტიკური გაბუნდოვნება.

თავწყალი - თავწყალს გაადენს - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით - გააწყობს, მოახერხებს, გახდება რასმე; თავწყალს გაართმევს იგივეა, რაც თავწყალს გაადენს: „დაწუხებული გრძნობებსა ვეღარ ვართმევდი თავწყალსა“ (ბაჩ., 101, 5). დამოწმებული ტექსტობრივი მასალით ჩვენთვის საინტერესო ლექსიკური ერთეული განმარტებით ლექსიკონში კვალიფიცირებული მნიშვნელობით ვერ გაიხზრება, მოცემული წინადადება აზრობრივად გაუმართავი გამოდის. მართებული წაკითხვა გვექნება, თუ თავწყალს მივიჩნევთ თავგ ზად, ისევე, როგორც ეს რეგიონული მონაცემების მიხედვით გვაქვს: ფშაურ დიალექტში დასტურდება და ჩანს, ამავე გაგებით აქვს გამოყენებული ბაჩანასაც. შდრ.: „თავგ ზიან კაცებ ვინც იყვნენ და თავწყალი პქონდათ, იმას აირჩევდენ ვაჟის დედ-მამანი (მყარადა)“ (იხ. სოციალურ ურთიერთობათა და ადამიანის თვისებების ლექსიკა).

კალო. ლექსიკონებში მითითებულია მისი ქიზიყური და გურული მნიშვნელობანი. ფშაური შინაარსი კი, რაც თავისთავად საყურადღებოა ამ ლექსემის პოლისემანტიკურობის გამო, გათვალისწინებული არ არის. 1. მიგვანიშნებს ძნის რაოდენობას: „წმინდის, ქერისა და „ტრუპკის“ კალო 120 ნაწყობია, ე.ი. 140 ძნა (იხ.: „მემინდვრეობის, პურეულისა და მარცვლოვან-პარკოსან კულტურათა ლექსიკა“; 2. სახნავი მიწის ფართობის საზომია. ფშაეში საჭნაურის სიდიდეს მასში მოწეული პურეულისაგან რამდენი კალოც გამოვა, იმის მიხედვით საზღვრავენ; 3. წისქვილის ქვის სიგანეა, რადიუსით ცენტრიდან. წისქვილის ქვის სიდიდეს კალოს სიდიდით ახასიათებენ: „დოლაბ წისქვილი ხანიერია, დიდ კალო აქვის“. პატარა, ბუჭულა წისქვილის კალო მტკაველნახევარი, მტკაველი და ერთი გოჯია. დოლაბ წისქვილის კალო ორი, ორმტკაველნახევარია; 4. ძნის გასაღეწი, მოსწორებული მრგვალი ადგილი. ამავე მნიშვნელობით აქვს დადასტურებული სულხან-საბა ორბელი-

ანსა და ნ. ჩუბინაშვილს. ფშავში იციან *საფრის კალო* და *მეფლის კალო*. საფრის კალოს *გადახურვილი კალოც* ეწოდება. საღეწად ჩვეულებრივ იყენებენ მოსუფთავებულნიადაგიან *მიწის კალოს*. იციან სიპებით მოფენილი *სიპის კალოც*; 5. ივრისხეურ ფშაურში დასტურდება ამ ლექსემის ქიზიყური მნიშვნელობაც: *კალო* - მოსახელად მომზადებული ღამკირი ან ხრეში. ღამკირს, ხრეშს ან საჭურჭლე მიწას მრგვალად დაყრიან, გულს გადაუშლიან, წყალს დაასხამენ და გადახედევენ; 6. მცენარის ძირის გარშემო იციან მიწის *მოკალოება* - ჯამივით ან ფილივით მოკეთება, რომ მცენარეს წყალი დაუგროვდეს და ფესვებში წაუვიდეს (ს. მენთეშ., 200); 7. *მოკალოება* ფშაურში ზოგადად მიწის მოსწორება-მოსუფთაებასაც ნიშნავს, ხოლო *კალოობა* ღეწვაა.

კაწახი. „კაწახ“ ფუძე ინგილოურში უმწიფარ ხილს, კოწმახს აღნიშნავს (მ. ჯანაშვილი); *კაწახი* ხევესურულსა და ფშაურში ამ მნიშვნელობასთან ერთად განსხვავებული სემანტიკის მქონეა: 1. მცენარეა ერთგვარი (ა. ჭინჭარ.); 2. წენგო, კაკლის ნაჭუჭის გარეთა მხარეა.

კვილი. მთიულურში თივის პატარა ზვინია (ლ. კაიშაური). აღუნუსხავია მისი ფშაური მნიშვნელობა: წისქვილის ღერძის „განტოტვილ-გაკუთხვილი“ დაბოლოება ბუდეში უძრავად განერების მიზნით (იხ. მეწისქვილეობის ღეწისკა).

კორა არაგვის ხეობის ფშავში უღლის სამაგრია, საუღლეს ამაგრებს უღელზე და აქეთ იქით აღარ უშვებს; ივრის ხეობის ფშავში მას *ქორაკი* ეწოდება, ხოლო *კორა* მოჭრილი ბელტების გროვაა, რომელსაც მდინარის წყლის ნაკადის გადაგდების დროს აგებენ და ერთგვარი სიმაგრეა, წყლის ნაკადის ჩამკეტის მნიშვნელობით იხმარება. ჩანს, ეს ღეწისკური ერთეული ფშაურში ზოგადი მნიშვნელობით ჩაკეტვა-დაკეტვას, სიმაგრეს უნდა აღნიშნავდეს. „*კორა* კარის საკეტია ხისი“ (ს. მაღარო). ამ მნიშვნელობით ეს ერთეული ქიზიყურშიც დასტურდება. *კორა*, თ. რაზიკაშვილის განმარტებით, თოფის გასახედი სანიშნებელია (234, №132). კახურში, ქიზიყურსა და რაჭულში იგი განსხვავებული მნიშვნელობითაც დასტურდება (159, 302).

კოჭი // კოჭა. ღეწისკონებში ფიქსირებულია ამ სიტყვის თუშური (ქუსლი) და ხევესურული (პირუტყვის კოჭი, ხმარობენ სათამაშოდ) მნიშვნელობანი. ფშაურში აქვს დამატებითი მნიშვნელობაც, წისქვილის ბორბლის შემადგენელი ნაწილია. იგი ჩასმულია *კაჭკა-*

ჭაში, რომელიც ფარცხის ხეში გაკეთებულ ბუდეშია ჩადებული, კოჭს იერის ხეობის ფშაელები **ასტამსაც** უწოდებენ (მდრ. კახ.: **ამტაში**). ეს ლექსემა ამავე მნიშვნელობით ხევსურულშიც არის დადასტურებული (179, 108).

ლიტაო უტოტო და უშტოო, სწორად აზრდილი მაღალი ხეა. ამ მნიშვნელობით დასტურდება იგი ფშაურ ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებსა და ქიზიყურში (159, 333). ლეჩხუმურში იგი საღ, ფრიალო, შიშველ კლდეს აღნიშნავს (3, 83) (გადატ.) იგი სწორი, ვერტიკალურია; ამავე დროს მაღალ, აშოლტილ, მოხდენილ ადამიანზეც ითქმის. სრულყოფილი ლექსიკური დეტერმინაციისათვის საინტერესოა ამ სიტყვის განსხვავებული მნიშვნელობანი, ფშაურში რომ გვხვდება: (გადატ.) იგი უმწეო, უიარაღოს და აგრეთვე მარტოხელას, ღარიბ-ღატაკს, უცოლშვილოს აღნიშნავს. ამგვარი სემანტიკური ელფერით აქვს გამოყენებული ეს ლექსემა ვაჟა-ფშაველას, ბაჩანასა და თ. რაზიკაშვილსაც (93, 69); **ლიტა**, **ლიტოკი** თივის უტოტო სარუკაა (იხ. თიბვის ლექსიკა).

მარკე (ფშ.) - 1. ავი; 2. მძიმე ავადმყოფი. **მარკეობა** - ავადმყოფობა, ცუდად ყოფნა. **მარკედ** - ცუდად, ძალიან ცუდად, მძიმედ. **მარკედ ყოფნა** - უარესად, მძიმედ გახდომა, ავად ყოფნა. ავადმყოფის მდგომარეობის ან ჭრილობის გაუარესების დროს ამბობენ: „**გაუმარკვედა, გაუმარკდა, უფრო მარკედ** (უარესად) არიო“. **მარკე** თუშურში, მოხეურსა და მთიულურში ავს, ანჩხლს, კაპასს აღნიშნავს. იგივე ლექსიკური ერთეული ხევსურულსა და მთიულურში მარცხი, ცუდი საქმეა.

მატაჭა ფშაურში მეჭეჭია. გუდამაყრულში, მთიულურსა და იმერულ დიალექტებში ცხენის ფეხის ავადმყოფობაა; რაჭ.: ვირის ტერფა, მცენარე.

მზორე, იგივე **მზჭარე**, მთიულურში მზისგულზე მდებარე ადგილი, მზისპირია. ამ ლექსიკურ ერთეულს ფშაურში განსხვავებული მნიშვნელობაც აქვს: **მზჭარეს**, **მზორეს** ფშაელები აყროლებულზე იტყვიან (ფუნაზეც ამბობენ). იხ. აგრეთვე, **წყაროთამზჭარისპირ-ხითი** („ფშაური ლექსიკა II“, I ნაწ., IV თავი).

მიგლა თავისა. დადასტურებულია ამ ლექსემის ქიზიყური მნიშვნელობა (159, 362). იმავე მნიშვნელობით გვხვდება ფშაურში: რაზედმე თავის მირტყმა, მიხლვეინებაა. აქვს გადატანითი მნიშვნე-

ლობაც და საქმეზე თავის შეკედომას ნიშნავს.

მელეური - იხ. IV თავი.

მორჩი (ღუჩხ., აჭარ.) - მეორადი თიბვა (173), მეორედ მონათიბავია (195); ფშაურში ეს ლექსიკური ერთეული დანატოვარს, შთამომავალს ნიშნავს.

ნაგალი. ფშაურის გარდა, იგი დასტურდება მოხეურში („ნატანჯი, ბეური ჭირის მნახველი, გამობრძმედილი“); ქიზიყურში: „ჩალაბულა, ნალეწი ნამჯა, შამბი და მისთ“; თიანურში: „გახურებული რკინის ფერფლი“ ქველ; ქვემოქართლურში: „უსუფთაო, მინარევებიანი ფქვილი“. ამასთანავე *ნაგალი* ფშაურში შიგადიალექტური სემანტიკური ნიუანსების შემცველი ლექსემაა. გამოყენებული აქვს ვაჟა-ფშაველას, ხოლო განმარტებული - ა. შანიძეს: „ნათელი, გ. ი. რომელიც გათელეს“. განსხვავებული მნიშვნელობით წარმოგვიდგინა იგი თ. რაზიკაშვილმა და შემდგომ ი. ჭყონიამ: „წელისაგან გაცვეთილი კლდე, დაგლილი“ („ივერია“, №134, 1900); გ. ხორნაულის მიხედვით, *ნაგალია* „ზვავისაგან ჩამოთელილ-ჩამოლუწილი ტყე; ჩამონგრეული, ჩამოთხრილი, ხეები და გორები“ (191, 167). ზემოაღნიშნული მნიშვნელობის გარდა, იგი იერისხეურ ფშაურში დადასტურებული „*ნავლი*“-ს და არაგვისხეური ფშაური „*დაკელი*“-ს - სინონიმია: *ნავლი* // *დაკელი* - ნაცარი, ფერფლი. *ნაგალი* არა მარტო გახურებული რკინის, არამედ ფქვილის ფერფლიცაა (ე.ი. ზოგადად ფერფლის აღმნიშვნელია), რაც მეწისქვილეობის ლექსიკაში დასტურდება: საფქვავე რომ გამოილუვა, იტყვიან, *ნაგალი გადმოღისო* // *ჩამოღისო*. „*ნაგალი* იგივე ფირფლი (ფერფლი - გ. გ.), *დაკელია*“ (ს. შუაფხო). *ნაგალი* ზედმეტად ნახმარ-გაცვეთილზეც ითქმის. ამრიგად, ფშაურში *ნაგალი* პოლისემანტიური ლექსიკური ერთეულია.

ნაველობი - სპეციალურ ლიტერატურაში განმარტებულია, როგორც ცვლით თიბვისას ერთჯერად გატანილი სვის სიგანე: „(ცვლო), შენს *ნაველობზე* ირემსაც გაფრენა უჭირდებოდეს“ (ბაჩ., 22, 8). ამ განმარტებით, მოცემული ლექსემა კონტექსტთან რამდენადმე შეუსაბამოა: ცვლით თიბვისას ერთჯერად გატანილი სვის სიგანეზე გაფრენა (გადახტომა, - გ. გ.) ირემს არ უნდა გაუჭირდეს, რაც, ალბათ, ბაჩანასაც კარგად მოეხსენებოდა. ეს ლექსემა წარმოდგენილი მნიშვნელობით არაგვის ხეობის ფშაურში საველე მუშაობის დროს

ჩვენ ვერ დავადასტურებთ. აღნიშნულ შინაარსს გამოხატავს *ფარდის* (იხ. თიბვის ლექსიკა), *ფარდის გატანა* (თიბვის დროს), ან *სვესის გატანა* (შკის დროს).

ნაველობი ფშავეში განსხვავებული მნიშვნელობით დასტურდება, რაც, ჩვენი აზრით, ბაჩანას შემოღამოწმებულ საილუსტრაციო მასალას შეესატყვისება და კონტექსტის მართებულ აღქმასაც უწყობს ხელს: *ნაველობი* ცვლით თიბვისას ერთ ჯერად გატანილი სვის სიგანედ კი არ უნდა მივიჩნიოთ, არამედ *ნაველობია* მთლიანი ვაკე ადგილის - ველის ის მონაკვეთი, სადაც ცვლით ნათიბია; „*ნაველობი* ცვლით ნათიბი ადგილია ველად“ (ს. აკადი), ე. ი. ცვლით ნამოქმედარია ველად. გამრჯე, ძლიერი მთიბული *თიბვას აკანებს* და, ამდენად, მის მიერ ველზე, სწორ ადგილზე, ნათიბი - *ნაველობი* შესაბამისად დიდი ზომისაა, ამიტომაც *ნაველობის* სიდიდე მთიბულის უნარის, მისი გამძლეობისა და გარჯის მახასიათებელია და ამავე დროს პიროვნების (მთიბულის) ვაჟკაცობის ეპითეტადაც გამოიყენება: „შენს *ნაველობზე* ირემსაც გაფრენა უჭირდებოდა“.

თუ ვივარაუდებთ, რომ *ნაველობი* ისეთივე მიმღებობური ფორმაა, როგორც ფშ. *ნა-დედ-ობი*, *ნა-ძმ-ობი*, *ნა-შვილ-ობი*, *ნა-შარ-ობი* (დედობილი, ძმობილი, შვილობილი), მაშინ უნდა დაეუშვათ *ველობს* ზმნური ფორმის არსებობაც, რადგან გვაქვს *შვილობს*, *დედობს*, *შარაობს* და ა. შ. მართლაც, წისქვილის გამართვასთან დაკავშირებულ ფშაურ დარგობრივ ლექსიკაში დასტურდება ფორმა *ველობა*: „წისქვილის ყელი თუ შუაში არა აქვ, მაშინ ზეითა წისქვილი ველობას იწყებს, ყიელაობს, ველობს. *ველობა* ის არი, ზეითა წისქვილი რო გადაუგადმუა“ (ს. მუქო). *ველობა* ფშაურში პოლისემიური ერთეულია, ზემოაღნიშნულის გარდა, აქვს სხვა მნიშვნელობებიც: 1. საომრად, სათარეშოდ ან კიდევ სანადიროდ წასვლაა (რაზ-ჭყ., ა. შან.); 2. სხვადასხვა მიზნით დიდი ხნით სახლის გარეთ, ტყე-ველად ყოფნა, თენება-დაღამება; 3. ველად შუშაობაცაა, მაგალითად, თიბვა, გათიბული ბალახის ახვეტა და სხვ.

აღნიშნული ლექსემა თუშურ დიალექტშიც დასტურდება და ლაშქრობა-დარბევის მიზნით ველად გასვლას, ველად მოქმედებას ნიშნავს (176, 217). ამრიგად, თუშ. *ველობა* თუ ველად მოქმედებაა, მნიშვნელობით მასთან ახლოს ჩანს ჩვენ მიერ დამოწმებული ფშაური

ნაველობი: ცვლით ნამოქმედარი ველად.

ნადერდალა ხევსურულში პურის ნამუსრევი (აღ. ჭინჭარაული), ფშაური დამატებითი მნიშვნელობანი კი აღუნუსხავია. ფშაურში იგი პოლისემანტური ერთეულია: 1. ძალზე მსხვილად ნაფქვავი, *სადერდელში // სანახორხელში* (წისქვილის ქვის პირის ადგილი) გადასული და იქ დაგლუჯილ-დაკუწული მარცვლის ნაკუწებია, იგივე *ნახორხალი // ნაკორკალი*; 2. ხმელი ხის წერილი ნაკუწია.

ნაწვერალი (ქართლ.) - ბალახის ან ქერის ნათესი ადგილი (ე. ბაბუნ. 159, 416); ფშაურში *ნაწვერალი* პოლისემიური ერთეულია: 1. უკანა ფშაურის მიხედვით, ტყის გაკაფვის დროს დარჩენილი ხის ნატერ-ნაფორტებია. *ნაწვერალს* ხის წერილი ტორტების შემასაც უწოდებენ; 2. ივრის ხეობის ფშაურში *ნაწვერალი* მკის შემდეგ დარჩენილ ღეროებს ეწოდება. შდრ.: „წუელი არს ყანის ძირი ვიდრე ჭუელამდე“ (საბა).

სამართი. ფიქსირებულია ამ სიტყვის იმერული და მოხეური მნიშვნელობანი (159, 467): 1. ბზის ჯოხი ტყავის პირის გასასწორებლად, მეუნაგირენი ხმარობენ; 2. ცულის, ნამგლისა და მისთ. გამოსაპირავი რკინის იარაღი. აღუნუსხავია ამ ერთეულის დამატებითი, ფშაური მნიშვნელობა, რაც მეწისქვილეობის ლექსიკაშია შემონახული: *სამართი* ჯოხია, რომელსაც წისქვილის მფქვავე პირების - ძირის პირების ზუსტად დამუშავებისათვის იყენებენ. *სამართით* მოკოდინლობის სიზუსტესაც ზომავენ.

საპირობე ძირის წისქვილის (ქვის) მფქველი პირის კიდვა, სადაც საფქვავე *პირობად* (საბოლოოდ დაფქულად, გადმოსასვლელად გამზადებულად) იქცევა. ძირის ქვას საკოდელათი შეუკვტნავენ, შეუთლიან ხოლმე, რასაც *საპირობის მოჭრა* ეწოდება. შემდეგ ფქვილი ალატში გადმოედინება *პირობის გადმოსასვლელით // საპირობით*. ე. ი. *საპირობე*, ალატში ფქვილის გამოსასვლელიცაა, იგივე *პირობის გადმოსასვლელია*, მისი კახური სინონიმია *საპირობელი* (159, 472).

ფარტენა (ფშ., მთიულ., გუდამაყრ.) - მეორედ გადაჩენილი მატყლის ქულაა, (ან „მესამედ დაჩენვის შემდეგ მიღებული ქულა“ - ლ. კაიშაური), დასართავად გამზადებული. „*ფარტენის, დაფარტნაო*“, - მაშინაც იტყვიან, ბევრი თოვლი რომ მოდის და ხშირი და მსხვილი ფიფქი ცვივა.

კსენი რძესა და რძის პროდუქტების წარმოებასთან დაკავშირებული ერთ-ერთი ძირითადი ლექსემაა. *კსენი* ხბოს მოგებიდან ორი დღის შემდეგ მონაწევლი „კშირი“ რძეა, რომელიც სქელია და ადუღების შემდეგ ყველად იკვრება. მოხეურსა და მთიულურში იგი კვეთს, დერიტასაც ნიშნავს. საბას მიხედვით, *კსენი* არის „პირველი ნაწილი რძე“. ამ ლექსიკური ერთეულის მთიულური და მოხეური მნიშვნელობანი „ყველის კვეთი“ განსხვავდება ფშაური და ძველი ქართული მნიშვნელობისაგან, მაგრამ საერთო მაინც აქვთ სემანტიკური თვალსაზრისით: დერიტა ადუღებს რძეს, პირველნაწილი რძეც პირველს ამ დღეს სქელია, შედეგებული (დ. კაიშ.). ფშაურის მიხედვით კი ამ ლექსემის სემანტიკური მნიშვნელობის აღმატებითი ხარისხია ხაზგასმული: იგი იმდენად სქელია, რომ „ყველად იკვრება“. ე. ი. ხაზგასმულად გამოხატავს *შეკვრა-შეკავშირების, შეერთების* მნიშვნელობას. ჩვენი აზრით, იგი ამავე დროს ხსნას, გახსნასაც აღნიშნავს და ამდენად, ეს ლექსიკური ერთეული ერთდროულად გამოხატავს საპირისპირო მნიშვნელობის შემცველ ცნებებს, რაც ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემებით დასტურდება: *კსენი* სხვა სამყაროსთან კავშირის გახსნაა: როდესაც ჭიპლარს წყდება ხბო (ასევე ბავშვიც), ამავე დროს იგი იწყებს სამყაროსთან კავშირს, ანუ თავის ხსნას სხვა საკვების საშუალებით. რაც მან პირველად მიიღო ბუნებისაგან, სრულიად განსხვავებული შემადგენლობის რძე, კავშირია, შეერთების საშუალებაა სამყაროსთან. ე. ი. ეს იგივეა, რაც სამყაროსთან გახსნა, საკვების გახსნა, შდრ.: გან-კს-ნა, კს-ნი-ი - საკვების გახსნა.

ამ ლექსიკური ერთეულისა და -კს-/-კშ- ძირების შესახებ სხვადასხვა დროს საინტერესო მოსაზრებები აქვთ გამოთქმული ნ. მარს, არნ. ჩიქობავას, გ. კლიმოვს, ალ. ჭინჭარაულს, გ. კარტოზიას, ო. თედეევს, აღნუსხულია იგი კ. ფენრიხისა და ზ. სარჯველაძის „ეტიმოლოგიურ ლექსიკონშიც“.

ო. თედეევი მას ოსურ ნახესობად მიიჩნევს: „ოსურში კუჭს axsæn ეწოდება: axsæn ← axsyn არის „შედეგება“, „აჭრა“, სადაც ა ისტორიულად პრევერბია. ამრიგად (ax)sæn „მკვეთი“, „შემდეგებულია“ და, ავტორის აზრით, კსენ ← ოს. xsæn და, ჩანს, კახურში, მთიულურსა და მოხეურში ოსურის ძველი, უპრევერბო ფორმაა დაცული.

ალ. ჭინჭარაულის აზრით, „კსენ-ს მონათესავე ენებში შესა-

ტყვისი არ მოეპოვება“. მკვლევარი ამ ლექსემას ზმნურ ცსენ-7 ცსენ-7 ცსენ-7 ფუძეს (ე-ცსენ) უკავშირებს, რომელიც თავის მხრივ, -ცს- / -ცმ- ძირიდან (ცსვა//ცშვა) მოდის. ავტორის აზრით, ცსენ ისეთი სემანტიკის მქონე სიტყვებს მიეკუთვნება, რომელიც დაპირისპირებულ ცნებებს, ერთი მხრით, გაჭრას, გაყოფას, გაკეთას, და, მეორე მხრით, შედეგებას, შეკვეთას, შეერთებას გამოხატავენ. მკვლევარი ამას იმით ხსნის, რომ ძველად -ცს- ძირს უნდა გადმოეცა გახსნისა და შეკერის შინარსი“ (180³, 64). აღ. ჭინჭარაული არ იზიარებს არნ. ჩიქობავას და გ. კლიმოვის ვარაუდს ქართული -ცს- ძირისა და მეგრულ-ლაზური -სხ- // -ცხ- შესატყვისობის თაობაზე იმ მოსაზრებით, რომ -ცს- (-ხხ-) ძირი ზანურისათვის უცხოა, იგი მხოლოდ ნაწარმოებ სიტყვებში დასტურდება (შდრ., ქართ: სა-ცს-არ-ი ლაზ. მე-ცხე-ერ-ი // მე-მ-ცხ-ურ-ი; // მე-ნ-ცხ-ულ-ი; მეგრ.: სა-რ-სხ-ალ-ი), სადაც ნახესხებია წარმოების ქართული ყალიბი.

ამ საკითხთან დაკავშირებით საყურადღებოა გ. კარტოზიას მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც რ-სხ- // რ-ცხ- მეგრულში და მ-ცხ-ე ლაზურში ზმნურ ფორმებსაც ადასტურებს „შეერთების“ მნიშვნელობით. ზანური შესატყვისი ეძებნება ზმნურ -ცსენ- // -ცსენ- და სახელურ -ცსენ- ფუძეებს. და აქაც ქართულ -ცს-ს შესატყვისად მეგრულში -სხ-, ლაზურში კი -ცხ- გვაქვს. ქართული -ცსენ- // -ცსენ- ზმნური ფუძის შესატყვისი უნდა იყოს მეგრ. -სხუნ- და ლაზ. -ცხუნ-, რომელთაც “რჩევის“ მნიშვნელობა აქვთ. განსაკუთრებით აღსანიშნავია, რომ ლაზურში მე // ჟ ზმნისწინით ხმარებისას -ცხუნ- ფუძეს „ახსნის“ მნიშვნელობა აქვს ქართული -ცს- ძირის ძველი შინარსის დარად, რაც უუტყველს ხდის მის კავშირს ქართულის -ცსენ- // -ცსენ- ფუძესთან. ავტორის დასკვნით, „მეგრულ-ლაზური -სხუნ- // -ცხუნ- მომდინარეობს გახმოვანების ნოლ-საფეხურის -ცსენ- ფუძისაგან. მარცვლოვანი ნ სონანტმა კოლხურში ვოკალიზაციის შედეგად უ ხმოვანი განავეითარა“.

ცსენ- // ხსენ- ლექსემის კოლხურ შესატყვისად ნ. მარს „ლაზურის ლექსიკონში“ ცხონი აქვს დადასტურებული“ (210³, 215). გ. კარტოზიას აზრით, -ცს- აქაც კანონზომიერი მონაცვლეობაა -ცს- და -ცხ- კომპლექსებისა. „რაც შეეხება ხმოვანთა შესატყვისობას, ქართ. ე და ზან. თ ისეთსავე თანაფარდობით არიან წარმოდგენილი, როგორცაა ქართ. მწყერ და მეგრ. ჰყორ; ქართ. ტრედ და მეგრ.

ტორონჯ // ლაზ. ტოროჯ; ქართ.: ღერღედ- და მეგრ. ღორღონჯ
 // ლაზ. ღორღოჯ ფუძეთა შემთხვევაში (106^ა, 63-83).

სამეცნიერო ლიტერატურაში ქართული *ქ* ასეთ შემთხვევაში მეორეულად არის მიჩნეული ა ხმოვნისაგან მიღებულად (121^ა, 265-276). მწყერ - მწყარ, ტრედ - ტრად და ა. შ. ამის შესაბამისად -*ჯხენ*- მიჩნეულია *ჯხან*- არქექტიპისაგან მიღებულად (გ. კარტოზია). აღნიშნული კი გეაფიქრებინებს ოსური *axsyn* შედეგება, აჭრა) → *axsæn* და ქართული *ჯხან* არქექტიპის იდენტურობას, რაც, თავის მხრივ, არ გამორიცხავს საპირისპირო მიმართებასაც: ქართული ნასესხობის დაშვებას ოსურში. ეს კი, ჩვენი აზრით, განსაკუთრებით საყურადღებო ჩანს, რადგან სემანტიკური თვალსაზრისით, ამ ვარაუდის შესაძლებლობის დაშვებას ლექსემის ჩვენ მიერ წარმოდგენილი და ზემოგანხილული ფშაური მნიშვნელობაც განსაზღვრავს და სხვ.

ფშაური ლექსიკის თანამიმდევრულად აღწერისა და სრულფასოვანი შესწავლის, ლექსიკურ ერთეულთა ეტიმოლოგიზაციის, სემანტიკური მხარეების გამოვლენისა და ფორმათწარმოების სტრუქტურულ თავისებურებათა სრულყოფილი დადგენის თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მის არეალურ შესწავლას და რეგიონულ დახასიათებას, რაც, როგორც აღინიშნა, თავისთავად სიტყვათა გეოგრაფიულ პროექციას ითვალისწინებს და, ამასთანავე, დიალექტოლოგიური ატლასის შექმნის წინაპირობაა.

არეალთა გამოვლენისა და ინტერპრეტაციის დროს დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დიალექტური მასალის სტატისტიკური და ლინგვოგეოგრაფიული ანალიზის ურთიერთკავშირს, მოვლენებისა და გადასატრელი საკითხებისადმი კომპლექსურ მიდგომას (215, 72).

დიალექტურ მოვლენათა სტატისტიკური და ლინგვოგეოგრაფიული მახასიათებლების შეპირისპირება საშუალებას გვაძლევს მოვახდინოთ არეალთა უფრო ობიექტური და დასაბუთებული ინტერპრეტაცია. „ამგვარი შეპირისპირება ლინგვოგეოგრაფიული და სტატისტიკური ანალიზის შედეგების შემოწმებისა და სინქრონიული თუ დიაქრონიული ასპექტით სათანადო დასკვნების მიღების საფუძველია“ (201, 72).

ამა თუ იმ მეტყველებისათვის დამახასიათებელ ცალკეულ ლექსებათა და, საერთოდ, კუთხური ლექსიკის ეტიმოლოგიური თვალსაზრისით შესწავლას სხვადასხვა მიზანი აქვს: მოცემული დიალექტის ცალკეულ, ე. წ. „ბნულ“, სიტყვათა განმარტებიდან დიალექტური ლექსიკის სხვადასხვა გენეტიკური პლასტების ურთიერთმიმართების ამომწურავ დახასიათებამდე“ (201, 256).

მართებულად არის შენიშნული, რომ „თავის მხრივ წმინდა ლინგვისტური მონაცემები ზოგიერთ ისეთ არალინგვისტურ (ექსტრალინგვისტურ) ფაქტორებზე მსჯელობის საშუალებას იძლევა, როგორცაა ისტორიული ურთიერთმიმართებანი გარკვეულ ენობრივ ერთეულთა მატარებლებს შორის“ (201, 457).

თ. გამყრელიძისა და ვ. ივანოვის აზრით, ლინგვისტურ მონაცემთა მიხედვით გარკვეულ ენათა მატარებლების ისტორიული არსებობის

ექსტრალინგვისტური ფაქტორების რეკონსტრუქციისათვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება შესაბამისი დიალექტების ლექსიკის სტრუქტურულ-სემანტიკურ ანალიზს, რაც ძირითადად ასახავს ამ დიალექტებზე მეტყველთა ისტორიული არსებობის ყველა ძირითად მომენტს (როგორცაა ფაუნა, ფლორა, გეოგრაფიული და დიალექტური გარემო, კლიმატი, მატერიალური და სულიერი კულტურა). გარკვეული ენის დიალექტთა ლექსემების სემანტიკური რეკონსტრუქცია იძლევა იმის საშუალებას (აუცილებელი მინიმუმისა და ფრაგმენტულობის გათვალისწინებით მაინც) წარმოვიდგინოთ ზოგადი სურათი მონათესავე დიალექტებზე მეტყველთა ისტორიული არსებობის ძირითადი მომენტებისა (201¹, 457).

დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა მნიშვნელობების სრულყოფილი გამოვლენა-შესწავლისათვის რეგიონული მონაცემებისა და ეთნოგრაფიული არეალების გათვალისწინების გარდა დიდი მნიშვნელობა აქვს სიტყვის მნიშვნელობათა ცვლის ფაქტორს, რაც ენის ისტორიული განვითარებით განისაზღვრება.

ცნობილია, რომ ენის ისტორიული განვითარების პერიოდში სიტყვის მნიშვნელობამ, მისმა კავშირმა სხვა სიტყვებთან და ფუნქციურ-სტილურმა დანიშნულებამ შეიძლება განიცადოს არსებითი ცვლილებანი, კერძოდ, არსებობის მანძილზე ზოგიერთი სიტყვა იძენს გადატანით მნიშვნელობებს, განიცდის სემანტიკურ ძვრებს და სხვა ცვლილებებს.

ბევრი მშვენიერი სიტყვა და გამოთქმა დროთა განმავლობაში დავიწყებამ ეძლევა, ან იკარგება ამა თუ იმ სიტყვის ნიუანსი, ახალი ელფერი და დანიშნულება ეძლევა მას, ხოლო ზოგიერთი ძველი ფორმა, ძველი ლექსიკა რამდენადმე იჩქმალება, უცხო ხდება.

საერთოდ, „ლექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტურ სხვაობათა სტრუქტურული თავისებურებანი დაკავშირებულია სიტყვის, როგორც ენის ძირითადი ერთეულის, სპეციფიკასთან“ (216, 213).

„სიტყვათა სემანტიკური ცვალებადობა ახალ სიტყვათა ჩამოყალიბების ერთ-ერთი საშუალებაა“ (218², 84). სიტყვის მნიშვნელობათა კავშირს რეალიათა განმსაზღვრელ თავისებურებებთან დიალექტური ლექსიკის ამომწურავი შესწავლისა და კუთხური სიტყვის სრულყოფილი სემანტიკური დახასიათებისათვის, მისი დამატებით, განსხვავებულ მნიშვნელობათა გამოვლენისა და სემანტიკური მრავალ-

ფეროვნების წარმოჩენისათვის განსაკუთრებული ღირებულება აქვს (214, 130; 212; 213, 518; 226, 240; 210^ა; 210^ბ; 210^გ; 219).

კუთხური ლექსიკის ამგვარად შესწავლის შედეგად საშუალება გვებლევა გამოვიკვლიოთ დიალექტურ სხვაობათა ლექსიკურ-სემანტიკური სტრუქტურა: სიტყვათა პოლისემანტიკობა, რაც სხვადასხვა გარეგანი თუ შინაგანი (ექსტრალინგვისტური და ლინგვისტური) ფაქტორის ზემოქმედების შედეგად სემანტიკური მოცულობის ცვალებადობას ითვალისწინებს, როგორცაა:

ა) *სიტყვათა მნიშვნელობების ქრონოლოგიური კორექტირება*, რაც უნის ისტორიული განვითარებით განისაზღვრება და სემანტიკურ მრავალფეროვნებას ითვალისწინებს;

ბ) *სიტყვის ინდივიდუალური სემანტიკით განპირობებული კონტაქტა* – სიტყვის დამატებითი მნიშვნელობა, ანუ მისი თანმხლები სემანტიკური და სტილისტური ელფერი, რომელიც ავსებს მის ძირითად მნიშვნელობას და თავს იჩენს სინტაქსური ნორმით დასაშვები მოდულის ფარგლებში;

გ) *სემანტიკური ძვრები: პოლისემიურობის არის ცვალებადობა* (სიტყვის მნიშვნელობის გაფართოება ან დავიწროება);

დ) *რეინტერპრეტაცია* – სიტყვის სემანტიკის ინფორმატორი-სეული ორიგინალური გააზრება, სიტყვის მნიშვნელობის შეცვლა, რაც რეალური კონტექსტით, სიტუაციით ირკვევა.

ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებთან ერთად (როგორცაა: გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული გარემო – რეგიონული მონაცემები და ეთნოგრაფიული არეალები) ზემოაღნიშნული ლინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინება ლექსიკური თვალსაზრისით მოცემული არეალის სრულყოფილი დიალექტოლოგიური დახასიათების წინაპირობაა. ამ მომენტების გათვალისწინებით შესაძლებელი ხდება ლექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტურ სხვაობათა კლასიფიკაცია: სემანტიკურად განსხვავებულ ლექსიკურ ერთეულთა გამოვლენა წყნთვის საინტერესო დიალექტურ გარემოში, მათი დამატებითი მნიშვნელობების აღნუსხვა, სემანტიკური ღირებულების სრულყოფილი ასახვა და ასევე იზოგლოსათა ძირითადი და ლატერალური არეალების დადგენა, რასაც განმსაზღვრელი მნიშვნელობა აქვს დიალექტურ თუ საერთოენობრივ ლექსიკონებში ამა თუ იმ ლექსიკური ერთეულის სრულყოფილი პასპორტიზაციისა და სიტყვის ღირებუ-

ლექსის სრული წარმოდგენისათვის, ე. ი. მისი სრულყოფილი ლექსიკური კვალიფიკაციისათვის. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია ზემოხსენებულ ფაქტორთა გათვალისწინებით აღნუსხული ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემები.

ლექსიკური დიალექტიზმების სემანტიკური განვითარების არცოდნას მკითხველი ხშირად გაუგებრობამდე მიყავს, რაც საბოლოოდ ტექსტით გადმოცემული აზრის არამართებული აღქმით მთავრდება. ეს გამოწვეულია იმით, რომ სიტყვამ ენის განვითარების გარკვეულ ეტაპზე განიცადა სემანტიკური ცვლილება და მისი ამჟამინდელი მნიშვნელობა (თანამედროვე ენასა და დიალექტებში) განსხვავებულია წინა პერიოდში ფიქსირებული მნიშვნელობისაგან, ან იმით, რომ იმთავითვე არ იყო სწორად განსაზღვრული მისი სრულყოფილი სემანტიკური დახასიათება.

ლექსიკური სისტემა ენისა სიტყვათა მნიშვნელობების ქრონოლოგიურ კორექტირებასა და სემანტიკურ მრავალფეროვნებას ითვალისწინებს, რაც ლექსიკურ - სემანტიკური დონის სხვაობათა ერთ-ერთ განმსაზღვრელ ფაქტორად უნდა იქნეს მიჩნეული სიტყვის მნიშვნელობაში რეგიონული მომენტის გათვალისწინებასა და ეთნოგრაფიულ არეალთან (ე. ი. არალინგვისტურ ფაქტორებთან) ერთად. ყოველივე ეს საშუალებას გვაძლევს მოვახდინოთ სიტყვის, როგორც ენის ერთეულის, ლექსიკური ღირებულების სრულყოფილი დადგენა და დეტერმინაცია, ამომწურავად განვმარტოთ მრავალი იშვიათი სიტყვა და იდიომური ერთეული, რაც კუთხური თუ საერთოენობრივი ლექსიკის მდიდარ ფონდს შეადგენს, ბევრი მათგანის სემანტიკური მრავალფეროვნება კი ჯერ კიდევ სრულად არ არის გამოვლენილ-დადგენილი აღნიშნული ფაქტორების გაუთვალისწინებლობის გამო და, ამდენად არც სათანადოდ არის კვალიფიცირებული.

ამასთანავე უნდა აღინიშნოს, რომ დიალექტურ და საერთო სალიტერატურო ქართულის ლექსიკას ენობრივი თვალსაზრისით ორ, ერთმანეთისაგან მკაფიოდ გამოჯნულ ფონდად არ მივიჩნევთ. მიგვაჩნია, რომ სიტყვის სრულყოფილი სემანტიკური მოცულობის გამოვლენა-დადგენისათვის მნიშვნელოვანია დიალექტური ლექსიკის მონაცემების გათვალისწინება და სიტყვის მნიშვნელობათა კავშირის დადგენა რეალიათა განმსაზღვრელ თავისებურებებთან. დადგენილია, რომ სიტყვა ყველაზე ცვალებადი ერთეულია ენისა. ცვლილება ეხება როგორც გარეგან, ფორმობრივ, ასევე შინაგან-შინაარსობრივ, სემანტიკურ მხარეს. ამიტომ, სიტყვის დახასიათება საყურადღებოა როგორც ფორმათსაწარმოებულ სტრუქტურულ ელემენტთა შესწავლის, ასევე სემანტიკური კლასიფიკაციის მიხედვით.

სიტყვის მნიშვნელობას, რაც შემდგომ ცნების სახით აისახება, მართალია, საგანი განსაზღვრავს, მაგრამ სემანტიკური კვლევისას ანგარიში უნდა გაეწიოს სხვა ფაქტორებსაც, ვფიქრობთ, რომ ლექსიკური ფონდის სრულყოფილი შესწავლა შესაბამის საზოგადოებასთან, შესაბამის ენობრივ კოლექტივთან მისი

მიმართების, ანუ ურთიერთდამოკიდებულების გათვალისწინებისა და რეალიათა განმსაზღვრველ თავისებურებებთან სიტყვის მნიშვნელობათა კავშირის აღიარების გარეშე, მხოლოდ ცალკეულ სიტყვათა სემანტიკური დახასიათების (ე. ი. მხოლოდ საგნობრივი მიმართების) დონეზე, არასრული, განყენებული იქნება.

პირიქით, საგნობრივ მიმართების მიხედვით ჩამოყალიბებულ სიტყვის აზრობრივი შესაძლებლობა ის საწყისი მონაცემია, რომელიც შემდეგ განსხვავებული სემანტიკური ნაირგვარობის პოტენციური გამოვლინებით რეალიზდება „მომხმარებლის“, ანუ შესაბამისი ენობრივი კოლექტივის მიერ ისტორიულად შემუშავებულ ენობრივ ნორმათა შესატყვისად.

ამ დროს უნდა გვახსოვდეს, რომ:

დიალექტურ ლექსებათა მოცულობის სრულყოფილი გამოვლენისა და ანალიზისათვის სიტყვის მნიშვნელობის განმსაზღვრელი ლინგვისტური ფაქტორების მონაცემების გათვალისწინებასთან ერთად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ისეთი არაენობრივი სიტუაციებისა და რეალიების გათვალისწინებას, როგორცაა გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული გარემო - რეგიონულ-კლიმატური მონაცემები და ეთნოგრაფიულ-ყოფითი არეალები. ამ მომენტების გათვალისწინებით შესაძლებელი ხდება სიტყვის ლექსიკური ღირებულების სრული გამოვლენა, ლექსებათა სემანტიკური ღირებულების სრულყოფილი ასახვა თვით დიალექტის შიგნით, რასაც, საბოლოოდ ფასეული მნიშვნელობა აქვს დიალექტური თუ საერთოენობრივ ლექსიკონებში ამა თუ იმ ლექსიკური ერთეულის სრულყოფილი პასპორტიზაციის, ანუ სიტყვის ლექსიკური ღირებულების სრული წარმოდგენის - მისი სრულყოფილი ლექსიკური კვალიფიკაციის თვალსაზრისით.

შეიძლება ითქვას, რომ დიალექტურ ერთეულთა მნიშვნელობების სრულყოფილი გამოვლენა-შესწავლისათვის რეგიონული მონაცემებისა და ეთნოგრაფიული არეალების გათვალისწინება მნიშვნელოვანი და ანგარიშგასაწევია. ეს მით უფრო აქტუალურია დიალექტთა შესწავლის თანამედროვე ეტაპზე, როდესაც ლექსებათა არეალის შესწავლისა და ინტერპრეტაციის დროს განსაკუთრებული ღირებულება ენიჭება დიალექტური მასალის სტატისტიკური და

ლინგვო-გეოგრაფიული ანალიზის ურთიერთკავშირს, მოვლენებისა და გადასატრეული საკითხებისადმი კომპლექსურ მიდგომას (215, 72).

დიალექტური ლექსიკის თანმიმდევრულად აღწერისა და სრულფასოვანი შესწავლის, ლექსიკურ ერთეულთა ეტიმოლოგიზაციისა და სემანტიკური მხარეების გამოვლენის თვალსაზრისით დიდი მნიშვნელობა ენიჭება მის არეალურ შესწავლას და რეგიონულ დახასიათებას, რაც თავისთავად სიტყვათა გეოგრაფიულ პროექციას ითვალისწინებს (ბოგატოვა, დერიაგინი, რომანოვა 198, 31-42) და, ამასთანავე, დიალექტოლოგიური ატლასის შექმნის წინაპირობაა.

დიალექტური ატლასისათვის შეგროვებული მასალა სხვადასხვა დიალექტის სინქრონიულ-შეპირისპირებითი აღწერის საფუძველია, რაც თავისთავად მნიშვნელოვანია ენის ისტორიისა და ისტორიული დიალექტოლოგიის თვალსაზრისით. ატლასით წარმოდგენილი თანამედროვე დიალექტების მონაცემები მოიცავენ მთლიან დიალექტურ კონტინიუმს, ე. ი. აქვთ უწყვეტობის თვისება, გვაძლევენ ენობრივი სისტემის მდგომარეობის სინქრონიულ ჭრილს, ენობრივ მოვლენათა ტერიტორიული ვარიანტების გათვალისწინებით (შდრ. 199).

ამ მიმართულებით ჩატარებულ გამოკვლევათა ვარიანტულობა ამ დროს განისაზღვრება არა მარტო მასალის სხვადასხვა მოცულობით და ხასიათით, არამედ ეტიმოლოგიური ანალიზის განსხვავებული ასპექტებით (ლინგვოგეოგრაფიული, სიტყვაწარმოებით-მორფოლოგიური, სემანტიკური); (შდრ. 219, 12-17).

ამა თუ იმ შეტყვევებისათვის დამახასიათებელ ცალკეულ ლექსემათა და, საერთოდ, კუთხური ლექსიკის ეტიმოლოგიური თუ სემანტიკური თვალსაზრისით შესწავლას სხვადასხვა მიზანი აქვს: „მოცემული დიალექტის ცალკეულ, ე. წ. „ბენელ“, სიტყვათა განმარტებიდან დიალექტური ლექსიკის სხვადასხვა გენეტიკური კლასტების ურთიერთმიმართების ამომწურავ დახასიათებამდე (201, 256).

კუთხური ლექსიკის ამგვარად შესწავლის შედეგად საშუალება გვეძლევა გამოვიკვლიოთ დიალექტურ სხვაობათა ლექსიკურ-სემანტიკური სტრუქტურა, განვსაზღვროთ სიტყვატა პოლისემანტიკურობა, რაც სხვადასხვა გარეგანი თუ შინაგანი (ექსტრალინგვისტური თუ ლინგვისტური) ფაქტორის ზემოქმედების შედეგად სემანტიკური მოცულობის ცვალებადობას ითვალისწინებს.

ამასთანავე, უნდა გაეთვალისწინოთ სადღეისოდ ენათმეცნიერებაში დაპყვიდრებული აზრი იმის შესახებაც, რომ სიტყვის მნიშვნელობათა კავშირს რეალიათა განმსაზღვრელ თავისებურებებთან დიალექტური ლექსიკის ამომწურავი შესწავლისა და კუთხური სიტყვის სრულყოფილი სემანტიკური დახასიათებისათვის, მისი დამატებით, განსხვავებულ მნიშვნელობათა გამოვლენისა და სემანტიკური მრავალფეროვნების წარმოჩენისათვის განსაკუთრებული ღირებულება აქვს (შდრ.: 214, 130; 212; 213; 226; 210^ა; 210^ბ; 210^გ; 219), რასაც საგანგებოდ აღვნიშნავდით (84^ა, 190-194).

დიალექტური ლექსიკის განხილვის შედეგად ჩვენ მიერ სადღეისოდ მოპოვებული მასალის ანალიზის მიხედვით შეიძლება ითქვას, რომ სრულყოფილი სემანტიკური კლასიფიკაცია გულისხმობს სიტყვის წმინდა აზრობრივი, საგნობრივი მიმართების ჩამოყალიბებული შესაძლებლობების რეალიზების გამოკვლევას სხვადასხვა შემთხვევაში შესაბამის ენობრივ კოლექტივთან მიმართების მიხედვით სათანადო საზოგადოების მიერ გარკვეული ისტორიული პირობებისა და ყოფითი მივლენების შესაბამისად გამომწვევებულ ენობრივ ჩვეულებათა ფონზე. ეს კი თავისთავად ითვალისწინებს სიტყვის სრულყოფილი, ამომწურავი სემანტიკური პასპორტიზაციისა და კლასიფიკაციის მიზნით მისი წარმომავლობის კავშირისა და მიმართების დადგენის აუცილებლობას დიალექტურ ლექსიკასთან, სემანტიკური ტრანსფორმაციის გამოკვეთას, ასევე სიტყვის მნიშვნელობათა კავშირის გათვალისწინებას რეალიათა განსაზღვრულ თავისებურებებთან.

თავის მხრივ, სიტყვის მნიშვნელობათა კავშირის დადგენა რეალიათა განმსაზღვრელ თავისებურებებთან ხელს უწყობს დიალექტური ლექსიკის ყველაზე დინამიური ფენების - ლოკალიზმებისა და სემანტიკური დიალექტიზმების - გამოვლენას. ეს ორი ფენა დიალექტური ლექსიკისა, ჩვენი აზრით, მეტყველების განსხვავებულობის საფუძველია ლექსიკურ-სემანტიკურ დონეზე სივრცული განზომილების მიხედვით, ანუ რეგიონული თვალსაზრისით. მისი გამომწვევი მიზეზები კი მეტწილად ექსტრალინგვისტური ფაქტორებია:

მოცემული არეალისათვის დამახასიათებელი კლიმატურ-გეოგრაფიული გარემო და მის მცხოვრებთა ყოფიერების განსაზღვრელი ბუნებრივი და ისტორიული პირობები. უნდა ითქვას, რომ სწორედ ამ ფაქტორების შედეგად წარმოიქმნება დიალექტური ლექსიკური ფონდის შემადგენელი ზემოაღნიშნული ორი ძირითადი ფენა - ლოკალიზმები და სემანტიკური დიალექტიზმები.

ლოკალიზმები, ჩვენი აზრით, სიტყვის იმანენტური ბუნებიდან გამომდინარე, დიალექტური ლექსიკური ფონდის შემადგენელი ყველაზე დინამიური ფენაა და მისი გამდიდრების ერთ-ერთ აქტიურ საშუალებად უნდა მივიჩნიოთ (შდრ.: 84^ბ, 190-194).

მისი არსის დეფინიციის გამოკვეთისას უნდა გვახსოვდეს, რომ ლოკალიზმი არის ახალი, დიალექტის წიაღში შექმნილი სიტყვა ან გამოთქმა, რომელიც გავრცელების არეალის მიხედვით სათანადო კუთხისა და მის მცხოვრებთა ყოფიერების ბუნებრივსა და ისტორიულ პირობებს ახახავს (შდრ.: 147, 180).

დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა მნიშვნელობების სრულყოფილი გამოვლენა-შესწავლისათვის რეგიონული მონაცემებისა და ეთნოგრაფიული არეალების გათვალისწინების გარდა დიდი მნიშვნელობა აქვს აგრეთვე სიტყვის მნიშვნელობათა ცვლის ფაქტორს, რაც ენის ისტორიული განვითარებით განისაზღვრება.

კუთხური ლექსიკის ამგვარად შესწავლის შედეგად საშუალება გვეძლევა გამოვიკვლიოთ დიალექტურ სხვაობათა ლექსიკურ-სემანტიკური სტრუქტურა, კერძოდ, სიტყვათა პოლისემანტიკურობა, რაც სემანტიკური მოცულობის ცვალებადობას ემყარება.

ცნობილია, რომ ენის ისტორიული განვითარების პერიოდში სიტყვის მნიშვნელობამ, მისმა კავშირმა სხვა სიტყვებთან და ფუნქციურ-სტილურმა დანიშნულებამ შეიძლება განიცადოს არსებითი ცვლილებანი, კერძოდ, არსებობის მანძილზე ზოგიერთი სიტყვა იძენს გადატანით მნიშვნელობებს, განიცდის სემანტიკურ ცვლილებებს, რაც სხვადასხვა გარეგანი თუ შინაგანი (ექსტრალინგვისტური თუ ლინგვისტური) ფაქტორის ზემოქმედების შედეგად სემანტიკური მოცულობის ცვალებადობას ითვალისწინებს, როგორცაა: ა) სიტყვათა მნიშვნელობების ქრონოლოგიური კორექტირება; ბ) სიტყვის ინდივიდუალური სემანტიკით განპირობებული კო-

ნოტაცია; გ) სემანტიკური ძვრები: პოლისემიურობის არის ცვალებადობა (სიტყვის მნიშვნელობის გაფართოება ან დავიწროება); დ) რეინტერპრეტაცია – სიტყვის სემანტიკის ინფორმატორისეული ორიგინალური გააზრება, სიტყვის მნიშვნელობის შეცვლა, რაც რეალური კონტექსტით, სიტუაციით ირკვევა.

„თავის მხრივ წმინდა ღინგვისტური მონაცემები ზოგიერთ ისეთ ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებზე მსჯელობის საშუალებას იძლევა, როგორცაა ისტორიული ურთიერთმიმართებანი გარკვეულ ენობრივ ერთეულთა მატარებლებს შორის“ (201^ა, 457).

ბევრი მშვენიერი სიტყვა და გამოთქმა დროთა განმავლობაში დავიწყებას ეძლევა, ან იკარგება ამა თუ იმ სიტყვის ნიუანსი, ახალი ელფერი და დანიშნულება ეძლევა მას, ხოლო ზოგიერთი ძველი ფორმა, ძველი ლექსიკა რამდენადმე იჩქმალება, უცხო ხდება.

საერთოდ, აღიარებულია, რომ „სიტყვათა სემანტიკური ცვალებადობა ახალ სიტყვათა ჩამოყალიბების ერთ-ერთი საშუალებაა“ (218^ა, 84) და „ლექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტურ სხვაობათა სტრუქტურული თავისებურებანი დაკავშირებულია სიტყვის, როგორც ენის ძირითადი ერთეულის სპეციფიკასთან“ (217, 213).

ექსტრალინგვისტურ ფაქტორებთან ერთად (როგორცაა გეოგრაფიული და ეთნოგრაფიული გარემო – რეგიონული მონაცემები და ეთნოგრაფიული არეალები) ზემოაღნიშნული ღინგვისტური ფაქტორების გათვალისწინება ლექსიკური თვალსაზრისით მოცემული არეალის სრულყოფილი დიალექტოლოგიური დახასიათების წინაპირობაა. ამ მომენტების გათვალისწინებით შესაძლებელი ხდება ლექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტურ სხვაობათა კლასიფიკაცია: სემანტიკურად განსხვავებულ ლექსიკურ ერთეულთა გამოვლენა ჩვენთვის საინტერესო დიალექტურ გარემოში, მათი დამატებითი მნიშვნელობების აღნუსხვა, სემანტიკური ღირებულების სრულყოფილი ასახვა და ასევე იზოგლოსათა ძირითადი და ლატერალური არეალების დადგენა, რასაც განმსაზღვრელი მნიშვნელობა აქვს დიალექტურ თუ საერთოენობრივ ლექსიკონებში ამა თუ იმ ლექსიკური ერთეულის სრულყოფილი პასპორტიზაციისა და სიტყვის სემანტიკური ღირებულების სრული წარმოდგენისათვის, ე. ი.

მისი სრულყოფილი ლექსიკური კვალიფიკაციისათვის. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია ზემოხსენებულ ფაქტორთა გათვალისწინებით აღნუსხული ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემები.

უნდა ითქვას, რომ სალიტერატურო ენის ლექსიკურ ფონდში შემავალი ბევრი ლექსემის სემანტიკური ტრანსფორმაცია დიალექტებში, ჩვენი აზრით, ჯერ კიდევ სრულად არ არის დადგენილი და არც სათანადოდ არის კვალიფიცირებული. ამავ დროს სრულად არ არის გამოვლენილი დიალექტური ლექსიკური ფონდის კუთვნილ სიტყვათა კილოური მნიშვნელობანი და, ამდენად, პასპორტიზაციის დროს არ არის წარმოდგენილი მათი სრული სემანტიკური მოცულობანი.

საქმე ის არის, სემანტიკური დახასიათებისას გამოვიკვლიოთ და დაგადგინოთ, როგორ არის სიტყვის აზრობრივი შესაძლებლობები რეალიზებული სხვადასხვა შემთხვევაში სათანადო საზოგადოების მიერ ისტორიული პირობებისა თუ ყოფითი მოვლენების შესაბამისად გამოშუშავებულ ენობრივ ჩვეულებათა ფონზე. ეს კი იმასაც გულისხმობს, რომ სიტყვის სრულყოფილი სემანტიკური კლასიფიკაციისათვის ანგარიში გაუწიოთ მის წარმომავლობას, კავშირს სპეციალურ ან დიალექტურ ლექსიკასთან.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გარკვევა-დადგენის საშუალება გვეძლევა იმ შემთხვევაში, თუ სიტყვის მნიშვნელობას განვიხილავთ მეტყველების აზრობრივად დასრულებულ მონაკვეთში – სხვადასხვა კონტექსტში, მასზე უფრო ფართო ლინგვისტური მონაცემების – კონსიტუაციის გათვალისწინებით. სპეციალურ ლიტერატურაში სწორედ კონტექსტია აღიარებული მასში შემავალი სიტყვის ან ფრაზის მნიშვნელობის განმსაზღვრულად. სიტყვის ან „რომელიმე ლინგვისტური ფორმის მნიშვნელობა განისაზღვრება მის მოხმარებათა (კონტექსტთა) ერთობლიობით“ (შდრ.: 227; 206; 147, 247). კონტექსტი გვაგებინებს, რა საგანთან არის აზრობრივად დაკავშირებული მოცემული სიტყვა, მაგრამ უშუალოდ კონტექსტი ვერ განსაზღვრავს მასში შემავალი სიტყვის მნიშვნელობას, მის საგნობრივ მიმართებას. საქმე ის არის, რომ სიტყვის მნიშვნელობას რეალურად აზუსტებს სიტუაცია, ხოლო სიტყვიერი კონტექსტი ამას ახერხებს

იმდენად, რამდენადაც იგი მკითხველს მესხიერებაში აღუდგენს იმ რეალურ სიტუაციას, იმ სათანადო რეალურ კონტექსტს, სადაც ამ სიტყვით აღნიშნული საგანი ან მოვლენა არსებობს.

ყურადსაღებია, რომ მონოსემიური სიტყვა აზრობრივად ერთ საგანთან ავლენს მიმართებას, ამიტომაც იგი ერთი რეალური კონტექსტის მიხედვით რეალიზდება, ერთი საგნობრივი მიმართება აქვს, მაშინ როდესაც პოლისემიური სიტყვა საგანთა რამდენიმე კლასთან ავლენს მიმართებას და, ამდენად, იგი კონტექსტთა სხვადასხვა ჯგუფით, განსხვავებული სიტყვების (კონსიტუაციების) მეშვეობით რეალიზდება აზრობრივად. რომელიმე სხვა საგანთან საგნობრივ მიმართების მქონე სიტყვამ უნდა გაარკვიოს, შესაბამის კონკრეტულ შემთხვევაში რომელ საგანთან ივარაუდება მოცემული პოლისემიური სიტყვის მიმართება შესაბამის კონტექსტში კონსიტუაციის გავალისწინებით.

შინაარსობრივად სიტყვების ერთმანეთთან მორგება დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა რეალურ ვითარებას ასახავს კომუნიკაციის საგანი. ვიზიარებთ მოსაზრებას, რომ „სიტყვიერი კონტექსტის უკან დგას რეალური კონტექსტი, ობიექტური ვითარება, სიტუაცია. საბოლოო ანგარიშში აი, ეს რეალური კონტექსტი განსაზღვრავს მოცემული სიტყვის ამა თუ იმ სიტყვასთან დაკავშირების, „მორგების უნარს“ (147, 249). სიტყვიერი კონტექსტი უნდა ჩავთვალოთ სიტყვათა ისეთ დაკავშირებად, რომელიც განპირობებულია ამ სიტყვების სიახლოვით გმოხატულ საგნებთან ან მოვლენებთან. კონტექსტი კი არ განსაზღვრავს მასში შემავალი ჩვენთვის საინტერესო სიტყვის მნიშვნელობას, არამედ კონსიტუაციაში შემავალი ზოგიერთი (ვთქვათ „საკვანძო“) სიტყვა (ერთი და იმავე მოქმედების აღმნიშვნელ სიტყვებთან შეკავშირების სისტემატურობაში) მოგვაგონებს და გავაცნობიერებინებს იმ რეალურ გარემოს, სადაც შეიძლება გამოიყენებოდეს საანალიზო სიტყვა. მაგ., (ფ.შ.) „კალო“ პოლისემიურ სიტყვად ჩამოყალიბდება, ერთმანეთისაგან გამიჯნული მნიშვნელობები გაუჩნდება, თუ სიტუაციათა რეგულარობის ხარისხი შეეცვლება, რეგულარულად გამეორებადი სხვადასხვა გარემო, ანუ ვითარება შეექმნება. ეს ძირითადად დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რომელ „საკვანძო“ სიტყვასთან ჩამო-

უყალიბდება მას რეგულარულად გამეორებადი სიტუაცია: კონსიტუაციაში შემაჯავლი „საკვანძო“ სიტყვების მეშვეობით ლექსუმა „კალო“ ფშაურში შეიძლება ერთმანეთისაგან გამიჯნული რამდენიმე მნიშვნელობით შეგვხვდეს:

უპირველესად უნდა აღინიშნოს, რომ ლექსიკონებში მითითებულია მისი ქიზიური და გურული მნიშვნელობანი. ფშაური შინაარსი კი, რაც თავისთავად საყურადღებოა ამ ლექსემის პოლისემანტურობის გამო, გათვალისწინებული არ არის.

„კალო“ ფშაურში დიფერენცირებული სემანტიკური ღირებულების დიალექტურ ლექსემად წარმოგვიდგება, თუ „საკვანძო“ სიტყვებად ჩამოუყალიბდება: 1. გაულეწავი პურეულის ღეროების გარკვეული ოდენობა; 2. სახნავი მიწის ფართობი, ე. წ. საჯნაური; 3. წისქვილის ქვის ფართობი, მისი საგანი; 4. ძნის გასაღწვი მოსწორებული მრგვალი ადგილი; 5. ასაზელად მომზადებული, ჯამივით გულამოდებული ღამ-კირი ან ხრეში; 6. ხის (ბუნქის) ძირის გარშემო ჯამივით გულამოდრმავეებული ადგილი; და თითოეულ მათგანთან შეექმნება რეგულარულად გამეორებადი სიტუაცია.

ამ სიტუაციებში ლექსუმა „კალო“:

1. მიგვანიშნებს ძნის რაოდენობას, თუ მას „საკვანძო“ სიტყვად გაულეწავი მარცვლეულის ღეროების გარკვეული რაოდენობა ჩამოუყალიბდება და მათთან შეექმნება რეგულარულად გამეორებადი სიტუაცია. მაგ., „წმინდის“, ქერისა და „ტრუპკის“ კალო 120 ნაწყობს, ანუ 240 ძნას მოიცავს.

2. სახნავი მიწის ფართობის საზომია. ამ დროს რეგულარულად გამეორებადი ვითარება მიწის ფართობს აღნიშნავს და საკვანძო სიტყვად საჯნაური გამოიკვეთება. ფშავში საჯნაურის სიდიდეს მასში მოწეული პურეულისაგან რამდენი კალოც გამოვა, მისი მიხედვით საზღვრავენ: „სამი კალო საჯნაური მოვკანი“ (ს. კულო).

3. წისქვილის ქვის სიგანეა, რადიუსით ცენტრიდან (ამ შემთხვევაში კალო-ს რეგულარულად გამეორებადი სიტუაცია საკვანძო სიტყვად გამოყენებულ წისქვილის ქვა-სთან ჩამოუყალიბდება). წისქვილის ქვის სიდიდეს კალოს სიდიდით ახასიათებენ; „დოლაბ წისქვილი ხანიერია, დიდ კალო აქვის“ (ს. მუქო). პატარა, ბუჭულა წისქვილის კალო მტკაველნახევარი, მტკაველი და ერთი გოჯია. დოლაბ წისქვილის კალო კი ორი, ორ მტკაველ-ნახევარია.

4. მნის გასაღეწი, მოსწორებული მრგვალი ადგილია ამ შემთხვევაში კონსიტუციაში შემაჯავ საკვანძო სიტყვად „ადგილი“ ჩამოყალიბდება და საანალიზო ლექსემას მასთან შეექმნება რეგულარულად გამეორებადი სიტუაცია. სწორედ ამ მნიშვნელობით აქვს კვალიფიცირებული სიტყვა „კალო“ სულხან-საბა ორბელიანსა და ნ. ჩუბინაშვილს. ფშავში გავრცელებული მოსწორებული მრგვალი ადგილის, ანუ კალოს, ნაირსახეობანია: საფრის კალო ანუ გადახურვილი კალო და ველის კალო. საღეწად ჩვეულებრივ იყენებენ მოსუფთავებულნიადაგვიან მიწის კალოს. იციან სიპებით მიფენილი სიპის კალოც. მოკალოება ფშავურში ზოგადად მიწის მოსწორება-მოსუფთავებასაც ნიშნავს, ხოლო კალოობა ლეწვაა.

5. „კალოს წყალი დაუმატეთ ბაღლებო!“ (ს. გომეწარი) – ამ სიტუაციაში კალო ასახეულად მომზადებული ღამ-კირი ან ხრეშია.

6. ჩვენთვის საინტერესო ლექსემას ზოგჯერ შეიძლება საკვანძო სიტყვად „ხე“ ან რომელიმე სხვა სახის მცენარე ჩამოუყალიბდეს და მასთან შეექმნას რეგულარულად გამეორებადი სიტუაცია. მაგალითად, „ბურდო, ხეს კალო გაუკეთე“ (ს. კვობია). ამ შემთხვევაში „კალო“ ხის ძირის გარშემო ჯამივით გულამოდრმავებული ადგილია.

ამდენად, ლექსიკური სისტემა ენისა ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორების გავლენის შედეგად ლექსემათა სემანტიკური მოცულობის მუდმივ ცვალებადობას განიცდის, რაც თავისთავად სიტყვათა მნიშვნელობების ქრონოლოგიურ კორექტირებასა და სემანტიკურ მრავალფეროვნებას ითვალისწინებს სიტყვის მნიშვნელობაში რეგიონული მომენტის გათვალისწინებასა და ეთნოგრაფიულ არეალთან ერთად, რმდენადაც ისტორიული დიალექტოლოგია წარმოდგენილია დიალექტურ ლექსიკურ მონაცემთა ქრონოლოგიური კორექტირებისა და სემანტიკური მრავალფეროვნების გათვალისწინების გარეშე, იმდენად დიალექტური ლექსიკური ფონდის ცვლილებისა და შედარება-ურთიერთობის თვალსაზრისით საინტერესოა სწორედ რეგიონული მონაცემების მიხედვით აღნუსხული ფშავური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემები.

საერთოდ, დიალექტურ მოვლენათა არეალური შესწავლისადმი არასათანადო ყურადღებითა და ლექსიკურ ერთეულთა მნიშვნე-

ლობაში დიალექტურ, რეგიონულ მონაცემთა და ეთნოგრაფიული გარემოს, აგრეთვე სიტყვის მნიშვნელობის ისტორიული ცვალებადობის ფაქტორის, ე. ი. ქრონოლოგიური მომენტის, გაუთვალისწინებლობის შედეგად უნდა იქნეს მიჩნეული დღემდე შემორჩენილი ლექსიკურ-სემანტიკური უზუსტობანი, ამა თუ იმ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში დადასტურებული ზოგიერთი დიალექტური ლექსიკური ერთეულის განმარტებას რომ ახლავს თან.

(შდრ.: შეძღვნე | მეზღვნე, მონაწივე | სანაწიო; ასევე მზორე, იგივე მზარე მთიულურში და წყაროთა მზარისპირხითი (ფშ). (84°, 76-77).

ასევე საინტერესოა გამოჩნულ მნიშვნელობათა ჩამოყალიბება ფშაური სიტყვისა „დაკვლევა“, რაც დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რომელ „საკვანძო“ სიტყვასთან ჩამოყალიბდება მას რეგულარულად გამეორებადი სიტუაცია, ანუ რეგულარულად გამეორებადი ვითარება (შდრ. 84°, 73-74).

გამოკვლევაში მოკლედ წარმოდგენილია ამ თვალსაზრისით საინტერესო ფშაური დოკალიზმებისა და სემანტიკური დიალექტიზმების ნიმუშები მოცულობითი შესაძლებლობების გათვალისწინებით.

სხვადასხვა „საკვანძო“ სიტყვასთან ჩამოყალიბებული გამეორებადი სიტუაციის მიხედვით (ამ შემთხვევაში „საკვანძო“ სიტყვები იქნება: ღუდი, კარაქი, მამალი ბატკანი). განსხვავებულ მნიშვნელობათა მქონე პოლისემიურ სიტყვად წარმოგვიდგება აგრეთვე ნათავარი: ნათავარი - 1. ახლად დაყენებული დასაკურთხი ღუდი, იგივე საფურის თავი. 2. ახლად მოგებული ძროხის რძისაგან გაზაფხულზე პირველად შედღებებილი კარაქი, რომელსაც ცალკე ინახავენ, შემდეგ მისგან ხაბში წასალბე ქადებს ამზადებენ; 3. დოლის დასაწყისში შირველად მოგებული მამალი ბატკანი, დოლის ნათავარი, რომელსაც შემდეგ სალოცავში შეწირავენ.

განსხვავებულ „საკვანძო“ სიტყვებთან ჩამოყალიბებული რეგულარულად გამეორებადი სიტუაციის მიხედვით ასევე სხვადასხვა მნიშვნელობის მქონე კუთხურ ლექსემად ჩამოყალიბდება აგრეთვე „გალაღვა“.

გალაღვა ზოგადად პირუტყვის გარეკვას ნიშნავს. გალაღვა

(I დალაღვა) ასევე ხენის დროს ხარის შესვენებიდან შესვენებამდე დროის მონაკვეთია და უდრის ერთ დღიურს. დღიური კი მიწის შედარებითი საზომი ერთეულიც არის და გულისხმობს ამ დროში მოხსნულ ფართობს. ხარებს ჩვეულებრივ ოთხჯერ ასვენებენ, ე. ი. ერთი დღიური სახნავი ოთხ გალაღვას უდრის. მისი სინონიმებია აგრეთვე სასვენნი, დარეკვა (იხ. მიწათმოქმედების ლექსიკა).

ყანის საზომ ერთეულად სასვენსაც ხმარობენ. გალაღვის მსგავსად, ერთი სასვენია მიწის ნაკვეთი, რომელსაც ხენის დაწყებიდან შესვენებამდე მოხნავს გუთნის დედა. პირველი შესვენებისას იტყვიან: „ერთი სასვენნი მოვკანი“, მეორე შესვენებისას – ორი სასვენნი-ო და ა. შ. სასვენების რაოდენობა ყანის (საკნაურის) სიდიდესა და მოკიდებულად.

სასვენის ნაცვლად დარეკვასაც ხმარობენ: „ერთი დარეკვა მოვკანი“, ორ დარეკვა და ა. შ. ხენის დროს სახნავი მიწის უფრო მცირე საზომი ერთეულია ფარცხი. ამ თვალსაზრისით „საკვანძო“ სიტყვებთან ჩამოყალიბებული გამჟღავნებადი სიტუაციის თვალსაზრისით საინტერესო დიალექტური ლექსემებია: საბელი, მკარი, გადაშლა, შუბისტარი და სხვ.

საბელი. მიწის საზომ ერთეულად უკანა ფშავში საბელს იყენებდნენ და იგი ათ სავენს უდრიდა: „საბელს ვეძახით, თოკ იციან, იმითა ვზომდით (ს. უძილაურთა). ერთი საბელი იყო 10 მკარი, 12 მეტრი. ერთ საბელში ექვსი გადაშლაა. „გადაშლა ერთი კვადრატული საბელია. საბელს თივის საწყაოდაც იყენებდნენ: „ტვირთ რო დავიწყვათ ან თივა შაეკონოთ, ხუთ მკარ საბელ უნდა იყვას“ (ს. თხილიანა). „საკვანძო“ სიტყვად საბელს დროც ჩამოუყალიბდება და მას განსხვავებულ სემანტიკურ ელფერს ანიჭებს. უკანაფშავში დროსაც საბლით ზომავენ: „ორ საბელიდა ჩაუდიოდა მხესაო“ (ს. თხილიანა). ივრისხეობის ფშავში დროის ერთეულად შუბისტარი გამოიყენებოდა. იგი იყო ზომა მზის ცაზე დგომის წერტილიდან მისი ჩასვლის წერტილამდე. „ორ შუბისტარიდა უკლავ მზის ჩასვლასაო, – იცოდიან“ (ს. კუდო).

ამრიგად, პოლისემიურობის წარმომშობი სიტყვის აზრობრივი შესაძლებლობების გათვალისწინებისათვის აუცილებელი ჩანს სიტყვის მნიშვნელობათა კავშირის დადგენა რეალიათა განმსაზღვრელ თავისებურებებთან, როგორცაა რეგიონული მონაცემები და ეთნოგ-

რაფიული არეალები. სწორედ ეს ფაქტორები უნდა მივიჩნიოთ დიალექტური ლექსიკის ძირითადი ბირთვის - ლოკალიზმების, სემანტიკური დიალექტიზმებისა და ლექსიკური დიალექტიზმების წარმოქმნის წინაპირობად. ჩვენ მიერ აღნუსხული ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მიხედვით, მსგავს პოლისემიურ ლექსიკურ ერთეულებად გაიაზრება: გაღვერილი, გუჯა, დაღვევა, დაშუშხვა, დაცხავება, დაცხაული, ირაო, კვილი, კორა, ლიტა, ლიტაო, მზორე, მკარი, ნაგალი, ნაღერდალა, ნაწვერალი, ჟამი, სამართი, სამკრეულა, საღორე, საწისქვილო, ფარცხი, ღვერა, შოლტი, შხაპანი, კვიმური და მრავალი სხვ.

**IX თაზი - სემანტიკური დიალექტიზმები, ანუ
ლექსიკურ ერთეულთა დამატებითი, კილოური
(კუთხური) მნიშვნელოვნები**

ლექსიკური დიალექტიზმებისა და საერთო ენის ლექსიკური ფონდის ურთიერთმიმართების საკითხების უნათმეცნიერული თვალსაზრისით შესწავლა ძალზე აქტუალური და საინტერესოა.

ხალიტერატურო ქართულში ლექსიკური დიალექტიზმების შესწავლას არაერთი მკვლევრის ყურადღება დაუმსახურებია და მრავალი ნაშრომიც აქვს მიძღვნილი. საყარაუდოა, რომ ამ მიმართულებით მუშაობა კვლავაც ინტენსიურად გაგრძელდება.

ლექსიკური სისტემა ენისა სიტყვათა მნიშვნელობების ქრონოლოგიურ კორექტირებასა და სემანტიკურ მრავალფეროვნებას ითვალისწინებს, რაც ლექსიკურ-სემანტიკური დონის სხვაობათა ერთ-ერთ განმსაზღვრელ ფაქტორად უხდა იქნეს მიჩნეული სიტყვის მნიშვნელობაში რეგიონული მომენტის გათვალისწინებასა და უნოზოგრაფიულ არეალთან (ე. ი. არალინგვისტურ ფაქტორებთან ერთად). ყოველივე ეს საშუალებას გვაძლევს მოვახდინოთ სიტყვის, როგორც ენის ერთეულის, ლექსიკური ღირებულების სრულყოფილი დადგენა და დეტერმინაცია, ამომწურავად განვმარტოთ მრავალი იშვიათი სიტყვა და იდიოზური ერთეული, რაც კუთხური თუ საერთოენობრივი ლექსიკის მდიდარ ფონდს შეადგენს.

„როდესაც ვსწავლობთ საერთო ენასთან დიალექტური ლექსიკის ურთიერთობას, მიზანშეწონილია, უწინარეს ყოფლისა, გამოვკვლიოთ ის სიტყვები, რომლებიც საერთოენობრივი ლექსიკისაგან ფონეტიკურად და გრაფიკულად განსხვავდებიან“ (147, 191). უნდა ითქვას, რომ ამა თუ იმ კილოსათვის დამახასიათებელი ეს თავისებურებანი საერთო ენის სიტყვაწარმოებითსა და ფონეტიკურ სტრუქტურასთან *ქვესისტემური ხასიათის რეგულარულ დაპირისპირებას* ქმნიან. ამ სხვაობათა შესწავლა, ცხადია, ლექსიკოლოგიის სფეროს არ განეკუთვნება (შედ. ფშ: *დვერია, დააქუნა, წაუღავის, დაანარჩობა, გომურ შიით, ბანზეით, ქალაქით, გაუკეთება*...) და, როგორც წესი, არც დიალექტურ ლექსიკონებშია რეგისტრირებული.

გასათვალისწინებელია ისეთი კუთხური სიტყვებიც, რომლებიც საერთოენობრივთან შედარებით არანისტემურ, არარეგულარული

ხახიათის ფონეტიკურ-გრამატიკულ სხვაობა-დაპირისპირებას ავლენენ. ისინი ცალკეულ ფაქტებად აღიქმებიან და დიალექტოლოგიური ლექსიკოგრაფიის მონაპოვარნი არიან (შდრ.: 147, 192).

ზოგადი თვალსაზრისით, როდესაც საერთოენობრივ ლექსიკაში დიალექტიზმების შესახებ ვლაპარაკობთ, უპირველეს ყოვლისა, უნდა ვივარაუდოთ საკუთრივ **ლექსიკური დიალექტიზმები**, ანუ **დიალექტური სიტყვები**. **დიალექტურ სიტყვებს**, ანუ **ლექსიკურ დიალექტიზმებს**, სამწერლო ქართულის ლექსიკასთან შეპირისპირებითი განხილვისას ორ ჯგუფად ყოფენ. ესენია: 1. - **სამწერლო ქართულ ენაში დამკვიდრებული სიტყვების დუბლეტები**; და 2. - **შეუნაცვლებელი სიტყვები**, რომელთაც სალიტერატურო ენაში სინონიმები არ მოეპოვებათ (შდრ.: 147, 189).

თავის მხრივ, **შეუნაცვლებელი სიტყვები** ორ ჯგუფად იყოფა:

ა) სალიტერატურო ენაში უკვე შესული და მწერალთა მიერ თავიანთ ნაწერებში გამოყენებული სიტყვები (სხვა საკითხია, რამდენად მართებულიად არის გაგებული ზოგიერთი მათგანის მნიშვნელობა): **აზარი, ამდგვალვა, აწურწუტებული, ბრეშა, გარეე, ზალტი, კავატი, კირჩხალი, კოტორა, კოწოლი, ღიტაო, ნაგალი, ნათოსი, ნაფთვეი, ნოყლა, ონჩარი, ფანჩო** და **სხვ.**

ბ) სიტყვები, რომლებიც ლიტერატურულ ნაწარმოებებში არ არის დადასტურებული: **ალაჩოყი, ანჩხარი, აპატიხა, აპატიტენა, ბეტერი, ბილჩი, ბოკო, ბოკოლა, გაბოტიტნება, გაწიმწმული, გაწინწილება, გულერძი, დაროქვა, თაგამი, თითქენილა, კაწოწი, კირცხება, მენამუშლე, მიფიშფიშება, მოზარდი, მოყრილა, პოწოლკავი, რჩადოჯა, რიკრიკი, სავოგავი, საყოლი, უდუშალაი, ქოლა, ჩახვრეშილი, ჩინჩხვარი, ძუძუფონა, წაწარაქი, ხაწირი, კვლგამყოლი...**

საერთოენობრივი ლექსიკური ფონდისა და დიალექტიზმების ურთიერთმიმართების საკითხებზე მსჯელობისას უნდა გამოვეყოთ ე. წ. **სემანტიკური დიალექტიზმები** - **საყოველთაოდ ხმარებულ სიტყვათა დიალექტური მნიშვნელობანი**.

სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ „სემანტიკურ დიალექტიზმებსა და საკუთრივ ლექსიკურ დიალექტიზმთა შორის მიჯნა ძნელი დასადგენია. ყოველ შემთხვევაში, მათ შორის თავსდება ის სიტყვები, რომლებიც წარმოებით, აგებულებით საერთო-

ენობრივ ფაქტებს მიეკუთვნებიან, მნიშვნელობა კი დიალექტური აქვთ, მაგრამ ამასთანავე მონოსემიური არიან: დიალექტში დადასტურებული სპეციალური მნიშვნელობის გვერდით მათ არ მოეპოვებათ საერთოენობრივი მნიშვნელობა“ (147, 193).

ამ გარდასვალის ჯგუფისათვის, ჩვენი აზრით, ძირითადი მახასიათებელია მნიშვნელობის სპეციალიზაცია, მისი კონკრეტული გამოვლენა ამა თუ იმ კონსიტუაციაში, ამიტომ არცთუ იშვიათად ჭირს იმის დადგენა, თუ სად უნდა მოხდეს მათი კლასიფიკაცია - საკუთრივ ლექსიკურ დიალექტიზმებში, თუ - სემანტიკურში.

უნდა ითქვას, რომ სალიტერატურო ენის ლექსიკურ ფონდში შემავალი ბევრი ლექსების სემანტიკური ტრანსფორმაცია დიალექტებში, რაც დიალექტურ ლექსიკაში რეალიზდება, ჯერ კიდევ სრულად არ არის დადგენილი და არც სათანადოდ არის კვალიფიცირებული. ამ მხრივ საყურადღებოა ლექსიკონებში შეტანილი და დახასიათებული სალიტერატურო ენის ლექსიკური ფონდის კუთვნილი ის სიტყვები, რომელთა დამატებითი, კუთხური (კილოური) მნიშვნელობანი მათი პასპორტიზაციის დროს გათვალისწინებული არ არის და, ამდენად, არც სიტყვის ლექსიკური ღირებულება და სემანტიკური პარალელებია სრულყოფილად წარმოდგენილი, ე. ი. *არ არის აღნუსხული საყოველთაოდ ხმარებულ სიტყვათა დიალექტური მნიშვნელობანი - სემანტიკური დიალექტიზმები. პარალელურ ფშაურ მნიშვნელობათა მიხედვით, ამ მხრივ აღსანიშნავია:*

ამოვლა. აღნუსხავია ამ ლექსიკური ერთეულის დამატებითი, ფშაური, მნიშვნელობა. „ამაიარაო“, - იტყვიან, კაცს რომ სული ამოუკა, ე. ი. საიქიოს გაემტზავრაო: „ამაყდენ სულნი, სული დაღია, ამოხირხივლაედა და *ამაიარაო*“ (ს. შუაფხო).

ახალი (არაგვის ხ.), იგივე *ნოყლა* (ივრის ხ.) - ნორჩი ბაღახი. ამასთანავე, *ახალი* ფშაურში იგივეა, რაც აპატინა // აპატიტენა - პირუტყვის ნედლი ტყავი.

ბანდი. სპეციალურ ლიტერატურაში რეგისტრირებულია ამ ლექსიკური ერთეულის განსხვავებული სემანტიკური ვარიანტები, მისი ფშაური მნიშვნელობა კი აღნუსხავია: *ბანდი*: (ქართლ., მთიულ.) - საქონლის ხენი, ფეხის გაკავება იცის; *ბანდი* (მთიულ.) - ნახველი; *ბანდი* (ზ. იმერ.) - ჩვარი, რომლითაც თიხის გამოუწვავ ნედლ ჭურჭელს ასწორებენ; *ბანდი* (გურ.) - ცუდი, უვარგისი; *ბანდი*,

ბანდები ფშაურში განსხვავებული ხემანტიკური ღირებულებების მქონე ლექსიკური ერთეულია. 1. ბარდებს ნიშნავს. ადამიანი რომ დაიხუთება, იტყვის: „*დაძხუთა, ბანდებ მტკივო*“. ამასთან, იგი გურულში დადასტურებული ხემანტიკური ელფერითაც გვხვდება: 2. აღნიშნავს თარსს, ხაქმის შემაბრკოლებულ ადამიანს, *ხაქმეს რომ ვერ ახანებს. დაბანდება* ხაქმის მოუშთავერებლობა, გაჭიანურება; *აბანდებსო*, - იტყვიან ასეთ ადამიანზე. 3. ქალამნის ამოსახსმელი წერილად დაჭრილი თასმებია, იგივე *საბანდი*, ანუ *კობი*. 4. (გადატ.) ბარაქა, დოვლათი, პირუტყვის ნაწარმი, სურსათი.

ბარდი თანამედროვე სალიტერატურო ქართულ ენაში სხვადასხვა მნიშვნელობით გვხვდება, ფიქსირებულია განმარტებით ლექსიკონშიც, ოღონდ არ არის გათვალისწინებული ფშაურის მონაცემები და, ამდენად, არც სიტყვის ლექსიკური ღირებულებაა სრულყოფილად წარმოდგენილი: **ბარდი** 1. ბუნების ან ბალახეული მცენარის ერთმანეთში გართხმულ-გადახლართული ღეროები; 2. რთული ფუძის შემადგენელი ნაწილი; *კვალ-ბარდი*. ფშაურში **ბარდი** იგივე *ბარდანია*, რაც ხის ტოტზე დადებულ თოვლს ნიშნავს.

ბაქანი. სალიტერატურო ქართულში დამკვიდრებული მნიშვნელობის გარდა, აქვს განსხვავებულიც: ხანწლის ხის რკალი (ქსნის ხეობა, 159, 62). აღნიშნული ლექსემა ფშაურში წისკვილის ბორბლის ფთის (← ფრთის) შემადგენელი ნაწილია: ფრთას აქვს *ბაქანი* და ება, ხოლო ზურგის მხარეს სიმაგრისათვის აქვს *გვერდი*, წყალმა რომ არ გატეხოს და მალე არ დაიღიოს.

ბ(რ)დღვინვა სალიტერატურო ქართულში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა (გამწარებული მხეცის ღრიალი), ფშაურში ბრწყინვა, პრიალი, ლაპლაპია.

ბიგა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის თანახმად, „რისიმე გასამაგრებლად შეყენებული კეტი ან ძელი, ბოძია“, ამ სიტყვის ლექსიკური ღირებულების გამოსაკვეთად საინტერესოა რეგიონული მონაცემებიც: ბაჩანას მიხედვით, *ბიგა* „წერილი მინდვრისა და ტყის თავგია“. დიალექტური ლექსიკური მნიშვნელობა ამ სიტყვისა განმარტებით ლექსიკონში წარმოდგენილი არ არის.

გაბმა. სალიტერატურო ქართულ ენაში ამ სიტყვას მრავალი მნიშვნელობა აქვს, რაც აღნუსხულია ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში: 1. ორ მოპირდაპირე მხარეს შორის მიმაგრება, მიბმა

(თოქისა, ძაფისა და მის.); 2. (გადატ.) რისამე დაწევა (წამოწევა) და დიდხანს გაგრძელება, არ შეწყვეტა, - გაჩაღება; ზედ მიყოლებით რისამე კეთება; 3. (გადატ.) ჩაბმა, ჩარევა, გარევა, გახლართვა; 4. იგივეა, რაც შებმა. **გაბზ** ფშაურში გამოკიდებას, გამოდევნებას ნიშნავს.

გაგდება 1. იძულებით (გარეთ) გაყვანა, - გაძევა, განდევნა (შიგნიდან გარეთ); 2. გაძევა, დათხოვნა, გარიცხვა; 3. გასროლა (თოფისა და სხვ.); 4. ხელის გაშება, დაგდება.

ამ სიტყვის სემანტიკური მრავალფეროვნების გამოვლენას კიდევ უფრო უწყობს ხელს რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინება. ფშაურში **გაგდება** ნიშნავს: 1. გაჩენას, დაბადებას, შობას; 2. გაყრას, შერტობას: „პაპოინიკ გაუგდე მჭარსა“ (ს. ჩალაჭვეა) **გაგდებული** კი 1. გაჩენილი, დაბადებული, ნაშობია; 2. გაყრილი, შერტობილია.

გადაფარებული ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, ზევიდან გაშლით დაფარებული, გადაფენილი, გადახურულია. ამავე დროს ეს ლექსიკური ერთეული იმასაც აღნიშნავს, რასაც ან ვისაც გადააფარეს, - გადახურული. საინტერესოა ამ სიტყვის ფაკულტატიური მნიშვნელობა, რაც ფშაურ დიალექტში დასტურდება: **გადაფარებული** გადავლის, გადალახვის შემდეგ რაიმე სადამო მოფარებულია.

გადაფრენა ფრენა-ფრენით გადაადგილება - გადასვლაა. ფშაურში ამ ერთეულს დამატებითი მნიშვნელობაც აქვს. **გადაფრენა** გადახტომას აღნიშნავს, რაიმე დაბრკოლებას რომ გადაეყლება კაცი და გადალახავს, მაშინ იტყვიან - „**გადაფრინდაო**“.

გადაწყვეტა. ამ ლექსიკურ ერთეულს ფშაურში განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს: კაცი რომ გადაბმით ახველებს, იტყვიან: „**გადაწყვეტა ხველამაო, გადაცივდაო**“. სინონიმური მონაცვლე ვარიანტების სახით საინტერესოა **გადაწყვეტილი** - ავადმყოფობისაგან დაუძღურებული ადამიანი, იგივე **მოდებული**.

გაზი. სალიტერატურო ქართულში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა, ფშაურში იგი კლანჭი, ბრჭყალია.

გაზიდვა ზოგადად სახელია **გაზიდავს** ზმნის მოქმედებისა. **საქმის გაზიდვა** ფშაურში ჩხირკედელობას, მუდმივ საქმიანობას ნიშნავს. **გაზიდება**, **ზიდილი** კი გაწევაა, დაკავებულის მცდელობა გაშვებისათვის. იმავე ძირისეული სიტყვაა **გაზიდულობა** - ფშაურში 1. საქმიანობით დატვირთვა, ფუსფუსი, გაწამაწიაა; 2. წეწევა-გლეჯახა,

გაწვე-გამოწვევასაც აღნიშნავს: „ყო დიდი *გაზიდულობა*, თვალების ტრეხა“ (ს. გოგოლაურთა).

გამოგნება ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში კვალი-ფიცირებულია, როგორც სახელი „გამოაგნებს“ *ზმნის მოქმედებისა*, – გზის გამოკვლევა. ფშაურში *გამოგნება* გონზე მოსვლა, გამორკვევა.

გამოზ(რ)და გაწვრთნა, გაწაფვა. ეს სიტყვა ფშაურში რამდენადმე აბსტრაგირებულია, მნიშვნელობა აქვს გაფართოებული და მისი თანდებულებანი მიცემითის ფორმა დროის გარემოების გამომხატველია; *გამოზ(რ)დაში* ნიშნავს: ბაეშობასა და ახლაგზრდობაში; „*ჩემ გამოზრდაში* კარგადიად ყოფილან“ (ს. გოგოლაურთა); „*მაგიე გამოზდაში* იცოდინან ესეები“ (ს. აკადი).

გამომავალი ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით შიგნიდან გარეთ მომავალი, გამომდინარეა. ფასეულია ამ ლექსების რეგიონული მნიშვნელობა, რაც ფშაურში დასტურდება. *გამამავალი* ფშაურში ღირსეული, იმედის მომცემი, ყოილი და მარჯვე ადამიანი, ბაეშეია. *ქელგამამავალი* ის არის, ვისაც ხელის გამოდება, მარჯვე შრომა შეუძლია.

გამორევა სახელია გამოურევს, გამოურევა *ზმნათა მოქმედებისა* – „შერევა“. *ზმნური* ფორმა ამ ლექსიკური ერთეულისა რეგიონული მონაცემების მიხედვით აღნუსხულ დამატებით მნიშვნელობებსაც შეიცავს: 1. უეცრად შევარდნა, დარევა: „*ძალი გამოურია* ხბობესა“ (ს. კულო); 2. გამოვარდნა – გამოქცევა: „*მე გზა გამეხსნა... და იმ წამს გამოვერივე* გარეთა“ (ბან., 526, 25); 3. წყალში გამოსვლა, გასვლა-გარევა (იხ. ბუნების მოვლენების ლექსიკა).

გამოსეული ენ. გვარის მიმღებობა წარსული დროისა და ნიშნავს, ვინც ან რაც გამოუსიეს ან გამოუსია, გამოსული და მისეული, ვინც ხშირად შემოსევა ხოლმე აღნიშნული ლექსიკური ერთეულის უფრო ნათელი სემანტიკური გააზრების საშუალებას გვაძლევს საილუსტრაციოდ დართული მასალა თვით ვაჟა-ფშაველას თხზულებიდან: „იცი-კი, რომელია ჩვენთვის უფრო *გამოსეული* და უფრო საშიში მტერი და ან რა ჰქვია?“ ცხადია, *გამოსეული* აქ ისევე როგორც ბანანს შემოქმედებაში და ფშაურში საერთოდ, გადაკიდებულს ნიშნავს: „*გამოსეული* მკაც ქონათ პავლეს მონაგრობა“ (ს. თხილიანი).

გამოქცეული – ამ სიტყვის სრული პასპორტიზაციისათვის საყურადღებოა მისი ფშაური მნიშვნელობა. *გამოქცეული* თხის

ტყვისაგან მოქსოვილი ტომარაა (ბაღნით გარეთ გადმობრუნებული), „კუთხეები ერთმანერთშიე აქვს“ (ს. ელიაგზა).

გართვა განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით იგივეა, რაც გართობა, – მოწყენილობის, უსიამოვნო ფიქრების გაფანტვა, დროის გატარება, მოღვანა, თავის შექცევა, გამხიარულება. ბაჩანას თხზულებებსა და ფშაურში დასტურდება ამ ლექსიკური ერთეულის ომონიმური ფორმაც: *გართვა* (დართვა) მოწყობას, გაწყობა-გამზადებას ნიშნავს: „მეცხვარემ სტვირი ამოიღო, სასკივარები დაუშინჯა, *გაურთო*“ (155, 49).

გატყდომა ფშაურში დაძაბუნებას, შედრკომას, დამორჩილებას ნიშნავს; ამავე დროს, დამალულის გამხელა, აღიარება, გამოტყდომა, ქმნის იდიომურ გამოთქმასაც: „*ხმა გატყდება*“ იგივეა, რაც ხმა გავარდება.

გასახურავი. „რა სიტუაციაც არ უნდა ყოფილიყო სიკვდილიანობის დროს, მიცვალებული ერთი ღამე მაინც უნდა დარჩენილიყო თავის სახლში. მას აფარებდნენ ნაყიდ თეთრ ან ჭრელ ქსოვილს, ან სახლში მოქსოვილ შალს, რასაც *გასახურავი* ეწოდება.“

გაუკვერავი მიმღობაა უარყ. და იგივეა, რაც არ (ვერ) გაკვერილა, გამოუტყედი (ქეგლ). ფშაურში *გაუკვერავი* გაუკველაღვი, გზა-დაუდებელია: „ქენახ სავად არა აქვ, *გაუკვერავია*“ (ს. ჩალაჭევი).

გაღება განმარტებით ლექსიკონში ორი სემანტიკური ბუდით არის წარმოდგენილი. *გაღება*, – 1. დახურულის, დაკეტილის გახსნაა, 2. (გადატ.) გახსნა, გამართვა, მოწყობა (სახელოსნოსი და მისთ); *გაღება*, – გადახდა მიცემა, გაცემა. *გემოს გაღება* – ძვ. გემოს გაგება, გასინჯვაა. ფშაურში გვაქვს ასევე *გზის გაღება*, რაც სწრაფად წასვლას, გზის გაგნებას, გზის პოვნას ნიშნავს. (იხ. „ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი ლექსიკა“).

გაღვერილი განმარტებით ლექსიკონში კვალიფიცირებულია რეგიონულ მონაცემთა მიხედვით და ლექსიკური მნიშვნელობა წარმოდგენილია ქიზიურის და იმერული მონაცემების თანახმად: 1. (ქიზ.) რასაც ნაზამთრი, მოთელილი მატყლი გააცალეს, – მატყლშე-მოცლილი. 2. (იმერ.) გამრუდებული, გაღუნული. აღნიშნულ მნიშვნელობათა გარდა ფასეულია ამ ლექსემის სემანტიკური მრავალფეროვნება, რაც ფშაურ დიალექტურ გარემოში დასტურდება: იხ.: *გაღვერვა*, *ღვერა*, *ღვერვა*.

განოფურავება ფშაურში გახდომის, დაპატარავებას ნიშნავს განმარტებით ლექსიკონში კი ამ სიტყვის მნიშვნელობის განსაზღვრისას არ არის გათვალისწინებული რევოიონული მონაცემები და აღნუსხულია მისი საერთო-ენობრივი მნიშვნელობა: *განოფურავდება* - ჩოფურა, ნაყვავილარი გახდება. ნაყვავილარი სახე ანუ განოფურავებული, ფშაურად *ყვავილის მოჭვრეთილია*.

გაწურვა განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, მოჭვრით, დაწნეხით, დაგრეხით წვეხის, სითხის გამოდენა, გამოცვლა: აგრეთვე გასაწმენდად საწურავში (ფიდტრში) რაიმე სითხის გატარება. ფშაურში ამ სიტყვას განსხვავებული მნიშვნელობაც აქვს: *გაწურვა*, გასვლა, დამთავრებაა: „მელა მადლევე *გაიწურა*“ (ხ. თხილიანა). ამავე მნიშვნელობით აქვს გამოყენებული ბიძინასა და თ. რაზიკაშვიდს: „ზედაც დასამთრდა, დათოვლა, მთამ ქუდი დაიხურაო, შერეო ოხერი მძლივს-როსმე გავიდა, *გაიწურაო*“ (26, 163).

გახიდვა საღიბტრატურო ქართულის მიხედვით, რაიმეს გარდ-გარდმო გადაებაა; ამავე მნიშვნელობით არის ფიქსირებული განმარტებით ლექსიკონში. სემანტიკური მრავალფეროვნება ამ სიტყვისა ფშაურ დიალექტს შემოუნახავს. აღნიშნული მნიშვნელობის გარდა, *გახიდვა* ფშაურში გაჯოტებას, თავისი ნათქვამის არგადათქმას ნიშნავს. ამავე გაგებით გვხვდება ეს სიტყვა თედო და ნიკო რაზიკაშვილების შემოქმედებაშიც.

გვირგვინი. 1. „ზეთ წიხქვიდს (წიხქვიდის ზემოთა ქვას, - გ. გ.) აქვ წიხქვიდის ყელი“ - ნახურტი, რომელშიც მარცვალი ჩადის. ყელს ირგვლივ აქვს *გვირგვინი*. 2. ხატის სახურავი „სიბით შართულია“. ზემოთ აქვს „სათაური - სიპხედა ძე ქვის გუმბათი, გურგვალი და მადალია“. მას *გვირგვინსაც* ეძახიან. არის აგრეთვე ბუდლის *გვირგვინი*. 3. „*გვირგვინი* ქობისადაც იციან. ვედრასაც აქვს გურგვლად შამოვლებული ხარტყელისეთა“ (ხ. შუაფხი). 4. „წინათ უკლესიაშიც იყო ოქროს წყალში გავლებული მძივები და ძაფები, რაღაც ერთერთზე გაკეთებული კოხტად. *გვირგვინს* ამასაც ძახნილან. ვისაც ჯვარს დააწურდა, იმას დაიხურავდა მღვდელი“ (ხ. შუქო, ხ. ჯომარა).

გვირილა. *გვირილა* უკანა ფშავში დიდლოს (*Centaurea depressa* MB) და გვირილას (*Ромашка-Pyretum*) გაგებით არ იხმარება. ამ უკანასკნელის დიალექტური ხიზონიშა *საგვირგვინო ბაღახი*, რაც ხელ არ არის აღნუსხული ისევე, როგორც ქაქაჩის დიალექტური

სინონიმები: *წითელკაბა* (ს. აკადი) და *დედუფალა* (ს. უძილაურთა), ან *ბუმბლა ბალახი*, *გველადუა ბალახი*, *დათვის ცვერცი* - ცვალებადი ცურცველას (*vicia varia bils*) ერთ-ერთი სახეობა და სხვ. *გვირილა* უკანა ფშაეში მსუსხავებუსუსებიანი ბალახია, რომელიც ადვილად და მჟარად კრობა საგნებს. *გვირილა* ფშაურში ფრინველის სახელიცაა.

გლა ხლა, მიხეთქებაა (ქველ). ამას გარდა ფშაურში (გადატ.) გულის კვლა, ბრაზით ავსებაა: „ემაგის რატრარტი გულს *მიგლის*“ (ს. გოგოლაურთა), აგრეთვე მიდებ-მოდებას, უთავბოლოდ სიარულს ნიშნავს: „*რას-რა კვლებით*“, - ეტყვიან ადამიანს, რომელიც უთავბოლოდ დადის.

გნება სალიტერატურო ქართულის მიხედვით იგივეა, რაც მიგნება (ქველ). ფშაურ დიალექტში ეს ლექსიკური ერთეული გუნებას, ხასიათს, შეგნებას, გონს აღნიშნავს: „მაგის *გნება* აღარა მაქე“ (ს. შუაფხო). ამ მნიშვნელობით ეს ერთეული ბაჩანასთანაც დასტურდება (26, 111, 25).

გულთგაცვევნა, გულის გამაგრება. ძირის წისქვილში, ღერძის ირგვლივ ადგილი - *საღერძე* ამოცხებულია ხის ორი ნახევარკალისებური სოლით, რათა მარცვალი არ დაცვივდეს წყალში. „წისქვილს გულთ არ გვედინოს“. როცა ღერძსა და გულს შორის თანდათან ადგილი მაინც რჩება და მარცვალი იანვეა საღერძეში, ამას *გულთგაცვევნას* ეძახიან. ასეთი წისქვილი *გულგაცივინილია*. გულის ზომიანე დაყენებას, შიგ რომ ღერძი თავისუფლად მოძრაობდეს და არც მარცვალი გაატაროს, *გულის გამაგრება* ეწოდება.

გულჩავარდნილი იგივეა, ვისაც (ან რასაც) გულმკერდი აქვს ჩავარდნილი, ჩაწეული, შეზნექილი (ქველ). ფშაურ დიალექტს შემონახული აქვს ამ სიტყვის დამატებითი, განსხვავებული მნიშვნელობა: *გულჩავარდნილი* გულჩათხრობილი, დაღონებულია: „*გულჩავარდნილი* რასამ ვიყავ“ (ს. აკადი). იმავე მნიშვნელობით გვხვდება ეს ლექსიკური ერთეული ბაჩანასთან: „შემრე აღარც-ვის უნახავს ნანება -გაცივებული. იყო სულ *გულჩავარდნილი*, მუხლებში გაცივებული“ (ბაჩ., 435, 16).

დაბნედა სალიტერატურო ქართულში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა, ფშაურში განსხვავებული მნიშვნელობაც აქვს, წვიმის მიერ ცეცხლის ჩაქრობაა.

დაბრუნებული ჩვეულებრივი მნიშვნელობის გარდა, ფშაურშია წინმოხრილრქიან საქონელს აღნიშნავს.

დაბრუნვილი ვნებითი გვარის მიმღობაა ნამყო დროისა, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, ფშაურია და იგივეა, რაც დაბრუნებული: ასევე ბაჩანასთან: „(სადირი) დაბრუნვილი ბიჭებს ეტყოდა სიტყვასა აღურსიანსა“ (26, 19). ამ მნიშვნელობის გარდა, დაბრუნვილი ფშაურში ეპითეტია უმწყო, ძლიერ ხანდაზმული, ასაკოვანი ადამიანისა, სიბერისაკენ, უძღურებისაკენ რომ დაბრუნდება, როგორც ბავშვობაში იყო (იხ. ადამიანის თვისებების ლექსიკა).

დაბრძანება - დასმა, დაჯდომა, დასხდომა. ფშაურში მნათობის (მზის) ჩასვლასაც ნიშნავს, ასევე ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა თხზულებებშიც.

დადგომა სალიტერატურო ქართულში პოლისემანტურია: 1. ზემართვა და განერება, ადგილის გადაუნაცვლებლად ფეხზე განერება, მოსვლა და განერება; 2. დარჩენა, განერება (სადმე); 3. მოქმედების (მუშაობის...) შეწყვეტა, მოძრაობის (ხელის...) შეერება, - განერება; 4. ბინად განერება, ბინის დადება, ჩამოხტომა, დაბინალება; დასახლება, დასადგურება; 5. დაწება, მოსვლა (წელიწადის დროისა, ხანისა... დღესასწაულისა...); 6. რაიმე მუშაობის დაწება, რაიმე საქმისათვის ხელის მოკიდება. ფშაურში ამ ლექსიკურ ერთეულს განსხვავებული მნიშვნელობაც აქვს, იგი თვალ-ყურის დევნებას, ყარაულობას ნიშნავს: „დაუღვა ი ბაღლი საქონელსა“ (ს. შუაფხო).

დადეენა განმარტებით ლექსიკონში კვალიფიცირებულია, როგორც დევნით გაყოლება (დასაწვეად), უკან გაყოლება, გა(მო)კიდება, გამოდგომა. ფშაურში ჩნევა-ს, ქონება-ს ნიშნავს: „ჯანით და ღონით სავსე ხარ, დაგდეებს ვაჟაკის იერი“ (ბან., 458, 24); „დაგდეებს მგლისფერი, ბუთლაო“ (ს. კანატია).

დანელება - 1. დაღუპვა, დაქცევა; 2. ცუცხლის ჩაქრობა ან განელება წყლით; 3. ფუტკრის დახოცვა (ფუტკრის დანელება).

დართვა. ეს ლექსიკური ერთეული სალიტერატურო ქართულის მიხედვით „დასძენს“ ზმნის მნიშვნელობით გამოიყენება. ფშაურში იგი განსხვავებული სემანტიკური ნიუანსის მატარებელია: 1. ცუცხლზე შემის დამატებას, შეკეთებას ნიშნავს. ამ მნიშვნელობით იგი მთიულურშიც გვხვდება (შდრ.: 106, 201). ძვ. ქართულში დართვა დამატება, დაფარებაა (138, 67); 2. მოწყობა-გაღამაზებას, შეკეთებას აღნიშნავს

და 3. ბაღახის ძოვნით პირუტყვის გაშლა, შეფენაა ფერდობზე (155, 56). დართული დასაწვავად დადებული, დამატებული, შეკეთებულია. დასტურდება ამ სიტყვის ომონიმური ფორმებიც: **დართული** – 1. მორთულ-მოკახშული, გამოწვობილი (ერთზე მეტი). 2. შეფენილი (ხვარი, ძროხა, ხბო (ბვერი), ხოლო **შერთვა** საბჭოს ან რაიმე ნაკვების სახურავზე ყარტის (ჭვავის გაულეწავი მნის კონის) შემატებაა, ყარტით გადახურვაა საერთოდ. ამგვარად ყარტით გაწვობილი სახურავი კი **შართულია**. შდრ. ჰვ. ქართ.: დართვამ – დახურვა; სართული – სახურავი, ჭერი, ბინა (138, 186).

დატრიალება თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში **ტრიალით ამოძრავებას**, დაბრუნებას ნიშნავს. (გადატ.) ფულის დატრიალება, ფულის გაშვება, მიმოქცევაში მისი დაბანდება, ხოლო ბუდის (წაღმა-უკულმა) **დატრიალება** – ბუდის, ხვედრის წაღმა (უკულმა) შეცვლა, წასვლაა. ამასთანავე, **დატრიალება** ფშაურში გულდასმით საქმიანობა, საქმის გულიანად და საგულდაგულოდ კეთებაა. „დატრიალდა ბიძაის კაცი ჩლიქმბულსა“ (ს. ქალილო).

დაფერება – ნ. ფერება.

დაფოლება, ჩაფოლება დაწუნებაა, არადნაგდებაა (მთ., მოხ., ჭვეს., თუშ.) მსგავსად. **დაფოლებული** დაწუნებული, დამცირებულია.

დაღადურა (დადრვა) ფხაჭვა და კაწრვაა. დაკაწრული – **დაფხაჭული**, **დაღადრულია**. **დაღადურა** გურულში კეცზე ნაღვერდლის დაყრაა მჭადის გამოსაცხობად.

დაღირება დაღერება, მოღერება; დამიზნებაა სალიტერატურო ქართულის მიხედვით. ფშაურ დიალექტში განსხვავებული მნიშვნელობითაც დასტურდება: ღირსების მომატებას, ღირსეულად გახდომას ნიშნავს: „ბიძაის კაცსა უჯობნავ, სახელი **დაუღირდება**“ (ს. გომეწარი).

დაღონებული დანადვლიანებული, დამწუხრებული, დამძარებული, ნაღვლიანია. „ამ სიტყვას დიაცები მთაში “ბეჩავის“ სინონიმად ხმარობენ“ (ბაჩ., 135, 19).

დაღუპვა 1. ბოლოს მოღება, მოსპობა, განადგურება; დაქცევა, სიკვდილია (რაიმე უბედური შემთხვევის გამო); ჩაძირვაა (გემისა...) ან ჩამოვარდნაა (თვითმფრინავისა); 2. განსაცდელში ჩაგდება ან ჩავარდნა, გაწირვა, გაუბედურებაა. **დაღუპვა** ფშაურში დაკარგვას, დამალვას, თვალს მოფარებას ნიშნავს: „სად-რა **დაიღუპა** ჩემ კაცი, დაყურსდა“ (ს. კულო).

დაყენება პოლისემანტური ლექსიკური ერთეულია: 1. განერება, შეჩერება, შეკავება; 2. დანიშვნა, რაიმე შოვალუბის დაკისრება, მიხენა (მცველად, დარაჯად...); 3. საცხოვრებლად ბინის მიცემა (კინშესათვის); 4. სათანადო წესით მიღება, დაშხადება ღვინისა; 5. ჯეროვნად წარმართვა (მუშაობისა); მოწყობა, მოწესრიგება, მოგვარება (საქმისა); 6. დასმა, აღძურა კითხვისა (საკითხისა...); 7. ტყე დადგომა, მოწყობა; აღმართვა. **დაყენება** ფშაურში იგივეა, რაც ატება, დართი-ღება: „ცოდვა-ბრალი **დაყენა** გარამა“ (ს. გოგოლაურთა). შტრ.: „აკენესდებოდა და ისეთს ცოდვა-ბრალს **დაყენებდა**“ (ბან., III, 20).

დაყუდებული პოლისემანტური ხიტყვაა და ფშაურში (გადატ.) ძალიან დაცურებულ ადგილს ნიშნავს.

დაშუშხვა, დაშუშხავს სალიტერატურო ქართულის მიხედვით იგივეა, რაც დასუსხვა; აგრეთვე ცხარე რამეთი პირის დაწვასაც ნიშნავს; საინტერესოა აღნიშნული ლექსემის დიალექტური მნიშვნელობა: **დაშუშხვა** ფშაურად დაშაშხვას, ხოლგად გატრასაც ნიშნავს.

დახვენება - გზის ჩვენება, მონახულება, სტუმრობა, მოულოდნელად წვევა: „იქ სადამ **დავენებენები** ქონათ მკვლესა, ბაღდებსა“ (ს. თხილიანა).

დაძღვა დაძღვევა, შორევა, ჯობნაა. ფშაურად, **ქერგის** ტარბად გაღების გამო შრომის უნარის დაკარგვა, დასუსტება, დაუძღურება, შეიძლება **დაიძღლოს** ხარი, კამეჩი, ცხენი, საქი, კურატი და ა. შ. „ფილაჲ ღვეა დახვერილია, ცანდი მიუგდე, არ **დაიძღლოს!**“ (ს. მუქო).

დაწყდომა - 1. გაწყდომა (ბევრისა ან ბევრგან) // **მოწყდომა**, აწყდომა ბევრი რისამე; 2. დახოცვა (დაღლისაგან, შიმშილისაგან). ფშაურში **დაწყდომა** (თავზე) დაცემას, დარყდომას ნიშნავს: (აღალმა) დაიქმუვლა და ეღვასავით **დაწყდა** თავზე ნიბლიას (თ. შოთხ., 7, 20).

დახელვა, დატელვა (ბევრისა), **მოხელვა, მოკელვა** (ერთისა) - პოვნას აღნიშნავს ფშაურში: „**დაგველოთ** უბ კრეწუშაგები“ (ს. გოგოლაურთა); „სამნივ საბრძელში **დაგველონ**“ (ს. კულო). ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში კი ამ სიტყვის ფშაური მნიშვნელობა აღნუსხული არ არის და ამდენად, რეგიონული მონაცემების გაუთვალისწინებლობის გამო ლექსიკური ერთეულის სემანტიკური კვალიფიკაცია არასრულია: „**დახელვა** (ქიხ.): 1. ხანგრძლივად დახელვა (ცომისა), 2. მოვლა-დამუშავება (ბოსტნისა, ვენახისა...), 3. ტყავის ერთი პირი დამუშავება.“

ენის ამოდგმა საერთოენობრივი მნიშვნელობის გარდა, ფშაურში განსხვავებული სემანტიკური ელფერის მატარებელია: თამამი, უზრდელური, ზედმეტი დაპარაკია.

ვარია. ამ ლექსემას სალიტერატურო ქართულში დამკვიდრებული მნიშვნელობისაგან განსხვავებული სემანტიკური ღირებულება აქვს ქართული ენის დიალექტებში. ქართლურ, ხევსურულ, მოხეურ, ფშაურ, გუდამაყრულ და ზემო აჭარულ კილოებში ვარია რძის სადღვებელია, რძის სადღვეები თოკებზე დაკიდებული მოგრძო და ვიწრო კასრია, ორმხრივ დახურული და შუაზე მცირე ნახვრეტიანი.

თავისუფალი. უბატკო ფარა თავისუფალია.

თავმოსაპარსიო მიცვალებულის „ორმოცზე“ დასაკლავი ცხვარია, რათა მგლოვიარე ჭირისუფლებმა პირი დაიპარსონ.

თავწყალი - თავწყალს გაადენს - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით - გააწყობს, მოახერხებს, გახდება რასმე; თავწყალს გაართმევს იგივეა, რაც თავწყალს გაადენს: „დაწუხებული გრძნობებსა ვეღარ ვართმევედი თავწყალსა“ (ბან., 101, 5). დამოწმებული ტექსტობრივი მასალით ჩვენთვის საინტერესო ლექსიკური ერთეული განმარტებით ლექსიკონში კვალიფიცირებული მნიშვნელობით ვერ გაიაზრება, მოცემული წინადადება აზრობრივად გაუმართავი გამოდის. მართებული წაკითხვა გვექნება, თუ თავწყალს მივიჩნევთ თავგზად, იხევე, როგორც ეს რეგიონული მონაცემების მიხედვით გვაქვს: ფშაურ დიალექტში დასტურდება და ჩანს, ამავე გაგებით აქვს გამოყენებული ბაჩანასაც. შდრ.: „თავგზიან კაცებ ვინც იყვნენ და თავწყალი ჰქონდათ, იმას აირჩევდენ ვაჟის დედ-მამანი (მყარადა)“ (იხ. სოციალურ ურთიერთობათა და ადამიანის თვისებების ლექსიკა).

თაკილი სალიტერატურო ქართულში სამარცხვინოდ, საწყენად შუეფერებლად მიჩნევა, უკადრისობაა. ფშაურში ეს სიტყვა მორიდებას, პატიოსნებას ნიშნავს. ამავე მნიშვნელობით აქვს გამოყენებული ბაჩანასაც: „აღარც გული მაქვს, აღარც ჭკვა, აღარც თაკილი სადმეა“ (155, 63).

ინჩი // ენჩი - განმარტებით ლექსიკონში არის კვალიფიცირებული: ინჩი (სომხ. ინჩ). ძვ. საუბრ.: რამე. ამავე დროს ფშაური ლექსიკის აქტიურ ფონდში შემაგალი ლექსიკური ერთეულიცაა, ვარიანტული სახით დადასტურებული: ინჩი // ენჩი და გვხვდება ამ

კუთხიდან გამოსულ მწერალთა თხზულებებშიც, საქმე ისე არის, რომ აღნიშნული ლექსიკური ერთეული რაზიკაშიდების თხზულებებში, ისევე, როგორც ფშაურში საერთოდ, განსხვავებული სემანტიკური ელფერის მქონეა და, ამდენად, სხვა მნიშვნელობის გამოშატველია: გაგების უნარს, შეგნებას ნიშნავს, რასაც ადასტურებს თვით განმარტებით ლექსიკონში დამოწმებული ვაჟა-ფშაველას თხზულებიდან ამოწერილი საილუსტრაციო მასალა: „მოცკელა მდუმარებდა, არ ეწადა თავის სახელის გამოშვადუნება, და არც იმდენი *ინხი* (გაგების უნარი, შეგნება, და არა: რამე, - გ. გ.) ჰქონდა თავში, მოეგონა რამ სხვა სახელი“.

თუ აღნიშნულ ლექსიკურ ერთეულს განმარტებითი ლექსიკონისეული კვალიფიკაციით გავიაზრებთ, მაშინ წინადადება სტილურად (და ასევე აზრობრივადაც) საკმაოდ გაუმართავი იქნება, ორი „რამე“-ს უმართებულო სიხშირით გამოყენების გამო, რაც, სიტყვის ისეთ შესაიდუმლეს, როგორც ლ. რაზიკაშიდი იყო, ბუნებრივია, შეუძნეველი არ დარჩებოდა. ეს რომ ასეა, ამას ბანანას შემოქმედებითი შემკვიდრობაც ადასტურებს: „ვისაც რომ *ინხი*ც არა აქვს ერთურთის სამსახურისა“ (ბან., 219, 30). ცხადია, *ინხი* აქ გაგების უნარს, შეგნებას აღნიშნავს, რაც მართებულად არის შენიშნული (155, 66).

აღნიშნული ლექსიკური ერთეულის ამგვარ გააზრებას მხარს უჭერს რეგიონული მონაცემები. უფრო მეტიც, ფშაურში *ინხი* // *ენხი* არა მარტო გაგების უნარი და შეგნებაა, არამედ კაცს რომ რაიმეს თავი აღარა აქვს, იმასაც ნიშნავს. ჩანს, აქ სიტყვის მნიშვნელობის ერთგვარ გაფართოებასთან უნდა გვეკონდეს საქმე, რასაც ადასტურებს ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემები. მაგალითად, *ენხი* ფშაურში საერთოდ გაუგებარ ადამიანს ეწოდება, ხოლო *უინხო* მოუქნელ-მოუხერხებელი და გაუგებარი კაცია. (იხ. „ადამიანის თვისებების აღმნიშვნელი ლექსიკა“). შდრ. ასევე ჩვენ მიერ მოპოვებული ფშაური მასალა: „მაგის *ინხი* აღარა მაქვ“ (ს. ვოგოლაურთა); „ადარ შამიძლავ, *ენხი* არა მაქვ“ (ს. აკადი); „ვეგებ აღარ მავსონ, ჩემ დროთას *ენხი* აღარა აქვ“ (ს. ელიაგზა); „გოძია გადაუგონთებუ ლიდა, *ენხ* აღარ აქვის“ (ს. ლიშო).

კაკნატელა. ფშაურში ეს სიტყვა ძალზედ გამხდარი, გაღუული, ძვალზე დამდგარი ადამიანის ან ცხოველის აღსანიშნავად გამოიყენება.

კალათა ფშაურში პოლისემიური სიტყვაა. შეიცავს დამატებით

მნიშვნელობებს: 1. წერილი წაკვლებისაგან მოწვეული ყუთია, მაღლა დაკიდებული, რომელშიც დარეცხილ ჯამჭურჭელს ინახავენ გაშრობის მიზნით; 2. შავი ქსოვილისაგან შეკერილი და მოქარგული სახელსაქმო აბგაა ქალებისა. მასში საქსოვი ნართი და წინდის ჩხირები (საქსოვი ჩხირები) აქვთ, მარცხენა ხელზე წამოცმულს ყოველთვის თან დაატარებენ და შეუსვენებლივ ქსოვენ ყველგან, გზად მიმავალნიც კი. **კამარა** - 1. წარბებზემოთ ადგილი შუბლზე; ა. შანძის მიხედვით, ის ადგილი, სადაც წარბებია ამოსული (ცოტა ზემოთაც); 2. აკენის თავი, მაღლითა მომრგვალებული ხე, რომლითაც არწვევენ, ზედ სათამაშოებს კიდებენ და ბავშვისთვის სიმყუდროვის შექმნის მიზნით ხშირად ზემოდან ქსოვილსაც კი გადააფარებენ.

კობი სალიტერატურო ქართულ ენაში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა, ფშაურში იგი ლექსიკური დიალექტიზმია, რომელიც ქართლური, მთიულური და ქიზიყური მნიშვნელობების მსგავსად, ქალამნის ამოსახსმელი თასმა, წერილად დაჭრილი ტყავია.

კუნელი ფშაურში: 1. წერილი ნაყოფის მომცეში ერთგვარი მცენარე, ხე-ბუჩქია; 2. „კორიანტელია, ქართთ აყენებული მტვერი ან თოვლი“ (ა. შან.); 3. ისეთ ბოლსაც უწოდებენ, ძველად რომ იშლებოდა.

კაწრვა, გაკაწრვა, გამოკაწრვა ფშაურში იგივეა, რაც „**ხრუწვა**“ - ქურდობა, პარვა, გაქურდვა, გამოსუფთავება (გადატ.) გამოფხეკა, გამოფხაჭყაა: „ისე გაქურდეს, რომ **გამოკაწრეს** იქაურობა“ (ა. შან.). **კაწარი** ფშაურში ბრტყალი, ფრჩხილებია, ამდენად **კაწრვა, გაკაწრვა, გამოკაწრვა** ფრჩხილებით, კლანჭებით ან რაიმე წვეტიანი მაგარი საგნით ფხაჭყნავაა.

მამრი. საერთოენობრივი მნიშვნელობის გარდა, ამ ლექსემის ფშაური სემანტიკა განსხვავებულია. **მამრი!** იგივეა, რაც: „მომშორდი, მოშერიდე, წადი აქედან!“.

მაშხალა თანამედროვე სალიტერატურო ქართულ ენაში იგივეა, რაც ჩირაღდანი, შუშხუნა. ამავე მნიშვნელობით არის კვალიფიცირებული ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშიც, არ არის გათვალისწინებული მისი დამატებითი, ფშაურ დიალექტში დადასტურებული მნიშვნელობა: **მაშხალა** სადგამიანი ხის ჯვრისებური ნაკეთობაა, რომელსაც საქორწინო სუფრაზე ნეფუდდოფლის წინ დგამენ და მასზე ჩამოკიდებული ან ასხმულია სხვადასხვა ტკბილეული. მისი სინონიმური ვარიანტია **ჩირაღდანი**, რომელიც ივრის ხეობის

ფშავში დასტურდება: „ერთ-ერთი ახალგაზრდა, ბიჭის ნათესავი“
ქალი, რომენიც *თაე-მოთავე* იქნებოდა ნეფის მჭრიდანა, გააკეთებდა
მა შხალას, იმაზე დაეცილებდა რავე, რაღას არა, და იმას მიართომდა
ნეფე-დედუფალსა“ (ს. გოგოლაურთა, ს. მუქო).

მეწისქვილე იურის ხეობის ფშავსა და ნაწილობრივ წინა
ფშავში (იქ, სადაც დიდი „დოლაბ წისქვილები“ გვხვდება) წისქვილის
მეთვალყურე და ფქვის პროცესის წარმმართავია, მინდის ამღები
პიროვნებაა; უკანა ფშავში კი *მეწისქვილე*, ის პირია, ვინც წისქვი-
ლის გამართვაზე მუშაობს.

მიდგომა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით
იქით ან გვერდზე დადგომა, მოწვევა; იქით, რამესთან ახლოს დადგომა.
ფშავურში ამ ლექსიკურ ერთეულს დამატებითი მნიშვნელობაც აქვს:
მიდგომა საქმიანობის დაწყება, საქმის შედგომა: „საციკველთ უნდა
მიუდგე“ (ს. გოგოლაურთა); ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ეს
ლექსემა ბაჩანასთანაც: „ძროხას რომ გავშლი, განვე, ქოხს-საქმეს
უნდა *მიუდგე*“ (ბაჩ., 500, 7). ფშაველი არ იტყვის, *საქმეს უნდა შე-
უდგეო*, ვინაიდან განსაკუთრებული ყურადღება ეთმობა ზმნისწინის
მიერ მიმართულების გამოხატვის ფუნქციას.

მიწენა სახელია „მიუწენს“ ზმნის მოქმედებისა (ქველ). ფშავურში
განსხვავებული გაგება აქვს: *მიწენა* ფშავურად მისვლა, გამოცხადება.
ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ეს სიტყვა ბაჩანას შემოქმედებით
მემკვიდრეობაშიც: „და თავის ნანდაურ ქალსა მალ-მალ *მიუწენდა*
სახლშია“ (ბაჩ., 420, 4). *ჩამოწნდაო*, იტყვიან, ზემოდან რომ რამე
გამოწნდება.

მოგდება – ხარუეში წისქვილის წყლის გამოყვანა-მიშვება.
ამგვარი წყალი *მოგდებულია*. სპეც. ლიტერატურაში დადასტურ-
ებულია ამ სიტყვის გურ., იმერ., ლეჩხ. მნიშვნელობანი: 1. მოხურვა
კარისა; 2. პირუტყვისაგან ვადაზე ადრე მოგება ნაშვირისა; მკვდარი
ან ცოცხალ-მკვდარი პირუტყვის (ხბო, კვიცი, ბატკანი, თიკანი) შობა
დროზე ან ნაადრევად; მკვდრად ან ცოცხალ-მკვდრად შობილი.

მოგონება – გონზე, გრძნობაზე, ჯანზე მოსვლა, იგივე *მო-
გონწრება*, საქმისათვის თავის მობმა.

მოყრა – 1. გარკვეულ ასაკამდე მისვლა: „ბეწინა ჩემ დროთა
მაიყარა“ (ს. მუქო). 2. საარაყუ ბოზალუყზე ფქვილის მოყრა და
საარაყის ხელმეორედ ჩაყენება, რასაც *მოყრილა*, *მოყრილია* ეწოდება.

მოკიდება. სალიტერატურო ქართულში რეგისტრირებული მნიშვნელობების მიხედვით: 1. აკიდება, წამოკიდება; 2. ხელის მოვლება; 3. რაიმეს დამატება (მაგ., ფეკილისა), რაიმეთი განელება - შეზავება; 4. ცეცხლის მოკიდება; 5. რაიმეს (მაგ., ოჯახის) შექმნა. მისი ფშაური ხემანტიკური დიალექტიზმები, ანუ დიალექტური მნიშვნელობანია: ა) მორტყმა, მოხვედრება; ბ) გუთნის კვალში ჩასმა; გ) ზურგზე ჯოხის გადაჭერა, დარტყმა; დ) შებმა.

მოფთილავება მატყლის ჩენვის დროს ხელისგულისოდენა ფთილების გაკეთებაა, დამატებითი მნიშვნელობაც აქვს: „დიდი მტყელ-მტყელი თოელი რო ჩამოდის, მოუფთილაეო“, - იტყვიან.

მოხედვა. მომაკვდავის ან მძიმე ავადმყოფის მომჯობინებაზე ამბობენ. „მაიხედაო“.

მტკივანი ძირდიდა, იგივე *პირქვეთია*.

მჭამელი // მჭამელა ავადმყოფობაა, იგივე კანის კიბოა, რომელიც თანდათან ფართოვდება, საღ უჯრედებს აზიანებს და შეიძლება ადამიანს სხეულის ის ნაწილიც „მოაჭამოს“, რაზედაც არის განიჩილი. „მაიხედებოდა კაცსა, სუ დაივლუჯდა, სუ შეჭამდა ხორცსა“ (ს. მუქო).

ნაველობი - იხ. VI თავი.

ნამგალა შავი, კლდის მერცხალია, რომელიც წივის ფშაური მნიშვნელობით, *ნამგალა* შეამხანაგებული მეზობელი მწყემსია (რაზ.-ტყ., ა. შან.). იხ. აგრეთვე, მესაქონლეობის ლექსიკა.

ნიორწყალი. ამ სიტყვის ფშავში დადასტურებული ხემანტიკური დიალექტიზმია *ნიერის სუპი*: დანაყიდ ნიორს წყალში მოადუღებენ, კვერცხს დაუმატებენ და ერბოთი შეზავებენ. შეიძლება ცოტა ფქვილიც მოუკიდონ.

სათაური // სათაურა. თანამედროვე ქართულ ენაში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა, ამ სიტყვას აქვს განსხვავებული ხემანტიკური ელფერიც: 1. ფშაურში იგი ძნის ან თივის ზვინის, ან ხატის სახურავის წვერია: ხატის სახურავი „სიპით შართულია“. ზემოთ აქვს „სათაური - სიპზედა ძე გუმბათი, გურგვალი და მალაღია“. შას *გვირგვინსაც* ეძახიან. 2. აგების ბოლოს ძნას თავს წაუმახვილებენ, თავს მოუწვევრავენ, ანუ თავს მუადგამენ // მოადგამენ // *სათაურათი მოასათაურებენ* (ს. შუაფხო, ს. თხილიანა), თივის პატარა ბულულას (კონას) - *ქუნაღას // ჭუნაღას* და სიპს ადებენ.

რასაც *სათაურა* პქვია. ამ პროცესს *თივის დაურახაც* უწოდებენ.

სათითე - 1. ხის სათითეები, რომლებსაც მარცხენა ხელის ბოლო ორ თითზე წამოიცვამენ ხოლმე მკის დროს; 2. მარჯვენა ხელის ოთხ თითზე წამოსაცემელი, თუთისაგან ჩამოსხმული ნაწიბურიანი რგოლები, ჩხუბის დროს იყენებენ (იგივე „ბოქხი“).

სამკლავე - 1. იდაყვიდან მაჯამდე ასაკრული ფოლადის ფარი, ამოღარული, ფარად სახმარი ფარიკაობასა და ომში (რაზ.-ჭყ. ა. შან.); 2. მკის დროს მარჯვენა მკლავზე შემოსარტყმელი შალის სახელო, რომელიც ყანის ფხისაგან იცავს ტანსაცმელს.

სამძიმარი (//თიხის სამძიმარი). განმარტებით ლექსიკონში რევისტრირებული კლასიფიკაციის გარდა, ფშაურში მას დამატებითი მნიშვნელობაც აქვს: ხანგრძლივი მუშაობით გაღუულ, ვ. ი. თხელ, წისქვილის ქვას ამძიმებენ - შავ თიხას აღებენ: „ჩახხურევენ, პატარა რკინებს ჩაფხრიან, მემრე დაღებენ შავ თიხას და ის იჭერს, ამძიმებს“, რასაც *სამძიმარს* (// თიხის სამძიმარს) უწოდებენ. *სამძიმარი* ხანმატის ჯვარის (წმინდა გიორგის) ერთ-ერთი დობილთაგანიცაა (93, 236).

საპირობე ძირის წისქვილის (ქვის) მფქველი პირის კიდეა, სადაც საფქვევი *პირობად* (საბოლოოდ დაფქულად, გადმოსახვლელად გამზადებულად) იქცევა. ძირის ქვას საკოდელათი შეუკვებნავენ, შეუთლიან ხოლმე, რასაც *საპირობის მოჭრა* ეწოდება. შემდეგ ფქვილი ალატში გადმოედინება *პირობის გადმოსახვლელით* // *საპირობით*. ვ. ი. *საპირობე*(2), ალატში ფქვილის გამოსახვლელიცაა, იგივე *პირობის გადმოსახვლელია*, მისი კახური ხინონიშა *საპირობელი* (159, 472).

საპურე ფშაურში ხორბლის, პურეულის შესანახი გოდრებია; 2. ცომის მოსაზელი ვარცლია, რომელშიც გამოძცხვარ პურსაც ინახავენ; 3. პურის შესანახი პატარა კიდობანი.

სარი - 1. წერილი და გრძელი ჯოხები, რომელსაც „სარი ლობიოს“ ასახვევად იყენებენ; 2. მაღალი, უტოტო გრძელი ბოძი, რომელზედაც დიდ თივის ზვინს აგებენ სახლის ან საბძელ-გომურის სიახლოვეს. „სარში“ დაახლოებით ათი-თხუთმეტი „თივა“ ან „კირჩხა“ ჩადის. „კირჩხა“ მოკლედ ტოტებშეტრილი სარია, რომელზედაც იოლად გამოშრობის მიზნით აგებენ ჩრდილ და გაყამირებულ ადგილებში ნათობს, შამხნარს. „კირჩხა“ ზოგადად ჩამოსაკიდი

ტოტებიანი ბოძია, რაზედაც შეიძლება ხარისხა გაიდოს (ნ. აგრონომიის IV თავი).

საძვალე. სალიტერატურო ქართულში რეგისტრირებული მნიშვნელობის გარდა, ამ ლექსემის ფშავში დადასტურებული სემანტიკური დიალექტიზმებია: 1. ადვილი, საიდანაც საქონლის კუდი იწყება, 2. საქონლის დაკვლა-აკაფვის შემდეგ ხანჯლის პატრონისათვის მისაცემი ხორცის კარგი ნაჭერი, ხანჯლის ქირა.

სადირე სემანტიკური დიალექტიზმია: 1. ბაგაზე გირკლის შესაბამელი წნელი, თოკი, ან ჯაჭვია; 2. კოდის ძირის გასაწყობი მრგვლად გამოჭრილი ფიცარი; 3. პანტა-მაჭალო, მცენარე, რაზეც უნდა ამყნონ.

სახსენებელი თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის მიხედვით: 1. ვინც ან რაც უნდა ახსენონ, - მოსახსენიებელი, მოსაგონებელია; 2. სახელი; ხსოვნა, მოგონებაა. ფშავურში ამ სიტყვას დამატებითი სემანტიკური ელფერიც აქვს: შთამომავლობას, ჯიშს აღნიშნავს და ამ გაგებით აქვს გამოყენებული ბაჩანასაც: „და დალოცვილ ღმერთს მითომა კიდევ არ გაუხარდება, თუ მაგათ **სახსენებელი** ერთიან ამოვარდება“ (ბაჩ., 235, 1).

ხვილისფერი // **ხვილისფერა** პირდაპირი გაგების გარდა, რაც მკრთალს, შავგერემანს ნიშნავს, **ხვილისფერა** ფშავში ვაჟაკის გულადობის, ვაჟაკობის დამახასიათებელი ეპითეტია, მამაცი გმირის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშან-თვისებაა. ეს ლექსიკური ერთეული ამ მნიშვნელობით აქვთ გამოყენებული ამ კუთხიდან გამოსულ მწერლებს ბაჩანას, თედო და ლუკა რაზიკაშვილებს (179, 246; 155, 87).

ხურნელი - სუფთა, წმინდა წყალსაც აღნიშნავს (შდრ. საბა: **ხურნელი** - მხალნი ხუნნელნი შენაყილნი).

ტლიკინი - სალიტერატურო ქართულში რეგისტრირებული მნიშვნელობის გარდა, ფშავურში გადაბოტებით, დიდი ნაბიჯებით სიარულია.

ტუსვა - იგივე **შეტუსვა**, **წატუსვა**; ფშავურში ამ ლექსემას განსხვავებული მნიშვნელობანი აქვს: 1. ძლიერი ყინვისაგან კანის მოყინვა; 2. წმინდად, გულდაგულ თიბვა.

ფარტენა მეორედ გადაჩეხილი მატყლის ქულაა, დახართავად გამზადებული. **ფარტენის**, **დაფარტენო**, მაშინაც იტყვიან, ბევრი თოვლი რომ მოდის და ხშირი და მსხვილი ფიფქი ცვივა.

ფერება ჩვეულებრივ აღერს, მოფერებას აღნიშნავს და აფერხვებს „შეფერის“ ხმის სახელადი ფორმა ქართულში (ქველ). ამას გარდა, *ფერება // დაფერება* ფშაურში დამსგავსებას აღნიშნავს: „ემაგის *ფერაია* ჩემ ნობარკანაიკა“ (ს. ვერხველი); „ჩემ ქალა *მამაის ქლია*, მამას *დეფერა*“ (ს. აფში); „ჩვენ არა *გეფერის* ქოთობა“ (ს. ვომეწარი).

დილი, დილები, დილ-კილო. საერთოენობრივ ლექსიკურ ფონდში რეგისტრირებული მნიშვნელობის შესაბამისია ქართულურ-ფშაური *დილ-კილო* - დილი და დილის გასაბნევი. ამასთანავე, ფშაურში გვხვდება დამატებითი მნიშვნელობითაც: „კომასში მოთავსებულია *კოჭი*, კოჭასთან არი პატარა ძელები - *დილეები*“ (ს. ჩარგალი); ტანსაცმლის საკინძუხე ერთ მხარეს მიმაგრებული ძაფის ნასკეები - *დილეები, დილკვანძები*, რომლებსაც შატათი (მარუჯუით) ებმის საკინძის მეორე მხარეს დამაგრებული ფერადი ან შავი ბაწრები (ერთად ეწოდებათ დილ-შატა); *დილბვერნი - დილბურნი* სპილენძისაგან შეკერილი ხატის დიდი სალუდე ქვაბები.

ლოჯი. ამ ლექსიკურ ერთეულს ფშაურში განსხვავებული მნიშვნელობაც აქვს: წისქვილის მფქვევ პირებზე ზედმეტად მაღალ, ამობურცულ ადგილებს *ლოჯები* ეწოდება.

შამოხვეწილი ის არის, ვინც შემოიხვეწა, თავი შეაფარა, შემოსახლდა. ფშაური მნიშვნელობით: *ხვეწანით* (ხოწით) დამუშავებული ხის ჭურჭელია.

შეფერება - სალიტერატურო ქართულში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა, ფშაურში სამაგიეროს გადახდა, მიზლეა: „ბიძაის კაცო, ბასარა რო დაგეტიოს, - *შაგიფერებს*“ (ს. ჯოშარა).

ჩამოყრა საქონლის მთიდან ჩამოდენა, ჩამორეკვაა. *ჩამოჯდობა*, ჩვეულებრივ, მცირე ხნით დაჯდომაა; ფშაური დამატებითი მნიშვნელობით, აღიდებული მდინარის დაპატარავებაა.

ჩანგალი ფშაურში 1. ნაგახი ძაღლის ყელზე შემოსარტყმელი რკინის ბასრწვეტებიანი სარტყელია, რაც მას იცავს მკელთან ან ძაღლთან შეტაკების დროს ყელში წვდომისაგან; 2. გრძელ ჯოხზე დამაგრებული ბასრკაუჭიანი იარაღი ორაგულის დასაჭურად.

ჩიხი ზომაზე მეტად აღერებული, აყვირებული ბალახია, რომელიც მდარე ხარისხისაა.

წვივისაკრავი ფშაურში მოსული თოვლის რაოდენობას აღნიშნავს, სიდიდის მიხედვით წვივებამდე რომ სწვდება კაცს. მოსული

თოვლი შეიძლება იყოს აგრეთვე *ფეკსგადმამავალი* - ფეხის ტერფს რომ ფარავს. მუხლს ზემოთ თუ არის თოვლი, იტყვიან: „*მუკლს ამბიერიდა, იმხელა თოვლ მოიდაო*“.

კელი - 1. მომკილი ყანის ორ-ორ ძნიანი ან სამ-სამ ძნიანი ნაწყობი; 2. ხის ქერქგადრობილი კანები, რომლებსაც ნახევარ მეტრ სიგრძეზე კეცავენ და შუაზე კრავენ მუშის დამზადების დროს.

ჯანღი და **ბურუსი** ლექსიკონში კვალიფიცირებულია, როგორც ნისლი. ფშაურში **ჯანღი** ტენიან ნისლს ეწოდება, **ბურუსი** მშრალი ნისლია, ხოლო „**წიწამური** ის არი, რო დარია, მაგრამ ნისლივით მოსხანს არემარეხე. **წიწამური** დარში იცის, არსად ღურბული არ არა და ბოლივითა სხან“ (ს. შუაფხო). შდრ. საბა: „**წირი** არს ვაკოვანთა შინა არა რა მყოფსავით რამე ჩენა მხედვარეობასა შინა“ (127, 451), „**წარ** მცირედ რამ წაზიდული“ (127, 443). ი. ჭყონიას დამოწმებით, იმერულში **წიწამური** წრიაპის, მთებში სასიარულო რკინის ფეხსაცმლის აღმნიშვნელია და სხვ.

**თავი X - პოლისემანტიური ლექსიკური ერთეულებში
სემანტიკური პარალელულების გავრცელების განმსაზღვ-
რელი ტერიტორიის (დიალექტური არეალის) დადგენით**

ნებისმიერი ენის ლექსიკის სემანტიკური კლასიფიკაციისათვის არ კმარა ლექსემათა წმინდა სემანტიკური ასპექტით განხილვა. ქართული ენის (ისევე როგორც სხვა ენების) ლექსიკური ფონდის, ასევე დიალექტური ლექსიკის ღრმად და სრულად შესწავლა-აღწერა და დახასიათება შესაძლებელია შესაბამის საზოგადოებასთან მისი მიმართების განხილვით. სპეციალურ ლიტერატურაში ამ სახის განხილვა ცნობილია, როგორც საკითხისადმი „პრაგმატული მიდგომა“, „პრაგმატული ასპექტი“, ან თუნდაც „პრაგმატული ანალიზი“.

ამგვარი კუთხით, ე. ი. „ქართულენობრივ კოლექტივთან მიმართებაში დახასიათება სასარგებლო უნდა იყოს ცალკე სიტყვის სემანტიკური სტრუქტურის შესწავლის დროსაც“ (147, 246).

ენის ლექსიკური ფონდის სემანტიკური სტრუქტურის სრულყოფილი შესწავლა, ჩვენი აზრით, გულისხმობს როგორც ამ კუთხით ლექსიკის დახასიათებას შესაბამის ენობრივ კოლექტივთან ურთიერთდამოკიდებულებების თვალსაზრისით, თემატიკურად შემოფარგლული ჯგუფების მიხედვით, ასევე ცალკეულ სიტყვათა სემანტიკურ დახასიათებას მხოლოდ საგნობრივი მიმართების მიხედვით, რამდენადაც სიტყვის შნიშვნელობას (რაც ცნების სახით აისახება), საგანი განსაზღვრავს. თუმცა, ისიც გასათვალისწინებელია, რომ „ცალკე სიტყვის სემანტიკურ (ე. ი. მხოლოდ საგნობრივი მიმართების მიხედვით) დახასიათება გვაძლევს ინფორმაციას სიტყვის მხოლოდ წმინდა აზრობრივ შესაძლებლობათა შესახებ“ (147, 261), ე. ი. განყენებულად.

საქმე ის არის, სემანტიკური დახასიათებისას გამოვიყვლიოთ და დავადგინოთ, როგორ არის ეს შესაძლებლობები რეალიზებული სხვადასხვა შემთხვევაში სათანადო საზოგადოების მიერ ისტორიული პირობებისა თუ ყოფითი მოვლენების შესაბამისად გამომუშაებულ ენობრივ ჩვეულებათა ფონზე. ეს კი იმასაც გულისხმობს, რომ სიტყვის სრულყოფილი სემანტიკური კლასიფიკაციისათვის ანგარიში გავუწიოთ მის წარმომავლობას, კავშირს სპეციალურ ან დიალექტურ ლექსიკასთან.

ყოველივე ზემოაღნიშნულის გარკვევა-დადგენის საშუალება გვეძლევა იმ შემთხვევაში, თუ სიტყვის მნიშვნელობას განვიხილავთ მეტყველების აზრობრივად დასრულებულ მონაკვეთში - სხვადასხვა კონტექსტში, მასზე უფრო ფართო ლინგვისტური მონაცემების - კონსტიტუციის გათვალისწინებით. სპეციალურ ლიტერატურაში სწორედ კონტექსტია აღიარებული მასში შემავალი სიტყვის ან ფრაზის მნიშვნელობის განმსაზღვრელად. სიტყვის ან „რომელიმე ლინგვისტური ფორმის მნიშვნელობა განისაზღვრება მის მოხმარებათა (კონტექსტთა) ერთობლიობით“ (შდრ. 227^ა; 207^ა; 147, 247). კონტექსტი გვაგებინებს, რა საგანთან არის აზრობრივად დაკავშირებული მოცემული სიტყვა, მაგრამ უშუალოდ კონტექსტი ვერ განსაზღვრავს ამ კონტექსტში შემავალი სიტყვის მნიშვნელობას, საგნობრივ მიმართებას. საქმე ის არის, რომ სიტყვის მნიშვნელობას ნამდვილად აზუსტებს სიტუაცია, ხოლო სიტყვიერი კონტექსტი ამას ახერხებს იმდენად, რამდენადაც იგი მკითხველს მეხსიერებაში აღუდგენს იმ რეალურ სიტუაციას, იმ სათანადო რეალურ კონტექსტს, სადაც ამ სიტყვით აღნიშნული საგანი ან მოვლენა არსებობს.

ყურადსაღებია, რომ მონოსემიური სიტყვა აზრობრივად ერთ საგანთან ავლენს მიმართებას, ამიტომაც იგი ერთი რეალური კონტექსტის მიხედვით რეალიზდება, ერთი საგნობრივი მიმართება აქვს, მაშინ როდესაც პოლისემიური სიტყვა საგანთა რამდენიმე კლასთან ავლენს მიმართებას და, ამდენად, იგი კონტექსტთა სხვადასხვა ჯგუფით, განსხვავებული სიტყვების (კონსტიტუციების) მეშვეობით რეალიზდება აზრობრივად. რომელიმე სხვა საგანთან საგნობრივი მიმართების მქონე სიტყვაა უნდა გაარკვიოს, შესაბამის კონკრეტულ შემთხვევაში რომელ საგანთან ივარაუდება მოცემული პოლისემიური სიტყვის მიმართება შესაბამის კონტექსტში კონსტიტუციის გათვალისწინებით. „სიტყვის მნიშვნელობას ნამდვილად (resp. რეალურად) აზუსტებს სიტუაცია, ხოლო სიტყვიერი კონტექსტი ამ როლს ასრულებს მხოლოდ იმდენად, რამდენადაც იგი ახერხებს მსმენელს (მკითხველს) გაახსენოს, აღუდგინოს მეხსიერებაში სათანადო სიტუაცია, სათანადო რეალური კონტექსტი, სადაც ამ სიტყვით აღნიშნული საგანი (მოვლენა) არსებობს“ (147, 249).

შინაარსობრივად სიტყვების ერთმანეთთან მორგება დამოკიდებულია იმაზე, თუ რა რეალურ ვითარებას ასახავს კომუნიკაციის საგანი. ვიზიარებთ მოსახრებას, რომ „სიტყვიერი კონტექსტის უკან დგას რეალური კონტექსტი, ობიექტური ვითარება, სიტუაცია. საბოლოო ანგარიშში აი, ეს რეალური კონტექსტი განსაზღვრავს მოცემული სიტყვის ამა თუ იმ სიტყვასთან დაკავშირების, „მორგების“ უნარს“ (იქვე). სიტყვიერი კონტექსტი უნდა ჩავთვალოთ სიტყვათა ისეთ დაკავშირებად, რომელიც განპირობებულია ამ სიტყვების გამოხატულ საგნებთან და მოვლენებთან სიახლოვით. კონტექსტი კი არ განსაზღვრავს მასში შემავალი ჩვენთვის საინტერესო სიტყვის მნიშვნელობას, არამედ კონსიტუაციაში შემავალი ზოგიერთი (ვთქვათ, „საკვანძო“) სიტყვა (ერთი და იმავე მოქმედების აღმნიშვნელ სიტყვებთან შეკავშირების სისტემატურობაში) მოგვაგონებს და გაგვაცნობიერებინებს იმ რეალურ გარემოს, სადაც შეიძლება გამოიყენებოდეს საანალიზო სიტყვა. მაგ. (ფშ.) *„დაკვლევა“* პოლისემიურ სიტყვად ჩამოყალიბდება, *ერთმანეთისაგან გამიჯნული მნიშვნელობები გაუნჩდება, თუ სიტუაციათა რეგულარობის ხარისხი შეეცვლება, რეგულარულად გამოვრებადი სხვადასხვა გარემო, ანუ ვითარება შეექმნება. ეს ძირითადად დამოკიდებული იქნება იმაზე, თუ რომელ საკვანძო სიტყვასთან ჩამოყალიბდება მას რეგულარულად გამოვრებადი სიტუაცია: 1. „ბევრი დაკვლევა უნდა სახინკლე ცომსა“ (ს. თხილიანა); 2. „ბოსტან დაკვლე, დედაის ქალაქ“ (ს. შუაფხო).*

საკვანძო სიტყვებთან სინტაქსური კავშირით შექმნილი გამეორებადი სიტუაციის მიხედვით, პირველ შემთხვევაში *დაკვლევა* ცომის მოხელაა, ხოლო მეორე შემთხვევაში – ბოსტნის მოვლადამუშავება. თუ საკვანძო სიტყვად „ტყავი“ გამოიკვეთება, მაშინ გაიმიჯნება ამ ლექსემის III მნიშვნელობა: ტყავის ერთი პირი დამუშავება (მაგალითად, *„ტყავი დაკვლეოთ!“*). ხოლო კონსიტუაციაში: *„დაკვლეოთ ებ კრუწუკეები“* (ს. გოგოლაურთა), აღნიშნული ლექსემის მნიშვნელობა იქნება *პოვნა (კრუწუკა* ფშაურში ქურდბაცაცაა, – გ. გ.). შდრ. ასევე გამოიჯნულ მნიშვნელობათა ჩამოყალიბება სიტყვისა „კალო“; კონსიტუაციაში შემავალი „საკვანძო“ სიტყვების მეშვეობით ლექსემა „კალო“ ფშაურში შეიძლება ერთმანეთისაგან გამიჯნული რამდენიმე მნიშვნელობით შეგვხვდეს: 1. *„დოლაბ*

წიხქეილი ხანიერია, დიდ კალო აქვის“. ამ სიტუაციაში კალო წიხქეილის ქვის სიგანეა; 2. „კალოს წყალი დაუშატეთ, ბაღლებო!“. აქ კალო მოსახელად მომხადებული ლამ-კირი ან ხრეშია; 3. „ბერდო, ზეს კალო გაუკეთე!“ „კალო“ აქ ნიშნავს ხის ძირის გარშემო მიწის ჯამივით ან ფილივით მოკეთებას, მცენარეს წყალი რომ დაუგროვდეს და ფესვებში წაუვიდეს (შდრ. ასევე ბაქანი, გულჩავარდნილი, მოკიდება და სხვ. (იხ. IX თავი).

ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით შეიძლება ითქვას, ზვეთვის საინტერესო პოლისემიური სიტყვის მნიშვნელობათა გამიჯვნის საბოლოო მიზეზი და საფუძველი რეალურ სიტუაციებში, კონკრეტულ ვითარებაში და ამ სიტუაციათა რეგულარობის ხარისხში უნდა ვეძიოთ. იმ შემთხვევაში, როდესაც სიტუაცია (რეალური კონტექსტი) რეგულარულად გამეორებადი ვითარება, ანუ გარკვეულად მყარი გარემოა, მაშინ მოცემული სიტყვა სისტემურად, რეგულარულად გამოიყენება სათანადო საგნის აღსანიშნავად და მისათითებლად, ე. ი. ამ საგნის სახელად იქცევა, რაც ფაქტობრივად იმას ნიშნავს, რომ სიტყვის რეგულარულად გამოყენება განსხვავებულ მყარ გარემოში (სიტუაციაში) გარკვეული დროის შემდეგ ამ სიტყვის ახალ მნიშვნელობად რეალიზდება.

ამდენად, რეალური ვითარების (მყარი გარემოს) გამოხატველია ე. წ. „რეალური კონტექსტი“, სიტუაცია (კონსიტუაცია), რომელიც შეიძლება შეიცვალოს ექსტრალინგვისტური ფაქტორების (რეგიონული მომენტი, ბუნებრივ-კლიმატური, გეოგრაფიული, ისტორიულ-ეკონომიკური პირობები და ყოფითი გარემო) შეცვლით. საბოლოოდ ეს ცვალებადობა ენობრივ პლანში სიტყვათა განშტოებული მნიშვნელობების წარმოქმნა-დამკვიდრებით გამოიხატება.

რეგულარულად გამეორებადი ვითარება ხასიათდება მოცემულ გარემოში მცხოვრებ მოსაქმეთა განსხვავებული საქმიანობით (პროფესიით), სხვადასხვა სოციალური მდგომარეობით, რაც მათ შორის მეტყველებრივი თავისებურებების წარმოშობა-დამკვიდრებით ვლინდება. ამ განსხვავების საფუძველი, სხვა ფაქტორებთან ერთად, არის ის სიტყვები, რომლებსაც სპეციალური მნიშვნელობები მიუღიათ. ამ

სიტყვების გამოხატულების სფეროს კი პროფესიული, სოციალური ლექსიკა, ანუ სპეციალური ენა და დიალექტი წარმოადგენს. ისინი, თავის მხრივ, პოლისემიის წყაროდ ითვლებიან. „სიტყვა პოლისემიური გახდება მხოლოდ მას შემდეგ, რაც იგი (სპეციალური და დიალექტური ლექსიკის სფეროდან - გ. გ.) საერთო ენას დაუბრუნდება და განშტოებული მნიშვნელობები თავს მოიყრია“ (147, 253). მაგალითად, ფშაურ დიალექტურ გარემოში „ბაქანი“, „გული“, „კალათა“, „პირობა“, „ყელი“, „ველი (ხელი)“ სიტყვებმა კუთხურ დარგობრივ (სპეციალურ) ლექსიკაში შეიძინეს სპეციალური მნიშვნელობანი, შემდეგ ეს მნიშვნელობანი საერთო ენაში შევიდა და, ბოლოს, ამავე სიტყვებით სპეციალურად გამოცემულ საერთოენობრივი მნიშვნელობის გვერდით პარალელური ღირებულების მქონედ იქცა სპეციალური მნიშვნელობა.

ამრიგად, პოლისემიის წარმოქმნის წინაპირობა სიტყვის რეგულარული გამოყენებაა მყარ გარემოში (სიტუაციაში), რაც სიტყვის ახალ განშტოებულ მნიშვნელობად რეალიზდება სპეციალურ ენაში. უნდა აღინიშნოს, რომ სპეციალური ენის ლექსიკასთან ერთად პოლისემიის წარმოქმნის წყაროა აგრეთვე დიალექტებიდან მომდინარე მნიშვნელობათა მნიშვნელოვანი თავმოყრაც. ამ მხრივ გამონაკლისს არც ფშაური დიალექტი წარმოადგენს. შდრ. მაგ. ლექსემები: კალო, ბაწარი, გვირგვინი, დართვა, შოლტი და სხვა.

შეიძლება ითქვას, რომ თანამედროვე ქართულის საერთოენობრივ ლექსიკაში პოლისემიურობა შედეგია დიალექტურ (მათ შორის ფშაურ) მნიშვნელობათა თავმოყრისა (შდრ. კალო, გვირგვინი, მიღვომა და სხვ. (ნ. IX თავი). ამის შედეგად, როგორც ვხედავთ, სალიტერატურო ქართულის ლექსიკაში თანაარსებობის უფლება თანდათან მოიპოვა დიალექტებში დიფერენცირებულმა სიტყვის მნიშვნელობებმა.

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ პოლისემიურ სიტყვებში ძირითადად თავს იჩენს დიალექტური, სპეციალური ენებისა და საერთოენობრივ მნიშვნელობათა შეხამება, რაც შედეგია ლექსიკისა და განსხვავებულ ენობრივ კოლექტივთა (ჯგუფების) ურთიერთობისა.

როგორც წარმოჩინდა, ამგვარად ჩამოყალიბებული ურთიერთობის შედეგები ფშაურ ლექსიკაშიც იჩენს თავს. კვლევის ამოცანების

შესაბამისად პოლიტიკური ლექსიკური ერთეულების კლასიფიკაცია ნაშრომში წარმოდგენილია არეალური თვალსაზრისით - რევიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით. ამ კუთხით დიალექტურ ლექსებთან ანალიზის შედეგად ფშაურში გამოიყოფა პოლიტიკური სიტყვათა ორი ჯგუფი: 1. *პოლიტიკური ლექსიკური ერთეულები, რევიონულ დაყოფას დაქვემდებარებული სემანტიკური პარალელებით* და 2. *პოლიტიკური ლექსიკური ერთეულები, რომლებიც არ ექვემდებარებიან რევიონულ დაყოფას* (იხ. აგრეთვე ცხრილი №2).

კაკაჩუნა (არაგვის ხ. ფშ.) - რკინის (ან ხის) მოკლედი საგანი, კერის საჩხრეკი; იერის ხეობის ფშაურში *კაკაჩუნა* კავია, რომლითაც მქსოველი „ფარდაგის ქსოვის დროს გარას აძსწვეს და დაისწვეს“. უკანა ფშაურში მას *გარაის ხაყვანელას* უწოდებენ.

კომიჭა // *კუმშა* იერის ხეობის ფშაურში თოვლის გუნდაა, მისი არაგვისხეური ფშაური სინონიმია *ბურკვა*, ხოლო *კომიჭა* არაგვისხეურ ფშაურში გორახის მნიშვნელობით დასტურდება.

კორა არაგვის ხეობის ფშაურში უღლის სამაგრია, საუღლეს ამაგრებს უღელზე და აქეთ-იქით აღარ უშვებს; იერის ხეობის ფშაურში მას *ქორაკი* ეწოდება, ხოლო *კორა* მოჭრილი ბელტების გროვაა, რომელსაც მდინარის წყლის ნაკადის გადაგდების დროს აკებენ და ერთგვარი სიმაგრეა, წყლის ნაკადის ჩამკეტის მნიშვნელობით იხმარება. ჩანს, ეს ლექსიკური ერთეული ფშაურში ზოგადი მნიშვნელობით ჩაეკეტვა-დაეკეტვას, სიმაგრეს უნდა აღნიშნავდეს. „*კორა* კარის საეკტია ხისი“ (ამ მნიშვნელობით ეს ერთეული ქიზიურშიც დასტურდება). *კორა*, თ. რაზიკაშვილის განმარტებით, თოფის გასახედი სანიშნებელია (134, №132). კახურში, ქიზიურსა და რაჭულში იგი განსხვავებული მნიშვნელობითაც დასტურდება (159, 161).

მეწისქვილე იერის ხეობის ფშაურსა და ნაწილობრივ წინა ფშაურში (იქ, სადაც „დოლაბ წისქვილები“ გვხვდება) წისქვილის მეთვალყურე და ფქვის პროცესის წარმმართავია, მინდის ამღები პიროვნებაა; უკანა ფშაურში კი *მეწისქვილე* ის პირია, ვინც წისქვილის გამართვაზე მუშაობს.

ნამზელევი - 1. მეწყერი: „*ნამზელევი*“ იმას ვეძახით, ხე-მიწა რომ მოდის (ს. კუჭკვა, ს. მიგრიაულთა); 2. იერის ხეობის ფშაურში „*ნამზელევი* ის ადგილია, საიდანაც მეწყერი მოძსწვდება“ (ს. ჩაბანო).

ნამძალი. „გაბუსნავებული“ მაძულის „გატეხისას“ ბაღასო ქვეშ
ვება, „ჩაბრუნდება“ და შემდეგ წელს მორედ რომ მოიხენება, ასეთ
ნაბუსნავერ მაძულს უკანა ფშავეში *ნამძალს* უწოდებენ, „მორე წლისად
არი კარგი“ (ს. თხილიანა) იერის ხეობის ფშავეში აღნიშნულ ლექსიკურ
ერთულს განსხვავებული სემანტიკური ელფერიც ახლავს: „ტყეში
დატეხილ ხეები რო ლაება, *ნამძალს* იმასაც ვეძახით“ (ს. ლიშო).

ნაწვერალი - 1. უკანა ფშავეში *ნაწვერალი* ტყის გაკაფვის
დროს დარჩენილი ხის ნაჭერ-ნაფორტებია. *ნაწვერალს* ხის წვრილი
ტორტების შეშასაც უწოდებენ: „შეშაა რო გაკაფთ, იმას ვეძახით
ნაწვერალსა“ (ს. უძილაურთა). 2. იერის ხეობის ფშავეში *ნაწვერალი*
მკის შემდეგ დარჩენილ ღეროებს ეწოდება (ნაწვერალი < ნაწველარი
< წველი). შდრ. საბა: „წველი“ არს ყანის ძირი ვიდრე კუელამდე“
(127, 453) (იხ. მიწათმოქმედებისა და პურეულის ლექსიკა).

რეულა არაგვის ხეობის ფშავეში წყობის გარეშე ხუთი ან
მეტი ხადურისაგან აგებული ძნების გროვია, შიგ კერძა რომ გაუაროს
და გამოშრეს. *რეულა* ძნათა ოდენობით იგივე წერაა, ნაწყობობით
აგებამდე. წყობით აგების შემდეგ *რეულა* იქნება წერა. ძნათა
ოდენობით *რეულა* და წერა 5-6 კადურას შეიცავენ. ამიტომ *რეულა*
არ შეიძლება გაიგივებულ იქნეს კადურასთან ძნათა ოდენობის
მიხედვით, როგორც ამას ზოგიერთი მკვლევარი მიიჩნევს (114, 36).
იერის ხეობის ფშავეში *რეულა* ის არის, უპატრონო, ჩამორჩენილი
ცხვარი სხვა ფარას რომ შვერევა.

სამარგელი ყანაში შერეული სარეველაა (ს. შუაფხო). *სამარ-
გელს* იერის ხეობის ფშავეში უწოდებენ ბალახის სამარგელ იარაღს,
რომელსაც ბარის პირივით პირი აქვს.

სამბო. 1. „*სამბოს* ეტყვიან, ამიყაყვრაო, დაუყაყვრდაო, *სამბო*
გამოიდაო. *სამბო* წინავე იცოდენ, რო გამოუა რაღაცა. *სამბოდ*
რაღაცა აქვ და რაეი, რა არიო. *სამბო* ეს არი, კანწუწა რომ გამოა
მუწუკებივით, ავადობის სახელია. *სამბო* გამოწიდა კველზედაო,
მუკვლზედაო, ძველ ქართულია. *სამბო* ეხლა ათასნაირია: აქა *ტაშტს*
იტყვიან ერთსა. *ტაშტი* გამაუიდა, დახაედა, გაუსქდა, კელი ან
მუკვლი დაუპირაო, გამაუპირაო“ (ს. მუქო). 2. *სამბოს* იერის ხეობის
ფშავეში უწოდებენ კავიან ჯოხს, რომელზეც ქვაბებს ან სათლებს
კიდებენ. მოხეურში *სამბო* ძირმაგარას მნიშვნელობით დასტურდება
(153; 151, 310).

ტაშფანდურა სალიტერატურო ქართულში დადასტურებული მნიშვნელობით, ღხინი, ცუკვა-თამაშია. ფშაურში მხიარული, უდარდელი, დროსტარების მოყვარული ადამიანია.

ფარცხი სათესი იარაღია, თესლს ფარავს. ივრის ხეობის ფშავში *ფარცხი* წისქვილის ამწვე-დამწვე მოწყობილობასაც ჰქვია, რომელზეც ბორბალი დგას და საღვარეშია მოთავსებული.

ფხანწალი (არაგვის ხ., ფშ.) ძალიან გვერდელი, მიუვალი ადგილები, ძეძვნარ-კლდეებია. „იქ ვერსაით გადსთიბს კაცი, არ გამოდის, კლდენია. ალაგ-ალაგ თუ სადმე ეკერის ბატარა ბორტეები“ (ს. გოგოლაურთა). *ფხანწალი* ივრისხეურ ფშაურში ჩამორეცხილი, მიუვალი ადგილია; მისი სინონიმია *ჩამორღვარწყეული*.

ღირება რაიმეს მოღერება, დაღირებაა. ფშაურში *ღირება* არის დაპირება, უცებ რაიმე გადაწყვეტილების მიღება, მაგრამ აღარ შესრულება.

ყავარი არაგვის ხეობის ფშავში არის მკლავის სიმსხო გრძელი ხე (ლატანი), რომლითაც ღობავენ სათივეს და ძროხების სადგომებად, ბაკებად იყენებენ ზაფხულში. *ყავარი* თხელი და ვიწრო ფიცრით გადახურვის სახეობაცაა ივრისხეურ ფშავში. (შდრ. საბა: *ყავარი* – თხელი და ვიწრო ფიცარი; ინგილა: *ყავარ* – ლერწამი; თურქ: *kaval*; *გამყავრებული* „კარგა მოსული“, მსხვილდეროიანი ყანა ან ბაღახია (ს. ვაკისოფელი).

ყრანტი // ყრანჭო იგივე ყანყრატოა; ამასთან, კახურის მსგავსად (159, 614), *ყრანტი* ივრის ხეობის ფშავში ძალიან ბებერ, სიბერით გადაყრუებულ ადმიანზეც ითქმის.

თავი XI – კოლნეხანტური ლექსიკური ერთეულები
რეგიონულ დაცოვას დაუქვემდებარებელი, თავისუფლად
მონაცვლე სემანტიკური კარაღელებით

აზადი (აზატი) ფშაურში ხევსურულის მსგავსად, თავისუფალს ნიშნავს. ამ მნიშვნელობით აქვს იგი გამოყენებული ბაჩანას (155, 29). შდრ. საბა: „აზატი სომხურია, თავისუფალს ნიშნავს“ (127, 21). ფშაურში, თუშურის მსგავსად, მისი ომონიმური ფორმა მშრალ, არამეწველ ცხვარს, ცხვრის ფარასაც აღნიშნავს, რაც დარგობრივი ლექსიკის ნიმუშებში გვაქვს აღნიშნული. ბაჩანას ეს ლექსიკური ერთეული ამ გაგებითაც აქვს ნახმარი: „ამ დროს მითათ წვეროვებზედა მეცხვარე აზადს აბრუნებს (ბაჩ., 490, 8).

აზარი, აზარის ათავება სიკედილის მოწვევა. „დაზარადლება რითიმე, მოუკედება ვინმე, დაიცარება, დავარდება უკენ, მაშინ ვიტყვი: „აზარი აუთაველო“ (167, 278). „აზარს შეადგენს ასი წმინდა, ჩლიქაპობილი ნადირი, კურდღელი, მელი, მგელი და დათვი არ ითელებიან“ (ვაჟა-ფშაველა). „აზარს ათავებს – ას წმინდა ნადირს მოკლავს (ყოველი აზარის ათავების შემდეგ მონადირემ თოფი მიწაში უნდა დაფლას სამი დღით)“ (93, 27-33).

ალაღებული – 1. გაამაყებული, ამპარტავანი, გადიდკაცებული, ყველასთვის თავის გადამმეტებელი; 2. ადიდებული მდინარე, იგივე **ალოლოფქრებული**.

ალახლახება – 1. ზორბა ფრინველის მოუქნელად, ტლანქად აფრენა; 2. მსუქანი და ახმახი კაცის უშნოდ ცეკვა.

ალოლოფქრება მომეტებული და ჩქარჩქარა ლაპარაკია, **აჩიქავება**. „წყალზეც ვიტყვი, რომ ისე მოიღოდა, რომ ლაშშია სუაი, **ალოლოფქარ მამაყარაო**, ალოლოფქრდა მდინარეო – ძალიან ადიდდაო“ (ს. თხილიანი). **ალოლოფქრებული** ადიდებულია; იმ ადამიანზეც იტყვიან, სულმოუთქმელად რომ ლაპარაკობს და დორბლებს ყრის.

ამანთ გადასვლა // აღმანთ გადასვლა – 1. ძალზე ხნიერი, ხანსგასული ადამიანი; 2. ძლიერ მთვრალი, გონდაკარგვამდე მისული ადამიანი: „გოძია **ამანთ არი** გადასული“ (ს. ლიშო).

ანჩხარი ის არი, ზამთარში, სიცვიის დროს, საქონელს ან ცხვარს დასველებულ ბეწვზე ყინული რომ დაეკიდება; ყინვის დროს

წელის ზედაპირზე გაჩენილი თხელი, სიფრიფანა ყინული.

ანჯაკიანი - 1. უხასიათო, მოუხეშავი და გაუთლელი ადამიანი;
2. ხორკლიანი, უსწორ-მასწორო ზედაპირის მქონე;

ასტამი - 1. ცეცხლის ასაღები და გამოსაცხობ პურზე დასაყრელი რკინის პატარა ნიჩაბი; 2. სკიდან ჩარჩოების ამოსაწევი ხელსაწყო-იარაღი (გ. ხორნ.).

აფუება - ძლიერი ყინვის დროს მდინარის ყინულით მიხერგვა და წელის გადმოსვლა კალაპოტიდან; 2. გადაიკალება, გამდიდრება და ამით გაამაყება; 3. სწრაფად გამრავლება; 4. (გადატ.) ადამიანის მეტისმეტად გასუქება.

აფრობა - აყოლება, რაიმეთი გატაცება, რაიმე გრძნობა რომ დაიპყრობს კაცს: „ვახტანგ ოცნებამ *აიფრო*“ (შუაფხო); დაბრიყვება, დამორჩილება, აკლება-დაპყრობა: „გარამ *აიფრო* მტერია“ (ს. მუქო).

აღვარებული - 1. აღიდებული და ძალზე მღვრიე, მიწა რომ მოაქვს ისეთი წყალი, უფრო ხევი; 2. ძალზე გაბრაზებული და აღელვებული ადამიანი.

აყინული - 1. მსუყე სატმლის ჭამისაგან გულასუყეებული; 2. ბევრი ხმისგან გატანჯული.

აშურმა - 1. ვერცხლის სამკაულებიანი სარტყლის ნაწილები, თასები, სამხრები, მკერდზე და ბეჭებზე გადაჯვარედინებული და ბოლოებით ქამარში ჩაბმული; 2. ბალთიანი შესაკრავები; მოქარგული საკინძები.

აცაბაცად, აცაბეცად - 1. ბარბაცით სიარული; 2. არევით ლაპარაკი; 3. აქა-იქ.

ახაცვა თოვლზე მზიან ამინდში თვალების მოჭრა; ამგვარ ამინდში კუჭის გასაწმენდად სკიდან გამოფრენილი ფუტკრების თოვლზე დაცვენაცაა.

ახორხლილი საჩქაროდ და ცუდად აყვანილი კედელია; უწესრიგოდ ერთმანეთზე მიყრილი, აკოკოლავებული რაიმეცაა.

ახულება - 1. ბავშვის ხელში აყვანა და მკერდზე მიხუტება;
2. ხუხულის, სახელდახელო თავშესაფრის დადგმა.

აკდომა - 1. სადმე ან რაიმეზე ასვლა; 2. *აკდომა თავისათვის* აუტანელი ტკივილი; 3. *თავონის აკდომა* - თავბრუს დახვევა, გაბრაზება, გადაღლა.

აჯიღლა დაუკოდავი ცხენია სამი წლის შემდეგ; (გადატ.)

გარყვნილი, ძალზე მოურიდებელი და გათამამებული ქალი.

ბაკლა ცერცვის შეჭამანდია; მოხარშული სიმინდის მარცვალიცაა, რომელსაც ზოგჯერ ნიგეზითაც აზავენ.

ბაღლობა ფშაურში ბავშვობაა: „ბაღლობას ვიცოდით ესეები“ (ს. კვერნაულა); „ჩემ ბაღლობაში მეკირცხებოდენ“ (ს. გოგოლაურთა); ბევრ ბავშვზეც იტყვიან: „ბაღლობა კრუწკაობს“ (ს. ელიაგზა); **ბაღლობა** ფშაურში უჭკუობასაც აღნიშნავს.

ბანდი - იხ. (IX თავი).

ბანთვერი დათვის ბოკვერია; თამამად გაზრდილზე, ტანიანსა და ჯანიანზეც იტყვიან.

ბ(რ)დღვინვა - იხ. (IX თავი).

ბედბოლო ბედისაგან ნარგებია; ერთადერთი შვილის აღმნიშვნელი ეპითეტიცაა.

ბიბინი - 1. ქარის ხმიანობა; 2. ქარისაგან ამოძრავებული ბალახის, ყანის ან ტყის რწვევა და ხმიანობა; 3. ცხოველთა ჯოგის ან ცხერის ფარის ფეხის ხმა.

ბინა - 1. ზაფხულში ღამღამობით ცხერის გასანერგელი, სადგომი ადგილი; 2. ის ადგილი, სადაც საგზაო ბარგიანი კაცი დაიდებს ბინას დამისთვეისას (სახლში თუ სხვაგან).

ბიჭა (მოხ. კინ. - მოფერ.) ბიჭი; აბრეშუმის ჭიის თესლიდან გამოსული პირველი ჭია; დოღის დახერამდე მოგებული ბატკანი, ადრეულა ბატკანი, რომელიც გაზაფხულზე კარგად მოღონიერებულია. (ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ფშაურშიც. იგივეა, რაც გურ. ნაბატკერა).

ბირღვნიალი - 1. თოფის სროლის ხმა, თოფის დაქუხება; 2. გაქცეულთა ფეხის ხმა, მოურიდებლად სირბილის დროს გამოცემული ხმაური.

ბოლოქანქარა - 1. წყლის პირებზე მოარული მონაცრისფრო შავგულა ჩიტი, წკანწკატა, იგივე საკნაურა (ხენის დროსაც დაფრინავს ახლომახლო); 2. (გადატ.) უსაქმური ქალი, რომელსაც სოფელ-სოფელ მეზობელ-ნათესაებში უყვარს სიარული.

ბოტი - 1. დაუკოდავი მამალი თხა; 2. (გადატ.) ქალების მოყვარულ, ვაჟკაც კაცზეც იტყვიან.

ბოტიტანა ფშაურში დიდს, ზორბას, ღონიერს აღნიშნავს (134, №128). ამ სიტყვის ლექსიკური ღირებულების სრულყოფილი დეტერმინაციის საშუალებას გვაძლევს ფშაურ დარგობრივ ლექსიკაში

დადასტურებული მისი დამატებითი მნიშვნელობანი: **ბოტიტანეები** ანუ **ხიდის ბოტიტანეები** ეწოდება იმ ხეებს, რაზედაც ხიდი დგას; **ბოტიტანა** სახლის სახურავსაც აქვს საყრდენად; ვინც სხვის საქმეში ერევა და ყოყონობს, იმ კაცზეც იტყვიან, რასა-მ **ბოტიტნობო**; **გაბოტიტნებული** განზე გაწეულ ფეხებზე მდგარი კაცია, გალაჯული **გაბოტილია**.

ბოღრა - 1. დიდი ბანჯგვლიანი მამალი ძაღლია; 2. გადატ. თმა-წვერიანი ძლიერი ვაჟკაცი.

ბრეშა ბღვერა, მრისხანე გამომტყვევლებია; ხარი როცა ხართან საჭიდრად ემზადება, **ბრეშას** იწყებს (159, 88).

ბურახი „ხშირი, კაცზე მალალი, ბოდოხი ბალახია, შიგ რო გვეწაროს კაცი, ველარ ამოკდება, იჭერს“ (ს. გოგოლაურთა); აგრეთვე ადგილია მთის ფერდობში, სადაც იზრდება ჭყიმისებური, მაყვლისებური ბალახი.

ბუგრი მკებნარია; სიმრავლესაც აღნიშნავს: „ტყის ნადირნ რო იყოს ბევრნი, ვიტყვი: „ტყის ნადირნია **ბუგრად** გამოსულნიო“ (ს. შუაფხო).

ბუნაგი ჭურჭელი ზოგადად. უფრო **ისეთი**, რაც წყალს ან ხორბალს დაიჭერს. განსაკუთრებით, რაც ადგილიდან არ იძვრის (ა. შან.); დათვის სორო, დარანი, სადაც ის ზამთრის ძილისთვის შედის.

ბურკვა თოვლის გუნდა, თოვლის დაგუნდავება; გადატ. **ბურკვა**, **შაბურკული** დაბალი და მსუქანი ადამიანია (იერის ხეობის ფშავში თოვლის გუნდას კომიჭას //კუმშას უწოდებენ). კაცი რომ ბევრს იცვამს, „**იბურკვება**, **იბურნებაო**“, - იტყვიან.

ბურჯღუში - 1. მსხვილი და ბევრი ნაპერწკალი შუგუზლიდან ერთად აყრილი; 2. ტყუპად გამობმული რამდენიმე თხილი (ან სხვა ხილი) ერთად. **ბურჯღუშით სრვეა** ნაპერწკალთ ყრაა.

ბუწწი - ბუწვი (ა. შან.); აწეწილ-დაუვარცხნელი მენხერი თმები გოგონასი; გადატ. ლამაზბუწვიანი ძროხა.

ბღღემა ხმამაღლა ყვირილია; ასევე სანხუბრად გაწევაა. „**იბღღეძება**, **იბწკნევა**, **იზიდებაო**“, - იტყვიან ამ დროს.

გაბენდგრებული - 1. გადახურებული ღუმელი; 2. ძლიერ აღელვებული, აალებული ადამიანი.

გაბუჭბუჭებული - 1. დაბურული, ნისლიანი ამინდი; 2. ხელ-ფეხდაბუჭებული.

გაბუქვება - 1. აბოლება, გაბოლება; 2. ტრაბახი, კეპნა.

გაგვა - 1. ამოწვევბა, გაწვევბა, გადაშენება: „გაიგავენ ბუთლაანი“ (ს. კუდო); 2. გაწმენდა, გასუფთავება.

გაგლა, გლა თუშურსა და ფშაურში გათელვა, გარეგვა, გათქელვა, ჩეჩქვა, ხეთქება; ამჟე მნიშვნელობით დასტურდება ვაგა-ფშაველას შემოქმედებაშიც (მც. ლექს.). მოხეურსა და ქართლურში დანაყვა, დაცეხვა (ა. ღლ.). **დაგლა** (მო; მოხ., ხეც.) დაქევა, დანარცხება. **გლა გულისა, გულის გაგლა** ფშაურში დარდისაგან გულის შეწუხება, გულის გათელვა: „დარდმა გამიგალა გულიო“, - იტყვის შეწუხებული ადამიანი.

გადაღვა - 1. ძალიან დაბლაგვება, დაჩლუნგება; 2. გადავარდნა, გადაჩეხა, დაღუპვა: „ჯონგა კლდეთ გადაიღია ცაბაურთასა“ (ს. ჩალაჭევა).

გალაკვა, გადალაკული - 1. გადარეული, ჭკუიდან შესლილი (ა. შან.); 2. გათელვა.

გადაწვერწადმართება თავით გადავარდნა. (გადატ.): ხასიათი რომ შეეცვლება ადამიანს, მაშინაც იტყვიან.

გაზანგული შავგერემანი ადამიანია; ჭუჭყიან ადამიანსეც ითქმის.

გაზევა - 1. გატკეპნა, დატკეპნა; 2. გატყეპა, ცეპა.

გაზი იხ. (IX თავი).

გალაღვა ზოგადად პირუტყვის გარეკვას ნიშნავს. **გალაღვა** (// **დალაღვა**) ხენის დროს ხარის შესვენებიდან შესვენებამდე დროის მონაკვეთია. იგი მიწის შედარებითი საზომი ერთეულიც არის და გულისხმობს ამ დროში მოხნულ ფართობს. ხარებს ჩვეულებრივ ოთხჯერ ასვენებენ, ე. ი. ერთი დღიური სახნავი **ოთხ გალაღვას** უდრის. სინონიმებია: **სახვენი, დარეკვა** (იხ. მიწათმოქმედების ლექსიკა). ხენის დროს სახნავი მიწის უფრო მცირე საზომი ერთეულია **ფარცხი**.

გამომჭრელი - 1. კარის გამომკეტავი, გამომხურავი; 2. (გადატ.) ოჯახის ამომგდები, დამღუპავი (191, 52).

გამოპირვა - 1. სამეურნეო იარაღებისათვის რკინის პირის გამოთხელება, გამოკვერვა; 2. ჩირქიანი სიმსივნის, მუწუკის, ძირმაგარას გამოხეთქვა, ჩირქის გამოხვლა.

გამორევა, გარევა - იხ. (IX თავი).

გამორჩეული ფშაურში ყველაზე უარესს, დაბეჩავებულსა და გამოკლებულს, უარყოფითი თვისებებით სხვებისაგან გამოყოფილს ნიშნავს. დასტურდება ამ სიტყვის დამატებითი მნიშვნელობაც. იგი მკედრის, მომკედარის აღსანიშნავად გამოიყენება, ტოლებს მოცილებულს, დაღუპულს აღნიშნავს: „ძმაო, უდროოდ **გამორჩეულო**“ (ს. გომეწარი).

გამოჯივლა - 1. ღამის სიბნელეში მუგუზლის სროლა (ნადირისათვის); 2. გამობრწყინება, გამოვლევა, გამოქროლება (191, 53).

გამოჯრა - 1. კარის გამოხურვა; 2. (გადატ.) **კარის გამოჯრა** - ოჯახის ამოწყვეტა.

გამსივარი - 1. გასიებული, დასიებული, რაც სივდება; 2. გაბერილი, გაბლენძილი; 3. ზედმეტად გასუქებული.

განარდიშება - 1. გახალისება, გაჩვევა, გულის მიცემა; 2. ვინმეს დაბრიყვება, დაჩაგვრა; 3. გადიღვულება, სხვების არაფრად ჩაგდება.

გარესამხარი, გარესამხრობა - სახლის გარეთ, უსახლკაროდ ცხოვრება ცხვარში, ძროხაში, ღორში ან სალაშქროდ (თ. რაზიკ, ი. ჭყონ., ა. შან.). სახლის გარეთ საჭმელი (მწყემსის, მოჯამაგირის, მონადირის და სხვ.).

გართხმა - 1. ნუდლი ტყავის გასაშრობად გაჭიმვა; 2. საქონელს ან ცხვარს ყინულზე ან სველ ადგილზე ფეხები რომ განზე მოუცურდება და წაიქცევა.

გასადვეარი - 1. საქონელი, ცხვარ-ძროხა, სამწყემსო; 2. სოფლის საქონლის საძოვარი ადგილი.

გასენვა - 1. დაავადყოფება, დასნეულება; 2. სიტყვით ან ქცევით ვინმესთვის გულის მოკვლა.

გასურვა - 1. ზედაპირულად გაჭრა; 2. ხვეისბრის მიერ ქადის ჯვარედინად გაჭრა ხატში. მეოთხედს (ნაოთხაღს) ხვეისბერი იტოვებს.

გასული - 1. ცნობილი, სახელგანთქმული კაცი; 2. ყაჩაღად გაგარდნილი, ტყეში გასული კაცი.

გატყდომა ფშაურში დამაბუნებას, შედრკომას, დამორჩილებას ნიშნავს; ამავე დროს, დამალულის გამხელა, აღიარება, **გამოტყდომა**; ქმნის იდიომურ გამოთქმასაც: **ხმა გატყდება** იგივეა, რაც ხმა გაგარდება.

გატყრუშვა დაშუშხვა: „ტინტარმა ხო არ გაგტყრუშა?“ (ს. თხილიანი). *გატყრუშვას* ნაღვერდალზე სიმინდის ტაროს გახუხვაზეც იტყვიან არაგვის ხეობის ფშავში.

გაფხროკებული სიცივისაგან გამხმარ-გაფინხებულია; გამხდარ ადამიანზეც იტყვიან.

გაღვერილი იხ. ღვერა.

გაცალჯერება - 1. გვიან შემოდგომით საქონლის თითოჯერ წველაზე გადასვლა; 2. გაზაფხულზე საქონლის გადაყვანა თითოჯერ (მხოლოდ სადამოს) კებაზე.

გახანება - 1. საქმის სწრაფად და კარგად კეთება; 2. გზის ჩქარა, სწრაფად გავლა; 3. „გახანებაო“, - მიესალმებიან საქმეში მყოფ, მოსაქმე ადამიანს, საქმის სწრაფად დასრულებას უსურვებენ.

გაკვდომა - 1. წყალს გაღმა გასვლა; 2. ხიდზე გასვლა; 3. ჩხუბის ატეხა.

გახიდვა გაჯიუტებაა; გარდიგარდმო დგომასაც ნიშნავს.

გაკვეცილი - 1. ცხავეში გატარებული მოხარშული ტყემალი და სხვ.; 2. ფრინველისაგან გაკენკილი ტარო, თავთავი და სხვ.; 3. აბურძგნული, გაწეწილი.

გერში - 1. დაკარგული საქონლის ნიშანი (ტყავი, სისხლი და სხვ.); 2. ტყეში ფუტკრის სამყოფ ადგილთან ახლოს ზამთარში ნაპოვნი მკედარი ფუტკრები.

გეჯა - 1. შუაზე გაპობილი და გულამოღებული ხე, რომელშიც ძველად ფუტკრები ჰყავდათ; 2. ასეთივე ხის ჭურჭელი ღორის ან ძაღლისათვის ხალაფავის ჩასახმელად; 3. არაყის გამოსახდელი მოწყობილობის ნაწილი, რომელშიც მილი (ღულა) გადის; 4. გულამოჭრილი დიდი მორი, წყაროსათვის შედგმული, იგივე ისარნა.

გვირგვინი. 1. „ზეით წისქვილს (წისქვილის ზემოთა ქვას, - გ. გ.) აქვ წისქვილის ყელი“ - ნახერეტი, რომელშიც მარცვალი ჩადის. ყელს ირგვლივ აქვს *გვირგვინი*. 2. ხატის სახურავი „სიბით შართულია“. ზემოთ აქვს „სათაური - სიპუდა ძე ქვის გუმბათი, გურგვალი და მაღალია“. მას *გვირგვინსაც* ეძახიან. არის აგრეთვე ბეღლის *გვირგვინი*. 3. „*გვირგვინი* ქობისადაც იციან. ვედრასაც აქვის გურგვლად შამოვლებული სარტყელივითა“ (ს. შუაფხო). 4. „წინათ ეკლესიაშიც იყო ოქროს წყალში გავლებული მძივები და ძაფები, რაღაც ერთურთზე გაკეთებული კოხტად. *გვირგვინს* ამასაც

დახნილან. ვისაც ჯვარს დააწერდა, იმას დაეხურავდა მღვდელმთავარი (ს. ჯორჯაძე, ს. ჯორჯაძე).

გოგა - 1. მთვარისა და მზის ირგვლივ გაჩენილი ფერადი, ცისარტყელისებური წრე ოდნავ ღრუბლიან ამინდში; 2. საახალწლოდ გამომცხვარი სამკვლელო ქადის კვერი, რომელსაც ხონჩით მიაგებებენ კარზე მომდგარ შეკვლევს (იხ. საწესწევულებო ლექსიკა).

გომი - 1. მუცელი; 2. ბოსელი.

გონს ჩავარდნა - 1. გონს მოხვლა, აზრზე მოხვლა; 2. ბავშვის წამოზრდა, ჭკუის მომატება.

გრილი - 1. ჩრდილი, ჩერო; 2. ოდნავ ცივ ამინდზე ითქმის.

გრილო - 1. ჩრდილი, ჩერო; 2. გამომეტყველება, გამოხედვა, გარეგნობა, ქცევა. „ვატუბო გრილოშია, ნახირს წახვლა არა სწადის ჭრელასა“ (ს. კანატია).

გუგუჭრელა - 1. სპირალისებურად ნაქარგი ან ამოჭრილი ხეზე; 2. ბუდისკვერების დასატრელებელი ხის თარგი; 3. კონდახმოჭრელებული ღამაში თოფის ეპითეტი (191, 66).

დაბნედა - იხ. (IX თავი).

დაბურკვა - 1. ბუერის ჩაცმა ტანზე, შემოჭუჭკვა; 2. თოვლის გუნდების გაკეთება.

დაბუსუნებული - 1. დანგრევის პირას მისული ძველი ნაგებობა; 2. წყნით დამუნჯებული, გაბუტული.

დაბღუნძილი - 1. ნემს-ძაფით უშნოდ ნაკერი; 2. დახუთული, მოძრაობა რომ უჭირს; 3. მობუზული, მოკუზული.

დაგანება - 1. საჩხუბრად, საბრძოლველად, დასარტყმელად გაწევა; 2. დაგანება - დაღირებას, დამიზნებასაც ნიშნავს: („ივანე, ბაღღებ ქურულაობენ, ერთურთს არ დევგანნენ?“ (ს. ჯორჯაძე); 3. პირდაპირ მოხვედრება, შეთავსება; 4. ბილიკზე ან გზაზე სწორად გავლა.

დათხევა (თხევა) უცვლელად, გაუჩინარება, გადაკარგვა; პირღებინებაზეც იტყვიან: „პაველესას გოძიამ ათხია“ (ს. ლიშო).

დაიყარა - 1. სუნი იყრა, სუნი აიღო (ძალღმა ნადირის); 2. დააქცია, დააფრთხო, წინ გაიძრია; 3. გაიძრო, გაიხადა ტანსაცმელი (191, 73).

დაკეჭნა - 1. ხის კანზე რაიმე ბასრი იარაღით დამწევა, დასერვა; 2. ხანჯლით მსუბუქი ჭრილობების მიყენება.

დაკვერვა - 1. ჩაქუნით რაიმეს დატყდება; 2. ცხერის დაზარალება.

დაკვლევა, **კვლევა** ფშაურში შეხედვას, ცქერას ნიშნავს: „რო დაივლნებს, *დაკვლივ*, ნათელი“ (ს. გოგოლაურთა). ეს სიტყვა კვალის მოძებნას, ჩხრეკასაც აღნიშნავს და ამავე მნიშვნელობით დასტურდება რაზიკაშვილების თხზულებებში.

დაკნელება გაწყვეტა, გაქრობა, დაკნინებაა. ქათამი რომ კვერცხის დებას შეწყვეტს, „*დაკნელდა // მიდგაო*“, - იციან. ფუტკარზეც იტყვიან, „*დაკნელდაო*“, როდესაც წყალს ახხამენ დახოცვის მიზნით. ცეცხლის ჩაქრობაზეც იტყვიან, - „*ჩამოკნელდა, დაკნელდაო*“.

დაღევა - 1. გათაგება, მოსპობა, დაღუპვა, გაწყვეტა; 2. დროის გასვლა; 3. იარაღის დაბლაგვება, გაფუჭება; 4. (ჭირნახულის) გაფუჭება წახდენა, შეჭმა; 5. ზევის ან წყლის შეწყვერის მიერ მოტაცებაა. ამ მნიშვნელობებით დასტურდება ეს ლექსიკური ერთეული ფშავიდან გამოსულ მწერალთა თხზულებებშიც (155, 55; 93, 114). იგივე სიტყვა გვხვდება საუბრის დროს ან გამოხატუებებში დაცულ სიტყვათა შეერთებებში: *ღივად დაღევა* დუდაბუღიანად მოსპობა, ნაშიერის ამოგდებაა; *ღივად დაღეულზე* ვიცით, - „*ჭაჭან-ღივდაურჩომელიაო*“ (ს. აკადი); *ხანის დაღევა* დიდი ხნით დაყოვნებაა. შდრ.: „ბუერი არ მიცდავ, ვინც მსურდა, აღარა *ხანი დაღია*“ (ბაჩ., 26, 25); *ხმის დაღევა* ხმის ჩაწყვეტაა. შდრ. ასევე: ამ სიტყვის ძირისაგან ნაწარმოები წარმოქმნილი სიტყვები: *სა-ღევი* საქონლის გადასაფარდნი, დასაღუპი, ციცაბო კლდის პირი; *სა-ღეველი*- ზამთრისათვის შენახული სურსათი, ის, რაც უნდა შეიტამოს; *დაღეული*, *გაღეული* - გაცვეთილი, დაპატარავებული, ხმარებისაგან ყველგასულია. *მოღეული* ქათამია, რომელიც კვერცხს უკვე აღარა დებს.

დაღდე - 1. კლდეში შეხნექილი ადგილი, სადაც ნადირი დაწვება ან თოვლი შურჩება. ამ მნიშვნელობით აქვს დადასტურებული ა. შანიძეს (167, 278) და ასევეა ფიქსირებული ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშიც; იგივე ლექსიკური ერთეული ჩვენ უფრო განსხვავებული სემანტიკური ელფერით აღვწესხეთ: 2. „*დაღდე* გორებსა და ბორცვებს შუა მოთავსებული დაბლობი, მოხერხებული ადგილია“ (ს. გომბორი). ი. ქეშიკაშვილის განმარტებით, „*დაღდე*

სერებს ან მთა-გორებს შორის მოქცეული ჩადაბლებული ადგილია ტაფობია“ (155, 55).

დამბრუნე - 1. ჩიხრიხის ან სხვა რაიმეს დამბრიალებელი; 2. უკან მობრუნებული ან მომბრუნებელი.

დამორვა - 1. დიდი ხის მორებად დაჭრა; 2. ცხვრის დასერვის სახეობა, ცხვრისთვის სერის დადება.

დამორილი - 1. ფიცრის ზომაზე მორებად დახერხილი ხე; 2. - გარკვეული სახის სერდადებული ცხვარი.

დამუჭლისკვერაგება - 1. მუხლის თავებზე დაცემა, დაჩოქება (აღამიანის ან ცხოველისა); 2. მამაკაცის დაწოლა ქალთან.

დამ(რ)ჩალი - 1. მისდაუნებურად დაორსულებული; 2. დარჩენილი.

დამცდარი - 1. ვინც ვერა ცხონდა; 2. შემცდარი.

დამწვარი - 1. ძუნწი, წუწურაქი; 2. საბრალო, საცოდავი.

დანელება - 1. დაღუპვა, დაქცევა; 2. ცეცხლის ჩაქრობა ან განელება წყლით; 3. ფუტკრის დახოცვა (ფუტკრის დანელება).

დართვა. იხ. (IX თავი).

დარიალება იხ. რიალი.

დაროქვა - იხ. (IX თავი).

დასერვა ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში სამი მნიშვნელობით არის დაფიქსირებული: 1. მჭრელი იარაღით რისამე ზედაპირის (კანის, საქონლის ტყავის, ხორცის...) ზოლებად ოდნავ დაჭრა, დაშაშვრა, კანის დასერვა. 2. (გადატ.) კვლის დაჩნევა ზოლებად, - დაღარვა. 3. სერის, ნიშნის დადება ყურზე (ცხვრისა და სხვ). აღნიშნულთან ერთად, ფშაურში ამ ლექსიკურ ერთეულს დამატებითი მნიშვნელობაც აქვს, ვაჟის მიერ ქალის დანიშვნას ნიშნავს.

დასხლეტა - 1. გასროლა; 2. ფარას რომ ჩამორჩება და დაიკარგება ცხვარი ან ძროხა; 3. ადგილიდან უცბად მოწვევება, გაქცევა; 4. ფეხის დაცურება, დასხლეტომა.

დასხლეტილი მიმდებარე ფორმა და 1. თითის გამოკვრით გასროლილს (ჩახმახი, ისარი, შურდული...) აღნიშნავს; 2. ამავე დროს ნახირს ან ფარას ჩამორჩენილ და ჩამოცილებულ, დაკარგულ ცხვარს ან ძროხას მიგვანიშნებს. ეს ერთეული პოლისემიურია და, ამასთანავე, ადგილიდან უცბად მოწვევტილის, გაქცეულის მნიშვნელობით დასტურდება ფშაურში.

დატყრუება - 1. დასუსტება (ჰინტრიხაგან); 2. ნედლი ხეობის ცეცხლზე ტყრციალს მოიღებს (ა. შან.); 3. სიმინდის ტაროს შეწვა; 4. (გადატ.) მიტყეპვა.

დაფერება - იხ. (IX თავი).

დაფოლება, ჩაფოლება - დაწუნება (რაზ., ჭყ., ა. შან); წუნის დადება, ნაკლის აღმოჩენა; 2. მატყლის პირველი დაჩქევა ფოლებად.

დაფოშობებული - 1. დაფუტუროებული, შეუმჩნევლად ღპობაშეპარული ხე; 2. მადლიდან ოდნავ შეყინული და ქვეშ მხვალი თოვლი.

დაღვერილი იხ. ღვერა.

დაღირება - 1. მოღერება (მუშტის, იარაღის...); 2. დაპირება, განზრახვა.

დაყუნთული // დაყუნთებული ჩაცვუცქული ადამიანია; დასკუპებული, წამოშჯდარი ძაღლი, ტურა, ბაყაყი და მისთანანი.

დაყურება - 1. გაგონება, მოსმენა, ყურის გდება; 2. საქონლის მიხედვა გომურში (თივის დაყრა, თვალის შევლება).

დაშაული - 1. დაშავეებული, დაზარალებული, 2. გაშავეებული, გამუქებული.

დაცარვა - 1. დაგრეხილი თოკის, ბაწრის უკულმა გრეხით დაშლა, გაფუტება; 2. საქმის უკულმა წასვლა, ჩაფუშვა, დათარსვა.

დაცხაება, დაცხაული, დაცხაება (თუშ.) - რამის გახვერტა ბევრგან იხე, რომ ცხავს დაემსგავსოს (20, 196), **დაცხაული** კი ფიქსირებულია, როგორც (მთიულ.) ძალიან გაცვეთილი, დაცრეცილი. აღსანიშნავია, რომ ორივე ლექსიკური ერთეული ფშავშიც არის გავრცელებული. **დაცხაება** ფშავურში პოლისემანტური ერთეულია და ზემოაღნიშნული (თუშ.) მნიშვნელობის იდენტურობის გარდა, რაც ა. შანიძის „მთის კილოთა ლექსიკონშიც დასტურდება, აღნიშნავს აგრეთვე საფქვავე მარცვლეულის (კოვის) ცხავში გატარებას, რაც ლექსიკონებში აღუნუსხავია; ხოლო **დაცხაული**, მთიულეთში და დასტურებული მნიშვნელობის გარდა, ფშავში ასევე დაცხავებულს, მრავალგან გახვერტილ საგანს აღნიშნავს. ამასთან, ცხავში გატარებული მარცვლეულის აღმნიშვნელიცაა, ე. ი. ეგეც პოლისემანტურია.

დაწარწული გაფანტული, გაშლილი, მაგ., დატოტვილ-წყლიანი მდინარეა. დაწარწული აგრეთვე დაფლეთილი, დახეულია:

„დაწარწულ სეტკა უჭერავ ე ბაღლსა“ (ს. გომბორი).

დაწკეპვა, გამოწკეპვა - 1. ნამგლის, ცულის ან ცელის პირის გამართვა; 2. შოღტით ცემა (ა. შან.)

დატეხება ფშაურში ძლიერი ცეცხლის დანთებას, აპრიალებას ნიშნავს. დატეხნება იგივე დატეკება, მკვეთრი, ძლიერი ხმის გამოცემა. აღნიშნული ლექსიკური ერთეული ამ მნიშვნელობით დასტურდება ჩვენთვის საინტერესო დიალექტური გარემოდან გამოსულ მწერალთა თხზულებებშიც.

დატრეხილი 1. დატრეხილი, უსწორმასწორო (ხე, ქვა და სხვ.); 2. ხუტუჭი, დახუტუტებული.

დახუთვა - 1. სახსრების ტკივილი, მოძრაობის გაძნელება; 2. თავისი კუთვნილის არ მიცემა, დაკავება.

დაჭეშვილი 1. დაჩაგრული, დაზარალებული; 2. დაბალი, სიგანეზე წასული მსხვილი კაცი.

დედისდა - 1. დეიდა; 2. ქალის სახელი.

დიაკონა - 1. ყვაეილოვანი მცენარე; 2. კაცის სახელი;

დიდობა - 1. ამაყობა, თავმოწონება, ყოყონობა; 2. დიდი თანამდებობის მთავრობის კაცობა (მოჩვენებით) - (191, 91).

დურღო - 1. გამდნარი კარაქის ნარჩენი; თხლფ, რისიმე ნარჩენი, ნაღუქი; მღვრიე, ჭუჭყიანი სითხე; 2. ერთურთში არეული ორნაირი ან სამნაირი საჭმელი შინაურთათვის (ბავშვებს და სტუმრებს არ ატევენ).

დუსთვა - 1. დახვეული ძონძებისა და ძველმანების (დუსთის) შეტენვა რამეში; 2. ბევრი რამის ჩაცმა ტანზე, როცა ადამიანი დუსთს დაემსგავსება.

დღვება 1. წინასწარ ამჟავებული, შეხადღვებად მოხული რძის დამუშავება თიხისაგან გაკეთებული სადღვებლით, ჩხუტ-ბარნულათი, ან ვარიით, მისგან კარაქისა და დოს (ჩუმის-ჩუმა) მიღების მიზნით, რომელსაც შემდეგ ნელ ცეცხლზე მოახატობენ; 2. ჩაწიწილაების მიზნით კვერცხზე კრუხის ჯდომა. კვერცხი რომ ჩაწიწილადეს. კრუხმა უნდა დღვიბოს. კვერცხზე მჯდარ კრუხზე იტყვიან, - „დღვებსო“.

ერთპირად - 1. ერთხმად, ერთსულოვნად; 2. მუდამ, გამუდმებით.

ეშმაკცხენა - 1. ერთგვარი დიდი მწერი, გრძელი წერილი ტანი აქვს, ოთხი - ფრთა; 2. ველოსიპედი.

ველობა იხ. (VI თავი, ნაველობი).

ვეძა - 1. მუჯეუ წყალი (ა. შან.); რკინის შემცველი მინერალური წყალი; მარილიანი, მლაშე (საჭმელი).

ზადი - 1. სისხეულე ორგანიზმში; 2. წუნი, ნაკლი, გულნაკ-ლულობა.

ზავთი, ზავთიანი - 1. შიშის ზარი, შიშის ზარის დამცემი, მრისხანე შესახედაობისა; 2. ომახიანი, ძლიერი, რიხიანი, უმაღ რომ დაიმორჩილებს და თავის ერთგულად გაიხდის კაცს, გავლენის მქონე.

ზავის მიცემა - 1. შერიგება, დაზავება; 2. მოწინააღმდეგის შეშინება და დაყოლიება უჩხუბრად.

ზაზიდაყა - 1. ბურბუშელა; 2. ერთგვარი ბაღახი.

ზალა - 1. წაკა, ყველის მარილწყალი; 2. შრატში ან წყალში ჩაფხენილი ხაჭო, „შენელებული ყინტორათი (კიფკოლათი) ან მუაეიანათი“ (ს. უძილაურთა) (იგივე ხაჭოწყალა, - გ. გ.); 3. საჭმელად წამოსხმული წაკა. **ზალა** განსხეაეებული მნიშენელობითაც დასტურდება: „წყალი და სისხლი მუწუკიდან გამოსული“. **ზალა-წყალა** მუწუკიდან ან ნატრევიდან გამოსული სისხლნარევი ჩირქია. „ზარ-წყალი, ეს არის, რაც გაფუჭებული სისხლია, ცოტა ურეეავ სისხლი, მურღვა არი“ (ს. მუქო).

ზალტი, ზალტე - რკინის სალტე; თ. რაზიკაშვილის მიხედვით, ცხრილის მოსაქსოვად დათლილი წკეპლებია („ივერია“, №150, 1900) გ. ხორნაულს აღნიშნული აქვს მისი დამატებითი მნიშენელობა: „თითბრის, ვერცხლის სამაჯური“.

ზაპზაპა - 1. ძალზე მსუქანი ადამიანი, სიარულისას სხეულის ნაწილები რომ უთამაშებს; 2. ჭაობიანი ადგილი, ზედაპირის ქერქი ზედ დადგომისას რომ ზანზარებს.

ზარფუში - 1. საარაყე ქვაბის ხუფი; 2. (გადატ.) თავის ქალა.

ზეზერ - 1. შედარებით ზევით, უფრო მაღლა, მთებისაკენ; 2. ზედაპირულად, თავზე, მაღლიდან.

ზეზეურობა - 1. ზედაპირულად ხენა, გუთანი რომ ღრმად არ ჩადის; 2. საქმის ზერელედ, უგულისხეუროდ კეთება.

ზეეპა - 1. ბანზე დაყრილი მიწის ტკეპენა საზეეპელათი; 2. ჯოხით ცემა, მაგრად ცემა.

ზეზევა-წუწვა - 1. სიხარბე, წუწუნი; 2. მობუზვა, ხაცოდავი

სახის მიღება, თავის საწყლად მოჩვენება;

ზძე - 1. აძევს, ადევს (ფერი): „პაველეე, რა ფერ *მაძე*, რა ფერ *მაძე*?“ (ს. გოგოლაურთა); 2. ვალის, ვალდებულების ქონა.

თავანკარა - 1. სუფთა, კარგი ხარისხის ხორბალი, ფქვილი; კარგი ხარისხის მატყლი, რომელსაც *ნაეულა* არა აქვს.

თათნად - 1. მზად ყოფნა; 2. ერთბაშად.

თვალი - 1. საგრეხელას შუაში ამოდებული გული; 2. წისქვილის მუშა მანქანის ნაწილი.

თვალის ცემა - 1. გათვალვა, თვალი რომ ავნებს კაცს; 2. თვალის ჩაკერა.

თინთქელა - 1. სამუშაო (სამეურნეო) იარაღის ხმარებით ან დამწვრობის შედეგად ხელებზე ამობურცული კანი; 2. საშარდე ბუშტი.

თხორის გულა - 1. თხორის გულად შეკრული ძაფი, რომელზეც შემდეგ ნართი იხვევა; 2. პატარა და მრგვალი ნივთი.

ილეთიანი - 1. კარგი ნაქსოვ-ნაქარგი; 2. კარგი აღნაგობის კაცი.

ირაო. ფშავში *სათიბე* ის აღვილია, სადაც თიბავენ, იგივე სათიბი. ყველა მოსახლეს *საკუთარი სათიბე* აქვს. *საკუთარ სათიბეს* გარდა ფშავში გვხვდება *უპატრონო სათიბე*. მას არაგვის ხეობის ფშავში *ირაო*, ხოლო ივრის ხეობის ფშავში *ნაოხრალი* ეწოდება. ასეთ სათიბს „ვინც უნდა, ის გასთიბს“ და მას *სანადგულო*, *სანადგულოდ დამრჩალი* ეწოდება: „*ირაო* მთაზე ან საძოვარზე *სანადგულოსაც* ვიტყვი“ (ს. აჭადი). უპატრონო სახნავ-სათიბს ზოგადად *საონავრო* ეწოდება, რომელიც დასწრებაზე იხენება ან ითიბება. სახელდების მოტივი დაკავშირებული უნდა იყოს *ონა*, *ონარ*, *ონავარ* სინონიმურ ერთეულებთან, რაც მიტაცება-დარბევას აღნიშნავს. შდრ. საბა: *ონავარი* - „ფუტკართ მკეობრეობა“; *დაონავრება* - „გაძარცვა, დარბევა აოხრება“ (ამირანდარეჯანიანი, 406); შდრ. ასევე ნ. ჩუბინაშვილი: *ონავარი*, *მონავარი* - დიდი ფუტკარი, მკეობრე მტაცებელი (171, 323). ქიზიყურში *ონა* ერთგვარი მტაცებელი ფრინველის (თუ დიდი ფუტკრის, - გ. გ.) აღმნიშვნელია: „ონასავით დაეცა გზირი და ააფორიაქა სოფელი“ (123, ს. მენთ., ქიზ.). *ონა* ფშავურში ძალმომრეობას აღნიშნავს, ხოლო *ონარი* ხრიკი, ხერხი, მოხერხებული საქმეა. ამ მნიშვნელობით გვხვდება ეს ლექსიკური

ერთეულები ვაჟა-ფშაველსათან და ბაჩანასთან (159, 427).

ამრიგად, უკანა ფშავეის მონაცემების მიხედვით, *ორაო* უპატრონო შთა, საძოვარი ან სათიბია, იგივე *სანადგელო*, *სანადგელოდ დამრჩალი*. მისი ივრისხეური ფშაური სინონიმია *ნაოხრალი*, ხოლო უპატრონო სახნავ-სათიბის ზოგადი აღმნიშვნელია *საონავრო*.

ორაო პოლისემიური ერთეულია: 1. უპატრონო შთა, საძოვარი ან სათიბი; 2. უცხო, უპატრონო ცხენი ან საქონელი (ა. შან.); 3. უცაბელი: „ერთ *ორაოდ*“ – უცაბედად, უცაბად (შდრ. 191, 114).

ისარნა, სარნა – 1. დიდი გეჯა, რომელიც სოფელში ან სოფელთან ახლოს წყაროს წყალს აქვს შედგმული სარეცხისათვის ან საქონლის სასმელად წყლის დაგროვების მიზნით; 2. სისწევნის დასაყენებელი ჭურჭელი ლუდის დულების დროს (უმთავრესად ხატებში, ან ხატებთან ახლოს. იხ. „შემინდფრობის, პურეულისა და მარცვლოვან-პარკოსან კულტურათა ლექსიკა“; „ლუდ-არაყის დამზადება“).

კაფი – 1. სახლის ან საბძლის სახურავის თავხეზე დაკრული ძელი, ძელები, რაზედაც ქართულ კრამიტს აწყობენ ან ყარტს აკრავენ; 2. შინდის კავიანი ჯოხი, რომელსაც შთიდან ჩამოსათრევი თივის „თივებად“ შესაკონად იყენებენ“.

კავეკავი – 1. ინდაურების ხმიანობა ან მათი ხმიანობის მსგავსი ქოთქოთი; 2. სიცივისაგან კანკალი.

კაკაჩუნა – 1. ცუცხლისაგან კეცის გამოსადები მოკაული ხე (რაზ., ჭყ., ა. შან.) ან რკინა (უმეტესად), ბუხარში მუგუხლების სახხრევი; 2. ქსლის ასაწვევ-დასაწვევი, იგივე *გარაის ხაყვანელა*.

კაკნატელა – იხ. (IX თავი).

კალათა – იხ. (IX თავი).

კამარა – იხ. (IX თავი).

კალო 1. მიგვანიშნებს ძნის რაოდენობას: „წმინდის“, ქერისა და „ტრუპკის“ კალო 120 ნაწყობია, ე. ი. 240 ძნა; 2. სახნავი მიწის ფართობის საზომია. საჯნაურის სიდიდეს მასში მოწვეული პურეულისაგან რამდენი კალოც გამოვა, იმის მიხედვით საზღვრავენ; 3. წისქვილის ქვის სიგანეა, რადიუსით ცენტრიდან; 4. ძნის გასაღეწი მოსწორებელი მრგვალი ადგილი. ამავე მნიშვნელობით აქვს დადასტურებული სულხან-საბა ორბელიანსა და ნ. ჩუბინაშვილს (127, 242). ფშავეში იციან *ხაფრის კალო* და *ველის კალო*. *ხაფრის კალოს გადახურვილი კალოც* ეწოდება. საღეწად ჩვეულებრივ იყენებენ

მოსუფთავებულნიადგიან მიწიან კალოს. იციან *სიბის კალოც* სიპებით მოფენილი (იხ. შემინდერობისა და პურეულის ლექსიკა). 5. იურისხეურ ფშაურში დასტურდება ამ ლექსემის ქიხიური მნიშვნელობაც: *კალო* - მოსაზელად მომზადებული ღამ-კირი ან ხრეში. ღამკირს, ხრემს ან საჭურჭლე მიწას მრგვალად დაფრიან, გულს გადაუშლიან, წყალს დაასხამენ და გადაზელენ. 6. მცენარის ძირის გარშემო იციან მიწის *მოკალოება* - ჯამივით ან ფილივით მოკეთება, რომ მცენარეს წყალი დაუგროვდეს და ფესვებში წაუვიდეს (შდრ. ქიხიყ). 7. *მოკალოება* ზოგადად მიწის მოსწორება-მოსუფთავებასაც ნიშნავს.

კარგაფარჩებული - 1. კარლია სახლი, ღიად დატოვებული კარი, 2. უკაცო, მტრისაგან დაუცველი, გავერანებული ოჯახი.

კარგუნახავი - 1. გაუთხოვარი ან დასაქორწინებელი, ცხოვრებისათვის ჯერ კიდევ მოუზადებული პირი; 2. წყევლაა, „ღმერთმა კარგი არ განახოს“.

კაპარჭი, კაპარჭის მიკერა. კაპარჭი „ფუტკრის საშოვარია, ფეხებით რომ მოაქვს“ (134, №132). ე. ი. ყვაილის მტვერი, რომელსაც ფუტკარი უკანა ფეხებზე იკრავს და მისგან შემდეგ ფიჭას აკეთებს. გადატ. მნიშვნელობით გამონათქვამში: *კაპარჭის მიკერა* გამორჩენა, გამოძალვით გამდიდრება, გასუქებაა (შდრ. საბა: *კაპარჭი* - ისართ ქარქაში). „*კაპარჭს იკრავსო*“, - იტყვიან კაცზე, სხვისგან გამორჩენთ, გამოძალვით რომ მდიდრდება.

კანაფსლიანი - 1. ვისაც შარდის შეუკავებლობა ჭირს; 2. (გადატ.) *ლაზარი*, ძალზე მშიშარა, გაუბედავი.

კაწრვა, გაკაწრვა, გამოკაწრვა - იხ. (IX თავი).

კეკა - 1. კენკვა; 2. ფრინველთაგან თავის ბუმბულში ქექვა.

კებრიანი - 1. ვისაც კებრი, ქეცი აქვს; თავზე მუწუკებიანი; 2. გადატ.: ისეთი ნაყოფი, რომელსაც ჭორფლივით აყრია და კანი გაფუჭებული, შემხმარი აქვს. *კებრი* სატკბური, მუწუკებია თავზე (134, №132).

კეებულა - 1. ერთი წლის ღვეკული, რომელიც ერთ ზამთარს უკვე გაიკვება; 2. კაცის დამამცირებელი ზედმეტი სახელია.

კეერი ფშაურში თუშურის მსგავსად ჩაქუნს ნიშნავს. *კეერი* ამგვ დროს ყველის ან ხატოს გაწურული, მრგვალად და ოდნავ ბრტყლად შეკუმშული მასაა, რომელსაც ძობანში ახმობენ. *მუკლის*

კვერი მუხლის თავია.

კელევა იხ. დაკელევა.

კერივი - 1. მიუვალ-მიუდგომელი ადგილი, კლდე; 2. ხატის ადგილი, სადაც გავლა ან შესვლა არ შეიძლება.

კილო, **კილოს ყოფნა**, **კილოს მიდგომა** // **კილოს მისვლა**. ხევსურების მსგავსად, ფშავლებისათვის **კილო** არის რაიმე თვალსაზრისით ხელსაყრელი დრო (ამა თუ იმ პირისათვის): „აღარა ვარ იმ **კილოსა**, ლურჯამ ჩამიკინკილოსა“ (ს. თხილიანა). „ემავ **კილოსა** ვარ“ (ს. უძილაურთა). კაი **კილოს შექმნა** კარგ ხასიათზე დადგომა, მოღონიერებაა. „**კილოს არი მიმდგარიო**“, იტყვიან ავადობისაგან დასუსტებულ ადამიანზე, გასათხოვარ ან დასანიშნზე, ე. ი. დრომოსულზეც იტყვიან იერის ხეობის ფშავში: „**კილოს არი მიმდგარიო // მისვლიო**“. იმ ადგილს, „სადაც ისარს ფთეები აქვ მიბმული, **ისრის კილო** პქვია“ (ს. თხილიანა). **კილოიანი** მოხერხებული, ყოველგვარი საქმის მომგვარებელია.

კირკილა - 1. ხის მერქნის ჭია; 2. პატარა ტანის ავი კაცის ზედმეტი სახელი, თიკუნი.

კირკინა - 1. „კირკინა, ზღვამლი, გარეული ვაზი“ (ა. შან.); 2. სუსტი და ბუნავი, უვარგისი, უმწეო კაცის ეპითეტი.

კომიჭა - 1. გუნდა (თოვლისა, მიწის) - (თ. რაზ., ი. ჭყ.); გორახი (ა. შან.); 2. პურში, ფაფაში შეყოლილი, შეკრული ფქვილი: იგივე მურკლი (იხ. „პურეული პროდუქტების ლექსიკა“).

კორა - იხ. (IX თავი).

კოტორი - 1. პურის ნატეხი, ყუა; 2. ნისლის ან ღრუბლის ქულა; გროვა; 3. სახნაუ-სათესი მიწის ან ყანის პატარა ნაწილი.

კოჭი - საერთოენობრივ ლექსიკურ ფონდში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა, ფშავურსა და ხევსურულშიც (179, 208) აქვს დამატებითი მნიშვნელობა, წისქვილის ბორბლის შემადგენელი ნაწილია.

კოჭუკულმართი - 1. ეშმაკი; 2. (გადატ.) ცუდ, ბოროტ, ეშმაკ ადამიანზეც იტყვიან.

კრიახი - 1. ქათმის გაბმული კაკანი, კვერცხის დადების შემდეგ; 2. ქვიანი, ხრიოკი გორი ან მადლობი ადგილი, იგივე **დაკრიახული**.

კული - 1. მდინარის, ხეობის სათავე; **სამხრის კული** - ჭამა სამხარსა და ვახშამს შუა; **ნემსის კული** - ნემსს რომ ძაფი შერწყმა

კერვის ან ქსოვის შემდეგ (ა. შან).

კუდიხრილა - 1. კაუჭებიანი ორნამენტი ქსოვისა, იყენებენ ხურჯინებსა და ხალიჩებს; 2. ეშმაკი, ცელქი, გაიძვერა, ქვეშქვეშა.

კუდურა - 1. თავკომბალა (რაზ., ჭყ); 2. წუნწუხის თეთრკუდიანი მატლები.

კუთენილი - 1. თავისიანი, ახლო ნათესავი; 2. იმ ქალზეც იტყვიან, ვისთანაც სქესობრივი კავშირი არ ეკრძალება კაცს.

კუკური - 1. კვირტი, კოკორი; 2. წვეთი.

კულა - 1. ქვისგან აშენებული ბოძის მსგავსი ოთხკუთხი კედელი, რომელიც იმაგრებს სახლს, ბურჯი (ა. შან.); 2. სახლის მალა კედლებზე აქეთ-იქით ამოშენებული ოთხკუთხი სვეტები, რომელზეც გადაებულია სახურავის თავი, თავხე; 3. ჯირკვა, ჩადგმული, ძლიერი და ამტანი ადამიანი.

კუნელი - იხ. (LX თავი).

კუნტულა - 1. უკულო, კუდმოკლე ცხვარი (რაზ., ჭყ); 2. მოკლე ტანისამოსიანი (ა. შან), ბოლოშემოგლეჯილ ტანსაცმლიანი.

კუჭალა // კუჭალი - 1. ქადის ოთხკუთხედი კვერი (ხატობაში წასაღები), ოთხივე მხრიდან შემოკეცილ შემოკუნტული და მოჭრულეული; 2. ცალგვერდულად მოხვეული ხინკალი; 3. საბატიბუტე წვეტიანი სიმინდი (მოხალულიც).

კუჭულა - 1. მთის ან კლდის წვერი; თივის ზვინის წვერი; 2. ადგილი თავის სულ ზედა ნაწილში, *ნათქმსა* და *ხოფას* (ე. ი. თხემსა და კეფას) შორის, იქ, სადაც საზამთროს ჭიპივით შიშველი წერტილია. სწორედ ეს არის *კუჭულა // საკუჭულა*.

ლაგაზა, ლაგაზი - 1. ძალიან ავი, ძნელად დასამორჩილებელი ჯიუტი ძაღლი; 2. კაცის სახელი, თიკუნი.

ლარი - 1. სიმი (ჩონგურისა); 2. კედლის აყვანის ან ხერხვის დროს გამოყენებული ძაფი; 3. მშვილდის გასაბმელი; 4. ფარის გადასაკიდებელი.

ლაჩაყბანი - 1. ყბები და ყბის ძვლები ერთად; 2. კაჭიან თოფზე კაჭის სამაგრი ადგილი.

ლაკვაჩა - 1. ცალხელა ან ცაცია ადამიანი; 2. ასეთი კაცის ზედმეტი სახელი.

ლებვა - 1. ნართის შეღებვა ღებში, კლდის შამში. ღებავს ღურჯად, მოშავფროდ; 2. შეღებვის წინ ნართის მჭავაში ამოვლება.

ლეგა, ლეგნა - 1. რუხი, მონაცრისფრო; 2. კაცის სახელი.
ლეგნობა - 1. ლეგა, მოშავფერო ჩოხიანი; 2. მგლის ეპითეტი.
ლევა - 1. ქლუტა, ხოცვა, გათავება, მოსპობა; 2. ფუჭება, წახდენა (ჭირნახულისა და მისთ.); 3. იარაღის დაბლაგვება. *გონის ლევა* - შეწუხება, შეღონება; *დღეუბანის ლევა* დროის კვლა: „*ნუ დღეუბანდულობო*“, - ეტყვიან კაცს, რომელიც დროს აცდენს. 5. კიდევ *დალევა*.

ლექსობა - 1. ლექსის გამოთქმა, ვინმეს გალექსება; 2. ლექსის დამღერება ფანდურზე; 3. კაფიაობა.

ლეილი - 1. საქსოვი ხელსაწყო (ყდანი) თავსა და ბოლოში გაყრილი ჯოხი, რომელზეც ქსელია დახვეული; 2. კოჭის კაპებზე ჩამოცმული ჯოხი; 3. მარხილში გაყრილი ჯოხი; 4. გუთნის მხარში გაგდებული (გაყრილი) ჩხირი, „გუთნის მხარი“ (ა. შან.).

ლიპი ყინული, მოყინული ადგილია ზოგადად; საღ, გლუვ კლდეზეც ითქმის: „გლუვი კლდე, გაღესილი კლდე“ (ა. შან.); ხველ კლდეზე და ატალახებულ მიწაზეც იტყვიან, - „ლიპიან“. წყლის ფსკერის ქვებიცაა ზედ მოდებული ღობრით.

ლიტარ უტოტო და **უშტოტო**, სწორად აზრდილი მაღალი ხეა. ამ მნიშვნელობით დასტურდება იგი ფშაურ ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებსა და ქიზიურში (159, 333). ლეჩხუმში იგი საღ, ფრიალო, შიშველ კლდეს აღნიშნავს (71, 83). (გადატ.) იგი სწორი, ვერტიკალურია; ამავე დროს მაღალ, აშოლტილ, მოხდენილ ადამიანზეც ითქმის. სრულყოფილი ლექსიკური დეტერმინაციისათვის საინტერესოა ამ სიტყვის განსხვავებული მნიშვნელობანი, ფშაურში რომ გვხვდება: (გადატ.) იგი უშწოს, უიარაღოს და აგრეთვე ცარიელს, მარტოხელას, უქონელს, ღარიბ-ღატაკს, უცოლშვილოს აღნიშნავს. ამგვარი სემანტიკური ელფერით აქვს გამოყენებული ეს ლექსემა ვაჟა-ფშაველას, ბაჩანასა და თ. რაზიკაშვილსაც (93, 69); **ლიტა**, **ლიტოკი** თივის უტოტო სარუკაა (იხ. თიბვის ლექსიკა).

ლიტრა - 1. თიხის პატარა ჭურჭელი, კოკურა; 2. ხისაგან გამოთლილი მცირე კასრით საწყაო (ხორბლის, სიმინდის, ღობიოს, კაკლის და მისთ.), ოთხკილოგრამიანი.

ლიშანი - 1. ნიშანი, მიზანი, სამიზნე; 2. ნიშნობა, დანიშვნა; 3. წინათგრძნობა, სხეულის რომელიმე ნაწილით ნაკარნახევი; **ლიშნის დაჭერა** - მთხოვნელების მიერ ქალის მშობლების დათანხმება.

ლიხი განსხვავებული მნიშვნელობებით დასტურდება მთის დიალექტებში. ფშაურშიც იგი პოლისემანტურია: ა) მდიდარი, მსხვილფეხა ბალახია; ბ) ნამიანი, ნამლადებული, სველი, დანესტიანებული ბალახია, ადამიანს რომ ასველებს; გ) შამხნარის გამხმარი ღეროები, ხმელბალახია; დ) გამხმარი მცენარის ღეროა, მილივით, რომლითაც წყალს სვამენ ხოლმე (167, 351; 159, 333; 191, 135). (შდრ. საბა: *ლიხი* - ფრიად მაღალი შამბი). სველი, დანესტიანებული და მაღალი, მდიდარი ბალახის მნიშვნელობით ეს ლექსიკური ერთეული ჩვენს დავადასტურებულ არაგვის ხეობის ფშავეში. ეს რეგიონი, განსაკუთრებით უკანა ფშავე, მისთვის გავრცელების ძირითადი არეალი უნდა იყოს.

ლოლოფქარი, ლოლოფქრობა. მომეტებული, სწრაფი და ჩქარჩქარა ლაპარაკია. „კაც ლოლოფქრობს, რო აჩინქავდება, ჩქარჩქარა რო ლაპარაკობს. წყალზეც ვიტყვით, რო ისე მოდიოდა, რო ლაშშია სუ აი ლოლოფქარ მამყარაო. ალოლოფქრდა მდინარეო - ძალიან ადიდდაო“ (ს. თხილიანა).

ლუგუმი - 1. უგემური, უმარილო საჭმელი; 2. ულაზათო, უგერგილო და უმადლო კაცზეც იტყვიან.

ლულა - 1. არაყის სახდელ გეჯაში გაყრილი მილი, რომელშიც ორთქლი არაყად გარდაიქმნება, თუ მილი ციფ წყალშია და მაცივრის მაცივრობას წევს; 2. ვარის ან სადღვებლის ნახერეტი, პაერის საქცევი.

ლუჭად - 1. წყვილად; 2. ერთბაშად, ჯგუფურად.

მამრი - იხ. (IX თავი).

მამუა - 1. ხასიათით მამის მსგავსი, მამასავით ცუდი ზნის; 2. ხარი ბავშვის ენაზე.

მანა - 1. ლასტისა და გოჯდრის მთავარი ჩხირები, რომლებზედაც წნელს წნავენ; 2. *ჯინჯიბაკზე* უფრო მცირე მარგილი, რომელსაც ტყრუშული ღობისათვის (და სხვ. მისთ.) იყენებენ.

მანძილა - 1. მუშაობაში გამოწრთობილი დიდი და ძლიერი ხარი; 2. დიდრქიანი და ძლიერი ხარჯიხვი; 3. (გადატ.) ძლიერი, შეუდრეკელი კაცი.

მარღვიელი - 1. ცუდი ენის პატრონი, გესლიანი, ენის მიმტან-მომტანი; 2. ქვეწარმავალი, გველი.

მარღი - 1. თვალის გუგაში განყენილი თეთრი წერტილი, ლიბრი, ლიბრგადაკრული ცხენი, საქონელი და ადამიანიც; 2. ჭრელი

თვალეები; 3. ასეთი თვალეების მქონე კაცის სახელია.

მარჯეკალი - 1. მაჭანკალი, შუაკაცი; 2. ერთ-ერთი *მაყართაგანი*, ვინც ოჯახიდან წაყვანის წინ დამალულ საპატარძლოს მოძებნის და გამოიყვანს.

მაღალა - 1. მთაში მდებარე სახნავ-სათესები; 2. ფეხიანი და მაღალი ვერცხლის თასები ხატში.

მბილობი - 1. გამოხრილი უძელო, რბილი ხორცი; 2. გატეხილი, ხშირად ნახნავი მამული.

მბღავანი - 1. ზოგადად პირუტყვის სახელია, რაც ბღავის; 2. გაწყვეტილი ცხერიდან დარჩენილი ერთი, ხმის გამოძცემი, წესის დამყენებელი; 3. კაცის ზედმეტი სახელი.

მელეური სპეციალურ ლიტერატურაში *ხადურას // ჯადურას // ჯანდოურას* შესატყვისად არის მიჩნეული (194, 32). *მელეული // მელეური* - ფეტვის ძნეული, ჩერგილი, ფეტვის ძნა მელეურად იდგმება (ქეგლ). საველე მუშაობის დროს მოპოვებული დარგობრივი ლექსიკის ნიმუშები ამ ლექსიკური ერთეულის სრულფასოვანი დეტერმინაციის საშუალებას იძლევა. აღსანიშნავია, რომ *მელეური* არ იდგმება და არც *ხადურას // ჯადურას // ჯანდოურას* შესატყვისია (-გ. გ.). *მელეური ხუთულას // ჯუთულას* ასაგებად მიზიდულ მოქუჩებული ძნებია: „მოვაქუჩებთ, ერთ ჯუთულა გამუა, *მელეურს* ვიტყვი“ (ს. უძილაურთა). მისი მთიულური სინონიმია *მელაური* (167, 384). *მელეური* აგების შემდეგ ჯუთულა იქნება, ე. ი. *მელეური* ძნათა ოდენობით (თვისი მოცულობით) ჯუთულას შესატყვისია, და არა ჯადურასი. სიტყვა *მელეური* ჩვენ სხვა მნიშვნელობითაც დავადასტურეთ: „ყანას რო ნიაე აღყევს, იმაზედ ვიტყვი, *მელეურია*“ (ს. უძილაურთა, თ. დოსეურაშვილი). შდრ. ბაჩანა: *მელეური* ყანის ან ბალახის ნიაეზედ დეღვაა: „ყანას *მელეური* მისდექსო“. *მელეური* აგრევე ოღეს ან ტბის ლიკლიკია. ტალღებსაცა კქვიან („ივერია“ 1887, №207).

მეშველი - 1. მშველელი, დამხმარე, დამხსნელი; 2. მოჩხუბართა გამშველებელი.

მეხვეწური - 1. ხატში მისული მლოცავი; 2. ეშმაკი, ავი სული.

მისამპირი - 1. შესადარებელი, მსგავსი; 2. ახლობელი, ნათესავი (191, 150).

მიწლიკონა - 1. მწერია ერთგვარი, რომ იპოვონ, მიწა უნდა გათხარონ და ჩაფლან (რაზ., ჭყ., ა. შან.) ყვითელი, ბუსუსებიანი მუხლუხო; მისი ნახვა ცუდის მომასწავებელია, ამიტომ კლავენ; 2. კანკმაღალი და კანჭებშიშველი გოგონა.

მიწრიელი - 1. ავი სული, ეშმაკი (ა. შან.), ბნელეთის მოციქული; 2. ქვეშქვეშა, გაიძვერა, ფლიდი ადამიანი.

მიჯარება - 1. მიახლოება, მივარდნაა. 2. ჩასასვლელად, ჩასვლის დროს მზე რომ მთებს მიუახლოვდება, იმაზეც იტყვიან.

მკლე - 1. ნაკლები, ნაკლები (მაგ. მოსავალი, ა. შან.); 2. თვალში სინათლემოკლებული, დაბრძალების პირას მყოფი.

მკლავი - 1. სხეულის ნაწილი; 2. დუქარდის სახელური.

მოგონება - 1. გახსენება; 2. უარყოფით ნაწილაკთან: რომ არ მოელის: „არ მოგონდება შენგანა“, ე. ი. შენგან არ მოველიო; 3. გრძნობაზე, გონზე მოსვლა.

მოკიდება - იხ. (IX თავე).

მოკოფვა - 1. წისქვილის ქვის მოკორტნა რკინის საკოდელათი; 2. ხისთვის ქერქის ირგვლივ შემოკეჭნა და შემოცლა მისი გახმობის მიზნით.

მოკანძლული - 1. ფერშეცვლილი ხორცია, რომელსაც მოხარშვა აკლია, „არ არის გამღრძალი“, ე. ი. უშია; 2. მოკანძლული (დაბლუნძილი) - წელში მოხრილ ან ავადმყოფობისაგან დასუსტებულ ადამიანზეც იტყვიან.

მოლაღვა - 1. მოგერება. „მოიღაღვა“ - მოიგერებ ძაღლს (ა. შან.); 2. მორეკვა, მოყვანა (ბევრის) საქონლის, ადამიანების.

მომრჩალი - 1. დამთავრებული, დასრულებული; 2. განკურნებული, გამოჯანმრთლებული, მორჩენილი.

მომსწერალი - 1. მომსწრე, შემსწრე, მოწმე, მნახველი; 2. მოსწრებული, წამოზრდილი, მხარში ამომდგარი.

მონა - 1. ხატისათვის თავშეწირული ადამიანი, ღვთის გლახა; 2. ავი, ფიცხი, გაუტეხელი, გულბოროტი; 3. ცუდი, უფარგისი (191, 155).

მონაგარი - 1. შრომით ნაშოვნის, შექენილი; 2. შეილი, შთამომავალი.

მონავალი - 1. ვინც მოდიოდა; 2. ფუტკრის ერთი (უცხო) ოჯახის თავდასხმა მფორეზე. სინონიმი: ქურდობა; 3. ნახირიდან მოშორებით, გარე-გერე, თავისთვის მავალ პირუტყვსაც ეწოდება,

რომელიც ბინაში დაბრუნებასაც კი ურიდება.

მონეკრება - 1. ნეკრით კვება საქონლისა, ნეკრის ჭმევა ადრე გაზაფხულზე; 2. ადამიანის დანაყრება, ოდნავ გაძლომა.

მოსხლეტა - 1. ძუძუდან მოშორება, აღარ მოწოვება (იოქმის ადამიანზე და პირუტყვზეც); 2. რამეს უცბად, მყისიერად ჩაღვნი (სიტყვას მოსხლეტს, თოფს, ცხენს მოსხლეტს და ა. შ.).

მოფოცხვა, მოცხრიღვა - 1. გაქცევა, მოტუხვა; 2. დაფარცხვა, ცხრილში გატარება.

მოქონილი - 1. რასაც ქონი აქვს გასმული, ქონიანი; 2. რაც მოაქვს, მოტანილი, მონატანი: „ფილაის მოქონილ ზედუმესა სმენ“ (ს. შუქო).

მოქცევა, მოქცეულობა - 1. კილო (ა. შან.); 2. მობრუნება, შემობრუნება, მოხვევა; 3. ფანდურის ხშიანობაში ან სიმღერაში ტონალობის ცვლა; 4. ქათმების მიერ კვერცხის დების დაწყება; 5. ბარგაკიდებული ცხენისათვის ბარგის ცალ მხარეს გადაძლევა; 6. შეკაზმულობის გვერდზე გადაცურება, მოძრაობა.

მოყრა - 1. გარკვეულ ასაკამდე მისვლა: „ბეწინა ჩემ დროთა მაიყარა“ (ს. შუქო); ჯაფა, არაქათის გამოცლა, გადაღლა: „თიბათვეს საქმემ მაიყარა“ (ს. გომეწარი); 3. ბოზალუყზე ფქვილის ან ფორის მოყრა და საარაყის ხელმეორედ ჩაყენება. ამგვარ საარაყეს *მოყრილა*, *მოყრილაი* ეწოდება.

მოცაღე - 1. ჯერ მოგებული რომ არა აყავს, ისეთი საფურე; 2. „*მოცაღეს* ბურწზეც ვიტყვი“ (ს. ინო).

მოწილენი - 1. ერთ დიდ ოჯახად მცხოვრები ძმების და ბიძაშვილების ცოლები ერთმანეთის მიმართ; 2. ის, ვისაც ვინმესთან რაიმეში წილი აქვს.

მოწკებ(ვა) - 1. ცემა, წკებლით ცემა, გაწკებლება; 2. ცელის მსუბუქად გამოწკება; პირის გასწორება გრდემლზე.

მოხვედომა - 1. შევარდნა, შერევა (საქმის); 2. მოხვედრა, მორტყმა.

მოჭლენა - 1. მოტეხა (პურის, ყველის); 2. ხილის მოწვევტა.

მოჯარება - 1. მოახლოება; 2. საქმის დაბოლოებამდე მიყვანა; 3. ირგვლივ შემოვლება; შემოწვობა.

მურკლი - 1. ქიზიყურ-ინგილოურის მსგავსად, ცომში ან ფაფაში გაუქნელი ფქვილის პატარა კუმშია, გუნდა (შდრ. საბა:

„ნოტიოში შეკუმშილი“, 127, 229); *მურკლი*, *ფაფის მურკლი* (გადატ.) ცუდი აღნაგობისა და თვისებების მქონე, ფორმადაკარგული ადამიანის ეპითეტია.

მეფეფარი - 1. ძაღლი, ოთხფეკი იგივე (ა. შან.), მეცხვარული ძაღლი; 2. პირი, რომელიც ქორწინში შემოწირულობებს იღებს, წინ უწყობს ნეფე-პატარძალს და თან ხუმრობს, ხალხს აცინებს.

მშრეტელა - 1. მოსავლის მომსპობი სარეველა ბალახი; 2. საქონლის ავადობა, რქეს უშრობს.

მცქვრევა - 1. მსუბუქად, ოდნავ მოყრა, მობნევა; 2. მოსულელო ყოფა-ქცევისა, აცაბაცა, დაულაგებლად ლაპარკი.

მწყადი - 1. გამოჭრილი რბილი ხორცი; 2. შამფურით ცეცხლზე (ნადვერდალზე) შემწვარი რბილი ხორცი.

მწური - 1. საქონლის შარდისა და ნაკელის ნარვეი, რომელიც გროვდება საქონლის სადგომში, *სამწურეში*; 2. წუმპე, ტალახიანი ბინძური გუბე.

მწყვდევა - 1. ქვეშ მოქცევა, ქვეშ ამოდება, დატანა; 2. ნაადრევი თოელისაგან მთებში გადასასვლელების ჩაკეტვა და მგზავრთა შეფერხება.

მხვევარა - 1. ამხვევი მცენარენი (რაზიკა, ჭყონ, ა. შან.), მაგალითად, ფათალო და სხე; 2. კერვის სახეობაა ერთგვარი.

მხვივანი - 1. ქარის ხვივილი (ა. შან.), ხმაური; ის, რაც ხვივილის ხმას გამოსცემს; 2. ის, რაც ძალიან მრავლდება, ბევრდება; 3. ვინც სწრაფად მდიდრდება, გამდიდრებული; იგივე გამხვივნებული.

მკარი - 1. ადამიანის ხელის ან პირუტყვის წინა კიდურის ნაწილი იდაყვიდან (მუხლიდან) ბეჭამდე; 2. ზომის ერთეული, ორივე გაშლილი ხელის, მკლავის სიგრძე. - *მკარ-კვერთანი „არწივის ჯიშია, მხრებზე თეთრი „კვერები“ აქვს, მეტად მეომარი არწივია“* (ა. შან.), *ვაჟკაცის ეპითეტია*.

ნაბოტარი - 1. დანაკოდი თხა (ა. შან.); 2. დიდხანს ბოტად, დაუყოღავად ნამყოფი თხა; 3. მაღალი, დიდი კაცის ან დიდი ცხოველის მიერ დატოვებული შორიშორს გადაბიჯებული კვალი.

ნაგალი პოლისემანტური ერთეულია, როგორც ფშაურში, ასევე დიალექტთშორისი მნიშვნელობის მიხედვითაც (159, 401). აღნუსხული აქვს თ. რაზიკაშივლოს; წყლისაგან გაცვეთილი კლდე, *დაგლილი* (თ. რაზიკა, „ივერია“, №134, 1900; ი. ჭყონ.); შემონახული აქვს ვაჟა-

ფშაველას შემოქმედებას *გაგლილის*, *გათელილის* მნიშვნელობით (93, 210). ქეგლ-ის მიხედვით, გვხვდება თიანურში და გახურებული რკინის ფერფლს ნიშნავს; მოხეურში ნახმარ-ნამუშევარს (ურემს და სხვ., მაგ., იარაღს) აღნიშნავს. ამავე დიალექტში იგი ნატანჯის, ბერი ჭირის მნახველის, გამობრძმედილის მნიშვნელობითაც დასტურდება (შ. ძიძიგ., ო. ქაჯ.). *ნაგალი* ქიზიურში ჩალაბულა, ნალეწი ნამჯა, ნალეწი შამბი და მისთანანია (სტ. მენთეშ.). ქვემოქართლურში *ნაგალი* უსუფთაო, მინარევებიანი ფქვილია (ნ. სააკ.). აღსანიშნავია, რომ ფშაურში *ნაგალი*, ისევე როგორც *დაკელი*, მარტო ნამწვის ფერფლს კი არ აღნიშნავს, არამედ ზოგადად ფერფლის აღნიშვნელია, რაც მქვისქვილეობის დექსიკაში დასტურდება: „საფკაეო რო გამოილევა, იტყვიან, *ნაგალი გადმოდისო* // *ნაგალი ჩამოდისო*. *ნაგალი* ფირფლი (იგივე ფერფლი, - გ. გ.), დაკელი“ (ს. შუაფხო).

ნაგუბარი - 1. წყალი, რომელიც დაგუბებული იყო; 2. შეკავებული გრძნობები, ბოღმა; 3. შეკავებული ხალხი, ჯგრო, ფარა; ჯოგი; 4. ადგილი, სადაც გუბე იდგა.

ნაგულა - 1. საჩქელში დარჩენილი დაბალი ხარისხის მატყლი იგივე *კვირტი*; 2. ხელმეორედ გადაჩქევის შემდეგ მიღებული მატყლი; 3. სათესლე კარტოფილი თუ მსხვილია, მას სქლად გათლიან და ამ ნაფცქენებს ჩათესავენ, ხოლო რაც გადათლილი რჩება საჭმელად, ის *ნაგულაა* (191, 167).

ნათავარი - 1. ახლად დაყენებული დასაკურთხი ღუფი, *საფუერის თავი*; 2. ახლად მოგებული ძროხის რძისგან გაზაფხულზე პირველად შედღეებილი კარაქი, რომელსაც ცალკე ინახავენ, შემდეგ მისგან ხატში წასაღებ ქადებს ამზადებენ; 3. დოლის დასაწყისში პირველად მოგებული მამალი ბატკანი, *დოლის ნათავარი*, რომელსაც შემდეგ სალოცავში შეწირავენ.

ნათღვა - 1. კვირა-უქმის გატეხვისათვის საკლავის დაკვლა და სანთლის ანთება პატიებისათვის უფლის წინაშე - *შაბათის უქმის მონათღვა*; 2. ხვეისბრის, მოწმინდრის მიერ ხელ-მხრის ნათღვა საკლავით, თუ უწმინდურ ადგილას მოუხდებოდა შესვლა.

ნათოსი წყლისა და ზეავის მიერ ტყიდან გამოტანილი ნაგლეჯ-ნაგლეჯი და დამუშავებული შეშაა. ნათოსს ძველ ტანსაცმელსაც უწოდებენ. ჩამოხეულ-ჩამოგლეჯილ ტანსაცმელზე იტყვიან, *ჩამონათოსებულიაო*.

ნალახი // ნალაჯი - 1. უწმინდური ადგილი, სადაც დედამისი წესიან ქალებს უხდებოდათ ყოფნა, ან სიარული; 2. მებოსტნე ქალის ნაღვოში, ნავალი ან მისი ხელმოხარული პირადი ნივთები.

ნამზვლვეი // ნამზღვლვეი // ნამქვლვეი - ნამეწყრალი; ის ადგილი, საიდანაც მეწყერი მოწყდება; ამავე დროს: გამოსაქანებლად დაპირებული მიწა. „იმას ვეძახით, ხე-მიწა რო მოდის“ (ს. კუჭუჭა, ს. მიგრიანაშვილი). მისი უკანაფშაური სინონიმია **ნამთხრევი**.

ნამთხრევი - 1. ზევის გამოქანების შემდეგ დარჩენილი ადგილი; 2. მეწყერი, აედრის ან ღვარისაგან ჩამოშლილ-ჩამორეცხილი მიწა ან ბექობი.

ნამცვრევი - 1. ბალახზე დადებული ნამი ან ნამივით მოპკურებული წყალი; 2. თხლად, მსუბუქად, ოდნავ მოყრილი რამე, თუნდაც მარილი; 3. უტკეოდ, უთავბოლოდ ნალაპარაკები.

ნამწყრალევი - 1. რაღაცაზე შემომწყრალი, აღრინდელ ნათქვამზე გაბუტული, გულში წყენანადებული; 2. გამწყრალ გულზე უარყოფილი, უარნათქვამი რაღაც.

ნაოკარი - 1. უპატრონოდ დარჩენილი ქონება, ნივთები; ამოწყვეტილი ოჯახის დანატოვარი საოჯახო ნივთები, სამეურნეო იარაღი, ავეჯი და სხვ.; 2. გაოხრებული, გაპარტახებული კარ-მიდამო; ზოგჯერ ნასახლარზეც იტყვიან.

ნასისხარი - 1. ადგილი, სადაც სისხლი დაიღვარა, საკლავები დაიკლა, ან მოკლეს ვინმე; 2. ადგილ-მამული, რომელიც მოკლული კაცის სისხლის საფასურად არის მიღებული-მიკუთვნიებული.

ნასხეპი - 1. ხევისბრებისათვის კუთვნილი ხატში დაკლული ცხვრის მარჯვენა მხარე; 2. შუაზე, ხერხემლის გასწვრივ ჩატრილი საკლავის ნახეპარი.

ნაფთული - იხ. („ფშაური ლექსიკა“ II; IV თავი).

ნაფთხობი - 1. ადგილი, სადაც ვიღაცამ უკვე ინადირა, ან ითვეზაეა და დააფრთხო ნადირი და თვეზი; 2. მონადირეებისაგან ბევრჯერ დამფრთხალი, შეწუხებული ნადირი; 3. ცხვრის ბინის, თვოს ის მხარე, საიდანაც ნადირი მოდის, ცხვარი ფრთხება.

ნაფთევი - იხ. („ფშაური ლექსიკა“ II; IV თავი).

ნაღვრდალა - 1. ხევისურეთში პურის ნამუსრევი (155, 215), ფშაური და დამატებითი მნიშვნელობანი კი აღუნუსხავია. ფშაურში იგი პოლისემანტური ერთეულია: 1. ძალზე მსხვილად ნაფქვაევი,

სადურდელში // სანახორხლეში (წისქვილის ქვის პირის ადგილი) გადასული და იქ დაგლეჯილ-დაკუწული მარცვალია, იგივე **ნახორხალი // ნაკორკალი**; 2. ხმელი ხის წვრილი ნაკუწია. შდრ. აქვე: **ნადურდალა, ნადორდლიანი**.

ნადვერა - 1. ერთ ციდა სივანეზე დაჭრილი და ბეწვგაცილილი საქალმე ტყავები; 2. ქერქგაცილილი ხე; 3. მატყლგაცილილი ცხვრის ტყავი.

ნადურდალა, ნადორდლიანი - 1. ქვა-ღორღიანი ადგილი, 2. გაღორღილი მამული, საიდანაც ქვა-ღორღი გაზიდეს (191, 173).

ნაყრი - 1. ახალი წლის დილას მეკვლისათვის შეტყმული ტკბილი ლუკმა; 2. დილის საკვები პირუტყვისა; 3. პირველად ბლახზე გასული საქონლისათვის დილა-საღამოს ცოტ-ცოტა თივის დაყრა.

ნაწვერალი - იხ. (X თავი).

ნოქვა - 1. მიხვეულ-მოხვეული გზა აღმართზე; ნოქვა ამავე დროს ნაქხოვი და ხის დაჭრელების სახეა (შდრ. საბა: **ნოქვი** - ძნელ სავალი გზა. 127, 261).

ოდოფერი, ოდოფლერი - 1. გამოუსხელელი, ჯერ ისევე ნედლი თავთავი; 2. კარგად გამოუცხობი, ცომცხვარი პური.

ოჩოპინტრე - 1. ნადირთა მფარველი ღვთაება, ნადირთ პატრონი; ტყის გამგებელი; 2. ტყიური, გაუთლელი და ხეპრე ადამიანი.

ოკერი - 1. უპატრონო, პარტახი; 2. თავსუხელაღებული; 3. სანატრული რამ; (გადატ.) ნატურის გამომხატველი სიტყვა.

პარკა, ბოკო - 1. ღოღნოშოსა და ქლიავის გადაგვარებული უმწიფარი ნაყოფი; 2. პატარა ტანის ჩანჩურა კაცი.

პირწადმა - 1. სწორედ, მართებულად; კარგად, საბედნიეროდ, კეთილად; 2. აღმოსავლეთისაკენ.

ჟამი - 1. დრო, ხანი; 2. გაუღიმარი, სახეჩამომტირალი, უშნო კაცი; 3. შავი ჭირი; 4. რთული ფუძის ან გამონათქვამის ნაწილი: მაგ.; **შავი ჟამი** უღირსი ადამიანის, ხოლო **ჟამკარბეული**, გადაყრუებული, ან ბინადრობამოშლილი ადამიანის ეპითეტია.

ჟღრინვა - 1. გაბზარული რაიმეს მიერ გამოცემული ხმა; 2. ჩახლენილი, ხრინწიან-ბრაზიანი ხმა.

რეულა მომიკილი და ერთმანეთში არეული ყანის ნაგებობაა; ხუთი ან მეტი ხადურისაგან იგება წყობის გარეშე, „შიგ რო ჰაერმა გაუაროს“ (ს. უძილაურთა); უპატრონო, ჩამორჩენილი ცხვარი სხვა

ფარას რომ შეერევა, ისიც *რეულაა*. *რეულობა* კი ჩხუბი და ზედალ-მაყალია.

რვალი - 1. სპილენძი, ბრინჯაო; 2. ბეგთარი, ტრაკმისაგან ტანის დამცავი ჩასაცმელი.

რთხმა - 1. ნედლი ტყავის გაჭიმვა, გაკვრა; 2. ყინულზე ფეხების განზე გაყრით ჩაქცევა პირუტყვისა; 3. პირის ძალიან გაღება: „*ნეტაი, რა ლაშთ ირთხამს პავლეი!*“ (ს. შუაფხო).

რიალი (გარიალება, დარიალება) მეცხვარეების მიერ ცხერის ფარის ხმაურითა და შეძახილებით გარეკვა. გადასაყვანად მომზადებაა ერთი ადგილიდან მეორეზე ისე, შემდეგ ცხვარი შეკრულად რომ მოაყვება ფარის წინამძღოლ ვაცებს, ქქნებს. სინონიმური ვარიანტია *გაქქნვა*. **რიალი** ხმაური, აურ-ზაური, ზრიალია (93, 226). ეს ლექსი-კური ერთეული განსხვავებული მნიშვნელობითაც დასტურდება: **რიალი** - ზიანი, ნაენები (134, №168). საბას განმარტებით, რიალი ბოროტი მოქმედებაა (127, 283). **დარიალება** ფრინველთ პაერში ტრიალიცაა ხმაურით (155, 56).

როშვა - 1. მსხვილად ფქვა; 2. სისულელის ღაპარაკი, საიდუმლოს გაცემა.

რქაჯანგიანი - 1. დიდი ხნის ხარჯიხვი; 2. (გადატ.) ჭარმაგი, ძლიერი, მრავლის გადამტანი, მაგარი კაცი.

საბატკნე - 1. ფარეხში ან გომურში ბატკნებისთვის ცალკე გამოყოფილი ადგილი; 2. მთაში ბატკნებისათვის მოწყობილი საილალო.

საბელი. მიწის სახომ ერთეულად უკანა ფშავში *საბელს* იყენებდნენ და იგი 10 საეუნს უდრიდა: „საბელს ვეძახით, თოკ იციან, იმითა ვზომდით (ს. უძილაურთა). შდრ. საბა: *საბელი* - „ზოგადი სახელი არს ყოვლთა შეგრეხილთა“. *საბელი* მიწის ფართობიც იყო. *ერთი საბელი* მიწის ის მონაკვეთია, რომელიც სიგრძით ექვს, ხოლო სივანით ერთ *საბელს* (10 საეუნს) შეადგენდა. *საბელის* აღნიშნულ ზომას ასე გამოხატავდნენ: „*ერთ საბელში* ექვსი გადაშლაა. „*გადაშლა* ერთი კვადრატული საბელია, ე. ი. 10 საეუნი. საბლის კვადრატში ერთი გადაშლაა (194, 7). „მიწის *საბლად* 12 მჭრიანი საბელი იყო“. *საბელს* თივის საწყაოდაც იყენებდნენ: „ტვირთ რო დავიწყვათ ან თივა შაგკონოთ, *ხუთ* მკარ *საბელ* უნდა იყვას. საზიდიც თავად არი ე ხუთმჭრიანი *საბელი* (ს. თხილიანა).

აღსანიშნავია, რომ უკანა ფშავში დროსაც *საბლით* ზომიდან: *საბლით* ჩაუდიოდა მხესაო". ივრისხეობის ფშავში დროის ერთეულად *შუბისტარი* გამოიყენებოდა.

საბოსლო - 1. სოფლისაგან მოშორებული ადგილი, სადაც თივას ამზადებენ, იქვე ბოსლები აქვთ და საქონელსაც კვებავენ; 2. ადგილი, სადაც პატარა ქოხებია მოწყობილი ქალების საბოსლოდ.

საბუდარი ადგილია, რაზედაც არის დასახლებული (უძრავად გაჭედვით) ძირის წისქვილი. *საბუდარი* კუთხად გათლილი ქვის ორი მორია, ერთმანეთთან *მკლავებით* // *ალატ* ფიცრებით დაკაშირებული; *საბუდარი* აგრეთვე წისქვილის შენობის იატაკი, ანუ ნიადაგია, რომელიც საღვარის თავზე გადებულ *საღვარეთ ხეებზე* მოწყობილი. *საბუდარა* ასევე ქათმების ბუდეა, სადაც ისინი კვერცხს დებენ, წიწილებს ჩეკავენ.

საგანძური - 1. ხატის მამულების დამუშავების დროს მოწყობილი ნადისათვის თითოეულ კომლზე დაკისრებული სასმელი - ოთხ-ოთხი ლიტრი არაყი; 2. საკარმიდამო ნაკვეთი; 3. ხატის ვერცხლეული, თასები და სხვა ძვირფასი ნივთები, (191, 191).

საგორავი - 1. ადგილი, სადაც ქვის გორვა იცის და პირუტყვს ხოცავენ, ასევე საშიშია მგზავრთათვის; 2. კლდეზე გამაველი ბილიკების თავზე მტრის მოსახსობად მოწყობილი ჩამოსაშლელი ყორე (ძველად იცოდნენ); 3. უწრო და გრძელი ფარდაგი, წამოსაწოლად იყენებენ.

საგძლის დაგორება - 1. იმედების გაცრუება, გაწბილება; 2. საქმის ჩაშლა, მიზნის ვერ მიღწევა.

სადა - 1. სადმე; 2. სად; 3. როდისმე.

სადარო - 1. შესაფერისი; 2. გამოდარების ნიშანი, დარის მიმნიშნებელი რაიმე მოვლენა.

საზარე - 1. ნაგებობა ხატში, სადაც ზარი კივია, სამრეკლო; 2. ოთხ ბოძზე შედგმული მოწნული სათავსო სახლის სიახლოვეს, სადაც სიმინდის ტაროს ან სხვა რამე გამოსაშრობს ინახავენ.

საზარო - 1. საზარელი, საშინელი, დამთრგუნველი; 2. საძნელო საქმე, რომლის გაკეთებაც უზარებათ, თავს არიდებენ.

სათაო - 1. სოფლის ან რაიმე ადგილის სათავე, ზემოთა მხარე; 2. ნადირობის შემდეგ, ნადავლის გაყოფის დროს, განსაკუთრებული გარჯისათვის მიცემული ჯილდო.

სათარი - 1. თივის ჩამოსათრევი უკაპო, ლულუტი ჯიხვი „წინა პირი დაჭედვილი აქვ, უკან ტოტი აქვ, თოკი ჩაებმის და კავი უკეთდება“ (ს. ველიაგზა); 2. უღელი ხარის ან უღელი კამეჩის მიერ თრევით მოტანილი შეშა, შორი.

სათირები - 1. ვისაც დათირება (დაწყნარება, დაყვავება, გართობა) სჭირდება (ძირითადად ბავშვები); 2. სათამაშო, ან სხვა რაიმე ბავშვის მოსატყუებელი.

საიკნო - 1. მამულის მოხენისათვის გაღებული საფასური; 2. ერთი ხარის თხოვება ხენის დროს ორი თითოხარიანი გლეხის შემახანაგება და ხარის თხოვება მეორისათვის ხენის დროს შესაწყვილებლად სანაცვლო მორიგებით. ამას *მონდავიც* ეწოდება. *მონდავნი* შემახანაგებული გლეხებია.

საკიდვარი - 1. ტვირთი, ბარგი, რასაც ერთი ცხენი, ჯორი თუ ვირი აიკიდებს; 2. ადამიანის დანადგები ვალი, მისი მოვალეობა ოჯახისა და სოფლის წინაშე ვალდებულება.

საკომი - 1. სახლის გვერდითა კედელში დატოვებული პატარა სარკმელი, საიდანაც სინათლე შემოდის და ბოლიც გადის; 2. საბჭლიდან გომურში თივის ჩამოსაყრელი სარკმელი.

საკრეფი - 1. გუბის წყარო, საიდანაც წყალი კათხით არის ამოსაღები, ამოსაკრეფი; 2. მოსახლეობიდან ასაკრეფი გადასახადი.

საკუდური - 1. თივის უკან სათარზე მობმული და კავზე დამაგრებული თოკი (ა. შან.), იგივე *ჭრო*, რომლის თივაზე გადაკერის შემდეგ რჩება მონარჩენი (საკუდური), რითაც იჭერენ შეკონიდ „თივას“ გვერდობზე გატანისას და დაგორებისაგან იცავენ მას; 2. ცხენის საძუე, რომელიც იცავს უნაგირს წინ წაცურებისაგან. „საკუდურ მატარებელ ცხენზე არ ითქმის, მხოლოდ ჯორ-ვირზე და საპალნეზე“ (ს. მუქო).

სალეკო - 1. ლეკეთის მხარე, ლეკეთის ადგილი, ლეკების საშოსახლო; 2. ლეკეთის მხარისაკენ მიმავალი გზა.

სამანი - 1. სოფლის ადგილების ან მამულების გამშიჯნავი მიწაში ჩადებული შადალი და დიდი სიპი ქვები; 2. მოსისხლეთა შერიგების დროს ხევისბრის მიერ მიწაში ჩასმული გრძელი ქვა, რომელსაც ისევე ამოაგდებდნენ პირობის დარღვევისას; 3. ვინმეს მოკვეთის დროს ხატთან *სამანის ჩავდება* - დიდი ქვის ჩასმა მიწაში; 4. *სამანის ჩასმა* მტერზე გამარჯვების ან სხვა ღირ-

სშესანიშნავი მოვლენის აღხანიშნავად.

სამბური - 1. მშვილდის ღარი, მშვილდის ბაწარი (ა. შან.); 2. ქმარზე მისაბმელი თასმა რაიმეს ჩამოსაკიდებლად (მაგ. ხანჯლის და სხვ.); 3. რაიმეს დასაბმელი თოკი; თოკი რომელიც ცხენს ყოველთვის ყელზე აქვს.

სამკლავე - იხ. (IX თავი).

სამუკლე - 1. შაღის მალაღყველიანი პატიტები, რომელსაც დიდთოვლობაში შარვლის გარედან იცვამენ, მუხლის თავები და წვივები რომ არ დაუსველდეთ; 2. ღხინში ცეკვის შემდეგ ჯილდოდ მიძღვნილი ან მოპატიუებისათვის სამადლობლოდ, საპატიოდ მირთმეული ხასმისი, ყანწი.

სამყოფი - 1. ოჯახისათვის, ადამიანისათვის საკმარისი საკვები; 2. სახლი ან სახლის ის ნაწილი, სადაც ოჯახი ცხოვრობს; 3. „არ“ ნაწილაკთან წყველა: „არსამყოფო“, - იტყვიან იმაზე, ვინც არ არის სიცოცხლის ღირსი.

სამძიშარი - იხ. (IX თავი).

სამკრეულა - 1. ჩანთის, ტვირთის ასაკიდებლები; 2. დაქვევისაგან დასაცავად მხარზე დასაფენი რაიმე; 3. იმ ზომის ხე, მხრით რომ წაიღებს კაცი; 4. ბუტებზე და წელზე მოხატბუნებელი უსახელოო ჩასაცმელი.

სანათა - 1. ღამით გახანათებელი; 2. ქალის სახელია.

სანატეხრე დაზიანებული, გატეხილ-გაბზარული ჭურჭელია, რომლითაც ატმევენ პირუტყვს (მაღლს ან ღორს). (გადატ.) „*სანატეხრედ არი გახდილიო, მიხრინებულიაო*“, - იტყვიან ჯანგატეხილ ავადყოფზე, რომელიც ვერ გადმოდის ღოვინიდან (ს. ჭინო).

სანაყრე - 1. საუზმე (ა. შან.); დილით ადრე, საუზმემდე სახლიდან გასვლის წინ, ორიოდ ღუკმით უცბად წახემსება; 2. ფუტკრის მართვის (მართვე), ნაყრის ასაკრეფი ხოკერი ან სხვა რამ.

სანელი - 1. მარილი; 2. ბუქთქონდარა (ხინკლისა და ხორცეულის სანელებლად გამოყენებული); 3. ცხელი წყლის გასაგრილებელი (გახანელებელი) ცივი წყალი (191, 202).

საპურე - იხ. (IX თავი).

სარი - იხ. (IX თავი).

სარეკელა - 1. წისკვილის მოწყობილობის ის ნაწილი, რომელიც „*ზეითა წისკვილის*“ ქვაზე ხტუნავს და თავისი მოძ-

რობით ატოკებს ნაჭლიკას, საიდანაც მარცვალის ცვივა *წიხვილის* *ყელში*; 2. გაბმით, შეუსვენებლივ და მონოტონურად მოლაპარაკე კაცზეც იტყვიან. მისი სინონიმური ვარიანტია საროტელა.

სარეკი - 1. ადგილი ტყეში, სადაც მონადირეები მორეკვით ნადირობენ, როცა მრავლად არიან; 2. სპეციალურად გამოყოფილი ადგილი საქონლის საბაღახოდ.

სარიდალი - 1. მოსარიდებელი, ცუდი ზნისა და ხასიათის ადამიანი; 2. გადამდები, ინფექციური ავადმყოფობა, სახადი.

სარქალი - 1. მწყემსების მიერ არჩეული პასუხისმგებელი პირი, თავკაცი, მწყემსების უფროსი; 2. რაიმე წამოწეული საქმის ხელმძღვანელი, უფროსი (იხ. აგრეთვე „ფშაური ლექსიკა“, თავი III).

სარძეული - 1. სპილენძის მოთუთიებული ქვაბი ან ხის პატარა კასრი, რომელშიც რძის მოხდილ ნაღებს აგროვებენ შესადგებად; ნაღების დასაყენებელი კასრი (ა. შან.); 2. ძროხის მოსაწველი ჭურჭელი: ხის პატარა კასრი, *ტაგანი*.

სასვენნი - 1. აღმართ ბილიკებზე შევაკებული ადგილები, შესასვენებლები; 2. ხარების შესასვენებელ დრომდე მოხნული მიწის ფართობი. მამული შეიძლება მოიხნას ერთ, ორ, სამ ან მეტ *სასვენად*.

სასკივარა - 1. ბალახი; 2. სტვირის ის ნაწილი, სადაც ჩაბერილი პაერი მუსიკალურ ბგერად იტყვება, სტვირის ენა; 3. ბალახის დრუ ღეროხაგან თვითნაკეთი სტვირი.

სასწორჩარეკანი - 1. ხისგან დამზადებული უღლიანი სასწორი; 2. სამეარსკვლავეიანი თანაგარსკვლავედი.

სატირელი - 1. მიცვალებულის საწესჩვეულებო მოსახსენებელი რიგები; 2. წლისთავამდე მიცვალებულის მოსახსენებელი კუთხე, მოწობილი ოჯახში, მის საწოლთან.

საქრთივო - 1. ქვრივი ქალი სამ წელს ვერ გათხოვდებოდა, სანამ ქმრის რიგები არ მომთავრდებოდა. შემდეგ კი, თუ გათხოვებას დააპირებდა, ქმრეულებთან მიიყვანდა საკლავს და სუფრას გაამზადებდა უფლების გამოსათხოვად; 2. ქვრივი ქალის შემრთველს, პირველი ქმრის ოჯახისათვის ხუთი ძროხა უნდა გადაეხადა (191, 209).

საქონი საქონელი, მსხვილფეხა პირუტყვია; სახმარ ქონებად შესანახი ნივთი ან ნივთებია.

საქცევი - 1. ფანდურის ყელში ჩასმული წვრილი და გრძელი

ხეები ტონალობის საცვლელად დაკერის დროს; 2. მოსაბრუნე მოსახვევი, ასაქცევი გზა; 3. გუთნის მოსაბრუნებელი ადგილი მამულის თავსა და ბოლოში; 4. ავადობა, რომელმაც შექცევა იცის.

საყარი - 1. ადგილი, სადაც ძროხა დაიგრილებს; 2. სახვარი, სალაფავი (ა. შან.); 3. შედარებით ვაკე და მოხერხებული ადგილები საძოვართან, სადაც მძღარი საქონელი ნაშუადღევს დაუყრება და ისვენებს.

საშეგარი - 1. წერილი ჯოხი ქსელში, რომელიც „თითებზეა“ მიმაგრებული (ა. შან.); 2. ჩუულებრივზე უფრო სქელი ნართი.

საცვეთი - 1. პატიჯებზე შემოსაკრავი ბაწრები, ან თასმები, წვესაკრავები; 2. პატიჯები ან სხვა რამ, რაც გაცვეთისაგან იცავს შარვალს.

საცოხარი - 1. საცოხნელი, რაც ძოვა საქონელმა; 2. იგივეა, რაც ნამცველობა, რაიმე პირის გასასველებელი.

საძვალე - იხ. (IX თავი).

საწისქვილო ადგილია, სადაც წისქვილი უნდა აიგოს. ამ მნიშვნელობით ეს ლექსიკური ერთეული არაგვის ხეობის ფშავში დასტურდება. „**საწისქვილო** იმ ადგილზე უნდა იყოს, საიდანაც წყალი მოაღის“ (ს. შუაფხო). „**საწისქვილო** ის არი, რომა წყალი საით მოაღის“ (ს. შუქო). ისეთი საწისქვილო, სადაც წისქვილის წყალი საკმარისი რაოდენობით უდგება და თავლადად მამდინარეა, **ღონიარ საწისქვილოა**; 2. **საწისქვილო** წისქვილში წასაღებად გამზადებული მარცვლეულის სახელიცაა.

საწმინდარი - პოლისემანტური ლექსიკური ერთეულია. მთიულურში იგი ხატობა-დღეობებისა და ქორწილისათვის შემონახულ ხორბალს აღნიშნავს. ფშაურში სატანსაცმლე ქსოვილის მოსაქსოვად დართული ძაფია მატყლისა, იგივე **სატოლე ნართი** (დიალექტ-594). გ. ხორნაულის მიერ შედგენილი „ფშაური ლექსიკონისა“ და განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, ფშაურში იგი წმინდად დაფქული ფქვილის მნიშვნელობის გამომხატველიცაა, რაც არამართებულია: ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემების მიხედვით, კარგი ხარისხის ხორბალს (დოლის პურს) ან მის ფქვილს ფშავში **წმინდა** ეწოდება, **საწმინდარი** კი კარგი ხარისხის ხორბლის - **წმინდისათვის** განკუთვნილი სათესი ტერიტორია, ცხრილი ან ადგილია, სადაც **წმინდას** (ხორბალს) ან ფქვილს ინახავენ. ეს რომ

ასეა, ამას მოწმობს ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშიც:

„ფოთოლათ შერცხალაი ვარ, ურძნის ჯოხივით ლიტაო“,
მითხარი, ნემო ძმობილო, რაის ამბავსა მკითხაო?

ორმოციანში** ქერ მიყრავ, სამოციანში - წმინდაო.

კარზე წისქვილა მიბრუნავს, დავფჲკავ, რომენიც მინდაო!“

მარცვლულის დასამუშავებლად ფშავში იყენებენ სხვადასხვა-
ნაირ ცხრილს. მაგალითად, *სახვილე ცხრილი* განსხვავდება *საქერ
ცხრილისა* და *საწმინდარი*, (ანუ *სახორბლე*) *ცხრილისაგან*:
სვილს *ტკიცე* ცხრილი უნდა, ქერს და წმინდას - *ფხალა* (ხალვათად
ნაქსოვი). ასევეა *ცხვიც*.

საწოვარაი - 1. ხბოს პირზე ჩამოცმული წვეტიანი ჯოხები,
რომლებიც ჩხვლეტენ ფურს, რის გამოც იგი არ აწოვებს (ა. შან); 2.
ბატკნების მოსაწოვებელი ცალკე ბაკი, გამოყოფილი ადგილი.

საწურა - 1. რძის გასაწური, საწურავი; 2. თოფის ღულის
ყალიბის მქონე გახერეტილი რკინა ან მილი, რომელშიც ასწორებენ
სროლის დროს ოდნავ გაბერილ პილზებს.

საწყვეტები - 1. უნაგირის კეხის უკან გამობმული თასმები
ნაბდისა თუ სხვა რამის დასაკრავად; 2. შოლტის ან მათრახის
წვერში ჩაბმული თასმა, რომელიც შემოქნევის დროს ტყვრება. უფრო
მეცხვარეები იყენებენ ცხერის გასარუკად.

საღორე // *საღვარე* // *საღვარენი* (იხ. მეწისქვილეობის
ლექსიკა) - ადგილი ღარების ბოლოს წისქვილის ქვეშ ქვედა სართული
წისქვილისა. არაგვის ხეობის ფშაურისაგან განსხვავებით, რამდენადაც
ცნობილია, მთის კილოებში (179, 208; 151, 318; 106, 229) წისქვილის
ქვედა სართულის სახელად (მათ შორის იერისხეურ ფშაურშიც)
საყოველთაოდ გავრცელებულია *საღორე*. ეს ლექსიკური ერთეული
ამავე სახელწოდებით ვაჟა-ფშაველასაც აქვს გამოყენებული: „რაზე
აშლეინებ და ანგრეინებ მა წისქვილ ქვეყანას? - ეტყოდა ხშირად
გამიხარდი, - ასკარტუნე ეხლა, მართე, შაძვერ და გამოძვერ *სა-
ღორეში*“ (თხზ., ტ. III. თბ., 1961, გვ. 383). ამავე დიალექტში (იქ,
სადაც მეღორეობას მისდევენ) *საღორე* ღორის სადგომის სახელ-
წოდებაცაა, ვ. ი. მოცემული სიტყვა პოლისემანტურია, იგივე ენობრივი
მოვლენა შენიშნულია სხვა ენობრივი ჯგუფის წარმომადგენელთა

* უტოტო: გადატ: მარტოხელა, უმწუო და გამხდარი ადამიანი.

** ორმოცოციანი ვოდორი.

მეტყველებაშიც. შდრ.: ოსური „ხლონ“, თურქ.: „დონლუზ“ (27, 226). ღორის სადგომს არაგვის ხეობის ფშავშიც *საღორე* ჰქვია (თუმც მუღორეობას არცთუ მისდევენ), ოღონდ განსხვავებით სხვა დიალექტთაგან, წისქვილის ნაწილის აღსანიშნავად მას *საღვარე*, *საღვარენი* უპირისპირდება, რაც ზედმიწევნით განსაზღვრავს წისქვილის „საღორეს“ სახელწოდების მოტივს და ღვარის მოქმედების ადგილს მიგვანიშნებს.

საკარე // სახარე - 1. ჭალაში ჩამოთრილი თივის დასაგულელებელი ადგილი ან მისკენ მისასვლელი ფართო ბილიკები, სადაც მარხილში ან ყალში შებმული ხარი მიუდგება; 2. მამალი ხო, რომელიც ხარად უნდა გაზარდონ; 3. შეშაა, რასაც უღელი ხარი აითრევს.

საკღური - 1. ყველი, ხაჭო, ერბო, თევზი და სხვ., რასაც შეატანს კაცი პურს. შდრ. *უკღური* (ა. შან.); 2. სანელებელი.

საკსარი - 1. სტიქიური მოვლენების დროს დაღუპული ადამიანის სულის დასახსნელი საკლავი, რომელიც მისი გარდაცვალების ადგილას უნდა დაიკლას, იგივე *სულის საკსარი*; 2. რაიმეს გამოსახვიდი, დასახსნელი; 3. ცხოვრების შესაძლებლობა, მატერიალურ-ეკონომიკური საშუალება; 4. ადამიანის ან ცხოველის სხეულის კიდურები, სახსრები.

საჯერო - 1. მუდმივად, ყოველ ჭამაზე გამოსაყენებელი პროდუქტი, ძირითადად ნაკლებხარისხიანი ქერის პური; 2. ერთი ჭამისათვის, ერთ ჯერზე, სამყოფი პურის ფქვილი; 3. პირუტყვის ან ძაღლისათვის განკუთვნილი მდარე ხასიათის საკვები ან ფქვილი.

საჯოხე - 1. საჩუქარი, რომელიც მოჯამაგირე მწყემსს კუთვნის მყიდველისაგან ცხერის გაყიდვის დროს (ა. შან.); 2. კუთვნილი ანაზღაურების გარდა, ცხერის პატრონის მიერ მოჯამაგირისათვის საჩუქრად მიცემული ჭედილა, თვითონ მოჯამაგირის მიერ არჩეული.

სერა - 1. საქონლის ფაშვის ანაძრობი ზედაპირი ან ბეწვგაცლილი ცხერის ტყავი, რომელსაც სადღეებლის ან ქვევრის პირმო-საკრავად იყენებენ; კაცის სახელიცაა.

სერი - 1. დანიშვნის მიზნით სხვადასხვა ფორმით წაჭრილი ცხერის ყური. ცხერის ყურის სხვადასხვა ფორმით წაჭრა, დანიშვნა. ყოველ ფშაველ მწყემსს თავისი სერი აქვს სხვადასხვა სახელწოდებისა (ჭდე, ფთე, დამორილი, დანისფხა, წინჭდე და სხვ.); 2. იერი, ჯიშ-

ჯილაგის მიმამსგავსებელი თვისებები, გარეგნობა; 3. გორის ან ქედის მთლიანი პორიზონტი, თხემი.

სვე, ხვია - 1. (ყველგან მთაში) ფშვლა, ლუდის დასადუღებლად იხმარება, ნ. ტკბილი (ა. შან.); ხეებს და ტყის პირებში ველურად მზარდი თეთრი გირჩებივით ყვავილოვანი მცენარე, რომელსაც ლუდის ტკბილში (წვეწში) ჩაყრიან დუდილის დროს (ამ დროს ლუდის წვენი სისწვენად გადაიქცევა), სიმწარესა და თრობას აძლევს; 2. თიბვის, მკის, თოხნის დროს გატანილი ერთი ზოლი, რომელიც მესვეურს გააქვს.

ხინა - 1. თუჯი (ა. შან.); 2. ხილენძის მწვანე ქანგი; „*მოხი ნაო*“, - იტყვიან ამგვარი ქანგის გაჩენის დროს.

ხინხინტე - იხ. („ფშაური ლექსიკა II“, IV თავი).

ხიხიმსე - 1. ენერგიულობა, ჯანმრთელობისა და სიძლიერის გამოვლინება; ჯანმრთელი და ძლიერი ორგანიზმი; 2. მუდმივი სქესობრივი ვინი, ალგზნებულობა, სქესობრივი სიძლიერის შეგრძნება.

ხრელი, ხრელები - 1. წინდისა და ხელთათმანისათვის შემოვლებული ჭრელი, ფერადი ძაფის ზოლი, ამგვარ წინდებს *ხრულაიან წინდები* ეწოდება; 2. მამულებს შორის გამყოფ საზღვრებად დარჩენილი მოუხნავე კელები, ზოლები.

ხულის საკსარი - იხ. საკსარი.

ხურიელი - 1. პირი, ვინმე, ხულიერი; 2. ქვეწარმავალი (93, 250).

ხწორი - 1. ზუსტად კვირის შემდგომი დღე; მომავალი კვირის შესაბამისი დღე; 2. ტოლი, თანახწორი.

ხეისაშვილი - 1. ცოლი, მეუღლე; 2. მოჯამაგირე.

ტაბლა - 1. პატარა და დაბალი, ხელით მისატან-მოსატანი სუფრა; მიცვალებულის ხულის მოსახსენიებლად გაწყობილი სუფრა.

ტალი (თუშ., ხევს., მოხ.) - კაჟი (159, 506). **ტალი** ფშაურში წისქვილის ქვის მაგარი ადგილებია (საბასა და ნ. ჩუბინაშვილის მიხედვით: კაჟი, საღრტილი).

ტალიკანა სიცივეში ახლად ჩაცმული ადამიანია; ტიტლიკანა, ნახევრად შიშველია; ღარიბ-ღატაკ, უქონელ ადამიანზეც იტყვიან.

ტანება - 1. (რთ. ფუძის ნაწილი, „ტან“ ძირის ზმნა: ახლავს, თანხლება: ძვ. ქართ. მსგავსად, ხულიერთან და უსუღოხთან): *რა ძალა გეტანა* - ძალა გედგა; *კიით გეტანა ვინამ?* - ვახლდა

- ვინმე? 2. ყოფნა: შენთვის ეტანე! - შენთვის იყავი, ჭკვიანად იყავი.
- ტარი - 1. მატყლის დასართავი თითისტარი; 2. რაიმეს სახელური.
- ტარტლები, ტარტლიანი - წვირიანი, ტურტლიან-გაზინტ-
ლული; ტარტლები ცხერის კურკლიანი უვარვისი მატყლია; აგრეთვე
ძალზე ჭუჭყიანი ძველმანია.
- ტაშფანდურა - 1. ლხინი, ცეკვა-თამაში ფანდურის თანხლებით;
2. მხიარული, ქვიფისა და დროსტარების მოყვარული უდარდელი
ადამიანი.
- ტოლომანა - 1. ტომრისგან გაკეთებული საწვიმარი; 2. ფარაჯა,
მაზარა.
- ტორი- 1. საცემი რაიმე, მუშტი; მიტორვა - მიტყუა (რაზ. -
ჭყ., ა. შან.); დიდი მხეცის (დათვის, ლომის...) თათი, დიდი, ზორბა
კაცის ხელი; 2. ოთხი წლითა და გარკვეული პირობით ცხერის
იჯარით გაცემა. ნ. აგრეთვე ტოტი.
- ტორღიანი - 1. უსაქმოდ აქეთ-იქით ყიადი, ხეტიალი; 2.
გამოჩენის მიზნით ვინმეს მიყოლ-მოყოლა.
- ტოტი - 1. ხელი; 2. პირუტყვის წინა კიდურები; 3. მდინარის
განაყოფი.
- ტრუკი - 1. ჩათქვირებული სახედარივით ახალგაზრდა; 2.
ჩოჩორი.
- ტუნტური - 1. უსაქმოდ აღმა-დაღმა სიარული; 2. უშნოდ,
ბლაძუნ-ბლღატუნით სიარული; 3. იარაღის, თოფის გაუბედავად,
უხეიროდ მოღერება.
- ტუპკირი - 1. ბაჟის შემოსაღობი ან საბატკენ-სახბოუს გადა-
საკედლავი წნელისაგან თხლად მოქსოვილი ღასტები; 2. ბაჟის,
უზოს ან „შემოხვეული“-ს (დაცული სათიბე) შესასვლელად გამო-
ყენებული პატარა ღატნებში ჯოხებგაყრილი მსუბუქი კარი.
- ტუსვა, მოტუსვა - იხ. (IX თავი).
- ტუტა - 1. ცხელი ნაცარი; 2. ლურჯად საღებავი, სამღებრო
მასალა, შემდგარი ადუღებული ნაცრისა, ღიღისა და თავშავა ბა-
ლახისაგან (უკანასკნელი შეიძლება არ ურიოს) (ა. შან), იგივე
ნაცარ-თვადი.
- ტყავარეჭვევა - 1. ბეწვვარეთ შეკერილი თხის ტყავის
ტყაპუჭი; 2. წინაპართა მსგავსი კარგი ზნეობისა და თვისებების
მქონე ვაჟკაცის ეპითეტია.

ტყრუშვა - 1. ჭინჭრით დასუსხვა; 2. ჭყინტი სიმინდის ტყროს შეწვა; 3. სილის ძლიერად შემოკერა.

უგავის (ზმნ. ომოფორმა) - 1. მიუგავს (რაიმე); 2. უგია (მახე, ღლები, ფარაჯა...)

უღვა - 1. პატრონობს, უელის (სახლს, ბავშვს, უშწეოს, საქონელს...); 2. რაიმეს ქონა (სასმლის, არაყის, ღვინის...)

უკეთნებს - 1. ცეცხლს შემას უმატებს (შდრ. დართვა); 2. მოცადეობა, მცდელობა: ყველა თავისას ცდილობს.

უკელო - 1. უქოდ გარდაცვალებული, უქორწინებელი კაცი, უბედო (ა. შან.); 2. თავქარიანი, უუნარო, უსაქმური კაცი.

უემური - 1. უდროო დრო, გვიანი დამე (191, 261); 2. ავი სული.

ურბეთი ვაჟის მიერ ცოლის თხოვისას ქალის მშობლებსათვის მიცემული გარკვეული ღირებულება, გამოსასყიდია (155, 90), იგივე ურვადი. ურბეთი სახსარი, ტყვის გამოსახსნელი სასყიდელიცაა (34, 594).

ურჯუკი - 1. ბოროტი, დაუნდობელი, ურჩი ადამიანი; 2. ზედმეტი სახელი კაცისა, ეპითეტი.

უსერდალო - 1. უჯიშო, უჯილაგო, წინაპრის არმყოფი კაცი, უთვისტომო; 2. უვარგისი არაფერში გამოსადეგი ადამიანი.

უსურმაგი - 1. ისეთი ცხოველი ან ფრინველი, რომლის ხორციც არ იჭმევა (ძაღლი, კატა, მგელი, მელა, ცხენი, ჯორი, ვირი, ყვავი, ყორანი...); 2. ბინძური ადამიანი, რომელმაც ზიზღი არ იცის, ყველაფერს ჭამს (191, 232).

უქნელი - 1. უქმნელი, შეუძლებელი, რაც არავის ჩაუდენია; 2. ზარმაცი, მოუქნელი, არაფრის გამკეთებელი, განძრევა რომ ეზარება და ხელიდან არაფერი გამოსდის.

უშტარი - 1. ბრმა (ა. შან.); ორივე თვალით ბრმა, უსინათლო; 2. გონებრივად ბნელი, შეუგნებელი, აღლოს ვერ ამღები ადამიანი.

უცემს - 1. თვალის ცემა - თვალის ჩაკერა, ჩაბატუნება; 2. ტორის ცემა, ფეჭისცემა - ფეჭის ცემა, დაბაკუნება.

უცოდვო, უცოდვი - 1. შეუბრალებელი; რომ არ ეცოდება, ისეთი კაცი; 2. უცოდველ, ბრალი რომ არა აქვს, ისეთ ადამიანზეც იტყვიან.

უძე - 1. „დება“ ზმნა: უძევს, უღვეს; აქვს; 2. უნდა: „შენ რაღა გიძე, პეტრეე!“ (ს. ულიაგზა).

უბუბური - 1. უბუბოდ, ანუ უდევოდ, დარჩენილი ბავშვი, ბატკანი ან ბოჩოლა; 2. ურძეო, ბუბუში რძის არ მქონებელი.

უწირავს (წირვა) - 1. უტოვებს (გაწირვა - დატოვება); 2. უგინებს, უღანძღავს, უდიერად მოიხსენიებს მიცვალებულს.

უკდება - 1. მიკვდება: უვარდება, თავს ესხმის; 2. უფუჭდება; 3. შეენის, უხდება.

ფარცხი სათესი იარაღია, მოხნულისა და დათესილის დასაფარცხი ხელსაწყო-იარაღი (იხ. ხენა-თესვის დუქსიკა). ხენის დროს სახნავი მიწის ფართობის საზომი ერთეულიცაა, უფრო მცირე, ვიდრე გალაღვა (// სახუენი // დარეკვა). როცა ხენის დამთავრებას ვერ ასწრებენ და ცოტა ადგილი რჩებათ, იტყვიან: „1-2 ფარცხილა დაგერჩაო“. **ფარცხი** ივრის ხეობის ფშავში განსხვავებული მნიშვნელობითაც დასტურდება: იგი არის საღვარეში მოთავსებული წისკვილის ამწე-დამწევი მოწყობილობა, რომელზეც ბორბალი დგას და მისი საშუალებით იწევა „ზეითა წისკვილი“ სასურველი ხარისხის ფქვილის მისაღებად. შედგება 3 მთავარი ნაწილისაგან: **ფარცხის ხე, სამაქნე ხე, მანქანათ გალი** // **სამა(ნ)ქნეთგალი**. მისი არაგვისხეური ფშაური სინონიმია **სამაქნენი** ← **სამანქენი**.

ფერდელა - 1. გვერდებთეთრი ძროხა, ცხოველი; 2. **ფერდელა ხინკალი** - უგულო, ცოტაგულიანი ხინკალი (191, 237).

ფეკად - 1. ხალხის ფეხზე დგომით ძლივს დატყვნა, ჭედვა-ძეძგვა; 2. ცოცხლად, დაუკლავად გაყიდვა საქონლისა; „ვაჭრებ იყვნეს, **ფეკად** მივეც საქონი“ (ს. არტანი).

ფეკთაჭირება - 1. ფეხების მიბჯენა; მაგრად დგომა; ფეხების ახლართვა; ფეხის წამოკვრა; 2. უკან დგომა, წინააღმდეგობის გაწევა; 3. ერთსა და მეტ შვილს რომ არ აჩენს ქალი (191, 237).

ფთე - 1. თბე, ფრთე (ა. შან.), ფრთა; 2. აჩანას ქვედა ნაწილის - ქუსლის ფრთები, რომლებიც კვალს აბრუნებენ; 3. წისკვილის ბორბლის ნაწილი (ფირფიტა), რაზედაც ღარიდან გამოქანებული წყალი ეცემა და ბორბალს ატრიალებს; 4. ცხერის ნასერი, სერის სახეობა.

ფირქლი, გაფირქლება - 1. კანის ქერცლი; 2. თმის ქერცლი; 3. რაიმეს უმნიშვნელო, ძალზე მცირე ნაწილი; **გაფირქლება** - ოდნავ შეთრობა, მცირედ შეზარხოშება. „**გამფირქლაო**“, - იტყვის ამ დროს ოდნავ ნახვამი კაცი.

ფიტი - 1. უთაფლო, მშრალი ფიჭა; 2. მწერების მიერ ამოშენებული ერთგვარად ფიჭის მსგავსი ბუდეები; 3. (გადატ.) მყიფე, ადვილად მსხვრეული, სიფრიფანა: „სახლი ვერ აგიშენებავ, **ფიტი** ვერ მოგიკრავისა“ (ს. კუჭკუა). **ფიტის მიკრვა** (გადატ.) - მცირე რამის, მცირე საკსარის დაგროვება, ეკონომიურად ოდნავ მოღონიერება.

ფლაკვი - 1. დახეული, ჭუჭყიანი ტანსაცმელი ან ქსოვილი; 2. ფეხების თრექით მოსიარულე ადამიანი, გაჭირვებით რომ დადის.

ფოშტა, ფოშტა ფიცარი - 1. ფოსტა; 2. მორის გვერდიდან პირველი ჩამონახერხი ფიცარი, იგივე **ნაკვერდალი** (ივრის ხ., ფშ).

ფრაშუნი - 1. მამლის ფრთების ხშიანობა, როდესაც დედლებს ეტანება; 2. მამლაყინწობა, ქალებთან ფუჭი, მოწვერებითი თავმოწონება.

ფუდული - 1. ტყუილი გარჯა, უშედგო, ფუჭი შრომა; 2. გაყოყინებული, ამპარტაუნობა, ამპარტაუნანი; **გაფუდულება** - გაყოყინება.

ფუნკალი - 1. შავი ფერის კვამლი; 2. ძლიერი კვამლი, ბოლის კორიანტელი. „**ფუნკალ ადისო**“, - იტყვიან ამ დროს (ს. კვერნაული).

ფურ-კბუები - 1. ერთმანეთში არეული ძროხები და ხბოები; 2. (გადატ.): ქალები და ბავშვები, დედა-შვილები (შდრ. 191, 241).

ფურტკულაობა - 1. ფართხალი, ფართხალაობა, მოწვევებითი ფართხი-ფურთხი; 2. ფრინველთ ფართხუნი ქვიშაში ან ფხვიერ მიწაში.

ფუფქარი. „ცხელ ნაცარ-ნალკერდალი არი ფუფქარი“ (ს. მუქო). კაცი რომ გაჯავრდება, იმაზეც იტყვიან, „**დაფუფქრდა, ფუფქარ შეეყარაო**“.

ფშლეკა - 1. გაფშკა, აპრეხა, აბზუება, აბზეკა; 2. ჭირვეულობა, თავის დაჭერა, თავის გადამეტება.

ფხრე - 1. ფარღალაღა (რაზ. - ჭყ, ა. შან); 2. ღიად დარჩენილი კარი, ჭიშკარი; ღრიჭო, ძირგამოგლეჯილი ტომარა და სხვ; 3. შშიშარა, ღაჩარი; „**გაფხრედაო**“, - იტყვიან ძლიერ შეშინებულზე.

ქალობილი - 1. შეიღად მიღებული, ნაშვილები გოგონა, იგივე **ნაშვილობი**; 2. ქალური, კარგი ქალი, ჭკვიანი.

ქასური - 1. იარაღის (მათ შორის სამეურნეო დანიშნულების) უხეშად ხალესი ქვა; 2. ტახის ის კბილი, რომელზეც ეშუს ილესავს.

ქობი - 1. დიდი ქვაბი; 2. გამოქვაბული, იგივე ეხი.

ქობული - 1. ბატკნის სადგომი (ა. შანი), ბოსნელში ან ბაკში ლასტებით ბატკნებისათვის გამოყოფილი სპეციალური ადგილი; საზამთრო საძოვრებზე კი ცხვრის სადგომში ამოთხრილი, თივანაგებული ორმო, ხეხერა ბატკნის მოსათავსებლად; 2. ბატკანზე გადმოსამზობი სპეციალური გოდორი მის დასამწყვედევად.

ქოხი - 1. მთის საძოვარზე (საიალაღოზე) მწყვდს-მწყველაგების თავშესაფარი; 2. მშობიარე ქალისათვის სოფლის მოშორებით გაკეთებული სახელდახელო გადახურული თავშესაფარი.

ქუჩი წერილდეროიანი წმინდა ბალახია მთისა, იზრდება კლდეებსა და ხრიოკ ადგილებში. ამ მნიშვნელობით გვხვდება ეს ლექსიკური ერთეული მოხეურში, თუშურში და, აგრეთვე, რაზიკა-შვილების თხზულებებში. დადასტურებულია განსხვავებული გაგებითაც: **ქუჩი** - თავშეხვეული კომპოსტოს ფოთლებს შორის დარჩენილი ღია ადგილი (155, 94): „(ლოკოკინა) შიგ **ქუნში** უძვრებოდა თავშეხვეულ სალათას და კომპოსტოს თავებს“ (თ. რაზიკ., მოთხ. 135, 19). ამ გაგებით აღნიშნული სიტყვა საეკლესიო მუშაობის დროს ჩვენ არ შეგვხვედრია.

ღარძლი - 1. უხეში მატყლის, ბალნის ან მათი ნარევისაგან დართული ძაფი; ასეთი ძაფისაგან მოქსოვილი ტანსაცმელი ან რაიმე.

ღაფღაფი - 1. ბებერი ძაღლის ყეფა; 2. ხნიერი კაცის ხრინწიანი ლაპარაკი.

ღაჯღაჯი - 1. ბერი, აუენა დუდაკაცი (რაზიკ. - ჭყონ., ა. შანი); 2. გაუმართავე უნით ლაპარაკი; 3. უკბილო მოხუცისაგან მომაბეზრებელი ლაპარაკი.

ღვედი - 1. გამოყვანილი ტყავი და მისგან დამზადებული ქაშარი, თასმა და მისთ; 2. ძარღვიანობა ცომის, ლუდის; 3. მოქნილობა ადამიანისა და მოხერხებულობა.

ღვერა (არაგვის ხ., ფშ.) // **ღორეულა** (ივრის ხ., ფშ.) გრძელ, შეუულად ჩატანილ დამრეც ნათიბ ზოლს ეწოდება. **ღვერა** „მთიბლის მიერ ერთ გავლაზე ჩატანილი გრძელი შეუულის მსგავსი ტოტია“ (159, 587). ხევსურულში „გრძელ და შეუულად ჩატანილ ტოტს **ღვერას** ეძახიან“ (179, 226). **ღვერა** განსხვავებული მნიშვნელობითაც დავადასტურეთ: „როდესაც მთიბელი მეორე მხრიდან მოსდევს უკან და გათიბულ ნამხრეულს აურის 'ხუდვე მეორე მხრიდან, ის **ღვერა**“ (ს. ჩაბანო). **ღვერა** აგრეთვე ხის სიგრძეზე გაცლილი კანია: „ხეს

ამერიან ქერქსა, სამი-ოთხი მეტრია, მუშს* ვიტყვით, დაახვევენ, ჩამყრიან ჭაობში ერთი კვირა დაიგრეხენ თოკსა. ეს არი *ღვერა*. ცაცხვს ვერება კარგი“ (ს. ევენტი). *დაღვერილი* კანგაცლილი, ქერქგაცლილია ფშაურად; *ღვერა* // *გაღვერვა* კი ფცქენა, ბეწვის „ბაღნის, ან კანის აყრა, გაცლაა *ერთ ზოლად**“. ამ მნიშვნელობით ეს ლექსიკური ერთეული, ფშაურის გარდა, დასტურდება ხვესურულში, გარე კახურში (159, 587). *გაღვერვა* ზ. იმერულში გამრუდება, გაღუნვაა (159, 141). სწორედ ერთ ზოლად კანის გაცლის მნიშვნელობა უნდა იყოს სახელდების პრინციპის განმსაზღვრელი გრძელი, შევეულად ჩატანილი დამრეცი ნათიბი ზოლისთვისაც. ფაქტიურად ეს არის უთიბი ბალახის ჩატრა გრძელ ზოლად, უთიბ ბალახში შევეულად ჩატანილი *პირველი ზოლი*, რომელიც ხელუხლებელ მთლიან ბალახოვან ფართობს *ღვერავს*, ე. ი. ერთ ზოლად ბალახის გართმევაა ბალახოვან ფართობზე. კაცი რომ *ღვერავს* ჩაიტანს, იტყვიან: *ნაღვერ გადმაჩინაო* (არაგვის ხ. ფშ.) // *ღორეულა გადმაჩინაო* (იერის ხ. ფშ.). თვითონ მთიბელი იტყვის, *ღვერა გაეაგლეო* (არაგვის ხ. ფშ.) // *ღორეულა ჩაეაგლეო* (იერის ხ. ფშ.). ამიტომ მართებული უნდა იყოს განსაზღვრა, რომ *ღვერა* არის მთიბულის მიერ დამრეცად ჩატანილი პირველი ზოლი, რომლიდანაც ნამხრევებს იწყებენ. ე. ი. პირველი ზოლი, რომლითაც სათიბი გაიჭრა. პირველად გაჭრილ-გაკვალული ზოლის მნიშვნელობას უნდა შეიცავდეს აგრეთვე ჩვენ მიერ მოხეურში დადასტურებული გამოთქმა: „*ნამჭერს მივღვერაე*“.

ღვლიაპები - 1. ჩიტის ახლადგამოჩეკილი შეუბუძბლავი ბარტყები; 2. ზედიზედ ერთმანეთის მოყოფებით გაჩენილი მცირე-წლოვანი და-ძმანი.

ღირება, დაღირება - იხ. (IX თავი).

ღილი - იხ. (IX თავი).

ღლეტა - 1. შეცდენა, გაუპატიურება; 2. მოტყუებით რაიმეს გამორჩენა, რაიმეს დაცინცვლა. **მოღლეტილი** - დამცინცლავი, თაღლითია.

ღონღილი - 1. გაჭირვებით, დუხჭირით ცხოვრება; ცოდვა-

* მუში - ცაცხვის ქერქი, შიგნითა კანი, თელისა - ღაფანი. თ. რაზიკაშვილი. „ივერია“, №133, 1900. *ხამუშარა* ცაცხვის ტორტია მუშის გასახდელად (319-367).
 ** *ღვერვა, გაღვერვა*, (ფშ., კვეხ., თუშ.) - ქერქისა ან ბაღნის გართმევა, გაყვლეფა. კანის გამოღობა (167, 425).

ჭირით ყოფნა; 2. მოშვებულად ყოფნა, დუნედ საქმის კეთება, მიძიმედ სიარული.

ღრუე - 1. ღრუ, ფულურო, გამოფულურობული; 2. ადამიანის ორგანიზმის მკერდის ღრუ და შიგნეულობის სათავსი - მუცლის ღრუ - ერთად.

ღული - 1. ნამგლის ყელი, ტართან შვერთების ადგილი; 2. დაკბილული, ხერხივით პირიანი ნამგალი (იხ. მემინდვრობისა და პურეულის ლექსიკა).

ღულით მკა - 1. უსათითოდ მკა (რაზიკ - ჭყონ, ა. შან); 2. დაკბილული ნამგლით მკა.

ყაყვა, ამოყაყვა (ყაყვრა, ამოყაყვრა) მუწუკის ამოწევა, მომწიფება, ჩირქოვანი თავის გაკეთებაა, რომელშიაც ზალა, ზარწყალია ჩამდგარი. „რო *ამიყვაყვება* (← *ამიყვაყვება* ← *ამიყაყვრება*), იმაში დადგება წყალი, მიზეზი რაღაცა. *ამოყაყვას* იმას ვეძახით, რო ამოალის სამბო“ (ხ. მუქო). კაცი რომ წამოიწევა, ტანს მალღა აზიდავს და უთვალთვალებს, იმაზეც იტყვიან, - *ყაყვებო* (არაგვის ხ., ფშ.) // *იყინტებო, იყინწებო* (ივრის ხ., ფშ.) *ამიყაყვრო*, - იტყვიან აგრეთვე კაცზე, რომელსაც ელიან და იგი შორიდან (დაღმართიდან) ამოჩნდება. *ყაყვა* ტანის სხეულის უღამაზოდ მალღა აზიდვა, აწევა, გახნეკა (155, 294). *ბერიყაყვი* გურულად ღრმად მოხუცებულს ნიშნავს (159, 69). ფშაურში მოხუცი კაცის ეპითეტებია *ჩრუხი, დახანჩოტაგებული* (არაგვის ხ., ფშ.), *ყრანტი* (ივრის ხ., ფშ.).

ყელი (ყელს ამოსვლა) - 1. სხეულის ნაწილი, 2. ზევით წისქვილის ნახვრეტი, რომელშიც მარცვალი ჩადის. როცა „ზეით წისქვილი“ ვედარ აუდის ნაჭლიკიდან ჩასულ მარცვალს, იგი აესებს წისქვილის ყელს და იფანტება. ამას *ყელს ამოსვლას* უწოდებენ.

ყელგადაგდებული - 1. დასაკლავად წამოქცეული საკლავი, რომელსაც ყელი გამოსატრელად აქვს გაშადებული; 2. გაჭირებაში ჩაყარდნილი და ვინმეს მინდობილი ადამიანი (შდრ. 191, 259).

ყელი - 1. გადასასვლელი, უდელტეხილი, მთებს შორის ჩაწეული ადგილი; 2. წისქვილის ზედა დოლაბის ნახვრეტი, ხადაც დასაფქვავე მარცვლები ცვივა ნაჭლიკიდან.

ყელჭრელი - 1. შიბითა და მიხვით ყელდამშვენებული ღამაზი ქალი; 2. ქართული თოფის ეპითეტი მოხვეადებული კონდახის ყელის

აღსანიშნავად.

ყორე მშრალად ნაგები კედელია, უბრალოდ ნაგებ ქვის ღობესაც ეწოდება.

ყოტი - 1. ბაყაყი, განსაკუთრებით გომბიო (რაზიკ - ჭყონ).
 ბყოტი - გომბიო (ა. შან.); 2. გადმოკარკლულთვალეებიანი ადამიანის ზედმეტი სახელია.

ყრანტი - 1. ყანყრატო (ა. შან.); 2. ძალზე მოხუცი, გადაბერებული ადამიანი.

ყროლობა ცუდი საქმის კეთება, სიავე, სიმყრალე, ცუდი ხასიათია. ამავე დროს ცუდი სუნის გამოცემაა რაიმესაგან, რაც ყარს.

ყუნჭი დაფუტუროებული კუნძია; ხის გამხმარ ნაჭერსაც ეწოდება.

შებერნება შებერვაა, ამავე დროს აქვს დამატებითი მნიშვნელობაც: აღმართის სწრაფად აელას, მთის ფერდობის სწრაფად გათიბვას აღნიშნავს.

შაბოწიწკება რაიმესათვის საყრდენის შედგმაა, მსხმოიარე ხეხილის ტოტებისათვის ბოძკინტის შედგმაზეც იტყვიან; ამავე დროს, ტანად დიდთან სუსტის შემბა, გაძლიერებაა (191, 263).

შათოთქროვება - 1. მოუსვენრობა, აფორიაქება, აწრიალება; 2. წამით შეჩერება-შეყოვნება, ანაზღად შეერთობაა.

შამანი სუსტი გმონახადია არაყისა, იგივე ნაბოლაგარი, ნაბოლარა შეიღსაც შამანი ჰქვია; ასევე ითქმის სუსტ, უფხო, ყინმოკლებულ კაცზე, რომელიც თვითდინებით მოქმედებს, უნიციატყოა.

შამბა მოზერის, ხენას უჩვევი ახალგაზრდა ხარის უღელში გამოქნა, გამოწერთნაა; გუთნის გამართვას, ხენის დაწყებასაც აღნიშნავს. ამ დროს ფშაველი იტყვის: „შავაბო“.

შამდგარი ის არის, წამალა (იგივე კეთი, - გ. გ.), რომ „შაუგდებს“ რძეს და შეყველდება, „შეიკრვის“; რაიმე საქმის წამომწყებს, საქმის დამწყებსაც შამდგარი ეწოდება; დიდობაზე შამდგარი ის პირია, ვინც ყოყლოჩინობს და ამპარტაუნობს, სხვებს ამტკებს თავის თავს.

შამჭდარი, ჩვეულებრივ მაღლა ასული რაიმეზე შემდგარი პირია. რაიმე მორგებულზე, შეფერებულ-შეხამებულზეც იტყვიან.

შაპატივება - 1. კარგი საქმის ჩადენისა და კარგი დამსახურებისათვის საპატიო სახმისის მირთმევაა წვეულების დროს; ხარისთვის ხვნის დრო, ხოლო ძროხისათვის ხბოს მოგების შემდეგ კარგი ხარისხის თვის დიდი უღუფვის დაყრაა. კარისპირულ (სახლის ახლომდებარე) სახნავ-სათესებში ნაკელის შეტანაც *შაპატივებაა*.

შართვა - იხ. დართვა.

შასაყარი, საყარი - 1. მდინარეების, გზების, ბილიკების შესართავი; 2. გადამღები ავადმყოფობა.

შასმა ის არის, ცხენზე ან ვირზე რომ აამხედრებენ ვინმეს; სასმლის ბოლომდე დაღუვა, გამოცლაა. *შასმული* ნასვამი, მთვრალი პიროვნებაა. *ვირზე შასმული* კი გაბრიყვებული, წაქეზებულია.

შასხლეტა სისხლის დენის შეჩერებაა; თოვლ-ყინულზე მოცურება, გადაჩხვება; აგრეთვე ფარიდან ერთი ან რამდენიმე ცხერის ჩამოცილება-გამოცალკეებაზე, მოპარვა-მოტაცებაზეც იტყვიან.

შატანება - 1. შეჭედვა, შეწურთვა, დატანება, შერტობა; 2. ვინმესთვის შინ შევარდნა; პურისათვის ყველის ან რაიმეს შეყოლება.

შატაცება ხელის გავლება, ხელის ტაცებაა; *სულის შატაცება* სულის შეხუთვა, ველარ ამოსუნთქვაა.

შაყრა შეხვედრა, შეჩხება, შეერთება; რაიმე ავადმყოფობის გადადებაზეც იტყვიან: „*ავადობა შამყარაო*“.

შანხვლეტა რაიმეს შერტობა, ჩხვლეტა; (გადატ.) საწყენი სიტყვის თქმა, წყენინება.

შაწყენა რაიმეს წყენინება, რამეზე გაბრაზება, გულდაწყვეტა; მობუზრება მოყირჭებაცაა ერთი და იმავე სატმლისა; საქმის კეთებისა.

შაჭდენა ვინმეს აყვანაა მალღა, რაიმეზე; შეზავება, მორგება, მისადაგება - შეფერებაცაა.

შელხვეა (არაგვისხ. ფშაური) შეხვედრა, შეჩხება; სქესობრივი კავშირის დამყარებასაც ნიშნავს.

შვილი ვაჟი, ვაჟიშვილი, ბიჭია. მნიშვნელობის გაფართოების შედეგად, ზოგადად, ჩამომავლობასაც აღნიშნავს: „*ემანდ ფშავლიძე შვილები* კახეთებით არიან“ (ს. ჯოშარა).

შიბი - 1. ქალების სამკაული, ყელსაბამი: ვერცხლის ძეწკეზე ასხმული ვერცხლისავე ფულის მონეტები და პატარა გამოსახულებანი; 2. კლდეზე გავლებული ისეთი ზოლი, რომელზეც ფეხის მოკიდება შეიძლება; 3. ერთმანეთზე გადაბმული მთები, მთის მასივი, ქედი.

შლარტუნი მადალ ბალახში, შამბნარში შლიგინით, მღუბრ დებლად სიარულია; გრძელკალთებიანი საწვიმრის ან ტანსაცმლის ხშიანობაა სწრაფი სიარულის დროს (შდრ. 191, 272).

შოლტი - 1. კოჭი, თავხეზე გაწყობილი დირეები; 2. საქალმე ტყავი (ა. შან.); საქალმეს უნდა ჰქონდეს ერთი ციდა სიგანე, სიგრძე - შტკაველი და ორი გოჯი (იხ. პირუტყვის ტყავის და ტყავის ნაწარში). ტყავის საქალმედ დაჭრას დაშოლტვა ჰქვია; 3. თასმისაგან დაწნული გრძელი მათრახი, რომელიც ბოლოში გამობმული აქვს საწვეტი - წერილი თასმის ბაწარი. მათრახის დაქნევისას საწვეტი ტყლაშუნობს, ტყვრება.

შიშლიგი ერთ სემანტიკურ ბუდეში მოქცეული პოლისემიური ლექსიკური ერთეულია: 1. მწყემსებს შორის შორიგეობით დაკლული ცხვარი ან ღორია; 2 ცხვრის გაყიდვის დროს ყოველ ოცზე (ან სხვა ოდენობაზე, - გ. გ.) ზედმეტად მიცემული ცხვარი; 3. ოცი ცხვრის მატყლზე ერთი უფასოდ მისაცემა (როცა მატყლს ყიდულობენ თვლით (გასაპარსს, და არა: გაპარსულს) (ა. შან.).

შრეტა მდინარის ტოტის გადაკეტვა, წყლის დინების შეწყვეტა, სხვა კალაპორტში გადანაცვლება „გადგდება“: „დავშირტეო“, - იტყვიან ამ დროს. მისი იერისხეური ფშაური სინონიმია „დაწურვა“, „წყლის დაწურვა“, „ტოტის დაწურვა“; შრეტა აგრეთვე დაღუპვა, მოსპობა-განადგურება, საქმეში ხელის შეშლა, მოცდენაა.

შუშხი - 1. ჭინჭრის თვისება - ხუსხვა; 2. მსგავსი ხასიათი ადამიანისა; სიმკაცრე, შიში და ხათრი.

შხაპანი სახრის შემორტყმის ხმაა. ერთი მოქნევით საკლავი-ხათვის თავის მოკვეთაა აგრეთვე.

ჩამოფხოჭვილი - 1. ჩამოკრეფილი, დაკრეფილი ხილის ხეები; 2. საფოცხვლით თივანჩამოხვეტილი გადათიბული მთის ფერდობი.

ჩამოჯდომა - იხ. (IX თავი).

ჩამჯიღვა - 1. მუჭში დაჭერა, ჩამუჭვა; 2. მკერდში მუშტის (მჯიღის) ცემა, ქადილი, ფიცელი.

ჩანგალი - იხ. (IX თავი).

ჩაფარება - 1. სახლის, ქოხის, საბძლის გადახურვა; 2. ქვევით მიმავალი, დაგორებული ან დაცურებული დაღმართში რომ თვალს მიეფარება.

ჩაფეხვა ხმელი ტოტის ღეწვა-მტვრევით ჩამოვარდნა - დაცემა;

კაცს რომ ფეხი ორმოში ჩაუვარდება, იმაზეც იტყვიან (ამავე მნიშვნელობით დასტურდება კახურშიც), (ა. დღ.).

ჩაქცევა მიიმე ბარგის ან სახნაეისაგან ცხენის, სახედრის, ხარის ჩაწოლა; კაცის ლოგინად ჩავარდნაზეც იტყვიან, **ჩაქცევა** აგრეთვე კაცის ან დიდი ნადირის მოკვლა; სახლის ჩაშლა-ჩანგრევა დიდი თოვლის, ან უპატრონობისაგან; მაღალი ბალახის, ან ყანის ჩათელვა.

ჩაჭიჭმახურება - 1. თამაშობაში ფეხების ხლართვა (რაზიკ. - ჭყონ); ხმის გრეხა სიმღერაში, სტვირის კოხტად დაკვრა (ა. შან); 2. საქმის ჩახლართვა. **მოჭიჭმახურება** კი, ყინვა რომ მოუჭყერს, ის არის; „მოუჭიჭმახურაო“, - იტყვიან ამ დროს.

ჩაკურვილა - 1. ჭიმბური, ცხელი პური ერბოში ჩაყრილი (რაზიკ. - ჭყონ). თბილი პური ერბოში ჩაყრილი (ა. შან); 2. ასევე მოვლმთელად შემწვარი კარტოფილია ერბოში, ან კარაქში ჩაფშენილი, შეიძლება დაეუმატოთ ნიორიც.

ჩიხმაგი მამლის ბიბილოა, ბიჭის ქონორზეც იტყვიან.

ჩრაქე არყის ხის ქერქია, გარედან აყრილი; სიცივე რომ კაცს ყინავს, „**გაჩრაქეაო**“, - იტყვიან.

ჩურგნა, **ჩურგვა** ხბოსა და ბატკნის მიერ დუღის ცურისათვის დრუნნის არტყმაა წოვის დროს; ასევე ჩუქმუშად, ფარულად მუჯღუგუნების კვრა, წარტყმა.

ჩხვლეკა - 1. ჩხვლეტა; 2. საწყენი სიტყვის თქმა, გაკენწვლა, წყენინება.

ცანდი, **ცანდლი** - 1. თუ უღელში შებმულ ხართაგან ერთი სუსტია და არ ეწევა, ან **საქნაური** უსწორმასწორო ზედაპირისაა, მაშინ **საუღლეს**, რომლითაც გუთანი უღლის შუა წელთანაა დაკავშირებული, ადგილს გადაუნაცვლებენ ხოლმე. ამას არაგვის ხეობის ფშავში **ცანდის მიგდებას** // **ცანდლიე შაბმას** უწოდებენ. იერის ხეობის ფშავში ამ დროს კორადან ჯამბარა გადააქეთ გამწვევი ხარისაკენ. ამაზე იტყვიან **ტოლ დაუდო** (**ტოლის დადება**). იხ. „ხენა-თესვის ლექსიკა“; 2. რაიმე მიზეზის გამო ფეხებზე სხვადასხვაგვარად ჩაცმაზეც იტყვიან.

ცეხვა ტაროიანი სიძინდისათვის მარცვლის გაცვლა; უხეშად ჭამაზეც იტყვიან „**ცეხვაესო**“.

ცივაკვრა - 1. ცივად, გაუხურებლად რკინის მკვერავი, ე. ი.

ვერაფრის გამომკვდელი, ცუდი მკვდელი; 2. ჩხირკედელა, უსაქმური (191, 283).

წავდება. 1. გაყრა, გაკეთება (ურდულისა, ჭინჭილაქისა); 2. მიმწყვდევა, მოგდება, გამოუვალ მდგომარეობაში მოქცევა რაიმესი ან ვინმესი: „ბასარას წვეგლო გამოით შალვა“ (ს. აკადი).

წამოხორხორება - 1. ბევრი ერთად რომ წამოდგება და წამოიშლება; 2. დაუპატიებლად ბევრის ერთად თაემოყრა.

წარახუნება - 1. ცოტა ხნით ახმაურება, ოდნავ ხმაურის ატეხა; 2. (ირონ.) უაზროდ რაიმეს თქმა, წამოროშვა.

წახხვერვა - 1. საქონლის მიერ რქების ამოკვრა, რქებით დატაკება; 2. ცივი იარაღის ოდნავ წაკვრა, წვერით კვრა.

წაკლენა - 1. პურის პატარა ნაწილის წატეხვა; 2. ცოტაოდენი ხილის მოკრეფა. ვაშლის მოწყვეტაზე იტყვიან: *ვაშლ წაკლენიეო*.

წერა - 1. ოთხფეხა დაღმეული ძნა (რაზიკ. - ჭყონ), შეიძლება იყოს „სამფეკაის წერა“-ც, (-გ. გ. იხ. შემინდვრობისა და პურეულის ლექსიკა); 2. ბედისწერა: „წერას ხომ არ აუტანიხარ“ (ა. შანი).

წილება ნაწილის მიცემა, რგებაა. *წილება* წილის გაცლას, ქვრქვასაც ნიშნავს.

წილობა იგივე წილ-ბოლო, შთამომავლობაა, მონაგრობაა. ამ მნიშვნელობით იგი მოხუერშიც დასტურდება (159, 702). იგივე ლექსემა გვხვდება ვაჟა-ფშაველასთანაც და შეილიანობას, ჩამომავლობას აღნიშნავს. *წილობა გასაწყვეტო, წილობამც ამოგივარდება!* - წყველაა ფშავში. *უწილო* უშვილოა; 2. ქორწილის დროს *მრიგე* გაშლილ სუფრას ხელში დიდი ხონით ჩამოუელის და ყველას მოხარშულ ხორცს ჩამოურიგებს, რასაც ფშავურად *წილობა* ეწოდება. ასევე სახატო ნამცხვრებისა (ხშიადის, ქადის...) ან ხორცის ნაჭერი, რომელსაც *მრიგე* ურიგებდა მლოცავებს ხატობის დროს. შდრ.: *წილობა* - მოხარშული ხორცის (პურის, ჭადის) პატარა ნაჭერი (თ. რაზიკ., ქართული ენის საუნჯის მასალად, „ივერია“, №56, 1900).

წინწელი ცეცხლის ნაპერწკალია. „*დაგაწინწლაეო*“, - მაშინაც იტყვიან, როცა „სილას გაარტყმენ“ (ს. წიფრანი).

წისქვილი - 1. წისქვილის შენობა მთლიანად. 2. წისქვილის მუშა მანქანა (მფქველი ქვები). ორი მფქველი ქვიდან ერთი *ძირის წისქვილია* (შდრ. ხევს.: *საქვეო წისქვილი*), მეორე - *ზეითა წისქვილი*. *წისქვილა* საბავშვო თამაშობაა ფშავში.

წითა - 1. გოჭის ჭირია, ბატკანსაც ვერება, საქონელს ნახო-
გადოდ, ქათამსაც, სისხლზე გადის (ა. შან.); 2. პატარა, ჩვილი
ბავშვის განავალი.

წითიანი - 1. ფაღარათიანი ხბო, ბატკანი და სხვ.; 2. ჩახერილი
ბავშვი.

წკეპა - 1. ცელის პირის გათხელება გრდემლ-კვერით; 2.
ხანჯლებისა და დაშნების ერთმანეთზე შორტყმის შედეგად გამოცემული
ხმაური.

წუა - 1. ხილის გამოწურული წვენი (რაზიკ. - ჭყონ.); 2.
ასკილის, შვინდის კერკის და სხვ. კურკოვანთა ფქვილმოკიდებული
შაჭამანდი. „სიტყვა, ალბათ, კინობითია წო-საგან“ (ა. შან.).

ჭაკურა დედალი ცხენია; მხდალ, ღაჩარ გაუბედავ, „დადე-
ლებულ“ ადამიანსაც უწოდებენ.

ჭიტა - 1. ვარსკვლავია (იგივე კუდიან ვარსკვლავი); 2. ტარიდან
წამომძვრალი ნართი, როდესაც მისი ამოხვევა ვერ მოასწრეს ან
დასართველად ტარები არ ჰყოფნით; „ძველად ტარს რო გაავსებდენ,
წაფრიდენ ნახსა და იმას ეძახდენ *ჭიტას*“ (მ. წულაური, ს. გომბორი).

ჭიტა ზოგადად სიმცირის გამომხატველი სიტყვაა; პატარა
ტანის კაცზეც ითქმის.

ჭრიანტელი უმწიფარი ტყემლის სახელდახელოდ მოხარშული
საწებელა, ისრიშია. *ჭრიანტელია* აგრეთვე მომწვანო ჭრელი თვა-
ლები.

ხანება დაგვიანება, დაყოვნება; რაიმეს შონას და ხელში
მოგდებასაც აღნიშნავს: „მე უნდა ძაუგს წავიდე, ეგებ ფულები
ვიხანო“ (155, 109).

ხალაპუნა, ფოხლუწა - 1. კაღტი და ფქვილი ერთმანეთში
არეულ-აზელილი და იმის ფაფა ან ანტრია; 2. არეული, დაულაგებელი
და გაუგებარი კაცის ზედმეტი სახელი, მისი ეპითეტი.

ხვივილი ქარის ანუ მდინარის ხმაურია; ცხენის ხვიხინზეც
იტყვიან.

ხიბლიხვანჯარა - 1. ბავშვების თამაში; 2. ჩახლანჯულ-
ჩახლართული საქმე.

ხილება - 1. მოსწრება, ნახვა: „კიდენ *ვიხილებთ*, კულავ ემ
დროსა“ (ს. არტანი); 2. *ხილება* უარყოფით ნაწილაკებთან და
ნაცვალსახელებთან: არ *ვიხილება* - ეჯავრება, დასანახავად არ

უნდა: „ქრეულნი არ მებილებია“ (ს. ვაკისოფელი).

ხირება - ყოფნა, დგომა, გადატ: ყუდილია. „დღე-ღამე ფეკზედა *ქხირია*“ (ს. გომეწარი); იგივე ლექსიკური ერთეული აგრეთვე მიბჯენას, მიწოლას, მიდგმას აღნიშნავს: „ცამედი *ქხირებდა* წვერსა“ (ს. ხელოვანი).

ხირხიელაობა ხიხინია. კაცს რომ ახიხინებს, „*ხირხიელაობსო*“, - იცინა; ამას მომაკვდავზეც ამბობენ; „*რას დახირხიელაობსო*“, - იტყვიან კაცზე, ვინც დაეხეტება. *ამოხირხიელაეება* ძლივს ამოსუნთქეა (იხ. ავადმყოფობის ლექსიკა).

ხიტი - 1. წვრილი ქვა, ღორღი, რომელსაც კედლის მშენებლობის დროს იყენებენ: კედლის მშენებარე პირებს შორის წვრილ ქვას *ჩახიტავენ* და მერე დულაბს ასხამენ; 2. სამკურნალო ბალახი შარდის ხუთის საწინააღმდეგოდ. წამლად გამოიყენება მისი ფეტვის მარცვლის მსგავსი პრიალა თესვები.

ხობერვა - 1. დიდი ტომარა; 2. გაუმადლარი, ღორმუცელა; 2. ძროხის სახელია.

ხუხულა - 1. ქოსა, უჯაგრო ბურვაკი, გოჭი; 2. თმაწვერგაცივინული, ქოსა და მელოტი კაცი.

ქელი - იხ. (IX თავი).

ქელისახოცი - 1. მანდილზე, ჩიქილაზე წასაკრავი უბრალო ფერადი ან ძვირფასი ქსოვილის ნაჭერი; 2. მორწმუნეთაგან ხატისთვის შეწირული ქსოვილის ნაჭერი.

ქეკერა - 1. უდუღო ბატკანი, ობლად გაზრდილი (ა. შან). მისი ან (მათი) გაზრდის გადაწყვეტილების მიღების დროს იტყვიან: „*მოვახებროთ, დავაკეკროთ*“; 2. ობლად გაზრდილი ბავშვი, ზოგს დიდობაშიც შერჩება სახელად (ჩარგალში არის ოჯახი - *ქეკერანი*). იხ. აგრეთვე მესაქონლეობის ლექსიკა.

ქვიშური - 1. ძაბრისმაგვარი, ამობრუნებული პირამიდისებური ხის ყუთი, რომელშიც დაფქვის წინ მარცვალი იყრება; 2. ტყავის სახელი ხის დიდი ნაჭერი, რომელსაც გული ამოღებული აქვს.

ქლა - 1. თოფის სროლა, დაშენა (ა. შან); 2. დაჯახება, შეხეთქება, ცემა, შეჭიდება.

ქლუზა - 1. პურის მოტეხვა; 2. ხილის კრეფა.

ჯავარი - 1. თავისთავად დაჭრეთილი (ხე, რკინა), ღარებივით რო აჩნია და აჭრელეებულია (მაგ. ნიგეზის ხე, ნეკურჩხალი და სხვ.) (ა. შან); 2. საკეცი ჯიბის დანა; 3. ღამაზი, მოხდენილი.

ჯალაფი, ჯალაფნი, ჯალაფობა ოჯახის წევრებია: ოჯახი, ცოლ-შვილი; ცოლი; ძმადგანაყრები. კაცი ცოლზედაც იტყვის: „*ნემ ჯალაფიო*“. მთელ „*ჯალაფობიანად წამოხვიდით*“, – ეტყვიან ქმარს მთელი ოჯახის შემადგენლობაზე ძმად განაყრებსაც *ჯალაფთ* ეძახიან: „*ჯალაფთ* შაყურაე ღორები ჩვენ ხაღორეშიაო“ (ს. ლიშო). ამრიგად, *ჯალაფი* პოლისემანტური სიტყვაა და ტრადიციული „დიდი ოჯახის“ გაგებითაც დასტურდება ფშავში (შდრ. საბა: *ჯალაბი* – დედაწული; *ჯალაბობა* – დედაწულიანობა). *ჯალაფნა* მეზობლად მდგომი ნათესაეი, მეზობელია (188).

ჯანჯღი – 1. ძნელად დასადეჭი ძარღვიანი ხორცი; 2. გაჭირვებით დასაპობი, ნაცხრიანი ხე; 3. (გადატ.) ძალზე შეუპოვარი, ჯიუტი ადამიანი.

ჯინჯიბაკი – 1. დიდი დონეაზია, საყრდენი ბოძი. (*დონეაზი* ორტოტა საღობი მარგილია, საყრდენი ხეა, შიგ ლატნებს უდებენ, *დონეაზს* ივრისხეობის ფშავლები *ორეაბაზს* უწოდებენ); 2. „შაკონვილ შეშასაც *ჯინჯიბაკს* ეძახიან“ (ს. ჯოშარა); 3. *ჯინჯიბაკს* (ფიგურ.) სქელფეხება კაცსაც უწოდებენ. დაბერებულ-გადაყრუებული *გადაჯამერუებული // დაჯინჯიბაკებული, ყრანტი, გონდაკარგული, სიტყვადაკარგულია*.

ჯიჯიტა – 1. გახერქილი გამომცხვარი პური; 2. დაგრეხილი წნელისაგან ამოწნული პატარა რგოლი. *დაჯიჯიტაეებული* – რკალისებურად რქებდაგრეხილი (მაგ. ჭედილა).

ჯურუმი, ჯურუმა – 1. ჯარიმა რაიმე ადათ-წესის დარღვევის გამო; 2. დაჯარიმება ზედმეტი სასმისით, ან დიდი სასმისით დაღუვინება.

ღიალექტური ლექსიკა საღიტერატურო ენის მასაზრდოებელი, მისი ლექსიკური შედგენილობის დახვეწისა და განვითარება-გამდიდრების ძირითადი წყაროა. სპეციალურ ლექსიკასთან ერთად იგი საერთო-საღიტერატურო ენის ლექსიკური ფონდის უმნიშვნელოვანესი კომპონენტიცაა.

ღიალექტური ლექსიკის და, საერთოდ, ღიალექტთა მონაცემებს განუზომელი მნიშვნელობა აქვს საღიტერატურო ენის განვითარების ისტორიის შესასწავლად. ისტორიისათვის კი, ცხადია, ფასეულია როგორც ძველი ქართული ენის ლექსიკური ფორმები და ენობრივი მოვლენები, ასევე ახალი, განსხვავებული ლექსიკური ერთეულები და ენობრივი ფაქტები, რომელთა თავშესაფარიც მეტ-ნაკლები ოდენობით ღიალექტებია.

ენის სასიცოცხლო ინტერესები მოითხოვს, რომ კილო-თქმათა მდიდარი ენობრივი საგანძური გამოვავლინოთ და შევისწავლოთ. შევისწავლოთ ადგილებზე, რეგიონული ექსპლაციების საშუალებით და მწერალთა თხზულებებში აღბეჭდილი მასალების მიხედვითაც.

ღღისათვის ძალზე აქტუალურია მოსაზრება, რომ „ქართული ენის ღიალექტების გარმატიკული წყობისა და ლექსიკური შედგენილობის საფუძველიანი შესწავლა წარმოადგენს ქართული ღიალექტოლოგიის მნიშვნელოვან და პირველხარისხოვან ამოცანას, რომლის განხორციელების გარეშე შეუძლებელია ქართული ენის რიგი საკითხების წარმატებით კვლევა“ (119, 12).

თვით ღიალექტური ლექსიკის სრულად წარმოჩენისა და საფუძველიანი ანალიზის მიზნით მისი დარგობრივად შესწავლისა და სემანტიკური ბუდების მიხედვით გამოვლენის უპირატესობა სხვა მეთოდებთან შედარებით უკვე დადგენილია (179, 193). ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია მეურნეობის ამა თუ იმ დარგთა და ხალხის ყოფის ამსახველ მოვლენებთან დაკავშირებული რიტუალების თანმიმდევრული შესწავლა და აღწერა. ასეთი აღწერის საშუალებით გამოვლენილი მასალა უფრო მისაწვდომი და გასაგებია, ამავე დროს, ეთნოგრაფიულადაც ფასეულია, და, რაც მთავარია, სხვადასხვა ღიალექტური წრიდან მომდინარე ლექსიკური მარაგის ურთიერთობაზე,

მათ შორის იდენტურისა და განსხვავებულის ხარისხის შესახებ დამაჯერებელი მოსაზრებების გამოთქმის საფუძველს გვაძლევს.

რაც უფრო განვითარებულია საზოგადოება, ე. ი. დიფერენცირებულია იგი, მით უფრო საგრძნობია დარგობრივისა და საერთოენობრივის განსხვავება ლექსიკაში. ამჟვე დროს, საზოგადოებრივი განვითარება ინტეგრაციას, ე. ი. სხვადასხვა ენობრივ ჯგუფთა ურთიერთობასაც, გულისხმობს. ამიტომ დარგობრივი ლექსიკის საერთო ენასთან დამოკიდებულებას მხოლოდ ცალმხრივი მიმართულებით ვერ განვსაზღვრავთ. მხედველობაში უნდა მივიღოთ უკუკავშირი, ინტერდიალექტიზმს რომ განაპირობებს (145, 130).

ცნობილია, რომ ისტორიული დიალექტოლოგია წარმოუდგენელია დიალექტოლოგიური ლექსიკოგრაფიის მიერ ამჟამად მოპოვებულ დიალექტურ ლექსიკურ მონაცემთა ქრონოლოგიური კორექტირებისა და სემანტიკური მრავალფეროვნების გათვალისწინების გარეშე (198, 34), რაც ლექსიკური ღირებულების სრულყოფილი დადგენისა და დეტერმინაციის საშუალებას იძლევა. ამდენად, საშური, რომ დროულად და სრულად იქნეს გამოვლენილი ქართული ენის ყველა დიალექტის ლექსიკური მონაცემები, რაც ამა თუ იმ დიალექტურ არეალში მცხოვრებთა ყოველდღიურ სამეურნეო საქმიანობასა და ყოფასთან არის დაკავშირებული.

საერთოენობრივ ლექსიკაში დარგობრივი დიალექტური ლექსიკიდან შედის მოცემული დარგის პროდუქტი - ის, რაც საერთო მოხმარებისაა, და, ამდენად, საინტერესოა მთელი ენობრივი კოლექტივისათვის. რაც შეეხება ამ პროდუქტთა დასამზადებლად სამეურნეო საქმეში ჩაბმულ პირთა მეტყველებას, მათ მიერ სათანადო სიტყვა-გამოთქმების გამოყენებას, ჩვეულებრივ მხოლოდ მოსაქმეთა ვიწრო წრეს არ სცილდება და მათი მეტყველების ენობრივ თავისებურებებს განსაზღვრავს. ენათმეცნიერული თვალსაზრისით კი სწორედ ეს დიალექტური გარეშოა საშური შესასწაველი, რათა საერთო ლექსიკურ ფონდში დიალექტური ლექსიკის ჩართვა დროულად მოხდეს. ამას უმატება ისიც, რომ საერთოენობრივ ლექსიკურ ფონდში შედის დიალექტური ლექსიკის ის ელემენტები, რაც ასახულია ამა თუ იმ კუთხის ხალხის ყოფით მოვლენებთან დაკავშირებულ სხვადასხვა სარიტუალო ზეპირსიტყვიერების ნიმუშებში, ზღაპრებსა თუ ლექანდათქმებში (შდრ.: 146, 234).

ამ მხრივ საყურადღებოა ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემები, რაც კუთხური ლექსიკის აუწყველ საუნჯეს შეადგენს და ბევრი მათგანი ჯერხნობით სრულყოფილად არ არის შესწავლილი და კვლიფიცირებული რეგიონულ მონაცემთა გაუთვალისწინებლობის გამო. ფშაური დარგობრივი ლექსიკის გამოწვლილვითი აღნუსხვა, განსხვავებული ლექსიკური ერთეულებისა და მნიშვნელობების სრულად გამოვლენა - კლასიფიცირება და მათი ლოკალიზაცია კი ხელს შეუწყობს ქართული ენის კილო-თქმების არეალურ შესწავლას, რასაც დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დიალექტოლოგიური ატლასის შექმნისათვის. დაბოლოს, აღსანიშნავია, ისიც, რომ ყოველივე ეს საშუალებას მოგვცემს დავაღვინოთ დიალექტურ მოვლენათა გავრცელების მასშტაბები, წარმოვაჩინოთ ლექსიკურ ერთეულთა რეგიონული და დიაქრონული დახასიათება, განვსაზღვროთ ენის ისტორიის ცალკეული საკითხები და შუქი მოვფინოთ ქართველი ერის მატერიალური და სულიერი კულტურის მნიშვნელოვან საკითხებს.

ფშავში შეურნებობრივი წარმოების მრავალფეროვნებამ განსაზღვრა ამ კუთხისათვის დამახასიათებელი ლექსიკური ფონდის სიმდიდრე, რაც, ბუნებრივია, ძირითადად დარგობრივ ლექსიკაში აისახება. ფშაური ლექსიკის ფასეული ნიმუშები შემონახულია ადგილობრივი მოსახლეობის ყოფაში, სამურნეო ურთიერთობების ამსახველ ხალხურ ქმნილებებში, საკულტო რიტუალებისა და ჩვეულება-რწმენისადმი მიძღვნილ ლექსედა-გადმოცემებში.

დღეისათვის ფშაური დიალექტის ლექსიკური დიფერენციაციის უარყოფა ფშაურის გავრცელების სხვადასხვა რეგიონს შორის ბოლომდე გასაზიარებელი არ ჩანს, ეს კი საყურადღებოა აღნიშნული დიალექტური ერთეულის სინქრონიული შესწავლის თვალსაზრისით, რაც ჩვენ მიერ მოპოვებული მასალის ანალიზით დასტურდება (იხ.: ფშაური ლექსიკის რეგიონული დახასიათების პრობლემა).

ზემოთქმულის თანახმად გასაგებია, თუ რა დიდი მნიშვნელობა აქვს დიალექტურ თავისებურებათა დროულ შესწავლას და გამოვლენას, განსაკუთრებით დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა შეკრება-ფიქსაციას და მათ ლოკალიზაციას ცალკეულ რეგიონთა მიხედვით, რაც გულისხმობს ადგილობრივი მეტყველების თავისებურებათა რეგიონულ, სოფელ-სოფელ გამოკვლევას, ტექსტების ჩაწერას და დარგობრივი ლექსიკური მასალის შეგროვებას.

ზემოაღნიშნული აუცილებელი წინაპირობაა დიდიექტოლოგიური ატლასის შედგენისათვის. ყოველივე ეს კი ქართული დიალექტოლოგიის უპირველესი ამოცანაა დღევანდელ ეტაპზე (96, 184; 119, 17; 198, 32).

ცნობილია, რომ სიტყვა ყველაზე ცვალებადი ერთეულია ენისა. ცვლილება ეხება სიტყვის როგორც გარეგან, ფორმობრივ, ასევე შინაგან – შინაარსობრივ, სემანტიკურ, მხარეს. ამიტომ სიტყვის შესწავლა საინტერესოა როგორც ფორმათა საწარმოებელ სტრუქტურულ ელემენტთა შესწავლის, ასევე სემანტიკური კლასიფიკაციის მიხედვით.

ლინგვისტური ანალიზის თანამედროვე მოთხოვნათა შესაბამისად საკუთრივ სემანტიკურ კლასიფიკაციად მიიჩნევა საერთო-ენობრივი ლექსიკური ფონდისა თუ დიალექტური ლექსიკის დანაწილება სემანტიკურად შემოფარგლულ ჯგუფებად. აღსანიშნავია, რომ სადღეისოდ სხვადასხვა ენისა და დიალექტის მასალაზე ამგვარი დაჯგუფების ცდები სულ უფრო და უფრო იხერხება, თუმცა ჯერ კიდევ შემუშავებული არ არის სიტყვათა თემატური დაჯგუფების საყოველთაოდ გაზიარებული პრინციპები, დიდია სუბიექტური ფაქტორის როლი.

ცნობილია, რომ სემანტიკურ კლასიფიკაციას თემატიკურად დაჯგუფებული სიტყვების სახით ძე. ბერძნები იდეოლოგიურ (იდეოგრაფიულ) ლექსიკონს, „ონომასტიკონს“ უწოდებდნენ, რაც ლექსიკური კლასიფიკაციის ამ პრინციპის არქაულობაზე მიგვანიშნებს. თუმცა, სემანტიკური კლასიფიკაციის ამგვარი სქემაც არ იძლევა იმის საშუალებას, რომ სრულფასოვნად აღიწეროს ენის ლექსიკური ფონდი: „თითოეული სიტყვა, თუნდაც მონოსემიური, სულ სხვადასხვა ცნების ფარდი შეიძლება აღმოჩნდეს, ისევე როგორც თითოეული ცნება შეიძლება ნაირნაირი სიტყვებით გადმოიცეს“ (147, 152-153).

ყველა შემთხვევისათვის ამოსავალი, ჩვენი აზრით, ის არის, რომ სიტყვის მნიშვნელობა საგანთან მიმართებაა და, ამდენად, თუ გავითვალისწინებთ ცნებისა და სიტყვის მნიშვნელობის ურთიერთმიმართების საფუძველს, შეიძლება ითქვას, რომ თავისთავად სიტყვის მნიშვნელობასაც და ხალხში შემუშავებულ ცნებასაც საგანი განსაზღვრავს.

რ. პალივისა და ვ. ვარტბურგის მიერ შემუშავებული სიტყვათა

თემატიკური დაჯგუფების პრინციპის, ანუ „ცნებათა სისტემის სქემის“ მიხედვით, პიროვნული „მე“-სა და „საგნობრივი სამყაროს“ დაპირისპირების საფუძველზე (სამყაროსადმი მიმართული ჩემი, „პიროვნებისეული“ აღქმა, წარმოდგენა, აზრი, მისწრაფებები და გრძნობები) შეიძლება ცნებები განლაგდეს ისე, რომ ყველაფერი გაერთიანდეს სტრუქტურულ მთელში „ცხოვრებისათვის დამახასიათებელი ლოგიკის“ შესაბამისად ისე, რომ გაადვილდეს ენის სტრუქტურაში გარკვევა (შდრ.: 147, 154; 229).

რ. კალიგისა და ვ. ვარტბურგის ნაღვაწის გარდა, ამ მიმართებით ასევე აღსანიშნავია როქეს „ინგლისური სიტყვებისა და ფრაზების საუნჯე (თეზაურუსი)“ (230), რომელიც სიტყვათა თემატიკური დაჯგუფების პირველი ცდაა და ეს ნაშრომი შემდგომ რამდენიმე ენის ლექსიკონისათვის იქნა გამოყენებული.

ასევე უნდა ითქვას შარლ ბალის (227), ფ. დორნზაიფის (228) შემოქმედებითი მემკვიდრეობის მნიშვნელობის შესახებაც.

ზემოაღნიშნულს თუ განვიხილავთ საზოგადოებრივი და ენობრივი ურთიერთობის საფუძველზე, შემაჯამებელი თეზისის სახით შეიძლება ითქვას, რომ ლექსიკის უძველესი ფენის მიმოხილვა, ჩვეულებრივ, სემანტიკურ ჯგუფებად ხდება. ეს სემანტიკური ჯგუფები გადმოსცემენ იმ საგნებსა და მოვლენებს, რომლებიც სავარაუდოდ, აუცილებელია ყოველი საზოგადოების არსებობისათვის. თვით სემანტიკური ჯგუფების გამოყოფა კი, ცხადია, ემყარება სიტყვათა მნიშვნელობებს საგნობრივი მიმართების მიხედვით.

ქართულ ლექსიკოგრაფიულ პრაქტიკაში ამ თვალსაზრისის მიხედვით აღსანიშნავია სულხან-საბა ორბელიანის „სიტყვის კონა“. ლექსემათა ანალიზის დროს ლექსიკოგრაფი არ დალატობს ლოგიკურ პრინციპს – „სახეობით ცნებებს გვარობითის ბუღეში აჯგუფებს და ბუღის გარეთაც განმარტავს მათ ლოგიკური განსაზღვრის ანალოგიურად, ვ. ი. შეძლებისდაგვარად იძლევა ლექსიკური ფონდის საკუთრივ – სემანტიკურ კლასიფიკაციას“ (147, 161).

დავძენთ, რომ ამ მხრივ მუშაობის გაგრძელება აუცილებელი და საჭიროა. მით უმეტეს, თუ გავითვალისწინებთ, რომ საბას ნაღვაწი არ მოიცავს ენის მთელ ლექსიკურ ფონდს (რამდენადაც შეიძლება განვსაზღვროთ მისი სისრულე, რასაკვირველია, პირობითად).

ლექსიკის შექმნის დაგვირგავე სრული თემატიკური ჯგუფების შექმნა და შემდგომ მათი შესწავლა-ანალიზი მომავლის საქმეა. ამ მიმართებით მნიშვნელოვნად უნდა ჩაითვალოს დარგობრივი აღწერა ქართული ენის დიალექტების ლექსიკისა, კუთხური ლექსიკის სწორედ ამგვარი აღწერის მიხედვით მოგვეცემა საშუალება ენისა და საზოგადოების მკიდრო ურთიერთობის სრულფასოვანი გამოვლენა-დახასიათებისა. ეს კი თავისთავად გულისხმობს ქართული ენის ლექსიკის საფუძვლიან შესწავლას, ლექსიკური ფონდის აგებულების გამოვლენა-ანალიზს ქართულ ენობრივ საზოგადოებაში შემავალ ცალკე ჯგუფთა მოსაქმეობის გათვალისწინებით.

სპეციალური და საერთო ლექსიკის ურთიერთობაში ასახულია მწარმოებლისა და მომხმარებლის ენობრივი დამოკიდებულება სათანადო საგნებთან (მოხმარების პროდუქტებთან) და მოვლენებთან (მოხმარების პროდუქტების წარმოებისათვის საჭირო და მის თანმდევ ქმედებებთან). სწორედ ამ მოსაქმეობასა და სამეურნეო ყოფის ამსახველ სხვადასხვა პროცესთან დაკავშირებულ სიტყვა-გამოთქმებში (ტერმინებში) ვლინდება კუთხური და პროფესიული ლექსიკის ის თავისებურებანი, რაც შემდგომ საერთოენობრივი ლექსიკური ფონდის მახასიათებლებადაც შეიძლება იქცეს.

თავის მხრივ სპეციალური ლექსიკა ვერ გაუტოლდება საერთო სასაუბრო ენის ბირთვს, იგი არ ქმნის სპეციფიკურ სრულ ლექსიკურ სისტემას, განსხვავებულს საერთო ენისაგან. სპეციალური ლექსიკის სიტყვები საერთო ენის სპეციფიკურ დანართს წარმოადგენენ... სპეციალური ლექსიკა საერთოენობრივი ლექსიკის ნაწილია (შდრ.: 147, 218).

ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში სპეციალური ლექსიკიდან მრავლად არის შესული სამეურნეო ყოფის ამსახველი სხვადასხვა დარგის სიტყვები, რომლებიც უპირველესად დარგობრივი ლექსიკის კუთვნილებას წარმოადგენენ. თუ ქართული ენის ლექსიკას ამ თვალსაზრისით გულდასმით შევისწავლით, ამგვარ სპეციალურ სიტყვებს თავს მოუყურით, დარგობრივად დავაჯგუფებთ და ასევე გამოვაველით დარგობრივად შესწავლილი კუთხური ლექსიკის ნიმუშებს, მაშინ ხელშესახები გახდება მონაცემი სპეციალური და

დიალექტური დარგობრივი ლექსიკის მონაწილეობისა ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში, რაც საბოლოო ჯამში განსაზღვრავს ქართული ენის პოლივალენტოვნებას (173^ა, 264). ეს კი იმას ნიშნავს, რომ ქართული ენა მრავალმხრივი ღირებულების მქონეა მოხმარების თვალსაზრისით. სწორედ ეს ფაქტია უკუფენილი ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში, რომელსაც მოეპოვება უაღრესად მდიდარი მასალა საზოგადოებრივი ყოფის შესაბამისი დარგებისა თუ ისტორიული პირობების ამსახველი მოვლენების გამომხატველი ცნებების სახელწოდებათა სახით (შდრ.: 147, 230-233).

ვიზიარებთ მოსაზრებას, რომ „ყველაზე ჩამოყალიბებულ ლექსიკურ ჯგუფებს პროფესიული ლექსიკა ქმნის, მაგრამ მოსაქმეობის ამა თუ იმ სახეობასთან დაკავშირებითაც ვლინდება რიგი ლექსიკური თავისებურებებისა, რომელთა შესწავლას ლექსიკოლოგია გვერდს ვერ აუვლის“ (147, 210).

უნდა ითქვას, რომ ენობრივი კოლექტივის სამეურნეო ყოფასა და მის გამომხატველ საქმიანობასთან დაკავშირებული ლექსიკის დაჯგუფება-შესწავლა, შეიძლება ითქვას, დამახასიათებელი ხდება ქართული ლექსიკოლოგიისათვის და, ვფიქრობთ, რომ უაღრესად აქტუალურია საზოგადოებრივი ცხოვრების განვითარების დღევანდელ ეტაპზე. მუშაობა ამ მხრივ დაწყებულია, თუმცა გასაკეთებელი ამ თვალსაზრისით ჯერ კიდევ ბევრია. ბოლო ორი ათეული წლის განმავლობაში აღწერილ-დახასიათებულია სამეურნეო ყოფის ამსახველი ზოგი დარგის ლექსიკა (ო. კახ., 108; ლ. ასათ. - 197^ა). რამდენიმე ნაშრომი ეძღვნება დიალექტური ლექსიკის მთლიან მიმოხილვას დარგობრივად. ამ მხრივ აღსანიშნავია ხევსურულის (აღ. ჭინჭარ. - 179), მთიულურის (ღ. კაიშ. - 106), ქართლის ცალკეული კუთხეებისა (თ. საღარ. - 137; ნ. სააკ. - 136^ა, 136^ბ) და სხვა კერძობითი ხასიათის მრავალი სამეცნიერო ნარკვევი (121, 111, 182, 183, 184, 185 და სხვ.), მათ შორის ფშაურის შესახებაც (44; 47; 48; 50; 51; 53; 54; 55; 56; 57; 62; 63; 68; 69; 73; 74; 76; 83...).

ამგვარი ნაშრომების შექმნა აუცილებლად გვესახება იმ თვალსაზრისით, რომ თანდათან გავარკვიოთ თანამედროვე საერთოენობრივ ლექსიკურ ფონდთან დიალექტური წარმომადგენლობის ლექსიკის ურთიერთმიმართების საკითხი, განვსაზღვ-

რომ, თუ რა ადგილი უჭირავს რაოდენობრივად საერთო-
ენობრივ ლექსიკურ ფონდში დიალექტურ ლექსიკას. ამა თუ
იმ კუთხიდან გამოსული მწერლების თხზულებათა ენის
შესწავლასთან ერთად ამგვარ ნაშრომებს გადაწყვეტი როლი
ეკისრებათ ზემოაღნიშნული საკითხის გადაჭრაში, რამდენა-
დაც ისინი წარმოგვიდგენენ როგორც საკუთრივ ლექსიკურ,
ასევე სემანტიკურ დიალექტებს (სიტყვებს, რომლებიც საერთო
ენაშიც არსებობენ, მაგრამ განსხვავებული მნიშვნელობა აქვთ) მათი
გამოვლინების ორივე სახით, როგორცაა: შენაცვლებადნი (დია-
ლექტური დუბლეტები, შენაცვლებადი მონოსემიური ნაწარმოები
სიტყვები) და შეუნაცვლებელნი (დუბლეტის არმქონენი საერთო
ენაში, ანუ შეუნაცვლებელი ნაწარმოები მონოსემიური სიტყვები,
რომლებიც საერთო ქართული ელემენტებითა და საერთო ქართული
წესით არიან შექმნილნი დიალექტებში).

ისტორიულ-შედარებითი დიალექტოლოგიის და ენის
ისტორიის თვალსაზრისით სწორედ დარგობრივი წესით მოპო-
ვებული დიალექტური ლექსიკური მასალაა საინტერესო, რად-
გან ჩვენი ეპოქის ნიშანდობლივი პროცესი - ურბანიზაციის
მოძალეობა მთას დღეს განსაკუთრებით დაეტყუ და მთის
კილოთა ფასეული, მათ შორის ფშაური, ლექსიკური ერთეუ-
ლების სემანტიკური მრავალფეროვნების გამოკვეთა რევიო-
ნული მონაცემების გათვალისწინებით ამჟამად ძალზე ჭირს,
რადგან, ჯერ ერთი, თვით ფშაელები ცხოვრობენ ტერიტორიულად
საკმაოდ დაშორებულ ადგილებში და, მეორეც, ბარისა და მთის
მომიჯნავე დიალექტებთან გაძლიერებულმა კონტაქტმა უხვად
განავითარა ფშაურში როგორც მორფოლოგიურ თუ ფონოლოგიურ,
ასევე ლექსიკურ და ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა ურთიერთმონაცვლე
ვარიანტები, რაც უმეტესად დარგობრივ ლექსიკაში აისახება და ამა
თუ იმ დარგთან დაკავშირებულ მოსაქმეთა ვიწრო წრის მეტყველებაში
იჩენს თავს.

დღევანდელი ფშავის მეურნეობრივი წარმოების მრავალ-
ფეროვნებამ განაპირობა ის, რომ მდიდარი ფშაური ლექსიკა
სიტყვების მნიშვნელობათა დადგენის მაქსიმალური სიზუსტის
სემანტიკური მრავალფეროვნების გამოვლენისა და საერთოდ,
ლექსიკურ-სემანტიკური ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით

განსაკუთრებულ ყურადღებას იქცევს მეურნეობის ისეთი დარგების თანამიმდევრულად აღწერით, როგორცაა: მიწათმოქმედება, მესაქონლეობა-მეცხოველეობა, მემინდვრეობა, თიბვა. მრავალფეროვანია აგრეთვე სოციალურ ურთიერთობათა ამსახველი, ნათესაობისა და ადამიანის თვისებების, ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი და დაავადება-ავადმყოფობისა და სამკურნალო მცენარეთა ლექსიკა, ასევე საწესრვეულებო ყოფიერების ლექსიკა, სამეურნეო და საოჯახო საქმიანობასთან დაკავშირებული ტერმინები, შრომის იარაღებისა და საკმელ-სასმელთა სახელები და სხვ., რომელთაც დიდი მნიშვნელობა აქვთ ქართული ენის ლექსიკის გამდიდრებისა და მისი ისტორიის სრულფასოვანი შესწავლის თვალსაზრისით. ბევრი მათგანი თავისებური შედგენილობით იქცევს ყურადღებას და, ამასთანავე პირვანდელ სახეს ამჟღავნებს. ამიტომაც ფშაური ლექსიკა ჩვენ დარგობრივად შევისწავლეთ და შევეცადეთ, რაც შეიძლება სრულად აგვეწერა ფშავისათვის დამახასიათებელი მეურნეობის ყველა დარგი. აღსანიშნავია ისიც, რომ მოსახლეთა სამეურნეო ყოფასთან დაკავშირებული საქმიანობა საქართველოს მთიანეთში მეტ-ნაკლებად კვავს ერთმანეთს და, ამდენად, მეურნეობის ძირითად დარგებთან დაკავშირებული ლექსიკის მიმართება მთის სხვა დიდილექტების ამავე დარგების ლექსიკასთან დაგვეხმარება გავარკვიოთ, რა არის მათ შორის საერთო და რაა საკუთარი ჩვენთვის საინტერესო დიალექტისა.

რამდენიმე წლის მანძილზე სისტემაურად, თითქმის ყოველ წელიწადს ვაგროვებდით ტექსტობრივ მასალას და აღვნიშნავდით ფასეულ ლექსიკურ ნიმუშებს. მოვიარეთ ფშაელებით დასახლებული თითქმის ყველა რეგიონი და მასალა მოვიპოვეთ სხვადასხვა სახის ჩანაწერების სახით, რაც საშუალებას გვაძლევს მოვახდინოთ ლექსიკურ ერთეულთა ლოკალიზაცია - კვალიფიცირება რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით. ლექსიკურ-სემანტიკურ ურთიერთმიმართებათა გამოსაკვეთად, რამდენადაც ამის საშუალებას ნაშრომის მოცულობა იძლევა, მოპოვებული მასალა შედარებული გვაქვს ქართული ენის სხვა დიალექტთა (უფრო ინტენსიურად მთის დიალექტთა) ლექსიკურ მონაცემებთან.

რა თქმა უნდა, ამგვარ ნაშრომს სისრულის პროტენზია არ

შეიძლება აქონდეს და არცა აქვს, რამდენადაც ლექსიკა ჩაკეტილი სისტემა არ არის: „იგი განუწყვეტლოვ იცვლება დროში, განუწყვეტლოვ იცვლება მისი კომპონენტების ურთიერთდამოკიდებულება“ (146, 234). ამიტომ, ენობრივი საუნჯის – კილოური მეტყველების აუწყავი მარაგის აბსოლუტური გამოვლენა-აღნუსხვა პრაქტიკულად მიუწვდომელია, ჯერ ერთი, სიტყვათა მნიშვნელობის და საერთოდ დიალექტური თუ სარეთოენობრივი ლექსიკური ფონდის მუდმივი ევოლუციის გამო და, მეორეც, საველე მუშაობის დროს ყოველთვის როდია შესაძლებელი თითოეული სიტყვის ყოველი ნიუანსის გათვალისწინება, ლექსიკური ერთეულების შეკრება-ფიქსაციის რამდენადმე ხელოვნური პროცესის, ბუნებრივ, სასაუბრო გარემოდ გარდაქმნა და აღქმა. ამდენად, შესაძლებლობა განსაზღვრავს შედეგს: ის, რაც უშუალოდ ბუნებრივი კონსტიტუაციისათვის არის დამახასიათებელი და ბუნებრივ გარემოში ითქმის, საგანგებო დაკვირვებისა და კვლევის დროს ყოველთვის როდი მოიხვლთება და აღიქმება იმავე სახით. ფიქსაციისა და შემდგომ შესაბამისი ანალიზის გარეშე კი ლექსიკურ-სემანტიკურ ურთიერთობათა განსაზღვრა, ბუნებრივია, შეუძლებელია (შდრ.: 146, 234).

ამრიგად, მდიდარი ენობრივი საუნჯე – დიალექტური ლექსიკა მუდმივი დაკვირვებისა და საფუძვლიანი კვლევა-ძიების საგანი არის და იქნება თავისი ევოლუციური ბუნების გამო. ფშაური დარგობრივი ლექსიკის ნიმუშებისადმი ყურადღება და გულმოდგინება კი არ დაგვიკლია წლების მანძილზე არაგვისა თუ ივრის ხეობის ფშავის ცალკეულ სოფლებში უბან-უბან, ხევ-ხევ, თუ შარა-შარა წელიწადის სხვადასხვა დროს ნებისმიერ ამინდში ჩატარებული გამოწვლილვითი მუშაობის დროს, იქნებოდა ეს მეცხვარეთა ბინები, „სამთოები“, „კარისპირულები“, „სამხოვრები“, სათიბები, კალოები, ხატობები თუ სხვადასხვა საწესწვეულებო რიტუალები.

ფშაური დარგობრივი ლექსიკის არეალურ შესწავლას ჩვენ მრავალი წელი მოვანდომეთ. საკითხის კვლევასა და საველე მუშაობას შევეუდგეთ 1972 წლიდან. რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით განხილული გვაქვს მიწათმოქმედების, მემინდვრობის, პურეულის, მარცვლოვან – პარკოსან მცენარეთა და პურეული პროდუქტების; თიბვისა და ბალახეულ მცენარეთა; მესაქონლეობა-მეცხოველეობის; ბუნების მოვლენების; სოციალურ ურთიერთობათა და ადამიანის ხასიათ-თვისებების; დაავადება-ავადმყოფობისა და სამკურნალო

მცენარეთა აღმნიშვნელი; საწესხვეულებო (სუფიერი კულტურა, რწმენა წარმოდგენები, საკულტო რიტუალი და მაგიური ქმედებანი); მშენებლობის, შეშისა და ცეცხლის; მეფრინველეობის; მეფუტუკრეობის, მებოსტნეობა-მებაღეობისა და მეხილეობის, აბჯრის ლექსიკა.

მოპოვებული მდიდარი დიალექტური დარგობრივი ლექსიკური მასალის ანალიზის შედეგად შესაძლებელი ხდება გამოვავლინოთ:

1. სიტყვათა ექსტენსიონალზე დამოკიდებული პიპონიშია, პიპონიშიის პრინციპი - ერთი სემანტიკური ველის ფარგლებში ზოგადი მნიშვნელობის მქონე სიტყვის მიერ უფრო სპეციფიკური მნიშვნელობის მქონე სიტყვის დაქვემდებარება, რომლის დროსაც ცალმხრივ იმპლიკაციასთან გვაქვს საქმე: წვერი (მაგალითად, „იაბო“) გულისხმობს იმ მნიშვნელობას, რომელიც კლასისათვის („ცხენი“) არის დამახასიათებელი და სწორედ ამიტომ არის იგი გაერთიანებული მოცემულ კლასში, მაგრამ „კლასი არ გულისხმობს თავისი წვერის მნიშვნელობას“ (125, 224)

კუთხური ლექსიკის დარგობრივად ასახვის დროს ლექსიკური ერთეულების სემანტიკური ბუდეების მიხედვით ასახვა-წარმოდგენისას მყარდება პიპონიშიური მიმართება: ზოგადი მნიშვნელობის სიტყვა იქვემდებარებს კერძო მნიშვნელობის მქონე სიტყვებს და ამ გზით წარმოიქმნება სუბორდინაციული მიმართება კლასსა (სემანტიკური ველი) და მის წვერებს შორის (ლექსიკური ერთეულები). მაგალითად, შდრ., ერთი მხრით, „ცხენი“ (კლასი) და, მეორე მხრით, ფშაურ დარგობრივ ლექსიკაში დადასტურებული პიპონიშიური მიმართებანი (წვერები): კვიცი, იაბო, და მისი სახეები: *გამქცევი // შორბოლი // მედოღე, გულიანი // ხანიერი, გულფთიანი; ულაყი, აჯილდა, ფაშატი // დედა ცხენი; საფერკე* და მისი სახეები: სრული, მატარებელი, ჩაქაქა; იორლა და მისი სახეები: *მატარებელი // ნაბიჯის იორლაი, გამალეებული; ჯაგლაგი // ლაჯლაჯა, უმანძილო, გაუხანო, რბილი ცხენი; საპალნე* და მისი სახეები: *ნაბიჯიანი ან ჩქარნაბიჯიანი* (იხ: საჯდომი და საბარგე პირუტყვი).

ან კიდევ: *ძნა* (ძნების გროვა) - სემანტიკური ველი და ფშაურში დადასტურებული მისი პიპონიშიური მიმართებანი: *ხადურა // კადურა // კანდოურა, რეულა, წერა, (ორფეკაის წერა, სამფეკაის წერა), მელეური, ხუთულა, // კუთულა* (იხ: პურეულისა და მარცვლოვან-პარკოსან კულტურათა მოყვანა) და ა. შ.

„თუ ენის ლექსიკა მოწვესრიგებული სიმრავლის შთაბეჭდილებას ტოვებს, ეს მხოლოდ იმიტომ, რომ სემანტიკურ ველებსა და მის წევრებს შორის, ან თვითონ სემანტიკურ ველებს შორის სუბორდინაციის მიმართება გვაქვს“ (125, 225). ამ თვალსაზრისით დიალექტური ლექსიკის დარგობრივად შესწავლა გვეხმარება, რომ კუთხურ სიტყვათა მნიშვნელობების ინტერპრეტაცია მოვახდინოთ არა მხოლოდ სემანტიკური ველის დონეზე (რაც უფრო ზოგადია), არამედ საკუთრივ წევრების დონეზე (გამოწველივით, დამატებით მნიშვნელობათა გამოვლენა - ზუსტი კლასიფიკაციით). „ხშირად ჩვენ გვიჭირს არა მარტო ნასესხები, არამედ მშობლიური ენის სიტყვების ინტერპრეტაციაც კი კლასის წევრების დონეზე და ვემაყოფილდებით მხოლოდ მათი ინტერპრეტაციით სემანტიკური ველების დონეზე ალბათ, ბევრმა ქართველმა არ იცის, თუ რა განსხვავებაა „ქუნე“, „ტაიჭი“, „მერანი“, „რაში“ სიტყვებს შორის სემანტიკური თვალსაზრისით. მაგრამ, რადგანაც ვველა მათგანი „ცხენის“ მნიშვნელობას შეიცავს, ჩვენც ვემაყოფილდებით მხოლოდ იმ საერთო ცოდნით, რაც ამ სიტყვებს აქვთ სემანტიკის დონეზე“ (125, 225).

სწორედ აღნიშნული ხარვეზის აღმოფხვრას ითვალისწინებს დიალექტური ლექსიკის დარგობრივი შესწავლა არეალური თვალსაზრისით, რამდენადაც თვითონ „სემანტიკური ველის ექსტენსიონალი უფრო მეტია, ვიდრე ამ ველში შემავალი სიტყვებისა, მაგრამ ერთ სემანტიკურ ველში შემავალი სიტყვების ინტენსიონალი უფრო მეტია, ვიდრე თვითონ სემანტიკური ველისა“ (125, 224). ამიტომაც შეიძლება ითქვას, რომ გამოწველივითი სემანტიკური ანალიზი პიპონიმიურ მიმართებას, ნაკლები ექსტენსიონალის მქონე დიალექტური ლექსიკური ერთეულების გამოვლენას გულისხმობს ერთი (მოცემული) სემანტიკური ველის ფარგლებში, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ამჟამად, დიფერენცირებული საზოგადოების დროს, როდესაც უფრო საგრძნობია დარგობრივისა და საერთო ენობრივის განსხვავება ლექსიკაში. სამეურნეო თუ ყოფით საქმიანობაში ჩაბმულ მოსაქმეთა მიერ შემდგარი ნებისმიერი ენობრივი ჯგუფისათვის დამახასიათებელ სპეციალურ ლექსიკაში გამოიყოფა მძლავრი ფენა მოცემული საქმიანობის ამსახველი სემანტიკური ველის ფარგლებში სუბორდინაციული მიმართებით ერთმანეთთან დაკავშირებული ლექსემებისა. მაგალითად:

1. *თივა* - ზოგადი მნიშვნელობის სიტყვა, იგივე კლასი (სემანტიკური ველი) და მისი სუბორდინაციული მიმართებანი - კერძო მნიშვნელობის მქონე სიტყვები (წევრები, ერთეულები): *ბაწირი, ქოლა, ტვირთი, კირჩხა, ხარი, ზვინი // საგორე // ვაგლი* (იხ. თიბვის ლექსიკა);

2. *ტუმი* - უქვო, ნოყიერი, კარგი მიწა - სემანტიკური ველი (იგივე კლასი) და მისი პიპონიმიური წევრები: *ნამსუქნი, მადლიანი, ნაზროხალი* (← *ნაძროხალი*), *კელნაქნარი, ნამპლიანი, დედიან მიწა, გულის მამული // გულის მიწა, შაძლებული მამული* (იხ. მიწათმოქმედების ლექსიკა) და სხვ.

შდრ. ასევე შეშისა და ცეცხლის ლექსიკიდან: *ხე* - კლასი (სემანტიკური ველი) და მისი სუბორდინაციული მიმართებანი (წევრები, ერთეულები): *ბოჯოლა, ბოჯოჯღი // ბოჯოჯღა, გამოკოკრვილი, გამონირთული, დაჭრეხილი, ზეხმელი, კორჩხლიანი, მდგმოიარე, ნაყვერი, ჯიჯგი, ჯღანჯღი*;

3. *შეშა* - სემანტიკური ველი (კლასი) და მისი პიპონიმიური მიმართებანი: *მორი, მჭენარი, ნათოსი, ნაკოდალა, ნარიყი, ნაწვერალა, ნაკეზი, ნივზური, სათაურა // სათაურაჲ, საკარე შეშა, პლახი // ნაქნევი, ძელა, ყუნჭი, ჩირეხი...*

ამავე დროს, ანგარიშგასაწევი იხიც, რომ საზოგადოებრივი განვითარება სხვადასხვა ენობრივ ჯგუფთა ურთიერთობის გაცხოველებასაც გულისხმობს.

2. ლექსიკურ ერთეულთა გავრცელების ძირითადი და ლატერალური არეალები არაგვისა და იურის ხეობის ფშაველთა მეტყველებისათვის დამახასიათებელ ლექსიკურ ერთეულთა კლასიფიკაცია და მათი ლოკალიზაცია რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით, რაც გამოკვლევაში გზადგზა, დარგობრივი ლექსიკის ამსახველ პარაგრაფებშია მოცემული და ამომწურავად ცალკე თავდაც არის წარმოდგენილი (იხ. ფშავური ლექსიკის რეგიონული დახასიათების პრობლემა). დარგობრივი ლექსიკის ამგვარი სახით შესწავლა და განსხვავებულ ლექსიკურ ერთეულთა გამოვლენა კი მნიშვნელოვანია, რამდენადაც ამ ამოცანის გადაჭრა ხელს შეუწყობს ქართული ენის კილო-თქმათა არეალურ შესწავლას.

3. დიალექტურ სხვაობათა ლექსიკურ-სემანტიკური სტრუქტურა: სიტყვათა პოლისემანტურობა, რაც სხვადასხვა შინაგანი თუ გარეგანი (ლინგვისტური თუ ექსტრალინგვისტური) ფაქტორის ზემოქმედების

შედგებად სემანტიკური მოცულობის ცვალებადობას ითვალისწინებს ფშაური დარგობრივი ლექსიკის ამგვარი წარმოდგენა-განხილვის დროს ყოველ ცალკეულ პარაგრაფსა თუ თავში ასახულია არალინგვისტური ფაქტორები: რეგიონული მონაცემები - სიტყვის მნიშვნელობაში რეგიონული მომენტის გათვალისწინება (რაც სიტყვათა გეოგრაფიულ პროექციას ითვალისწინებს); ეთნოგრაფიული არეალები და, რა თქმა უნდა, ლინგვისტური ფაქტორებიც, როგორცაა: ა) სიტყვათა მნიშვნელობის ქრონოლოგიური კორექტირება; ბ) კონოტაცია; გ) სემანტიკური ძვრები; დ) რეინტერპრეტაცია.

ჩამოთვლილი ფაქტორების გათვალისწინება ლექსიკური თვალსაზრისით მოცემული არეალის სრულყოფილი დიალექტოლოგიური დახასიათების წინაპირობაა. ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია ზემოხსენებულ მოვლენათა გათვალისწინებით აღნუსხული ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემები, რაც საშუალებას გვაძლევს მოვახდინოთ ლექსიკური ღირებულების სრულყოფილი დადგენა და დეტერმინაცია, ამომწურავად განვმარტოთ მრავალი იშვიათი სიტყვა და იდიომური ერთეული, რაც კუთხური ლექსიკის საგანძურს შეადგენს; ბევრი მათგანის სემანტიკური მრავალფეროვნება კი ჯერ კიდევ სრულად არ არის დადგენილი, და, ამდენადვე, არც სათანადოდ არის კვალიფიცირებული.

ამ მხრივ საინტერესოა დარგობრივ ლექსიკაში ასახული:

ა) ლექსიკონში შეტანილი და დახასიათებული სიტყვები, რომელთა დამატებითი, განსხვავებული ფშაური მნიშვნელობანი გათვალისწინებული არ არის და ამდენადვე, არც სიტყვის ლექსიკური ღირებულება და სემანტიკური პარალელებია სრულყოფილად წარმოდგენილი;

ბ) ლექსიკური სინონიმია, სინონიმურად მონაცვლე ლექსიკური ვარიანტების არსებობა თვით ფშაურში;

გ) ფშაურსა და სხვა დიალექტებში ერთი და იმავე მნიშვნელობით დადასტურებული ლექსიკური ერთეულები, რომელთა ფშაურში გავრცელებულობაზე დღემდე არ არის მითითებული;

დ) პოლისემანტური ლექსიკური ერთეულები მათი დამატებით, განსხვავებულ მნიშვნელობათა (სემანტიკური პარალელების) გავრცელების განმსაზღვრელი ტერიტორიის (დიალექტური არეალის) დადგენით;

ე) პოლიემბანტური ლექსიკური ერთეულები რვეიონულ დაყოფას დაუქვემდებარებელი, თავისუფლად მონაცვლე დამატებითი, განსხვავებული მნიშვნელობებით (სემანტიკური პარადელებით);

ვ) დღემდე აღუნუსხავი სიტყვები და იდიომური გამოთქმები, რომელთაც დიდი მნიშვნელობა აქვს კილო-თქმათა მდიდარი ენობრივი საგანძურისა და ენის ისტორიის შესწავლისათვის.

საველე მუშაობის დროს მოპოვებული, დარგობრივ ლექსიკაში ასახული და აღნიშნული ფაქტორების მიხედვით კვალიფიცირებული ფშაური ლექსიკის საინტერესო ნიმუშებს ამჯერად წარმოვანთ წყლით მბრუნავი წისქვილისა და მეწისქვილეობის ლექსიკის ანალიზის მიხედვით.

წყლით მბრუნავი წისქვილის ფშაურ ლექსიკაში შემონახულია ბევრი სიტყვა, რომელიც დღესაც დამახასიათებელია ადგილობრივი მეტყველებისათვის და მრავალი მათგანი სპეციალურ ლექსიკონებშიც არის შეტანილი: *ალატი* (ქართლ., ფშ., ხევს., მოხ., თუშ.) - ხის ყუთი, რომელშიც ფქვილი ჩადის; *ბუჭულა* // *ბუჭურა*, იგივე *ჭურულა* - პატარა წისქვილი; *დაკელი* (ხევს., ფშ.) - ნამწვრის ფერფლი; ფირფლი; *ნაჭლიკა* - ხის ღარი, საიდანაც საფქვავე წისქვილის ყელში ჩადის. ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ხევსურულშიც. მისი მთიულური შესატყვისია *ნავი*, მოხეური - *ნაველა*; *სარუე* - არხი, რომელშიც წყალი მიედინება (შდრ. ასევე: მოხ.), *საჟური* - ერთი წყლის რუს შემდეგ გაკეთებული მცირე რუ, იმ წყლის წასაყვანად, რაც პირველ რუს გახდის; *სადორე* (ხევს., ქართლ., მთიან., მთიულ.) // *სადვარე* - ქვედა სართული წისქვილისა; *ფირქლი* - ძალიან მცირე, ერთი ბეწო; *ფშანტალა* - ძალიან რბილი ქვა; *ქრიჯა* // *ქრიჯაი* (ფშ., ხევს., თუშ.) - ალატიდან ფქვილის ამოსაღები ნიჩაბი, ჩამწა.

მრავალი ლექსიკური ერთეული მნიშვნელობის მხრივ საერთოა სხვა დიალექტებთან, სპეციალურ ლიტერატურაში 'ზოგი მათგანი ფონეტიკური სახესხვაობით არის დამოწმებული და მიჩნეულია სხვა კუთხის კუთვნილებად, სინამდვილეში ფშაურშიც გვხვდება. ასევე არ არის ფიქსირებული სხვა დიალექტებთან ფორმით ერთნაირი, ხოლო შინაარსით განსხვავებული ლექსიკური ერთეულები, მათი სრული გამოვლენა-აღნუსხვა კი შესაძლებლობას მოგვცემს ეთნოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინებით ზუსტად განვსაზღვროთ

დიალექტების გაერცვლების არელები და შესაბამისად მოვახდინოთ დიალექტური ლექსიკის კლასიფიცირება და ლოკალიზაცია.

ალატი (მთ., მოხ., თუშ., ხევს.) – საფქვილე ხის ეუთი, რომელშიც ახლად დაფქული ფქვილი ჩადის. ამავე მნიშვნელობით დასტურდება იგი ფშაურშიც.

კოდის წისქვილი. ფიქსირებულია ამ ლექსიკური ერთეულის (გურ. და იმერ.) მნიშვნელობანი: ერთთელიანი პატარა წისქვილი. ღარის ქვემოთ ჩადგმული აქვს ხის კოდი, სადაც წყალი ღარიდანვე უცემა ბორბალს და ატრიალებს; ღარის ნაცვლად ძალზე დაქანებული ქვის ან ხის მილი აქვს, წყალი ცოტა უნდება. *კოდის წისქვილი* ფშაურშიც ყოფილა გაერცვლებული. ეს არის წისქვილი, რომლის საღვარეშიც წყალი კოდით (ან კოდებით) მიედინება. იგი იყო ორნაირი: კოდის სათავე ჰქონდა ფართო, ბოლო კი – ვიწრო. ეს იყო *ღარის კოდი*. მეორენაირი კოდი იყო როგორც კასრი, მოკლე. რამდენიმეს გადააბამდნენ ხოლმე ერთმანეთს. „*კოდის წისქვილი* იქ იცინან, საცა ბატარა წყალ მიდის. წინა ფშაურში იცის, ვანკვეშიაც არის, ძველად აქაც ყოფილა“ (ს. შუქო, პ. კუწაშვილი).

სამაქნენი (← სამანქნენი), იგივე მანქანანი (მთ., ხევს.) – წისქვილის ამწვე-დამწვევი მოწყობილობა.

სარეკელა (ხევს., იმერ., ზ. აჭარ.) – ხის პატარა, თავკომბალის ფორმის პალო, რომელიც ერთი ნაპირით (თავით) დოლაბზე ძევს, ხოლო მეორეთი ნაჭლიკასთან არის შეერთებული. წისქვილის ტრიალისას *სარეკელა* ხტუნაობს, არხევს ნაჭლიკას და ეს იწვევს მარცვლის თანაზომიერ დენას წისქვილისაკენ. ეს ლექსიკური ერთეული ფშაურშიც ამავე მნიშვნელობით დასტურდება, ოღონდ, აღსანიშნავია, რომ ნაჭლიკას უკავშირდება *სარეკელას ხმალი*, რაც სპეციალურ ლიტერატურაში ჯერხნობით აღნიშნული არ არის, ბაჩანასთან სარეკელას სინონიმად *კუენი* გვხვდება: „ზოგი ბუჭულა დამდგარა, *კუენს* აღარ აკაკუნებსა“.

სარუე (ხევს.) – წისქვილის წყლის არხი. ასევეა ფშაურშიც: სარუე არხია, რომელშიც წისქვილის მამოძრავებელი *წისქვილის წყალი* მოედინება.

ყივილი (ხევს.) – როცა წისქვილს საფქვავე შემოაკლდება და ქვა ცარიელი ბრუნავს, იმაზე იტყვიან. ასევეა ფშაურში. ამ დროს წისქვილი შეიძლება „გახურდეს, გასქდეს“ და სხვ.

ბაქანი - სალიტერატურო ქართულში დამკვიდრებული მნიშვნელობის გარდა, აქვს განსხვავებულიც: საჩუქლის ხის რკალი (ქნისის ხეობ.). აღნიშნული ლექსემა ფშაურში წისქვილის ბორბლის ფთის (← ფრთის) შემადგენელი ნაწილია: *ფთას აქვს ბაქანი და ება*, ხოლო ზურგის მხარეს სიმაგრისათვის აქვს *გვერდი*, წყალმა რომ არ გატეხოს და მალე არ დაილიოს.

გულთგაცევენა, გულის გამაგრება - ძირის წისქვილში ღერძის ირგვლივ ადგილი - *საღერძე* ამოვსებულია ხის ორი ნახევარკალისებური სოლით, რათა მარცვალი არ ჩაცვივდეს წყალში, „წისქვილს გულთ არ გვედინოს“. როცა ღერძსა და გულთ შორის თანდათან ადგილი მაინც რჩება და მარცვალი იბნევა საღერძეში, ამას *გულთ გაცევენას* ეძახიან. ასეთი წისქვილი *გულთგაცევილია*. გულის ზომასზე დაყენებას, რომ შიგ ღერძი თავისუფლად მოძრაობდეს და არც მარცვალი გაატაროს, *გულის გამაგრება* ეწოდება.

დაფარებული - „მიწით აფარებდნენ წისქვილებს ბანურად წინათა, - *დაფარებულს* ვიტყვი, ეხლა კი საბძღურად აკეთებენ, კაკვებ გაუკეთებენ“ (ს. ელიაგზა, ს. მუქო).

თავანკარი სუფთა, გარჩეული ხორბლისაგან დაფქული ყველაზე კარგი ხარისხის ფქვილია; მისი სინონიმია *წმინდა. თავანკარა* (ლექს.) - კარგი, არაჩვეულებრივი.

კალოს სანაპირო ფიცრები // წისქვილის ნაპირები // წისქვილის გარემურგელობა - ორი მორკალული ხე, რომელიც შემოწყობილი აქვს წისქვილს კალოს ირგვლივ, რათა ფქვილი არ გადაიყაროს (ს. აკადი, ს. შუაფხო) (მღრ. ხევს.: *სანაგრამოე*; აჭარ.: *საგვერდულევი*; მთიულ.: *საგარემო*).

მოგდება სარუეში წისქვილის წყლის გამოყვანა-მიშვებაა. ამგვარი წყალი *მოგდებულია*. სპეც. ლიტერატურაში დადასტურებულია ამ სიტყვის გურ., იმერ., ლექს. მნიშვნელობანი: 1. მოხურვა კარისა; 2. პირუტყვისაგან ვადაზე ადრე მოგება ნაშიერისა; მკვდარი ან ცოცხალ-მკვდარი პირუტყვის (ხბო, კვიცი, ბატკანი, თიკანი) შობა დროზე ან ნაადრევად; მკვდრად ან ცოცხალ-მკვდრად შობილი.

საწისქვილო. 1. ადგილია, სადაც წისქვილი უნდა აიგოს. ამ მნიშვნელობით ეს ლექსიკური ერთეული არაგვის ხეობის ფშაურში დასტურდება. „*საწისქვილო*“ იმ ადგილზე უნდა იყოს, საითაც წყალი მოაღის“ (ს. შუაფხო). „*საწისქვილო* ის არი, რომა წყალი

საით მოაღის“ (ს. მუქო). ისეთი *საწიქვილო*, სადაც წიქვილის წყალი საკმარისი რაოდენობით უდგება და თავლადად მიმდინარეა, *ღონიარ საწიქვილოა*. 2. *საწიქვილო* წიქვილში წასაღებად გამზადებული მარცვლეულის სახელიცაა.

წყლის სხმა. ღარში მომდინარე წიქვილის წყლისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ღარის გამოთლას: ღარის უხვორ-მასწორო ზედაპირი სათქამურიდან წამოსულ წყალს აჩქარებს, მადლა სტეორცნის. ამ დროს იტყვიან, - „წყალს ახხამსო“.

დაბოლოს, ჯერხნობით აღუნუსხავი და გამოუვლენელია და, ამდენად, არც სათანადოდ არის კვალიფიცირებული წყლით მბრუნავი წიქვილისა და მეწიქვილეობასთან დაკავშირებული სიტყვებისა და იდიომურ გამოთქმათა დიდი ნაწილი, რაც კუთხური ლექსიკის მდიდარ ფონდს შეადგენს და განუზომელი მნიშვნელობა აქვს კილო-თქმათა ენობრივი საგანძურისა და ენის ისტორიის შესწავლისათვის.

ათქამება ღარში წყლის აჩქარებაა. ღარის თავში, სათქამურში, დაგროვილი წყალი ღარში გადადის, საიდანაც აჩქარდება, *ათქამებას იწყებს*.

ალატ მკლავეები // წიქვილის მკლავეები წიქვილის საბუდრის შემადგენელი ნაწილია, კუთხად გათლილ ორ ხის მორს აერთებს ერთმანეთთან. მათზე დასახლებულია (უძრავად გატყვილი) *ძირის წიქვილი*.

ბუნაგ შიით გამთბარი ეწოდება შესანახად დაბინავებულ მარცვლეულს, რომელიც გათბა.

გადასაგდები ფიცარი - ფიცარი, რომლის საშუალებით წიქვილის არხის ბოლოში, ღარის თავთან, სათქამურთან, ხდება წყლის რეგულაცია. ამ ფიცრით წყალს გადაუგდებენ. იქვეა *წყლის მოსაგდები ფიცარიც*.

გამართული წიქვილი კარგად მფქვაე წიქვილია.

გულამოსმული - ძირის წიქვილის შუა გულის აწეულობა.

გულგამედნებული - შუაგულდადაბლებული ძირის წიქვილი, რომლის ნაპირა მხარე საკოდელათი უნდა მოიჭრას, დადაბლდეს. ასეთ ქვას *ნაპირმოსაჭრელიც* ეწოდება.

გულთსამაგრი ხის სოლებია, რომლებითაც წიქვილის *დაფორმებულ* (მოფონებულ) გულს მოჭედავენ (გამაგრებენ) ხოლმე

იმ მიზნით, რომ ღერძსა და გულს შორის ადგილი არ დარჩეს.

გულმოსატრელი - წისკილის ქვა, რომელსაც გული ზომაზე მეტად აწეული აქვს და საკოდელათი უნდა მოიჭრას“, დადაბლდეს.

დალიშვება - დანაყვა, დაფხვნა

დაფოფრაქება წისკილის გულის მოფონებაა. ამ დროს ღერძსა და გულს შორის ადგილი რჩება და მას *გულთსამაგრით* - ხის სოლებით მოჭედვა უნდა.

დატოტნა - დაკენკვა რაიმეში.

დატატვა - მსხვილად მოკოდვა, დატატული - მსხვილად მოკოდილი.

დატრიალება - წისკილის ქვის მფქვევი პირების ერთმანეთთან ცუდი შეხება და ცუდად ფქვა, რაც გამოწვეულია მათზე ზედმეტად ამობურცული ადგილების, *ღოჯების* გაჩენით.

ზომის დაგება - საფქვევის ზომიერად მიდინების რეგულაცია საჭირო ხარისხიანი ფქვილის მისაღებად.

თაველადად მომდინარე // ღონიარი საწისკილო - ადგილი, სადაც სარუეში წყალი საკმარისი ოდენობით მოედინება; საკმარისი წყალი სარუეში.

კალოს სანაპირო ფიცრები იგივე *წისკილის ნაპირები* // *წისკილის გარემურგელობა*.

კატკატა // კატკატა, კატკატის ჩაგდება - საღვარის ნიადაგზე გამაგრებული ქორიზონტულად გადებული მუხის ბრტყელი ღერძი (ძელი), რომელზეც *ბორბალი ტრიალებს და ვერდნობა მას. ფარცხის ხეს რკინის ან ქვის კატკატა* // კატკატა აქვს, რაზედაც ვერდნობა *ბორბალი თავისი კოჭით. კატკატის ჩაგდება* იციან ფარცხის ხეში ამოჭრილ ბუდეში. კატკატს შუაფხოში *თვალს* ეახიან. ხევესურეთში - *სადბის ხეს*.

კოჭი // კოჭა - წისკილის ბორბლის შემადგენელი ნაწილი.

მანქანათგალი // სამა(ნ)ქნეთგალი - წისკილის ამწვე-დამწვეი მოწყობილობის - სამანქნის შემადგენელი ნაწილი ფარცხის ხესა და სამანქნე ხესთან ერთად.

მბილად ფქვა კარგად ფქვაა, ხოლო *მბილად დაფქული* კარგი ნაფქვევია, ქატო არა აქვს.

მესაფქვე წისკილში დასაფქველად მიტანილი საფქვევის პატრონია.

მფქავი ქვა. „ზეით წისკილი“ უფრო მაგარია, მუშა ქვაა, მას

მეჭაე ქვას უწოდებენ.

ნაპირმოსატრელი - იგივე გულგამეედნებული წისქვილის ქვა, რომლის ნაპირი საკოდელათი უნდა მოიჭრას.

ნატიტყელი „ზომაზე მეტად მბილად დაფქულია. წისქვილ დასჯდომიყო და *ეტიტყლა*. *ნატიტყელი* კარაქივით არი, ხელს ეკრვის“ (ს. ულიაგზა).

ნატლიკაის ღამბი. ბაწარია, რომლითაც ნატლიკა ჳვიმურსეა მიბმული.

რაკუნი წისქვილის გამრუდების შედეგად გამოცემული ხმაურია. რიოში ფშაურში უსუფთაო ქატოიანი ფქვილია. შდრ. საბა - შერყუნილი.

საბუდარი - წისქვილის შენობის იატაკი, იგივე ნიადაგი.

სათბე. წისქვილის ბორბალს აქვს *სათბე* (← საბთე ← საფთე ← საფრთე), *სათბე ალაგი*, სადაც ჩასმული აქვს *ფთეები*, რომლებიც გვერდზე გადახრით, *გურგვალთ* არის ასხმული, რომ წყალი ერთდროულად რამდენიმეს მოხვდეს (ნ. კიდევ ბაქანი).

სამაღობი (← სამაღლობი?) ღარში გამომდინარი წისქვილის წყალი ზამთარში ბორბლის მთებს ვეღარ მიუწვდება და მაშინ ღარში *სამაღობს* უყენებენ. ამ დროს *წყალი ამოიწვეს* და ფრთებს *გასაშუალებით* დაეჯახება.

სამბილობი // სამბილობელი ადგილია ძირის წისქვილის მფქვაე პირზე, იგივე *საწმინდები*, რომელიც *სანახორხლეს* (იგივე საღერღელის) შემდეგ იწყება და *საპირობემდე*. წისქვილის პირის კიდემდე ვრცელდება. ამ ნაწილში წისქვილის პირი წმინდად არის მოკოდილი *თვეზიფხურად* (თვეზის ფხასავით და მსხვილად ნაფქვაეი (ნაღერღალა) *წმინდად იფქება*, *მბილად დაფქულად*, *ფირფლად* ან *დაკვლად* გადაიქცევა და გადადის წისქვილის ქვის კიდზე. *საპირობეში*. ლექსიკონებში ფიქსირებულია *სამბილო* - *ბამბის ქსოვილი*, რომელსაც დანიშნულს ნიშნად აძლევდნენ.

სანახორხლე // სანაკორჳლე // საღერღელი - წისქვილის მფქვაეი პირის (კალოს) ადგილი *წისქვილის ველის* ირგვლივ *სამბილობელამდე*, რომელიც რკინის კვერითაა *დაჳაკული*, მსხვილად მოკოდილი. მისი *დაჳოჳნაც* და (*დაჳენჳეა*) იციან. ამ ადგილას წისქვილი მარცვალს გლუჯს და მიიღება *მარცვლის ნაკუწები*, ძალზე მსხვილად ნაფქვაეი, იგივე *ნახორხალი* // სა-

ნაკორკლე // ხადერდელი.

სარეკელას ხმალი - იხ. ზემოთ.

საფქავთ დაკეთება მარცვლეულის დასაფქვავად მომზადებაა, საფქვავის მომზადებაა წისქვილზე დასაყრელად.

საფქავთ ჩაკეთება - საფქვავე მარცვლეულის დამატებით დაცხრილვა, ცხრილში გატარება.

საფქავთ საფენელა - რაზედაც ახმობენ მარცვალს წისქვილში წაღებამდე 2-3 დღით ადრე.

საფქვის ნაკეთები ტაბაკზე პურის მარცვლის განარჩევი, იგივე ნაკმაზია.

საფქვის სარეველა საფქავთ საფენელაზე გასახმობად გაფენილი მარცვლეულის გასასწორებელია.

სალარე - ღარისათვის განკუთვნილი, ღარის ჩასადგმელი დამრეცი ადგილი.

სადვარეთ ხეები საღვარის თავზე გადებული ხის ძელებია, რომლებზეც დაგებულია სიკები ან ფინხი და მოწვობილია წისქვილის იატაკი - ნიადაგი, ანუ საბუდარი.

სადვარის თავი წისქვილის ქვედა ხართულის საღვარის ჭერია.

საწისქვილო - იხ. ზემოთ.

საწმინდარი - პოლისემანტური ლექსიკური ერთეულია. მთიულურში იგი ხატობა-დღეობებისა და ქორწილისათვის შემონახულ ხორბალს აღნიშნავს. ფშაურში სატანსაცმლე ქსოვილის მოსაქსოვად დართული ძაფია მატყლისა, იგივე სატოლე ნართი (დიალექტ., 594). გ. ხორნაულის მიერ შედგენილი „ფშაური ლექსიკონისა“ და განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით, ფშაურში იგი წმინდად დაფქული ფქვილის მნიშვნელობის გამომხატველიცაა, რაც არამართებულია: ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემების მიხედვით, კარგი ხარისხის ხორბალს (დოღის პურს) ან მის ფქვილს ფშაეში წმინდა ეწოდება, საწმინდარი კი კარგი ხარისხის ხორბლის - წმინდისათვის განკუთვნილი სათესი ტერიტორია, ცხრილი ან ადგილია, სადაც წმინდას (ხორბალს) ან ფქვილს ინახავენ. ეს რომ ასეა, ამას მოწმობს ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშიც:

„ფოთოლათ მერცხალაი ვარ, ურძნის ჯოხივით ლიტაო“,
 მითხარი, ჩემო ძმობილო, რაის ამბავსა მკითხაო?

* უტოტო; გადატა: მარტოხელა, უშწყო და გამხდარი ადამიანი.

ორმოციანში* ქერ მიყრავ, სამოციანში - წმინდაო,
 კარზე წისკვილა მიბრუნავს, დაფუქვავ, რომენიც მინდაო!"

მარცვლეულის დასამუშავებლად ფშავში იყენებენ სხვადა-
 სხვანაირ ცხრილს. მაგალითად, *სახვილე ცხრილი* განსხვავდება
საქერე ცხრილისა და *საწმინდარი*, (ანუ *სახორხლე*) ცხრილისაგან:
 ხეილს *ტოცე* ცხრილი უნდა, ქერს და წმინდას - *ფხალა* (ხალვათად
 ნაქსოვი). ასევეა *ცხავიც*.

საწმინდები - იხ. სამბილობი.

ღანტიელაობა. წისკვილი როდესაც გადად-გადმოდის, გვერდს
 იქნევს უსწორ-მასწოროდ, არათანაბრად, ძლივს ბრუნავს, მაშინ
 იტყვიან, *ღანტიელაობსო*. ამას იწვევს წყლის არასაკმარისი რაოდე-
 ნობა ან ალატის მკლავებსა და წისკვილს შორის *სოლის გამო-*
ვარდნა.

ღარბურა ღარის ხიდია ხევზე გადადებული, სარუეში წყლის
 გამოსაყვანად. ქვეშ ბოწკინტს (← ბოძკინტს) ბოძად გამოყენებულ
 ხის ძელს ან ყორეს უკეთებენ.

ღარის კოდი კოდის სახეობაა, რომელსაც კოდის წისკვი-
 ლისათვის ღარის დანიშნულებით იყენებენ. მისი თავი შედარებით
 განიერია, ბოლო კი ვიწრო, სადაც *წყალი* ვიწროდ *იკრიფება*.

ღარის ჩადგმა. საღარუზე დამრეცად დაგებული ხის არხი
 არის *ღარი*, რომლითაც წყალი საღვარისაკენ ეშვება. ღარი *საღარუზე*
 - წინასწარ მომზადებულ დამრეც ადგილზე უნდა ჩაეგდოს. ღარის
 მოწყობას *ღარის ჩადგმა* ჰქვია. ღარს აქვს *ზაფხულის პირი* და
ზამთრის პირი.

ღარის წისკვილი - წისკვილი, რომლის საღვარეში წყალი
ღართ მიედინება.

ღოჯი - იხ. ზემოთ.

ყელი „ზეით წისკვილის“ ნახვრეტია, რომელშიც ფქვის დროს
 მარცვალი ჩადის. *ყელს ამოხვლა* ის არის, როდესაც „ზეით წის-
 კვილი“ ვეღარ აუდის ნაჭლიკადან წასულ მარცვალს, იგი აესებს
 წისკვილის ყელს და იფანტება. შდრ.: ხევს. *გულთ აესება*.

ყივლაობა გაუმართავი წისკვილის ბრუნვაა როდესაც „ზეით
წისკვილი“ ხან გადასცდება ძირის წისკვილს, ხან შიგნით დარჩება.
 ეს მაშინ ხდება როდესაც *სათოჯე* ზეითა წისკვილის ცენტრში არ

* ორმოცოციანი გოდორი.

არის ამოტრილი.

შუაგულ წისქვილი - წისქვილის ქვის შუა ნაწილი.

ჩაფიშვა ჩაფენაა. სარუეში „ბორტეს ჩაფიშვენ, რო წყალ არ გაუიდეს“.

ძირის პირები წისქვილის ურთიერთშემხები, მფქვავე პირებია, შდრ.: ჯავახ. ქვის კალო, აჭარ. საფქვილე თერეფი, კახ., იმერ. პირი.

წისქვილის გულთ გადენა, წისქვილის გულთ გაცევენა - ნ. გულთგაცევენა, გულის გამაგრება.

წისქვილის დაჯდომა - იხ. ზემოთ.

წისქვილის მოგლეჯა. ბროლა ქვით (კაჲით) საფქვავე ქვის პირის მოკენკვა, კვალის დამჩნევა, მოკოდვაა.

წისქვილის ჯერის აღება. ვისაც წისქვილი არა კქონდა და სხვის წისქვილში უნდა დაეფქვა, იტყოდა: „ჯერი მაქვ აღებული წისქვილისი“. „სამაგიეროდ, პატრონ უშველდა ან შკას, ან თიბას ერთი-ორი დღე“ (ს. აფშო).

II ნაწილი შუაში დარგობრივი ლექსიკა

I თავი - საჯანსჯემო ლექსიკა

„საცა გაიხედნავ ქედებსა, სუყველყან ხატის ნიშია“
(ს. კუჭკვა).

„დასიცილს დაუწყებენ ძველ ნაუბარსა, არაად არი გამოსადევი“
(ს. შიგრიულთა).

§1(6). საკულტო რიტუალი და მასთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენები

ფშავლები ქრისტიანები არიან, ამ მოძღვრებიდან მათ ბევრი რამ შეთვისეს და იწამეს: აღიარებენ და დღესასწაულობენ აღდგომას, ინახავენ დიდმარხვას, სწამთ ნათელმთრონობა და ზიარება. მაგრამ, ამავე დროს, წარმართული პანთეონის რწმენა-წარმოდგენები ძალზე ღრმად აქვთ გათავისებულნი. ისინი აღიარებენ და აღიდეგენ ღვთის შვილებად შერაცხულ წარმართულ გმირებს, რომელთა სალოცავეები, ხატები, გაბნეულია მთელს ფშავში, ხოლო შემორჩენილი ქრისტიანული ეკლესიები გაუქმებულია. სამაგიეროდ დაცულია წარმართული დროის ხატების საბრძანისები, რაც წმინდა და შეუვალ ადგილად ითვლება და სადაც ხალხი წინათ ღოცულობდა და ახლაც იხდის ხატობა-დღეობებს. ფშაველთა რწმენით, მათი ხატები ღვთისშვილები არიან, ოდესღაც ისინი ჯორციელნი ყოფილან და ფშავში უცხოვრიათ, შემდეგ დახოცილან და ანგულოზებად ქცეულან. ზოგ მათგანს: კოპალას, იაკსარსა და პირქუშს ღვთისა და ადამიანის მტრები, დევკერპები, უხოცია, ღმერთს ამისათვის ისინი სულწმინდებად უქცევია და ყმად ფშავის ხევი უბოძებია. ამიტომ ფშაველები თავიანთ თავს ამ სულიწმინდად ქცეული ხატების ყმებად თვლიან (შდრ. 114, 176). მათ სადიდებლად ყოველწლიურად რამდენიმე დღეობაა დაწესებული (იხ. სერობა-ათენგენობა, თიბვისა და ბალახეულ მცენარეთა ლექსიკა).

ფშაურ ხატებს ღირსებისა და ძლიერების მიხედვით განსაზღვრუ

ლი აქვთ ღვთაებრივი ფუნქცია და სამოდვაწეო არე მავალითად დარ-აედართ ბატონად ფშავლებს მათურის შესახვევთან მდებარე დამასტეს ხატი მიაჩნიათ. ადგილობრივ დღესასწაულობებზე ვლიობას და სანთლებს მის სახელზე ანთებენ სეტყვის თავიდან ასაცილებლად. ფშაური ხატები იყოფა: სასოფლო, სათემო და საერთო ხატებად.

სასოფლო ხატი ყველაზე პატარაა, იგი ერთი სოფლის მფარველია და მას მისი მეკომურები ღოცულობენ. რამდენადაც, ფშაველთა რწმენით, ყოველ ადგილს თავისი მფარველ-პატრონი ჰყავს, ამგვარი სასოფლო ხატები ყველგან მოიპოვება და ადგილის დედა ეწოდება. მას ღვთისმშობლის სახელით ღოცულობენ. მხვეწარი საწირ-საკლავით თავს იყრის ამადლებას და მარიამობას და მათ ხვეისბური ამწყალობნებს. ადგილის დედაში საკლავთან ერთად შიაკეთ ორი პირი ქადა-პური: ოჯახის სამხვეწრო და ფურთ სამხვეწრო. ამასთანავე, ადგილის დედასთან სოფელი იხდიდა გუთნის სამღეთოს, რომელსაც მხოლოდ მუშები და მხენელ-მთესველები ესწრებოდნენ. აქვე აწესებდნენ და ახსნიდნენ ხოლმე სოფლისათვის დამატებით უქმე - ნაკვეთ დღეს.

ადგილის დედაზე ძლიერია სათემო ხატი, რომელსაც თავიანს სცემენ ერთი თემისა და გვარის ძმათაშვილი მეკომურები. ამიტომაც, ფშაველი ხშირად იხსენიებს მამის სალოცავს ან დედის სალოცავს. ახალდაბადებულ ბავშვს პირველად თავის სათემო ხატში ამწყალობნებენ. სათემო ხატის საბრძანისი ფშავის ხეშია მოთავსებული და ხატობას ფშავის ყველა კუთხიდან იქ მიემგზავრებიან. სათემო ხატს ფშავში ორი საბრძანისი აქვს. ერთი საბრძანისი (ნიში) სოფელშია მოთავსებული, მეორე კი რომელიმე მთის წვერზეა მოქცეული, სადაც მიდის ხატობის დროს მხვეწარი. სათემო ხატს აქვს თავისი მამული, ჰყავს კულტის მსახურნი: დეკანოზი, დასტური და მოწმინდრები.

ყველაზე დიდი და ძლიერია საერთო ხატი, რომელსაც მთელი ფშავის ხევი ღოცულობს. ფშაველებს თავი ამ ხატების ყმებად მიაჩნიათ, ხატები კი ფშაველებს ოქროს ღილებად თვლიან.

ფშაველთა საერთო ხატებია: ლაშარის ჯვარი, საკვირაო, თამარ-ღელე, დამასტური. სათემო ხატი ფშავის ხევიში სულ თერთმეტია:

ქისტაურთა თემი - იაჭსარი - შუაფხოში.

უძილაურთა თემი - კოპალა - უძილაურთაში.

გოგოტურთა თემი - მთაწმინდის მთავარანგელოზი - ცაბაურთაში.

გოგოლაურთა თემი - მთავარმოწამე | ქმოდის წმ. გიორგი-გოგოლაურთაში.

წოწკურაულთა თემი - მოკარნადე - ღვთისმშობლის - მუქოში.

ზურაბაულთა თემი - მთავარანგელოზი - მათურაში.

გაბიდაურთა თემი - სახუთმეტო ძეგლის ანგელოზი- კოშტარაში.

ჭაჩიოელთა თემი - პირცეცხლის ხატი - ჭინოში.

გოდერძაულთა თემი - პირქუში - აკადში.

წითელაურთა თემი - კოტიას წმინდა გიორგი - წითელაურ-თაში.

უკანაფშაველთა თემი - წყაროსთაველი | წყაროსთავის წმ. გიორგი - უკანა ფშავეში.

სათემო ხატების გარდა, თითოეულ სოფელში იყო სასოფლო ხატი, ასე, მაგალითად:

მთავარანგელოზის ხატი - ადგილის დედა, საჯვარიათ გორის ანგელოზი (მიგრიაულთაში).

ღვთისმშობლის, ღაშარის ჯვრის, თამარ მეფის ნიში - სოფ. ჩარგალში.

იაჭსარისა და იაჭსარ-კარატეს ნიში - სოფ. ვანჭვეში.

კარატეს ხატი და იაჭსარ-კარატეს ნიში - სოფ. არახი-ჯაში.

ფშარაოს წმინდა გიორგის ხატი, ღაშარისა და თამარ მეფის ნიშები აფშოში.

ღვთისმშობლის ხატი - ქუთხში.

კოპალის ხატი - სოფ. ხომში.

მადაწლის წმინდა გიორგი და ადგილის დედა ღვთისმ-შობელი - სოფ. გომეწარში.

ადგილის დედა და საყდართა წმინდა გიორგის ხატი - სოფ. ყოფნაში.

ბზიანასი და ადგილის დედა ღვთისმშობლის ხატი - სოფ. მაღაროსკარში.

კუჭკუჭისწვერის წმინდა გიორგი, აკამათის ღვთისმშობლის, ადგილის დედა ღვთისმშობლის, კვირიანი, ადგილის დედა საყდარანი და ჯვარნი - სოფ. კუჭკუჭა, სოფ. შარახეში.

ადგილის დედა ღვთისმშობელი - საშავარდნეში.

ადგილის დედა ღვთისმშობელი - სოფ. წიფრანში და სხვ.

წვერის სალოცავეები. ფშაველებს მიაჩნდათ, რომ მთის მწვერვალები ყველაზე წმინდა ადგილებია და ადგილსამყოფელი ღვთის შეიღთათვის აქ მიუჩენია.

ცაბაურის მთის წვერზე, მთაწმინდაზე, იყო სალოცავი წვერის მთავარანგელოზი.

კუჭკუჭის მთის წვერზე - წვერის წმინდა გიორგი.

გომეწრის მთის - მაღაწლის წვერზე - მაღაწლის წმინდა გიორგი.

აფშოს მთის - ფშარაოს წვერზე ფშარაოს წმინდა გიორგი.

წითელაურთის მთაზე - ღვთისმშობლის ხატი.

ქინოში - ქინო-ვაკის ჯვარი.

ჭიროს მთაზე - პირცეცხლის ხატი.

საყორნის მთის წვერზე - მოჭარნადე ღვთისმშობლის ხატი.

გოგოლაურთში - ხეთანის მთავარი მოწმის.

უძილაურთ მთაზე - კოპალობა.

არახიჯის მთაზე - კარატის წმინდა გიორგის ჯვარი და სხვ.

ფშაველთა რწმენით, ხატებს პყავთ მსახურ-შიკრიკნი, მხავანნი, ანუ დობილები, წერილმანი ავადმყოფობის გამავრცელებელი ანგელოზები, რომელთაც ხატი ურჩის ყმების დასასჯელად იყენებს. მათ მოსამადლიერებლად ფშაველი ქალები სადობილო კვერებს აცხობენ.

ხატის შუა მოედანზე არის ნიშ-საბრძანისი. საერთო და სათემო ხატებში იქვე აგებულია ხატის მკვრივი - ხატის საგანძურის სამაღლევი. ხატშივეა ხატის ბეღელი, სადაც ინახება ხატის მამულებიდან აღებული ჭირნახული. იქვეა საჭარბაკე - ბოსლის მაგვარი ქვითკირის გრძელი შენობა შეწირული ხარკურატებისათვის. გაღაჟანთან, გამართულია სალუდე, ხოლო გაღაჟნის გარეთ საჯარვა მესატობეებისათვის.

კულტის მსახურთა შორის ხატის მიერ რჩეული მოწმინდარი კვეისბერი | ხვეისბერი. ახლად არჩეული ხვეისბერი ხატში მიდის, ზვარაკად კურატს სწირავს და მისი სისხლით კვლ-მკარი უნდა გაინათლოს.

ხვეისბერებში პირველია თავკვეისბერი, რომელიც უხუცესია და უფლებამოსილი. მას ყველა ხვეისბერი ემორჩილება.

დასტური ხვეისბერის თანაშემწეა. მას ერთი წლით ირჩევენ. წლიური სამსახურის დასასრულს დასტური საყეინოს - სახატე ლუდს დაამზადებს, რომ ამით ხატს მადლობა გადაუხადოს. მიზეზის მიდგომა სალოცავის მიერ დამიზეზებაა, სათანადო სამსახურის მოთხოვნაა.

გასურვა ხვეისბერის მიერ ქადის ჯვარედინად გაჭრაა ხატში, მეოთხედს (ნაოთხალს) ხვეისბერი იტოვებს.

მოწმინდარი ხატის ნებით დატერილი მსახური ქალი ან კაცია, რომელსაც შეიძლება ოჯახიც ჰყავდეს. ხატში გასვლის წინ მოწმინდარი საკლავს კლავს, რათა ხვეისბერმა კვლ-მკარი გაუნათლოს.

მოწმინდარ ქალებს შორის ისეთებიც არიან, რომელიც ხატს სიყრმიდანვე „დაუტერია“, რომ მას ქალწულად ემსახუროს; ესენია ხატის ქალები. ხატის ქალი ქალწულად რჩება.

თამარისადმი ქალობა, გარდა ღელისა, სადაც თამარ მეფის ხატის ძირითადი საბრძანისია, სხვადასხვა ადგილას არსებობდა მისი ნიშები. ერთ-ერთი ასეთი ნიში იყო ს. ხატკვეში. აქ მოდიოდნენ ფშაველი ქალები და მონაზნურ ცხოვრებას ეწეოდნენ. ამას ეძახდნენ თამარისადმი ქალობას (შდრ. 155, 63).

ხატის წვერი ხატის საბრძანისია მთის წვერზე.

ბავშვის მიბარება ბავშვის ხისაგან შობის სიმულაცია, შიმშილი ყრმის შეგორებაა საბძან-კოშკთან დადგმულ დროშის ქვეშ, რომელიც ხატის ხეს წარმოსახავდა და მასში, ხალხის რწმენით, ღვთისშვილი სუფევდა. ეს გამოხატავდა ღვთისშვილის მიერ თავისი მეთემის ბავშვის შეილად აყვანის მისტერიას. სადაც ეს წესი შესრულდებოდა, ბავშვიც იმ ხატის საყმოს მიეკუთვნებოდა. ხატის ხედ ფშაველები მუხას მიიჩნევენ. დღემდე დაცულია მუხის სადიდებულო საგალობელი, რომელსაც ხვეისბერი ქორწილში წარმოსთქვამს.

ხატში გაყვანა სათემო ხატში ბავშვის პირველად წაყვანას შესაწირი საკლავით (კურატი ან ჭედილა), რაც მის სამხვეწროდ დაიკლებოდა. სააკაენე ვაჟისათვის პირველ შესაწირავს, ცხვარს ან ბატკანს პქვია (ს. უძილაურთა).

სამწყალობელი ხატისაგან წყალობის, ბედ-იღბლის, სულის ცხონების და მისთ. გამოსათხოვია.

სამხვეწრო ვისიმე სულის მოსახსენებლად ან წყალობის გამოსათხოვად ხატისთვის მიტანილი ძღვენია, იგივე სამსახური.

სადიდებულო ხატის სახსენებელი, სადიდებელი ღოცვაა. ხევისბერი დგება პირით აღმოსავლეთისაკენ, მარჯვენა ხელში უჭირავს მლოცველის მიერ მიტანილი ანთებული სანთელი და ადიდებს ხატ-სალოცავეს. იქვე, მარცხნივ, დგას მლოცველი, რომელსაც რქით ჭედილა ან თოკით კურატი უჭერია.

სადიდებულოს მოსდევს ფერვისა – სიმღერა წრიული ცეკვის თანხლებით, რასაც მეხატობები ასრულებენ და შემდეგ ხატის წვერიდან მის საბრძანისში ეშუებიან.

დანუკება შევედრებაა რისამე მხვეწარი მლოცველია, რომელიც ხატისაგან რაიმეს გამოელის.

უქმთ ყმა ხატში მისული ისეთი მლოცავია, ვინც ამ ხატის ყმა არ არის, სტუმარია; თქმს შემოხიზნული, ამანათი.

უფლის დამწონი უფლისად შემხვეწნელი, სანთლის ამნთები, საკლავის დამკვლელია, როცა მას არა აქვს ამის უფლება.

ხატის მამული ხატის კუთვნილი სანადო მამულებია ჭირნახულის მოსაყვანად. ხატის მამული თუ დასამუშავებლად ვინმეს გადაეცემა, იმას სადები აძე – ხატს საკლავს შესწირავს და ზედაშეს.

სამკადრეო ფშაური დროშის შემადგენელი ასტრალური სიმბოლო – ოთხკუთხა ფერადი ჯელისახოცებია.

სახლის ანგელოზი. „ოჯახი ფშავლის წარმოდგენით სადგურია არა მარტო იმათი, ვინც ოჯახში ცხოვრობს, არამედ მას სხვა პატრონიცა აყავს, იმ სხვა პატრონს სახლის ანგელოზი ეწოდება“ (91, ტ. V, გვ. 305).

დადობილება დამეგობრება, დად გაფიცვაა.

ფიც-ვერცხლის ჭამა ძმად გაფიცვაა (შდრ.: 93, 331).

ფიც-ვერცხლნაჭამი ძმადნაფიცია.

ჯვარობა იგივე დღეობა, ხატის დღესასწაული, ხატობაა.
 ჯვართ ენა საკრალური ენა, ხატის ენაა (შდრ: 19).

§2(7). წელწადი (რწმენა-წარმოდგენები, უქმე დღეები, მარხვანი, მიცვალებულთან დაკავშირებული ჩვეულებანი).

კელ(თ)უძრავი უქმე ძლიერი უქმეა. „ახალწელწად წინა დღეს ლიტონიაობა | ლიტანია დღეა. საამისოდ სალიტანიო | სალიტონიო ძველებ მოეხარშავთ. იმ ღამეს იმას შავდებთ სახელსა, დანკიდებთ, გაეკვმობთ, კარის ენა-პურებ ვეძახით, გამოაცხობთ, სახელშესადებლად (მიცვალებულთა მოსახსენიებლად) ვიცით, ღაოშებზე დიდია, სქელიც არი, იმას მოიტანთ, თუ რამე გვაქვ კიდევ: შაქარ-კანფეტკი, თხილ-კაკალი, იმასაც მოიტანთ, ყველას: წყალსა, სასმელსა და შავდებთ სახელსა:

დიდება ღმერთსაო, მადლობა ღმერთსაო,

კვდარიც შენ გაჩენილია, ცოცხალიცაო!

ღმერთის დიდებითაო, ლატანიეს წესითაო,

ღმერთმა აღლალ უყვას ჩვენ შკვდართაო:

ძველთა, ახალთა, დიდთა, ბატარათაო!

იმათიმც კვლთ-დებას იქნება,

იმათამც შევკმარებაო!

ცოტაი დიდად შევჩვენება

რიოშიანი* - წმინდადაო.

ცის ნამი ვითამც გადაუწვდება,

დუდამიწის მწვეანვილივითაო,

როგორც წესი და რიგი - აქონდესო

ისემც მაიკმარებთო!

თუ საღირსალ** არ იყოსო,

ძალად ნურამც რა დაგაღონებსთო;

ვინც თქვენ გინდოდესთ და გებროდეთ,

იმასამც დაიწვეთო და დაისწრობთო.

- ღმერთმა აღლალ გიყვას!

ახლა ვილაც ოჯახიდან იქნება და იტყვის, მაგალითად მენა:
 დუდამთილო, შენ იციო, შენ მიეც ანგარიშიო, ყველასამც შენ

* უსუფთაო, ქატოიანი

** ღირსი, საკადრი.

გაუმასპინძლო, ამ პურითაო, ამ ხორციტაო;

ე წყალი პირსამც გიღობობსთო,
 ეს ბაღლები საღაღობოდაც გამოგადგებათო,
 ეს ტკბილეული და ხილეულიო
 თქვენსამც ჰვლთ-ნებად იქნება,
 ჯვარს გიწერდეს სულ-წმინდანო
 ნაქონსა წყალსაო, ბარაქას გიდევნებდესო!

მეორე დილით დედაკაც ადგებოდა ძალიან ადრე, ქათამყიულისად, პურის ნახლგ და ყველი უნდა წველო წყალზე და ეტყოდა წყალს: „წყალო, ნაყრი მოგართვიო, ნაფუარი საფუარიო, ამაფუე კაციტა და საქონითაო, მრავალ ახალ წელს დამასწარიო სუ კარგა ყოფნითა და ბედნიერათაო“.

პურ იმ წყალში ჩავედებთ, წყალს წამოიღებთ, მოვზედლით პურსა, საწელიწლოდ გამოაცხობდით ბედისკვერებსა და გოგასა.* ბედისკვერებსა და გოგას სავარცხლით დავატრელებდით.

ოჯახში რამდენი სულიცა ვართ, იმდენ ბედისკვერას გავაკეთებთ, გოგასაც დავატრელებთ: ეს ჰარებისაო, ძროხებისაო, ფურტკრებისა და წლის მოსავალი, თუ რა იქნება და როგორ იქნება და ვიკსომებთ იმ დატრელებულებზე, რა რისთვის დავატრელებთ. ჰარის გოგა უგულო საფურრიანი კვერია, ჯვარგამოსახული. ტკბილია. მას ინახავენ და ხენის დაწყების დროს ხარს ქედზე (კისურზე) გადაატყხენ, მეთხედ ნაწილს (ნაოთხალს) ხარს შვატმევენ, დანარჩენს კი თვითონ შეეცკვიან. რო გამოაცხობთ, რომენ ბედისკვერაც გასივდება და დიდი იქნება, ვითომ ის ოჯახის წვერი გასუქდება, კარგა იქნება, ი გოგაზედ რაც გვაქვ დატრელებული, რომენ დატრელებულთანაც ამაიწვეს ადგილი, ის იქნება ყველაზე კარგად იმ წელში. ან მოსავალი მოვა კარგი, ან ძროხები იქნებიან კარგადა...

მერე ვილაცისთვინა გვაქვთ ნათქოში წინა დღესა; იმ ლიტანია დღესვე ვეტყვით ვისმე, რავი, ან ბიჭი იქნება, ან ქალი, რო დილაზედაო მოდის მეკვლედა ჩემთანაო. დილით მოალის ისი, ყველაზე

* ბედისკვერებს ეწელსა და თავს უკეთებენ ადამიანის მსგავსად. გოგა დიდი საოჯახო კვერია, რომელზეც გამოსახულია სამეურნეო საქმიანობის ამსახველი სურათები: საქონელი, ხენა-თესვა, მეფურტკრება და სხვ. ოჯახის წევრები ახალ წელს თავის სახელზე გამოცხობით ბედისკვერას თვითონვე შეეცკვიდნენ, მას სხვა არ შეეცამდა; ჰარის გოგას კი ინახავდნენ და გაზაფხულზე, გუთნის შებმის დროს ხარის ქედთან, უღელზე გადატყხდნენ.

დილით მოა მეკვლე. კარებზე რო მოაღის, გავიგებთ იმის მოსვლასა, გოგას გამაუტანთ. ეს არი სამეკვლეო გოგა | მეკვლისგოგა | შასაგორებ გოგა. კარებიდან ის ჩამააგორებს შინ, კერაჩი უნდა შამააგოროს გოგა. სამჯერ უნდა შამააგოროს. თუ წაღმა დადგა, ის წელი გვექნება ბედნიერი წელი. ორჯელაც რო დადგეს წაღმა, უკვე საკმარისია. შამააგორებს გოგასა, მემრე მოა კარებშია, ჩვენ მოვებუბებით კარებში, თაფლ-ერბოიანი ჯამ გვიჭერავ კვლშია და შავაჭმევთ სამჯერ კოვხითა. მემრე შამოა ის სახშია და დაილოცება: „შამოვდგი ფეკი, გწყალობდესთ ღმერთი, ფეკი ჩემი, კვალი ანგულოხისაო, დიდი გიმატებიათ, გიმატოსთ ახალმა, ძველმაო, ახალი წლის გამოცვლამაო, მრავალს დვესწრენითო, ბედნიერებითაო, კარგა ყოფნითაო“.

ჯიბეში ამას ვერება კანფეტი, შაქარი. ამიღებს, ჩაგვიყრის და გვეტყვის რო ესე ტკბილადამც დამიბერდებითო. „შენც შენიანითაო“, – ჩვენ ვერყვით. ჩვენც შაუხვევთ, ჩაუყრით კანფეტს, შაქარსა, ამას დაბერება ჰქვია: „ვგრემც თეთრად და ტკბილად დამიბერდი, მემრე მოვიწვევთ: სუფრა გვაქვ გაშლილი იქა. ყველაფერია, თუ კი რამე შეიძლება ტკბილეული გეჭონდეს. მოაღის, დაჯდება, სასმელ გვექნება, დაიღუვენ და წავა მემრე ის სახში“.

„უფრო ადრე, იმ ღამეს, იმ ღიტიანია საღამოს, წელწად წინა საღამოს აემ სოფლელები, ყველა შაიყრება ხატში და ღამე იქ უნდა გაათონ, თევას ვეძახით. ამას სათუოდ წასვლას ვიტყვით. თევანიაო, ვგრე იტყვიან. წაიღებენ სანთელს, მაგალითად, ჩვენი დავითო წაიღებს სანთლებს სახლიდანა, მიიტანს იქ და აი, ქონათ საგვარეულოში რამდენიც მამაკაცია, ყველას სახელზედა უნდა დაანთოს თითო ფეკ სანთელი. და ეძახიან ამ სანთელს საწულადო სანთელსა. ყველა ესე აკეთებს, ვლიზბარაშვილები, ბადრიშვილები... თავისთვის...“

„იმ ღამეს იქ იქნებიან, საკლავს დააკვლენ. ამას ეძახიან სათუო საკლავსა. მორე დილითაც ცისკრის ამოსვლისას დააკვლენ საკლავსა, ამას ეძახიან სამეკვლეოსა (სათუოდ და სამეკვლეოდ ცხერებს ხოცავენ: „თოხლებ იქნება, მამალ თოხლები“). მემრე იქ სუფრას გააკეთებენ, ხატშიაც სანთელს მაანთებენ იმ დილითაცა, მემრე კვეისბერი აამკრეფს ქულებსა, შაყრის ნაბდის ძირში, დაიმაღავს ამ ქულებსა, აურევს იქ ერთიმეორეში და გამაიღებს ქუდსა ისე,

რო ვერა-აზხედავს ისი, და ვისიც ქუდს გამაილებს, ის არი ხატის მეკვლე. მეორე ქუდს გამაილებს კიდე, ამას ეძახიან ჯარის (იქ ვინც არის, იმ ხალხის) დედასა. ეს მეკვლე წავა წინა და გაუძღვება და ის მაინც მეკვლეა, - ყველას ოჯახში უნდა მივიდეს, ის არი ხატის მეკვლე, მთავარ მეკვლე არი“.

„წამოვლენ იქიდან ის ხალხი, ვინც არი ხატში. ყველა მამაკაცი იქ არი, სახში არაეინ არ გახურდება და ოჯახიდან საიდამდაც დაიწყებენ ქეიფსა. მე უკვე ვიცი, ისინი რო შოვლენ ჩემთანა და თუკი რამე გვეშუება, ყველაფერს გავაკეთებთ სასმელ-საჭმელსა. შუაფხო-თხილიანაში ილის ჩვენი ხატის, იაკსრის მეკვლე, უძილაურთას თავის მეკვლე პყავდა ავერე, სხვადასხვა თემსა. ილიან ვერე ყველასთან - ყველასთანა და ოთხი-ხუთი დღე უნდა იარონ ვერე, ყველგან მივლენ“. „ახალწლის მეორე დღე კუმატია და მას უქმობენ. კუმატ დღეს არ საქმობენ და მისი გატეხაც არ შეიძლება. ამ დღეს ზოგი ჩხირსაც არ გატეხს და საქონლის ნეხესაც არ გადაყრის“ (114, 163). ეს უქმე ახლაც იციან: „ახალწლის მეორე დღეს კუმეტი დღეა. ისეთი დღეა, რო ჯოხის გატეხაც არ შეიძლება, ცხვარ-ძროხას ფეკ მოვკეიტყდება. გომურს რო გამოვხვეტთ, იმ დღის ნაგავი სხვა ნაგავში არ უნდა გავრიოთ, შეიდან ადგილზე უნდა დაჰყაროთ, არ უნდა დაგორდას, თორო ძროხა გადაგვივარდება კლდეზე ნათქოშია: მიდიოდა წელწადაი, მიტიროდა ქალივითა, მოდიოდა კუმეტი, მოვიდოდა კარივითა: ვინაც დღეს მე არ მიუქმოს, ავატირებ ქალივითა“ (ს. უძილაურთა).

წელწად შემდეგ მეხუთე დღე არი წყალკურთხევა. „ახალწელთანითა ხუთი დღის შემდეგ მოდის წყალკურთხევა. მაშინ უნდა დამთავრდეს ქეიფი“.

ა. მაკალათიას მიხედვით, „განცხადება დღეს (წყალკურთხევას) დილა ადრიან დიასახლისის ნაყრით წყალზე წავა, ჭურჭელს სამჯერ აავსებს და დაღურის, მიცვალებულებს მოიხსენიებს, რომ წყალი მიცვალებულებს მიუვაო. შემდეგ წყალში ყველსა და პურს ჩააგდებს და იტყვის: „წყალო ნაყრი მოგიტანე, ბედი გამომაყოფეო საქონ-ცხვრისა და ცხენ ვირისაო“. ამ წყალს დიასახლისი სახლში მოიტანს, სუფრას გაშლიან და მას მიცვალებულის სახელს შესდებენ. ხარის გოგას გუთნის დედა ან მეხრე ბოსულში წაიღებს და იქ მას ხარის კისერზე გადატეხენ, ნოთხალს (მეოთხედ ნაწილს -

გ.გ.) ხარებს შეაჯმევენ, დანარჩენს კი ოჯახის წევრები ჭამენ (114-163). „წყალკურთხევით ეძახდენ იმიტო, რო წყალკურთხევას ადრე აქა ეკლესია ყოფილა. თურმენ ღვდელი ეკლესიიდანა როცა იასოქრისტეს ჯუარს გადაიტანდა, ჴვეია, იქ იმას გადბანდა, ვითომ იმ ჯუარსა და წყალკურთხევით ეძახიან და ი ჯუარის ნაბანსა ყველა ამკრფუდა და წამაიღებდა სახში. ადრე ამას იაზმას ეძახდენ. სახში რო იქნებოდა, საწმინდე იყო. ეხლა კი აღარ არი. წყალკურთხევით დაამთავრებდენ ქეიფსა. წყალკურთხევას ხინკალ უნდა მოვხარშოთ, სუფრას სახელ შევდვათ. წყალკურთხევის წინა დღეს ჴორცი არ იჭმის, წუნკლაობას ვიტყვით. ნათქოშია:

„წყალკურთხევის წინა დღესა, ენკენიის უკანაო,

ღორცი მის მეტ არ იჭმევა, როორც ძაღლი წუნკალაო“.

ჩვენა ვთვლით თვეუხედა და მთვარეუხედა.

წელწადს ერთი კვირის წინ არი ქრისტენი, იქიდან ვითვლით ჩვენა. ძველით ოცდახუთ ქრისტეშობისთვის დაბადებულა იასო ქრისტე და ვეძახით ქრისტეთ, ქრისტეს დაბადების დღეს. იქიდან ვითვლით მარხვათა. გამოუთვლით მემრე და ვიტყვით, რო ან მოაღის ხუთად, ან შეიდად, ან ცხრად. აემ წელში ცხრად არი. ხან არი შემთხვევა, რო ხუთ კვირის შემდეგ მოღის მარხვა და ვიეტვით, ხუთად არიო, ხუთად მოღიან მარხვანიო. იმითა ვგებულობთ რო, აი, მთვარე როგორ მოა. „ერთ მთვარე ორსავ არ შამკრავსო“, – ვიტყვით.

მარხვის დადგომაზე ვიტყვით, დამარხვდაო. ვიცით ჴორცის მარხვა და ყველის მარხვა. ჴორცის მარხვა დგება წინა კვირას და ყველის მარხვა დგება მეორე კვირასა და ამ ჴორცის მარხვა რო დგება, შაბათი რო იქნება, ჴორცის შაბათს ვეძახით. ამ ჴორცის შაბათიდანა ყველის შაბათამდენ უნდა ახალი მთვარე გამოიდგეს და ერთ მთვარე ორსავ არ შამკრავსო, – ის მთვარე უნდა ჩავარდეს და ვგრე. ან ცხრა კვირაში მოხდება ეგე, ან ხუთი კვირის შემდეგ და ან შეიდ კვირაში და აქმაგით არი განსხვავება მაგათ შორის.

მემრე, ჴორცის შაბათს, ნიადაგ, რო ჴორცის ხინკალს გავაკეთებთ, იმას შევდებთ სახელსა, მემრე აღარ შეიძლება, ჴორცს სახელ-დართვა, ჴორცი აღარ უნდა ჴამო.

გაზაფხულის პირზე, ბუნების გაღვიძებასთან ერთად, აქტიურ-

დებიან მღრღნელები და სხვადასხვა შტაცებული ცხოველ-ფრინველნი, რომელთა დაოკებისა და მათგან თავდაცვის მიზნით ფშაველ გლეხს წესად მოსდგამს სხვადასხვა სახის რიტუალის შესრულება, როგორცაა: თაგვ-ჩიტ-უქმე || ჩიტფაფაობა, პაპა-ბერაკანი, მგელთუქმე, ჩირჩელთუქმე, გამოთაგვობა, კუდიანთდღეღამენი | დიდოთხშაბათი. ბუნების ძალებისაგან თავდაცვის მიზნით უქმობენ ელიაობას, მექარობასა და მეღვარობას.

ჯორცის შაბათ რო იქნება, იმის მერე კვირას არაფერი, მესამე დღეს, ორშაბათს, არი ჩიტფაფაობა, თაგვ-ჩიტ ფაფობა. ფაფა უნდა ვადულოთ და ადრე რო იცოდენ საკომი, საკომიდან უნდა აგვეტანა, საბძელში დაგვედგა ნაფოტზე გაცხებული ერბოიან ფაფა. ამ დღესა უქმობთ კიდევცა, რო თაგვ-ჩიტ-უქმეა ეს ორშაბათი, რო თაგვებმა და ჩიტებმა არაფერი გაგვიფუტონ. მემრე ვიცით კიდენა გამოთაგვობა - აღებში დამე. გამოთაგვობის დროს დაიჭერდენ ასკილის ჯოხებს, სახლს მიატარ-მოატარებდნენ, შემდეგ შემოუვლიდენ ლოცვით:

„გამო, თაგვო, გამო, რწყილო,

შინ შემოდი, ანგელოზო!“

ან კიდევ: „ანგელოზო, შინ შემოდი,

თაგვო, ჩიტო, კარში გადი!“

და ვისი ჟინიც კჳონდათ, იმ ბოროტი კაცის ეზოში ჩაასობდენ და ზედ ჩამოაცვამდენ ხინკალს ან ხაბიძინს, ან სოფლის სამზღვარს იქით გაიტანდნენ, რასაც თაგვ-ჩიტ გაღალვა და გაშეება კჳია.

სამშაბათს არაფერი და ოთხშაბათს ვეძახით ჩირჩელთუქმეს.

ქალები უქმობენ, რო ჩირჩილმა ნასთი არ დასტრასო, დიასახლისი დილით ცოტა ნასთს კედელში ჩადებს და იტყვის: „ჩირჩილო, ესა ჭამეო!“

„ჯორცის შაბათის შემდეგა, ყველიერის დროს, შიოობას ვეძახით, ის მოდის. მაშინაც შეიძლება ხორცი იჭამოს და მერე კი აღარა. სუფრა ვიცით, შიოს ხსენიობენ. ხუთშაბათსა მოდის ეს შიოობა. შიოობა დღეს ერბოიან საჭმელ რამ უნდა გავაკეთოთ, კეცეულ უნდა გამოვაცხვათ (ორივეთ ვეძახით, კეცეულებსაც და ხაბიძინებსაც) და სახელს რო შავდებთ, ცეცხლის ნიგეზურებს

წყალ უნდა დავასხათ, შიოს ძვალთამც დააღობოსო. ეს შიო სადღაც მაუკლავ და იმის ძვლებია სადღაც ჩაყრილიო და ეს ძვლები ამ დღესაო გამორაკრაკლებო, - იციან, რავი. ემაგაზე ვიცით ჩვენ სახელისდება ხუთშაბათ დღესა. უქმეა ამ დღესა“.

„მემრე არის ყველის შაბათი. იმაშია ცა უქმობო. ყველის კეცეულებ უნდა გამოვაცხვათ. ყველაფერი ყველისა და ერბოსა უნდა იყვას“. ყველის შაბათი ძლიერი უქმეა. ამ დღეს სახლში ატარებენ და საქმისათვის ხელსაც არ გაანძრევენ. ამზადებენ საღირსალ საჭმელებს: ხინკალს, კეცეულებს და სახელს შასდებდენ, მკვდრებს მოიხსენიებენ. ამ დროს აცხობენ ანგელოზთ ქადას, ანთებენ სანთლებს და ანგელოზებს შეუთქვამენ. ამ შაბათს მუშაობის მიზნით კვირაძლისათვის პატიების გამოთხოვაც არ შეიძლება, ვინაიდან შემდეგ, კვირა საღამოს, აღების დამე, დიდმარხვის დაწყების, დამარხების საღამო მოდიოდა. „ამ შაბათ საღამოს ილიან პაპა-ბურაკანი. შაკერვენ ნაბდისასა, სახეზე აიფარებენ სულა, მატყლის წვერებს დაიკეთებენ, თეთრ მატყლისასა. ბურაკას კურდღლის ტყავ აქვ დაკიდებული, აქ კიდევ ყურები აქვ. ისენი ორნი არიან, პაპა-ბურაკანი, უკან მთელი ახალგაზრდობა დააწყება, დადიან, ათენებენ, მაილიან სულა:

„ბერიკაა კარასაო, აბჭყვიანებს თვალასაო,

ჩქარა, თუ რას გამოგვიტანთ, თორე ვამტვრევთ კარასაო,

შამოალ და გამოიყვან ჩემი სწორა ქალასაო“.

შავლენ პირდაპირ სახში, სადაც გინდა, ვისთანაც გინდა, შავლენ, რაც გინდა თოვლიანებ იყენენ, ჭუჭყიანებ იყენენ, იმათ ვერც ვინ ვერ გამაძყურის; დაიწყებენ თამაშობასა და მემრე სუ ყველაფერი უნდა მიეცათ ცოტ-ცოტად. იმათ თავის გულები აქვთ სასმელისთვინა: არყისთვინ, ღვინისთვინ და თავად ამიარჩევენ, რომენ ოჯახშიც უნდა დადგებიან და ის არი იმათ მასპინძელი. მეორე დილას იმათ უნდა ხინკალ მაუხარშონ, ცალკე ხორცისი, ცალკე ხაჭოსი. კვირა დილასა იქეიფებენ იმ ოჯახშია. სუყველა მივალთ, მთელ სოფლის ქალ-დედაკაცობა თუ კაცები, ყველა მივალთ. ი ბურიკანიც ხო იქ არიან: იქვე ლხინს, თამაშობას ჩაატარებენ, ძალიან კარგ ქეიფ ჩატარდება და დამთავრდება შავით“.

ამის შემდეგ იწყება დიდმარხვა, „წორცი არ იქმოდა“. დიდმარხვის დადგომის წინა კვირას ჯერ ხორცი იკრძალებოდა, შემდეგ კი

ყველა ცხიმიანი საჭმელი. მარხვათგამომთვლელს შეშლია, დამარხვებამდე კიდევ ერთი კვირა პოვნებია და ცხიმიან საჭმელებს დაჰხარბებია. შემდეგ შეცდომა შეუტყვია და შემდგომი ერთი კვირის განმავლობაში გამოზოგვით, ნელ-ნელა, ნებაზე უჭამია. ამიტომ, გადმოცემით, დიდმარხვის დადგომას წინ უძღვის შურისა და ნების კვირები.

დიდმარხვა ყველის შაბათის შემდეგ, კვირა საღამოს იწყება. იმ საღამოს აღების დამე, ე.ი. დამარხვების საღამო ეწოდება. იმ დღეს უკანასკნელად აკეთებდნენ სახსნილო საჭმელებს და მკედრებსაც სახსნილო საჭმელებზე შასდებდნენ სახელს. ფშაველთა რწმენით, ამის შემდეგ მკედრებიც მარხულობდნენ. იმ დამეს სახმელ-საჭმელს არ ზოგავენდნენ, ყველაფერი უხვად იყო. აღების დამეს იცოდნენ გამოთავგობა (იხ. წინ).

დიდმარხვის დადგომის მეორე დღეს არი, ურწყის ორშაბათს ეძახიან და თან პოვნილაობა იციან იმ დღესა. პოვნილას დაიჭერენ აი ახალგაზრდა ბიჭები, გოგოები. დაჭერას ვეძახით: იმ დღეს პურს არა-მსჭამენ. დასანიშნ ბიჭი იქნება, უცოლშვილო, თუ ქალი, გასათხოვარი, და თავის ბედისასა-მნახვენ იმ დამეს, იმას ვეძახით პოვნილას. ისე ძალიან უქმეა, ზოგს ისე აქვს ნაკვეთი (=აკვეთილი) შვილების გულისთვინა, შვილიან დედაკაცებსა, რო არც ისენი-მსჭამენ პურსა იმ ურწყის ორშაბათსა. ქალ-ვაჟები ამით არა-მსჭამენ პურსა, რო იმ საღამოსა მარილთკვერეები უნდა გამაუცხვას სიყმიშვილსა (პირველ შვილს). სამ კვერს გამაუცხობს, ბატარებსა კი ჭარისთვალისოდენი უნდა იყოს. წყე მარილ იყოს, წყე - ფქვილი. ისენ უნდა შეჭამოს სამი, დაწვეს და იმ დამეს ნახავს საბედოსა, სიხმარში წყალს შეასმევედა ისი.

იმის მომყოლე შაბათს, დიდმარხვის დადგომის სწორზე არი, მგელთუქმეს ვეძახით. ჩვეულებრივ ცომს მოვხელთ, მგელთკვერებს | სასრაველებს გამოაცხობთ, გაუკეთებთ სიმინდის ან ღებოს თვალებსა. მემრე იმისად ბაღღებმა იციან, შვილდ-ისარს გაუკეთებთ, სროლა იციან, ესრიან იმასა, მითამ მგელს კლავდენ. ჩვენც უქმობთ იმ დღესა, იმ დამეს, მგელთუქმ საღამოსა, აემ ბოძედა საღესველსა და დანას მივაკრავთ ბაწრითა, რო მითომ მგელთპირშაკვრას ეძახიან, მგელი ველარაფერს შაგვიტამსო.

ჩამაილის ვე საქმე, მემრე მაამყვება იმასა, სულთაკრეფას

ვეძახით. დიდმარხვის ორი კვირა რო გამოიდოდა, მეორე შაბათს მოდის სულთაკრეფა, მკედართ დღეა. სულთაკრეფას უნდა მოეხარშოთ წანდილი და ღებოი. ღებოისაც ურევთ წმინდას, საფქავს, ვამზადებთ ღებოის დოხანს, სასულთაკრეფო დოხანს და შავდებთ სახელსა. მაშინაც გამუაცხოვთ პურებს. ვაცხოვთ მურგვალ პურებსა, დავატრელებთ იმასა, სასრაველეებს ვეძახით, იმათ უნდა შავდვათ სახელი. და თუ ვისმე ახალ მკედარი-მკევე, ან სულთაკრეფასა შერება, ისი ხარჯსა შერება, პურსაც გამააცხოვს ბევრსა, დედაკაცებ მივალთ, ჳმიადებს მივიტანთ იმ ოჯახშია. სამარხვო სუფრაა, მარხვაა, მაშინ აი, სახსნილო არაფერ არ არი იქა, ცხიმის არაფერ არ არსებობს. და იქ ისენი სახელს შაიდებენ. მკედართად სახელის შადება მკედრისათვის ტაბლის (სუფრის) დადგმაა. სასმელად ღუდი და არაყია. მემრე რიგი ვიცით. დაგვირიგებენ მიცვალებულის ოჯახიდან პურებს, ჳმიადებს...

სულთაკრეფის შემდეგ, მერე, მეორე კვირა რო მოდის, ის არაფერ იქნება და იმ კვირას რო ოთხშაბათი მაძკეება, იმას ვეძახით შუამარხვასა. ისე რო, სამ კვირა დაოთხი დღე გავა და დარჩება სამ კვირა და სამი დღელა-რა. ვუძახით ამიტო შუა მარხვასა. იმიტო რო, შვიდ კვირა არი ე მარხვა. ამ შუამარხვასაც ისევე უქმობა ვიცით, არაფერს არ ვაკეთებთ აქა. ნათქოშია, ჯერ აი, ფხიხლს არ მოიჭრით რო: შუა მარხვას ნაკეთები შუა გაიყოფათ.

მემრე გაილის ის ერთი კვირაცა, ორი კვირა რო გაილის, მესამე კვირა რო მიდის, აღდგომის წინა კვირა არი, ვეძახით ბზობასა. იმ ბზობას ისევე მარხვა არი, მაგრამ ვისაც ახალ მიცვალებული-მ პევე, ისევე ხარჯსა-მშერება. ის მაიტანს თევზსა, სხვა რამეს, სამარხვო სუფრას გააკეთებს. თევზისად ჩვენ ყველამაც ვიცით მოტანა თევზისა ოჯახში, სახელს შავდებთ. კარტობილს მოეხარშავთ, შეიძლება ღებოი, წანდილი, აეგეთი რამე გავაკეთოთ, ხოლო ცხიმს არ გაუკეთებთ არაფერს.

ამ ბზობის შემდეგა ოთხშაბათი რო მოდის, ვეძახით კუდიან დღე-ღამეთა, დიდოთხშაბათს ვეძახით თანა. დადიან ვითომ კუდიანები, ეშმაკები ამ დღესა, ეს ოთხშაბათი იმათია. ი იმ ღამესა, გომურის კარების თავზე, აე სახლის კარები-მ თავზე ესკალან ჯოხებს დავატანებთ. ეს აშინებს ვითომ ამ ეშმაკებსა. ტყემლის ჯაგებს კიდე ტოტებს დაეტეხთ და იმეებს გაუკეთებთ, ეკლიანია და

ერიდება. იმ დამეს დაევანთებთ დიდ ცეცხლსა კარებზედა, ჭიაკოკონას ვეძახით.

მეორე დღეს დილით, ხუთშაბათი რო გათენდება, ამ ხუთშაბათს ვეძახით დიდხუთშაბათსა, უმძრახობის დღესაც იტყვიან. და დილით რომენი აედგებით დედაკაცი, სახლის დიასახლისი და მოიტანთ დილით უმსნელ წყალს ვეძახით, რო არავინ არ მისულა ჯერ წყალზე და არავის დაუღვევავ, ხელუხლებელია, უსმელი, რაღა! უნდა მიეასწრათ სუ ყველას. ეხლა ყველა მაგას ვცდილობთ, რო დილით მივიდეთ წყალზე. მოიტანთ ამ წყალსა, დავანთებთ ცეცხლსა, გინდა ვისმე გვეღვიძოს ოჯახში, იმ დღეს უმძრახები ვართ, არ ველაპარაკებით ერთიმეორესა. უკეთესია, რო მოიტან იმ წყალსა, დავანთებ ცეცხსა, იმ ტყემლის ტოტებს შავაწყობ ცეცხში, და ის რო დანალეურდღდება იმ წყალში – ნაშრეტას ვეძახით – იმ ნაკვერჩხლებს ჩაეკურით იმ წყალში, წყალ ჩაეშრიტო, ვიტყვიო. მანამ გვეღვიძება, მენ დედა ვარ, ჩემ შეილებს უნდა ჰკლზე ესენ გაუკეთო. აი, ურძანაა (ხვა) ერთი, იმის მიძევებს გავაკეთებთ. ამხელა ხეებს მოვსჭრით, ბატარეებსა, გადაუჭდეუთ შუაზედა, ამას ჩილას შავაბამთ და იმას შავაბამთ კლაეებზე. ჩილას ვეძახით აი, თეთრ ძაფი როა, სანთლის გულად რო ვაკეთებთ, სანთელს რაზედაც ვასხამთ, იმას ვეძახით ჩილასა, ბამბისია. იმას გაუკეთებთ მკლაეზე, მიძნარეებს, ღოგინში. კაცი ადგება ამ დღეს, ეს გაზაფხულია უკვე, ხშირად იციან, კაცი ადგებიან დილით უმძრახები, წაელენ ტყეში ან შეშას მამსჭრიან, ან დაშხადებენ ან გუთან, გუთნის იარაღებს, რაღაცას გაამართავენ. მემრე რო მოვლენ უკეთესია, ქაღებმა ვიცით – ვინც ადრე თმთან ქაღებ იყვნენ, – კარგია თმისადაო, ადგებოდენ დილითა ამ დღეს ამ ნაშრეტელ წყალით თავს დაიბანდენ. მანამ უმძრახები ვართ, შეგვიძლიან ყველაფერ ვაკეთოთ: კიდევ დავექსოვოთ, კიდევ ვიმუშაოთ და როცა აწქამდებით ვისმე, მემრე უქმობთ, მემრე აღარას არ ვაკეთებთ, ვართ უქმადა იმ დღესა, დიდ ხუთშაბათსა. შეიძლება რაღაცა დაილაპარაკო, მაგრამ ერთიმეორეს არ ველაპარაკებით: არ უნდა აწქამდეთ რა, სუც არ უნდა აწქამდეთ. არი ისეთი შემთხვევა, რო სასაცილოდა ხშირად იცის, მაგალითად, ნიკომ ჩემთვის რო, ადგება, რო იცის ამანა, რო მე უმძრახი ვარ, ძალოო, – დამიძახებს რაღაცაზე, უნდა, რო დამალაპარაკოს და მე ჩუმად მეცინება და ვითომ არ მესმის. ის არაფერს არ

აკეთებს, ვინცა ღაპარაკობს. ის ვერაფერს ვერ გააკეთებს, იმან უნდა მაშინვე, როგორც ამხჩამდება, მაშინვე უნდა იუქმოს.

მეორე დღესა თენდება წითელი პარასკევი. ეს წითელ პარასკევია, როცა მოკლეს იასო ქრისტე ამ დღესა უქმობთ ჩვენ ძალიანა, რო არაფერი არ გავაკეთოთ; აი, მაგალითად, მარილსაც არაფერს დავაყრიოთ, რო ეს იასო ქრისტეს წერულებს ვერებაო, ნემსს არაფერს წაუგდებოთ, რო ეს იმის ხორცთ ეჩხელიტება; ცუდს არაფერ დავარტყამოთ, რო ეს იმას ერტყმებაო. ამ დღეს მოვხარშავთ კვერცხებსა და ვღებავთ წითლად, ფერ გვაქვის, ფერში. იმასა ვკრევთ აი, მინდორშია ენდრო დგა და იმაშიაცა ვხარშავთ, ისიც აწითლებს.

მერე გათენდება, ვეძახით შაე შაბათსა. ამ დღეს არი - ურიათ ჩხვლეტისას ვეძახით ამ დღესა. ამ შაბათს ვხმარობთ ძალიან დიდხანა, ვკერავთ კიდეცა, ვქსოვთ კიდეცა. ურიათ ჩხვლეკისაო, ვითომ მაშინ ურიებს ეჩხელიკება. სამაგიეროს უხდით, იასო ქრისტე რო იმათ მოკლეს. პოდა, იასო ქრისტეს ვითომ ასაფლავებენ ამ დღესა.

მერე გათენდება კვირას აღდგომა და რო დავინახავთ ერთურთს კვირა დილასა, ვიტყვი: - „ქრისტე აღდგაო“, - „ტეშმარიტად“ და - „მადლი მახარობელსაო“. პოდა ამ დღეს ყველა დღესასწაულობს, ხატში წავაღოთ, ქადებს გამოვაცხოვოთ, საკლავი ვისაც რამე გვყავ და გაიხსნება მარხვა. ვისაც მარხვა უჭკრავ, დილით იმანა პირველ უნდა შეჭამოს ყველი, მემრე ხორცი, ხორციით უნდა გაიხსნას პირი.

ორშაბათს კიდე სასაფლაოზე ვიციოთ წახვლა. სულთშაკრეფის დღეაო ამ დღესო, ამ ორშაბათსაო, - იციან. და კვირას ხატშია სულთათვინა, თუ რაღაც, საერთოდ ვგრე კი არი: თუ ახალ მიცვალებულთა სოფელში, მაგალითად, აქა, კვირას, ვიდრე იმას სულს არ აუხსნიან, ჩვენ მარხვაში საკლავის დაკლა არ ვიციოთ, სულის ახსნა არ ვიციოთ, სულის ახსნა არ ვიციოთ კვდრისთვინა აი, მარხვაში. და ი კვდრის პატრონი, როცა სულაუხსნელი კვდარი ჰყავ, არცა-მსჭამს ის ხორცსა მისდღემში, მანამ სულს არ აუხსნიან და არც ხატში სანთელ ვენთება, ვიდრე კვდარს სულ არ ეუხსნება. აი, მაგალითად, კვირა დილასა, მანამ ხატში სანთელს ვერ მაანთებენ, ვიდრე კვდარს სულს არ აუხსნიან. კვირას, თუ ახალ მიცვალებულია, კვირას არაფერ არ არი, მარტო სულს აუხსნიან და საკლავს

დაამკლვენ და შემრე ხატობა იციან და ხარჯი კიდე ორშაბათს არი, მკედართდღეა ორშაბათი. კვირას ხატობა არი.

იმის მომყოლე კვირა ახალკვირენია, ახალკვირეთ ძახიან. ვიცით აქ ხატში მისვლა. ჩვენ იაკსარში მივდივართ ყველანი. ორშაბათსაც ვიცით ჩვენ აქ, აღდგომისდღეათ ვეძახით - ჩვენ სოფლის ბოლოზე რო ხატია, აღდგომის ორშაბათს აუცილებელი უნდა მივიდეთ მანდ. ყველა სოფელს თავის აღდგომის დედა-მყავ.

იმის მამყოლე, აღდგომის მეორე კვირას არი, კვირისძილობას ვეძახით, მივდივართ ღაშარ-ღელესა საკვირაობით. მათურკეობა იციან, იქაც მიდიან.

ხუთაი კვირა რო გახდება აღდგომის შემდეგა და მამყეება იმას ხუთშაბათი, მაშინ ვეძახით ამადლებასა. ამადლებას ვეძახით იმიტო რო, აღდგომას რო ამდგარა ეს იასო ქრისტე, უელავ და ამადლებას წასულა ცაში. ამადლებასაც ვიცით ხატობა, უქმეა.

ამადლების შემდეგ მოდის ხალარჯობა. ხალარჯობა მკედართ მოგონების დღეა და მას მხოლოდ ფშავლები აღნიშნვენ. „ახალ მკედარ ვისაცა-მყავ, ერთ წელში რაც მომავალი (=მოსასველელი) მოდის, ან სულთაქრეფა მოდის, ან ბუობა მოდის, ან ხორცის შაბათ მოდის, ყოველთვის რაღაც ხარჯები აქვ; ხალარჯობას იხდის ყველა, ვისაც ახალ მიცვალებული მყავ და ერთ წელ არ არი ჯერ გასული, ჯერ წელთაობა | წელთაეება (წლისთავი) არ აქვ ნაქნარი. წელთაობას | წელთაეებას ვეძახით, კედარს რო წელ გაუხდება და ხარჯს გადაუხდით. ხალარჯობა მოდის აღდგომიდან მე-7 კვირას ხალარჯობის დღეებში ყველა მიცვალებულის პატრონი ვალდებული იყო გამოეცხო ქადა - პურები და მისულიყო თავის მიცვალებულის საფლავზე. ახალი მკედარის პატრონთან ნათესაობა დაუპატიეებლად მიდიოდა. ნათესავთაგან მკედარის პატრონთან ჯერ არ ნამყოფნი მიდიოდნენ, ქადა-პურებით, საკლაფითა და სასმელით.

სამშაბათს კოპალის ქვაზე ვიცით ხატობა, მადაროს აქათ არი. ეგ კოპალის ქვა ციხე-გორით (ხატია) არი მოტაცებული. დევებს გაურტაცებავ და იქ დაესწვია, ლახტი დაუკრავ ი ქვა იქ არი დადებული და ამით არი კოპალის ნიში ევა. ეგ როგორც არი ისტორია, იაკსარს უსროლავ ლახტი, დამეშველეო, - კალთებ დავიჭრიო, კოპალას უთქომ.

ძლიერი უქმეა დადამების ოთხშაბათი - ლომისობის დღე. ლომისობა, მართალია, ფშველების სალოცავი არ არის, მაგრამ ძალზე ძლიერ უქმედ მიიჩნიათ, არ საქმიანობენ, ხელსაც არ გაანბრებენ.

„სამშაბათს მოყოლება ოთხშაბათს ვეძახით დადამების ოთხშაბათსა. ამ დღეს უქმობთ ჩვენ ძალიანა. არავინ არაფერს არ ვაკეთებთ. ნათქოშია, რაღაც ძველ ნატირალია რო:

„დადამებისა ოთხშაბათსა

შვილსა საკინძი გამაუბიო,

ღმერთო, ისეთა რა გაწყენიხ,

რო პირსისხლიან მამივიდაო“, ან:

„გავჯ'ხავენე სალხინებელჩია,

პირსისხლიანი მამივიდაო!“

იმასა - აყოლია შვილი, მამავალი. ეხლა დედაკაც იქნებოდა თუ მამაკაცი, იმ დღეს რაღაც ტანსაცმლის შესაკრავი გაუკეთა, საკინძას ვეძახით. რა ვიცი, ეხლა რა იქნებოდა და ამ დღეს დააბრალა, რო მაშინ არ შეიძლებოდა, ალბათ არ შეიძლებოდა, რო გვეკეთა, მაგრამ გაუკეთებავ.

მერე დგება მარხვა და იხსნება პეტრეპაველობასა, ძველით 29 თობათვეს. ეს პეტრეპაველობა თუ მოალის ისე, რო შაბათ დღეს ან კვირა დღეს, იწყება ჩვენ გოგოლაურთას ხატობა. ვეძახით საღმრთობას. კვირას იქ არიან, ორშაბათს. სამშაბათს იქ დაამთავრებენ, წავლენ დღეს, ხატობაა დღეუობა. დღეუდან წამოვლენ ოთხშაბათსა და მერე ხუთშაბათს არი მანდ მთავარმოწამე - ხატი. თან ხუთშაბათს აქაც იწყება, ჩვენთან, იაკსარშიაც. იაკსრობას ვიტყვი. ავის გორს ვეძახით, მაგასა. ავის გორს იწყობა ხატობა, სერობა. პარასკევსაც იქავ არიან. შაბათს საღამოსე დამთავრდება აქა დღეობა და ხატიონი (ხატის მსახურ-მლოცველნი) წავა კარატეს. ავლენ იქ, ხატიონი დროშას იქ წააბრძანებენ, იქ არი ხატობა. კარატეს დამთავრდება და კვირას ჩამოვლენ, ორშაბათს კიდე მივლენ აქა, იაკსრის ხატში, სანთელს მაანთებენ და მთავრდება აქა ხატობა.

სამშაბათს არაფერი, ოთხშაბათს დაიწყებს მოდენას ციხე-გორის მლოცავი და ხუთშაბათს იქ იწყება დღეობა. პარასკევს წამოვლენ იქიდან, შაბათს არი ირემთ-კალოობა. მერე მთაწმინ-

დას იწყება მთაწმინდობა. კვირას შაკდებიან (=აველენ) მთაწმინდის ველზე. მთაწმინდობადან შემდეგ ჩამოვლენ ცაბაურთას. ამავე დროსა ხდება აქ ხატობები. მაგალითად, გოგოლაურთას რო არი, მაშინ არი ჳოშარაშიაც; ირემთ-კალოობა როცა არი, მაშინ იწყება წყაროსთაობაც; მთაწმინდობა როცა არი, მაშინ არი მათურობა (მათურის მთავარანგელოზი).

გოგოლაურთობა როცა არი, საერთოდა - აქქიან მანდ ხადმრთობა. ჩვენ ხატებს ეძახიან სერობასა. მართალია, ციხე-გორსაცა და აქათაცა ღოცულობენ ყველგან კოპალასა, მაგრამ იქ-აქქიან ციხე-გორობა, მანდა-აქქიან ირემთ-კალოობა. ეს ხატობები მთავრდება აქა. მთაწმინდა-ცაბაურთობა სამშაბათ დამთავრდება.

მერე დგება ისევ მარხვა. მარხვა დგება ორი კვირითა მარიანობის თვეში. ძველით ხუთშეტში იხსნება. მაშინ არი მარიანობა. ხატობა ვიცით მაშინაცა. ყველა თავ-თავის ხატში გავა. უკანაფშაველები წყაროსთავს მივლენ, აჯადლები შიგავე აჯადში ღოცულობენ. მაგათ აქვთ პირქუში. მაგათ ხატობაში არა ყოფილვარ. სხვაგან სამაც მიდიან ეგენი, აი, მაღალ მთაზე ადიან, ბედელას ეძახიან. რაღაცა-აქქიან, შარშან აი, მიშიაც იყო, იონიო, თუ რაღაცა, კაცო. პო, აონი, აონი! აჯადლები კი არა, ეს საერთოდ არი, ეს აონი, თამარო, მთელ საფშაველო რაც არი, ჳინვან ჳემოთ საქონისთვი ღოცულობენ. ეს არი აონის დედა დვთიშობელი. ძაან უქშეა მარიანობა: „მარიანობა დღესაო ქარი არ დაესძრავს ხესაო“, - ნათქოშია. ერთ დღეს არი, 15 მარიანობის თვეს მოდის ეგ ხატობა, შემდეგ უქშეები მაიყვება. მერე მოდის ენკენისთვე.

„მკათათვეში, ელიაობის წინ, ივანეს თავისკვეთა მოდის. თურმე ძმას უნდა ძმის ცოლი შეერთო ცოლად. ივანე დამდგარა უარზე და მოუჭრავთ თავი, როგორ თუ მაგას ამბობო. მასჭრეს თავი და ისევ ამბობდა: თავმაუჭრელი ამას ვამბობდი და თავმოჭრილიც ამას ვამბობო: „ძმას ძმის ცოლი არ ერგებო“ (ს. თხილიანა).

ოც მკათათვეს, მარიანობის წინ-წინ არი ელიაობა. სამსხვერპლო იციან. ეს ელიაობა არი იმაზედა, რო ეს ელვა, რწმენა არი, რო მითომ იმაზედა ხდება, რო ეს ელვა ავი სულეებია და იმაზედა. აქ ელიაობის დროს ვინ იმუშავებს, ელვა დაამკრავს. ელვა ისე არი წარმოდგენილი, როგორც ავი სულეები და ვინმე მუშათ თუ

შაიყრის, სულელების საწინააღმდეგოდა ციკნის დაკლვა იცინა...

„ელია და ზაქარია შეიღებია იობისაო,

მეხს ესრიან ეშმაკებსა, იმათ ჯავრი ძაან შჭირსო“.

შემდეგ, მარიანობის წინ-წინ, მარიანობისთვის ექვსში არი ფერისცვალი | ფერისცვალობა. უქმობთ მაშინაცა. ერთ დღე გამაიღის შუახუდა და მემრე არი მეღვარობა. უქმობთ ამ დღესა, რო ღვარ-წყალ წაიღებს თურმე ყველაფერსა. აი, მერე მოდის მარიანობა. მარიანობის მარხვა რო დადგება ორ კვირისა, მაშინ მოდის ეს ფერისცვალობა და მეღვარობა. მემრე, ენკენისთვის რვაში არი მექარობა. ფერისცვალობას ძალიან უქმეა თურმე, არ ინათლევება, უნათლავს ვეძახით. მეღვარობასა და მექარობასა ნათლვენ. ნათლვას ვეძახით იმასა, რო საკლავს დავეკლავთ და პატიებასა ვთხოვთ. რაკი მარხვაში მოდის ეს მეღვარობა, ფუტკრითა ვნათლავთ. გაგტეხთ ფუტკრის ძირს – ფუტკარს, აი, თაფლს ამოიღებთ კოდებშითა, წყალს დავასხამდით, ფუტკარს დაეჭოცდით, თაფლს ამოიღებდით და ვეხვეწებოდით, რო: გვაპატიეო, იმ დღეს თუ ვიშუ-შავეთ რამე (იხ. აგრეთვე თიბვის ლექსიკა). მექარობას საკლავითა – ინათლვენ, საკლავ დაიკლვის. იმ დღეს რო ან მუშათა შაყრა იცოდენ, ან სამკალ იქნებოდა, ან სათიბი, ნათლვის დროს ვიტყვი: უქმი უნდა ვნათლოო. ამით ვეხვეწებოდით, რო გვაპატიე ეს უქმიო.

მემრე მექარობა წავა (ენკენისთვის რვაში). მემრე გიორგობა მუა. გიორგობან მოდიან ათ გიორგობის თვეში. ვკლავთ საზამთროდა სახორცე კურეტებსა, ძროხებსა, რაჟი, ჭედილებსა... ვისაც რა გვინდა; ზამთრის მარაგად. გიორგობის სწორზე დამარხვდება (დაიწყება მარხვა) და ძალიან დიდხან არი ეს მარხვა, ქრისტემდე და იხსნება იმ ქრისტემ დღესა, ქრისტის დაბადების დღე რო არი, ოცდახუთ ქრისტიანობის თვესა და აქიდან იწყება ი სათვალავი, წელან რო გითხარ, რო ან ცხრად მოვლენ მარხვანი, ან შეიდა-დაო...

თუ ახალ მიცვალებული სოფელშია, კვირას, ვიდრე იმას სულს არ აუხსნიან, ჩვენ მარხვაში საკლავის დაკლვა არ ვიცით“.

ინფორმატორები:

ბიჭურ ბადრიშვილი,

თამარ ბაიაშვილი-ქოჩაშვილი,

მამუკა ბობლიაშვილი,
 იოსებ ჯაბანაშვილი.

ს.ს. შუაფხო-ელიაგზა-თხილიანა

ვინმე რომ დაიღუპება, იმის ამბის მომტანი მოხმე, მოხმედ მოსულია. „შვილიშვილ მოხმედ მაპივიდა“ (ს. გომეწარი).

რა სიტუაციაც არ უნდა ყოფილიყო სიკვდილიანობის დროს, მიცვალებული ერთი ღამე მაინც უნდა დარჩენილიყო თავის სახლში. მას აფარებდნენ ნაყიდ თეთრ ან ჭრელ ქსოვილს, ან სახლში მოქსოვილ შალს, რასაც გასახურავი ეწოდებოდა. გასახურავი ოჯახისა უნდა ყოფილიყო. ჭირის წყენა გარდაცვალებულის ოჯახის წევრების მიმართ გამოცხადებული სამძიმარია.

მიცვალებულის გასვენებამდე წრიულად დამსხდარმა ქალებმა გამძნარ სახლში ამოვლებული ჩილისა და საკმეულის ანთებით მიცვალებულის გზის განათლება იცოდნენ. დასაფლავების შემდეგ ოჯახი იხდის ქელუხს, რასაც რიგი ან ხარჯი ჰქვია. მკვდრის პატრონი დასაფლავების დღეს (თუ მარხვაა, როცა გაიხსნება, მაშინ), მკვდრის სულის სახსარს, ცხვარს კლავს, რიგისათვის აცხობენ ქადაპურებს, თხელ ღაფაშებს; საჭმელად ამზადებენ კორწვენს (- კორცწვენს), ბრინჯის ფლავს... ამ დროს იციან სახდურიც - ჭამისას შესაყოლებელი, შესატანებელი, აგრეთვე რიგწესის-დასაყენებელი, ე.ი. ღვინო-არაყი და ღული. სატირლად | სატირელზე წასვლა მიცვალებულის დასატირებლად წასვლაა. იციან ხმით | კმით ტირილი: შემონახულია ხმით დატირების მრავალი საინტერესო ნიმუში. კმითნატირალები ჩვენც უხვად მოვიძიეთ და აღვწესეთ.

დასაფლავების მეორე დღეს ოჯახის წევრები და ახლო ნათესაეები გადიან საფლავზე და ამას გასვლა ეწოდება. ერთი კვირის შემდეგ მკვდრის პატრონი მეზობელ-ნათესაეებისათვის იხდის ხარჯს, რასაც შვიდი ჰქვია. შვიდის შემდეგ მოდის ორმოცი. მეოთხე ხარჯის გადახდა - წელთაყება ხდება ერთი წლის თავზე. მკვდრის დღეებია აგრეთვე ხალარჯობა (იხ. წინ). მკვდრის პატრონი მძიმე გლოვის ნიშნად თმა-წვერს უშვებს, რაც ერთ წლამდეა განსაზღვრული. ხშირად თმა-წვერს უშვებს ახლო ნათესავიც. ისინი ხშირად შლიან მკვდრის სულის მოსახსენიებელ სუფრას - თავმოსაპარსიოს და შემდეგ წვერს იპარსავენ.

მკედრის ლოგინი | სატირული მიცვალებულის ტანისამოსი და იარაღია, რომელსაც წლისთავამდე გამოიტანენ, ფარდაზე ან ნაბადზე გაშლიან ხოლმე და დასტირიან. ხშირად ამ მიზნით მკედრის სახელზე ახალ ტანსაცმელს კერავენ. წელთავეების დროს ამ ტანსაცმელს უფასოდ აძლევენ მიცვალებულის ახლო ნათესავს ან კარგ მეგობარს მკედრის სულის საცხოვებლად.

სახელის შადება მიცვალებულის სულის მოსახხენიებელი სუფრის (ტაბლის) დადგმაა.

წელთავეების დროს მკედრის პატრონი მის (მკედრის) სახელზე დგამს ღაბახს. ღაბახი სამიზნეა. ღაბახად დგამდნენ ხარს, ძროხას, ჭკვილას, თოფ-იარაღს, ხმალს, ქალმან-წინდებს. ვინც სამიზნეს მორატყამდა, ღაბახად დადგმულ ნივთს ან პირუტყვს იღებდა ჯილდოდ. ღაბახი თუ დიდხანს რჩებოდა აუღებელი, მკედრისათვის უფრო სახელი იყო.

მოსახელე მოტირალი და ჭირვეული ბავშვია, რომელსაც ამა თუ იმ მიცვალებულის სული ენუკვის, რომ მისი სახელი დაარქვან. მიცვალებულის ხსოვნის უკედაყოფის მიზნით ბავშვს მის სახელს არქმევენ, რასაც სულის სახელი ეწოდება. სწამთ, რომ ეს სახელი ბავშვს მფარველობას გაუწევს. მიცვალებულის სახელის შერქმევით მოსახელე მკედრის ფეხზე ჩაყენებას ნიშნავდა, ამიტომ მას ფეკას ან ფეკზე ჩაყენებულს უწოდებდნენ. როდესაც მშობლები ვერ იგებენ სულის სახელს, მაშინ ისინი სულის მკითხავთან მიდიან. ფშავში არსებობს ორი სახის მკითხავი: ხატის მკითხავი და სულის მკითხავი. ხატის მკითხავი უფრო გავლენიანია. იგი როგორც ხატის, ასევე სხვა საიდუმლოებათა გამომცნობელია.

სულის ყოფნა, ფშავლის აზრით, კაცის გარდაცვალების შემდეგ სულის უჩინარი ცხოვრებაა. მას ცოცხალი ადამიანის მსგავსად ყველაფერი სჭირდება.

ათენგეობა, ნაკვეთი დღე, უქმის ნათლვა, ჭელთ-უძრავი უქმეები, უქმის ფუტკრით ნათლვა, უქმის სანათლავე საკლავეი, სამხთო, საუქმოდ სიარული, შაბათის მუშანი, კელნაცული შველა (იხ. თიბვისა და ბალახეულ მცენარეთა ლექსიკა).

გვირგვინის მოხდა, სახლის პატივი, სახლის ნიშანი, საწაღმართო, კვეთილში ჩასმა, მუცლად დაქორწინება, სანაწეო, საკიდლის ჩამოგლეჯა, საკიდლის საჭხარი, მაშხალის

გამართვა || შაკმაზვა, სალილედ ქალის მოტაცება, გვირგვინის მოხდა, სამაყრო, სამდადო, გიდლის წადება, გასამყვანო ქადა, სამწუნობრო, საქერივო (იხ. სოციალურ ურთიერთობათა და ადამიანის ხასიათ-თვისებების აღმნიშვნელი ლექსიკა).

დამარხვება, სამარხვო, სახსნილო (იხ. სასმელ-საჭმლის ლექსიკა).

§3(8). მაგიური ქმედებანი. სხვადასხვა რწმენა-წარმოდგენათა საფუძველზე ფშავლის ცნობიერებაში ჩამოყალიბდა მაგიური ქმედებებისადმი გარკვეული მიდრეკილება. ფშაველს ძალიან სწამს სიზმარი. იცოდნენ სიზმრის დაცდა და ახლაც სჯერათ მისი. იყვნენ და არიან ისეთებიც, რომლებიც სიზმრით მარჩიელობენ. ბეჭის მცნობარია ის, ვინც ბეჭით მარჩიელობს.

ფშავეში ბევრგან ჯერ კიდევ სწამთ ფუძის გველის არსებობაც, რომელიც, მათი აზრით, მუდამ სახლის ახლო-მახლო ტრიალებს და მისი მოკვლა დიდ ცოდვად ითვლება.

გველის თვალი იგივე ნატერისთვალია. ფშაველთ რწმენით, ზოგ გველს აქვს ძვირფასი თვალი, რომელსაც იშვიათად გამოიტანს ხერულიდან და ათამაშებს. ვინც ამ დროს თვალს წაართმევს გველს და შეინახავს, იგი დიდ ბედნიერებას და სიმდიდრეს ეწევა.

მგლის პირის შეკვრა მაგიური რიტუალია, რითაც პატრონი, ცხვარი და ძროხა თუ გარეთ დარჩებოდა და დაეკარგებოდა, მის გადარჩენას ცდილობდა.

ოჯახის წევრთა დასაცავად და ჯანმრთელობის შესანარჩუნებლად იცოდნენ ერთგვარი გრძელი და ჭრელბუსუსებიანი ჭიის – მიწლიკონას დასაფლავება, რომლის ნახვაც ცუდის მომასწავებელი იყო.

გუგული და მისი ძლევა. მძლევარნი ფრინველებია, ზამთრობით რომ თბილ ქვეყნებში მიფრინავენ (გადატ. მძლევარი ამბის მიტანია). გაზაფხულზე, გუგულის მოხელის დროს, ვეულა ცდილობდა, გუგულს არ დაეძლია – უნაყროს არ გაეგონა მისი ხმა, თორემ იმ ზაფხულს ადამიანი დასუსტდებოდა. ამიტომ ადგომისთანავე ლუკმას ჩაიდებდნენ პირში და თუ ჭამის შემდეგ გაიგონებდნენ გუგულის ძახილს, იტყოდნენ: „გუგულო, მიძლევიხარო“. რაზეც გუგული იჯდა, იმ ხეს მიეპარებოდნენ და მალულად მის პატარა ტოტს კბილით

მოკნეტავდნენ: „გუგულო, დალა მოგპარე, დო სქელი, ერთო მრავა ლიო“, – შემდეგ ამ სიტყვებს სამჯერ გაიმეორებდნენ, ტოტის მოკნეტვილ ნაწილს კი რძის სადღეებულს შეაბამდნენ. ეს იყო სიმბოლო ბარაქაიანობისა.

მთვარის რვეანი სამდღიანი პერიოდია, ძველი მთვარე რომ იღვეა და ახალი მთვარე უნდა გამოვიდეს. მთვარის რვეანი აუდრიანობის მომასწავებლად ითვლება. მთვარის ახალი ახალი მთვარის გამოსვლაა. თუ ამ დროს იგი ყვითლად არის ჩანისლული, სააუდროა; ხოლო თუ მოკრიალებულია და ქიმი მალდა აქვს აშვერილი, სადაროა. ფშაველთა რწმენით, მთვარესთან ერთად დაბადებული ბავშვი არ გაიზრდება და მთვარის ახალზე დაბადებული არ იხარებს.

ბუნების მოვლენებთან (დაქუხება და სეტყვა) დაკავშირებით დამკვიდრებულია რწმენა, რომ პირველად დაქუხების დროს, ვინც სად გაიგონებს, იქვე ქვა უნდა აიღოს და წელზე სამჯერ დაირტყას: „წელი მაგარი, კუჭი მაძღარიო“. სეტყვის საწინააღმდეგოდ უქმობდნენ უღიაობას და სანთლებს ანთებდნენ მის სახელზე. თუ სეტყვა მოვიდოდა, ქვაბს, ზედადგარს, ან ხარფუშს გამოიტანდნენ და გარეთ პირქვე დგამდნენ. მათი რწმენით, ქვაბის ძირი სეტყვას აჩერებდა. საერთოდ, დარ-აუდართ ბატონად ფშაველებს მიანჩიით დამასტეს ხატი, რომელიც უკანა ფშავეში, ს. მათურის შესახვევთან მდებარეობს.

ჭაშნიკი რაიმეს დაცდა, რაიმე ამბის მომასწავებელი ნიშანია. ყველას თავთავადი ჭაშნიკი აქვ“ (ს. ჭოშარა). ჭაშნიკი იგივე ასოთსამღერელია. ჭაშნიკებით საზღურავენ ადამიანის ყოფის სხვადასხვა მოვლენას. მაგ., ბეჭის სხრაპნვა (=შეტოკება) ან ყურის გაწკივება ზოგისათვის ცუდის მომასწავებელია, საულვაშის ქავილი სტუმრის მოსვლას ნიშნავს, მარჯვენა ყურის ქავილი აუდრის მომასწავებელია, მარცხენა ყურისა – დარის და ა.შ.

მოხიბლვა გათვალვაა. ფშაველთა რწმენით, მოხიბლული შეიძლება იყოს ადამიანი და ცხოველებიც, აგრეთვე ძროხის რძეც (თუ იგი კარგად არ იდღეობება და კარაქი ძნელად ამოდის). მოხიბლვა შეიძლება ადამიანთა თვალით, ხატის მიზეხით და შეშინებით.

ბატონები ფაქიზად მოსაპყრობი აუადლობებია (წითელა, ყვავილი, ბედნიერი...), რასაც ღოცვებითა და მოფერება-მხიარულებით მკურნალობენ.

ბატონების გარდა ფშავლებმა იციან თვალის ღოცვა, თიაქრის ღოცვა, სენცეცხლის, სურდოს, შაკიკის, ქარის, ბედნიერის ღოცვები.

4(9). მიმართვები. ფშაველი სიტყვაწელიანი მოსაუბრეა, აქვს ალერსისა და წყველა-ლანძღვის გამოშუშავებული ფორმები. ასეთებია: საწყენ-სააღერსონი. გენაცვალე, ძმაო, ან დაო, ჭირი მოგპარე, შენი ჭირიმე; მოგიკვდი; მიტირე; შენ თვალნიმც დამიტირებენ; აგრემც გენაცვლები; თავსამც შემოგველები; ვაჟა-ფშაველა ამბობს: ფშაველი რომ არაყს დაღვეს, დააყოლებს „შენსამც ჭირს დაღვეო“. ხვესურებმა დღესაც იციან, თასს რომ გამოსცლიან, „შენ ჭირ დაღლიე“, მასპინძელი პასუხობს, „თავისიც ღხინად მაგექცასო“. ფშაველისაგან ეს სააღერსო სიტყვები ღამაზად არის წარმოთქმული.

ქალის მოფერება. თავს შემოგველე; გენაცვალე, ძმაო ან დაო, მოგიკვდი აგრიადია; გენაცვალოს დაია; გენაცვალოს დედაი; აგრემც დას დამარხავ; აგრემც დუდას დამარხავ; მიწასამც დამაყრი; აგრემც მიწას დამაყრი ძმაო; ან დაო; ღმერთმა ჯვარ დამიწვროს შენს თავსა; შენ თავ მიცოცხლოს ღმერთმა.

ქალის და კაცის ხვეწნა. აგრემც გენაცვლები, ჩემო დაო ან ძმაო; აგრემც ღმერთ გიშველს, აგრემც შაგეწვეა სასწორი ღაშარის ჯვარი; შენის ცოლ-შვილის, ან ქმარ-შვილის მზესა, აგრემც გაიხარებ; აგრემც დამმარხავ; აგრემც შემოგველები, გამიმართე ხელი, დღეს ცხენ მამეც;

ქალისა და კაცის დანანება. ვაიმე, ჩამოგიწყალდი; ჩამოგიდნი, შე ბეჩაო; საწყალო; მოგიკვდი; მოგიკვდეს ჩემი თავი; მოგიკვდი, რა საქმე დაგეხედვათ; ღმერთმა ხო იცის, რარიგ დამნანდი.

კაცის დაფიცება. ღმერთს გეფიცები; ძმობას გეფიცები; ძმაილამ ფიციდის ფორმულაა (=ძმობას გეფიცები. შდრ.: ქალილამ, დედილამ). ღვთის მადლმა; ღაშარის ჯვრის მადლმა; ვინ თავმკვდარ გატყუებდეს; ვინ მამაძაღლ გატყუებდეს; დედ-მამის სულსა ვფიცავ; მამის სულს გეფიცები; ჩემს მზემ; უფლის მადლმა; ღვთის მშობლის მადლმა; არ გამიწერეს ჩემ ხალოცავი.

ქალის დაფიცება. ქალილამ, დედილამ (=ჩემს ქალობას გეფიცები); ჩემ ძმათ მზემა; ჩემი შვილების მზემა; ძმას გეფიცები;

თუ ორი ძმა ჰყავს: ჩემ უღელთ ძმათ მზემა; ჩემ მამის სახლის გამრავლებამ; ჩემ ძმათ გამრავლებამა; შამრჩენ ძმანი; შამრჩენ შვილები და სხვა.

კაცის დალოცვა. ღმერთმა გიცოცხლოს ცოლ-შვილი; ან ქმარ-შვილი, ღმერთმა შვილებ გაგიზარდოს; ღმერთმა გიშველოს და-ძმობის გამჩენმა; შაგეწიოს ფშავ-კვესურეთის ნალოც ხატები; ჯვარ დაგიწვროს ე ადგილის დედამ კაცსა და საქონსა; ღმერთმა დედ-მამის სულ გიცხოხოს; ღმერთმა გაგახაროს და სხვა.

ქალის დალოცვა. შენამც გიშველს ღმერთი; შენამც შაგეწევა ჩემის მამის სალოცავი; ღმერთმა გიცოცხლოს ცოლ-შვილი; შენი ამჯობინოს შენი მტრისასა, ჩემო ძმაო; ღმერთიმც შეუწევა შენს ჯანსა; შენამც შარჩები და გაეზრდები დედასა; გენაცვალე; ჭირი მოგპარე; თავს შამოგეველე, ჩემო შვილო; ბარაქა-გახანება (მკის დროს); ბარაქა თქვენ საქმესა (კალოობის დროს); ჳარ-გუთანს გაუმარჯოს (ხვნის დროს).

ქალის მუდარა. აგრემც შეგეწევა ღმერთი; აგრემც გიშველის ფშაველთ სალოცავები; შენი ჭირიმე; შენი კენესამე; აგრემც გიცხოხდება ღამაზ დედ-მამის სული; თუ გწამს მეზობლობისა და ძმობის-გამჩენი; ი შენის ღამაზის დღეგრძელობასა; თუ გწამ ცნობა-ნდობის გამჩენი; აგრემ დამიტირებ, აგრემც დამმარხავ; აგრემც შურნები დედაშენსა; აგრემც შეუწევა ღმერთი შენს ჯანსა;

კაცის გაკვირება. უჰ, კაცო, რას ამბობ! საკვირველია ღმერთის მადლმა; ოხ, რა მასველია ი ბეჩავსა! ეს რაღა მითხარ! რადრა ნეტარა! და სხვა.

ქალის გაკვირება. უიმე, ღმერთო, დამწერე ჯვარი! ვაიმე, ე რაღა უქნავ! რაღა გაკვირონე; რამ-რა გადარია ნეტარა! რამ გააუგონთ! რამ გააბეჩავა! ესეთა კი არა დამხედვებია! ესეთა კი არა გამოგონავ! და სხვა.

§5(10). წყველა. წყევნა | წყვეა-კრულვა წყველაა. ვინმეს დაწყველაზე იტყვიან, დასწყვიენეს ისეებითო. აბუნდოებსო, იტყვიან იმაზე, ვინც იწყველება. დარიშხენა ზოგადად დაწყველა, გაწყრომა, გაღანძღვა, დატუქსვაა.

ქალშავა, ქალკუპრო, ბაღლაბნელო, - ეტყვიან გაჯავრებით ქალსა და ბაღლს. სად დაიხაფრათ?- იტყვიან დაკარგვაზე.

თვალეზი დაგეშრითოსო, დაგებზაროსო, ე.ი. დაგიბრმავდესო. დაიღიენითო, დაინელდითო, გადსთავდითო, გაიბრაშტენითო, ე.ი. გაწყდითო. ნარ-ეკალიმც ამოა მაგის სახლკარზედო || ჭინჭარ-წენგარიც ამოალის მაგათ სახლ-კარშიო || ოკრა-დამც დარჩება, ტივლადო, ცითამც მეხ დადსცაო, ე.ი. სახლ-კარი დაეკცესო. მწიგანსამც (=გველი, უსურმაგი) ჩააყოლებო || ჭირ-მამკლავითამც ამაივსებო || ცეცხლთამც გაქცევაო, ჭირადო, ე.ი. შხამად შეგერგოსო. სახლის კარიმც გამეფჯრებო, ე.ი. გამოეკეტოს კარიო. რასა-დგეველავ, რასა-დცეცხლავ! - იტყვიან, როცა სმას უშლიან. შე ამოდაგულო, ე.ი. ამოწყვეტილო. შე უკლო-უბედო, ე.ი. შე უპატრონო. წილ-ბოლო-გათაულო, წილ-ბოლო-ამოწყვეტილო, ე.ი. შე ჯიშგაწყვეტილო. - შენ უბე-კალთას დაუბრუნდეს, ღმერთმა ნუ გამოგაცილოს, შენ შეიღებს დეეხვისო, - უპასუხებს მეორე, ვინმეს რომ აგდებენ, დაითხიე || დაიკარგე || დაიღუპე აქედანო, იციან. შე შავის მიწის ჩამოფანტულო, შავის მიწის დაშლილო, შავის მიწის ჩამოფარჩოტებულო, ე.ი. შე დაგლეჯილო. შენიმც მოკმე მამივალის - შენი დაღუკვაც გამაგებინაო შე შეიღ-ბოლო ამოწყვეტილო, ე.ი. ნაშიერგათავებულო. დაგიუშტრ-დენ თვალნიო, დაუშტრდიო, ე.ი. დაბრმავდიო.

ერთმანეთს წყველიან აგრეთვე:

- შავს მიწაშიმც ჩაიტიტებო;
- საყდართ გორის ძირსამც დაიმარხებო;
- შე კარგუნახაო, არგასახდელო, მამკლავსამც შახ-ჭამო;

ჭამო;

- იუღის გაბღღეძილი, რა ყოფილა ე კაცი, დალახტოს იუღა-მაო, დააქრას სამავენო, სამავენო ლახტო;

- რამდენ სიკეთე მე შენთვი მიქნავ, იმთვენ დოტკო გამოგუ-ბასო.

- მოფხვრები ძირიანადა (ე.ი. ამოვარდები), დასანელუ-ბო. დაკნელუბა და დანელუბა გაწყვეტა, გაქრობაა.

- ღვთისა და ბატონის ქარ-ცეცხლი შენს თავსა; მოუსაფ-ლეთშიამც წახვალ!

- დაგაბრმავოს ჩემის მამის ხალოცავმა; დაგლახტოს გმირმა კოპალამა, თვალდასათხრელო!

- დანელდი, შე დანელებულო; სწორთ მოსასხლერო,
ამოწყვეტილო!

- ისიმც ამოსწყდება; დანელდეს შენი სულსაიქიო; სულელო, სულით დაკარგულო!

- უკლო-უბედომც დაიკარგები; ვირზედამც შასჯდები!
იწყველებოდა კაციც: წმინდამ გიორგიმ დაგწყიოს; გაუწყრეს || გამიწყრეს ფშავ-კვესურეთის ნალოც ხატები; დაგწყიოს || დასწყიოს ჩემმა სალოცავმა; გაუწყრეს ლაშარის ჯვარი; ჩემ დროითამც ნუ მოიყრები და სხვ.

II თავი – ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი ლექსიკა

§1(11). ლექსემათა რეგიონულ-სემანტიკური კლასიფიკაცია. ცნობილია, რომ დიალექტური ლექსიკის ლოკალიზაცია სიტყვათა გეოგრაფიულ პროექციას უკავშირდება (198; 210; 220). ისტორიული ლექსიკოლოგიისა და ლექსიკოგრაფიული მუშაობის უმთავრეს ასპექტად ამჟამად სიტყვის ისტორიაში და მის ლექსიკურ დახასიათებაში რეგიონული მომენტის ასახვა-გათვალისწინებაა მიჩნეული (198, 32). ლექსიკურ ერთეულთა რეგიონულ-დიაქრონიულ დახასიათებას დიდი მნიშვნელობა ენიჭება თვით დიალექტოლოგიის მრავალი საკითხის გადაჭრაში, კერძოდ, ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკური მოდულების წარმოჩენაში, საწარმოქმნო აფიქსთა ფუნქციური სემანტიკის გამოკვეთასა და, საერთოდ, იზოგლოსათა არელების დადგენაში, რაც ძალზე აქტუალურია, რამდენადაც ისტორიული დიალექტოლოგია წარმოუდგენელი დიალექტური ლექსიკოგრაფიის მიერ ამჟამად მოპოვებულ დიალექტურ ლექსიკურ მონაცემთა ქრონოლოგიური კორექტირებისა და სემანტიკური მრავალფეროვნების გათვალისწინების გარეშე (მდრ.: 198, 34).

გამოკვლევის მოცემულ ნაწილში წარმოდგენილია ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი ლექსიკა, რაც ისევე, როგორც ამ დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა მთლიანად, ჯერ კიდევ არასაკმარისადაა შესწავლილი და ასახული. მისი სრულად აღნუსხვა და განსხვავებული ლექსიკური ერთეულების გამოვლენა კი, უდავოა, ხელს შეუწყობს მთლიანად ქართული ენის კილოთქმების ლექსიკის არეალურ შესწავლას. ლექსიკური საგანბურის რეგიონულად აღწერას, რაც დიალექტოლოგიის ერთ-ერთ ყველაზე აქტუალურ საკითხად არის მიჩნეული.

ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელ დიალექტურ ლექსიკაში შემონახულია მრავალი სიტყვა, რომელიც დღესაც დამახასიათებელია ადგილობრივი მეტყველებისათვის და სპეციალურ ლექსიკონებშიც არის შეტანილი. ასეთი ლექსიკური ერთეულებია: ადევება – ბევრი წყლის მოვარდნა, ბურკვა – თოვლის დაგუნდავება, ბუჭვი – კორიანტელი მტერის, გაბობება – ბობლვით, ხელ-ფეხის დახმარებით გავლა, დაბწკნა – გაქცევა, გაწევა, დალდე – კლდეში შეხ-

ნეკილი ადგილი, დათხევა - უცბად გაუჩინარება, დელგმა - უცბად მოვარდნილი დიდი წვიმა, ლიჭყი - ცოტათი ატალახებულნი, მომზვლევა - ჩამოზავება, ადგილის მოხეთქვა, ნაზოვარი - ნაზვაკი ადგილი, ნამცვრევი - ცვარად ჩამოსული. ონჩორი, ონჩორი - რაიმე ორთქლი ან სიცივისაგან ნიადაგს რომ ორთქლი ასდის, ის არის, პირტუქსი - ცივი, სუსხიანი, ტატანი - ცის პირი, ტატნობი, უმსნელი | უმსენელი - შეურყენელი, თავანკარა წყალი, უემური - გვიანი ღამე, უდროო დრო, ქათამყიული - ძალიან ადრინანი დილა, ცისქცევა - დიდი წვიმა, ცუფქარა - გაყინული, მშრალი ფხვიერი თოვლი და სხვ.

მრავალი ლექსიკური ერთეული მნიშვნელობის მხრივ ხაერთოა სხვა დიალექტებთან: ანდი, ანდე - ქართლშია გავრცელებული და ვარაუდს, ეგებობას ნიშნავს, როგორც ივრისხეურ, ასევე არაგვისხეურ ფშავშიც ეს სიტყვა იმავე მნიშვნელობისაა. (შდრ. საბა: ანდე - მცირედ რამ ხედვა (127, 27).

არზანი (ქართლ., ქიზიყ., მთიულ.), ზოგადად ცუდ ამინდს, ქარიშხალს აღნიშნავს (159, 39). ფშავურში იგი „დიდი, ზომაზე კიდევ დიდი თოვლია“ (ხ. აკადი). დიდი თოვლი რომ მოვა, იტყვიან: „არზან ჩამოყარაო“. (შდრ. ძვ. ქართული არზანიგი - ღირსი, ღირსეული, ჯეროვანი. „არა არზანიგ ყოფილ იყო იგი ამას“ - იოანე მოსხი, ლიმონარი).

არხილი - (მოხ., ქსნის ხეობა, მთიულ.) გაყინული თოვლი, რომელზედაც სიარული შეიძლება: „არხილ ის არი, მარტო თოვლს რო გაახშობს“. ამ დროს იტყვიან, თოვლი გააარხილაო, კი თოვლი ზემოდან მოყინაო (შდრ. საბა: არხილი - თხელი ბზარი. 127, 32).

აჭროლებული მთიულურშია გავრცელებული, ასევე დადასტურდა ფშავშიც: ალაგ-ალაგ გამშრად თოვლს ნიშნავს. ასეთ დროს იტყვიან: თოვლი აჭროლდაო.

ბორბოწია - ხევსურულში ქარბორბალას ნიშნავს. ამავე მნიშვნელობით დასტურდება იგი ფშავშიც. ბორბოწიობა კი ერთ ადგილზე ტრიალს ნიშნავს.

გარევა - (მთიულ., ფშ.) - წყალში ფეხით გაღმა გასვლაა. გაურიაო, იტყვიან ამ დროს.

დაროქვა ფშავურად დალექვაა, დაროქვილი კი დანალექია. როქვი თუშურშიც ასევე დანალექს აღნიშნავს.

დაქანება, ქანობა (მთიულ., ფშ.) ყინულზე სრიალიდან დასხლტომაა. ყინულზე დასხლტომას მოცქრომა-ს არ უწოდებენ: „მოცქრომა ის არი ფეკრო გადაგიცდება“.

ეხი (ხვეს., თუშ., ფშ.) – გამოქვაბული კლდეში: „წამოხურვილ კლდეზე ვიტყვი“ (შდრ. საბა: ეხი – კლდე გამონახეთქი ქვაბივით). ზოვი (მთიულ., გუდამაყრ., ფშ.) – ზვაევი.

კაკდები (მთიულ., ფშ.) – შინ ნაკეთები ხის ციგურები.

ლანქიმი (ქსნის ხეობა, მთიულ.) ფშაურშიც დასტურდება და ციგას აღნიშნავს. მისი იერიხეური ვარიანტია გელმანა.

ქარაშოთი (ფშ., გურ.) – უცბად ამოვარდნილი ქარი, წვიმანარევი ქარი.

ქარაფი (ხვეს., ფშ.) – დიდი ღოდი, დიდი ციცაბო კლდე (შდრ. საბა: ქარაფი – დიდი კლდე). ქარაფი იმერულში თხელი მენხერი ტყე, ვენახი, ნათესია (159, 561).

პირტუქსი || ყაიათი || ყაიმათი || ყიმიათი || ყინიათი, ყინიათობაა ძალიან რომ ცივა (შდრ.: ყიამეთი (გურ., იმერ., ქიზიყ.) – სიცივე, ყინვიანი ამინდი. ყიამეთი (იმერხეული.) – მეორედ მოსვლა, აღდგომა; გადატანით დიდ ამბავს ნიშნავს.

ყუილი ქიზიყურში (გადატ.) ძელების ტკივილია (122*).

ყუილა ფშაურშიც დასტურდება ოდნავ განსხვავებული სემანტიკური ელფერით: გაყინული ხელები სითბოში რომ მოხვედება, იტყვიან, ყუილად შამივიდა || ყუილაი ან ტკივილაი შამივიდაო ჭეღნია. „ყუილაი ყუოდაო, დაათირებენ ამ დროს ბაღდსა“ (შდრ. საბა: ყუეილი – ძვალთ ნელად ტკივილი. 127, 404). ეს ლექსიკური ერთეული ზოგადქართული უნდა იყოს.

ჭიუხი წვეტიანი მალალი კლდე, კლდოვანი მთაა. ხვესურულში, ფშაურში, მოხეურსა და თუშურ დიალექტებში დასტურდება (159, 724).

ხორდი მთიულურში ისეთ ყინვაზე ითქმის, რომელიც წყალს ყინავს. ხვარდი ფშაურში კი წყალში არულ ყინულის ნატრებს, ე.ი. თოშს, ეწოდება. ხორდი საბასთან იგივე ხორგია – წყალთ ყინული, დიდი მონატეხი (127, 469).

მართალია, ლექსიკონებში შეტანილი სიტყვები სათანადოდაა დახასიათებული, მაგრამ არცთუ იშვიათად არ არის გათვალისწინებული დამატებითი, განსხვავებული მნიშვნელობანი და არც სიტყვის ლექსიკური ღირებულება და სემანტიკური პარალელებია სრულყო-

ფილად წარმოდგენილი:

ბოტიტანა - ფშაურად დიდს, ზორბას, ღონიერს ნიშნავს, რაც სპეციალურ ლიტერატურაშიც არის დადასტურებული. ამას გარდა, ბოტიტანები ის ხეებია, ხიდი რაზედაც დგას. ვინც სხვის საქმეში ერევა და ყოყონობს, იმ კაცზეც იტყვიან: „რასა-მ ბოტიტნობო“.

გადამლიავება მთიულურში რაიმეს გაფლანგვას ან დაკარგვას ნიშნავს. ფშაურში მას განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს. გადამლიავედაო, იტყვიან, ღობეს ან რაიმე დაბრკოლებას რომ გადაეველება კაცი. მლივი საბას მიხედვით გაღუულს ნიშნავს (127, 397).

დიალექტურ ლექსიკურ მონაცემთა სემანტიკური მრავალფეროვნების გათვალისწინების თვალსაზრისით საინტერესო ერთეულია გუგუმი, რომლის ფშაური მნიშვნელობა დღემდე აღუწესხებია; გუგუმი წყლის მსხვილი წვეთია, რაიმეზე დაკიდებული; „სიბდაურილი სახლი გუგუმს იკეთებს“ (ს. აკადი). შდრ. საბა: გუგუმა - დიდრონი დილები (127, 79). „გუგუმს მსხვილ ნამსაც ეძახიან“ (მაწელაური, ს. გომბორი). ამ მხრივ საინტერესოა ა. შანიძის მიერ დადასტურებული მნიშვნელობა ამ სიტყვისა: გუგუმი - ბალახის ფოთლებზე დაკიდებული ცვარი (167, 306). თუშურში გუგუმი ღითონის მსხვილ მძივს აღნიშნავს (45), აჭარულად წყლის ჭურჭელია სპილენძისა, სურის მსგავსი (126, 64); მოხეურში მცენარის - ნემსიწვერას სახელია (151, 209). პროფ. აღ. ღლონტს მითითებული აქვს მისი თურქული წარმომავლობა: (159, 161). ბუნებრივია, ჩვენთვის საინტერესო დიალექტურ არეალში დადასტურებული მნიშვნელობა ამ ლექსიკური ერთეულისა კიდევ უფრო მეტი სემანტიკური ნაირფეროვნების გამომატველია.

დაჩვენება მოხეურში დასაკუთრებას აღნიშნავს. განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს მთიულურსა და ფშაურში: გ'ის ჩვენებას ნიშნავს.

დაყუდებული პოლისემანტიკური სიტყვაა და ფშაურში გადატ. ძალიან დაცურებულ ადგილს აღნიშნავს.

მზორე, ფონეტიკ. იგივე მზვარე, მთიულურში - მზის გულზე მდებარე ადგილი, მზისპირი (შდრ. ძვ. ქართული მზვარე - მზის პირი, მზიანი ადგილი). ამ ლექსიკურ ერთეულს ფშაურში განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს: მზორეს ფშაველბი აყროღებულზე

იტყვიან (ფუნაზეც ამბობენ). მთიულურ მზვარუ-ს კი შეესატყვისება ფშაური პირხითი | პირმხითი და არა მზორე (იხ. ქვემოთ).

მოფთილაკება მატყლის ჩეჩვის დროს ხელის გულისოდენა ფთილების გაკეთებაა, დამატებითი მნიშვნელობაც აქვს: „დიდი მტყელ-მტყელი თოელი რო ჩამოდის, მოუფთილავაო, იტყვიან“.

ნანხატი (იხ. აგრეთვე: მიწათმოქმედების ლექსიკა) როგორც სიტყვა, საზოგადო სახელი, ფშავეზი ფიქსირებულია: იგი ნავამირად, უხნაე მაძულს ნიშნავს (115, 217; 93, 215), ჩვენ იგი განსხვავებული მნიშვნელობითაც დავადასტურეთ: „ნანხატს ისეთ ადგილზე ვიტყვით, სადაც გუთანი არ გაიღის“ (ს. შუაფხო); „ნანხატია ერთი-ორი წელი რო არ მოხნულა“ (ს. ლიშო). ეს სიტყვა განსხვავებული სემანტიკური ელფერთაც გვხვდება: „ნანხატს ნაღვარევს ვეძახით, წყლები რო-ე განაგს, ჭამს მიწასა, რუვად და რუვად მოღის“ (უძილაურთა). „ნანხატს წვრილმან ჩაჭრილ ტყეზეც ვიტყვით“ (მართა წელაური, გომბორი). აღნიშნული ლექსიკური ერთეული შემოგვიანაზა გეოგრაფიულმა სახელმაც: ნანხატი (← ანხატი) ტოპონიმია: სამოვარი, ძველი სახნავია ს. თვალეთან. საზოგადო სახელად ხმარებულობა ამ სიტყვისა ხვესურულში თითქოს არ ჩანს: დადასტურებულია მხოლოდ ტოპონიმი ანხატა (179, 196). აღ. ნეიმანის „ქართულ სინონიმთა ლექსიკონში“ საილუსტრაციოდ მოხმობილია აღ. ყაზბეგის თხზულებათა ტექსტი და აღნიშნული ერთეული თავისი ლექსიკური მნიშვნელობით მინეულია ჩანჩქერის სინონიმად: „არც იმ ამაყ აყუდებულ მოებს ხედავდა, არც მშვენიერად გადაფენილ ტყეებს, არც ნანხატებს, არც მწვანედ მოდებულ ველებს“. კონტექსტის მიხედვით მოცემული ლექსიკური მნიშვნელობის უეჭველობის დადგენა შეუძლებელია, იგი შეიძლება ნაღვარევსაც აღნიშნავდეს. მართალია, ნანხატი ჩანჩქერის მნიშვნელობით მოხუერ დიალექტში დადასტურებულია, მაგრამ საილუსტრაციო მასალის მოხმობის გარეშე (153, 413).

აღნიშნული ლექსიკური ერთეული მოხუერში, ფშაურის მზგავსად, პოლისემანტიკურია: 1. წყალ-ღვარისაგან ჩამორეცხილი ნიადაგი; 2. ჩამონადენი წყალი – კლდეზე მდინარე ან სახლის სახურავიდან; 3. ხევი, რომელზეც წინათ წყალი დიოდა, ახლა კი ბაღახითაა დაფარული; 4. წყლის ნაშხევი; 5. იფევა, რაც ნაბუნხარი, ნამუნხარი, ვი. უნაყოფო, მოუსავლიანი, სინოყერუდაკარგული და გამოფიტული მიწა (151, 293).

ფარტენა - მეორედ გადაჩენილი მატყლის ქულაა, დასართავად გამზადებული. ფარტნისო, დაფარტნაო, მაშინაც იტყვიან, ბევრი თოვლი რომ მოდის და ხშირი და მსხვილი ფიფქი ცვივა.

სურნელი სუფთა, წმინდა წყალსაც აღნიშნავს (საბა: სურნელი - მხალნი სუნნელნი შენაყილნი).

მიგლა თავისა ფშაურის გარდა ქიხიყურშიც დასტურდება და რაზედმე თავის მირტყმა, მიხლევენებაა. ფშაურში მას გადატანითი მნიშვნელობაც აქვს და საქმეზე თავის შეკედომას ნიშნავს.

წვივისაკრავი ფშაურში მოხული თოვლის რაოდენობას აღნიშნავს, სიდიდის მიხედვით წვივებამდე რომ სწევდება კაცს; მოხული თოვლი შეიძლება იყოს აგრეთვე ფეჭსგადმამავალი - ფეხის ტერფს რომ ფარავს. მუხლს ზემოთ თუ არის თოვლი, იტყვიან, „მუჭლს ამამყრიდა, იმხელა თოვლ მოიდაო“.

ბური ზოგადად ბურუსი, ნისლია. ჯანლი და ბურუსი ლექსიკონებში კვალიფიცირებულია როგორც ნისლი. ფშაურში ჯანლი ტენიან, შეკრულ ნისლს ეწოდება, „არაფერი იხედება“, ბურუსი მშრალი ნისლია, ხოლო „წიწამურ ის არი, რო დარია, მაგრამ ნისლივით მოჩანს არემარეზე. წიწამური დარში იცის, არსად ღურბელი არ არი და ბოლივითა ხნან“. შდრ. საბა: „წირი არს ვაკოვანთა შინა არა რამ მყოფსავით რამე ჩენა მხედვარეობასა შინა“ (132, 451). „წარ მცირედ რამ წა'ხიდული“ (132, 443), ე.ი. წიწამური ← წირწამული ← წირწარმური. ი. ჭყონიას დამოწმებით, იმერულში წიწამური წრიაპის, მთებში სასიარულო რკინის ფეხსაცმლის, აღმნიშვნელია (159, 323).

ა. შანიძის განმარტებით, ხევს. წირწამული, ფშაური წიწამური, მოხეური სიბინი, თუშ. ტკვიფი ბურია, ნისლივით რომ დადგება პაერში (167, 453).

ფშაური ლექსიკის ნიმუშები ლექსიკონებში უპირატესად ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა (ვაჟა-ფშაველა, ბაჩანა, თ. რაზიკაშვილი) თხზულებათა მიხედვით არის წარმოდგენილი. მასალის ახლო შესწავლამ დაგვარწმუნა, რომ მისი ძირითადი ნაწილი სავესებით სწორად არის გაგებული, ზოგიერთი სიტყვის განმარტება კი შემდგომ დაზუსტებას მოითხოვს. ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი ლექსიკიდან ამ მხრივ აღსანიშნავია კინჭუხი და კირჩხალი.

კინჭუხი, პროფ. ა. შანიძის განმარტებით, არის „ფხვიერი

კლდე (იშლება), სადაც კაცს გაელა შეუძლია; სადაც ფეხი მოეკიდება (მოსხმული აქვს ქეები და არ არის მთლიანი)” (167, 341). ა. ჭინტარაული ამ ლექსიკურ ერთეულს ასე განმარტავს: „შიშველი კლდის წვეტი, შვერილი; ნაშალ-ნუშალი კლდე“ და საილუსტრაციო მასალად წარმოდგენილი აქვს ციტატა ვაჟა-ფშაველას თხზულებიდან: „მგელი დასჯაჯგურებია ამ ჭკდილას დუმაზე, უხიდება პირთავექვე, ის ფიქრი ქქონდა, ამ კინჭუხებში ჩაეთრევეო“ (93, 161). დამოწმებული ტექსტობრივი მასალის სემანტიკური მხარე არ გვავარაუდებინებს, რომ კინჭუხი მიეჩნით „შიშველი კლდის წვეტად“, როგორც ეს განმარტების ერთ-ერთ ნაწილშია მოცემული. კლდიან ფერდობში გამოშვერილი დიდი ქეებისა და ლოდების მნიშვნელობით აქვს გამოყენებული აღნიშნული დიალექტური ერთეული თ. რაზიკაშვილსაც (155, 68). ქველ-ში იგივე ერთეული კი განმარტებულია, როგორც „წვერო ან წვერი“ და საილუსტრაციოდ მითითებულია სწორედ თ. რაზიკაშვილის თხზულება: „კინჭუხის თავზე (ე.ი. წვერის თავზე?! - გ.გ.) შემხტარი პატარა ვაცუნა...“ ამიტომ, ბუნებრივია, კინჭუხის განმარტებისას, კონტექსტის გათვალისწინებითა და ამ ლექსიკური ერთეულის სემანტიკური მხარის გააზრებით, ჩვენი აზრით, უნდა გამოირიცხოს „წვერო“, „წვერი“ და ასევე „წვეტი“. ამ გაგებით კინჭუხი ჩატარებული საველე მუშაობის დროს ამჟამადაც არ დასტურება. პირიქით, მოვიძიეთ ამ სიტყვის განსხვავებული მნიშვნელობა, რაც მის ძირითად სემანტიკურ მხარეს ავსებს. წარმოჩენილი უზუსტობა კი, ცხადია, გამოწვეულია რეგიონული მონაცემისა და აღნიშნული დიალექტური ლექსიკური ერთეულის სემანტიკური ნაირგვარობის გაუთვალისწინებლობის გამო.

კირჩხლი | კირჩხალი ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ჭირხლის სინონიმად არის მიჩნეული და საილუსტრაციოდ სწორედ ბაჩანას თხზულებებიდან ამოწერილი მასალაა გამოყენებული: „ბანის და საბძლის პირები კირჩხლებით მოზიკულაო“ (ბაჩ., 76, 9); „სამთარმა წამწამებად კირჩხლები ჩეხა, უდგა ყინულის სელუბი“ (ბაჩ., 245, 4). დამოწმებული მასალა ამგვარი განმარტების მიღების საფუძველს არ გვაძლევს და, მართლაც, ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელ ფშაურ დარგობრივ ლექსიკაში ამჟამადაც დასტურდება კირჩხალი, რაც გრძლად, ჩურჩხლისებურად დაკიდებულ ყინულის ღოღლუას ნიშნავს და არა: ჭირხლს. დამოწმებული წინადადებებიც

ამ მოსაზრებას უჭერს მხარს, რაც საეხეობით მართებულად არის შენიშნული (155, 68).

დაბოლოს, აღუნუსხავი და გამოუვლენელია და, ამდენად, არც სათანადოდ არის კვალიფიცირებული ბუნების მოვლენების ამსახველ სიტყვათა და იდიომურ გამოთქმათა დიდი ნაწილი, რაც კუთხური ლექსიკის მდიდარ ფონდს შეადგენს და განუზომელი მნიშვნელობა აქვს კილო-თქმათა ენობრივი საგანძურისა და ენის ისტორიის შესწავლისათვის; ანთლაში, ატლეზილი | გატლეზილი, აქერაჭნება, ბამბღვლა, გამოთველხმელობა, გამხვალი, გაზეკილი, გაზერქნილი, განამშრალდეგებული, გასირკნილი, გაფინჩიკება, გაფხროკვილი | გაფხროკებული, გაჩრაქვება, გახრიაკება, გლინვა (მიგლინვა, მოგლინვა), გრილი, გუგუში (ფშ. ლექსიკური ვარიანტი), დაბუდებული | მობუდებული (შდრ. მითულ.: დაბუდეილი), დაელნება, დაუშენურება, დაუჩინება, დაროქვა (შდრ. თუშ.: როქვი), დაჩვენება, დაცალგვერდუბა, დაცალგვერდებული | დაცალგვერდული, დაყუდებული, დგანდგარი, დილის | თენების სისკარი, ელდაუცი, ზამთრის გაბერწება, თახთახი, თქარუნი, კოკობურად დასხმა, კოლიხე, მიბღუნვა, მიდებულ ადგილი, მოსაბრუნი, მოსიპული, მოჭიჭმახურება, მრავალანი, ბურღვა, მჩქვლევა, ნაურღვენი, ნამთხერვეი, ნამზვლევი | ნამველევი, ნების წვიმა, ორახული, პირზითი, ეიჭრიბანდი, ეღმურტლევა, სადილობანი, სამხრობანი | სამცხრობანი, სასწორ-ჩარექანი, საჭელდაპიროს | ხელდაპირას ყოფნა, საფარხნი, ცულ-თოხის ტარანი, სურნელი, ტლოპი, ფაფხი, ფხანწალი, ფშოფშება, ფეკსგადმამავალი, ყიათი | ყინიათი | ყინიათობა, ყიმიათი, შანაქრვა, შატეხილ წყალი, შენაქროლი, ჩაწკინტოლებული, ჩაციველავება, წელთჭარბი, წვივისაკრავი, ცუფქაი, ჭარის ბოლო, ჭიჭმახი, ხიდის ყური, ჳარ-ირემთ ნაფრენი, ჳასრი, ჳასრვა.

§2(12). ბუნების მოვლენები. ტატანი ცის ტატნობი, ჰორიზონტია (შდრ. საბა: „ეასკვლაე მორბედი“). ქვეცა დედამიწაა. ჰორიზონტს ცისძირიც ეწოდება. ცარგვალიო, იტყვიან ზეცაზე ცისგნისი - ცისიერი, ციური, ცაში მყოფია, ცა-შყარი ცა და დედამიწაა. ცაზეით არის ციდან ნისლეები რომ აირჟვა, აიყრება და

ამინდი შეცვლას დაიწყებს, იტყვიან, იშოფშება | იფშოფშებაო: „იფშოფება, რას ამბობ, კი რაით გაიავდრებსო“. ღრუბლების არევაზე იტყვიან: „იღრუბლება, ცა-ღურბელ ირევაო“. ნისლი რომ შთებს დაფარავს და „ტყეებსზე რო ჩამოვა ჭალამდინა, ვიტყვიო: დაბუდებული | მობუდებულიაო. მობუდებული, მობუდვილი თავშეხვეულ ადამიანზეც ითქმის. მოღრუბლეაზე იტყვიან, მოიბურაო. დაბურვილი მაშინ არის, ღრუბელი რომ შთებსა და ტყეებს დაფარავს და ჭალაში ნისლი ჩამოწვება.

გრილი, ნაგრილი, ჩირდილი ჩრდილია. გრილი ოღნავ ციხსაც ნიშნავს, ამინდზე ითქმის. ცივი სიცივეა: „ჯერ ნუ აისდგები, ცივია“ (ს. შუაფხო). ბური ზოგადად ბურუსი, ჯანლია. ჯანდი ტენიანი სქელი ნისლია, ბურუსი მშრალია და თხელი. „წიწამურ ის არის, რო დარია, მაგრამ ნისლივით მოხჩანს არეპარეზე. წიწამური დარში იცის, არსად ღურბელი არ არის და ბოლივითა სჩან“. შდრ. საბა: წირწამური → წირწამული → წიწამური: წირი არს ვაკოვანთა შინა არა რაი მყოფსავით რამე ჩენა მხედველობასა შინა; წარ-მცირედ რამ წაზიდული (127, 443-451). კოტორი ნისლის ან ღრუბლის ქულა, გროვია. კოტორი ფშაურში პურის ნატეხს, ყუასაც აღნიშნავს. ნეშტი ნესტია: „ფარან არა გეაქვის, დაინეშტა თამაქო“ (ს. წიფრანი). მოტირალ-ჩაშავებული (გადატ.) წვიშიანი, ღრუბლიანი, ბურუსიანი დღეა.

ცულ ამინდზე იტყვიან: გარეკილ არ გაილაღებო. ავ დრო დაიჭირაო, იტყვიან, როცა წვიმა ხშირად მოდის. მარაგიანი მოღრუბლული, საავდროდ მომზადებული ცაა (155, 71). დელგმა უცბად მოვარდნილი დიდი წვიმა, თავსხმაა. ასეთ ძლიერ წვიმაზე ამბობენ: კოკობურად დაახსაო. დიდი წვიმის ეპითეტია აგრეთვე ცისქცევა. ამ დროს იცის დგანდგარი და ნოქრევა – დანდგარი, ზანზარი, რყევა. ასეთი წვიმა კარგა ხანს რომ არ გადაიდებს, გადაუღებელზე იტყვიან, არ დაუკლო, ეი. არ იშეთაო | არ იშიათაო (ივრისხ. ფშ.). ამ სიტყვას საერთოდ რაიმეს დაუმთავრებლობის აღსანიშნავად იყენებენ. ნარღვენი | ნორღვენი უცბად მოვარდნილი დიდი წვიმის წყალია, „გ'ხებს რო ჩაიდარავს“. რღვნა წყლის ან წვიმის ძლიერი დენაა.

წკინტოლი წვეთია, ხოლო ჩაწკინტოლებული – ჩაწვეთებული.

როცა ძალზე წერილად წვიმს ან თოვს, ქირსლავსო, იტყვიან, უფრო მსხვილ წვიმაზე ამბობენ, კინელავსო. კინელი წვიმა პატარა წვიმაა. ასეთი წვიმის დროს იტყვიან, მოკინელა, მტვერ მძლივ აკრიფაო. როცა წვიმა ცრის და ძალზე მოღრუბლული ამინდია, ივღმურტლებაო, იტყვიან. ნამცვრევი – ნაცვრევი, ცვარად ჩამოსულია, მონამული. მომცვრევა რაიმეს (მაგ. მარილის მოყრას ნიშნავს. ხშირ-ხშირად წვიმა ნების წვიმაა. ელვა-დაქუხებაზე იტყვიან, დაივლნაო. ჭეხა ჭეჭაა. დაჭეხნება მკვეთრი, ძლიერი ხმის გამოცემაა. ზამთარში რომ დაიქუხებს, ამბობენ, ზამთარი გაბერწდაო. ამას ზამთრის გაბერწებას ეძახიან (ს. არტანი). ხორხოშა წერილი სეტყვაა. გუგუმი წყლის მსხვილი წვეთია, რაიმეზე დაკიდებული: „სიპდაყრილი სახლი გუგუმს იკეთებს“ (ს. აკადი). შდრ. საბა: გუგუმა – დიდრონი დიდები.

ჩქრო ჩქამი, ხმიანობაა. დიდ ხმაურს დგანდგარი პქვია. ბირდგ-ნიალი ძლიერი გრიალი და გრუხუნია. ბაგვანი ხაგნის ხაგანზე მირტყმით გამოდებული ან რაიმეს მოხვედრით გამოწვეული ხმა, ხმაურია. ბაგვანი მაიღო, ბაგვანი გაფეარდაო, იტყვიან ამ დროს (ს.ს. გომეწარი, ჩაბანო). ბრაგვანი ძირს დაცემით გამოცემული ხმაურია. ბრახვა, ბრახვის მოდენა, ბრაგვანის მოდენა ხმაურით დაგდება, დაცემაა. ბრახვა, ბრაგვანი მოადინაო, იტყვიან ამ დროს. „ჭკვა ფშაურსა და ხევსურულში ჩქამს აღნიშნავს. ხმა-ჭკვა ისეთივე კომპოზიტი, როგორც ჭეჭა-ქუხილი, წივილ-კივილი“ (93, 154). ადევება ბევრი წყლის მოვარდნაა. ძალიან დასველებული ჭახჭახია. გაჟენტება, გაჟენტვა გაქლენტვა, კარგად დასველება (გადატ:) ძალიან დათრობაა, ხოლო გაჟინთული ზომაზე მეტად დასველებული, გაქლენთილია. გალუსკვა გალუმკვაა, გალუსკვილი გალუმკულია. დაზუხვა გაწწვა, დასველებაა. წყალში ჩაგდებული სიპი ქვა ლოპრიანია | ლორწოიანია (შდრ.: 122). ლოპო სველი, ლორწოა (ლოპო წვენიცაა, გაზაფხულზე რომ ჩაუდგება ხოლმე გაღვიძებულ მცენარეს).

შემოდგომაზე მშრალი ამინდების, დარის დადგომაზე იტყვიან: გამაისთველხმელა | გამაითველხმელა | გაითველხმელაო | გაისთველხმელაო. ამას უთოვლო ზამთარზეც იტყვიან, როცა გიორგობის თვეში თოვლი არ მოვა და ქრისტეშობაც დართო წავა, „დიდი ხანი რო მშრალობა არი და თოვლი არ მოა“ (მ. წიკლაური,

ს. გომბორი). „არაგვზე რო თოველი ჩამოდგება, გაისთველხმელენსო, იციან“ (ს. კუდო).

აღაფება ატალახებაა. ღაფი ტალახს ეწოდება. ღიჭყი ცოტათი ატალახებული სველი ადგილია, „საცა ფეკი სხლტება“, და არა „ნახევრად, არამთლიანად გამდნარგი თოველი, თოველჭყაპი, როგორც ეს სპეციალურ ღიტერატურაშია აღნიშნული (283, 70). შდრ. საბა: ღიჭყი მიწა - ძირ გაყინული, პირ მომხუალი. ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ეს ლექსიკური ერთეული ქართულურში, მოხეურში, მთიულურში. გაზაფხულზე წყლიანი თოველი რომ მოდის, თოველ-ჭყობიანო, იტყვიან. ღაფ-ჭყაპი თხელი, წყლიანი ტალახია. ტალახი რომ იზილება, იტყვიან იტლიზებაო. აზელილი ტალახი ატლეზილია, ტლიზია (ს. ჩაბანო). გატლეზილი ხშირი, არეული ტალახია. ამოთხეფილი ღიჭყში, ღაფში გასვრილ-გათხუნვილია (ს. კუდო).

გაქშუტუნება | დაქშუტუნებაა აღამიანი რომ რაიმეს (მაგ., ცეცხლს) დაუბერავს ან შეუბერავს. (დაქშუტუნებაა აგრეთვე თონეს გასაღვივებლად რომ დაუბერავენ (ივრისხ. ფშ). საქაროვნე ქარიანი ადგილია. ქარის დაბერვაზე იტყვიან, დამქროლ(ნ)აო. ძლიერ ქარზე იტყვიან: ხვიოდაო, გვიგვინ გამქონდაო. გვიგვინი გუგუნია. ხვივილი, ფხვრიალი ქარბუქის ხმაურია. ზემოდან მონაბერი ქარი ზენაურია. ქვენა, ქვენაური კი ქვემოდან მონაბერი ქარია. ქარაშოთი უცებ ამოვარდნილი, წვიმანარევი ქარია. ქარ-ბუქვი თონვა-ქარი თოველიანი ქარია. ცვალებადი მიმართულების ქარი ან ქარბორბალა ბორბოწიაა, ქარმჭვალე გამჭოლი ქარია. ქარის ამოღება გადატ: მცირე ხანს შესვენებაა. მოფხვრილი ქარის მიერ მოგლეჯილი, ძირფესვიანად მოთხრილ-ამოგდებუ-ლია (მაგ. ვაშლის ხე).

მზელევა, მზღვლევა თოელის ან მიწის დიდი მასის ერთდროულად ჩამოწოლა, დაცურება, ჩამოშლაა. ზოვი, ნამჟელევი | ნამზღვლევი მეწყერია. „ნამზღვლევს იმას ვეძახით, ხე-მიწა რო მოდის (ს. კუჭეჭა, ს. მიგრიაულთა). ნამზღვლევი ის ადგილია, „საიდანაც მეწყერი მოსსწყდება“ (ს. ჩაბანო). მომზღვლევა ჩამოხევაება, ადგილის მოხეკთაა. ამ დროს ფლატე, მიწა იმზღვლევა. ნამზღვლევი მთიულურში აუდრისაგან გამსკდარ მიწას ეწოდება (106, 222). ადგილი, საიდანაც შეიძლება ზვაეი წამოვიდეს, საზოვეა. ზვაემა

გამოქანება იცის. შეიძლება იყოს მიწის ზოვი, თოვლის ზოვი. მიწის ზოვი მოქანავდაო, იტყვიან. ზეავეს გამოქანების შემდეგ დარჩენილ ადგილს ნამთხრევი || ნამჭვლევი || ნამზღვლევი (იერისხ. ფ.შ.) კჱვია. ნამზღვლევიანი | ნამზღვლევიანი | ნამჭვლევიანი ნამწყრალი, „მიწის ნაზვაევი ადგილია“ (ს. ჩაბანო). ნაზოვარი ნაზვაევი ადგილია, „სადაც აშრება ი ზოვი“ (ს. გომბორი). ნაზოვარი ადგილია, სადაც ზეაევი ჩამოწოლილა და ამშრალა (თ. რაზიკ., „ივერია“, №134, 1900; ი. ჯეონ.).

ნამთხრევი მეწყერიცაა, ავდრის ან ღვარისაგან ჩამოშლილ-ჩამორეცხილი მიწა ან ბეკობია. ნალი ნაპრალია. წყალი რომ მიწას გახრამავს, წყლის ნაჭამილო, იციათ. ნალვარევი || ღრანტი || ნალრანტი წყლისაგან ჩაღრმავებული, ჩანათხარ-ჩახრამულია. დიდი წყალი რო გამაღთხრის და არა ჩანს, ისევე წყლითაა დაფარული, ის ნალელია (ს. შუქო). ნარევი წყლის ფსკერზე ამოღრმავებული ადგილია. „ნარევია, რო გააფართხნის, რო გამაღსჭამს წყალი“ (ს. თხილიანა). ნალვარევს ნანხატსაც უწოდებენ: „ნანხატს ნალვარევს ვეძახით, წყლები რო განავს, ჭამს მიწასა, რუვად და რუვად მოდის“ (ს. უძილაურთა). (ამ ლექსიკური ერთეულის შესახებ ის. აგრეთვე მიწათმოქმედების ლექსიკა, გ.გ.) ნანხატი, როგორც მოხეურში, ფშაურშიც პოლისემანტიკური ელფურის მქონე სიტყვაა: ნანხატი ისეთი ადგილია, „სადაც გუთანი არ გაიღოს“ (ს. შუაფხო); ნანხატია ერთი-ორი წელი რო არ მოხნულა“ (ს. ლიშო); ნანხატს წვრილმან ჩატრილ ტყეზეც ვიტყვი (მ. წელაური, ს. გომბორი). ნანხატი, როგორც საზოგადო სახელი, ფიქსირებულია ქართლურ, კახურ, ქიზიყურ დიალექტებში, სადაც იგი აღნიშნავს გამოფიტულ, ერთ-ორ წელიწადს დასასვენებლად გაშვებულ მიწას, რომელზედაც წინა წელს არაფერი ეთესა. აღნიშნული ლექსიკური ერთეული მოხეურში ჩამონადენ წყალსა და წყლის ნაშხეფსაც აღნიშნავს (შდრ.: 151, 293). ამასთან, ხევსურულსა და ფშაურში დასტურდება, როგორც ტოპონიმი ანხატი (← ნანხატი?). (შდრ.: 179, 196). ბეჭი ჩამოხრამული ადგილია მდინარის პირზე. ბეჭურა პატარა ბეჭია.

კვრანცი - ამოთხრილი მიწა ან ბუნებრივად ჩაღრმავებული-ჩათხრილი ადგილი. შდრ. საბა: კნარცე არს მოხრელი მიწისა, მსგავსად მღვიმისა. კნარცევი - კენარცი (116, 191).

პირზითი || პირმზითი მზის გულზე მღებარე ადგილია.

შდრ. მთიულ. და მოხ.: მზორე (106, 215; 151, 278) და თიან.: მზვარე (159, 361). ძველ ქართულში მზუარე მზის პირს, მზიან ადგილს აღნიშნავდა (102), საპირისპიროდ ჩრდილისა (შდრ. საბა: მზვარე – ადგილი მზის მდევი). მთის სხვა დიალექტებისაგან განსხვავებით მზუარე, როგორც საზოგადო სახელი, ამ მნიშვნელობით ფშაურ დიალექტში არ დასტურდება, თუმცა, ზოგიერთ ტოპონიმს (სამზვარიო, წყაროთამზვარისპირზითი) ეს სიტყვა შემოუნახავს. მისი შინაარსი აქ მიჩქმალული და გაბუნდოვნებული კი არ არის, როგორც ეს სპეციალურ ლიტერატურაშია აღნიშნული (116, 169), არამედ, ჩვენი აზრით, ამ სიტყვის მნიშვნელობა დასახელებულ ტოპონიმებში იგივეა, რასაც აღნიშნავს ფშ. მზორე. მზორეს ფშავლები აყროლებულზე იტყვიან, ფუნაზეც ამბობენ. ამიტომ „წყაროთა მზვარე“ ისე კი არ უნდა გაეიგოს, რომ იგი „წყაროების მზიან ადგილს“ აღნიშნავდა, შემდეგ კი „მზვარეს“ შინაარსის გაბუნდოვნების გამო დაემატა მას „პირზითი“ და მივიღეთ „წყაროთამზვარისპირზითი“ (ე.ი. წყაროების მზიანი ადგილის მზისპირი?), არამედ, ამოსავლად უნდა მივიჩნიოთ მზჭარე → მზორე; მაშინ, (სამზჭარიო –) სამზვარიო იქნება ადგილი, ხადაც ფუნა გროვდებოდა, ხოლო წყაროთამზჭარისპირზითის სემანტიკური გაგება ამგვარი იქნება: მზიანი ადგილი წყაროების პირზე, ხადაც ასევე ფუნა იყრებოდა ან გროვდებოდა შუადღეზე საქონლის დაწყლულებისა და დაყრის დროს. ყუდრო ქარისაგან დაცული მზიანი ადგილია. მზე რომ ძალიან აცხუნებს, უგარია.

ქარაფი დიდი ღოღი, მალალი ციცაბო და ძნელად მისადგომი, მიუვალი კლდეა.

კინჭუხი (დამატ. იხ. წინ.) შიშველი კლდის შვერილი, კლდიან ფერდობში გამოშვერილი ქვა-ლოდები; ფხვიერი, ნაშალ-ნუშალი, ძნელად ასავალ-ჩასავალი მალალი კლდეა, და არა: „წვერო“ ან „წვერი“, როგორც ეს ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშია კვალიფიცირებული: „ლდე რო არი ფინთ ასაკვდ-ჩასაკვედი, იმას ვეძახით კინჭუხსა“ (მ. მახაშვილი, ს. ლულულები); „კინჭუხი არი, რო ასაკვდ-ჩასაკვედია ძნელადა“ (მ. ჭყურუნიშვილი, ს. აჭადი). „კინჭუხი ცათამდე აყუდებულნი მთანია“ (ს. შუაფხო).

ჭიუხი კლდოვანი მთა, მალალი წვეტიანი კლდეა. ამავე მნიშვნელობით დასტურდება იგი მოხეურში (153). ჭიუხი და ჩხერი მალა-

ლი კლდიანი შთის, კლდის აღმნიშვნელი საზოგადო სახელწოდება იხვევ როგორც ბორბალი | ბორბალო, რომელიც ბორ ფუძის რედუქციის მიღებული ჩანს (← ბორბარ). ხვესურეთში დადასტურებულ ხალხურ ლექსში ჭიუხისა და ჩხერის გვერდით ბორბალი-ც არის დასახელებული: „ჭიუხნი, ჩხერნი, ბორბალნი. მართლაც, სრუ მავიარია“ (ა. ჭინჭარ.). ბორბალ რომ საზოგადო სახელი ჩანს წარმომავლობით, ამას ადასტურებს ფ. მაკალათიას მიერ ხ. ბულაღაურთასთან დაფიქსირებული ტოპონიმი ბორბლოვანი (116, 153). რატულში ბორთ დიდ მიერუებულ შთას აღნიშნავს (31).

ქანჩახი | ქენჩახი ძნელად სავალი მაღალი ოღრო-ჩოდრო და უხუხწორმასწორო კლდიანი დაფერდებული ადგილია, ბუჩქებით ან ტყით დაფარული. „ქენჩახს სავალ არა აქვ. გაუკვერაფია“ (ხ. ჩალაქვეი). გაუკვერაფი გაუკვერაფი, უხალაუდებელია.

ბუთჭვი (შდრ. მოხ: ბუთქი 153). ხშირი, დაბურული, ხშირბუწვიანია. ბუთჭვი ხე დაბურული ხეა, ხოლო ბუთჭვანი - ხშირფოთლიანი, დაბურული ტყე აყრილი ტყე ახალგაზრდა ტყეა. შიმულა ახალგაზრდა ხეა. ლულუტი სწორი ხეა. ლიტა, ლიტოკი უტოტო (მარტოხელა კაცხეც იტყვიან) გაჯღღობარდული დახლართული ხეა. ფოთოლი რომ გამოუდის ხეს, იტყვიან, იხირთებაო. გაფოთუღილი ხე გაჩირთულია. ხეს ფოთლები ძალიან რომ გადაეშლება, იტყვიან, გაიბურაო. დენგარი წვრილმანი ტყე, გაუკალი ჯაგმაგია. ნალეწიანი | ნალეწიანი ადგილი - ცუცხლის ან ქარისაგან მოტეხილ-დალეწილ ხეებიანი ადგილია, სახნავ-სათესად უვარგისი. ნამწვარობები ხეების დაწვის შედეგად დარჩენილი ადგილებია ტყეში. ყათლადი (← ყალთადი) ისეთი პატარა ტაფობი და ველია ტყეში, ხალაც შისხ ხეები თავისუფლად აღწევს და საიდანაც ცის კამარა თავისუფლად ჩანს. ყათლადი ქიხიურში ცარიულ, უხეივნო ადგილს ნიშნავს (123).

ალესილი ძალზე ფრიალო ადგილი ან კლდეა, რომელიც მიუდგომელია. ლიბი ყინულზე ითქმის და ასევე საღ კლდეზეც. **სალევი** საქონლის გადასაყარდნი, დახალუპი, ციცაბო კლდის პირია. მაღალი დიდი შთის, შთის მაღალი წვერის აღმნიშვნელია ზოგადად. **კუჭი | კუჭულა** შთის დიალექტებში ზოგადად რაიმეს წვერს, მათ შორის შთის წვერსაც (თავს) აღნიშნავს. შდრ. ხევს: კუჭული - თავი, კუჭი - შთის წვერი (179, 239); თუშ. კუჭი - ბორცვი, გორაკი

(143, 202). საკუჭულე ფშაურსა და კუჭულა ხევსურულში პირუტყვის თავზე რქებს შორის ადგილსაც აღნიშნავს; ფშაეში ხინკლის თავსაც კუჭს უწოდებენ. ბოკვი წვერმომრგვალებული, ბლაგვია.

ფაფხი, ფხანწალი ძალიან გვერდალი, მიუვალი ადგილები, ძეძენარ-კლდეებია. იქ ვერსაით გამსთიბს კაცი, არ გამოდის, კლდე ნია. ალაგ-ალაგ თუ სადმე ეკერის ბატატარა ბორტვაები“. ბორტვი – პატარა ამწვანებული ადგილი (ს. გოგოლაურთა). ივრისხეურ ფშაურში ფხანწალის, ე.ი. მიუვალი ადგილის, სინონიმი ჩამოღვარ-წყლული – ჩამორეცხილი, მიუვალი ადგილი.

კოტი ძლიერ დაქანებული ფერდობი ან დაყუდებული გორია. „აქისას კოტ გორი გვაქვ ჩასაკვდი“ (ს. გოგოლაურთა).

კლდეს გვერდალზე შეიძლება პქონდეს სრელი – ზოლი, სიგრძეზე გავლებული სწორი და ბრტყელი ხაზი. ნაღადრი დანახური, ჩამოშლილი, ჩამოღარული კლდეა.

საგორავიანი ადგილი დაფერდებული, ქვა-ლორლიანი ადგილია, საიდანაც ქვა-ლორლი ცვივა.

კვარიხი I კვარიხი გამოქვაბულია. „წამოხურვილ კლდეზე ვიტყვით, ეხიარ“ (ს. აკადი). შდრ.: ეხი – კლდე, გამონახეთქი ქვაბივით (127, 114).

დალდე კლდეში შეხნექილი ადგილია, სადაც ნადირი დაწევა ან თოვლი შერჩება (134, №162, 1900). „დალდე გორებსა და ბორცვებს შუა მოთავსებული დაბლობი, მოხერხებული ადგილია“ (ს. ვომბორი).

სამალევი დასამალი ადგილია მიწაში, კლდეში და სხვაგან.

საყუჩი შესაფარი ან ჩასასაფრებელი, სამზური ადგილია. სარიდვალი (შდრ. ქიხიყ: სარიდვალო. 159, 474) მოსარიდებული ადგილია ან რამე. უხვედრი ძნელად მისახველელი ადგილია, სადაც ადამიანი არ მოხვედება, ან ვერ მოხვედება.

ნაზირზელი კლდის პატარა ნატეხია.

ლები „კლდიდან გამონადული შაბის მსგავსი რამეა (შრება, მლაშეა). ჯიხვი და ფსიტი ეტანება და ლოკავს. მონადირეებმა იცინეს ადგილები. კლდიდან გადმოდის. შაბის გემო აქვს. საღებავად ხმარობენ (წითლადაც, შუადაც და სხვ. ყოველგვარია)“. ლებეა, დალებეა, ლებით შეღებეა, „შესაღებავათ გამწადებული ნართის მტავეში გავლებეა“ (167, 349).

კორკი კლდიანი, ქვიანი ადგილია, ხოლო ბარდო ჭაჭაღალი
ეკლიანი ჯაგი, ეკალ-ბარდებია. დადუ-ღუღენი ღრუ-კლდე, ოღრო-
ხოღრო, სათიბად გამოუსადეგარი ადგილია. ხრუწუნი ხერელი,
სოროა. ყელი უღელტეხილი, გადასასვლელია მთაზე. ნაყვრიანი
- ერთ დროს ტყიანი, შედგომი გაველებული ადგილი. კენწერი
ხმელია. კორ-ტაბახა გვალვისაგან გაკენწრებული ადგილი, მიწაა.
გაკენწრებული გამხმარ-გამომშრალია.

ტრამა ვრცელი, უდაბური, დაუსახლებელი ადგილია. დელო
გაშლილი ხეობა, ხეობის გავაკებაა. ამ მნიშვნელობით დასტურდება
იგი ბაჩანას თხზულებებში (155, 95).

უკუნეთნიაო, იტყვიან ძალიან ბნელ ღამეზე. დაუშენურება
(ს. აკადი), დაუჩინება დაბნელებია: „ჩვენ მართლა არ დაგვიუჩინ-
დეს“ (ს. უძილაურთა). შღრ. საბა: ჩინი - თვალის ჩენა (127, 425).
უშენარი ძალიან ბნელი, უკუნია. ი. ბაიდაურის მითითებით (ს.
ეკენტი), ეს ლექსიკური ერთეული ხევსურული წარმომავლობისაა.
ზავთი მრისხანე, შემადრწუნებელი სანახავი რამეა. (გადატ. ადამიანზეც
იტყვიან). დიღის მოახლოება ჟივრიბანდია. უქ(ა)მური გვიანი
ღამე, უდროო დროა. მამლის აჩქამება გათენების ხანი, მამლის
ყვიილის დროა. ძალიან ადრიათი დილა ქათამყიულია. შეიძლება
იყოს პირველი ქათამყიული, მეორე და მესამე. თენების დროს, III
ყვიილისას, იტყვიან: ქათამმა მოუხშირაო. ძოდან ნიშნავს: ამას
წინათ, რამდენიმე დღის წინ. შეიდი-რვა დღის წინათ მომხდარ
ამბავზე იტყვიან: ძოდანის სადამაო, ძოდან სადამაო. დროის
მიხედვით უფრო ახლო, რამდენიმე წუთის წინ მომხდარია წედან,
წედანის ნელისხანს მოგვიანებით, ცოტა ხნის შემდეგაა. მომა-
ვალ, შემდეგი კვირის ამბავზე კი ამბობენ: ზეთ კვირიაო. მომა-
ვალ წელზე იტყვიან: სხვას ემ დროსა, ემ დროჩიაო (არაგვისს.
ფშ.) ივრის ხეობის ფშავში იციან: კულაე ემ დროსა, სხვას
წელო. შედგომი, მომავლისათვის განუსაზღვრელ დროზე იტყვიან:
კულაეო | კულაეო. წინაე, უწინის დიდი ხნის წინათ გასული
დროა. წინწინდელი ადრინდელია. სხვა ზაფხულ - მომავალ
ზაფხულში. ჟამი დრო, ხანია: სათავითური რაეი რა ემის, რა
ხნისია“ (ს. აკადი). ჟამის დაცემა დროის გამოწახებაა. ჟამი დი-
ცაო, იტყვიან, კაცი რომ იდროეებს, დროს გამოწახება: ჟამუჟამო
უდროო დროა. დღის ჩამოღება დღის დასრულება, ბინდის დადგო-

მა. მკვდარი მზე „ამას იტყვიან მზის ჩასვლის დროს მთებს რომ ალიონის მოყვითალო ნათლი დაადგება“ (ბანანა). მიჯარება ჩასასვლელად მთებს რომ მიუახლოვდება მზე, ისაა. მოკლე ვახშობა შებინდების ეამია. ციცაგი მოწმენდილი, უღრუბლო ამინდია. მზე რომ ამოდის, იტყვიან: მზემ მთა-წვერთ მაიპკრაო. მზის ამოსვლიდან რამდენიმე ხნის შემდეგ არის სადილობანი. „მემრე გქელ სადილობანია, შუადღეში იქნება გქელ სადილობა. სამხრობანია მზეს რო ცოტაილა უკლავ ჩასვლა. ვიტყვი: საფარცხნიაო, ორ საბელიდა ჩაუდიოდაო მზესა“. მელეშო თ. რაზიკაშვილისა და ი. ჭყონიას მიხედვით „სამხრის სამხარია“ (სამხრის კული?) (167, 358). მზეს საბლითაც ზომივენ, იერის ხეობის ფშავში - შუბისტრით. საბელს მიწის საზომად (იხ. მიწათმოქმედების ლექსიკა) და თივის საწყაოდაც (იხ. თიბვის ლექსიკა) იყენებენ. ნელსხივნი ჩამავალი მზის სხივები, მკრთალი სხივებია. მზე რომ ჩადის, ნელსხივობს - მკრთალად ანათებს. მზექცევა მზის ბუდიდან გამოსვლაა. ფშავში თიბათვის თორმეტამდე იხენოდა, რადგან მერმე, მზექცევიდგე (მზის საზაფხულო ბუდიდან გამოსვლის შემდეგ), სახნაუ-ნათესი შემოსვლას ველარ მოასწრებდა. მზე საზაფხულო ბუდეში თიბათვის ცხრაში მიდის, რომ დღეს ერთ ადგილზე დგას, თორმეტში საზამთრო ბუდისაკენ მობრუნდება. არდადევის მზე ზაფხულის მზეა (ი. ქეშიკ). შდრ. საბა: არდადევი - მზე რა ლომში შვეა, გახვლამდის. სიცვიეების დადგომა რომ იწყება, მზებუდობაა, „ზეთ ადის, სითბო არ აქვს“. ქრისტიშობის ცხრაში მზე საზამთრო ბუდეში შედის: „მზე ბუდეში მიდის ქრისტეშობის თვეში თებერვლის ნახევრამდე და მზებუდობაა. ამ დროს დათვიც ბუნაგში შედის და იმას ლოვინს ვეძახით: დათვი ჭვრელსა, მზე ბუდესა, შუა ქრისტიშობის თვესა“ (ს. ელიაგ'ზა).

ჟიკიჟი ციმციმი, ბრწყინვაა. ვარსკვლავი ჟიკიჟებს. აჟიკ-ჟიკება აციმციმება, აფერადება, მორთვაა. მოციმციმე ვარსკვლავებით დაფარული, მოჭედული ცა მოჟიკიჟებულია. მთვარიანი ღამე კაშკაშა || სინათლიან ღამეა. მთვარე რომ გაივსება, მცხრალია.

ვარსკვლავებია: მრავალანი | მრავალა (ექვსი ვარსკვლავია აღმოსავლეთით, განთიადისას ჩნდება), ცულ-თოხის ტარანი | სულ-თოხის ტარანი || სულ-თოხის ტარანი | სვილ-თოხის ტარანი

(ათი ვარსკვლავია აღმოსავლეთით, თოხს ჰგავს. დიდი დათვის თანავარსკვლავედი), სასწორ-ჩარეკანი, თენების სისკარი | დილის სისკარი, შუაღამის სისკარი. ღამით ცაზე უტყობა რაღაცა ღურბელივითა, ამას უძახიან ჭარ-ირემთ ნაფრენს | ირემთ ნაფრენს (ს. ჩაბანო). ვარსკვლავია აგრეთვე ჭიტა, კუდიან ვასკვლავი: „მეორე ურვოს მთვარსა, მესამე – ჭიტა ვარსკვლავსა“ (ვაჟა, II, 124).

თვითრთვილი თრთვილია, „ძველად ორახული ქვივნებულა: „მთას ორახული მოაქიდა, მწყემსო, ამაყარე ცხვარია; არ მოგწყინდაა მთას ყოფნა, არ მოგ(გ)ონდაა ბარია? კარგა ქალასთან ყუდილი, ხმატკბილად საუბარია!..“

სთველი შემოდგომაა. დიდ და მკაცრ ზამთარს მძიმე ზამთარი ექვია. პატარა ზამთარი შუშუბუქი ზამთარია. ყაპყა, ყაპყაი პატარა და ახალმოსული თოვლია. ნაყაპყი ცოტათი ნათოვნია. არზანი | არზნალი „ზომასე კიდუე დიდ თოვლია“ (ს. აკადი). შდრ. ძე. ქართ.: არზანიგი. დიდი თოვლი რომ მოვა, იტყვიან: არზან ჩამოყარაო, ძალზე უხეთოვლიანი ზამთარი წელთჭარბია. მოსული თოვლი სიდიდე-ზომის, ანუ რაოდენობის, მიხედვით შეიძლება იყოს აგრეთვე ფეკსგადმამავეალი – ფეხის ტერფს რომ ფარავს, წინდის ყელამდე, წვივისაკრავი – წვივებამდე რომ სწვდება კაცს. მუხლუბამდე ან მუხლებზემთ თუ არის თოვლი, იტყვიან, მუკლს ამაიყრიდა, იმხელა თოვლ მოიდაო. კვალის შეჩენა კვალის დატყობაა. გაუკვალავ თოვლზე რომ გაივლის კაცი, იტყვიან, თოვლს მაიღავდაო. თოვლი მოვლედო, იტყვის ამ დროს კაცი.

წვიმარო თოვლი სპეტაკი თოვლია (155, 106).

ბევრი თოვლი რომ მოდის და ხშირი და მსხვილი ფიფქი ცვივა, იტყვიან, ფარტნისო, დაფარტნაო. „დიდი მტყელ-მტყელი თოვლი რო ჩამოდის, მოუფთილავაო, ვიცით“. წერილად რომ თოვს, საავედროა. როცა თოვლი სწრაფად დებს, გაახანაო, იტყვიან. ამ დროს იტყვიან, თოვლის გულ ჩამოდისო. დიდი თოვის შემდეგ „მურგვალ, მძივის სიმსხო, წყლოვან მძივივით* რო ჩამოდის, თოვლის გულაია. ამ დროს ვიცით, გაიღარებსო“ (ს. თხილიანი). ბარდი დადებული თოვლი, თოვლის საფარია. „ბარდანი ხის ტოტზე დადებული თოვლია“ (ს. აკადი). „ხე თოვლით გაიბარდნება“ (ს. წიფრანი). ბურკვა თოვლის გუნდა, თოვლის დაგუნდავებაა. გადა-

* წყლოვანმძივი თეთრი, წერილი მძივია, პერლამუტის მსგავსი.

ტანით ბურკვა, შაბურკული - დაბალი და მსუქანი ადამიანია. იერისხეურ ფშაურში თოვლის გუნდას კომიჭას | კუმშვას უწოდებენ (ს. ჩაბანო).

ახალმოსული „სუმბუქი“ გაუტკეპნავი ფხვიერი თოვლი ცუფქაია. ცუფქარა მშრალი, ფხვიერი თოვლია. როცა ძალზე წვრილად თოვს და თან უბერავს, იტყვიან, ქირსლავსო. ამ დროს რომ ცოტათი თოვლს დადებს, მოქირსლავს, იტყვიან. ქარი რომ თოვლს მიდებს და მიაქუჩებს ერთად, ის შენაქროლია. გაკვალულ გზას რომ ქარი თოვლს მიაყრის, იტყვიან, შანაქრაო | მინაქრაო. ასეთი გზა მინაქრულია. ნაქარი ქარის მიერ მოტანილი თოვლია ზოგადად.

გაძეკვა | გაზეკვა დატკეპნაა. გატკეპნილ-დატკეპნილ თოვს გაზერქნილი, დაზერქნილი, | გაზეკილი (ს. ჩაბანო) ჰქვია. ასეთ დროს იქნება თოვლჭყაპი | თოვლ-ჭყოპი. ადგილ-ადგილ (ალაგ-ალაგ) შემშრალი თოვლი აჭროდებულია. ასეთ დროს იტყვიან, თოვლი აჭროდდაო, თოვლ-ჭროლიაო.

გაზაფხულზე ყველაზე გვიან მოსულ თოვლს საგუგულო თოვლი ეწოდება. იგი სამხრეთიდან გუგულის მოფრენას უკავშირდება. საერთოდ გაზაფხულზე მოფრენილ ფრინველებს მძლევარი ჰქვია. არსებობს ხმის გამტეხი, ანუ ენიანი, და უნო მძლევერები. ენიანია გუგული და წერო, უნო კი - ბორა, ხვაი, ორბი, ძერა და სხვ. მთავარი ფრინველი დაიძერის და მთაში გამოჩნდება თორმეტის კვირას, ცამეტის კვირას დახშირდება, თხუთმეტის თუ თექვსმეტის კვირას გუნდ-გუნდად მოფრინდებიან, ბოინი გაიშლება. ამ დროს გამოჩნდება საჭვენელა (იხ. მიწათმოქმ. ლექსიკა), შემდეგ მერცხალი. მძლევართაგან ყველაზე გვიან გუგული მოდის, როცა გულჭვენანია და მუხა იჩირთება, იფოთლება. სწორედ ამ დროს შეიძლება მოვიდეს საგუგულო თოვლი.

როდესაც მზეა და თან თოვს ან წვიმს, ამის შესახებ ნათქვამია:

„მზითა წვიმს, ქსოვენ გოდორნიო,

მზითა თოვს, ღესენ დანანიო“.

მოყინული თოვლი, რომელზეც სიარული შეიძლება, არხილია. მოყინვას გაარხილება ეწოდება. არხილ ის არი, მარტო თოვლს რო გაახმობს“. ამ დროს იტყვიან თოვლი გაარხილაო, ე.ი.

* კაცი ბერს რომ იცვამს, იბურკვება, იბუნჩებაო, იტყვიან.

მოყინაო. ასეთი თოვლი გააბრუნებულია, გამაგრებულია. ძლიერი ყინვის დროს იტყვიან, გაყინაო. მოყინულ ზედაპირს მოსიპული || გალიპული ჰქვია. გასირკნილი მოლიპული თოვლია. პირტუქსი ცივი და სუსხიანი ამინდია, სიცივე და სუსხია. გამხვალა - გაღხობილი, გაღლობილია. გაღხობა თოვლის ან ყინულის დნობა-გაღლობაა. მდნარი, ე.ი. გაღხობილ-გაღლობილი ყინული ან თოვლი მხვალაა.

წყალში არეულ ყინულის ნატრებს, ე.ი. თოშს, ხვარდი ეწოდება. შდრ. მთ.: ხორდი (106, 250). წყალს შეიძლება მოჰყვეს კოლიხეები - ნატურ-ნატურ შეკრული თოვლ-ყინული. ასეთი ყინულიანი თოვლ-წყალი, „მხვალა და წყალი რო აირევა“ (ს. ევექენტი), ანთლაშია. „ყინული რო გაღხევა წყალში, ანთლაშია“ (ს. გომბორი). ლიპი ყინულია ზოგადად, ხალ კლდეზეც ითქმის.

ძალიან რომ ცივა, ყიათი || ყიამათი | ყინიათი, ყინიათობაა. სიცივეში ადამიანი გაჩრქვდება. იტყვიან: სიცივეს გაუფინჩიკებავ, გაფინჩიკებულიაო. ფხროკვი (← ფხროკი) სიცივისაგან გამხმარ-გაფინჩებულია. უსულო საგანი სიცივის დროს გაფხროკებული-გამხმარია, გაფხროკვილია. გაფხროკებულს გამხდარ ადამიანზეც იტყვიან. ტკივილამდე რომ აზრება, ის ადამიანი გათოშვილია. სიცივე და ძლიერი ყინვა რომ ჩამოდება, იტყვიან: სიცივეს გაუკრიახებავ, არ დეეკარებოდა ყორანიო. გაკრიახებული დამზრალია. სიცივისაგან გათოშილ ცხოველზე ან მცენარეზე იტყვიან, დაზრაო. მოშუშავსო, იტყვიან აგრეთვე დაზრობაზე.

ტიტმახი სუსხია, ხეებს რომ ათეთრებს, მოუტიტმახურაო, იტყვიან, გვარიანად რომ აცივდება: „შეშა არა გვაქვ. - მერე ნახე ამ ზამთარსა, მოგიტიტმახურებს“.

გაყინული ხელები სითბოში რომ მოხვდება, იტყვიან: ყუილად შამივიდა || უილაი ან ტკივილაი შამივიდაო ჭველჩია. „ყუილაი ყუიდაო, დაათირებენ ამ დროს ბალღსა“.

ქარხალაობა ზამთარში მსუბუქად ჩაცმა და გაუფრთხილებლად სიარულია. ქარხალა თხლად ჩაცმულია.

სიცივისაგან კანი რომ აეწევა, აეტკრიცაო, იციათ. ტუსვა ძლიერი ყინვისაგან კანის მოყინვაა.* სიცივე სახეს წვაეს. ამ დროს სახემ აქვრატნება || ატკრეცვა || აქვრცნა (ს. ნაბანო) იცის:

* ტუსვა წმინდად ნათობის ეპითეტოცაა.

„ამიქერაჯნდა სახე, სვირსვილ არ გადამაჩნდენო“ (ს. ვაკისოფელი).

ყინულზე დასხლტომას მოცქრომას არ უწოდებენ. „მოცქრომა ის არი, ფკვრო გადაგიცდება“. ყინულზე სრიალსა და დასხლტომას დაქანება, ქანაობა ჰქვია (შდრ.: 106, 128). დაქანება ზვაემა და თივის სათრულაებმაც იციან (იხ. თიბვის ღექსიკა).

კანკალს ცხრუებას, ბაგბაგს უწოდებენ: „ცხრუება შამიჯდა, სუ მბაბაგებებდა“ (ს. შუაფხო). მოშრეტა ძალიან დაზარალება, დაქცევა, დავსებაა.

როდესაც ნიადაგს ან წყალს სიცივისაგან ორთქლი ასდის, იტყვიან ონჩორი | ონჩიორი (ს. ჩაბანო), ბოლი ადდისო. ონჩიორი შეიძლება ცხელ კერძსაც (მაგ. ხინკალს) ასდიოდეს.

ლაჭიმო | გელმა | გელმანა (ივრისხ. ფშ.) ციგაა. ლაჭიმით ბავშვები ქანაობენ. გარდა ლაჭიმისა, ბავშვები ხის ერთგვარი ციგურებით, კაკდებითაც ქანაობენ.

სუფთა წყალი წმინდა წყალია, ანკარაა, სურნელი. უმს(ენელი წყალი თავანკარა, ხელუხლებელი, შეუბღლავი, შეურყენელი, არავის მიერ ნასვამი წყალია. დურდო ბინძური წყალია, ხოლო მურღვა მღვრიე, ჭუჭყიანი წყალია. ამღვრევაზე იტყვიან, ამურღვდაო. „ნუ იმჩქვალავ წყალსაო“, ეტყვიან მას, ვინც წყალს ამღვრევს. რაიმე დანალექს დაროქვილი ეწოდება. „აბა, ი ფქვილ არ დაიროქვა? ერბო გადაეწურათ ბუნავშიო“, – იტყვიან. დაილიკაო, დანალექზე ამასაც იტყვიან (ს. გომბორი). ძალზე ჭუჭყიანი, ლაფიანი წყალზე იტყვიან, ტლოპი მოდისო. კუდი წყლის, მდინარის ან ხეობის სათავეა. ჩქლაფა-ჩქლუფი წყლის მდინარეების ან წყალში სიარულის დროს გამოცემული ხმაა. ჟრინვა წყაროს, ხევის წყლის ან რუს ჩუხჩუხი, რაკრაკია.

ცოტათი თბილი წყალი პურის წყალივით თბილია, უფრო თბილი კი – რძესავით თბილი. მზეზე რომ წყალი გათბება, იმაზეც იტყვიან, პურის წყალივით გამთბარიო. „ცოტაად რო შათბება, ისი შატეხილ წყალია“.

წყლის გადაქცევაზე იტყვიან, გადამენჩქლიაო. ინჩქლევაო, იტყვიან, რომ ღელავს წყალი და გადმოდის. სითხე რომ უცბად გადმოხეთქავს და გადმოვა, თქერნებაა. თქერანი მაილოო, იტყვიან ამ დროს. გაიფინთაო, ამბობენ წყლით გაუღუნთილზე. მშრალი და გაფიცხებული რაც არის, ის განამშრალავებულია | გამონამშ-

რღავებულია. წკლეტა, ამოწკლეტა ამოხაპვა, ამოღურა ამოღურობა, ამოცარიელება. ამოქრობა თავისით ამოშრობა, აორთქლება. შვავე წყალს ვება ჰქვია.

მატალა კირქვიან ადგილებში გამოჩაუნონი მოშლაშო-მოშვაო წყალია. შდრ. ხეცს: მიტალა - მლაშე, მოშვაო წყალი, სასმელად არ ვარგა (179). შუჯა - მლაშე წყარო, მიწერალური წყალია, რომელსაც ნადირი ეტანება. დუდურა მილივით მცენარეა, რომლითაც წყალს სვამენ ხოლმე. წყალი რომ ადიდდება, აზღვაულია. ადევდაო, იმასაც იტყვიან. „კაც ღოღოფქრობს, რო ანიჩქავდება, ჩქარ-ჩქარა რო ღაპარაკობს. წყალზეც ვიტყვი, რო ისე მოდიოდა რო ღაშშია სუ აი ღოღოფქარ მამაყარაო. ალოღოფქრდა მდინარეო - ძალიან ადიდდაო“ (ს. თხილიანა). დაწარწული გაფანტული, გაშლილი, დატოტვიღწყლიანი მდინარეა. დაწარწული დაფლეთილს, დახეულსაც აღნიშნავს: „დაწარწულ სეტკა უჭერავ ე ბაღლსა“ (ს. გომბორი). შხივილი მდინარის წყლის დინების ხმაურია. შხივილი შიშხინიც არის. წყალი რო ქვეიდან დაბლა გადადის და დუღდება, იტყვიან: იჭასრებაო. ასეთ ადგილს ჭასრი ჰქვია: „ჭასრში ნუ შეერევი, ფილიპე!“ (ს. შუქუ). ჭასრი მორევი, რომლის ზედაპირი დულს, შფოთს, არასოდეს მოსვენებაში არ არის, ხან შეიკერის და ხან გაიშლება (ბაჩანა, „ივერია“, №207, 1887). გამოსვლა გამორევაა. წყალში გასვლას გარევეს ეძახიან. ამ დროს იტყვიან, გაურიაო. გაკდენა წყალში გაყვანაა. ჩამოჯდომა ადიდებული მდინარის დაპატარაებაა. გურაბი მორევი, გუბეა, აღნუსხული აქვს თ. რაზიკაშვილსა და ი. ჭყონიას (134, №142, 1900). (რაზიკ. - ჭყონ.). აღნიშნული ლექსიკური ერთეული წინა ფშავში გვირახის მნიშვნელობითაც არის დადასტურებული (167, 307).

ღურღუმელი მორევი, სადაც წყალი ტრიალებს და ღურღურით უფსკრულში ინთქება. ღურღური იმ მორევის ხმაურობაა, სადაც წყალი ტრიალებს. წყალზე შეიძლება იყოს ხიდად გადებული მორი, რომელსაც საცალფეკიო ან საცალფეკიო ხიდი ეწოდება. პატარა ქვითკირის ან ხის ხიდი ბოგირია. ხიდს ნაპირში აქვს ხიდის ყური. არსებობს გაღმა ხიდის ყური და გამოღმა ხიდის ყური. ხიდი რაზედაც დგას, იმ ხეებს ბოტიტანეები ანუ ხიდის ბოტიტანეები ჰქვია. ბოტიტანა სახლის სახურავსაც აქვს (იხ. მშენებლობის ლექსიკა). ვინც სხვის საქმეში ერევა და ყოფილობს, იმ

კაცზეც იტყვიან, რასა – მბოტიტნობო. ბოტიტანა დიდი, ზორბა და ღონიერია აგრეთვე გაბოტიტნებული განზე გაწეულ ფეხებზე მღგარი, გაბოტილია (155, 45).

ვარაუდით გზის განგებაზე იტყვიან, ანდით მიდიოდანო. მოიანდევაო, იტყვიან, როდესაც გზას ან სხვა რაიმეს გაიგნებენ ან მიაგებენ. რომელზეო? თუ იკითხეს, ნიშნავს რომელი გზით მოხვედით: იქითაზე || იქისას (იმ გზით), აქათაზე || აქისას (ამ მხარეს, აქეთკენ, ამ გზაზე, ამ გზით), უგზოთას (უგზო-უკელოდ), ახლუაზე | სამოკლეოზე (არაგვისხ. ფშ.). | მოკლეზე (იერისხ. ფშ.) – მოკლე გზაზე, ზემოთაზე – ზემო გზაზე. სამოკლეოზე უნდა გადავიდეთ (არაგვისხ.), იტყვის ის, ვინც მოკლე გზას აირჩევს. ვინც უგზო-უკელოდ დადის, არუ-არედ მავალია. იქისაისაკ იქითკენაა, ხოლო აქისაისაკ – აქეთკენ: „იქისაისაკ (ე.ი. უკანა ფშავში) ძველ ნაშენებია, აქისაისაკ (წინა ფშავში) ახლად არი აგებული“ (ს. კულო). ყელთავქვე თავდაღმაა და ყელთავქვეზე – თავდაღმართზე სვლა. არუ-არე უგზო-უკელოდაა.

დაჩვენება, ისევე როგორც მთიულურში, გზის ჩვენებაა. მოსახვევს მოსაბრუნე ეწოდება. დადასტურდა ასევე პარაგოტი (←რუს. Поворот). აღმართზე მიხვეულ-მოხვეული გზა ნოქვაა. ნოქვა ხვეული, ტეხილი ნაქსოვის სახეობაც არის. ნოქვი – ძნელსავალი გზაა საბას მიხედვით. მიხვეულ-მოხვეული ბილიკი მინოქვებულ-მონოქვებულია (საბასთან: იკანკელი).

თუ რაიმე გზის ქვემოთაა, იტყვიან: გზისძირზეა | გზისძირშიაო, გზის ზევით როცაა, გზისთავზე | გზითავეაო. თუ რაიმე ახლოს არის, იტყვიან, ახლოშიაო. ძალიან შორ ადგილზე ამბობენ: ჭარის ბოლოსააო. მარჯვედ როცა რამე დევს, კვლთაპირას | კვლდაპირას | საკვლდაპიროს არიო, იციან.

ნაგზაური მიტოვებული გზაა. ნაშარობი ადგილია, სადაც ძველად შარა, გზა იყო. იგი წინავეთარების აღმნიშვნელი სახელია (შდრ.: ნადედობი, ნამამობი, ნაველობი). კიბირჭი | კიპირჭი (კიბურჭი | კიპურჭი) კლდის პირზე გაყვანილი ვიწრო, კიბისებურად განლაგებული ქვიანი და ჭყორ-ღორღიანი ძნელად გასავლელი დაკბილული გზაა. „გადავლო კიბირჭის ბოლო, ჭალას ელოდა მერანი“ (ს. უძილაურთა); დიდკიბირჭნი ტოპონიმი ფშავში. წერილი ქვა-ღორღით მოფენილი გზა ჭყორ-ღორღიანია. მალატლიანი ქვიანი და მაგარი

ხედაპირის მქონე ადგილია, რომელიც კვალს არ იხვევს. დაცურებული გზას გვერდელი | დაგვერდებული ეწოდება. ხედავის დაცურებას დაცალგვერდავებას უძახიან. ასეთი გზა დაცალგვერდულია. ძალიან დაცურებული ადგილი გვერდელია, დაყუდებულია. ცოტათი დაცურებული კი - ფერდო: „ფერდო ის არი. ცოტად რომიდებულ ადგილია“ (ს. შუაფხო). მიდებულ ადგილი ოდნავ დაცურებული ადგილია. აჭ-ბაჭე (კუდი, ოდრონოდრო გზაა: „ქვენასიაკ ნუ მიხვალ, აჭ-ბაჭე გზა არი იქითა“ (ს. კოშარა). კოტი ძლიერ დაქანებული ფერდობი ან დაყუდებული ვორია. ძლიერ გვერდელი და მიუვალი ადგილია ფაფხი, ფხანწალი. ნაშე სველი, ნესტიანი ადგილია გვერდალზე ან ფერდოლზე, ხაიდანაც წყალი ითონება.

მედანი სწორი ადგილია. გლუვი ეწოდება ძალზე მოსწორებულ, ვაკე ადგილს. დალაუგი ნადაბლებულ ადგილს ქქვია. ფშაჭვეი ხევია, რომელშიც გამოშდინარე წყალიც არ იყინება ზამთრობით. სანჭვეფი ადგილია, სადაც მუდმივად არის ცოტა წყალი, ან სადაც წვიმის წყალი გუბდება და დიდხანს დგას. ასეთ ადგილში კაცი ან საქონელი რომ გაივლის და ბაღახს ნატკეპნის, ის ჩაჭლეკნვა, ჩაჭლიკნვა (არაგვისხ. ფშ.) | ჩაჭლესაა (იერისხ. ფშ.).

ჭანჭახი დაჭაობებული, ნოტიო ადგილია (წარმოშდგარი უნდა იყოს „ჭანჭ“ ძირისაგან, რაც ნოტიო, ჭაობიან ადგილს აღნიშნავს (92, 414). შდრ.: ჭანჭრობი - კორდი წყლიანი, ნოტიო. 127, 457). ჭყანტი პატარა ჭაობია. საბას მიხედვით, „ჭანჭრობზე მეტი“. ჭაობი „ჭალობიდან“ უნდა მომდინარეობდეს და ჭალაში მდებარე ნოტიო სათიბ ადგილს ნიშნავს (შდრ. საბა; იხ. თიბვის ლექსიკა). ასეთ ადგილებში ყოტი (ბაყაყი) იცის.

ნალაჭი | ნალახი უწმინდური ადგილია, სადაც დუდათწეხიან ქალებს უხდებოთ ყოფნა ან სიარული. ამ ადგილებში ხატის მსახურებმა არ უნდა გაიარონ, სარიდვალია (მოხარიდებული ადგილი ან რამე). ნალაჭი აგრეთვე მებოსლე ქალის ნადგომი, ნავალი ან მისი ხელმონაკიდი პირადი ნივთებია. საქონლისაგან ვათელილი ბალახი საქონლის ნალაჭი, საქონლის გაჭიჭყნილია (ს. ნაბანო). ართული შერეული, არუული, გარეულია. შერთვა შეფენა, შერევაა. ეი. ჭყავის ნაშჯის, შერთმევა შეცვლა, აცვალა (მაგ. ტოტეპისა). შდარტუნი შამბიან ან ბუქნარ ადგილზე გაულისას გამოცემული ფეხის ხმაა.

ადგილი შეიძლება შეიცვალოს, გადასხვარიდეს. შეცვლილი ადგილი გადასხვარიგებული, გადასხვაფერებულია: „სუ გადასხვარიგებულია ე ადგილი“ (ს. გომეწარი). გადასხვაფერებული შეცვლილ ადამიანზეც ითქმის.

ნატარი სადმე ნავალი ან ნამყოფი კაცია:“ ფშავის ჳევეს უწინ ნატარი ხარა?“ (ს. მაღარო). სხვა მხრიდან მოსული კაცი სხვაკნური, სხვაკნიურია. თუ კაცი ვინმეს ახლავს, სტანავო, იტყვიან: „თან შეილი სტანებიყო“ (ს. მიგრიაულთა). „ერთი მე ვიყავ და ორნი სხვანი მეტანნეს“ (ს. მუქო). „გოგის ბაღ სტანებიყო კუჭკუაშია“ (ს. მაღარო). გაღმელის მოლოდინზე იტყვიან გამოვლითო (გამოვლითო, რაიმე გამოსავალზეც იტყვიან). უცაბედად რომ ვინმე (გოგო) ჩაირბენს, ჩაცივლავდაო, იტყვიან. ავდომა ასვლა: ავდენა აყვანა. ასავედი - ასასვლელია, მიმღეობა ავდომა ზმნისა, ის, რაზედაც უნდა ავიდეს, ავდეს. მაღლა ასავედ არ იყო (ს. მუქო). შეკმაკება ფორთხით, გაჭირვებით აღმა სვლა. რაიმეს ატარება, წაყვანა (მაგ. ცხენისა) შევლევია: „შევლევ საღირსა“, გაეველითო-ო, იტყვიან, როცა გარეკვა ან გაყვანა უნდათ. ჩამოვლევია ჩამოტარება: „კუჭუნა ჩამაველიეს, დასანელიები“ (ს. შუაფხო). „წადი, გოგო, ცხენი ჩამაველიყო“. ჩამოყრა ჩამორეკვა, ჩამოდენა (მაგ. ცხენის ჯოგისა, ძროხებისა). რომ ვერ ავლენ, ვერ ავკეო, იტყვიან. ამოხედნება დაბლიდან მაღლა ამოხედვია. ჩამოვდომა - ჩამოსვლია: „ჩამოვკე, ბაღლო!“ გადმოვდომა გადმოსვლია. გადავდომა | გარდავდომა - გადასვლია. გაღმიდან ხიდზე გადმოსვლია გამოვდომა. რამეზე რომ გადმოიყვანენ ვინმეს, გადმოავდინეო, იტყვიან. გადასაკვედი - გადასასვლელია (მთაზე ან უღელტეხილზე). მისი სინონიმია ყელი, რომელიც რთულფუძიანი ტოპონიმის კომპონენტი ჩვეულებრივად (შდრ.: კოჭაყელი, დიყელი ← დიდყელი). ხოლო მთაზე რომ ვინმეს გადმოატარებენ - გადმოავლიეო, გადამლიავდაო, იტყვიან. უცბად თვალს რომ მიეფარება, მლიავება: მელია ამლიავებს კუდსა“ (რაზიკ.). გადამლიავება ისაა, ღობეს ან რაიმე დაბრკოლებას რომ გადაეველება კაცი. გადამლიავება მთიულურში რაიმეს გაფლანგვა ან დაკარგვა. (შდრ. 106, 189). მლივი, საბას მიხედვით, გაღუულს ნიშნავს.

ზემოდან რომ ვინმე გამოჩნდება, ზენაით ჩამოჩნდაო, იტყვიან. წარჩენა კლდეზე გადადგომა, გამოჩენა. ქვემოდან რომ ვინმე ამოჩნ-

დება, ამიყავაო | ამიყვავაო, ამბობენ. მიყავებო, იტყვიან უშნოდ მაეალ მაეალ კაცზე ყავვა ტანის, სხეულის უღამაზოდ მაელა აწევა, აზიდვაა. ყავვა მუწუკის ამოწევა, ამოზიდვაცაა (იხ: დაავადების ლექსიკა). აყავული (← აყავუული) უშნოდ ამართული, უღამაზოდ აყუდებულია. რაიმეს მოვლაზე იტყვიან, მურგვალთ უნდა მაუაროო. ჩაჩუგვა დახრით ჩამაღვია. ჩაფარება ჩამაღვა, გაუჩინარებაა. რომ მოუვლიან და მივლენ, იტყვიან: სიმურგვალ შამაუარეო | მურგვლიე შამაუარეო (ხ. ჩაბანო). წამოტყვინტება დასანახად გამოჩენია. ახლო-მახლო თუ ვინმე ან რამე გაივლის, იტყვიან: ემაგაზე გამაიარაო: „ემაგაზე გამაიარა ი ცხენმა და ჩამამაგდო“ (ხ. ჩარგალი). ხარიდვალი მოსარიდებული ადგილია ან რამე. ბლოტება – ფოფხვია, საბლოტი ფოფხვით ასასვლელია. ის, რაც მიწაშია ან მიწისუელია, მიწრიელია. ქვეცრული იმქვეყნიურია (116, 120).

ნელ სიარულზე იტყვიან, უნდა ვიცოცყოო. ნელ-ნელა ვინც მიდის, ამბობენ, მიიბამბლ(ლ)ვება, მიცოცავსო. „ნელა-ნელა რასამ მიიბამბლვებოდაო, იცოდენ“. სწრაფად წახვლა გზათ გაღებაა (იხ: ქვემოთ). წახსმა წაყვანა ბუერისა. წატანინება – წადებინებაა.

გაბობება ბობღვით, ხელ-ფეხის დახმარებით გავლაა, ოთხით სიარულს მიბღუნვასაც უწოდებენ. გლა ჩეჩქვა, ხეთქებაა აქეთ-იქით. ზაყება რხევაა. ჩაზაყება ორმოში ფეხის ჩადგმაა. კაცი რომ მიპარვით, ნელა და ჩუმად დადის, მიგლინავსო, ამბობენ გაბრაზებით: „სად რა იყო აქამდე, ეხლადა მოგლინავდაო“ (შდრ. საბა: გლინვა – გველივით გაცორება. 127, 75). მიგლინავსო, საერთოდ იტყვიან ჭიაზე, მწერზე. საქონელზეც იტყვიან, ტყიან ადგილში რომ თვალს მოკრავენ და გაუჩინარდება, გაგლინდაო. მიმოლანდვა დაფარვა, სიბნელეში გაუჩინარებაა. ყელვა გზის გადაჭრა, წინ დახვედრაა. ქარის ამოღება (გადატ.) მცირე ხანს შესვენებაა, ქარი ამოიღეო, იტყვიან ამ დროს. ყელთავქვე თავდაღმია. ყელჭუნი ზვერვა, თვალთვალია.

დათქარუნობს, დათქრიალებს, დათახთახებსო: იმაზე იტყვიან, ვინც სწრაფად და ჩქარა დადის. ტლიკინი გადაბოტებით, დიდი ნაბიჯით სიარულია, უშედევოდ სიარულზეც იტყვიან.

შქრინვა ქოშინი, ქშინვაა დაღლილისა. შქენა გაბრაზებით,

მუქარით ქშენაა. შქუნვა ქშენაა დარდისაგან შეწუხებულისა. ამოშქუნვა ამოხერაა. სწრაფად, ქოშინით მოსიარულეზე ამბობენ, შქრინვით მიდიოდაო. შერინვა ღრმა დანელი სუნთქვა, ფშვინვაა.

ახალმოსულზე ანუ დაგვიანებულზე იტყვიან: ნელად | ნელადღა მოიდაო. მოძუძგვა | მოფხუჭვა | მოფოცხვა | მოწყდომა მოკურცხვლაა. ამავე მნიშვნელობით აქვს გამოყენებული თ. რახიკაშვილს დაცოცხვა და მოცხრილვა. ისევე, როგორც მოფოცხვა, ეს ლექსიკური ერთეულებიც პოლისემანტიკური ელფერი-საა. ფშაურად მოცხრილვა ნიშნავს მარცვლეულის ცხრილში გატარებას, ხოლო დაცოცხვა – ცოცხით რაიმეს დაგვას (155, 28). უცბად გაქცევაზე იტყვიან, მაისწყდაო. დასხლექტილი ადგილიდან უცბად მოწყვეტილი, გაქცეულია (მაგ. ცხენი).

დაბწყნა | გაბწყნა | გაქცევა, გაწყევა: „დაიბწყნა მელა“. ზოგადად ბწყნა გაწყევა, ზიდილი, ჭიდილია გაშვებისათვის. ბწყლევა | შეკმაკება ფორთხვა, ხელ-ფეხის დახმარებით გაჭირვებით ასვლაა. ნუ ებწყლევით, ეტყვიან ამ დროს. ბლოტება ფოფხვაა. საბლოტო ფოფხვით ასასვლელია. აბლატება, აბლოტება აფორთხება, მალალ, ძნელად ასასვლელ ადგილზე ძლივს ასვლაა. შდრ. ბწყლევა – ფხოჭიალი – ფორთხვა, გაჭირვებით, ხელ-ფეხის მოხმარებით სვლა (155, 44). დაგანება დასარტყმელად, საჩხუბრად, საბრძოლველად მიწევაა. დაგანება დამიხნებასაც ნიშნავს (ს. ვუენტი). კაცი ან რაიმე რომ გაუჩინარდება, დაიგანძაო | მიაგანძაო, იტყვიან. დათხვევა გადაკარგვადა გაუჩინარებაა. გზათ გაღება იდიომატური გამოთქმა და სწრაფად გავლას, წასვლას ნიშნავს: „ქედელებმ გაიღონ გზანია“ (ს. კოშარა).

ჩქარი მოსიარულე და სწრაფი ადამიანი ელდაუცი და მგლის მუქლაია. ბორბოწიაობა ერთ ადგილზე ტრიალია.

გნიახი გლოვის ხმაურია, ქათმების აკრიახებაზეც იტყვიან. როტოტო ბაყაყის ხმიანობაა. ბოინი სიმრავლე, გროვაა სულიერთა ან უსულთა. მაგ., ბორცვების, გორების, ნისლის, სერების, ფრინველების, შვლების და სხვ. გაზაფხულზე სამხრეთიდან მოფრენილი ფრინველების გუნდზე იტყვიან, ბოინი გაიშალაო.

§1(13). ლექსემათა რეგიონულ-სემანტიკური კლასიფიკაცია. დიალექტური ერთეულის ცხადად და მეტი სისრულით გამოვლენისათვის უპირატესობა მეურნეობის ამა თუ იმ დარგისა და ხალხის ყოფით მოვლენებთან დაკავშირებული რიტუალების თანმიმდევრულად აღწერას, ლექსიკის დარგობრივად და არეალურად შესწავლის მეთოდს ენიჭება, რამდენადაც სიტყვის ისტორიაში და მის ლექსიკურ დახასიათებაში რეგიონული მომენტის ასახვა-გათვალისწინება ისტორიული ლექსიკოლოგიის უმთავრეს ასპექტად არის მიჩნეული თანამედროვე ეტაპზე (198, 32). ამ მხრივ საინტერესოა დაავადება-ავადმყოფობისა და სამკურნალო მცენარეთა ლექსიკა ფშაურში, რაც, ისევე როგორც ამ დიალექტის დარგობრივი ლექსიკა შთლიანად, ჯერ კიდევ არასაკმარისადაა ასახული სპეციალურ ლიტერატურაში. მისი სრულად აღნუსხვა და განსხვავებული ლექსიკური ერთეულების გამოვლენა კი ხელს შეუწყობს ქართული ენის კილო-თქმების არეალურ შესწავლას, რასაც განუზომლად დიდი მნიშვნელობა ენიჭება დიალექტოლოგიური ატლასის შექმნისათვის. და ბოლოს აღსანიშნავია ისიც, რომ ყოველივე ეს საშუალებას მოგვცემს დავადებით დიალექტურ მოვლენათა გავრცელების მასშტაბები, წარმოვანიხთ ლექსიკურ ერთეულთა რეგიონულ-დიაქრონიული დახასიათება, განვსაზღვროთ ენის ისტორიის ცალკეული საკითხები და შუქი მოვფინოთ ქართველი ერის მატერიალური და სულიერი კულტურის მნიშვნელოვან საკითხებს.

ა) დაავადება-ავადმყოფობისა და სამკურნალო მცენარეთა ლექსიკაში შემონახული ბევრი სიტყვა დღესაც დამახასიათებელია ადგილობრივი მეტყველებისათვის და ზოგი მათგანი სპეციალურ ლექსიკონებშიც არის შეტანილი: არქატი, ასესება, ბაბანი | ბაგბაგი, გადახრეშილი, დაბლეტა, დათეისტერფა, დახულწუხება, დატყვრეცა, დაქინთლუშაგება || დათინთლუშაგება (შდრ. მთიულ. დაქანთელაგება), დოყვი, ზარწყალი, თარყაუშობა, კელობა, კილოს მიდგომა || კილოს მისეღა, კლდისვაშლა, მარკვე, მოწყღვა, ნასერი, ნაშაშრი, პირიმზე, ურჩოდ ყოფნა, უშტარი, ქინთლუშა (შდრ. თუშ.: ქინთელაყი), შქუნვა, (და)ცინტაგე-

ბა, ხამანდი | ხამაზდი (შდრ. მთ.: ხამარდი), ხუზარა.

ბ) დაავადება-ავადმყოფობის აღმნიშვნელი მრავალი ლექსიკური ერთეული მნიშვნელობის მხრივ საერთოა სხვა დიალექტებთან. სამკურნალო ლიტერატურაში ზოგი მათგანი ფონეტიკური სახესხვაობით არის დამოწმებული და მიჩნეულია სხვა კუთხის კუთვნილებად, სინამდვილეში ფშაურშიც გვხვდება. მათი სრული გამოვლენა აღნუსხვა შესაძლებლობას მოგვცემს ეთნოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინებით ზუსტად განვსაზღვროთ დიალექტიზმების გავრცელების არეალები და შესაბამისად მოვახდინოთ დიალექტური ლექსიკის კლასიფიკირება და ლოკალიზაცია:

ავადობა (მთიულ.) – დაავადება, ფშაურშიც ავადმყოფობას ნიშნავს.

დამბრმავალი (მთიულ., გუდამაყრ.) – დაბრმავებულია. დაბრმავ, ფშაურში იტყვიან, კაცი რომ დაბრმავდება. ასეთი ადამიანი დამბრმავალია (შდრ. საბა: დაბრმობილი – ბრმაქმნილი).

ზნევა ქიზიურსა და მთიულურში ვნების, ზარალის, ზიანის მიყენებას ნიშნავს. „არც რას არა ზნევს“-ო, იციან ფშაურში ამა თუ იმ სამკურნალო მცენარეზე. უზნევარიო, იტყვიან, როცა მაწყინარი არ არის (შდრ. მთიულ.: მაზნევარი – მაწყინარი).

თართი (მთიულ., მოხ.) სუსტი, შეუძლო, უღონოა (159, 403). ასევეა ფშაურშიც.

კელობა (ფშ.) – ოდნავ კოჭლობაა, იმავე მნიშვნელობით დადასტურება მთიულურსა და მოხურში (106, 143; 153, 406); ასევეა ფიქსირებული „სიტყვის კონაშიც“ (127, 164).

კლდისვაშლა (იმერ., გურ.) – სამკურნალო მცენარეა, იგივე კლდისდუმა, ფშაურშიც ამავე სახელწოდებით დასტურდება.

საკეკი (მთიულ.) – შაკიკი. ფშაურში იმავე მნიშვნელობით გვხვდება საკეკის ქარი.

სახინრიანი (მთიულ.) – ასევეა ფშაურშიც იმის აღსანიშნავად, კაცი რომ დამახინჯდება.

სისხა (არაგვისხ. ფშ.) | წიტა (იერისხ. ფშ.) – სისხა დიზინტერიაა, სისხლზე გასვლაა (ასევეა თუშურსა და ქიზიურში). წიტა – (ფშ., ქიზიურ., მთიულ.) – ცხერის სენი, ფადართობაა.

ღანცა | ღანცალა (მთიულ.) – გამხდარი, გაყვითლებულია, ფშაურშიც დასტურდება. ღაცა – იერისხურ ფშაურში დაწიავებულ

დაგვალულს ნიშნავს. ცხოველზე, მაგ., გოჭზეც ითქმის.

ცხრო (თუშ.) – კანკალი, ცახცახია; **ცხრო**, **ცხრობა** | **ცხრუება** ფშავშიც ამავე მნიშვნელობით დასტურდება. **ცხრობა** შამიჯღაო, იტყვიან კანკალის ავარდნის დროს.

გ) ლადაფების აღმნიშვნელი ლექსიკიდან ლექსიკონებში სათანადოდ არ არის კვალიფიცირებული და არ არის გათვალისწინებული ცალკეული ლექსიკური ერთეულების დამატებითი, განსხვავებული მნიშვნელობანი, რაც ფშაურ დიალექტში დასტურდება და საინტერესოა დიალექტურ ლექსიკურ მონაცემთა სემანტიკური მრავალფეროვნების გათვალისწინების თვალსაზრისით. ამ მხრივ აღსანიშნავია ამოვლა, რომლის ფშაური მნიშვნელობა აღუნუსხავია: ამაიარაო, იტყვიან, კაცს რომ სული ამოუვა, ე.ი. საიქიოს გაემგზავრაო: ამამჯდენ სულნი, სული დალია, ამოხირხიელავდა და ამაიარაო.

პოლისემანტიკური სიტყვაა ბანდი. ამ ლექსიკური ერთეულის ფშაური მნიშვნელობა კიდევ უფრო მეტი სემანტიკური ნაირფეროვნების გამომხატველია:

ბანდი: (ქართლ. მთიულ.) – საქონლის სენია, ფეხის გაკავება იცის.

ბანდი: (მთიულ.) – ნახველი.

ბანდი: (ზ. იმერ.) – ჩვარი, რომლითაც თიხის გამოუწვავ ნედლე ტურტელს ასწორებენ.

ბანდი: (გურ.) – ცუდი, უვარგისი;

ბანდი: (ფშ.) – ბანდები ძარღვებია, ადამიანი რომ დაიხუთება, იტყვის: „დამხუთა, ბანდებ მტკივაო“.

ბუკუკა (ფშ.) – კოლო. ბუკუკას მუშლსაც ეძახიან.

გაავება: ავადობის ან ჭრილობის გამიზეზებაზე იტყვიან, გაუავდაო.

გადაწყვიტა. ამ ლექსიკურ ერთეულს ფშაურში განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს: კაცი რომ გადაბმით ახველებს, იტყვიან: გადაწყვიტა ხველამაო, გადაცივდაო.

სინონიმური მონაცემლე ვარიანტების სახით საინტერესოა გადაწყვიტილი – ავადყოფობისაგან დაუძღურებული ადამიანი, იგივე მოღებული.

დაღადრვა (ღადრვა) – ფხატვა და კაწრვაა. დაკაწრული – დაფხატული, დაღადრულია. დაღადრვა გურულში კეცზე ნაღვერდ-

ლის დაერაა მჭადის გამოსაცხობად.

მარტვე: მიხმედ, ცუდად ავადმყოფობის მდგომარეობის ან ტრილო-ბის გაუარესების დროს ამბობენ: გაუმარტვედა, გაუმარტდა, უფრო მარტვედ (უარესად) არიო.

მარტვე თუშურში, მოხეურსა და მთიულურში – ავს, ანჩხლს, კაპასს აღნიშნავს. იგივე ლექსიკური ერთეული ხევსურულსა და მთიულურში მარცხი, ცუდი საქმეა.

მაჭაჭა – მეჭეჭი (იმერ. – ცხენის ფეხის ავადმყოფობა, რაჭ. ვირისტერფა, მცენარე).

მოხედვა: მომაკვდავის, ან მიხმე ავადმყოფის მომჯობინებაზე ამბობენ, მიხედაო.

მტკივანი: ძირდიდა, იგივე პირქვეთი.

მჭამელი | **მჭამელა** – ავადმყოფობაა, იგივე კანის კიბო, რომელიც თანდათან ფართოვდება, საღ უჯრედებს აზიანებს და შეიძლება ადამიანს სხეულის ის ნაწილიც „მოაჭამოს“, რაზედაც არის განიწილი. „შაიხედებოდა კაცსა, სუ დაფლუჯდა, სუ შესჭამდა ხორცსა“).

რუხრუხი: (რაჭ.) – მუცლის გერემა, (ქიზიყ.) – ღრუტუნი, ღორების ხმაური; ფშაურად იგივე სიტყვა გულისდან ამომავალი, ღრმა ხველის აღმნიშვნელია.

ყრანტი – მოხუცებული კაცის მნიშვნელობით იხმარება ივრის-ხეურ ფშაურში. ყრანტი იგივე ყანყრატო, ყრანჭია და ასევე არის კვალიფიცირებული ლექსიკონებში.

ჩოყვა | **დაჩოყვა** – ფეხმტკივანის სიარულია. ლექსიკონებში ეს ლექსიკური ერთეული იმერეთში დადასტურებული მნიშვნელობითაა ფიქსირებული: ჩოყვა (იმერ.) – ხარბად ჭამა, ძალზე გაძღომა.

დ ფშაური ლექსიკის რეგიონული დახასიათებისა და კვალიფი-კაციისათვის მნიშვნელოვანია ჯერ კიდევ გამოუვლენელი, აღუნუს-ხავი სინონიმური ერთეულები:

ჯანგატეხილ ავადმყოფზე, რომელიც ვერ გადმოდის საწოლი-დან, არაგვის ხეობის ფშავეში იტყვიან: სანატეხრედ არი გახდი-ლიო. ივრის ხეობის ფშავეში ამავე მნიშვნელობით იხმარება მიხ-რინებული.

დასუსხვაზე იტყვიან, დამშუშხაო (ივრის ხეობის ფშავე) | დამტყრუშაო, დამხუხაო (არაგვის ხეობის ფშ.).

გაცმულა (არაგვის ხეობა) | მოგლილა (იერის ხეობა) დაავადება, თითზე ჩნდება, ფრჩხილსაც წააგდებინებს კაცს.

სამბო მუწუკია ჩირქოვანი, რომელშიც ზარწყალი (სისხლნარევი სითხე) დგება. „ამოყაყვას იმას ვუძახით, რო ამუღლის სამბო. სამბოს ეტყვიან, ამოყაყვრათ (დაუყაყვრდათ), სამბო გამაუიდაო. სამბო ეს არი, კანუწა რო გამუა, მუწუკებით, ავადობის სახელია“ (ს. უკანა ფშავი). მოხეურში სამბო ძირმაგარაა (153, 423). ფშაეში სამბოს უწოდებენ კავიან ჯოხს, რომელზეც ქვაბებს ან სათლს კიდებენ. ჩირქს მდინარი ეწოდება. მტკივანი იგივე ძირდიდა, პირქვეითია.

ამოყაყვრა; ყაყვრა – მუწუკის ამოწევა, მოშწიფება, ჩირქოვანი თავის გაკეთებაა, რომელშიც ზარწყალია ჩამდგარი. კაცი რომ წამოიწევა და უთვალთვალებს, იმაზეც იტყვიან, იყაყვებო (არაგვისხ. ფშ.) | იყინტებო | იყინწებო (იერისხ. ფშ.). ამოყაყვრათ, იტყვიან კაცზე, რომელსაც ელიან და იგი შორიდან (დადმართიდან) ამოჩნდება. ბერიყაყვი გურულად ღრმა მოხუცებულს ნიშნავს (159, 69); ფშაურში მოხუცი კაცის უმთებტებია ჩრუხი, დახანოტავებული, ყრანტი. ყრანტი, ყრანჭო ყანყრატოსაც ნიშნავს.

ნაყვავილარი სახე ყოილის მოჭვრეთილია, მისი იერისხეური სინონიმაა გაკენკილი | მოკენკილი (ს. ღიშო).

გადაწვერწადმართება თავით გადავარდნაა, ხასიათი რომ შეეცვლება ადამიანს, მაშინაც იტყვიან.

ე) მრავალი ფასეული სიტყვა და იდიომური გამოთქმა კი, რაც კუთხური ლექსიკის აუწყავ საუნჯეს შეადგენს, ჯერხნობით არ არის გამოვლენილი და კვალიფიცირებული, და, ამდენად, არც მათი ლექსიკური ღირებულებაა სრულყოფილად წარმოდგენილი. დაავადება-ავადყოფობის ლექსიკიდან ამ თვალსაზრისით აღსანიშნავია:

ამოყაყვ(რ)ა, ამოხირხიელავება, აქერატუნება, ავასკვასება, ბოსტანთ ია, გადაცივება, გაკრულა | გაკრული, გამოპირვა, გამოსაპირი, გამარტება | გამარტვეება, გაჯრუანტლება, გაფუშება, გაშეშხვა, გემოზე ძინი, გულის ლოცვა, დაბანგული, დაბრუნვილი, დაბრმობა, დაგველილი, დაგუღლებული, დაიაშხული, დაკუნკვილი, დამდინდრება-დამდინარება, დატყვრეშა, (შდრ. მოხ.: დატყუეშა) დაზანგული, დაფ-

ხატული, დაღადრული, დაშაული, დაშეშხილი, დაცლინტვა, დახუხვა, დოტკო, დოყეების სხმა, თათრის ყოილი, იოშთ-მაოშთ ძინი, კანუწა, ლოშქრვა, მდინარი, მოგონწრება, მოდოყეება, მოღებული, მტკივანი, მწუხვიარე, ნავთ-მარილი, ნახევრობის მოდნობა, პირმოხუთელი, პირის მოხუთვა, პირქვეთი, სამზნელი | დაბაჯული, სანატეხრედ გახდილი, საფუარ-კარაქი, სვირსვილა, სისხლიანა ბალახა, საკადი, სულთა ქცევა, სულნის გუბვა, სულის ქცევის დაკეტვა, სუნთვა, ტაშტი, უზნევარი, უქშერებლის დაკარგვა, ყაყვარი, ყაყვარის გაკეთება, ყოილის მოჭვრეთილი, შასვრინტვა, შესასვრენტი, შშინვა, შქრინვა, ჩაბუგული, ჩამრჩვალი, ჩამრჩობა, ჩამხალვა, ჩამხალული, ჩაფუხვა, ჩაფუხვებული, ჩაყოლებით მოწამლული, ჩახუნა, ჩიტის ნაწყლა (შდრ. თუშ: ჩიტინაცა), ყიტყოილა, ცლინტი, ცხვირთ მოღენა, ძიღფუშა | ძიღფუშვა, ძირდიდა | მტკივანი, წელთ გადარჩენვა, წითელქარი, ხავის მოკრეფა, ხირხიელავება, ჯვრის დაჭერა, კასკასი.

§2(44). დაავადება-ავადმყოფობანი. ავადობა ავადმყოფობაა, ხოლო დაავადებას დასწეულებას ეძახიან. გახენვა სენის მოღება, ავად გახდომია. სარიდი გადამღები, მოსარიდებელი ავადმყოფობაა. დასულწუხებაა კაცი რომ შეწუხდება, გაუჭირდება. ჯანსაღი კაცი უჭირველ-უტკივარია. სიმთელე ჯანმრთელობაა. დასუნვაზე იტყვიან, სუნთავსო. ყნოსვაზე ამბობენ, სულთ იყრისო, „ძაღლ რასამ სულთ იყრიდაო“ (სულთა ყრა). კაცი რომ ყველაფერს სუნავს, იმასაც გამოაჯაერებენ: „ძაღლივით სულთ იყრისო“. სულისღებაც ყნოსვით შეგვრძნება.

კილოს არი მიმდგარიო, იტვიან ავადობისაგან დასუსტებულ ადამიანზე. ავადმყოფობისაგან დაუძლურებულ ადამიანს კი გადაწყვეტილი, მოღებული პქვია. გასათხოვარ ან დასანიშნზე, ე.ი. დრომოსულზეც იტყვიან ივრის ხეობის ფშავში: კილოს არი მიმდგარიო | მისულიო.

სანატეხრედ არი გახდილიო, მიხრინებულიაო, იტყვიან ჯანგატეხილ ავადმყოფზე, რომელიც ვერ გადმოდის ღოგინიდან. სანატეხრე დაზიანებული, გატეხილ-გაბზარული ჭურჭელია, რომლითაც ატყევენ ძაღლს ან ღორს. როცა ავადმყოფი კარგად გახდება,

მომჯობინდაო, იტყვიან. ურჩოდ არიო, იტყვიან მოურჩენელ, განუკურნებელ ავადმყოფზე. ასეთი ადამიანი ურჩომელია. მომაკვდავის მომჯობინებაზე ამბობენ, მაიხედაო.

ავადმყოფი რომ ფეხზე დადგება, ვესესა კიო (ასესება), იტყვიან. მოგონწრება ავადმყოფის მორჩენაა. როდესაც მორჩენას იწყებს, მოგონწრდაო, იტყვიან ავადმყოფზე.

ხამაზდი (უკანა ფშ.) | ხამადი (წინა ფშ.) | ხამანდი (იერისხ. ფშ.) სურდოა (დაწერ. იხ.: ფშაური ლექსიკის რეგიონული დახასიათების პრობლემა). კაცს რომ სურდო დაემართება, იტყვის: ცხვირს მამდიანო. დაცინტავება (ცინტავება) დაციმინებაა. დამაცინტავაო, დაციმინებაზე იციან. სურდოს დროს ძნელად სუნთქვა შმინვაა. ამ დროს იტყვიან, შმინავსო, ცხვირში ხრუტუნებსო. შქუნვა | ამოშქუნვა ამოქშენა, ამოოხვრაა. შქენა გაბრალებით, მუქართო ქშენაა.

სულის ხუთვაა სულნის გუბვა. სულნი მეგუბებიანო, იტყვიან ამ დროს. ამოსუნთქვა სულთა ქცევაა. სულს იქცევსო, იტყვიან იმაზე, ვინც სუნთქავს, მსუნთქავია. შქრინვა ჩქარ-ჩქარა სუნთქვაა. სუნთქვის დარღვევაზე იტყვიან: სულის ქცევა შეკატებაო. კაცი რომ ძალზე სწრაფად და ხშირ-ხშირად სუნთქავს, სულს ძლივს იბრუნებს, ლოშქრავსო (ლოშქრვა), იტყვიან. „ცოფიანს დეელოშქრაო, ვიცით, რო მიაყრის ლორწოს, დორბლსა“ (ს. ქუშხევი). დორღეებსა-ო პყრისო, იტყვიან ამ დროს. ამოხირხიელავდაო || აამოხირხიელავდაო (ამოხირხიელავება), იტყვიან მომაკვდავის ამოსუნთქვაზე ან როდესაც სუნთქვაშეკრული ადამიანი საკმაოდ დიდი ხნის შემდეგ გაჭირვებით კვლავ ამოუსუნთქავს. შასვრინტვა შესუნთქვაა.

კაცი რომ ძლიერ ახველებს, იტყვიან აჯახკასაო, ჯახკახებსო. გულიდან ამოშავალი ხველა რუხრუხია. არუხრუხებსო, იტყვიან ამ დროს. კაცი რომ გადაბმით ახველებს, იტყვიან: გადაწყყიბა ხველამაო, გადაცივდაო. ამონახველი ხირხელია. კაცი ამონახველს რომ ამოატანს, ხირხლავდაო, იტყვიან. ხირხელა ბინძური ამონახველია. ნათხევი გულამორეულია. გაჟრჟოლებზე იციან თქმა: ჟრუანტელ მილისო, გამაჟრუანტლაო (გაჟრუანტლება). შეშინებულზეც იტყვიან: ჟრუანტელ მილისო. ბაბანი, ბაგბაგი თრთოლა, ცახცახი, სიცივისაგან კბილის კბილზე ცვიმინებაა. შეცივრულ

კაცზე იტყვიან, აბაგბაგებსო. ნაცივარი ციებით ნაავადმოყოფარია. ცხროება | ცხრუება კანკალია. ცხრო, ცხრუება შამიჯ-დაო, იტყვიან კანკალის ავარდნის დროს:

„გაგვიცვლა ჭვეისბერებსაო
ქადისკერების გრობაო,
გვიბარებს მკურვალიშვილი:
მუკლნი შამიჯდა ცხრუებაო,
აღარც ის ვიცი, რა უუხრა,
დავსწვი ჩემ გადაურუებაო“.

არქატი ფერმკრთალია. ძალიან ფერმკრთალი, ფერდაკარგული კაცი ნაცრისფერაია; გამხდარ-გაყვითლებული დანცაღაა, დანცა | დაცაა (იერისხ. ფშ.). თართი უღონო, ხუსტი ადამიანია.

გაფუშება ფეხის დაბუქებაა. ფეჭ გამიფუშდაო, იციან. ჭინჭრით დასუსხვაზე იტყვიან, დამტყრუშაო, დამხუხაო (არავისხ. ფშ.), დამშუშხაო (იერისხ. ფშ.).

ნაცხერი ხიწვია. ეკალი, ეკლოვანი მცენარე ძაძვია. დახევა ის არის, ადამიანს ფეხში ან ხელში ეკალი, ხიწვი ან სხვა რაიმე რომ შეერთობა: „ნათიბზე ფუჭშიშველა სიარული არ ვარგა, კაცს ფუჭი დეხევა, ჩეგელიჯება“ (ხ. მუქო). წიწვის შერთობაზე იტყვიან: ნაცხერ წამივიდაო, ნაცხერ დამეხიაო, ნაცხერს დავეც ხელიო. ასევე იციან ეკალზე: ეკალ წამივიდა, ეკალ დამეხია, ეკალს დავეც ხელიო, ან: ნართთ ამეხსნეს ხელნიო. ანდაზაა: ვირმა ნარი მაიტანა, სუ თავადაე შატამაო. ნაშაშრი დაშაშრული, დამსკ-დარი, დაკაწრულია.

მაჭაჭა მეჭეჭია (ხ. მუქო). ყიყვი ჩიყვია.

„წინაე, რასაც ეხლა წნევას ეძახიან, მაგას საკეის ქარს ეძახდენ“ (ხ. შუაფხო). საკეის ქარი თავის ტკივილია. ამ დროს იტყვიან: ჯერ დაიჭირაო (ჯერის დაჭერა). კარგა ხნის განმავლობაში კაცს ერთსა და იმავე დროს უმეორდება თავის ტკივილი და ამ გამოთქმას იმიტომ იყენებენ. ავადმოყოფი მტკივან თავზე საკეის ქარის ლოცვას იღებს ერთი დღელამის მანძილზე. „მემრე წავა, მდინარე წყალში გადააგდებს ი ქაღალდსა და ეტყვის: ნუ მალვიძებ მძინარესაო, გააძყევ წყალსა, მდინარესაო...“ (ხ. შუაფხო).

პატარა მუწუკს, ძიძიბს, ჩიტის ნაწყლა ეწოდება. ჩიტის ნაწყლა გამამივიდაო, იტყვიან. ძირმაგარას ძირდიდა | ძირდი-

დაი | მტკივანი პქვია. ადრე პირქვეთს ეძახდნენ. ძირმაგარას ულოცავდნენ: „პირქვეთი ხარ, პირქვე სწეხარ, თვითე-თვემდე არ იცნობიო“.

მუწუკი რომ დაჩირქდება, ან კიდევ ჭრილობაზე რომ სისხლი შეხმება, იციან: მაუდოყვდა, დოყვებ ასხავო. უკანა ფშავში მუწუკის დაჩირქების დროს იტყვიან: თინთლუშა | ქინთლუშა, ყაყვარი გაკეთდა, დაქინთლუშავდა | დაუქინთლუშავდაო. დამწვარზე ან დათუთქულზე რომ კანი აებურცება და წყლულები გააჩნდება ადამიანს, მაშინაც იტყვიან: დაუქინთლუშავდა | დაუქუნთლუშავდაო. შდრ. მთიულ.: დაუქანთელავდაო (106, 142) დაჩირქების დროს იტყვიან: თინთლუშა | ქინთლუშა, ყაყვარი გაკეთდა (ს. მუქო), დამითინთქელავდაო (ს. ლიშო). ყაყვარს ამას ვეძახით, რო დათინთლუშდება, მემრე დასქდება, ზარწყალი გამოდის იქიდანა, რაც მიზეხია. „ზარწყალი ეს არის, რაც გაფუჭებული სისხლია, ცოტა ურვეავ სისხლი, შურღვა არი. ქინთლუშა ის არი, რო ამიყაყვება* (←ამიყაყვება ← ამიყაყვრება), იმაში დადგება წყალი, მიზეხი რაღაცა. ამიყაყვას იმას ვეძახით, რო ამოაღის სამბო. სამბოს ეტყვიან, ამიყაყვრაო*, დაუყაყვრაო, სამბო გამოიდაო. სამბო წინავ იცოდენ, რო გამოუა რაღაცა. სამბოდ რაღაცა აქვ და რავი, რა არიო“ (ს. ქუშხევი). სამბო ეს არი, კანუწა რო გამუა მუწუკებით, ავადობის სახელია. სამბო გამოუიდა კელზედაო, მუკლზედაო, ძველ ქართულია. სამბო*** ეხლა ათასნაირია: აქა ტაშტს იტყვიან ერთსა. ტაშტი გამაუიდა, დახავდა, გაუსქდა, კელი ან მუკლი დაუპირაო | გამაუპირაო. წერული რო დაუსივდება, დახავება, ხავის მოკრეფა ევ არი, მემრე დათინთლუშავდება და გამაიპირება“, ე.ი. გამოირწყვება. გამორწყვას გამოპირვას ეძახიან. გამოსაპირი გამოსარწყავია. „ხავის წამალ ბალახი არი, ჩადანდრი, აცხრობს; დათვის ტერფა ბუერაი იციან. სიცხის ხავისთვინ არი კარგი, გავპოხთ ნაღბითა და დავადებთ

* კაცი რომ წამოიწვეა და უთვალთვალებს, იმაზეც იტყვიან, იყაყვებაო (არავისხ. ფშ.) | თინტებაო | თინწებაო (იერისხ. ფშ).

** ამიყაყვრაო, იტყვიან აგრეთვე კაცზე, რომელსაც ვლიან და იგი შორიდან (დადმართიდან) ამოწნდება.

*** სამბოს იერის ხეობის ფშავში უწოდებენ კვიან ჯოხს, რომელსაც ქაბებს ან სათლებს კიდეებენ. მოხეურში სამბო ძირმაგარას მნიშვნელობით დასტურდება (153, 423).

წერულზედა. იციან ცხრაძარღვა, ძაღლისენა ბაღახი, შარგა-ლიტა ბაღახი, შალარი, შალარის ძირი ამოსაპირავად არი კარგი, ჯარისძირაც კარგია“ (ს.ს. თხილიანა, შუქუ).

ჩირქს მდინარი ეწოდება. მუწუკი ან ჭრილობა რომ პირს შეიკრავს და მასში ჩირქი იწყებს ჩადგომას, იტყვიან: დაუმდინდრო-დაო, პირ მაიხუთა, პირმოხუთილი, ე.ი. პირშეკრულიაო.

„გამოსაპირ რაიმ რო იყოს, წამლობა იციან: ცხელ ფუფქარში უნდა ჩაყვას კვლიო. ცხელი ნაცარ-ნაღვერდალი არი ფუფქარი“.* ასე წამლობენ გაცმულას (არაგვისხ. ფშ.) | მოგლილას (ივრისხ. ფშ.). გაცმულა | მოგლილა დაავადებაა, თითხე ჩნდება, ფრჩხილსაც წააგდებინებს ხოლმე ადამიანს.

მუწუკის მოსამწიფებლად იციან საფუარ-კარაქი (საფუარი და კარაქია ერთმანეთში ახელილი) ან ცხერის ძველი უმარილო დუმა, კურდღლის ან მწყრის ქონი წვრილად დაჭრილი ტყვიით.

ფიზიკური მუშაობის დროს კანქვეშ წყალი რომ ჩაუდგებათ, კანი ეწოდება: „კანებით ამეცხო კვლიო“, – იტყვიან ამ დროს.

დაჯუჯუის შედეგად ადამიანს უნდება „როგორც ძირდიდაი, მოწითალო-ლურჯადა, საშინელ ტკივილ იცის, დოტკოს (არაგვისხ. ფშ.) | დუტკოს (ივრისხ. ფშ.) ვეძახით. წყვეაშიაც იციან: რამდენ სიკეთე მე შენთვი მიქნავ, იმთვენ დოტკო გამოგებასო“ (ს. შუქო). წითელქარიც „დაჯუჯუილობაზე იცის, დაუწითლდება, გაუშავრდება ის ადგილი. წითელქარისთვი ბოსტანთ ია (ბაღახია) და კვიცის პერანგიც კარგია“.

ნაღრმენი ნაღრძობია. „ფეკ იღრძნოო, ვიცით“. დაზიანებული მხარი, ფეხი ან ხელი დაშაულია. დაშაულს, გაშაულს გაშავებულზეც იტყვიან.

რაიმეს გაჭრაზე იტყვიან, გავისხიპე, გავიშეშხე (არაგვისხ. ფშ.) | გადავიშაშრეო (ივრისხ. ფშ.). გაჭრილს დაშეშხილს უწოდებენ. მოწყლვა დაჭრა, დაკოდვაა. ნაშაშრი ნაჩხვლეტია. გადახრეშილი გადახეხილია. თაგვი ან ჩრჩილი რაიმეს რომ დაჭრის, იტყვიან: ჩამხალაო, ჩეემხალაო. ასეთი დაჭრილი ნივთი ჩამხალულია. დადრვა, დაღადრვა და ფხაჭვა კაწრვაა. დაკაწრული დაფხაჭული, დაღადრულია. ცხელი წყალი რომ გადაეხხმება, იტყვიან, ჩაიბუგა, ჩაიფუფქაო. ცხელწყალგადასხმული ჩაბუგუ-

* კაცი რომ გაჯავრდება, იმაზეც იტყვიან, დაფუფქადა, ფუფქარ შევეარო.

ლი, ჩაფუფქულია.

აუადობის ან ჭრილობის გამიზეზებაზე იტყვიან, გაუადლო. აუადმყოფის მდგომარეობის ან ჭრილობის გაუარესების დროს ამბობენ: გაუმარტვდა, გაუმარტვედა, უფრო მარტვდ (უარესად) არიო. მწუხვიარე ძლიერ დააუადებული, მძიმე აუადმყოფია.

„წერული რო გაღიზიანდება ძალიან, ვიტყვიო: დაიამნა, მჭამლად გადექცა, გაუადლო. დაიამნული საქონსაც აქე: ან მგელ, ან ნადირ დაგლეჯს, ან კლდეზე გადაფარდება, ან ცხენს კმაზისაგან ზურგ გაუფუჭდება და იტყვიან, დაიამნულიაო. შეველს იფნის ქერქის ნახარშით ბანა. წერულისად კიდე სისხლიანა ბალახა და კლდის დუმა | კლდის ვაშლა იციან, მუწუკებისადაც იციან“ (ს. თხილიანა).

მჭამელი | მჭამელა დააუადება (იგივე კანის კიბო), რომელიც თანდათან ფართოვდება, საღ უჯრედებს აზიანებს და შეიძლება ადამიანს სხეულის ის ნაწილიც „მოაჭამოს“, რაზედაც არის გაჩენილი. „მახედებოდა კაცსა; სუ დაფლეუჯდა, სუ შესჭამდა ხორცსა“ (ს. შუაფხო). ჭამას კანის გაღიზიანებაზეც იტყვიან, რასაც ქავილის შეგრძნება ახლავს. ამ დროს ამბობენ, ჭამა დამიწყოო.

ბედნიერი | ბედნიერა (არაგვისხ. ფშ.) | ხუზარა (იერისხ. ფშ.) ციმბირის წყლულია, პირიშით (ყვავილოვანი ბალახია) კურნავენ.

საჭადი ტიფია. „წითელა კიდე სხვა არი, გადამაყრის სრულა ტანზედა, წერილები“ (ს. გოგოლაურთა).

სისხამ (არაგვისხ. ფშ.) | წიტამ (იერისხ. ფშ.) ძლიერი ფადართი იცის. „სისხას ვეტყვიო ჩვენა, ფადართი რო აქე მეტისმეტი. სისხა ღმერთმა დაიფაროს, ხალხსა-ი ძხოცავს. შავ ჭირს უძახის ზოგი. ეგ როცა გაჩნდება, მაგას ნიორი და ძმარი-ი შეველის. დიდი ხალხი (ბევრი ხალხი) აზარალა ჩემ ბაღლობისას“ (ს. მუქო). წიტა ცხერის სენი, ფადართია.

სვირსვილა „ის არი, რო აუქერაჭნება (აუქერცლება) სახე: დათვის ბჯღალაის (ბალახია) ნახარშით ბანა შეველის. თმასაც იბანენ, კარგა ზდის“ (ს. თხილიანა). აქერაჭნება იერისხურ ფშაურში აქერცნაა (ჩაბანო). კანის აუადმყოფობა სენცეცხლა. მისგან განკურნებისათვის შელოცვა იციან. სენცეცხლა კანს აწყლულებს.

ციებ-ციხელება რომ კაცს დაემართება, იტყვიან: სიცხემ

დასცადა, დაცდილიაო. „აე ზაფხულში დასცხებოდა, არ ეველებო და ხალხსა და სიციხით მიადიოდა კაცსა ციებ-ცხელება (ს. შუაფხო).

შეშუკებული თვალეხი დაგუდლებულია: „მძლიე ახილებს დაგუდლებულ თვალეხსა“ (ს. ჩაბანო). კაცი რომ დაბრმავდება, იტყვიან, დაბრმავ. ასეთი ადამიანი დაბრმავებულია, დამბრმავლია (← დაბრმავლია) და ანდით (ვარაუდით) დადის. უშტარი დაბადებით უსინათლო, ბრმა ადამიანია. დაბლებტა თვალეხის დაბრეცა, გადმოკარკვავა, თვალეხსა-მპლეტსო, იტყვიან. დატყვერეცა თვალეხის დატყვერეცა. შეშინებაზე იტყვიან: „გაფსცრაო, ნახვერობა მაფხუნა, ნახვერობა მაფხუნო“ (ს. შუაფხო).

ყრუვი ყრუ ადამიანია. ყრულა ყრუ ან გადაყრუებული ადამიანის კითხვია. კაცი რომ დაყრუდება, იტყვიან, არ მიფდისო. ბურბური ყურის ხმაური, ყურის ჟივილია. „ბურბური გააქვ ჩემ ყურებსა. აი, რო არ მიფდის და ვივის“ (ს. ვაბაურთა).

ჭვალზე იციან: მსჭვალ | მშჭვალ მადგაო. წელის ტკივილზე იტყვიან: წელნ გადამერჩივნესო; დახრილ ვიყავი, დაკუნკვილი მთელი დღე, გადამერჩივნეს წელნიო. დაკუნკვილი წელში მოხრილი ადამიანია.

ტკივილისაგან მანჭვა-გრეხაზე იტყვიან, რას იმჭადები, რასა სჭიაგლინაობო (ჭიაგლინაობა).

გულის წასვლაზე იტყვიან გულ დაუსუსტდაო. გულ მიწკერნაო, იტყვის ძლიერ შეშინებული ადამიანი, ე.ი. გული შემოქანდა, გული ჩამწყდაო: „მოიდა მილიციაცა, ჩემ გულ მიწკერნა რო გავუდი“ (ს. გომეწარი).

შეშინებულის გამოლოცვა გულის ღოცვაა. „თაწითაის ტოტს გამანასკვენ, გამონასკულთანითა ერთ მტკაველს გადაამტკაველიან, იქ „გულაბკას“ გაუგდებენ, მემრე დაახვევენ მურგვლადა, გულზე მიადებენ და დაუწყებენ ღოცვასა“ (ს. თხილიანა).

ნაყვავილარი სახე ყოილის მოჭვრეთილი (არაგვისხ. ფშ.) | ყოილის გაკენკილი | მოკენკილია (იერისხ. ფშ.). „ყოილი ორნაირ ყოფილა: თათრის ყოილს ძახნილან, ძნელი იყო. კიდევამკკლაე და ადამიანსა. გადარჩებოდა – სახე ეჭვ(რ)ითებოდა. მეორე ჩიტყოილა“ (ს. გოგოლაურთა).

ღრმა და საკმაო ხანს ძილზე იტყვიან, დაეიბანგეო. ასე ნამძინარევი ადამიანი დაბანგულია. დიდხანს გაბმით რომ სძინავს

ადამიანს, იტყვიან: ძილფუშა | ძილფუშვა გაანდაო. ძილფუშა ძილზე იციან: გემოზე სძინიაო. კაცს რომ მშვიდი ძილი არა აქვს, „რადაცად რო გვლვიძება, იძინებ და ისრიე გვლვიძება, იოშ-მოლოშ ძილია. ამ დროს იტყვიან: იოშ-მოლოშ მეძინაო (ს. გოგოლაურთა).

გაკრულა* (შდრ. მთიულ.: გაკრული 106, 143). გიჟი, ჭკუანაკლები კაცია. ასეთ კაცზე იტყვიან, უტრიკინებენო. „უტკოდ მოარულ ძროხისადაც ვიცით ეგ სახელადა, გაკრული“ (ს. მუქო).

გულისჭმა მახსოვრობა, მეხსიერებაა. როდესაც კაცს მახსოვრობა დაღატობს, იტყვიან: ცუდ გულისჭმა მაქვის, გულისჭმა აღარ მაქვისო.

გადაწვერწადმართება თავით გადავარდნაა. ხახითი რომ შეეცვლება ადამიანს, მაშინაც იტყვიან, გადაწვერწადმართდაო.

კოჭლი კაცი ცლინკია. დაცლინკავს, დაცლინკავდა, მოთარყაუშობდაო, იტყვიან ერთი ფეხით კოჭლი ადამიანის სიარულზე. ჩახუნა კოჭლი ადამიანის უკითეტია. ფეხმტკივანის სიარულზე იტყვიან დაჩოყავსო (ჩოყვა, დაჩოყვა). კელობა ოდნავ კოჭლობაა. მიკინკილაობს | დაკინკილაობს-ო, იტყვიან კაცზე, ძალიან რომ კოჭლობს.

ჩაფუხეებული | ჩაბუხეებული დაკუტებული ადამიანია რომელზეც იტყვიან: ჩაფუხედა ლოგინშიაო.

კაცი რომ დამახინჯდება, დაინვალიდდება, დასახინრდება, იგი სახინრანია. გახაბრდა, ხაბერიაო, იტყვიან ასეთ ადამიანზე. დაბადებით მახინჯი და უშნო სამზნელია, დაბაჯულია. „ვაიმე, რა სამზნელ რაიმე იყოო“, იციან უშნო რაიმეს დანახვაზე. დაბაჯვას იმასაც უწოდებენ, საქონელს, შინაურ ფრინველს ან ადამიანს რაიმეს რომ აატრის დაინტერესებული პირი და საზიანოდ შეულოცავს. ამ დროს დაზარალებული იტყვის, დამბაჯვსო.

გაჯულურება, ჯულურება – ხახის დასახინრება, დამახინჯებაა. გაჯულურაგებული სახეზე დასახინრებულია. ჯულურა, გაჯულურებული თ. რაზიკაშვილისა (გაზ. „ივერია“, №157, 1900) და ი. ჭყონიას მიხედვით ყურებდაჭრილს, ცხვირმოჭრილს ნიშნავს. ჯულურა თიკუნიცაა.

ჩაჩანაგი უშწო, ძაბუნია. კაცი რომ დაბერდება, დახანჩოტდაო, იტყვიან (შდრ. მთიულ.: დაჩრუხდა. 106, 143). ამ დროს იგი

* თიკუნიცაა.

მოეშვება, დაფოფრაქდება, იგი დაფოფრაქტებულია. მოხუცებული კაცის ეპითეტებია: ჩრუხი, დახანჩოტავებული, ყრანტი,* დაბრუნვილი. დაბრუნვილს ასაკოვან ადამიანზე იტყვიან, სიბერეს, უძლურობას და ბავშვივით უმწეობას რომ დაუბრუნდება, „აღარავინ იბადება** მაგის სწორი, მაგის დროთა ქვაც აღარა გორავსო“, იტყვიან ძალიან მოხუც ადამიანზე. კაცს რომ ჭადარა გამოერევა, ამბობენ: ნახერ გამეერიაო.

ახალგაზრდა კაცის სიკვდილზე იტყვიან, უქშერებელ დაიკარგაო. უქშერებელი გაუმეტებელია.

ხირხელი ნახველიანი ფურთხი, ბინძური ნახველია. ხირხიელაობა ხიხინია. კაცს რომ ახიხინებს, ხირხიელაობსო, იციან. ამას მომაკვდავზეც ამბობენ; რას დახირხიელაობსო, იტყვიან კაცზე, ვინც დაეხუტება. კაცს რომ სული ამოუვა, იტყვიან: „ამაძხდენ სულნი, სული დაღია, ამაიარაო (ე.ი. საიქიოს გაემგზავრაო), ან კიდევ: ამოხირხიელავდა (=ძლივს ამოისუნთქა) და ამაიარაო.

ჩაძაღლებული ჩამრჩვალაია. ჩაძაღლებაზე იტყვიან: ჩამრჩვა, ჩამრჩვალაო. ამას ისეთ კაცზე იტყვიან, ცუდად, ზიზღით რომ იხსენიებენ.

ყნოსვაზე იტყვიან, სულთ იყრისო. „ძაღლ რასამ სულთ იყრიდაო“. კაცი რომ ყველაფერს სუნავს, იმასაც გამოაჯავრებენ, „ძაღლსავით სულთ იყრისო“.

ბანდები ძარღვებია, ადამიანი რომ დაიხუთება, იტყვის: დამხუთა, ბანდები მტკივაო.

წამალი შეიძლება იყოს შესასერენტი (შესასუნთქი), დასალევი, დასაპოხი და დასაზელი. სუტყვა (ვსუტავე) წუწნეა. წამლად ფშავლები მცუნარეებსა და ბალახებს იყენებენ, უზნევა-რია, ე.ი. მაწყინარი არ არის, არც რას არა ზნევს (არ ავნებს).

ნაკებნით მოწამლულს დაგველილს უწოდებენ. „მოწამლულისად, ნაკებნზედა გოგილდ და ქურცინაის ტყავ (=კვერნის ტყავი) ვიცით“. საკვებს რომ რაიმე მაწყინარს შეაყოლებს, ის ჩაყოლებით მოწამლულია. „ჩაყოლებით მოწამლულისად ნავთმარილის ან რძის ჩასხმა ვიცით. ხოხნოტას დაგჩეჩქავთ და

* ყრანტი, ყრანტი ყანერატოსაც ნიშნავს.

** იბადება ზმნა „ყოფნა“-ს შნიშვნელობით ხშირად იხმარება: „ვეძახენ, ვეძახენ და შინ კაციშვილი არ იბადებაო“.

ჩავთქვივინებთ“. ჩათქმა ჩაყლაპავა (იხ. ასევე ბალახულ მცენარეულთა ლექსიკა). ბაღლაში სენი, საწამლათა. აღამიანი რაიმეს რომ შეჭამს და აწყენს, იტყვიან, „ბაღლაშიად გადაექცაო“. ბაღლაში (თუშ.) რძიანა ბალახია.

კაჩაფსლიანი არის ის, ვისაც შარდის შეუკავებლობა ჭირს; ძალზე მშინშარა, გაუბედავ, ლაჩარ კაცზეც იტყვიან.

§3(15). სამკურნალო მცენარეები. ფშაველებმა კარგად იციან ბალახების სამკურნალო თვისებები და დიდად აფასებენ კიდევ, რაც ხალხურ პოეზიაშიც არის ასახული. მაგ.:

„ჭინჭარი ჭირის ჭირია, არჯაკალი ბაღლაშია,

სვინტრი მოდის, მოიძახის: მე ვარ ყველას წამალი!“

სამკურნალო მიზნით გამოიყენება სხვადასხვა ბალახისაგან დამზადებული ნაყენი. ჩაისათვის გამოსადეგია ყამირის ბულულა (ს. ჯოშარა) || ჩაის ყოილი || ჩაის ყვაილი (ს. უძილაურთა), მინდურის პიტნაი, ბალის პიტნაი (მინდურის პიტნას ამჯობინებენ „მუცლის ტკივილისადა“), თავშავაი და დეკის ყოილი „სველას, გაციებას შეულს“; ესკალაის ყოილის ნაყენი კარგია სიცხიანისათვის „ესკალა თავად თირკმლებისთვი არი კარგი“; დუღგულაის ყოილის ჩაი მიზანშეწონილია სიცხიანისა და ციებ-ცხელებიანისათვის ოფლის მოსადენად (ამ დროს ავადმყოფს ფეხებს ცხელ წყალში ჩააყოფინებენ); გაციებულისათვის იციან ასევე დუცის ნაღვერის (კანის), ან ცაცხვის ყოილის ჩაი; შალშვის ფეჭის ჩაი კარგია „კუჭში აშლილობითვინ“, ყოლის ფეჭის ჩაიც კარგია.

წამლად გამოიყენება აგრეთვე:

ბაღლა ბალახი || ბაღლა და აგრეთვე ბოსტანთ ია „წითელ ქარისთვი არი კარგი. დასჩნქვენ, თიკვზე დააფენენ, წითელ ფურის რძით გაამპოხენ, წაუსმენ და დაადებენ შესიებულ დაწითლებულ ადგილზე და დალოცვენ. კვიცის პერანგიც კარგია. ისიც წითელ ფურის რძეში უნდა დაღებეს და ისე დაედვას“.

ბულულა ბალახი „ხავის წამალია, ამას დათინქვავენ და იდებენ. რო დასივდება, დახავდება, გამამკყავ გარეთ ამას“.

გოგრის ყვავილსა და ხავსს წითელი ფურის რძეში მოადუღებენ და ისე ადებენ, „ბუღნიურსა შეულს“.

გუგულის ბულულა || ფურისულა „წერულისად არი კარგი“.

გუგულის კაბა | გუგულოთ კაბა „აი, ვისაც შვილ არ უნდა, კალია თუ კაცია, ის რომ მოიხარშოს, იმის წვენ დალიოს, იმას შვილ აღარ ეყოლება. მხოლოდ დროებით არი: ერთ წელსა აქვ ვადა მემრე თუ აღარა წამლობს, ეყოლება; უნდა კიდე დალიოს. ავგრე-სინანდვილეა. წელ ვადა გაუდის. ძირი უნდა ამითხაროს, ძირ უნდა მაიხარშოს“.

გულბანდი | გულბანდის ბალახი „ყარაოს არჩენს“.

დათვის ბჯღალაი* „ღურჯ ყოილს იკეთებს, ტყეში იცის, თმას იბანენ, კარგა ზდის“.

დათვის ტერფა ბუერაი „სიცხის ხავისთინ არი კარგი, გაგპოხთ ნაღბითა და დავადებთ წყრულზედა, შველს იმასა“.

ვარდკაჭკაჭაის „ძირი რო მაიხარშოს, სმენ წყლადა და ფილტვებს როგორც ახლად ამინორჩოს, ვგრე შველს“.

თაეშავა და კრაზანა ბალახის წვენი და აგრეთვე ცაცხვისა და დუდგულას ყვავილის ჩაი ხველებას კურნავს; თამბაქოს ღეჭენ გულის რევისას. თუ კაცს გული სასმლისაგან ერევა, მას დადაღულ არაყს შეასმევენ. წინწანაქარ (არაყს) დადაღვენ შიგ ჩაშეებული ცხელი რკინით და ავადყოფს ცხლად შეასმევენ.

იესო ქრისტეს კაბა | ჭარისძირა „კბილის წამალია“.

იფნის ქერქის ნახარშით ბანა „შველს დაიაზნულს, წყრული რო გაღიზიანდება ძალიან, იმას ვიტყვით“.

კლდის დუმა | კლდის ვაშლა „წყრულისად იციან, ხელს ეკრვის, მუწუკებისად იციან“.

კულმუხო „ღვიძლის წამალია, ღურჯად ყოის, სქელი ტარი აქვ. ემაგიე ძირი მაიხარშება და წვენსა სმენ“... ცხენსაც არჩენენ კულმუხო ბალახის ძირით. „როგორც ზარავანდი, ეგეთია“ (ს. შუქო).

მაჯალოს ცეცხლში შეწვავენ და ადებენ ძირდიდაზე, შველის. **მარგალიტა ბალახი** „უებარია წყრულისად, ზამთარშიაც ვინახავთ. გამხმარსა ვფშვნეტ“.

მელისკუდა | მელიკუდა მისი ფოთლის წვენი ჭრილობაზე სისხლს ადებებს და ხელად „მაღკურნავს“. „მელისკუდა და ცხრადარღვა კარგია ახალ წყრულისად“.

მწყერთიფქლა | დედფოლაი ხველასა და სიცხეს შველის.

პიტნის ნახარში, **კაკლისა** და **მუხის ყვავილი** კარგია

* ბრტყალები - ბჯღალნი.

კუჭის აშლილობის დროს.

პირიმზე „მთებში, პირზით ადგილებში იცის ღამაზი წითელი ყვავილი აქვ. გულში აქვის ძალიან ყვითელი გული. ხუელ ფერსა და ფერს იცვლის. ბედნიერისთვის არი კარგი“.

სვინტრი. სვინტრის ძირი „რო დაეუეილი კქონდეს ან ნაღრძენი კქონდეს, გამოარდნილი, დაადებენ და დააცხრობს ისი“.

სვე იციან წელის ტკივილის დროს. მის წვენს შესვაჟენ, ნახარშს კი წელზე დაიდებენ.

სისხლიანა ბალახა „ყვითლად რაიმ ამადის, წყრულისად არი კარგი“.

ტუხტის ძირი „კარგია სიცხისად. ამოვთხრით, დაენაყთ, დავახამთ წყალს და დავიზელთ თავ-შუბლსა, გულ-მკერდსა...“

ფაფანაგა – გაციებულს შველის, მოდულება უნდა.

ქისტურ ბალახი „წითელ ბალახია, წყრულის წამალი“ (ს. მუქო).

ღვია ბალახის ნადულის ორთქლს ასუნთქებენ შეციებულს, ამასთანავე დუდგულას ყვავილის ჩაის ასმევენ.

შალარი, შალრის ძირი „ამოსაპირავად არი კარგი. ამოსაპირავად კარისძირაც კარგია. შალარ ბალახის ძირს მოწვავენ, დანაყავენ, რძეში მოშუშავენ და ისე დაადებენ.

ჩაღანდრის ბალახს კეცზე მოშუშავენ და გასიებულზე დაადებენ. წაუსვაჟენ აგრეთვე საქონლის ნადველს და ქონის, სანთლის, საკმეველისა და კვერცხის ცილისაგან დამზადებულ ნარვეს.

ცხრაძარღვა „წყრულისთვის, ღვიძლისთვისაც კარგია, მოხარშული“. ამ მიზნით გამოიყენება აგრეთვე ძაღლისენა ბალახი.

წყრულიანა ბალახა „ტყეში იცის, თითქო წყრულებივითა აქვს დაჭრილ-დაჭრილი. წყრულზე დასადები“.

ჭინჭარი (თესლიანი) უნდა მოდუღდეს და მისი აბაზანა კურნავს ქარებიან ავადმყოფს.

ხონხოტა „რაითაც გინდა მოწამლულ იყოს, შველს. ძირიც იჭმის და ტარიც: დაეჩქქვაეთ და ჩავათქმინებთ“.

აღსანიშნავია, რომ სამკურნალოდ მიმართავდნენ და მიმართავენ აგრეთვე სხვა საშუალებებსაც, რაც საინტერესოა ხალხური მედიცინის მონაპოვართა წარმოჩენის თვალსაზრისით:

სიცხიანი ავადმყოფისათვის იციან შუბლზე ძმარ-არაყში

ამოვლებული ტილოს დადება; ამ მიზნით ასევე იყენებენ მონარ-
შულ სვინტრს, რომელსაც გულსა და ნეკნებზე შემოაფენენ ხოლ-
მე ავადმყოფს; კბილის ტკივილის დროს იციან გაცხელებული
მარილის მიღება ყბაზე; იღებენ ასევე ნიშადურს. აგრეთვე ცხენის
კბილს დაფქვავენ და პაპიროსივით მოსწვევენ. პირში ჩაიყენებენ
მარილს და წინწანაქარს. ახალ ტრილობაზე სისხლის შეჩერე-
ბის მიზნით აბლაბუდას ადებენ; ადებენ ასევე ქალაღდის ნაშწვესა
და ხატოს. სისხლის შესაშრობად იყენებენ მელისკუდა ბალახსა
და გველის ენას. თუ ტრილობა გასივდა, მაშინ ადებენ ძაღლის
ენა ბალახს, ცხრაძარღვას და ან კლდისდუმას. დამწვარს
კვერცხის ცილას ასხამენ ან დანაყულ კართოფილს ადებენ;
დაქეცილს ნაეთს ასხამენ ან ნაეთის საფენს უკეთებენ; მოტუ-
ხილს ხის არტახებში სვამენ და ისე ახვევენ მჭიდროდ; შარდშეკ-
რულს დანაყიდ კანაფის თესლს ასმევენ წყალთან ერთად;
ხველების საწინააღმდეგოდ შემწვარი ხახვი და თაფლი იციან ერ-
თად; ასევე შეასმევენ თავშავა ბალახის ან კრაზანა ბალახის
წვეს და აგრეთვე ცაცხვისა და დუდგულას ყვავილის ჩაის
ასმევენ. მუცლის ტკივილის დროს იყენებენ ნიორწყალსა და მა-
გარ არაყს.

თუ ავადმყოფს ძლიერი თავისტკივილი აწუხებს, თავთან ახ-
ლოს (გაძღვებამდე) უჩერებენ გახურებულ რკინის ქვაბს; კუჭის
ტკივილის დროს კი მუცელზე კოტონის მსგავსად დიდ ქილას
მოჰკიდებდნენ, - „კუჭს თავის ადგილას ჩაადგებსო“. კუჭის ტკივი-
ლის დროს ადუღებენ აგრეთვე ქერის ქატოს და მუცელზე ცხლად
იდებენ; ასევე სვამენ ჩარგლის შვავე წყალს. იგი შველის აგრეთ-
ვე ქარებიან და რვემატიზმით დაავადებულთ. ამ მინერალურ წყალს
აცხელებენ ქვაბებში და აბაზანებს იღებენ; ფალარათის დროს იციან
ნაცრის ნადუღარში (ნაცარტუტაში) ქერის ფქვილის მოკი-
დება და ამტვარად მოშზადებული ფაფის მიღება. სამკურნალოდ
იყენებენ ასევე პანტის ჩირს, ნიორს, ანწლს, ტყემალს, ფუტკრის
დინდგელსა და წინწანაქარს.

ავადმყოფის განკურნების მიზნით მიმართავდნენ შელოცვებ-
საც: მაგ.: ცნობილია ბედნიერის (ციმბირის წყელულის), ბატონე-
ბის, მოხიბლვის (მოჯადოების), შაკიკის, წითელი ქარის, სენ-
ცეცხლასი და თიაქარის შელოცვა და სხვ.

§1.(16). ლექსემათა რეგიონულ-სემანტიკური კლასიფიკაცია. ფშაური ლექსიკის საგანძური მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, რაც განსაკუთრებით სოციალური ურთიერთობის ამსახველი მოვლენებისა თუ ადამიანის ხასიათ-თვისებების ასახვის დროს იჩენს თავს. რამდენადაც ენის ლექსიკა მოწესრიგებულ სიმრავლეთა ერთობლიობად აღიქმება, ცხადია, მისთვის ფასეულია როგორც ძველი ქართული ენის კუთხური ფორმები, ასევე ახალი, განსხვავებული ლექსიკური ერთეულები, რაც კუთხური ლექსიკის საუნჯეს შეადგენს. სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიის შესწავლის თვალსაზრისით ფასეულია კუთხური ლექსიკისა და საერთო ენობრივი ლექსიკის მიმართება-სუბორდინაციის საკითხი. ამ მხრივ საინტერესოა დიალექტური ლექსიკის ის ელემენტები, რაც ასახულია ამა თუ იმ კუთხის ხალხის სამეურნეო საქმიანობის, ყოფითი მოვლენების, სოციალური ურთიერთობისა თუ ადამიანის ხასიათ-თვისებების ამსახველ დიალექტურ სალექსიკონო მასალაში. ამ თვალსაზრისით დიალექტური ლექსიკის დარგობრივად შესწავლა იძლევა იმის საშუალებას, რომ კუთხური ლექსიკის აუწყველი საუნჯის – კუთხურ სიტყვათა მნიშვნელობების ინტერპრეტაცია მოვახდინოთ სემანტიკური ბუდეების მიხედვით არა მხოლოდ სემანტიკური ველის დონეზე, არამედ ამ ველში შემავალი საკუთრივ წევრების დონეზე გამოწველივითი ანალიზის შედეგად დამატებითი მნიშვნელობების გამოვლენა-ფიქსაციითა და კლასიფიკაციის საშუალებით იმდენად, რამდენადაც „ერთ სემანტიკურ ველში შემავალი სიტყვების ინტენსიონალური უფრო მეტია, ვიდრე თვითონ სემანტიკური ველისა“ (12, 224). ყოველივე ეს კი პიპონიმიური მიმართების: ნაკლები ექტენსიონალის მქონე დიალექტური ლექსიკური ერთეულების გამოვლენას გულისხმობს მოცემული სემანტიკური ველის ფარგლებში, რასაც განსაკუთრებით ფასეული მნიშვნელობა ენიჭება საზოგადოებრივი განვითარების დღევანდელ ეტაპზე, როდესაც, ერთი მხრით, სულ უფრო და უფრო იგრძნობა დარგობრივისა და საერთო ენობრივის განსხვავება ლექსიკაში და, მეორე მხრით, ფართოვდება ურთიერთობა სხვადასხვა ენობრივ ჯგუფთა წარმომადგენლებს შორის, რაც ინტერდიალექტიზმს განაპირობებს (17, 130).

ამ თუ იმ ლექსიკური მოვლენის სხვადასხვაგვარად გამოსატყობის მიხედვად დიალექტის შიგნით მისი დიფერენციაცია, რეგიონული მომენტი, თაობათა მეტყველების განსხვავებულობა, ინდივიდუალური მოვლენები ან სხვა ფაქტორების მოქმედება უნდა მივიჩნიოთ. ტიპობრივ თავისებურებათა გამოსაკვეთად მთავარია მათი სისტემატიზაცია, რაც განზოგადების საშუალებას მოგვცემს და არა ერთეული თავისებურებანი. ეს განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია როგორც გრამატიკულ თავისებურებათა დადგენის თვალსაზრისით, ასევე დიალექტური ლექსიკის რეგიონული კლასიფიკაციისა და სიტყვათა სემანტიკური მრავალფეროვნების გამოვლენისას მათი არეალური შესწავლის დროს.

რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით კილოურ ლექსემათა კლასიფიკაციისა და ლოკალიზაციის პრობლემა სიტყვათა გეოგრაფიულ პროექციას უკავშირდება (27, 31-33) და მისი გადაჭრა ემყარება: 1) იზოგლოსათა გავრცელების ძირითადი და ლატერალური არელების დადგენას და 2) მასთან დაკავშირებულ ლექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტურ სხვაობათა გამოვლენა-ანალიზს. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა როგორც დიალექტის შიგნით, საკუთრივ მოცემული დიალექტისეული, ასევე დიალექტთაშორისი საზიარო ლექსიკური მასალის სემანტიკური სტრუქტურა, რაც, საერთოდ, მრავალფეროვანია (27, 214-230).

საზიარო მასალის სემანტიკური სტრუქტურის კვლევა საგულისხმო მასალას იძლევა ისტორიული დიალექტოლოგიისა და ქართული ენის ისტორიის თვალსაზრისით. ლექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტური სხვაობანი ნაშრომში გზადაგზა, თავ-თავის ადგილას არის განხილული დარგობრივი ლექსიკის აღწერის დროს.

ზემოაღნიშნული მოთხოვნების გათვალისწინებით ავტორის მიერ მრავალი წლის მანძილზე ჩატარებული სხვადასხვა მუშაობის შედეგად ნაშრომის მოცემულ ნაწილში წარმოდგენილია ცდა არაგვისა და ივრის ხეობის ფშაველთა მეტყველებისათვის დამახასიათებელ სოციალურ ურთიერთობათა და ადამიანის ხასიათ-თვისებების აღნიშვნელ დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა დაწვრილებითი ანალიზის, კლასიფიკაციისა და მათი ლოკალიზაციისა რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინებით. ამ მხრივ აღსანიშნავია:

ა) ლექსიკური სინონიმია, სინონიმურად მონაცვლე ლექსი-

კური ვარიანტების არსებობა თვით ფრაზაში: აკავანთ გადასაკრავი // გადასაკრავთ წკეპლავი, არე-არედ მავალი // საქმისავონ დაღეული, არჯალა // გულარჯალა, ამტყვერცილი // გამოტყრუშული, არხიმი // აბეზარი // გულანჯახი, ბაძუძნობა (ივრისხ.) // ბუჯბუჯი // ცუხცუხი (არაგვისხ.), ბაძუძუნა // დოდინა, ბაძუძუნობა // დოდინაობა, ბაჯიჯგანა (არაგვისხ.) / ბაჯოჯღანა, ბედ-ბოლო // ყისმათი // დავლათი, ბედმწარე // უდავლათო, ბენტერი // ბუანდე // უცოდარი, ბენავი // აბდალავი // დარეტილი, ბენავ-საბრალო // ძაღლუნებური, ბლექა // უწყლო ყაურმის ჭამა, გაბორგოვებული // გახუდუგებული // გაფრანგებული // გაცოფებული, გადაწყვეტილი // მოღებული, გაღუნგვილი // ტურტლიანი // დაბღარული / გაჭუჭყნილი // გაზანგული, გამტყვერალი // გაჟიჟივებული, გაუნამუსობული // დაძრახული // გაუკლოვებული // ჭმასახელგატეხილი, გაღვეჯეჯება // გაჯულღურება // გაჯულღურება // გაჯულღურავება, გახიდვა // შიაობა, გონთგადაგდება // გონთით გადავარდნა, დაბორიანებული // დაბუნდუგებული / ნასასმღარი, დაბნეღვა // დაჟეჟვა // გატყეჟვა, დათქარუნობა // დათქრიაღება // დათახთახება, დაძღვრიაღება // თვალთა ტორღალი, დატიკვა // მოსნიკვა, დატიკ(ე)ული // მოსნიკ(ე)ული, დაყუნთული // დაყუნთებული, დაჩოღბოტება // მასხარად დაჭერა // დაჭეშეჟვა // დაჩეგრვა, დაჭკეკავება // დაკმინება, დახრუნჭება, დაჭეშევილი // დახამღული // დაჭამღული // ჩამოჩეგრილი, დახორხორება // მოხორხორება // ქუნობა // ქურღლაობა, დაჯინჯიბაკებული (არაგვისხ.) // გადაჭამყრუებული (ივრისხ.), დეღეულნი // დედიძმანი, დეიდაშვილი // შინში, დღეჟამის ღეჟა // დღეჟამღეულაობა, ეშმაკთ გაკრული // მავნე // მაცილი, იზიდება // იბწყენეჟვა // იბღღიძება, ღაქარდი // ღაქარდაი // თიღისმა, ღიქენა-პირგება // მოქასურება, ღუთღუთა // ღუყი, ღღეჟეჟა // ხაღახანაობა, მამულნი // მოგვარები (არაგვისხ.) // ბიძაშვიღები (ივრისხ.), მამაის ქალი // დედაის ქალი // ჩემ ქალი, მაშხალა (არაგვისხ.) // ჩირაღღანი (ივრისხ.), მოღღუმებული // უხულჯანო, მოკაული / ცხვირმუჭღზეღადებული, მოჯენჯეჟა // გუღის მოკორკოტება, მტრუკვა // მტრუჩკვა // ვაბუ(ე)ება // ვაწვრომა, მწერღელჩვილი

(← მწერელთშვილი) // მწერელთტყვე // დაკამლული // უხერ-
ხო, ნათელმირონი // მირენის (← მირონის) მომღები, ნეფის
დაი // თავმოთავე, პრუნწიაი // ძალიან კეკურაზი, საკოდე //
საკოდის გამოტანა // საკოდის დადგმა, საუბრის გასაკრავება
// საუბრის გაფიავება, საქმი-საგონ-დაღეული // უსაქმისაგონო
// საღახანა, ხუნგალის გაწვევტა // სულ-ტყავის განაბვა //
ხუნგალის განაბვა, ტატლაშა // ბოდოშავი // ბოდოშალი,
უგონთური // გაუგონთებული // უგონთმყოფი // ტეტტეჩი //
რეტინი, უღუმალაი // ქვემძრომელა, ქალბნელი // ქალკუპრი,
ქოთობა // ქათქათაი // თათქთაქი, ღოდო-ნოშო // ჩონდო,
ღონწიალობა // ღონღიალობა, ყურის გდება // კვლის დადება,
შევეგრემალაი // გაზანგულა, შამოწინწელავება // დატყლიშნ-
ვა // დაღაფათება // დატელუკულმართება // დახილაქება,
შმიკ-შმიკი // შლოკინი, ჩალახე // ჩალაკე (არაგვისხ.) //
საჩალახე (ივრისხ.), // ჩარჩეული // გაძვალტყაული // გახმეხილი
// ჩონჩხატი, ჩაფეხვა // ჩაფეკვა // ჩაზაყება, ჩუბჩუბი //
ჩუფჩუფ-ყურყური, ჩუნჩუნი // მუკლთ არ მოხრა, ჩხივილი //
ჭყივილი // წკრტიალი, ცეცხლ-ნაეთი // ღეთის პირის მკაწ-
რავი, წვერდაწამებული // წვერშამამავალი // წვერშემომ-
ღინარი, წუწკი // ჩაკვნეშიღ კაცი // თავისთვინა // წაწარაქი
// ქვახარშიაი, ტუტუნეი // დატუტუნება // დატუტუტება, ტორიკა
// ტორტიკა // ტორტიკანაი // ენაკატალა, კელგულგაშლილი
// ხხვათა ბარაქალაზე მოარული, კელკეკელობა // ბღან-
ძულაობა, ჯალაფნი (1) // ჯალაფობა // შტამელი // შესანახი,
ჯალაფნი (2) (არაგვისხ.) // ძმთ განაყრები (ივრისხ.), ჯღუგნვა
// პირში გაჩრა, ჯღღერა // ჯღღურაი // ღეჯეჯი, ჯუჯეჯუი
// ჯუმჯუმი.

ბ) სოციალური ურთიერთობისა და ადამიანის ხასიათ-თვისებების
აღმნიშვნელ ფშაურ ლექსიკაში შემონახულია მრავალი სიტყვა,
რომელიც დღესაც დამახასიათებელია ადგილობრივი მეტყვე-
ლებისათვის და სპეციალურ ლექსიკონებშიც არის შეტანილი:
აგრეობა, აღმანია, აღმანიაეისტი, ბებო, გახუღუგებული,
გიდლის წაღება, დავლათიანი, დათირება, დაკანჩოტებული
// დაკანჩოტავებული, თავისხელი, მამის ქალი // მამაის
ქალი, მამიღ სახელი, მარჯეკალი, მოყვარე, მეყფარი, მძული,

საკიდელი, სანაწყო, საწადმართო, ფახლახი, ქვეხა, ჯალაფნა
 სოციალური ურთიერთობისა და ადამიანის ხასიათ-თვისებების ფშაური ლექსიკის სემანტიკური სტრუქტურიდან სხვა დიალექტებთან (ხევსურული, მთიულური, მოხეური, ქართლური, კახური) მიმართებით ასევე აღსანიშნავია:

1. ფორმითა და შინაარსით იგივეობრივი სიტყვები და გამოთქმები;
2. ფორმით იდენტური, მნიშვნელობით სახეცვლილი;
3. ფორმითა და შინაარსით განსხვავებული.

მოცემული დიალექტური გარემოს ლექსიკურ თავისებურებათა განმსაზღვრელ ფაქტორებს შორის ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია აგრეთვე *ენობრივი არქაიზმი*, რაც გულისხმობს დიალექტურ ლექსიკაში მეტ-ნაკლებად შემონახული ძველი ქართულის ფუძეთა და სიტყვა-ფორმათა რეფლექსებს, უძველეს ლექსემებს, რომლებიც საერთო ენაში სხვადასხვა გარეგანი თუ შინაგანი ფაქტორების გავლენის შედეგად დაკარგულია.

1. *სხვა დიალექტებთან ფორმითა და შინაარსით იგივეობრივი სიტყვები და გამოთქმები* სპეციალურ ლიტერატურაში ზოგჯერ ფონეტიკური სახესხვაობით არის დამოწმებული და მიჩნეულია სხვა კუთხის კუთვნილებად, სინამდვილეში კი იმავე მნიშვნელობით ფშაურშიც გვხვდება. მათი გამოვლენა-აღწესხვა შესაძლებლობას მოგვცემს ეთნოგრაფიული ფაქტორის გათვალისწინებით ზუსტად განვსაზღვროთ გავრცელების არეალები და შესაბამისად მოვახდინოთ ლექსემათა კლასიფიცირება და ლოკალიზაცია:

გადაგონებელი მოხეურში გამონერნეტიებული, გამოყრუებულია, ასევეა ფშაურშიც.

გარევა მთიულურის გარდა ფშაურშიც გვხვდება და წყალში ფეხით გასვლაა. *გაურიან*, იტყვიან ამ დროს.

დაიამლა (←ამლა) – აფხაზურისა და ხევსურულის გარდა, ფშაურშიც გვხვდება და დამშვეას ნიშნავს.

ზნევა ქიზიყურსა და მთიულურში ენების, ზარალის, ზიანის მიყენებას ნიშნავს. „არც-რას არა ზნევს“-ო, იციან ფშავეში ამა თუ იმ სამკურნალო მცენარეზე. *უზნევარიან*, იტყვიან, როცა მაწყინარი არ არის. (შდრ. მთიულ: მაზნევარი – მაწყინარი).

კელობა ფშაურად ოღნავ კოჭლობაა, იმავე მნიშვნელობით

დასტურდება მთიულურსა და მოხურში. ასევე ფიქსირებული „სიტყვის კონაში“-ც. თუ გავითვალისწინებთ მის მეგრულ (*კილი, კილობუა* - „ნაკლი“, ი. ყიფში.) და სვანურ (*ლიკლი* - „კლება“; *იკლი* - „კოჭლობს“; *მკლი* - „კოჭლი“) ვარიანტებს, *კელ* // *კილ* ფუძე საერთო ქართველურ ოდენობად ივარაუდება.

სახინრიანი (მთიულ.) - ასევეა ფშაურშიც იმის აღსანიშნავად, კაცი რომ დამახინჯდება.

ცხრო (თუშ.) - კანკალი, ცახცახია; *ცხრო, ცხროება* // *ცხრუება* ფშაურშიც ამავე მნიშვნელობით დასტურდება. *ცხროება შამიჯდაო*, იტყვიან კანკალის ავარდნის დროს. და სხვ. მრავალი.

სხვა დიალექტებთან ფორმითა და შინაარსით იგივეობრივი სიტყვებისა და გამოთქმების სემანტიკური ანალიზი გვაძლევს საშუალებას დავასკვნათ, რომ ისინი ძირითადად არქაული ხასიათისანი არიან და ძველი ქართულიდან მომდინარეობენ, მათი ნაწილი კი დაკავშირებულია უცხოურენოვან ლექსიკასთან. ძირითადად ჭარბობს შეხვედრები ნახურ-დაღესტნურ, არაბულ-სპარსულ და თურქულ ლექსიკასთან. ამ თვალსაზრისით სოციალურ ურთიერთობათა და ადამიანის ხასიათ-თვისებების ამსახველი ფშაური ლექსიკიდან აღსანიშნავია:

აბრუ (გურ., იმერ., ფშ.) - აბრუს არ იტებს, სახელს არ იტებს, ნაშუსს არ ირცხვენს (21); სახელი, ღირსება ავტორიტეტი (18; 6). შდრ.: სპ. - თურქ.: *âbiru*.

ადი (ფშ.) - სახელი, ხასიათი, თვისება (18). შდრ. თურქ.: *ad*.

აზიზ-მაზიზი (ფშ.) - ნაზი, სუსტი, სათუთი. არაბ. -თურქ.: *asis*.

არამი (თუშ., ფშ.) - 1. ტყუილი, უწესო, ურიგო; 2. - უსამართლო, რაც კაცს არ ერგება. შდრ. არაბ. - თურქ.: *haram*.

არიაქათი (ფშ.) - არაქათი, განძრევის საშუალება. არაბ.-თურქ.: *harket*.

ბეზურგანი // *ბეზირგანი* ცუდი ყოფაქცევის ქალია. შდრ. თურქ.: *bezirgân*

დავლაი, დავლათი (ფშ., თუშ.) - ქონება, ნადავლი, ნააღაფარი, ომში ნაშოვარი. შდრ. არაბ. - თურქ.: *davlat*.

დოსტოდრიე (ფშ., თუშ.) - პირდაპირ მისვლა გაბედულად და შეუპოვრად, შეუჩერებლად. შდრ. თურქ.: *dosdoğru*; ახერბ.: „დოს დოდრე“.

ჯჯიბი (ფშ.) - თავმჯდომარე. არაბ.: **ძაჯიბ** - „მეფის მჯდომარე“ „კარისკაცი“

ზავთი (მეხს., ფშ.) - რიხი, ძალა; მრისხანე, შემადრწუნებელი, შემაშინებელი სანახავი რამ. შდრ. არაბ. - თურქ.: **Zapt**.

ლაქირდი (მოხ., ფშ.) - პირფერი, მლიქვნელი, ტკიბილმობარი, ლაქუცა ადამიანი. შდრ. თურქ.: **lakirdi**.

ლიშანი (ხევს., ფშ., თუშ.) - ნიშანი, წინდი, შარნა, საპატარძლოს დასანიშნი. (დალიშენა - დანიშენაა, გ.გ.). შდრ. სპარს. - თურქ.: **nisan**.

მურახი (ქართლ. ქიხიყ., ფშ.) - სურვილი, წადილი, გულით სანდომი, ნატურა. შდრ.: არაბ - თურქ. **muraat**.

ნახიბი (ფშ., ქიხიყ., მთიულ.) - ბედი, იღბალი, ბედნიერება. შდრ. არაბ. - **nasib**. - ხვედრი, წილი.

ულური (ფშ.) - რწმენა, იმედი. შდრ. თურქ.: **uqur** - ბედნიერება.

ქულფათი, ქულფეთი (ქიხიყ., ფშ., ზ. აჭარ.) - ოჯახი, ცოლ-შვილი; წვრილშვილი, წვრილფეხობა; ოჯახში ბავშვების სიმრავლე, ჯალაბობა. შდრ. არაბ. - თურქ.: **kulfet**.

კავლი (ქართლ., ქიხიყ., ფშ., ხევს., მოხ., მთიულ., თუშ., გუდამაყ.) - ვადა, პირობა, დათქმული დრო. შდრ. არაბ. - თურქ.: **kavil**.

შეშშიში (ფშ.) - დაბნეული, შეშინებული, გადარეულივით; ვინც ხშირად გრძნობას კარგავს, არეულად ლაპარაკობს. შდრ. თურქ.: **Semis**.

ძაღო, ძაღუა (ფშ.) - რძალი. შდრ. ძვ. ქართ.: **სძაღო** → **ზძაღო**.

ხათა (ფშ.) - ცოდვა, ბრალი, ხათაბაღა. არაბ.: **ხათა**.

წარმოდგენილ უცხოურენოვან საზიარო ლექსიკას და ლექსიკურ-სემანტიკურ მიმართებებს თუ განვიხილავთ ისტორიულ-შედარებითი მეთოდოლოგიის თვალსაზრისით, სტრუქტურულ-ტიპოლოგიური და გენეტიკური კანონზომიერებების მოთხოვნათა მიხედვით, შეიძლება ითქვას, რომ აბსტრაქციისა და განზოგადებისათვის საჭიროა გამოკვეთა ტიპობრივი თავისებურებებისა. სამტკიცებელმა სავარაუდებლის მნიშვნელობაც რომ არ დაკარგოს, ამ მხრივ საფუძველთა საფუძველი უნდა იყოს კანონზომიერ ფარდობათა გამოვლენა ფონოლოგიის დონეზე, რაც ბევრათშესატყვევისობების სახელით არის ცნობილი. **დღვისათვის კი, ჩვენი აზრით, უნდა დავეკმაყოფილ-**

დეთ იმის აღნიშვნით, რომ ქართველურ და არაბულ-სპარსულ-თურქულ-ნახური ლექსიკური შეხვედრების სახით საქმე გვაქვს ხალხთა მჭიდრო და მრავალსაუკუნოვანი კონტაქტების შედეგად ჩამოყალიბებულ სიტყვათა ჩვეულებრივ სესხებასა და უკუსესხებასთან, ვიდრე ტიპოლოგიურ მსგავსებასთან.

II. ფორმით იდენტური, მნიშვნელობით სახეცვლილი სიტყვები და გამოთქმები გულისხმობს ლექსიკონებში შეტანილ სიტყვებს, რომლებიც სათანადოდაა დახასიათებული, მაგრამ ზოგჯერ არ არის გათვალისწინებული მათი დაშატებითი, განსხვავებული ფშაური მნიშვნელობანი და ამდენად, არც სიტყვის ლექსიკური ღირებულება და სემანტიკური პარალელებია სრულყოფილად წარმოდგენილი. დიალექტურ ლექსიკურ მონაცემთა სემანტიკური მრავალფეროვნების გათვალისწინების თვალსაზრისით კი სწორედ ამ სიტყვების აღწერისათვის ფშაური მნიშვნელობანია ფასეული. ამ მხრივ საინტერესოა: ბანდი, ბიჭაი (შდრ. მოხ.: ბიჭაი), გაგდება, გადაფრენა, გადაწყვეტა, გაზიდვა, გაკრული, გამოშავალი, გამოსული, გაქრეშილი, გვირგვინის მოხდა, გიდელი, ეჯიბი // ეჯიფი (და არა: ნეფიონი), კაწარა (კაწარი), ლღვევა, მეზღვნე // მეძღვნე, მეთვეური, მორჩი, ნეფიონი, საღიღე, საკოდე, ფერება, ჯალაფნი)...

ბანდი პოლისემანტიკური ლექსიკური დიალექტიზმია. აღწერს ხულია მისი ქართლ., მთიულ., ზ. იმერ. და გურ. მნიშვნელობანი. ფშაურში ბანდი, ბანდები ძარღვებს ნიშნავს; ასევე აღნიშნავს ისეთ ადამიანს, საქმეს რომ ვერ ახანებს, საქმეს რომ აბრკოლებს. დაბანდება საქმის გაჭიანურება. „აბანდებსო“, – იტყვიან ამ დროს. ბანდი ამავე დროს ქალამნის ამოსასხმელი, ანუ „ამოსახლართი“ წერილად დაჭრილი თასმებია, ანუ კოპები, იგივე საბანდი.

ბიჭაი მოხეურში პატარა ბიჭია მოფერებით (19), ფშაურში კი, ჩვეულებრივ, ვაჟია ან ვაჟიშვილი.

გაგდება I. იძულებით (გარეთ) გაყვანა, – გაძევება, განდევნა (შიგნიდან გარეთ). // გაძევება, დათხოვნა, გარიცხვა; 2. გასროლა (თოფისა და სხვ.) 4. ხელის გაშვება, დაგდება. ამ სიტყვის მრავალფეროვნების გამოვლენას კიდევ უფრო უწყობს ხელს რეგიონულ მონაცემთა გათვალისწინება. ფშაურში გაგდება აღნიშნავს: 1. გაჩენას, დაბადებას, შობას; 2. გაყრას, შერტობას.

გადამლიაეობა მთიულურში რაიმეს გაფლანგვას ან დაკარგვას ნიშნავს. ფშაურში მას განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს, *გადამლიაეობა*, იტყვიან, ღობეს ან რაიმე დაბრკოლებას რომ გადაეკლებოდა კაცი. *მლივი* საბას მიხედვით. გაღუეულს ნიშნავს.

გადაფარებული ქართული ენის განმარტებით ღუქსიკონის (ქუგლ-ის) მიხედვით, ზუვიდან გაშლით დაფარებული, გადაფენილი, გადახურულია. ამავე დროს ეს ღუქსიკური ერთეული იმასაც აღნიშნავს, რასაც ან ვისაც გადააფარეს, – გადახურული. საინტერესოა ამ სიტყვის ფაკულტატური მნიშვნელობა, რაც ფშაურ დიალექტში დასტურდება: *გადაფარებული* გადაეღის, გადაღახვის შემდეგ რაიმესადმი მოფარებულია.

გადაფრენა ფრენა-ფრენით გადაადგილება – გადასვლაა. ფშაურში ამ ერთეულს დამატებითი მნიშვნელობაც აქვს. *გადაფრენა* გადახტომას აღნიშნავს, რაიმე დაბრკოლებას რომ გადაეკლება კაცი და გადაღახავს, მაშინ იტყვიან, *გადაფრინდაო*.

გადაწყვეტა. ამ ღუქსიკურ ერთეულს ფშაურში განსხვავებული მნიშვნელობა აქვს: კაცი რომ გადაბმით ახველებს, იტყვიან: *გადაუწყვეტა* ხველამაო, გადაცივდაო. სინონიმური მონაცვლე ვარიანტების სახით საინტერესოა *გადაწყვეტილი* – ავადმყოფობისაგან დაუძღურებული ადამიანი, იგივე *მოღებული*.

გაზიდვა ზოგადად სახელია *გაზიდავს* ზმნის მოქმედებისა. *საქმის გაზიდვა* ფშაურში ჩხირკედელაობას, მუდმივ საქმიანობას ნიშნავს. *გაზიდება*, *ზიდილი* კი გაწვევა, დაკავებულის მცდელობაა გაშვებისათვის. იმავე ძირისეული სიტყვაა *გაზიდულობა* – ფშაური მნიშვნელობით, საქმიანობით დატვირთვა, ფუსფუსი, გაწამაწიაა. ეს სიტყვა პოლისემანტიკურია და წეწვა-გლეჯჯას, გაწეწვა-გამოწვევასაც აღნიშნავს: „იყო დიდი *გაზიდულობა*, თვალების ტრეხა“ (ხ. გოგოლაურთა).

გამოგნება ქართული ენის განმარტებით ღუქსიკონში კვლი-ფიცირებულია, როგორც სახელი „გამოაგნებს“ ზმნის მოქმედებისა, – გზის გამოკვლევაა. ფშაურში *გამოგნება* გონზე მოსვლაა, გამორკვევაა.

გამოზ(რ)და გაწერთნა, გაწაფვაა. ეს სიტყვა ფშაურში რამდენადმე აბსტრაგირებულია, მნიშვნელობა აქვს გაფართოებული და მისი თანდებულებიანი მიცემითის ფორმა დროის გარემოების გამოხატ-

ველია: „*ჩემ გამოზრდაში* კარგადიად ყოფილან“ (ს. გოგოლაურთა); „*მაგიე გამოზრდაში* იცოდიან ესეები“ (ს. ავადი).

გაკრული სალიტერატურო ქართულში დადასტურებული მნიშვნელობის გარდა მთიულურში გიგს ნიშნავს. ცნობილია მისი ფშაური სემანტიკაც, თუმცა არასრულად. გარდა იმისა, რომ ფშაურში იგი გატყორცნილს, გასროლილს აღნიშნავს, რაც სპეციალურ ლიტერატურაში აღნუსხულია, ამავე დროს *გაკრულა* ჭკუათხელი, ჭკუნაკლები ადამიანია. „უტკოდ მოარულ ძროხისადაც ვიცით ვხახელადა, *გაკრულია*“ (ს. ცაბაურთა).

გამომავალი, ქველ-ის მიხედვით, შიგნიდან გარეთ მომავალი // გამომდინარეა. ფასეულია ამ ლექსემის რეგიონული მნიშვნელობა, რაც ფშაურში დასტურდება. *გამომავალი* ფშაურში ღირსეული, იმედის მომცემი, ყოჩალი და მარჯვე ადამიანი, ბავშვია. *კვლგამამავილი* ის არის, ვისაც ხელის გამოღება, მარჯვე შრომა შეუძლია.

გამოსეული ვნ. გვარის მიმღეობაა წარსული დროისა და ნშნავს, ვინც ან რაც გამოუსიეს ან გამოუსია, გამოსული და მისეული, ვინც ხშირად შემოუსხევა ხოლმე აღნიშნული ლექსიკური ერთეულის უფრო ნათელი სემანტიკური გააზრების საშუალებას გვაძლევს საილუსტრაციოდ დართული მასალა თვით ვაჟა-ფშაველას თხზულებიდან: „იცი კი, რომელია ჩვენთვის უფრო *გამოსეული* და უფრო საშიში მტერი და ან რა აქვია?“ ცხადია, *გამოსეული* აქ ისევე როგორც ბანანას შემოქმედებაში და ფშაურში საერთოდ, გადაკიდებულს ნიშნავს: „*გამოსეული* მყავ ქონათ პაველს მონაგრობა“ (ს. თხილიანა).

გაღება განმარტებით ლექსიკონში ორი სემანტიკური ბუდით არის წარმოდგენილი. *გაღება* 1 – I. დახურულის, დაკეტილის გახსნა; 2. გადატ.: გახსნა, გამართვა, მოწყობა (სახელოსნოსი და მისთ.); *გაღება* 2 – გადახდა, მიცემა, გაცემა; *გემოს გაღება* – ძე. გემოს გაგება, გახინჯვაა. ფშაურში გვაქვს ასევე *გზის გაღება*, რაც სწრაფად წასვლას, გზის გაგებას, გზის პოვნას ნიშნავს.

გაზოფურავება ფშაურში გახდომას, დაპატარავებას ნიშნავს. განმარტებით ლექსიკონში კი ამ სიტყვის მნიშვნელობის განსაზღვრისას არ არის გათვალისწინებული რეგიონული მონაცემი და აღნუსხულია მისი ზოგადი, საერთოენობრივი მნიშვნელობა: *გაზოფურავდება* – ჩოფურა, ნაყვაილარი გახდება. ნაყვაილარი სახე, ანუ

განოფურავებული, ფშაურად *ყვაილის მოკვრეთილია*.

გახიდვა სალიტერატურო ქართულის მიხედვით რაიმეს გარდ-გარდმო გადაბაა; ამავე მნიშვნელობით არის ფიქსირებული განმარ-ტებით ლექსიკონში. სემანტიკური მრავალფეროვნება ამ სიტყვისა ფშაურ დიალექტს შემოუნახავს. აღნიშნული მნიშვნელობის გარდა *გახიდვა* ფშაურში გაჯიუტებას, თავისი ნათქვამის არგადათქმას ნიშნავს. ამავე გაგებით გვხვდება ეს სიტყვა რაზიკაშიელების შემოქ-მედებაშიც.

გვირგვინის მოხდა; საკოდე // საკოდის გამოტანა // საკოდის დადგმა. წასვლის დროს, მაყრების გაცილებისას, „გამო-ტანენ კოდსა, ჩაახმენ ღვინოსა ან ლუდსა, ჩაჭყრიან ვრბოსა, დადგმენ გამოსავალ კარებში და ყველა შესვამს *მუხის წვერანგელოზისა* და *ლაშარის ჯვრის პიროფლიანი სადიდებულოს*“ (ს. ჯოშარა). ამას *საკოდე // საკოდის გამოტანა // საკოდის დადგმა ეწოდება*. შუადღისას ნუფიონი ნუფუ-დელოფალს აღდგურძელებს და იწყება *გვირგვინის მოხდა*. მეჯვარეს მარჯვენა ხელში ხმალი უჭირავს, მარცხენაში – ხანჯალი და მათი წვერით გვირგვინს ჯერ ნუფეს მოხდის, შემდეგ – დედოფალს. ამ დროს ქალის მაყრებმა თუ ნუფე დაიჭირეს, მან მაყრებს ერთი ხელადა სასმელი უნდა მოუტანოს და თავი დაიხსნას.

გულჩაყარდნილი იგივეა, ვისაც (ან რასაც) გულმკერდი აქვს ჩაყარდნილი, ჩაწული, შეზნეპილი (ქველ), ფშაურ დიალექტს შემონახული აქვს ამ სიტყვის დამატებითი, განსხვავებული მნიშვნელობა: *გულჩათხრობილი*, დაღონებული: „*გულჩაყარდნილი* რასამ ვიყავ“ (ს. აკადი). იმავე მნიშვნელობით გვხვდება ეს ლექსემა ბაჩანას პოეზიაშიც: „მემრე აღარც – ვის უნახავს ნანება... გაცივებული. იყო სულ *გულჩაყარდნილი*, მუხლებში გაცივებული“ (1, 16).

დაბრუნეილი ვნებითი გვარის მიმდებარა ნამყო დროისა. ქველ-ის მიხედვით, ფშაურია და იგივეა, რაც დაბრუნებული. ასევეა ბაჩანასთან: (სალირი) „*დაბრუნეილ* ბიჭებს ეტყოდა სიტყვასა აღურსიანსა“ (1,19). ამ მნიშვნელობის გარდა *დაბრუნეილი* ფშაურ-ში ეპითეტია უმწეო, ძლიერ ხანდაზმული ასაკოვანი ადამიანისა, სიბერისაკენ, უძღურებისაკენ რომ დაბრუნდება, როგორც ბავშვობაში.

დადგენა განმარტებით ლექსიკონში კვალიფიცირებულია,

როგორც დევნით გაყოლება (დასაწყევად), უკან გაყოლა, გა(მო)კიდება, გამოდგომა. ფშაურში იგი ჩნდება-ს, ქონება-ს ნიშნავს: „ჯანით და ღონით სავსე ხარ, დაგდევს ვაჟკაცის იური“ (1, 24); „დაგდევს მგლის ფერი, ბუთლაო“ (ს. კანატია).

დაბღვა დაბღვა, მორევა, ჯობნაა. ფშაურად ენერგიის ჭარბად გაღების გამო შრომის უნარის დაკარგვა, დასუსტება, დაუძღურებაა. ადამიანთან ერთად შეიძლება *დაბღლოს* ხარი, კამეჩი, ცხენი, ზაქი, კურატი და ა. შ.

ჯჯიბი (არაბ.: ჰაჯიბ „მეფის მეკარე“, „კარისკაცი“). 1. ისტ. ერთ-ერთი დიდ მოხელეთაგანი ქართველი მეფის (დიდებულის) სასახლეში, – მეკარე, „მეფისადმი მოხოვნელთა სურვილის მომხსენებელი“ (ივ. ჯავახიშვილი). 2. ძვ. ეთნ. ქორწილში მეფის (ნეფის) პირველი, თავი მაყარი, – მეჯვარე (მეფეს სულ თან ახლავს, მისი სურვილის ამსრულებელია). ამრიგად, ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში *ჯჯიბი* და *მეჯვარე* მნიშვნელობის მიხედვით გაიგივებულ, სინონიმურად მონაცვლე ლექსებებად არის მიჩნეული.

ჯჯიბი რაზიკაშვილების შემოქმედებით მემკვიდრეობაში დასტურდება და დღესაც აქტიური ლექსიკური ერთეულია ფშაურ დიალექტურ გარემოში. უკანა ფშავის საკრებულოში შემავალ სოფლებში: აჯადში, ელიავზაში, ჯოშარაში, გოგოლაურთაში, შუაფხოხა და თხილიანაში მოპოვებულ და მაღაროსკარის საკრებულოს სოფლებში შემოწმებულ ნათესაობისა და ადამიანის თვისებების აღმნიშვნელი დარგობრივი ლექსიკის ნიმუშებში დღესაც თვალნათლივ ჩანს *ჯჯიბისა* და *მეჯვარის* შინაარსის გაგების განმასხვავებელი ელემენტები: „ქორწილში ნეფეს მოყვება ბიძაშვილი ან ბიძა, ან დედიძეშვილი – *ჯჯიბი, ჯჯიბ-მეჯვარენი*“. *ჯჯიბი* უფრო ნეფეს აქცევდა ყურადღებას „*დედუფალს* გააყვებოდა იმის ცოლი ან ბიძაშვილის ცოლი – *მდადი*, ვინმე რძალი, ყისმათიან ქალი. ისითას აარჩევენ, რო მითამ იმის ყისმათზე იქნება ქალიცაო; და *ქალის ძმა* – დეიდაშვილი ან ბიძაშვილი, ახლო ნათესავი“. *ქალის ძმა* ქორწილის დროს პატარძალს პატრონობს, მის ინტერესებს იცავს. „ქალის მაყრებ რო არაეის დეჟნაგრა, იმათთვინ ყურის მიმგდებულ *ქალის ძმა* იყო. *ქალის ძმად* დედუფლის ნათესავ უნდა ყოფილიყო, ახალგაზრდაი. ნეფე აირჩევდა თავის ძმაკაცს ნათესავადა, *მეჯვარე*და. ის გააკეთებდა პატარა ხის ჯვარსა და გამაუძღვებოდა ნეფე-დედოფალსა. მემრე

ბაღლს (ძირითადად ვაჭიშვილს, - გ. გ.) ანათლებინებდნენ მეჯვარესა“.

„*ეჯიბი, მეჯვარე* და *ქალის ძმა* ყველაზე მეტხა ხარჯაუდენ“.

ამრიგად, დამოწმებული რეგიონული მასალით ირკვევა, რომ *ეჯიბი* და *მეჯვარე* ფაქტიურად სხვადასხვა ადამიანები და საქორწილო რიტუალის დროს ფუნქციური თვალსაზრისითაც განსხვავებული პირები არიან. ამასთან, *მეჯვარეს* ნუფე ირჩევს თავის ძმაცაცებისა და მეგობრების წრიდან, ხოლო *ეჯიბი* ნუფის ახლო ნათესავი, მისი ბიძაშვილი, ბიძა ან დეიდაშვილია. ამასვე ადასტურებს ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა შემოქმედებითი მემკვიდრეობიდან ამოწერილი ტექსტობრივი მასალაც: „დედუფალს *მდადი* და მეფეს *ეჯიბი* ახლავ გუერდითა“ (1, 475, 24), „უკან მისდევედთ *ეჯიბი*, გეორგიონთ ტოტების ჭერითა“ (ვაჟა, ქველ). და ბოლოს: „*ეჯიბთანა* ზის *მეჯვარე*, ქალის ძმა - კიდევ *მდადსთანა* (1, 475, 26).

ი. ქეშიკაშვილი მართებულად შენიშნავს, რომ ეჯიბი მეჯვარე არაა: „*ეჯიბი* მექორწინე ვაჭის ახლო ნათესავი, თავმაცარია, რომლის მოვალეობაც ის არის, რომ მაყრებსაც და საერთო ქორწილსაც უურადღება მიაქციოს“ (20).

როგორც ვნახეთ, აღნიშნული ლექსიკური ერთეული ამ გაგებით ნათესაობის აღმნიშვნელ ფშაურ დარგობრივ ლექსიკაში ამჟამადაც დასტურდება არაგვის ხეობის რეგიონში. ცხადია, ამ შემთხვევაში სწორედ რეგიონული მონაცემების გაუთვალისწინებლობის შედეგი უნდა იყოს ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ამ სიტყვის სემანტიკური გაბუნდოვნება.

თავწყალი: თავწყალს გაადენს - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით - გააწყობს, მოახერხებს, გახდება რასმე; **თავწყალს გაართმევს** იგივეა, რაც თავწყალს გაადენს: „დაწუხებული გრძნობებსა ველარ **ვართმევდი თავწყალსა** (1, 101, 5). დამოწმებული ტექსტობრივი მასალით ჩვენთვის საინტერესო ლექსიკური ერთეული განმარტებით ლექსიკონში კვალიფიცირებული მნიშვნელობით ვერ გაიაზრება, მოცემული წინადადება აზრობრივად გაუმართავი გამოდის. მართებული წაკითხვა გვექნება, თუ თავწყალს მივიჩნევთ თავგზად, რაც სოციალური ურთიერთობისა და ადამიანის თვისებების აღმნიშვნელი ფშაური ლექსიკის მიხედვით დასტურდება და ჩანს, ამავე გაგებით აქვს გამოყენებული ბაჩანასაც. შდრ.: „**თავგზიან კაცებ** ვინც იყვნენ და **თავწყალი** პქონდათ, იმას აირჩევდნენ

ვაჟის დედმამანი (მაყრადა)“.

ინხი განმარტებით ლექსიკონში არის კვალიფიცირებული: *ინხი* (სომხ. ინხ) ძვ. საუბრ.: რამე, ამავე დროს ფშაური ლექსიკის აქტიურ ფონდში შემავალი ლექსიკური ერთეულიცაა, ვარიანტული სახით დადასტურებული: *ინხი* // *ენხი* და გვხვდება ამ კუთხიდან გამოსულ მწერალთა თხზულებებშიც. საქმე ის არის, რომ აღნიშნული ლექსიკური ერთეული რაზიკაშილების თხზულებებში, ისევე როგორც ფშაურში საერთოდ, განსხვავებული სემანტიკური ელფერის მქონეა და, ამდენად, სხვა მნიშვნელობის გამოშხატველია: გაგების უნარს, შეგნებას ნიშნავს, რასაც ადასტურებს თვით განმარტებით ლექსიკონში დამოწმებული ვაჟა-ფშაველას თხზულებიდან ამოწერილი საილუსტრაციო მასალა: „მუცელა მდუმარებდა, არ ეწადა თავის სახელის გამოჰღავენება, და აღარც იმდენი *ინხი* (გაგების უნარი, შეგნება, და არა - რამე - გ. გ.) ქჷონდა თავში, მოუგონა რამ სხვა სახელი“.

თუ აღნიშნულ ლექსიკურ ერთეულს განმარტებითი ლექსიკონისეული კვალიფიკაციით გავიხიარებთ, მაშინ წინადადება სტილურად (და ასევე აზრობრივად) საკმაოდ გაუმართავი იქნება, ორი „რამე“-ს უმართებულო სიხშირით გამოყენების გამო, რაც სიტყვის ისეთ შესაიდეუმდეს, როგორც ღ. რაზიკაშილი იყო, ბუნებრივია, შეუძნეველი არ დარჩებოდა. ეს რომ ასეა, ამას ბაჩანას შემოქმედებითი მემკვიდრეობაც ადასტურებს: „ვისაც რომ *ინხიც* არა აქვს ერთურთის სამსახურისა“ (1,219,30). ცხადია, *ინხი* აქ გაგების უნარს, შეგნებას აღნიშნავს, რაც მართებულად არის შენიშნული (20,66).

აღნიშნული ლექსიკური ერთეულის ამგვარ გააზრებას მხარს უჭერს რევიონული მონაცემები. უფრო მეტიც, ფშაურში *ინხი* // *ენხი* არა მარტო გაგების უნარი და შეგნებაა, არამედ კაცს რომ თავი აღარა აქვს, იმასაც ნიშნავს. ჩანს, აქ სიტყვის მნიშვნელობის ერთგვარ გაფართოებასთან უნდა გვეკონდეს საქმე, რასაც ადასტურებს ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემები. მაგალითად, *ენხი* ფშაურში საერთოდ გაუგებარ ადამიანს ეწოდება, ხოლო *უინხო* მოუქნელ-მოუხერხებელი და გაუგებარი კაცია (იხ. ადამიანის თვისებების ლექსიკა). შდრ. ასევე ჩვენ მიერ მოპოვებული ფშაური მასალა: „მაგის *ინხი* აღარა მაქვ“ (ს. გოგოლაურთა); „აღარ შამიძლაჲ, *ენხი* არა მაქვ“ (ს. აკადი); „უკეჲბ აღარ მაქსონ, ჩემ დროთას *ენხი* აღარა

აქვ“ (ს. ულიაგზა); „გოძია გადაუგონთებულადა, ენ ადარ აქვის“ (ს. ლიშო).

კაწარი დიდი ფრჩხილია ადამიანისა, და არა: ბრჭყალი, როგორც ეს ქველ-შია მითითებული. *ბქიღები* ფრჩხილებია, *ბქკაღები* კი – ბრჭყალები. გრძელ ფრჩხილებს ფშაურად *კაწარანი*, *ეშმაკის კაწარანი* ეწოდება.

მაშხალა // *ჩირადღანი*. *მაშხალა* თანამედროვე სალიტერატურო ქართულ ენაში იგივეა, რაც ჩირადღანი, შუშხუნა. ამავე მნიშვნელობით არის კვალთმცოდნეობითი ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონშიც. არ არის გათვალისწინებული მისი დამატებითი, ფშაურში დადასტურებული მნიშვნელობა: *მაშხალა* სადგამიანი ხის ჯვრისებური ნაკეთობაა, რომელსაც საქორწილო სუფრაზე ნეფე-დედოფლის წინ დგამენ და მასზე ჩამოკიდებული ან ასხმულია სხვადასხვა ტკბილეული. მისი სინონიმური ვარიანტია *ჩირადღანი*, რომელიც იურის ხეობის ფშავში დასტურდება: „ერთ-ერთი ახალგაზრდა, ბიჭის ნათესავი ქალი, რომენიც *თაე-მოთაე* იქნებოდა ნეფის მკრიდანა, გააკეთებდა *მაშხალას*, იმაზე დაამკიდებდა რავი, რაღას არა, და იმას მიართომდა ნეფე-დედოფალსა“ (ს. გოგოლაურთა, ს. მუქო).

მეძღენე // *მეზღენე* სპეციალურ ლიტერატურაში მოცემული განმარტების მიხედვით, ძღენის მიმართმევი (ქველ), ის პირია, ვინც აჩუქა, გადაულოცა რამე ქორწილის დროს (20, 72). ამდენად, *მეძღენე* თავისი მნიშვნელობით *მონაწევესთან* არის გაიგივებული, რაც არამართებულია. ამას ადასტურებს ნათესაობის აღმნიშვნელი ფშაური დარგობრივი ლექსიკის მონაცემები. ქორწილის დროს იმართება *სანაწო*. *სანაწო* ქორწილში მიმართმეული საჩუქარია, ხოლო *მონაწევე* ის არის, ვინც საჩუქარს აძლევს ქორწილში ნეფე-დედოფალს. *მეძღენე* // *მეზღენე* კი საქორწილო რიტუალის დროს მონაწევესაგან რამდენადმე განსხვავებული ფუნქციური დანიშნულებისაა: *ზღენი მიიტანო*, იტყვიან იმაზე, ვინც ქორწილის დროს სანაწოსთან ერთად მიიტანს ახლადდაღუპული ნათესავის მოსაგონრად ხორცის ქადა-კეცეულსა და თხილ-კაკალ-ხილეულს სასმელითურთ. ასეთი პირი *მეძღენე*, *მეზღენე*ა.

მიგლა თავისა. დადასტურებულია ამ ლექსემის ქიზიყური მნიშვნელობა (20, 362). იმავე მნიშვნელობით გვხვდება ფშაურში: რაზედმე თავის მიტყმა, მიხლვეინებაა. აქვს გადატანითი მნიშვე-

ლობაც და საქმეზე თავის შეკვდომას ნიშნავს.

მიდგომა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის მიხედვით იქით ან გვერდზე დადგომა, მიწვევა; იქით, რამესთან ახლოს დადგომა. ფშაურში ამ ლექსიკურ ერთეულს დამატებითი მნიშვნელობაც აქვს: *მიდგომა* საქმიანობის დაწყება, საქმის შედგომა: „საციქველთ უნდა *მიუდგე*“ (ს. გოგოლაურთა). ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ბაჩანასთანაც: „ძროხას რომ გავშლი განვე, ქოხ-საქმეს უნდა *მიუდგე*“ (1, 500, 7). ფშაველი არ იტყვის საქმეს უნდა შეუდგეო, ვინაიდან პრიორიტეტულობას ანიჭებს ზმნისწინის მიერ მიმართულების გამოხატვის ფუნქციას.

მიზნა სახელია მიუზნის ზმნის მოქმედებისა (ქველ). ფშაურში განსხვავებული გაგება აქვს *მიზნა* ფშაურად მისვლა, გამოცხადება. ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ეს სიტყვა ბაჩანას შემოქმედებით შემკვიდრებაშიც: „და თავის ნანდაურ ქალსა მალ-მალ *მიუზნდა* სახლშია“ (1, 420,4). *ჩამოზნდაო*, იტყვიან, ზემოდან რომ რამე გამოზნდება.

მორჩი (ლექს., აჭარ.) მეორადი თიბვაა (22, 231-259), მეორედ მონათიბავია (23, 223-334); ფშაურში ეს ლექსიკური ერთეული დანატოვარს, შთამომავალს ნიშნავს.

ნეფიონი; ვაჟის მყარნი. ნეფე-დედუფალი ნეფე-დედოფალია. ნეფე-დედოფალი მაყრებითურთ *ნეფიონია*. „ნეფის დედამანი გადგზავნიდენ ნეფიონის წინა კაცებს, სასმელ-საჭმელ მოქონდა „ზაპასი“, ქალის მზითვსაც ის კაცებ გაიყოლებდენ და ამას ექვივნა *ვაჟის მყარნი*“. სიტყვა-პასუხიანი, სანდო და ყოჩადი, ე. ი. „*თავგზიან კაცებ* ვინც იყვნენ და თავწყალი ქონდათ, იმას აირჩევდენ ვაჟის დედ-მამანი“. *ნეფიონი* არ არის იგივე *ვაჟის მყარნი*.

სამუკლე ჩადმა თუშურში შარვალია, ფშაურში კი სასმელია, რომელსაც ცუკვის შემდეგ ასმევენ მოცეკვავეს.

სახსენებელი თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის მიხედვით: 1. ვინც ან რაც უნდა ახსენონ, მოსახსენებელი, მოსაგონებელია; 2. სახელი; ხსონა, მოგონებაა. ფშაურში ამ სიტყვას დამატებითი სემანტიკური ელფერი აქვს: შთამომავლობას, ჯიშს აღნიშნავს და ამ გაგებით აქვს გამოყენებული ბაჩანასაც: „და დალოცვილ ღმერთს მითომა კიდევ არ გაუხარდება, თუ მაგათ *სახსენებელი* ერთიან ამოვარდება“ (1, 235, 1).

სვილისფერი // სვილისფერა პირდაპირი გაგების გარდა, რაც მკრთალს, შავგერემანს ნიშნავს, ფშავში ვაჭკაცის გულადობის, ვაჭკაცობის დამადასტურებელი ეპითეტია, მამაცი გმირის ერთ-ერთი დამახასიათებელი ნიშან-თვისებაა. ეს ლექსემა ამ მნიშვნელობით აქვთ გამოყენებული ამ კუთხიდან გამოსულ მწერლებს: ბაჩანას, თედო და ლუკა რაჩიკაშვილებს (23, 246; 21, 87).

ფერება ჩვეულებრივ აღერხს, მოფერებას აღნიშნავს და აგრეთვე „შეფერის“ ზმნის სახელადი ფორმაა ქართულში (ქველ). ამას გარდა *ფერება // დაფერება* ფშავურში დამსგავსებას აღნიშნავს: „შემაგის *ფერაია* ჩემ ჩობარკანაიცა“ (ს. ვერხველი) და სხვ.

III ფორმითა და შინაასით განსხვავებული ლექსემები

გულისხმობს სოციალურ ურთიერთობათა და ადამიანის ხასიათ-თვისებათა აღნიშნულ სიტყვათა და იდიოქურ გამოთქმათა აღუნუსხვე ნაწილს, რაც კუთხური ლექსიკის მდიდარ ფონდს შეადგენს და განუზომელი მნიშვნელობა აქვს კილო-თქმათა მდიდარი ენობრივი საგანძურისა და ენის ისტორიის შესწავლისათვის. ესენია: *აკაენის თავი, აკაენთ გადასაკრავი // გადასაკრავთ წკეპლავი, აკაენის გვერდის ფიცრები, აკაენის ლახტი, აკაენის ყელი, აკაენის კელი, არე-არედ მავალი, აშოშოფინავეებული, აჩიჩქავება // აჩიჩქევება, ბატარძლის ყიდება, ბაჯიჯგანა, ბიჭის შეპატრონე, ბლექა // უწყლო ყაურმის ჭამა, ბელღითვა, ბუჯ-ბუჯი, გაბუ ჩებული, გადაწრინტვა, გადაწყვეტილი, გამამავალი, გამოძალღვა, გაწარამარავეებული, გახაციცება, გახმეხილი // ჩარჩეული, გონ-გამალი, გორნიგობა, გულდანდობილი, გულით უღონო, დაბრუნვილი, დაბღარული, დაკუსკურება, დამღერი-ალება, დამოკეთვეება, დაჭმეხილი, დაკამღული, დაკვეშვილი, დედველნი // დელიძმანი, დედის ზედანაჭლენი, დდეჭამღე-ულაობა, ეშმაკის კაწარნი, ეჯიბი, ეჯიბ-მეჯეარენი, ზღვენის მიტანა, თავგამოშეებული, თავისა, თავისობა, თავმუცელ-ჩამოცმული, თვალის დაყენება, თვალის გამოძველენა, მამეულნი // მოგვარები // მამიძმანი, მამის ზედანაჭლენი, მაშხლის გაცვარცვა, მეზღვენე // შეძღვენე, მეთვეური, მზითავი, მკლავის ზღვენი, მოკრინტვა, მოსაკითხი, მოღებული, მოშიში, მოჭარიხვება, მოხორხორება, მტრუჩკება, მმოვარა, მწყრომელა, ნაბიცურაი, ნაწლვენი ვახირება, ნეფის და //*

თავმოთავე, ნეფის ჯარი, ნეფის ჯარზედ დასხდომა, პირში მოთქომა, პირში მდგომელა, კლირტლეა (წუწის დენა), როტვა, საკიდლის საკსარი, საკოდუ // კოდის გამოტანა // საკოდის დადგმა, სანაწყევო საქმე, სამარჯეკლო, სამაყრო ქათამი, სამზნელუ, სამსჭვალაეის კერა, სანეფუ, საროტელა, საუბრის გასურავება, საუბრის გაფიავება, სალილუ, სალილეს გატაცება, საცნობლად წახელა, საქმარშვილოდ მოყრილი, სახლის პარტივი, სახლის ნიშანი, სიცილის ქადის გასქლომა, ტმუკვა, უდბადი, უკეთებელი, უპირკარო, უსაჯური, უცოდარი, უკვლთური, ქალის მაყრების ქორწილი, ქალის შეპატრონე, ქალის ძმა, ქვახარშია, ქრისტეს თიხისი, ქურულაობა, დალით გაზდილი, ღვედის ხევა, ღვთის პირის მკაწრავი, ღოდო-ნოშო, ღონწიალობა // ღონღიალობა, შაბაშობა, ჩონდო, ცალგულა-ცალაკანაი, ცოდვის კითხვაი, ცხვირმუკლზუდადებული, ჩაქვენეშილი, წავალ-წავალა, წლოწინი, წლოწინის ქორწილი, ჭაჭან-ღივდაურჩომელი, ხამუხი, ხიბალკუდიანი, კაჩი-ჩოჩია, კელის დადება, კელის მოყრა, კმასახელგატეხილი, ჯალაფნი (1) // ჯალაფობა, ჯალაფანი (2), ჯალალაი, ჯიმჯიმი, ჯუმჯუმი...

§2(17). შთამომავლობა, ნათესაობა და ქორწილი. მონაგარი შრომითი ნაშოენი და შექენილია, შეილზე და შთამომავალზეც იტყვიან. მონაგარი, მონაგრობა (შდრ. საბა: მონაგარი - გარჯილობით ნაშოენი) შთამომავლობაა. შთამომავლობაა აგრეთვე მოსადევარი // წილბოლო, წილობა. მოსადევარი პოდისემანტიკური ერთეულია და, თუშურის მსგავსად, ყველაფერ იმასაც აღნიშნეს, რაც ცხენის შეკაზმვას სჭირდება. ვისაც შთამომავლობა არა პყავს და უძეოა, ის წილბოლოდალეული, უწილო, წილბედდალეულია. სარჩო-საყოლი ცხოვრებ-ქონება და შთამომავლობაა. ნაშიერს საერთოდ მორჩი ეწოდება. მორჩი, საბას მიხედვით, ნორჩი, ახალმოზარდია (16). ბედბოლო ბედისაგან ნარგები, ერთადერთი შვილის აღმნიშვნელი ეპითეტია. ნათესავს და ნათესაობას ზოგადად თავისა, თავისობა აქვია. ნათქვამია: თავი ვინ მოგჭრა და - თავისამო! - კიდევ იმიტომ მოუჭრია ვერე ძირშიითაო“. გარმიანელი უცხო, გარეშე, შორეული, არაღვიძლი, გადამთიელია.

ცხრაუცხო - მთლად უცხო, ცხრამთას იქითელია. ანდი ნამდვილია. მოწილე ის არის, ვისაც საერთო ქონებიდან წილი ეკუთვნის. მისამპირი ზოგადად თავისიანი, მახლობელია. საყოლი თვისტოში, ახლობელია.

ნათესავეები მამის მხრივ მამუელნია. ბიჭი (ვაჟიშვილი) მამის მხრივ ნათესავეებზე იტყვის: *ნემ მოგვარები, ნემ ბიძაშვილები არიანო*. გოგოსათვის (ქალიშვილისათვის) მამის ნათესავეები *მამიძმანი // მამისძმანი* არიან. დედის ნათესავეები ბიჭისა და გოგოსთვისაც *დედიძმანი* არიან ან *დედულნი* თქვიან" (ს. ქალილო). შორეულ ნათესავეებზე, ნათესავის ნათესავზე იტყვიან; *ნაშალაის ძაფით მობმულიაო* (ს. არტანი). *მამისცოლი* დედინაცვალია, *გერ-მამის-ცოლნი* კი გური და დედინაცვალია. (*მამის სახლი* → *მამიძსახლი* →) *მამისახლი* გათხოვილი ქალისათვის მშობლების სახლობა, სამშობლოა. *სკამკერა* ოჯახის ფუძეა. *კარგაფარჩებული* უკაცო, მტრისაგან დაუცველი, გავერანებული ოჯახია. *კარის გამოჯრა* (გადატ.) ოჯახის ამოწყვეტაა. *გამოშჯრელი* ოჯახის ამომდები, დამღუპველი ადამიანია.

ბებო ბებიია, *პაპა* - ბაბუა. *ბიჭაი* ვაჟია ან ვაჟიშვილი. ქალიშვილს, გასათხოვარ მანდილოსანს, *ქალი*, *ქალა*, *ქლაი* ეწოდება. ქალიშვილზე მამა იტყვის: *მამის ქალი, ნემ ქალიო*. ასევე დედაც იტყვის: *დედაის ქალი, ნემ ქალიო*. საერთოდ, *მამის ქალი // მამის ქალი* მამისათვის საყვარელი ქალიშვილი, დედისერთაა, *ქლობა* ქალიშვილობაა. „*ნემ ქლობაშიო*“, იტყვიან ქალიშვილობის დროზე, ხანაზე. *ქალბნელი* საალერსო მიმართეაა ახალგაზრდა ქალისადმი. *ქალილამ* ასევე მიმართეაა ქალისადმი და ნიშნავს - „შენს ქლობას ვფიცავ“ (1, 128). *ქედოსანი* მამაკაცის უპითეტია.

მამის ძმა *ბიძა*, დედის ძმა - *დედიძმა*. დედის დას *დედიდა*, *დედიდაი* ეწოდება: „დედიდა ჰყავის კუჭკაშია“ (ს.შუაფხო). *ღისწული* დიშვილია, *ძმისწული* - ძმისშვილი, (ქალიშვილი და ვაჟიშვილიც).

ჯალაფნი, *ჯალაფობა* ოჯახის წევრებია. კაცი ცოლზედაც იტყვის: *ნემ ჯალაფიო*. მთელ ჯალაფობიანად წამოხვიდით, ეტყვიან ქმარს მთელი ოჯახის შემადგენლობაზე. ძმათ განაყრებსაც *ჯალაფთ* უწოდებენ: „*ჯალაფთ* შაუყრავ ღორები ჩვენ ხალორეშიაო“ (ს. ლიშო). ამრიგად, *ჯალაფი* ტრადიციული „დიდი ოჯახის“ გაგებით დასტურდება ფშავში. ოჯახის თითოეული წევრი აგრეთვე *მჭამელად* ან *შესანახად* იხსენიება ოჯახის უფროსის მიერ. *ქულფათი* ოჯახში

მცირეწლოვანი ბავშვების სიმრავლე, ჯაღაბობაა“. (20, 94).

ბიძა შეიღები ძმთა შეიღებია. *დედიდა შეიღი* ანუ *შინში* დედის დის შეიღია: „ღურბელა შეიღი იოსები დედიდა შეიღია ჩემი, *შინშები* ვართ ჩვენა“ (ს. გომეწარი). მაჰიდა შეიღს შინშს არ უწოდებენ. თუმცა, ბაჩანას განმარტებით, შინშობა „ბიძა შეიღობაა დედით და მამით“. (1, 529). *დედიძე შეიღები* დედის ძმის შეიღებია. ერთი ოჯახიდან გასულ ძმას ან ბიძა შეიღს *განაყარი* ჰქვია.

„ძმისწულის ცოლ რო იყოს, არ იტყვის ოჯახის უფროსის სახელს“. იგი მას უფროსი ვაჟი შეიღის სახელით მოიხსენიებს: „ამირანის მამაო“. თუ უფროსი შეიღის ცოლია, მაშინ მეორე, *მოყოლება* ბიჭის სახელით მოიხსენიებს“ (ს. თხილიანა). *მოყოლება* ყოველი შემდგომი, ასაკით უმცროსი ვაჟი შეიღია.

რძალი დედამთილს სხვა ვაჟის, ე. ი. მაზლის, და თუ მაზლი არა ჰყავს, მულის სახელით იხსენიებს: „პეტრეს დედაო“ ან „მარიამის დედაო“ (თუ მუღს მარიამი ჰქვია).

ხშირად არც ცოლ-ქმარი მიმართავენ სახელით ერთმანეთს (განსაკუთრებით არაგვის ხეობის ფშაეში). ცოლი ქმარზე ამბობს: *ჩემ კაცი, ჩემ ხაზინი*; ქმარი ცოლზე იტყვის: *ჩემ დედაკაცი*.

ქმარეულნი // *ქმრეულნი* ქმრის ნათესავებია, ხოლო *ქმარყოფა* ქმარ შეიღობა, ქმრის ხელში ყოფნაა. „ვერა კდინობენ ერთურთსაო“, - იტყვიან, როცა ნათესავეებს ვერ ეგუებიან. *მოკდენა* შეგუებაა.

ცოლ-ქმარი, როცა ერთმანეთს ვერ ეთვისებოდა, ამას ერთი ან მეორე მხრისაგან *დაწუნება* მოჰყვებოდა. დაწუნების დროს ქმარი ცოლს ხუთ ძროხას - *სამწუნობროს* აძლევდა. ხოლო დალატის დროს *დაახახინრებდა* - ფიზიკურ ხილამაზეს დაუკარგავდა და სახლიდან გააგდებდა. თუ გაქცეულ ცოლს ქმარი დააბრუნებდა და ქალი კვლავ გაიქცეოდა, მაშინ ქმარი მას *ახახინრებდა* და ისე უშვებდა. ამას *გახახინრება* ეწოდებოდა. თუ ქალი ქმარს წუნობდა და ხატისადმი მორჩილების მომიზეზებით მასთან წოლას ვრიდებოდა, მაშინ ქმარი მას ნებას რთავდა სახლიდან წასულიყო, მაგრამ ქალს არ შეეძლო სხვა ქმარს გაჰყოლოდა, რასაც *კვეთილში ჩასმა* ეწოდებოდა. ზოგჯერ ქალმა თვითონ იცოდა *კვეთილში ჩასმა*: იგი თავის თავს ხატს სწირავდა: აღთქმას დებდა, რომ ხელს ვიღებ გათხოვებაზე და ქალწულად ვრჩებიო. ამის შემდეგ

იგი ხელუხლებელი იყო, ხატის *მოწმინდარი* ხდებოდა. *სამწუ-
ნობრო* ქმრისაგან უმიზეზოდ (არა ცოლის მიზეზით) დათხოვილი
 ცოლისათვის მისაცემი საზღაურია, ხუთი ძროხის ღირებულება (9),
 ხოლო *საქერივო* გათხოვილი ქერივის მისვლაა საკლავითა და
 პურ-მარილით პირველი ქმრის ოჯახში მისი სულის მოსახსენებლად.
 ამ დროს ქერივის შემრთველს ქერივის პირველი ქმრის ოჯახის
 სასარგებლოდ უნდა გადაეხადა ხუთი ძროხა.

„ქალისა და ვაჟის შვილი, ორთავე *შვილიშვილია*. ძმათა
 ცოლები ერთურთზე იტყვიან, *ნემ რძალიო*“ (ს. თხილიანა).

მოყრა გარკვეულ ასაკამდე მისვლაა: „ბეწინა ჩემ დროთა
 მაიყარა“ (ს. მუქო). ასაკით უფროს-უმცროსობას *წელჭარბობით*
 არკვევენ: „უფროს ძმა სამი წლით *მეჭარბა*“. პირველი შვილი
სიყმიშვილია; მომდევნო, რიგით შემდეგ შვილს *მოყოლება* ჰქვია,
 ბოლო შვილს კი *უმცროაი* / *უნცრუაი* ეწოდება. „ქალი შეკვ-
 იოსების *მოყოლება* არი. ისებ ორნივე იქ არიან, – და-ძმანი“ (ს.
 ქალილო). შთამომავლობას შვილების სახით *შვილობლო* ეწოდება.
კარგუნაზავი გაუთხოვარი ან დასაქორწინებელი, ცხოვრებისათვის
 ჯერ კიდევ მოუშხადებული პირია.

სიყმიშვილი პირველი შვილია. *ნაშვილობი* შვილობილია,
ნადობი – დობილი. *ნამამობი* იგივე მამობილია, აგრეთვე მეგობ-
 რულად იტყვიან ხოლმე უფროს კაცზეც; *ნადედობი* დედობილია;
 მეგობრობის, პატივისცემისა და სიყვარულის გამოსახატავად მიმართავს
 ხოლმე ასე უფროსი ასაკის ქალს ახალგაზრდა. *ქალობილი* –
 შვილად მიღებული, ნაშვილობია.

ნათელმირონი // *პირენის* (←მირონის) *მომღები* ნათლიაა.

ცოლისძმაზე ფშავლები მოყვარეს არ იტყვიან. *მოყვარე* ის
 არის, ვინც უყვართ. *მომსწვრე* მოსწრებული, მხარში ამომდგარი
 წამოხრდილ შვილიანი ოჯახის სხვა წევრია.

ქორწილი

ქალს რომ გათხოვების დრო მოუკა, იტყვიან: *საქმარშვილოდ
 მაიყარაო*. გასათხოვარი ქალი *საქმარშვილოდ მოყრილია*. კაცს
 რომ ვინმე მოეწონება, იტყვის: *ჭკეაში მიჯდებაო*. თუ ასეთი ქალი
 მისი ცოლი გახდა, ის *ნანდაური ცოლი* იქნება. *ნანდაური* სასურ-

ველი, საყვარელია. უნდაური არასასურველია, რომ არ უნდა უნდაურად ის ქალი მას ცოლად წაუყვანია“ (1, 304, 19). უნანდაუროს არის, ვისაც სასურველი თანატოლი, წაწალი არა ჰყავს. უკაც-უსწორფრო უკაცოდ, მოჯნურის გარეშე მყოფი ან დარჩენილი ქალია. დამრჩალი, დამჩალი დარჩენილია. დაღუჭება დაწყვილება.

საფერი შესაფერისია, უზად-კავატო უზადო და უნაკლოა. „საცოლუ ეხლავ იშოვნე, თავის საფერი, ფარსავი, უზად-კავატო გვარ-საქციო, ოქრო-ვერცხლივით ხალასი“ (1, 509, 8).

ქალის ხანახავად წახვლა საცნობლად წახვლა, ქალის საცნობლად წახვლაა. ქალიშვილი როდესაც მოეწონებათ, მარჯვეკალს მიუგზავნიან, ან „თავის ნათესავ-მოკეთეს უგზავნიან შასატყოდა“ (ს. ქალილო). „წინავე ფასის ძღვევაცა-ე ცოდნით მარჯვეკლისად, სამარჯვეკლოს ძახნილან“ (ს. თხილიანა). პირველად როდესაც მივიდოდნენ ქალის სათხოვრად, ვაჟის „დედა ან მამაც ეტანებოდა მარჯვეკალს მაშინა“. მთხოვარი, მთხოვრები ქალის ხელის სათხოვნელად მისულნი არიან. (მთხოვარა მათხოვარია). თუ ქალის მუპატრონე თანხმობას, ანუ აგრეობას იტყოდა, მაშინ ბიჭთანები დატოვებდნენ ფულს, სახლის პატივს: „აგრეობის თქმისას სახლის პატივს დასწირავენ ბიჭიანები“. ქალის სათხოვნელად რომ მივიდნენ და ქალმა უარი უთხრას, იტყვიან: თავს გვამეტებსო, დაგვაჭარბაო. საუკმახოდ შადგომა უკადრისობა, უარის თქმაა. მჯობნსეც იტყვიან: სჭარბობსო, დაგვაჭარბაო. უარესსეც იტყვიან, ბეჩავნიო. „სულ უცოდარი (=უცოდინარი) ქალს არად უნდა“ (ს. ქალილო).

სახლის პატივის დატოვების შემდეგ, როცა ვაჟისა და ქალის ოჯახები შეთანხმდებიან, ქალის ოჯახის ნათესაობის კეთილგანწყობის მოპოვების მიზნით ვაჟის ოჯახის წევრები 10-15 ახლობელთან ერთად საკლავითა და სასმელ-საჭმლით მიდიან სტუმრად. ამ დროს ქალის ოჯახიც პურ-მარილით ხვდება მათ, დამეს მეზობლებთან ერთად ქვიფში ატარებენ, მეორე დღით კი ვაჟის ოჯახის ახლობლები საპატარძლოს ასაჩუქრებენ: კაცები – ფულით, ქალები კი – ქსოვილებით. ეს არის სახლის ნიშანი. ამ დროს სანეფოს სტუმრობა საკვალდებულო არ არის.

მომავალი სახიძო სანეფეა. „მემრე სანეფეე წავიდოდა ნათუ-სავებითურთ, სუყველას შადყრიდენ, მეზობელ-ნათესავსა, მისასუ-

დელადა, *სახლის ხანახავს* მიუტანდნენ - ეხლა *ლიშნობას* ვიტყვი. ლიშნადაც ფულ მიჰქონდათ. ამ დროს შუთანხმებოდნენ, *შამაიპირებდნენ* ერთი ან ნახევარი წლის შემდეგ შეხვედრაზე. ამ დროს, შაბათს, ქალის მხარე კლავდა საკლავს, კვირა დღით კი - ვაჟისა. მამაკაცები საპატარძლოს ფულს აჩუქებდნენ, „*ხანაწვოს* დაეხარჯავდნენ. ბატარძალს იმდენ წინდა-საფუკარ უნდა-ე მქონიყო, რო ყველაისთვის ერუჟა, ვინც ხანაწვოს დაეხარჯავდა“. ახლა ქორწილზე შუთანხმდებოდნენ. „თუ ლიშნობას არ გადაიხდიდენ“, მაშინ ქორწილში *ლიშნის* ფულს *ბიჭის მეპატრონე* და ბიჭი გადაიხდიდა. *სამბილო* დანიშნულისათვის ნიშნად მისაცემი ფართლის ნაჭერია. *ხელდადებული* დანიშნული, საცოლუა. *საგძლის დაგორება* მიზნის ვერ მიღწევა, საქმის ჩაშლაა.

წინათ ფშავში მშობლების შუთანხმებით პატარა ბავშვების ხატში დანიშნა სცოდნიათ: „ხატ იყოს თავდები, ერთურთს არ გაყვაროთ“, რასაც *მუცლად დაქორწინება* ეწოდებოდა.

ურბეთი // *ურვადი* ვაჟის მიერ ცოლის თხოვისას ქალის მშობლებისათვის მიცემული გარკვეული ღირებულება, გამოსახვილია (20, 90). *ურბეთი* სახსარი, ტყავის გამოსახსნელი ხასყიდელიცაა. (2, 594).

ქორწილი სამ დღეს გრძელდებოდა. პატარძალი თან „წინდათაც *წამაიკომდა* (წამოიღებდა) სტუმართ ხანაწვოს ხანაცელოდა“.

მზითაეი მზითევი. „*მზითაეის* ფულს ქალს დედ-მამა აძლევს ან ლიშნის ფულითაცა-ე ჰყიდულობს. წინავე თითონ იკეთებდა, *სათაენო* ექნებოდა. დედ-მამა კიდობანსაც აყოლებდა, რო ჩველაგა. *შიბს* უყიდდა კიდე დედ-მამა, ქმარსა. შეიძლებდა ქმარსაც ეყიდა. დედანემისთვი მამასწემს უყვიდავე *შიბი*. მზითაეი მით უფრო დიდია, რაც უფრო *ქვებაი* (მდიდარი) და მქონიარეა ქალის ოჯახი“. *ნაზადი* სამკაულია. მზითევიში ატანდნენ აგრეთვე *ხურჯინებს* - *საბარგეს* და *სახაგძლეს*, სუფრას, ფარდაგებს - უბრალოს და *ხაოიანს* - ხალიჩას, რომელსაც *საგორაეი* ეწოდებოდა. თუ შეძლებული ოჯახი იყო, ატანდნენ ცხვარძროხას და ცხენსაც. *სათაენო* ქალის პირადი საკუთრებაა, რომელსაც ჯერ კიდევ გათხოვებამდე იძენს ან საკუთარი შრომით მოიპოვებს ანდა ნაჩუქარს გაამრავლებს. ქალი საკუთრების სრულ უფლებას გათხოვების შემდეგაც ინარჩუნებს. *ნაზადი* მზითევი, სამკაულია (20).

ქორწილში ნუფეს მიჰყვება ბიძაშვილი ან ბიძა, ან დედიმწიშვილი

- *ვეიბი, ვეიბ-მეჯვარენი*. ვეიბი უფრო ნეფეს აქცევდა ყურადღებას. „*დედუფალს* გამყვებოდა ძმისცოლი ან ბიძაშვილის ცოლი - *მადი*, ვინმე რძალი, ყისმათიან ქალი - ისითას აარჩევენ, რომ მითამ იმის ყისმათზე იქნება ქალიცაო - და *ქალის ძმა* - დედიდაშვილი ან ბიძაშვილი, ახლო ნათესავი“. *ქალის ძმა* საქორწილო ცერემონიალის დროს პატარძალს პატრონობს, მის ინტერესებს იცავს.

ნეფე-დედოფალი ნეფე-დედოფალია. ნეფე - დედოფალი მაყრებითურთ *ნეფიონია*. „ნეფის დედ-მამანი გადგ ზაენიდენ ნეფიონის წინა კაცებს, სასმელ-საჭმელ მიჰქონდა „ზაპასი“, ქალის შხითვესაც ის კაცები გაიყოლებდენ და ამას ექვივნა *ვაჟის მაყარნი*“. სიტყვაპასუხიანი, სახლო და ყოჩალი, ე. ი. „*თავე ზიან კაცებ* ვინც იყენენ და *თავწყალი* ჰქონდათ, იმას აირჩევდენ ვაჟის დედ-მამანი. ერთ-ერთი ახალგაზდა ბიჭის ნათესავი ქალი, რომელიც *თაემოთავე* იქნებოდა ნეფის მჭრიდანა, გააკეთებდა *მაშხლას* (არაგვისხ.) // *ხირაღდანს* (იერისხ.), იმაზე დაამკიდებდა, რაეი, რაღას არა და იმას მიართომდა ნეფე-დედუფალსა. *თაემოთავეს* ყველაისად ყურადღება უნდა მიექცია. სხვა დიასახლისებსაც ის არიგებდა; *ნეფის დაი* ექვივნა ამასა; ან სასმელ არავის დააკლდეს, ან საჭმელიო, ან ჩხუბ არ გახდესო, - ყველას ყურადღებას აქცევდა“.

„ნეფე აირჩევდა თავის ძმაკაცს ნათესავადა, *მეჯვარედა*. ის გააკეთებდა ბატარა ხის ჯვარსა და გამაუძღვებოდა ნეფე-დედუფალსა. მემრე ბაღლს (ძირითადად ვაჟიშვილს, - გ. გ.) ანათლენებდნენ მეჯვარესა. ქალის მაყრებ რო არავის დეჟნაგრა, იმათოვინ ყურის მიმგდებულ *ქალის ძმა* იყო. ქალის ძმად დედოფლის ნათესავ უნდა ყოფილიყო, ახალგაზდაი“. ვაჟის სახლში ნეფიონის სახლის კარებში ეგებება მორთული *ნეფის დედა*, რომელსაც ხელში თაფლ-ერბოთი და ტკბილეულებით სავსე ხონჩა უჭირავს. *ნეფის დად* ირჩევენ ნეფის ნათესავ ხანშიშესულ მანდილოსანს, რომელიც არ უნდა იყოს ქერივი და უშიელო.

„*ვეიბი, მეჯვარე* და *ქალის ძმა* ყველაზე მეტსა ხარჯავდენ“. *ვეიბი* და მეჯვარე სხვადასხვა პირია და მათი გაიგივება, როგორც ეს განმარტებით ლექსიკონშია წარმოდგენილი, მცდარია. (იხ: 3). *ვეიბი*, რომელიც გამგებელი და ქორწილში წესისა და რიგის წარმმართავია, ნეფეს ახლავს და მისი ნათესავთაგანია:

„*ვეიბთანა* ზის *მეჯვარე*.

ქალის ძმა - კიდევ მდადსთანა“ (1, 475, 26).

ჯარზედ დასმა ნეფე-დედოფლისათვის ქორწილში ადგილის მიჩენაა. *ბატარძალი* ბატარძალია. „ქორწილი შაბათ საღამოს იწყება. შაბათ საღამოს ნეფე-დედოფალი ჯარზედ არ დაჯდება, კვირა დილით *დაიხმენ ჯარზედა*. ბიჭის მკაროზე სხედან ეჯიბ-მეჯვარენი. *ბატარძალს* უსხედან მდადი და ქალის ძმა. რო ადგებიან ჯარზეთა, მდადი ბატარძალს გადააკდენს, ოთახში დააპურებს. ქალის მკარები სახლში არიან, ვაჟებისა - გარეთ. ამ დროს *აყიდევენ ბატარძალსა*, ეჯიბ - მეჯვარეთ უნდა გადაიხადონ ფული“.

ვაჟის სახლში მოყვანისას, ქორწილის პირველ ღამესვე, სურთ რომ ნეფე-დედოფალი ერთად დააწვიონ, თორემ იტყვიან: *ეშმაკ გაულის შუაზედაო*. მაგრამ ქალის ძმა და მდადი ცდილობენ, რომ პირველსავე ღამეს ნეფე და ბატარძალი ერთად არ აღმოჩნდნენ.

ქორწილის დროს იმართება *სანაწო* - ნეფე-დედოფლისათვის საჩუქრების გადაცემის ცერემონია. *სანაწო* ქორწილში მირთმეული საჩუქარიცაა; ხარჯში მირთმეულ საჩუქარს *შესაწიერი* პქვია. *მონაწვეე* ის არის, ვინც საჩუქარს აძლევს ქორწილში ნეფე-დედოფალს. მნიშვნელობის მიხედვით მისი გაიგივება *მეძღვნე, მეზღვნე*-სთან, მცდარი უნდა იყოს (20, 72). *ზღვენი მაიტანო*, იტყვიან იმაზე, ვინც ქორწილის დროს სანაწოსთან ერთად მიიტანს ახლადდაღუპული ნათესავის მოსაგონრად ხორცის ქადა-ქეცუელსა და თხილ-კაკალ-ხილეულს, სასმელითურთ. ასეთი პირი არაგვის ხეობის ფშავეში *მეძღვნე, მეზღვნეა*, და არა: *მონაწვეე*.

ქორწილის დროს ოჯახის უფროსი იწვევს *მეფეარს*. იგი კარგი მოლაპარაკე და ხუმარა უნდა ყოფილიყო. სანაწოს დროს *მეფეარი* იძახის: „მავან-მავან კაცმა გაახლათ ჩემი თავიო, რო ამითვენ მაშირთმევიო“. მეფეარის ხუმრობა და სიმღერით კაფიაობა ქორწილში მთავარი გასართობი იყო. მას ნეფე-დედოფლის წინ პქონდა მიჩენილი ადგილი. გვერდით ერთ კაცსაც დაუსვამდნენ, რომ სანაწოს დროს საჩუქრის მიმტანის ვინაობა გაეცნო.

პირველი საჩუქარია *ნეფის დისა*. იგი მთლიანად *მაშხალას* (იხ. ქვემოთ) ულოცავს ნეფე-დედოფალს, შემდეგ *ჯერი ნეფის დედაზე* მიდგება. მან ოჯახიდან უნდა აჩუქოს რძალს ძვირფასი საჩუქარი (ძროხა, ცხვრები და სხვ.), რაც შემდეგ ბატარძლის საკუთრება ხდება *სათაენოს* სახით. *სათაენო* გათხოვლი ქალის პირადი საკუთრებაა,

გათხოვებამდე შექნილი ან ქორწილში *სანაწვოს* დროს საჩუქრად მიღებული. (ცოლ-ქმრის გაყრის დროს ქალის სათაფრო არ გაიყოფა). სანაწვოს დროს პატარძალი თავისი მხრით ყველა მონაწვევს ასაჩუქრებს *მდადებს* ხელით მირთმეული წინდა-საფუკრით.

„პატარძალს რომ მიიყვანენ ნეფის ოჯახში, ვაჟისას, საცა *საკიდელნია* ჩამობმული, საკიდელის გარშემო მიდიან *სიმურგვალას* (წრიულად) და იძახებენ *ჯვარისწინას* // *ჯვარისწინათ**.

„ჯვარისწინასა, ჯვარისწინასაო, შენ, ქრისტე ღმერთოო, დასწერე ჯვარი ჩვენ ნეფიონთა, დაიდევ ბეჭედი ახალ ყოილთაო...“

ამ სიტყვებს იმეორებენ სამჯერ და მთელი მაყრიონი სიმღერით ბანს აძლევს. ამ დროს ქალის მაყრები დაკიდებულ ჯვარს ხანჯლებს ურტყამდნენ. შემდეგ ქალის მაყრები ცდილობენ, რომ როგორმე გატრან, ჩამოგლიჯონ გრეხილი ჯაჭვისაგან დამზადებული *საკიდელი* და იძახიან: „*ხიდქვეშ ქალის მაყრებით*“ (ს. ლიშო). საკიდლის ჩამოწვევას თან ახლდა მაყართა შეძახილი: „*ნეფედელუფალს გაუმარჯოს!*“

ვაჟისას „*ნეფედელუფალს რო დასმენ და ხალხ რო მიუსხდება გარე-მურგველადა, ნეფის ჯარს ვიტყვი*“*. ქორწილის დროს ქვიფის დაწყება *ნეფის ჯარზედ დასხდომა*.

ნეფიონს ქორწილში შემდეგი სიტყვებით ლოცავენ:

„*ნეფედელუფალს გაუმარჯოს, ქნეს ეტლიან-ბეტლიანნი, წუდან – აკაენიანნი, ვაჟით-ვაჟიანნი, ქალით-ვაჟიანნი, ცხრაჯერ-ვაჟიანნი, სამჯერ-ქალიანნი, მდადო, დედუფალ გაგიხაროს!*...“

ეჯიბო, შენ ნეფეს გაუმარჯო-ო-ო-ს!

*წაღმართს გაუმარჯოს, წაღმართი წაღმედ წაღგვაროს ღმერთმა!**

წაღმართი სწორი საქმე, ბედნიერებაა, *მეკოდე* ის არის, ვისაც სასმელი აბარია და მისატან ჭურჭელში ასხამს მას. *მერიდე* გაშლილ სუფრას ხელში დიდი ხონჩით ჩამოუვლის და ყველას მოხარშულ ხორცს ჩამოურიგებს, რასაც *წილობა* ეწოდება.

ორ შაბათს, *ჯარზე დასხდომისას, ნეფის და ნეფედელუფალს*

* სიმღერაა.

** ირონიითაც იტყვიან: „რად-რა უნდა კარგად ჩაცმა, მანდ რა *ნეფის ჯარზედ* დასმენო“.

მეფეების ხელით *მაშხალას* (არაგვისხ. ფშ.) // *ჩირადდანს* (ივრისხ. ფშ.) დაუდგამს. „*მაშხალას გაიმართვენ, შაქმაზვენ კარგადა*“ (ს. ქალილო). *მაშხალა* ხის პატარა სუფრაზე, ხონჩაზე, დამაგრებული ხის ჯვარია, რომლის ტოტებზეც წამოცმულია ან ასხმულია საფუკრები ან ჭრელი წინდები, ხილი, წითელი კვერცხები, ფერად-ფერადი კანფეტები, ხოლო მის ხონჩაზე (სუფრაზე) აღაგია თხილ-კაკალი, საკაბე ფართალი, სხვა საჩუქრები და სურსათი ძირითადად ხინკალი. ამ ჯვრის წვერზე ჩამოცმული იყო მოხარშული ქათამი, რომელსაც ნისკარტში გადასალოცი ფული აქონდა ჩადებული. ჯვრის წვერს ხშირად წამოაცვამდნენ ხოლმე თოფის წამლით გატენილ პაპიროსიან ქათმის თავს. პაპიროსს როდესაც ცეცხლს მოუკიდებდნენ, მოულოდნელად თოფის წამლიც ფეთქდებოდა, რაც ერთგვარ მხიარულებას იწვევდა (10, 138). ამავე დღეს ქალის მაყრები თითო ოჯახიდან თითო *სამაყრო ქათამს* წამოიღებენ. „ქალის მაყრები ამ ქათმებს დააკეთებენ, მახარშვენ და დაიმალვენ საკიდელთან ერთად“:

„თათარაშვილს ქორწილი აქვ,
სიდელრი ჰყავ მასპინძელი,
კვირა დილას ჩამაძგლიჯნეს
მაგის სახში საკიდელნი“.

საკიდელი რომ ქალის მაყარმა წაიღოს, *სანაწყეო* (გათვალული, დაწყველილი) *საქმეა*. ქალის ძმა *საკიდლის საკსარს* ითხოვს. ამისათვის მას ხელადა არაყი უნდა მიართვან.

შაბათს დაწყებული ქორწილი სამშაბათს ან ოთხშაბათს მთავრდებოდა. ხანდახან კი მეორე შაბათამდე გრძელდებოდა. ეს დამოკიდებული იყო ოჯახის სიძლიერეზე. სამშაბათს, ქორწილის ბოლო დღეს, დამთავრებისას კლავენ *საწადმართოს* (ჭედილას)*. ამავე დღეს, დილით, პატარძალს მოაზღვრებენ *ხინკლის ქურქს*, გაიშლება სუფრა. სამშაბათი ქალის მაყრების პატივისცემის დღეა. ამ დღეს *ქალის მაყრების ქორწილი* ეწოდება.

წასვლის დროს, მაყრების გაცილებისას, „გამიიტანენ კოდსა, ჩაასხმენ ღვინოსა ან ლუდსა, ჩაყრიან ერბოსა, დაედგმენ გამოსავალ კარებში და ყველა შესვამს *მუხის წვერანგელოზისა* და *ლაშარის ჯვრის პიროფლიანიი სადიდებულოს*“. ამას *საკოდე* // *საკოდის გამოტანა* // *საკოდის დადგმა* ეწოდება. შუადღისას ნეფიონი

* *საწადმართო*, საერთოდ, ხატისათვის შეწირული ძღვენა.

ნეფე-დედოფალს ადღებრძელებს და იწყება *გვირგვინის მოხდა*. მუჯვარეს მარჯვენა ხელში ხმალი უჭირავს, მარცხენაში ხანჯალი და მათი წვერით გვირგვინს ჯერ ნეფეს მოხდის, შემდეგ – დედოფალს. ამ დროს ქალის მაყრებმა თუ ნეფე დაიჭირეს, მან მაყრებს ერთი ხელადა სასმელი უნდა მიუტანოს და თავი დაიხსნას.

გვირგვინის მოხდის შემდეგ ქალის მაყრები ითხოვენ *სამაყროს* და *სამდადოს*. სახლის პატრონი ურიგებს მათ ქათმებს, საგზალს და ფულს. აღებულ ფულს მაყრები სანახევროდ უნაწილებენ მდადსა და პატარძალს. ამის შემდეგ ქორწილი დამთავრებული იყო და ქალის მაყრებიც უკან ბრუნდებოდნენ. მოპოვებული საგზლით კი ქეიფს ქალის ოჯახში აგრძელებდნენ.

სამაყრო საკლავია, რომელიც ვაჟმა უნდა დაკლას თავის ხატში (ან ხატის ნიშთანაც) ცოლის მოყვანის ან სალოცავად ხატში გაყვანის დროს.

თამაში ცეკვაა. ვიდრე საკოდეს გამოიტანენ, „ქალის ძმა *ითამაშებს* და ყველას *ათამაშებს*. ქუდი უჭირავ ჰელშია და ყველამ ფულ უნდა ჩაუყაროს. ეს არი *შაბაშობა*“. შდრ. *შაბაში, შაბაშის ფული*. (21,431). იქვე დგას *ნეფის* და, რომელიც ყველა მოცეკვავე ვაჟს თითო უანწ არაყს, *სამუხლეს*, ასმევს. *სამუხლე // სამუკლე* სასმელია, რომელსაც ცეკვის შემდეგ ასმევენ მოცეკვავეს. *კოჭურში ამოსვლა* კარგად ცეკვაა. *კოჭურში ამოიდაო*, იტყვიან იმაზე, ვინც კარგად იცეკვა.

ქათამ-პროდუქტი ქალის მაყრებს მოაქვთ, *მაშხლას ვაძს-ცვარცვენ*. ისინი წასვლისას ბიჭის ნათესავთაგან ერთ-ერთ გოგოს – *სალილეს* გაიტაცებენ, რომელიც უნდა გამოისყიდონ არყიანი ხელადით. *წაწილება* მოტაცებით წაყვანა ან წაღებაა რაიმესი.

ქორწილში *სრევა* (სროლა) იციან. *სრეული* გატყორცნილი, გასროლილია.

ცულ ქორწილზე იტყვიან: *წლოწინის ქორწილი ქნესო, სუყველა წლოწინით იყოო, ხიშხიშობით ნაზიდნი, სამთხოვარაო ქორწილ იყოო*. „წლოწინ ის არი, ნაკლებ რო აქვ სუყველაი კაცსა. ნათქომია: ბეჩაობითა, წლოწინითა რივიც დავწვი, ქორწილიცაო“. *ახალ-ყოილნი* ახლად დაქორწინებულები არიან.

ქორწილიდან ერთი – ორი კვირის შემდეგ პატარძლის მამის სახლში ქმარი რომ პირველად მივა, იტყვიან: *გიდელ წაიღესო*.

გიდლის წადება საქორწილო წესია: სიძე-პატარძლის შინსკლას ქალის მშობლების სახლში ძღვნით (აცხოზენ ერთ დიდ ქადასა და თორმეტ კვერს). ამ დროს „ერბოს ქადებს დაუცხოზდენ, კვერებსა“. მიაქვთ *გიდელის ქადა* და *გიდელის კვერები*. ამგვარად დანათესავენბაზე იტყვიან, *დაემძახლდითო*. გამოზბრუნებისას ნეფე-პატარძალს ქალის ოჯახიც გამოატანს მსგავს ქადა-კვერებს ვაჟის ოჯახის მეზობელ-მოკეთებისათვის. მეზობლის ბავშვებს დაურიგებენ *გიდელის კვერებს*.

ახალჯვარდაწერილ ნეფე-პატარძალს საწირ-სანთლით პირველად ქმრის სალოცავ ხატში გაიყვანენ, ხევისბერი *დაამწყალოზნებს*, შემდეგ კი ქალის მამის სალოცავში წავლენ და წაიღებენ *გასამყვანო ქადას* საწირ-სანთლებით. აქაც ხევისბერი დალოცავს.

ზედსიძე ზესიძეა. *შეგმანვა* შეერთება, შეუღლებაა. *მამისახლი* (← მამის სახლი) გათხოვილი ქალისათვის მშობლების სახლი, სამშობლოა.

თუ ოჯახი ბავშვს ელოდება, ეკითხებიან: *რა გექნათო?* ე. ი. რა გეყოლათო? პატარა გოგო ბატარა ქალაია, პატარა ბიჭი – ბატარა ვაჟაი, ბაცქინტურელა ზოგადად პაწანწკინტელაა (მდრ. 8), ბაციკა – პატარა. ცხრა-ათი წლის შემდეგ ბიჭი ბაღლია.

როდესაც ბავშვი ძალიან ჰგავს მშობელს, იტყვიან: *მამის* (ან *დედის*) ზედანაკვლიაო. ბლორი უკანონო შვილი, ბუშია (20).

სახელოვანი ქალი კაი *კმასახელიანია*. სახელგატეხილი ქალი *გაუნამუსოებული* // *დაძრახული* // *გაუკლოვებული* // *კმასახელგატეხილია*. *სამწუნობრო* ქმრისაგან უმიზეზოდ (არა ცოლის მიზეზით) დათხოვილი ცოლისათვის მისაცემი სახლაურია (ხუთი ძროხის ღირებულება. 8, 236).

პირველ შვილზე ოჯახს ახლო ნათესავეები *მოსაკითხს* – პურ-მარიღს და სასმელს მოუტანენ.

მეზობლების საჩუქარს ბავშვის ნათლისათვის *მკლავის ზღვენი* ეწოდება, ბავშვის მონათვლისას იციან, *დაემოკეთაუდითო*.

ფეკითგაუვალი ჩვილია, გაელა რომ არ იცის. ჩვილ ბავშვს ზრდიან *აკაევანში*, რომელსაც აქვს *აკაენის თაეი*, მასში მადლა გადებულია ხე – *აკაენის კელი*; აკაენის თაევს ქვემოთ არის *აკაენის ყელი*, *აკაენის თაე-ბოლოს* ფიცრები, *აკაენის გვერდის ფიცრები*. ძირს უგია *აკაენის ღლასტი*, ძირის ღვიბი – *ჩაღახე*,

ხალაქე (არაგვისხ.) // *ხაჩალახე* (იურის ხეობა). რითაც აკვანი ირწევა, ის *ხავოგავია*. აკვანს აგრეთვე აქვს ორი *აკაევანთ* გადასაკრავი, *გადასაკრავ წიკვლაი*, *ხელების გასაკრავი*. ბავშვს მუხლები რომ მჭიდროდ ჰქონდეს, ზედ ადებენ მუკტბალიშს (← მუკტბალიშს). აკვანში ბავშვის ჩასასმელად ხმარობენ *მკართბალიშს* // *მხართბალიშს*.

ბავშვის ხელ-ფეხის ქნევაზე იტყვიან, *იფხლაენებარ*. ბავშვი რომ ტირილის დროს გაიფშოკება, იტყვიან, *გადაცივდაო*. ტირილის დროს ატეხილ სლოკინს *შმიკმიკი* // *შლოკინი* ჰქვია. ბავშვი ტირილს რომ აპირებს – *იბჯლითებარ*. *დათირება* ატირებული ბავშვის დაწყნარებაა. *დაათირაო*, იტყვიან ამ დროს. ბავშვი რომ *დათირდება* (დაწყნარდება), იტყვიან: *გაიტურნაო* (← გაიტრუნაო), ე. ი. გაისუსაო. ბავშვი რომ ვინმეს გაუმხიარულდება, *ვფოფინებარ*, იციან. *ბობუა* პატარა ბავშვის ცოცვაა. რაიმე მიზეზით კაცი რომ მიცოცავდეს, იტყვიან: *ოთხითდა მიბლუნავდაო*. *ჭროლება* ზმორება, ჭიშვია, გრეხაია. გაჭირვებით შესანახი და მოსაყვლედი (ბავშვი ან, მაგალითად, ხბო) *ჭირად გახდილი*, *ჭირად დახდილია* (ბევრი). *კაწიბანა* მოჩხუბარი, მოუსვენარი, ანჩხლი ბავშვია (თ. რაზიკ, „ივერი“, №132, 1900; 26.). ბაღდის გათამამებაზე იტყვიან, *ალოლიაკვებსო*. *ლოლია*, *ლოლია* (ქიზიყ) ბავშვთა თამაშობაა ერთგვარი (11). *მოსახელე* მტირალა და ჭირვეული ბავშვია, რომელსაც ამა თუ იმ მიცვალებულის სული *ენუკვის*, რომ მიხი სახელი დაარქვან. მიცვალებულის ხსოვნის უკვდავყოფის მიზნით ბავშვს მის სახელს არქმევენ. ასეთ სახელს *სულის სახელი* ეწოდება. სწამთ, რომ ეს სახელი ბავშვს მფაურელობას გაუწევს (იხ. საწესჩვეულებო ლექსიკა).

მეთვეური // *მეთვეური* ერთ თვეში დაბადებული ორი მეზობელი ბავშვის მშობლების (დედების) სახელწოდებაა. *მეთვეურმა გამოილახაო*, იტყვიან მაშინ, როდესაც ერთ-ერთ მეთვეურს ბავშვი ავად გაუხდება და დაეჩაგრება. ასევე, ამავე მნიშვნელობით აქვს გამოყენებული ეს ლექსიკური ერთეული ვაჟა-ფშაველასაც (24, 177).

მომშიში ქალია, რომელიც მშობიარობას ან მენსტრუაციას მოვლის. ასეთი ქალი იტყვის, *მემომშიშებარ*. ერთი მეორეს კი შეეკითხებიან: *როდის გემომშიშებარ? წიდოვანი* დედათწესის მქონე, თვიურიანი ქალია. შდრ.: *წიდა* – სიბილწე და ფინთი რამე (16, 449). *გარეთმყოფნი* ის ქალებია, რომლებსაც მენსტრუაცია

აქვთ და ხატობის დროს ხატთან ახლოს ვერ მიდიან, სუფრასზე ცალკე მოშორებით შლიან. დედათწესიანი ქალები მეთვეურობის დროს ოჯახს უნდა გაშორებოდნენ და ცალკე ქოხში, *ბოხელში*, უცხოვრათ, განსაკუთრებით მშობიარობის დროს. ამას *ბოხლობა* ეწოდებოდა, ხოლო მშობიარობის ან დედათწესიანი ქალების ნამყოფ ადგილს *ნალახი* ჰქვია. ასეთ ადგილებს ურიდებიან ხატის მსახურნი და მათი ოჯახის წევრები.

ბავშვის ნელ სიარულს *დაცოცვას* ეძახიან. *დაბაკბაკებოს*, ამასაც იტყვიან. წამდაუწუმ მორბენალზე ამბობენ: *დალახლახებს, დასტმუკაობსო*. ჩამოჯდომაზე იტყვიან, *ჩამოკუსდაო*; მუხლებზე ჩაჯდომაზე - *ჩამუტკლისკვერავედაო*. რას *იწრეხ-ივრიხებაო*, იტყვიან მოუსვენარ ადამიანზე.

ცელქ ბავშვზე, რომელიც იმედის მომცემია, რომ გაიზრდება და ოჯახიშიელი დადგება, იტყვიან: *კაცად მაიქცვეაო*. ყოჩაღ და მარჯვე ბავშვზე ამბობენ, *გამამაველიაო, ან: სახარიას სასკორიაში შევეტყობაო. ღალით დაზარდაო*, იტყვიან დედაზე, რომელიც საწოვარათი ზრდის ბავშვებს. *ღალით გაზდილი // გადიდილი* საწოვარათი გაზრდილი ბავშვია. *ცოდიელი* უმწეო, საცოდავია. *მოჩრიხვებული* მომაგრებული, მოკეთებული ბაღლია. (ვარიკაზეც ითქმის).

გუდაბერ, ბუაი, ყოყიჭალა, გუდარახუნი მოდისო, ამინებენ ხოლმე პატარა ბავშვს. ცემით რომ ბავშვს ეშუქრებიან, იტყვიან: *დაგბნედო*.

კიტები პატარა ბავშვის კბილებია. კბილების ამოსვლა *კიტების ამოჩენაა*. *კაწარი* დიდი ფრჩხილია ადამიანისა. *ბწკილები* ფრჩხილებია; კატას ბწკალები აქვს, *ბწკალები* ბრჭყალებია. გრძელ ფრჩხილებს *კაწარანი // ეშმაკის კაწარანი* ეწოდება. *ფახახი* ღაბაბია, *ქური* - ღოყა. *მქანი* ორი ხელისგულის შეერთებით მიღებული მუჭაა. *ქერცლი* ქერტლია. ქერტლი რომ გასდის კაცს, *იქერცლებაო*, იტყვიან. ბოლოში რომ თმა ორად იყოფა, *მძოვარას* უწოდებენ. ამ მნიშვნელობით ეს ლექსიკური ერთეული ქართულშია დადასტურებული (21). სულხან-საბას, ნიკო და დავით წუბინაშვილების მიხედვით კი, „მუწუკია, თმით მაცვენებელი“. *ნატაანი* ნაწნავია. გაწეწილი თმა *გაბუდებულობა*. დიდთმა და დიდწვერა კაცი *გაბუჩებულობა*. თუ მიზეზის გამო არის ასე, იტყვიან, *თავგამოშვებულობაო*.

სვილისფერია შავგვრემანი კაცი; შავგვრემალაი და გაზანგული აგრეთვე მისი კმითეებია. მხეზე გაშავებული ადამიანი შავად შამწვარი, გაშულია. ქერა კაცი ქერაია. სახვინტლენი ცხვირია. ხვინტლი წვინტლია, ჯვინდლი - ქვინტლს ეწოდება. ხვინტლიანი, ჯვინდლიანი წვინტლიანი, ქვინტლიანია. წუწი წირპლია. წირპლიანი წუწიანია. წუწის დენაზე იტყვიან, მექლიორტლებო. ქლიორტლეა წუწის დენაა.

ბურძგალი ღინდლი, აშლილი ბეწვია.

ფშაეში ბავშვები შრომით საქმიანობას პატარაობიდანვე ეწევიან, გართობა და გასართობი საშუალებანიც არცთუ მრავალგვარი აქვთ. გავრცელებული გართობა-თამაშობანია: დანაობა, ჩილიკაობა, ქანაობა (ციგაობა), ბურკაობა (გუნდაობა), ქუდმაურაობა (ქუდის გატაცება), ფრინაობა (ჯოხზე ან თოქზე გადახტომა), შეილდისრობა, გუგუსტიანობა // გუგუსტიანობა (თოქზე ქანაობა), ჭიდაობა, თოფიკაობა, ნიკბიქაქიანობა. გავრცელებულია აგრეთვე: გაქცევა, ქერიჭამობა, შიგტიდილა (შდრ.: II, 149), მექლობა, ბახობა // ბახობანა, დაჭირობანა, მალულაობა // კეკემალულაობა // კუკუმალულაობა // დახუჭობანობა, კენჭაობა, კაკლაობა, ლაფაობა, ძერაობა, ქალაქობანა.

მასხარაობა თამაშობაა. ვიმახხარაოთო, ეუბნებიან ბავშვები ერთმანეთს, როცა თამაშს დააპირებენ. ხამასხარაო სათამაშოა. ჭელკეკლაობა // ბღანძულაობა ხელით თამაშია: „ნუ მეჭელკეკლავები, შენი სწორი კი არა ვარ!“ ლულაი არის ბრჭყვიალა სათამაშო. კუკანა დედოფალაა. ძაფზე ასხმული კაკალი ან თხილი, რომელსაც ბავშვს სათამაშოდ აძლევენ, ღარადელანია. იციან ჩირის ღარადელანიც. შეიდი-რვა კაცი რომ დადის კარდაკარ, იმაზეც იტყვიან, ეგენ რაღას დაღარადელაობენო. ბავშვის ზურგზე მოკიდებას გართობის მიზნით ბაჭიკუდას ეძახიან. ამ დროს ბავშვს ათირებენ, აწყნარებენ:

„ბაჭიკუდა, ბაჭიკუდა,

ზურგს რა გკიდაე?- ჭრელი გუდა,

შიგ რა გიძე? - ჭრელი კვერი,

ვის მიუტან? - შიოღასა!“

ბაჭობა // ბახობანას თამაშის დროს „ხეები გვეჭირება და იხე დაედახებთ - ბახ! ბახ!“ (ხ. თხილიანა).

დაჭირობანას დროს ვინც იჭერს, მჭრელია.

მალულაობის // კეკემალულაობის // კუკუმალულაობის
დროს დასამალი ადგილი სამალულაოა. თუ ვინ უნდა დაიხუჭოს,
გათელთან: „ესა, მესა, გადის ესა“, ან: „ილილ ბილილ. ზესტა ზუენ,
დამკოხე და ვარდა ქის“. გასათელულად იცინა ეშმაკის ქალის ფიცაც:

„არა ისე შამჩენ ძმანი,
სიპრიპიტომ სირაზდანი,
ხიმშიტა, ხომშიტა,
რიბიტა, რობიტა
ასპი, გულო, გულის ხაზი
ისპანი და ჩანახაზი“.

დამალული პირის პოვნაზე იტყვიან, მოგველეო.

ფირაობა კოჭის აგდება, კოჭის თამაშია. კოჭის მხარეებია:
ალალი, კელმწიფე, ქურდი, კარგი, ვირი, კერამფი.

ჩილიკაობა ორნაირია. უფრო გავრცელებულია კუდიან ჩილი-
კაობა, რომლის თამაშის დროს „შამოვხახავდით დიდ წრეს მურგ-
ვალთა“. ჩილიკაობას თამაშობენ ჩილიკათი და ჩილიკაის ჯოხით.

ბზრიალა გადაჭრილი ხის კოჭია, ხის ტოტზე წამოცმული,
რაზედაც აბზრიალებენ.

ნიკიტიქაქიობა გავრცელებულია ივრის ხეობის ფშაეში.

საქანელა საგუგუსტიაოა, ხოლო გუგუსტიაობა ქანაობაა.
საფრინაო გადმოსახტომია, გადაფრენა გადახტომია, გადა-
ლივლივება კი - უცბად გადახტომა.

ცეკვისა და ჭიდაობის დროს ხალხი მურგვალთ (მრგვლად)
დგება. იტყვიან: „სიმურგვლივ შამეხვია ხალხიო“. თამაშობა
ცეკვაა. ფუნდრუკობა, ფუნდრუკაობა ცუდი ცეკვაა. ცეკვის ან
ჭიდაობის დროს გაწვევა გადაყვანაა. საჭიდაოდ ან სათამაშოდ
(საცეკვაოდ) გადასვლისას იცინა, გადაქეო. „ხრინკულ მაისდვო,
იცინა ფეჭის მოდებაზე“ (ს. უძილაურთა). ჩხუბის დროს ხმარობენ
ლაჯიას და ბოქსს.

ჩიტებს სასხიპურაით იჭერენ. რაც მყარი არ არის, იტყვიან:
„რა სასხიპურათავეთ გაგიკეთებავო“. სცოდნით აგრეთვე დემფა
- ზედადგარივით სამეფხა სათამაშო ხისა, ბავშვები დადგებიან და
მერმე შორიდან რიკებს ესვრიან (თ. რაზიკ, „ივერია“, №130, 1900; 26).

§3. ადამიანის გარეგნობა და ხასიათ-თვისებები. *წვერ-დაწამებული // წვერშამამავალი // წვერშემომდინარი* ის არის, ვისაც წვერ-ულვაში ამოსდის. *წვერგაშეებული* წვერმოშეებულია. *წვერ-პირი* ულვაში და წვერი, მოშეებული წვერ-ულვაშია. *წვერჯიყა* გაცვეთილი ცოცხივით გაფშეკილულვაშიან კაცს ეწოდება. *ბილი* მსხვილი ულვაშია. *ჯიელი* ჯეილი, ახალგაზრდა კაცია. *ახალ-უხალი, ახალ-უხლები* ახალგაზრდებს ეწოდება.

ულული // ურული ზოგადად გარეგნობა და შეხედულებაა. *ულური* სახელი, სიკარგე, დიდება, რწმენა, იმედია (შდრ. თურქ.: uşur). *ულურის* *გატეხა* სახელის *გატეხა*, შერცხვენა, ძველი დიდების დაკარგვაა. *ურულიანი* (←*ულურიანი*), ზრდილი და კარგი გარეგნობის ეშხიანი, იმედის მომცემი კაცის ეპითეტი: „გამოჩნდა სუმელჯიანი, ეტლიან-ურულიანი (ს. ჯოშარა), ი. ჯყონიას ამავე მნიშვნელობით აღნუსხული აქვს *ორდელიანი* (←*ურულიანი*? შდრ.: 25, 429). *ნიაზი* დიდი სურვილია. *ნიაზობა* საჭიროება, სურვილია. ა. შანიძეს აღნიშნული აქვს ამ სიტყვის სპარსული წარმომავლობა (22). *მონიაზე* მოიშედვ, მოწადინე. მომავლის რწმენა რომ აქვს, ისეთი ადამიანია. ასეთ კაცზე იმასაც იტყვიან, *ულურიანიაო*. გამხიარულებული კაცი *გახალბათებულია* (ს. უძილაურთა).

ბედბოლო ბედ-იღბალია; ბედისაგან ნარგები, ერთადერთი შვილის აღმნიშნული ეპითეტიცაა. *ყისმათი // დავლათი* ბედია. *ილეუთი* მოხერხება, უნარია. *იერზე შეგდება* გარეგნობით, შეხედულებით ცნობაა. *აბრუ* სახელი, ღირსება, ავტორიტეტი. ვინც ნამუსს ინახავს და სახელს არ იტეხს, მასზე იტყვიან: *აბრუს არ იტეხსო* (შდრ.: *სახელის ქნევა* – სახელის მოხვეჭა, სახელოვნად გახდომა). *არხილი* შნოება, გერგილი, უნარი, მოსაზრებაა (20). *კავატი* ნაკლია. *უზად-კავატო* უნაკლოა. *ადი*, ა. შანიძის მიხედვით, პრესტიჟია, ხოლო *ადის გულისთეინ* იგივეა, რაც ღირსების, პრესტიჟის გულისთეის (22, 277).

ღამაზ ქალზე იტყვიან: *რძე-ერბოსავით პირი აქვო*. ცისფერთვალემა ქალი *თვალჭრელია*. *თვალშურთხი* შურთხივით ღამაზ-თვალეობიანი ჭრელთვალა ქალია. ღამაზი კაცის ეპითეტებია: *ყინზი*, *პირწმიდაი*. საერთოდ ღამაზ ადამიანზე იტყვიან, *ილეუთიანიაო*. *ამოსხარტული* ტანწერწეტა, კოხტაა. *მწყაზარი*, *დამწყაზრული* ზოგადად ღამაზი, კოხტა, მოხდენილია. ღამაზი წარბები ვისაც

აქეს, იტყვიან: *დამწვაზრულ თვალ-წარბი აქესო*. ღამა'სი თვალ-წარბის ეპითეტია აგრეთვე *ყორნის ბოლოსავით შავ თვალ-წარბი*. *დაჭრეხილი* დახუჭუჭებულია, უსწორმასწოროს, დაგრეხილ-საც აღნიშნავს. *ქალისპირა* ქალური სიღამა'სისა და ხასიათის ვაჟკაცია, მისი ანტონიმია *სვილისფერაი* (იხ. ქვემოთ).

მაღალ, წელში გამართულ ქალზე იტყვიან, *ხაროსტანაი, სეროსტანაიო*. *კანჭახი* წვივმაღალია. პრანჭია ქალზე იტყვიან, *იპრუნწებო, პრუნწაიო*, ძალიან *კეკურაზიო*. *იწრიხებო*, იტყვიან ქალზე, ზედმეტად რომ იპრანჭება. *ბეზურგანი // ბეზირგანი* ცუდი ყოფაქცევის დედაკაცია (მღრ: სპარს., თურქ.) *მომჭამერებელი* ოჯახის ქალის ეპითეტია, ნიშნავს (სახლის) მომწესრიგებელს, ყურის მიმგდებს. *გაწლიკელული, წლიკეი* (გადატ.) ძალიან გამხდარ ადამიანზე (უფრო ქალზე) ითქმის. *ქალბნელი, ქალკუპრი* სააღერსო მიმართეა.

გამხდარ-გაყვითლებული და სუსტი ადამიანი (ან ცხოველი) *ღანცალა, ღანცა // ღაცაა* (იგრისხ. ფშ.). *ღუბ-მჭლე* ზოგადად გამხდარს, დამჭლევებულს ნიშნავს. *ხარჩეული // გაძვალტყაული // გახმეხილი // ზონჩხატი* ძალიან გამხდარი კაცია. „*გახმეხილ რაიმ იყო, გაღურჯებული, გველის გაღოკიდ ქვათა-ი* გვანდაო“, იტყვიან ასეთ კაცზე. *ჩხინთა* ძალიან გამხდარი, სიქავაცლილი კაცია. *ღიტა***, *ღიტოკი* მარტოხელა, გახმდარი კაცის ეპითეტია:

„ფოთოღათ მერცხაღაი ვარ,

ურძნის ჯოხივით *ღიტაო*“.

*სანხაღად**** *გაზრდილი* წერილი და მაღალია (1, 302). *აწურწურებული* წოწლოკინა, აწოწილი, წერიღად აზრდილია. ეს ლექსიკური ერთეული ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაშიც გვხვდება (9) წერილყელა კაცზე იტყვიან, *გაყინწულიო, ბაწარივით ყინწი აქო*. „ყელ-კისერს *ყინწს* ვიტყუით“. გრძელ სახეს *პირმაღალს* ეძახიან. მრგვალი სახის კაცი *პირმურგვაღაია*. *წვივტაგანა* მსხვილ-წვივებიანია, ვისაც ტაგანივით მსხვილი წვივები აქვს. *ჯინჯიბაჯივით წვივნი აქესო* (აყრაუო), იტყვიან დაციწვით ასეთ ადამიანზე. *ცხვირჯინა* დიდი და ბრტყელი ცხვირის მქონეა.

* *წლიკეი* ფეხების ნაწილია კოჭებს ზემოთ და წვივს ქვემოთ (გულ: *წიკეი*).

** *ღიტა* უტოტო ჯოხის სახელია.

*** *სანხაღა* წელის მრავალფეხა წერილი ჰიაა.

ბაციაკა მომცრო, პატარა, მორჩილია. დაბალი კაცი ნაბიეურაია: „იმაზე მაქსონ, რო დაბალი იყო, ნაბიეურაი (ს. თხილიანა). ჩაბარკანა, ჩაბარკანაი, პატარა, ჩადგმული კაცია. ჭიეჭაევი ბელურაა. ჭიეჭაევა პატარა ტანის ჩიაკაცია. ჭიეჭაი აგრეთვე პატარა ტანის კაცია. ჭიეჭა ზოგადად სიმცირის გამოშხატველი სიტყვაა. ამავე მნიშვნელობით გამოიყოფა ჭიეჭ ძირი სიტყვებში: ჭიეჭმატა – მეტად მცირე მძივი (16); ცოტმატა – მცირე რამ; ჭიეჭმაქვეა – პატარა ხევი; მოჭიეჭაევა (გურ.) – მომჭირნეობა, დაზოგვა, ეკონომიის გაწევა (12). ბაჯიეჯანა (არაგვისხ. ფშ) // ბაჯოჯღანა (იერისხ. ფშ). დაბალი და მსხვილი ადამიანია. ბაჯიეჯანაია, ბაჯოჯღანაიაო, იტყვიან ასეთ კაცზე „შუეძლო, სუსტ, ბატარა კაცი ბუეშუოა, ბუეუკოსავით“ არი“ (ს. თხილიანა). ნავალა ასევე პატარა ტანის, ჩია, სუსტ ადამიანზე ან ცხოველზე ითქმის. ნადინტალი, თ. რაზიკაშიელის შემოქმედების მიხედვით, ზრდადაუსრულებელი, დაჩაგრული, დაბეჩაეებულია (21). საღირსალი ღირსებულია, საცოდ(ე)ო საბრალლო ადამიანია.

ჯადალაი უშნო ადამიანია. რუშიანი დაბლვერილი, მრისხანე შეხედულების ადამიანია. გაღვეჯეჯებული უღამაზო, დამახინჯებული ადამიანია. სამზნელეო, იტყვიან ძალიან უშნოზე. გონჯი, სულხან-საბას მიხედვით, „ქორც დარღვეულია“ (16, 121). აღნიშნული დექსიკური ერთეული მოხეურისა და გურულის მსგავსად იერისხეურ ფშაურშიც გვხვდება და შეუხედავს, უღამაზოს, უცხვირიპიროს, მახინჯსა და ცუდს აღნიშნავს. ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაშიც. (8, 97). სახეზე დამახინჯებულზე ან სახით უშნოზე იტყვიან, ჯულურა, ჯულურაიაო, ** ღვეჯეჯიაო. სახეზე დამახინჯება გაღვეჯეჯება // გაჯულურება // გაჯულურება // გაჯურღაევაბა: „ნეტაი ისეთი რამ შემყარაო, რო გამაღვეჯეჯაოსო სულა, – პირქუშს უთქომ“ (ს. არტანი); „ვაიმე, რად გამაჯულურე, ჩემსამც ცოდვასა-მ ზიდავო“ (ს. თხილიანა). მურკლი // ფაფიმიურკლი*** (გადატ.) საღანძღავი სიტყვაა: ცუდი აღნაგობის, ფორმადარღვეული და კუმშა, ჩია ტანის ადამიანის ეპითეტია. მისი სინონიმია კუებალია.

ზაპზაპა ძალზე მსუქანი ადამიანია, სიარულისას რბილი ნაწილები რომ უთამთამებს. ფახახიანი დაბაბიანი ადამიანია, ხოლო

* შუმლიეთი.

** ჯულურა კაცის სახელიცაა.

*** მურკლი გაუქნელი ფქვილის პატარა კუმშება.

ჩამოცმული // თავმუცელჩამოცმული ჭამა-სმის გადაყრდნობით
კაცია. **გაქონებანებული** ძალიან მსუქანია, ხოლო **პირმსუბუქი**
ცოტას მჭამელია, **უნაწილო** კი უზმო კაცია.. **მონკერება** ადამიანის
დანაყრება, ოდნავ გაძლომაა. საქონლის ადრე გაზაფხულზე კვებაცაა.
დაბადებით მახინჯი და უშნო **სამზნელია**, **დაბაჯულია**:
„ვიიძე, რა **სამზნელ** რაიმ იყო“, იციან უშნო რაიმეს დანახვაზე.
ინვალიდი ადამიანი **სახიზრიათია**. **გახაიბრდა**, **ხაიბერიაო** (← ხეი-
ბარი), იტყვიან ასეთ ადამიანზე.

დაღრუჯვაზე იტყვიან, **იჭმიხებაო**. დაღრუჯილი ადამიანი
დაჭმეხილია. **დაჭუნი** კბილების კრაჭუნი, ღრჭიალია. **ჭკეშვა**
ჩხვლეტაა, **დაჭკეშვა** – დანჩხვლეტა. შეიძლება ადამიანი **დახრუნჭდეს**
– დაიკრუნჩხოს. **დახრუნჭება** დაკრუნჩხვაა. **დაბღუნძვა** მხრებში
მოხრაა. **დაიბღუნძაო**, იტყვიან მხარ-კისერში ან მუხლებში მოხრილ
კაცზე ასეთი ადამიანი **დაბღუნძვილია**. წელში მოხრილი ადამიანი
მოკაული, **ცხვირმუკელ ზედადებულია**. **დაკუნკილი** ძალზე მოხ-
რილი ადამიანია. **დაბრუნველი** ეპითეტია უმწყო, ძლიერ ხანდაზმული,
ასაკოვანი ადამიანისა, სიბერისაკენ, უძღურობისაკენ რომ დაბრუნდება,
როგორც ბავშვობაში იყო. მოხუცებული კაცი **ჩრუხი**, **დახანროტა-
კებულია** (არაგვისხ.) // **ყრანტი** (იერისხ.). **ნასერი** თეთრი თმაა.
ნასერიანი, **ნასერგამორეული** კაცს რომ თეთრი გამოერევა, ჭაღა-
რაშერეული, ასაკში შესული კაცია. **მოხნიანებული** ხანშიშესულია.
ბეხი სიბერისაგან დაუძღურებულია*. „მაგის დროთა ქვაც აღარა
გორავსო“, – იტყვიან ძალიან მოხუც ადამიანზე. **დაჯინჯიბაჭებული**
(არაგვისხ. ფშ.) // **გადაჭამურებული** (იერისხ. ფშ.) დაბერებულ-
გადაყრუებულია. მოხუცებული და გადაყრუებული კაცის ეპითეტებია
აგრეთვე: **ჩამამრჩალი მოხუცი**, **სიტყვადაკარგული**, **გონდაკარ-
გული**, **ჩრუხი**, **დახანროტაკებული**. მათი იერისხეური სინონიშია
ყრანტი (კახურის მსგავსად). ადამიანი რომ შეიცვლება, **გადასხვა-
ფერდაო**, იციან. შეცვლილი ადამიანი **გადასხვაფერებულია**.

უკილო უქუთუთა. **სიბრმო** სიბრმოა. **უშტარი** | **უსტარი**
უსინათლო, ბრმაა. **დაბრმალი** (← დაბრმალი) დაბრმავებულია. კაცი
რომ დაბრმავდება, იტყვიან **დაბრმაო**. **კილოს არი მიმღვარიო**,
იტყვიან ავადობისაგან დასუსტებულ ადამიანზე. ავადმყოფობისაგან
რომ დაუძღურდება, ასეთ ადამიანს კი **გადაწყვეტილი** // **მოღებული**

* პირუტყვზე უფრო იტყვიან.

ჰქვია. *ლაკვანა* ცალხელა ან ცაცია ადამიანია (მისთვის შექმეული ზედმეტი სახელიცაა).

კილო, საერთოდ, რაიმე თვალსაზრისით ხელსაყრელი დროა. ამა თუ იმ პირისათვის *რაიმეს კილოს ყოფნა* ხასიათზე, გუნებაზე ყოფნაა. *კაი კილოს შექმნა* კარგ ხასიათზე დადგომა, მოღონიერებაა. *კილოიანი* მოხერხებული, ყოველგვარი საქმის მომგვარებელი ადამიანია. *კელჩარი* მარჯვე მოხერხებული ადამიანია. *მოჭარიხვება* მოხერხებაა. *კაცი* რაიმეს რომ მოახერხებს, *მოჭარიხვაო*, იტყვიან. *მოჭარიხვებული* მოხერხებულია. *აღმათი* ყოჩაღზე ითქმის. *კელ-გამამავალი* ის არის, ვისაც ხელის გამოღება, მარჯვე შრომა შეუძლია. ასეთი ადამიანი საქმეს *აბანებს*, ბევრს ასწრებს. იგი საქმის *გამხანებელია*. *დაბანება* დაგვიანებაა, *გახანება* კი დროის გახანგრძლივებაა. *საქმის გახანება* ბევრის მოსწრებაა. *გამიხანდა საქმეო*, სწრაფად გაკეთებაზე იტყვიან. *გახანება თქვენს საქმესაო*, – იციან. საქმის გაკეთებას ჩქარა რომ ცდილობენ, *ვეშურეო*, იტყვიან.

დაბანდება საქმის გაჭიანურებაა. *ბანდი* ისეთი ადამიანია, *საქმეს რომ ვერ აბანებს*, ვერ ასწრებს. „*აბანდებსო*“, – იტყვიან ამ დროს. *ბანდი*, *ბანდები*, პოლისემანტიკური ლექსემაა და ამავე დროს აღნიშნავს: 1. ძარღვებს; 2. წვრილად დაჭრილ საქალამნე თასმებს, ანუ *კობებს*, რომლითაც ქალამანს „*ამოასხამენ*“.

მოცადობა მონდომება, მცდელობაა. *მოცადი*, *მოწადინებული*, ვინც ცდილობს, მცდელი, მონდომებული ადამიანია. საამო და კარგი საქმის ჩამდენი *მამურია*. *ამო-გემო* წყნარი, დინჯი და ტკბილი ადამიანია. სახელოვან კაცს *ესტიბრიანი კაცი* ეწოდება. *სახელის ქნევა* სახელიანად გახდომა, სახელის მოხვეჭაა.

ყოჩაღი და დაუღალავის ეპითეტებია: *ტალ* – *კვესი*, *მგლის მუკლა*, *მუხლადი* // *მუკლმგელი*. *მუკლადი* მარდი და ცოცხალი, *სწრაფი კაცია*, *ნაღალური* გარჯით, შრომით შექმნილი დოვლათი, ბარაქაა. კარგი, პატიოსანი, კეთილსინდისიერი ადამიანი *ქსრისტეს თივისია*. კარგს საერთოდ *ყინწი* ეწოდება. *რა ყინწად უქნავ*, *ყინწად გაუკეთებავ*, – იტყვიან, კარგად რომ გააკეთებს რაიმეს კაცი. *წარზე*, *წარზედ* ნიშნავს კარგად, რიგიანად. რიგიანად გაკეთებული *წარზედ გაკეთებულია*. უფრო კარგზე, უკეთესზე იტყვიან: *მეტიაო*, *მეტად ჭარბიაო*. *სვილისფერაი* ვაჟკაცური ბუნების კაცის, საერთოდ ვაჟკაცის, ერთ-ერთი ეპითეტია, დამახა-

ხიათებელი ნიშან-თვისებაა. (მისი ანტონიმია *ქალისპირა* იხ. ზემოთ).

მანძილა ძლიერი და შეუდრეკელი კაცია. *მკარ-კვერიანი* კი გულადი და გაბედული ვაჟკაცის ეპითეტია.

სიყმის მოღლა // *სიყმის მოღალეა* შრომაში, გარჯაში დაბერებაა. *მოჯაბრე* - მეტოქე, ჯიბრში მდგომი ადამიანია. *მუავე* (← მოავე) კი ავის მსურველია. *უღბად* არის უიღბლოდ, ტყუილად. *უღბი* (რ.ს.-ჭყ.) აუკია. *უღბის მოთქომი* აუკის მოქმელია.

ნაჭირმაგარი ვინც ღირსეულად იღვაწა, დეწლმოსილია, ხოლო *ნაჭირმაგვეი* ნაშრომი, ნაღვაწი, ნაოფლარ-ნაამაგარია.

აღროფება აღელვება, გაბრაზება, აღშფოთება. *კაბენდვრებული* ძლიერი აღელვებული, აღმურმოდებული ადამიანია. *გამაცილებული* გაუშმაკებული ადამიანია. *მიწრეული* ქვეშქვეშა, ფლიდი და გაიძვერაა; *კუდიხრილა* ეშმაკი და ცელქი, გაიძვერა და ქვეშ-ქვეშა ადამიანია (კაუჭებიანი ორნამენტიცაა ქსოვისა). *კოჭუკულმართი* ცუდი, ეშმაკი და ბოროტი ადამიანია. *კირკინა* კი სუსტი და ბუნავი, უფარვისი და უმწუო კაცის ეპითეტია. *დაბუსუნებული* ნაწყენი, წყენით დაიუნჯებული, გაბურული ადამიანია. *გამხივარი* გაბერილი, გაბღენილია. *უუბარი* უთქმელია. *ურჯუკი* ბოროტი, დაუნდობელი, ჯიუტი, ურჩი ადამიანია. *ხიბაღკუდიანი* კი ეშმაკი, კუდიანი ადამიანის ეპითეტია. *უფერი* ბოროტი, ცუდი. *უტი* ჯიუტი, შეუპოვარი ადამიანია. *უსერდალო* უჯიშო, უჯილაგო, უფარვისი ადამიანია. *ცხვირგაჭერილი* ამპარტაფანი კაცია. *ბალინჯი* ცუდი, უფარვისი, ეშმაკი კაცია. *უსაჯი* გაურჯული, ზარმაცია; *ტანტრე* ზარმაცი, უსაქური კაცია. *უქნელი* ზარმაცი, არაფრის გამკეთებელი, განძრევა რომ ეზარება და ხელიდან არაფერი გამოსდის, ისეთი ადამიანია; *კაჩაფსლიანი* დანარი, ძალზე მშიშარა და გაუბედავი კაცია, ხოლო *უსამფრო* უსულგულო, უფარვისია, რო აღარაის თავი აქვის, აუკეთა კაც *ჯანჯალია* (ს. კუდო) იგი, ნაწილობრივ, უჭკუოც არის. *უღუმალაი* // *ქვემძრომელა* ქვეშქვეშა, მლიქვნელია. *მარღვიელი* ცუდი ენის პატრონი, გესლიანი, ენის მიმტან-მომტანი კაცია. *ლაშო რთხმევა* ბევრი კაპარაკია. *ლაშო ირთხამს-ო*, იტყვიან უსომოდ მოლაპარაკე, ყბედ ადამიანზე. *ეშმი ში* სულელს ნიშნავს, ხოლო *გაკრულა* ჭკუათხელი, ჭკუნაკლები ადამიანია. უჭკოდ მთარულ ძროხისადაც ვიცით უც სახელადა, *გაკრულაი* (ს. კაბაურთა).

* თიკუნცია.

ტაშვანდურა მხიარული და დროს ტარების მოყვარული, უდარდელი ადამიანია; ხოლო ტაშკუილა არასერიოზული, ცერცეტი, ატაცებული და თავქარიანია. უჭკუოზე ან გაგიჟებულზე იტყვიან, *დახვლთლილი // დაქვლთილი* (წინა ფ.შ.) // *დაქვლთულიაო* (უკანა ფ.შ.). კაცობა რომ ჭკუას დაკარგავს, იტყვიან: *წარზე // წარზედ არ არიო*, ე. ი. ჭკუაზე არ არის, კარგად არ არისო. *ენი // ინი* გაგება, აზრი, უნარია: „მაგის *ენი* აღარა მაქვ, აღარ მაქსონ“ (ს. ჯოშარა). (დაწვრილებით *იხ. წინ*). *უენიო // უინიო // ენი* (←ლენი) აზროვნებისუნარდაკარგული, გაუგებარი, მოუქნელ-მოუხერხებელი კაცია. *ნარდიშობა* თარეში, პარპაშია, გვხვდება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაშიც (8). *განარდიშება* გაპარპაშება, თავის გახვლაა, დაჩვევა, გახალისებაა ვიზდმე (თ. რაზიკ, „ივერია“, №129, 1900; 26). დასტურდება ქიზიურშიც და გავარჯიშებას, დაჩვევას, საქმის დასწავლას ნიშნავს. *ბამბარუზი* ფაფხური, ტრაბახი, ჯგინძია. *ბუმბარეზი* უტიფარი, თავაშვებულია; *ბუმბარეზობა* უტიფრობა, თავაშვებულობა:

„...აიკლეს მთელი კახეთი

ბუმბარეზობით დადიან“ (ვაჟა-ფშაველა, „ბახტრიონი“).

აბუეტი // აბოეტი გაუგებარი, მიუხვდარი, ყუყუჩია. *უბაშარო* უშარიფათო, უუნარო ადამიანია. *არჯალა* უქნარა, საწყალი, მაგრამ ამასთან ავი ბუნების გულბოროტი ადამიანია (20). *ბაითალმანი* ოხერ-ტიალი, უპატრონოა (საწყევარი სიტყვაა). *ბუანდე* შტერი, გონებაშეზღუდული და ლენი ადამიანის ეპითეტი. *მწერელჩვილი* (←მწერელთშვილი) უჭკუო, სულელი, საწყალია, „*მწერელთტყვესაც* იტყვიან“ (ს. ჯოშარა). *აკარაკი* ჭკუათხელი, ცერცეტი და აჯამია. *ცალაკანა* ჭკუნაკლები და ბუნავი ადამიანია. არასერიოზულად რომ იქცევა, არასერიოზულ ადამიანზე იტყვიან, *წარა-უგონთაობსო*. ხშირად, უშნოდ და უაზროდ, „*წარა-უგონთ* რო იცინის, ეტყვიან: რა *სიცილის ქადა გავისქაო, რას ითრიკებო*“ (ს. თხილიანა). *ჯამერუვი* გამოყრუებული და უცოდინარი ადამიანია. *გაბენტრებული* გამობეცებულს ნიშნავს, *ბენტერი*, ლენი, შტერია, მისი სინონიმია *ბუანდე*. *დარდაკი* თავცარიელი, ყუყუჩი, სულელია. გამოჩერჩეტებას *გაუგონთება* ეწოდება. *თავწყალი* თავგზა, უნარია. კაცს რომ რაიმეს გაკეთება აღარ შეუძლია, იტყვის: *თავწყალი // თავგზა აღარა მაქვსო*. თავგზის აბნევაზე იტყვიან, *გადაუგონთდაო*. *ბრუტ-დასეული* / *დარეტინებული*, ბრუდახეულია. კაცს რომ თავბრუ

დაეხვევა, *თაე-გონ ამკდაო*, იტყვის. *დაბორიანებული // დაბუნ-
დუბული // ნასასმლარი* ნამთურაღევი, გამობრუებული, გონიდან
გამოსული კაცი. *გონთგადაგდება // გონთით გადავარდნა* ჭკუი-
დან გადაცდუნა, შეშლა, გონიერების დაკარგვა. *მოგონება* გრძობაზე,
გონზე მოსვლა. *დაკვლთვა // დახელთვა* გაგიჟება. *დაკვლთილი
// დახელთილი* გაგიჟებულია. *უაზრო და ჩერჩეტი* ადამიანი
*უგონთური // გაუგონთებული // უგონთყოფი // ტეტეტი //
რეტიანია*. *გადაჯამკრება* (← გადაჯამყრება), გადაყრება, გონებისა
და მუხსიერების დაკარგვა; *გადაჯამყრ(ე)ებული // გადაჯამკ-
რებული* გადაყრებულ-გადაბრუებული ადამიანის ვითეტი. *გადა-
ოგნება // გადაოგნება* დაჩლუნგება (იარაღისა) ან გონებისა
და მუხსიერებისა. კაცი, რომელიც დაღლილობის ან სიბერის გამო
მუხსიერების უნარს კარგავს, *გადაო(რ)გნებულია* (ივრისხ. ფშ).
ადამიანი, „სუყველა რო გულით დეუჯერება“ და გულუბრყვილოა,
ბებეშტარია. გულუბრყვილო, მიაშიტი და გამოუცდელი კაცის
ვითეტი აგრეთვე *ბილანი* (შდრ.: 20). მნიშვნელობით მასთან
ახლოს მდგომია *უბირი*, რომელიც გამოუცდელს, უეცს, უცოდინარს,
ბრიყვს აღნიშნავს და აგრეთვე ღარიბის, უბადრუკის მნიშვნელობაც
აქვს. აღნიშნული ლექსებში აგრეთვე ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებით
მემკვიდრეობაში დასტურდება. *უბირი* გონჯის მნიშვნელობითაც
გვხვდება. კაცს რომ არაფერი ესმის, ვერაფერს გააგებინებენ და არც
არაფერი იცის, *უცოდარი, ბენტერი* ეწოდება. *უცოდარი* გამოჩერ-
ჩეტებული, უგონო და ბენავი კაცის ვითეტი. შეუგნებული და
გაუგებარი კაცი *უტაბაა*. შეუგნებულ ადამიანს როცა ვერაფერს
შეაგონებენ, იტყვიან: *ხითი ქვაზე მაგან არაფერი იცისო*. ანდაზაა:
„როცა არ უნდა მინდისაო, ყურებში ძნელად მისდისაო“, ან: „დათვს
თაეშია სცემდიან და – „რაის რახარუხ მოდისო?“ *ხოკი** (გადატ.)
ბრიყვი კაცი. *წუნტი // წუტი*** ცუდი, უხეირო, წუნკალი, საძაგელი,
ვერაგი ადამიანი; *სიწუნტე // სიწუტე* სივერაგე, სისაძაგლეა.
აწუნტება არვე-დარევა, ამყრალგება. კაცი რომ ვინმეს უეშმაკებს,
აზნიაო, იტყვიან: „*ხიბაღკუდიანიაო*, ვიტყვიო, კაცი რო ვილაღას
აზნევს“ (ს. ვოშარა). „ნათელო, აქ არა *მაზნიაო!*“ (ს. თხილიანი).
უპირკარო სიტყვის გამტეხია. *მცდენელი* მანეუ წამხდენი, გამფუ-

* ვირი, სახედარია.
** ცხენზეც იტყვიან.

ტებელია. *კულა* ჯირკვა, ჩადგმული, ძლიერი და ამტანი ადამიანია.

გატრიზავება არაფრად ჩავდებია. *გატრუწვილი*, *გამტრუწვილი* ტრუწებ და ცხვირაბზუებუელი, გაბურტულია. *გაუკმიახება* უკადროსობა, უბრალოსგანა ცხვირის აბზუებაა. *გაუკლოვება* გაუბედურება, გაუჭკოვება, გაცეკრებება. *ულმად ვაველა* - უბარაქოდ ჩაველაა რაიმესი. *გაქშერება* გამეტებაა, *გაქშერებული* გამეტებულია.

აღალ-მართლობის დასამტკიცებლად *სიმართლის* ნაცვლად *სიაღნე* იხმარება. *სიაღნე* აღალმართლობა, გულწრფელობა, სიმართლეა: „მე მაგასთან აღალ-მართალ ვარ, ისე მიშველოს ჩემ *სიაღნემ*ო, მე მაგასთან აღალ-მართალ ვიყო. ვინ რას დაიჯერებს, მაგით არი ნათქოში, რო: „აღალ-გულა დაკარგულაო“. სხვები ჩემზე უარესის გამკეთებია, მაგრამაო, აბა, ნათქოშიაო: „ძაღლს *ართაობა* დევრქვა, *ართას* უძახდიანო. წყევაც არი: ჩემ *სიაღნემა* და ლაღმა იაკსარმა გაუთაოს სუყველაო“ (ს. გოგოლაურთა).

მიდევ-მოდევგაია კაცვი, ხან ერთს რომ მიემხრობა და ხან მეორეს. შჭვეულზე იტყვიან, *შაკვეთილი პყავისო*. ვისაც შეჭვიია - *შევეკეთაო*. *მოყენებული* გადმოხირებული, მომხრობილია.

ვინმეს ან რაიმეს პატრონობაზე *ყურის გდება* იციან, *კვლის დადებასაც* იტყვიან: „*კელ არ დასდვა ექიმმაო*“, *კვლის დაწობა* რაიმეზე (ნიეთზე) ხელის დადება, შეხებაა. *კელ არ დააწოო*, - უკრძალავენ ბავშვს შეხებას. *დაუზაკველი* წრფელი, მართალი პიროვნებაა. *გამტრუკვა // მტრუკვა // მტრუკვა* გაბუსხვა, განაწყენება, გაბურტვაა. *ჩვინჩვირდაკიდებული* (გადატ.) *გაბურტული*, დაღონებული ადამიანის ეპითეტია (*ჩვინჩვირი* სახედრისა და ჯორის ტრუჩია). გაბურტვაზე იტყვიან, *იმტრუკებაო*, *გაბურტაო* (*ბუვდებაო*), *გაუწყრაო*. ვინც ადვილად იბურტება, ის *მწყრომელაა*. ანდაზაა: „შაუჭამეთ *მწყრომელასაო*, შაუნახეთ მძინარასაო“. ბავშვები ასე აბრაზებენ ბურტიას: „*მწყრომელაო*, *მწყრომელაო*, ღორებ ჩამამილადაო“. *აზვავება*, გაბრაზება, გაგულიხებაა. *შუბლკოპიანი* (გადატ.) მრისხანე და ბრაზიანი კაცის ეპითეტია (უფრო ბუნების მოვლენებზე, სტიქიაზე იტყვიან). *ზეთი* მრისხანე, შემაშინებელი და შემამრწუნებელია. *შეუზავთავად* - შეუშინებლად, თავზარდაუცვმლად ყოფნაა.

დოხტირობა // დოდტირობა სიდუხჭირე, გაჭირვება, შეწუხება-წვალებაა. *ადოხტირობო*, იტყვიან, კაცი რომ ვინმეს აწვალებს და

აწუხებს. *იოხსნული*, *გატლეკილი* უქონელი, ღარიბი, დატაკია. *აინოინი* დარდი, წუხილი, ფიქრია (20, 36). *საჯავრო* სანადვლო, საწუხარი რამეა, ხოლო *საჯავი* სასირცხვილო, სააუგო. *ურვილი* შეწუხებული, მოწყენილი, დაღონებული კაცია, სახე რომ ჩამოსტირის. *სიცოცხლეგაარმებული* სიცოცხლეგამწარებული, ტანჯულია. *სიცოცხლით სიკვდილიანი* სიცოცხლეშივე მკვდარია (დასტურდება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაშიც). *ქოლეკილი* დიდი უბედურებით დაჩაგრულია. *ბედნავსი* ცუდი ბედის, ბედდაწყვეტილი, მარცხიანი ბედის ადამიანია. *მოდუმებული* ბეჩაეი, გაუბედავი კაცია. უმწეო კაცი, რაიმეს გაკეთების შნო რომ არა აქვს, *საჭკვლებია*. ასეთ კაცს დააყვედრიან ხოლმე: როდემდე უნდა *გაკვკლო* და *გაწეწრო!* „*საჭკვლებიაო*, იმ ბატკნისად იციან, რო ვერა-ე სწოვს და ძალის-ძალათ აწუებენ“ (ს. კულო). *ჩაჩანავი* უმწეო, ძაბუნია. *ჩორჩოტი* წვალება, ჩალიჩია. კაცი რომ წვალობს, იტყვის, *ვჩორჩოტობო*.

მალალი // *შიშიბელა* მფრთხალი, შშიშარაა. „*დაგდებულს* სუ ბჭავ კაცზე ვიტყვით“ (ს. აკადი). უპატრონოდ და უყურადღებოდ მიტოვებული *ბეჩავ-საბრალო* // *ძაღლუნებურია*. *ჯამკარაეული* ბინადრობამოშლილი, მყუდროებადარღვეული ადამიანია; ცუდ გზას რომ დაადგება ადამიანი, იმაზეც იტყვიან. *მომჯამკრებელი* ყურის მიმგდები, მხარში ამომდგომია. *მიჯამკრაო*, იტყვის ადამიანი, როცა მას ვინმე ამოუდგება მხარში და დახმარებას აღმოუჩენს (*ჯამკრობა*). *ჯამკარი* მყუდროება, სიმშვიდე, გზაკვალია. მყუდროების დაკარგვა კი *ჯამკარის არევაა*. მისი იურისხეური ფშაური სინონიმია *უკ(ე)ლო*, რაც გზააბნეულ, უგზო-უკელოდ მავალ კაცზე ითქმის, რომელსაც არაფერი გამოუდის. უმნო, უუნარო და უბედო, უქორწინებულ და უმეოდ გარდაცვალებულ კაცზეც იტყვიან. *გარესამხრობა* გარეთ უსახლკაროდ ცხოვრებაა, ძროხაში, ლაშქრობისას ან მგზავრობისას (შდრ.: 13; 26). *აფრასებული* კაცია, თავად რომ ტყუის და სხვას ადანაშაულებს. უქნელი ზარმაცი, არაფრის გამკეთებული ადამიანია.

კვანტიანი ჩამომავლობით უჯიშო, ბეჩაეი, დასწეულებული გვარის მემკვიდრეობაა. სუსტი, დაუძღურებული ნაზი და უღონო ადამიანი *უსულჯანოა*. გლახაკი და საცოდავი ადამიანი *დაკამლული*, *ბეჩავ ჭკვისია*. მოუხერხებელი ადამიანი *უხერხო* // *დაკამლული* // *მწერელთშეილია*. ნაუა საკუთარი ინიციატივის არმქონე, უინიციატივო, ინდიფერენტული ადამიანია.

მოშამშნული თავისი თავისთვის უხვირო ადამიანია, რომელსაც ქონება აქვს და ვერ იყენებს, ჩაცმა-დახურვის შნო არა აქვს, ვერც ჭამს და ვერც სვამს შნოზე (21, 365). მთიულურ-გუდამაყრულში უსუფთაო, დაუგველი სახლია. *ქოშიმანი* ყოყმანი, მოუსვენრობაა. კაცი რომ ვერ ისვენებს და ყოყმანობს, *ქოშიმანშიაო*, იტყვიან. *ძალდამდნარი* ძალაგამოღებული, ხოლო *თართი* უღონო ადამიანი *გამორჩეული* საზოგადოებისაგან გარიყული, უარყოფითი თვისებების მქონე, ნაძირალა ადამიანია. დასტურდება ამ სიტყვის დამატებითი მნიშვნელობაც. იგი მკედრის, მიცვალებულის აღსანიშნავადაც გამოიყენება და ტოლებს მოცილებულს, დაღუპულს ნიშნავს: „ძმარო, უდროოდ *გამორჩეული*“ (ს. გომეწარი).

გაბლანტვა მოდუნებაა, ხოლო *გაბლანტული* // *გაბლანტებული* მოდუნებულია: „ხატო-ერბო *გაბლანტავს* კაცსა“. *გატლუებული* სიმსუქნისაგან მოდუნებულია. *მიღუშვილი* სიცხისაგან გარგნებული, მოთენთილ-მიძინებულია. *უჩოქნებსო*, იტყვიან, კაცი რომ ყვინთავს. *მძინარმშუშარა* ძილფხიზლობაში მყოფი, მთველმარე, ნახევრად მძინარეა. მიუდგომელ, მოუქნელ კაცზე, რომელიც ძნელად ამყარებს კონტაქტს ადამიანთან, იტყვიან: *არაფრის ღვედ არ ეხვეაო*. ასეთი ქალი *ბეჭალია*. ზოზინა კაცზე იტყვიან: *ბაძუძუნობს, დოღინობსო*. ასეთი კაცი *ბაძუძუნა, დოღინაა* (შდრ. მთიულ.: *ბაძუძაობა* - ზოზინი; *ბაძუძაობს* - ზოზინობს. (9, 185). ასეთი კაცი საქმეს სწრაფად ვერ აკეთებს, *ბანდია, ვერ ახანებს*. *ყოვეთ ამღლევა* განუსაზღვრელი დროის მიმანიშნებელია, კითხვით საქმის ძალზე გაჭიანურება-დაგვიანებისა: - როდის გააკეთებთ და: *ყოვეთ ამღლევაბაო*, - ე. ი. კაცი რომ განუსაზღვრელი დროით გადადებს საქმის დაწყებას ან მის კეთებას აჭიანურებს, იმაზე იტყვიან. *ბუჯახირა* ზანტი, მოუსხერხებელი ადამიანის ეპითეტია. (8, 64). *ბაშტიანი* მუცელგაბერილი, ღიმიანი ადამიანია.

გულჩვილი კაცი *საწყალ გულისია*. *გულჩავარდნილი* გულჩათხრობილი, დაღონებულია (შდრ. ზემოთ: *ურვილი*). დარდიან კაცზე იტყვიან, *გულზე ცეცხლ გადაახდისო*. გულის მოფონება, გულის გადაყოლება, მოჯერება, *გულის მოფოხებაა*: „წაწლები მყვანდის, *ვიფოხებდით* გულსა“ (ს. შუაფხო). *საღონისი* ის არის, რაც კაცისათვის აუცილებლად საჭიროა, რაც მას ესაჭიროება:

„იმით მიყვარს ცაბაურთა, ქალებ დადის, საცა უნდა,

საწყალ კაცის *საღონისი* სულ თანა აქვს, რაც-რა უნდა *დარდის მოფონება* დარდის შემსუბუქებაა. *ცალგულა* და *ცალაკანი* ის კაცია, თხოვნაზე უარით რომ არავის ისტუმრებს და მთხოვნელს არაფერს დაუჭერს. *დამჯეროზი*, ვაჟა-ფშაველას მიხედვით, მორჩილი, უფროსების ბრძანების ამსრულებელია (7, 116). *გულით უღონო* მოწინებული კაცია. ასეთი ადამიანი „ვერც რას დაძნობს (ვერ შეკადრებს) ვერაიისა“ (ს. ქალილო). *მოჭირვებული* ის არის, ვინც მოითმინა. *ნაწენვეია* ის, ვინც იწვნია გასაჭირი. საცოდავ კაცზე იტყვიან, *ცოდვის კითხვაია*: „თორმეტ საათზე რაით ჩახვალ დუშეთში, შე *ცოდვის კითხვა*?“ (ს. შუაფხო). *სახულიეროდ* არის სამადლოდ, სულის საცხოვებლად. *სიფრთხე* სიფრთხილე, მფრთხალობაა, ხოლო *მფრთხალი* ფრთხილი ადამიანია (ან პირუტყვია), შემცბარ-შეშინებულზეც იტყვიან. მისი სინონიმია *შიშბელა* (მხოლოდ ადამიანზე იტყვიან).

გულისკმა შეხსიერება, მახსოვრობაა. თუ კაცს მახსოვრობა დაღატობს, *გულისკმა აღარ მაქვსო*, იტყვის, როცა რაიმე დაავიწყდება კაცს, ფიქრი, საგონებელი წაიღებს, *გულისეურ გამეკაფრაო*, იტყვის: „*გულისეურ* რაიმე *გამეკაფრეიყო*, სუ გამკარგეიყო ცხვარძროხები“ (ს. შუქო). *გულიგულში თქმა* გაფიქრებაა თავისთვის.

გულისწასვლაზე იტყვიან, *გულ დაუსუსტაო*. *წკერნება* გულის შექანებაა: „*გულმ მიწკერნაო*, იტყვიან შეშინების დროს.

გლა, *გაგლა* თუშურსა და ფშაურში გათელვა, გარეგვა, გათქერვა, ჩუქვა, ხეთქებაა; ამავე მნიშვნელობით დასტურდება ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაშიც. *გაგლილი* გათელილი, დაღეწილი, დამსხვრეული, დანაყილი, გარეგვიღ-დანჩქილია (შდრ.: 8, 68). მოხეურსა და ქართლურში დანაყვა, დაკვხვაა (21). *დაგლა* (მთ., მოხ., ხეცს.) დაქვევა, დანარცხებაა. *გლა გულისა*, *გულის გაგლა* ფშაურში დარდისაგან გულის შეწუხება, გულის გათელვაა. *დარდმა გამიგალა გულიო*, იტყვის შეწუხებული ადამიანი (*გლა* აქეთ-იქით ხეთქება, სიარულიცაა, ის. ქვემოთ).

სულგასუნთქელი სუნთქვა-შეკრული, სულგანაბულია. *სულტყავის* განაბვა სუნთქვისა და მოძრაობის შეწყვეტაა. *სულგაწვეტილი* სუნთქვაშეკრულია. *სუნგალის გაწვეტა* სულის განაბვა, სუნთქვის შეკერაა (20, 88). ამავე მნიშვნელობით დასტურდება *სუნგალის განაბვა*: „იმედამ დიდხანს *სუნგალი* განაბა“ (1, 368, 2).

ხელთაქცევა // ხელისქცევა სუნთქეა. *შვრინვა* დრმა-დრმა-
ნელი სუნთქეა, ფშვინვა. *შქუნვა* ქქუნა დარდისაგან შეწუხებულისა.
ამოშქუნვა ამოქქუნა, ამოოხვრაა, დამწუხვებულისა. *შქენა*
გაბრაზებით, მუქარით ქქენაა. *ქშუვილი*, *აქშუვილება* ხელის
ბურვის დროს გამოცემული ხმაურია. *შქრინვა* ჩქარ-ჩქარა სუნთქეა,
ქოშინი, ქშინვაა დაღლილისა. *შქრინვით მიდიოდო*, ამბობენ
სწრაფად, ქოშინით მოსიარულეზე. *აქშრინებული* აქშინებულია,
ხოლო *აფოთრქლებული* დაღლილ-აქოშინებულია. კაცი რომ ძალიან
ხშირ-ხშირად სუნთქავს, სუნთქვას ძლივს იბრუნებს, იტყვიან:
ლოშქრავსო. დმუთუნი დმუილია.

დათქარუნობს // დათქრიალებს // დათახთახებსო, იმაზე
იყვიან, ვინც სწრაფად და ჩქარა დადის. *ამლათიანი* ფიცხი, ჩქარი,
დაფეთებულია. *ამლათი*, *ამლათზე*, *ამლათად* ნიშნავს უცბად,
სწრაფად, მყისვე. ვაჟა-ფშაველასთან წამის მნიშვნელობითაც
დასტურდება: „შვიდთავ მარჯვენა ააჭრა ერთის *ამლათის ხანზედა*“
(8, 38). „*ამლათზე* მივიდა და *ამლათზე* მოვიდაო“, – იტყვიან
კაცზე, რომელიც უცბად, სწრაფად მივა და მოვა. მოხეურსა და
მთიულურში *ამლათიანი* ფიცხი, ჩქარია, *ცხენი ან კაცი* (22, 280).
ნელადმოხული ახალმოხული, დაგვიანებულია. ასეთ ადამიანზე
იტყვიან: *ნელადლა მოიდაო. ნელად* არის გვიან, დიდი ხნის
შემდეგ. *ტლიკინი* გადაბოტებით, დიდი ნაბიჯით სიარულია. *ფრატუნი*
სწრაფად, მაგრამ ფეხარევით სიარულია. *ნუ გაფრატუნდიო*, ეტყვიან
კაცს, რომელიც სწრაფად, მაგრამ ფეხარევით გავა. მაღალი კაცი
რომ მიდის, *იხლართებაო*, იტყვიან. დაბალი კაცის სვლაზე კი
ამბობენ, *დაკუსკუსებსო. ხრაწუკობსო*, იტყვიან კაცზე, უშნოდ
რომ მიდგება-მოდგება. *ფაჭფაჭი* უხეირო სიარულია. *ცლინკი* კოჭლი
ადამიანია. *კელობა* ოდნავ კოჭლობაა, ხოლო *თარყაუშობა*
მეტისმეტად, ძალიან კოჭლობაა. *დაცლინკავს, დაცლინკავდა*,
მითარყაუშობს // დათარყაუშობსო, იტყვიან, როცა ადამიანი
სიარულისას მეტისმეტად კოჭლობს. „*ზღაყუნტობსო*, ვიტყვით
კაც რო უგონთ გადად-გადმოდის“ (ს. მუქო). ოდნავ კოჭლობით
მოსიარულეზე კი იტყვიან, *კელობს // მიკელობსო*. „საქონელზეც
ამას ვიტყვით“ (ს. ქალილო). *ჩახუნა* კოჭლი ადამიანის ვითეტი.
დანოყვა ფეხმტკივანის სიარულია. ასეთ ადამიანზე იტყვიან,
დანოყავსო.

გაუკვალავ თოვლზე რომ გაივლის კაცი, იტყვიან, **თოვლს მაილადავდარ. თოვლი მოვლელყო**, იტყვის ამ დროს კაცი. **გაჭლექვა** კი კვალდაჩნევით გავლაა. **ჭლიკი** (დაცინე) ფეხია, აღნუსხული აქვს ვაჟა-ფშაველასაც (8, 332). **განაჭლექი** ნაფეხურია; ის არის, სადაც ახლახან გაიარეს და კვალი, ნაფეხური, დატოვეს. **ნავალი** ადგილია, სადაც ადრე გაუვლიათ: „**ნავალ** მაუკვლიყო და არ იყო იქ განაჭლექიო“ (ს. თხილიანა). „**მაღალ** კაც რომ მიდმოდის, მაღალ კან რო აქვის, **დაიჭლიკებარ**, იტყვიან“ (ს. ჯოშარა). ვინც ბევრს დადის, მიუსვლელი ადგილი რომ არ რჩება და ყველგან კვალს, ნაფეხურს ტოვებს, ის **ჭილიკია**. **ჭლიკაზე შამდგარი** // **ფხად კარგად მდგარი**, მოკობტავებულია. ამავე მნიშვნელობით გვხვდება ვაჟა-ფშაველასთან (8). **გაკობტავებულ-გამოპრანჭული** აგრეთვე **პეწენიკი** // **გაპეწენიკებულია**.

გლინვა // **გაგლინვა**, **მიგლინვა** ნელა, შეუმჩნეველად წასვლა, გაცოცქება. კაცი რომ მიპარვით, ჩუმად და ნელა დადის, **მიგლინავსო**, იტყვიან. (შდრ. საბა: **გლინვა** - გველივით გაცორება). **მიგლინავსო**, საერთოდ იტყვიან ჭიაზე ან მწერზე. საქონელზეც იტყვიან, ტყიან ადგილში რომ თვალს მოკრავენ, **გაგლინდარ. გამელუნება** ნაბვით, ქურდულად გაპარვია; **გახვეწა** // **გახვეწება** კი გაცლა, გასხლტომა, გაქცევაა. **გაიხვეწარ**, იტყვიან, როცა კაცი გაიქცევა. **თვალის მოცება** თვალის მოკერაა: „სადამ გადაეფარა, **თვალიმ ძლიე მოვცხე**“ (ს. ჩარგალი). **გადამლიავდარ**, იტყვიან, როცა კაცი ღობეს ან რაიმეს გადაეულება თავს.

გადამლიავება მითულურში რაიმეს გაფლანგვა ან დაკარგვაა (8). უცბად თვალს რომ მიეფარება, **მლიავებაა**: მელია **ამლიავებს** კუდსა (15). **მლივი**, საბას მიხედვით, გაღუულს ნიშნავს (16). **ნატარი** სადმე ნავალი ან ნამყოფი კაცია. **დაწყეშება** ის არის, კაცი რომ კაცს აეკიდება, ან გამოუდგება. **ამოტოლება** გვერდზე ამოდგომაა. **ამოტვერომა** უეცრად, მოულოდნელად გამოჩენა, თავზე დატყდომაა. **ამოქაქანება** მცირე ხნით შესვენებაა. **დაწირვა**, **გაწირვა** მიტოვება, დატოვებაა (ოჯახის, ცოლის, მეგობრების და ა. შ.). **გადაფრენა** გადახტომაა, **გადარევა** - უცბად გადავარდნა. **დათხევა** პირღებინებაა. **თხევა**, **დათხევა**, **მითხევა**, **გადათხევა** დამალვას, გაუჩინარებას, დაკარგვასაც ნიშნავს. კაცი (ან საქონელი) რომ დაიკარგება, **გადაითხიაო**, იტყვიან. **დაითხიე**, ე. ი. წაეთრიე

აქედან, იტყვიან გაბრაზებით. *დაჯაფრვა* დაღუპვა, გადაკარგვა, ადამიანსაც ეტყვიან გაბრაზებით: *დაიკაფრე*, ე. ი. დაიკარგე, დაიღუპე, გადაშენდიო. საიდანმე გამოგდებაზე იტყვიან, *გამოდაღლესო*. *აწუხება* ამოძუებაა კუდისა. *მაძისხმუზაო*, იტყვიან, ადამიანი რომ ძალიან სწრაფად მოსწყდება ადგილს და გაქანდება. *მოგანძეა // დაგანძეა* გადაკარგვა, გაუჩინარებაა. ადამიანის გადაკარგვა - გაუჩინარებაზე იციან, *მაიგანძა, დაიგანძაო*. *გაჭერება // გახერება* უძრავად დგომა, გაშეშებაა (იტყვიან ადამიანზე და საქონელზეც). *გაჭერებული* გაშეშებულია. *გაჭინკვლა* გზაში უშნოდ, მოუხერხებლად ჩადგომა, განხირვია. *გახიდვა* გარდი-გარდმოდ დგომაა, გაჯიუტებაზეც იტყვიან. *აქდენა* ასვლა, აყვანაა. *გაჭდომბ* რაიმეზე გასვლაა (ბოგირზე, ფიცარზე...). *გაჭდენა* გაყვანაა, ხოლო *გახედნება* - გახედვა, ცქერა (ნუ მიხედნებ! - ნუ მიცქერი!). *ახერის*, იტყვიან, როცა მოუბრისაკენ მიემართება პირი; *ჩასერის*, ამბობენ მაშინ, როცა პირი მოუბრის საწინააღმდეგო მხარეს მიდის. *გლა ჩექქვა*, აქეთ-იქით ხეთქებაა. *მოწვერება* შეხვედრა, თავს წადგომაა. კაცი რომ ბევრს მოძრაობს აქეთ-იქით, ეტყვიან, *ნუ ეგლებიო; რაად ეგლები ხეჭვათაო?! ბწკლევა // შეკმაკება* ფორთხვით, ხელ-ფეხის დახმარებით, გაჭირვებით აღმასვლაა. *ბლოტება* ფოფხვაა, *აბლატება* - აფორთხება. *მოფოცხვა // დაცოცხვა // მოძუძევა // მოფხუჭვა // მოწყდომბ* მოკურცხლევაა. *აყაყული* (←აყაყული) უშნოდ ამართული, უღამაზოდ აყუდებულია. *ყაყვა* ტანის, სხეულის უღამაზოდ მაღლა აწევა, აზიდვაა, მუწუკის ამოზიდვაზეც იტყვიან (იხ. ავადმყოფობის ლექსიკა). ქვემოდან მოშავალი კაცი რომ გამოჩნდება, *ამაიყაყვა // ამაიყვაყო*, ამბობენ. *წარჩენა* კლდეზე გადადგომა, გამოჩენაა. *ზენაით ჩამოჩნდაო*, იტყვიან ზემოდან ვინმეს გამოჩენაზე. *ჩააზუგვა* დახრით ჩამალვაა; *ჩაფარება* ჩამალვა, გაუჩინარებაა. *მიმოლანდვა* სიბნელეში გაუჩინარებაა. *ქარის ამოღება* (გადატ.) შესვენებაა მცირე ხნით. *ქარი ამოიღეო*, იტყვიან ამ დროს. *ყელვა* გზის გადაჭრა, წინ დახვედრაა. *ყელუჭნება, ყელუჭნაობა* შორიდან, საფარიდან დრო-დადრო თავ-კისრის გამოყოფით, წამოგრძელებით, ინტერესით თვალთვალი. *მიყელუჭნებსო, იტყვიან ამ დროს*. *კირკვალა* ურთმანეთის ახირებაა. *კირკალი* ახირებული კაცია ზუერა, თვალთვალია.

მინაბრება // მიქადლება // მირქმევა მიყრდნობაა. *ზაყევა*

რხევაა სიარულისას. *ჩაფეკვა // ჩაფეხვა // ჩაზაყება* ის კაცს რომ ორმოში ფეხი ჩაუყარდება და გადაიხრება. *ჩაიფეკვაო / ჩეზაყაო*, იტყვიან ამ დროს. ამ მნიშვნელობით *ჩაფეხვა* კახურშიც დასტურდება (21). *ჩაფეხვა* ხმელი ხის ტოტის ლეწა-მტკრევით ჩამოყარდნა - დაცემაცაა. *სკიაობა* სკუპით სვლაა. *სკაპ-სკუპი* ხტომა, ხტუნვა - ხტუნვაა. *ბრაცუნობა* ხტუნაობაა. *ცინკილაობსო*, იტყვიან კაცზე ცუდად, ზედმეტი ხტუნვა-ხტუნვით რომ ცეკვაუს. *ლღევა* რხევა, ბარბაცი ან ტოკვაა რაიმეზე დაყრდნობისას. *ამოჭერა* წაქცევისას ფეხების მადლა აშვერაა. *წამოყუნჭულავება* წამოყი-რავება, წამოკორთილებაა. გაშხლართული კაცი *გაძაბულია*. *დაყუნ-თული // დაყუნთებული* ჩაცუცქული ადამიანია; წამომჯდარი, დასკუპებული ძაღლი, ტურა ან ბაყაყი და მისთ. *დაკუსება* ჩაკუსვა, ჩამოჯდომაა. *დაკუსებული* ჩაკუსულ - ჩამომჯდარი ადამიანია; *წამოკუსებული* წამომჯდარია. *ახესება* დასუსტებულის ფეხზე წამოდგომა, მომაგრებაა. *ბოწიწკობა* ფეხების მაგრად დადგომა (შდრ. თ. რაზიკ, „ივერია“, №128, 1900; ი. ჭყონ): „აპარეკა და იობა წამოსულიყვენ თიობა, აპარეკ თივას მიეგდო, იობა ჩამაქიოდა, უბოწიწკებდა ვაჟაკი - ვერაფერ გაუდიოდა“ (ს. გომბორი). *ცუცუნი* ცუნცულია.

პოწოლიკება, წამოპოწოლიკება უსაქმოდ, გულარხეინად და მოხერხებულად ჯდომა, წამოჯდომაა. *ტრუჭვა* მარტოდ-მარტოდგომა, ყოფნაა. *აღა-ბაღა* ცუდი, უვარგისი, უთავბოლოდ მოარული და დავიდარობის მოყვარული ადამიანია. ადამიანს, რომელსაც კარდაკარ სიარული უყვარს, *მეზობლიაა*. მასზე იტყვიან, *ურიგდებაო*. *კუზუნზურაია* ქალი, რომელიც აღმა-დაღმა სიარულში აღამებს და ერთი მეზობლიდან მეორეში გადადის (ს. მუქო). *დატუნტურობსო // ტუნტურობსო*, იტყვიან კაცზე, ბევრს რომ დახეტილობს. *ტუნ-ტური* ხეტიალი, წანწალია. *სოფელა* მოხეტიალე კაცია: *მოჭრიახე* - დაუდგრომელი (25). „უზო-უკველოდ მოსიარულე, მოხეტიალეა (20). ისეთ კაცზე, რომელიც ერთ ადგილს ვერა თმობს, *გაიბოტიტნა, ბოტიტნობს, არა ჩუნუნებსო*, იტყვიან. *გამაემცხვერაო*, იტყვიან კაცზე, რომელიც დიდხანს შემორჩება ერთ ადგილს და აღარ მიდის. ვიწრო ტანსაცმელი რომ აცვია კაცს, მაშინ იტყვიან; *შამომცხვე-რებულია*, ზედ *შამომცხვერებულ* რაიმე კი ეცვია, ზედ *შამაემ-ცხვერაო*“ (ს. თხილიანა). სულ შინ ვინც არის, *ნაცარში ფურ-*

კულაობსო, იტყვიან¹. მოშინარე ის ადამიანია, ვისაც შინ ყოფნა უყვარს, ვინც გარეთ ხშირად არ გადის. მოხეტიალე კაცზე იტყვიან, *მოარულია, დაკანკალებსო, დეელტებაო*. ვისაც გარე-გარე სიარული უყვარს, *გაწარამარაგებულია*. უსაგნოდ მოსიარულე კაცი *საქმისაგონ დაღეული // არე-არედ მავალია*. რას *დეელღევეა, რას დასალახანაობსო*, იტყვიან უსაქმოდ მოხეტიალეზე.

ტყუილად რომ ატარებენ კაცს, *ტყუილად ავლიაო*, იტყვიან. თუ ვინმეს მოათრევენ, ძალით მიიყვანენ, *ეგ რაისთვინდა მოთარეს აქო*, იტყვიან. თუ რაღაცა მოათრიეს – *ეგ რაღა დაგთრავთ, რას ითრევთო*. როდესაც კაცი მიდის და თან წასლვა არა სწადია, *წავალ-წავალაა. ყელს მიზიდნაო*, იტყვიან, ყელგამოწვეით ძალიან რომ ეხვეწებიან.

ფაცი-ფუცი, აქეთ-იქით გაუთავებლად სიარული *ფათი-ფუთია*. სახლში მრავალი ადამიანის, ბევრი ხალხის შესვლა-შექუჩებაზე იტყვიან, *მოხორხორდენო, დახორხორდენო, ქუჩობდენო. დაჯარება // ქუჩობა* შეკრება, ერთად თავმოყრაა ძალზე ბევრისა. ხალხის კრებული და შეკრების ადგილი *ფიხონია, საფიხ(ე)ნო*. ხალხის შეკრება და საუბრის განაღება *ფიხონის გაბმბაა*. ამ დროს იტყვიან, *ფიხონი გააბაო*. ხალხის შეყრაზე, შეჯგუფებაზე, იტყვიან, *ქურულან მოდიოდენო, ქურულან იყენენო*. რომ ქუჩდებიან, *ქურულაობენო*: „იქ რანიმა *ქურულაობდენ*“ (ს. თხილიანი), ე. ი. გროვდებოდნენო. *ქურულა* ხალხის ჯგუფია.

ყროლი ზოგადად ცუდია. *სიყროლე* სიზარმაცე, გაურჯელობა, სიცუდე, წამხდრობაა. *სასაციღნო, სიციღლიანი* აუცი, სასაცილოა. *დასიციღლი* დაცინვაა. *მოსაზმანაე* წინასწარ ნაგრძნობი, მოსალოდნელია (ზმანება). *ზმანება* მოღანდება მოჩვენებაა, ხოლო *ზმანვა* ზომეაა რაიმესი. *არჯალა // გულარჯალა* არის უქნარა, საწყალი, მაგრამ ავი ბუნებისა და გულბოროტი ადამიანი. *არხიმი* ავი, მოჩხუბარი კაცია. *გულანჯახი* გულკერპი, ბრაზიანია. *აბეზარი* ავგული, ბრაზიანია. *ტოტნაზია* უსაქმური, უქნარა, არაფრის გამკეთებელია, გასაკილი სიტყვაა. *მარღეველი* ყროლი, ყიამყრალი კაცია. *მახუხის მოდუღება* გუნების გაფუჭებაა. *მახუხი მოუდუღაო*, იტყვიან კაცზე, სხვას გუნება რომ გაუფუჭა.

გორნიგობა რაიმეს ატეხვა, დაჟინებაა. *გორნიგობსო*, იტყვიან

¹ ქთამხუც იტყვიან.

კაცზე, რომელსაც ატეხილი აქვს სადმე წასვლა და არ აგორნიგება აღელვება, შეგულიანებაა. აგორნიგესო, იტყვიან იმაზე, ვინც შეაგულიანეს. რაიმეს ახირებულად მნდომი კაცი *მუჭუჭია*: „ე კაცი არყის *მუჭუჭია*“ (ს. გოგოლაურთა). *მუჭუჭი* იგივე მუსუსია. გაჯიუტებაზე იტყვიან, *გაინიფა*, ან *ჭიაობსო*, *გაიხიდაო*. *გახიდეა* გაჯიუტებაა, გარდი-გარდმო დგომასაც ნიშნავს. ჯიუტი კაცი, რომელსაც არავისი არ ვყურება, *თავისწვერაია*. ჯიბრში ჩადგომასზე იტყვიან, *აჯჯობრდაო*, ხოლო კაცს რომ ვინმე უჯჯაურება, გადაკვიდება მას და აითვალწუნებს ან შეიძულებს, იტყვიან, *ააშურდა*, *აშურობსო*. *აშურება*, ათვალწუნება, შეძულებაა. *მეშურნე* არის ის, ვისაც სხვისი სიკეთე შურს. *სიმძულვარე* სიძულელია. *ყველჯივ* არის ყოველთვის, მუდამ. „უნჯი *ყველჯივ* საჭიროა“ (ს. ქალილო).

აღამიანი აღამიანს რომ ჩაგრავს, იტყვიან: *დაიხოლობტა* // *მასხარად დაიჭირაო*. ვინც დაჩაგრეს, იმაზე იტყვიან, *დაკეშვილი ჭყავთო*, *დაკეშვესო*, *დაიწვერა*, *დაიხოლობტესო*. დანიარული კაცი *დახამლული* // *დაკამლული*, *დაკეშვილი* // *ჩამოხვერილ კაცია*. *დაკეშვილს* დაბალ, სიგანეზე წასულ კაცზეც იტყვიან. *სიხნეშე* გულძვირობა, შურიანობაა. ერთი პირი მყორეს რომ არ დაინდობს, იტყვიან: *სჯაათობსო*. *გაფოთებული* რაიმეზე გაჯაერებული, გაბრაზებულია. დარდისა და გაჯაერებისაგან სახეაშლილ აღამიანზე იტყვიან, *აირიაო*, *სინისფერ დევედაო*. *გახუდუგებული* გააუებული და გაბოროტებული აღამიანია. *გაბორგოვებული* ძალიან გაბრაზებული აღამიანია. *გაფრანგდაო*, იტყვიან მასზე. მეტად რომ გაგულისდება კაცი, *გაცოფდაო*, ამბობენ. *ცეცხლ-ნავთის ყრა* (გადატ.) ძალიან გაბრაზება, განრისხებაა. ძალიან ავ კაცზე იტყვიან, *ცეცხლ-ნავთია*, *ღვთისპირის მკაწრავიაო*. *მომუშტავე* მოჩხუბარი კაცის უპითეტია. *დამცარავი* ამრევ-დამრევი, წამხდენია (შდრ.: 9). ცუდ კაცზე საერთოდ იტყვიან: *ეშმაკთ გაკრული* // *მანე* და *მაცილიაო*. *ჩინჩაოტი* საქმის გამოშვიდები კაცია, კაპიკსაც რომ არ შეარჩენს ვინმეს (20). *მაიჯენჯა* // *გული მაიკორკოტაო*, იტყვიან კაცზე, წადილს რომ შეისრულებს. ერთმანეთის ამყოლ-დამყოლებს *ტოლუმბაშებს* ეძახიან. *მიმდგრები* ერთმანეთის მხარდამჭერებია. ძალიან კარგ ურთიერთობაში ვინც არის, ისინი *მიმყოლ-მომყოლნი* არიან.

გაბერძალღებული არასერიოზული, თავქარიანი, გარყენილი, ყველაფერს რომ იკადრებს, ისეთი კაცია. *მაბრმაყრუებული* სხვისი

გამზიობრუებული, გამაბრიყვებული, სხვისი გაცურების მოყვარული ადამიანია. *შადგაო*, იტყვიან მოტყუებულზე, როცა პირდება და არ შეუხრულვებს, იტყვიან, *გაუმტყუუნდაო*. კაცი რომ მოიტყუილებს, იტყვიან: *უტყუუნაო*. კაცი რომ რაიმეს წაიღებს და აღარ მოიტანს, იტყვიან: *ნაწლეწი გაიჭირაო*. თავისთვის წაევისო, იტყვიან იმ ადამიანზე, რომელიც მხოლოდ საკუთარი თავისთვის, თავისი ოჯახისათვის ზრუნავს. ძუნწ კაცზე იტყვიან, *წუწკაო*, *ჩაკვებშიღ კაციო*, *თავისთინაიაო*. წაწარაქი ძალიან ძუნწი ადამიანია, კაცს რომელსაც არასდროს არაფერი ემეტება, *ქებაშაი ეწოდება*.

რაიმეს მითვისება-განადგურება *გახაციცებაა*. „სხვათ რო რას წაართმევ და გაიყოფენ, იტყვიან, რარიგა *გახაციცესო*“ (ს. უძი-ლაურთა). *ბაჯვა* მალვა-პარსვით გაუბარაქოებაა რაიმესი (25). *აშოშება* მოტყუებით რაიმეს მითვისება გამოძალვაა. *კანტალა*, *კრუწი* და *ქურდკანტალა* ქურდბაცაცა ადამიანია. სახლი რომ ვინმემ გატეხოს, პატრონი იტყვის: *სახლ გამიკრუწაო*. *ხრუწვა* // *კრუწვა* // *დახრუწვა* ქურდობა, პარვაა (თ. რაზიკ., ქართული ენის საუნჯის მასალად, „ივერია“, №157, 1900). *გახარხვლა* გაფცქვნა-გაძარცვაა. *გაქურდვილი* გაძარცვულია: „*გაქურდვილილა* არი ეკლესია“ (ს. ჯომარა). *ციცა* ეპითეტია ქურდი და ცბიერი კაცისა. *თავარიდებული* ფირალად გაეარდნილი დეზერტირია. *დაცქერენა* დასხლტომა, დაძვრენაა. *დაჭყვენვა*, *ჭყვენვა*, *გადაჭყვენვა* გულ-დასმით ძებნა ჩხრეკა, გადაქოთებაა. კაცი რომ გაფაციცებით რაიმეს ეძებს, *ეჭყვენებაო*, იტყვიან. *მოძებარი* მძებნელია ზოგადად. *დაკელვა* // *მოხელვა* მონახვა, პოვნაა ერთზე მეტისა. დასტურდება ფშაურში, თუშურსა და გუდამაყრულში. *დაკელვა* ქიზიყურში ბაღ-ვენახის მოვლა, დახელვაა; ცომის ან ლაფის ხელით მოხელაა (21, 201). *კაპარჭის მიერვა* გამორჩენა, გამოძალვით გამდიდრება, გასუქებაა. *კაპარჭს იკრავსო*, იტყვიან კაცზე, სხვისგან გამორჩენით, გამოძალვით რომ მდიდრდება (შდრ. საბა: *კაპარჭი* – ისართ ქარქაში). *კაპარჭი* ფუტკრის საშოვარია, ფეხებით რომ მოაქვს (თ. რაზიკ., ქართული ენის საუნჯის მასალად, „ივერია“, №132, 1900). ვინმეს მუშაობაზე, ვინმესგან სარგებლობის მიღებაზე იტყვიან, *კარგა კელ მაძყარაო*. ვისაც ამუშავებენ, ის *კელ-ბიჭაია*.

ქება მდიდარი, შეძლებული ადამიანია. ასეთ ადამიანს *გამხვივნებულიც* ეწოდება. *ჭაჭან-ღივ-დაურჩომელი* არის კაცი,

რომელსაც არა აბადია-რა, ჭაჭან-ლიე არა იბადებო, ე. ი. ადარაფერიო, იციან. *მზაწყლები* (←საწყლები?) იმ ოჯახის წევრებია, არაფერი რომ არ აბადიათ (ს. საკობიანო). *სიქვეხავე* სიმდიდრე შეიძლებულად ცხოვრებაა. *ველეულგაშლილი* ხელგაშლილი კაცი, *სხვათა ბარაქალაზე მოარულია*. ასეთ კაცზე იტყვიან, *სხვათა ბარაქალაზე დადისო. დარუყება* კეთილი ცხოვრების მოშლაა (შდრ.: 13; 25). *სხვათა თავდაუზოგავად* სმაა: „დავითოსას *სხვაპვენ*“ (ს. შუაფხო). *ამტყერცილი, გამორტყრუშული* გამოწითლებული ან გამოშთერალი ადამიანია. *გამტყერალი* ზომაზე მეტად ნაქიფიარი და კარგად გამოშთერალია. *გაჟიფიებული* კარგა შთერალია. *ბერემა, დახერემა* ხარბად ჭამა, შეხრამუნებაა. *მხერემული* ხარბად, ხრამუნით მჭამელია. *დატიკვა // მოსნიკვა* გაძლომა, ბევრი ჭამისაგან გაბერვაა, ხოლო *დატიკული // მოსნიკული* ბევრი ჭამისაგან გაბერილი ადამიანი ან საქონელია. *ჭუჭუნი // დაჭუჭუნება // დაჭუჭუჭება* დაწაფება, დაწაფებით სმაა*. კაცი რომ უცბად და ხშირ-ხშირად სვამს, *წყალს ბლექსო*, იტყვიან; *უწყლო ყაურმა ჭამო*, – ესეც იციან. *შხელემა* ბევრის ჭამაა ხმაურით. *რასა-ი შხელემ მანდო*, იტყვიან კაცზე, რომელიც ბევრს ჭამს ხმაურით. *შხლამუნი* ხრამუნია ხელის ჭამის დროს. *თავმუცელნამოცმული* გაბმით მჭამელია. *გამობურთვა* ზომაზე მეტად ჭამაა. კაცი რომ ბევრსა ჭამს, ეტყვიან: *რა თავმუცელ წამაიციო. ახალაშნება* დანაგვიანება, მონაგვიანებაა. *აახალაშნო*, იტყვიან კაცზე, როცა რაიმეს მონაგვიანებს. „*რარიგა ავახალშნე აქაურობა*“, – იტყვის ამ დროს კაცი. *ცქლეფა* ის არის, ძაღლი ან კატა რომ ჭამს ან სვამს რძეს. *იშტა* მადაა. *სარგო* სასარგებლოა. *უნაყროა* კაცი, რომელსაც დიდიდანვე არაფერი უჭამია. *უნაყრო* კაცი *უნაწილოა. მშიერა* მშიერი.

კაცი, რომელიც ისე იქცევა, თითქოს ბუზიც არ აუფრენია, *თავი დაიყენო*, იტყვიან, *დიდად აყენებს თავსო*. ნებიერობაში და განსაკუთრებული ჟურადლებით გაზრდილი ადამიანი *განსანატრებული, სასანატოდ გაზდილია*: „*სასანატოდ გაზდილია წემ ძმა*“ (ს. გოგოლაურთა). კაცზე, რომელსაც განსაკუთრებით პატივს სცემენ, იტყვიან: *აბედენავებენ, გააბედენესო. რა ბედენაო*, იტყვიან ადამიანზე ან საქმეზე, რომლის განსაკუთრებით გამოყოფა არ უნდათ.

* *ჭუჭუნა* თიკუნაიცაა ბევრის მხმელისა.

გზიანი გონივრული, გამოსადეგია, ხოლო თავგზიანი კაცი გონიერი, უნარიანი, გამოსადეგი კაცია. გავედა გავლენა. გავედიანი გავლენიანი კაცია, რომლის სიტყვასაც ფასი აქვს. ველშეუქცევი ხელშეუბრუნებელი, საპატიო პიროვნებაა. დამრიგები დამრიგებელია. კაცი რომ ვინმეს არიგებს და არ უჯერებენ, იტყვის: მე ვიყო უფალოო, ე. ი. ჩემი ბრალი არ იყოს, რომ გარიგებ და არ მიჯერებო. მცოდარი განათლებული, მცოდნეა. მცოდრობა განათლებულობაა: „მად გამომჩნდება ამის ნასწავლობა, მცოდრობა“ (ს. ქალილო). ბედ-ბოლო ბედ-იღბალია. ყისმათი ბედი. ბედიღბლიან კაცი ყისმათიანია. ბუდს დავლათსაც უწოდებენ. დავლათიანიაო, იტყვიან ბუდნიერ კაცზე. ბედ-იღბლიანი კაცის ეპითეტია აგრეთვე ეტლიან-დავლათიანი. უბედური აღამიანი უდავლათო, უყისმათოა. „წყვეაც არი: „შე უდავლათო“ (ს. თხილიანა). მოხიბლვა დანავსვა, მოჯადოება, საქმის გაუკუღმართებაა. მოხიბლული მოჯადოებული, დანავსულია. კაცს რომ შეიღ-ბოლო ამოუწყდება და აღარავინ დარჩება, მასზე სიბრალულით იტყვიან, შე უდავლათოო. ახალგაზრდა ცოლ-შვილ მიცვალეულ ვაჟსაც იტყვიან, უდავლათოაო. ბედმწარე ბედშავი, ბედუკუღმართი, უბედურია. აღაღებელი // გაღაღებელი ღალი, გათამამებული, გაამაყებული აღამიანია (შდრ. საბა: აღაღება - ღაღად შექმნა). თავმამწონარა თავმოშწონე, ამაცია.

სურვილი სიყვარულია. მოყვარე შეყვარებულია. ნასურვილევი სიყვარულით გამოწვეული, ნასიყვარულევი. ძლიერ გადაამეტებით სიყვარულზე ფეთა-საც იტყვიან: „დუდის ფეთა სჭირსო;“ „ისე უყვარს, რო ფეთავა სჭირსო“. წერის მოხდა თავს შემოვლებაა. წერა მოვხადეო, ნიშნავს: გენაცვადე, თავს შემოგვედეო. სურვილება, მოსურვილება აღერსი, სიყვარულობა, მოსიყვარულებაა. დატოლება მიხუტება, მიადურსებაა. მიწუგვილი მიხუტებული, მიუყუებულია (20). გამტლო შვა, ტლო შვა მეტისმეტი კოცნაა. ნიაზი დიდი სურვილია. ნიაზობა საჭიროება, სურვილია. ა. შანიძეს მითითებული აქვს ამ სიტყვის სპარსული წარმოშობა (22, 392). სახარო სასიხარულო, გასახარებელი; ხოლო ხანიაზო სასურველი, სანატრელია. მონიაზე მოიმედე, მოწადინე, მომავლის რწმენის მქონე აღამიანია. უსურუ-მდომელი რაიმე სურვილის უქონელია. ლიღარი სურვილი, ნდომა, წადილია. აბირებული სურვილადმრული, მონდომებულია, ხოლო ამგზნარი აგზნებული, ანთებულია. არ შივი შეყვარე-

ბულია. ქალების მოყვარული, ქალებს გადაყოლილი კაცი *მეჭლოთა-ნა*. *დაწუხება* მონატრება, ნახვის, შეხვედრის ძლიერი მოსურნებაა. *დაწუხებული* მონატრებული, ნდომიადმრულია. *მოსაკლისება* ის არის, ვინც რომ დააკლდებათ თვალში. „სოფელი რო კაც მოიკვთავს, უკუთვნილო ქალთან ან ხატთან რო ექნება დანაშაული, *სამანის ჩაგდება* კქვია“ (ს. შუაფხო). *სამანი* ყანებს შორის საზღვარიცაა (იხ. მიწათმოქმედების, მემინდვრეობისა და პურეულის ლექსიკა). *დანასაკლისი* ზარალი, დანაკლისია. *მოშრეტა* ძალიან დაზარალება – დავსება-დაქცევაა. *კონტი* მოფიქრებული საპირისპირო ხერხი, ქცევაა. (20, 68). *კუნკური* ქნვეა რაიმე ჩამოკიდებულისა. *გაქინძურა-ვება* გაქნვეა-გაქანავეებაა. *კურცხლეა* ღაპა-ღუპით ცრემლის ღერაა. (*კურცხალი* // *კურხალი* // *კოწოლი* // *წკინტოლი* ფშაურში ზოგადად წვეთს აღნიშნავს). *აბასტად* არის უცბად, უეცრად, ხოლო *წარზე* // *წარზედ* – კარგად, რიგიანად: „გაუკუთბავ *წარზედა*“ (ს. გომეწარი). *ახად* არის ჯეროვნად, სამართლიანად, შესაფერისად; *ახში* ნიშნავს: როგორც იქნა, ბოლოს, დასასრულ, უკანასკნელად. *ბერყაბულად* არის დანდობით, მოულოდნელად (20). ამავე მნიშვნელობით ქიზიყურსა და ქართლურში დასტურდება *ბერყაფულად* (21).

მოხილება ხილვა, ნახვაა. *მოხილებული* ნანახია. *სინჯვა* // *შინჯვა*, ნახვა, ყურება, ხედვაა. *სინჯავს* // *შინჯავსო*, იტყვიან, კაცი რომ რაიმეს (მაგ. სიზმარს) ხედავს, უყურებს, ნახულობს. *მშინჯავი* არის მაყურებელი, მხედველი, მხილველი. *სასინჯად* // *შაშინჯად* არის საყურებლად, სანახავად;

ციცაობა თვალების ციმციმი, დაკვესებაა (პირუტყვზე და ნადირზე უფრო ითქმის). *დაჭუხება* თვალის დახუჭვაა. ქვეშიდან მალულად გახედვაზე იტყვიან, *გამააძაგვლინა თვალნიო*. როდესაც თვალს განგებ აირიდებენ და არ უნდათ დანახვა, იტყვიან, *თვალთ არ უყრისო*, *არ გაუვარნა თვალნიო*. შორს მხედველი კაცი და ღამემხედველი *მარლია* (ცხენის ღირსების შესაფასებლადაც იციან, *მარლიაო*). *ბინდურაა* ის კაცი, რომელიც შორს ვერა ხედავს და ვერც მობინდებისას. *ტყერეცა*, *დატყერეცა* თვალების დაჭყეტა, ფართოდ გახელაა, *რას მეტყვრიცებო*, იტყვიან ამ დროს. *ღამდურიალება* // *თვალთა ტორღალი* თვალის დაბრიალებაა. *მიმდურიალებსო*, იტყვიან, როცა უბლევრენ. *დაჭერება* თვალების დაშტურებაა. *ტრება* ბრიალია. *თვალების ტრება* თვალების ბრიალია

„*ნუ მიტრებ* ემაგ თვალებსა“ (ს. გოგოლაურთა).

თვალის მოკილება თვალის ჩაკერაა: „თვალს მიკილავდა, თვალ ჩამიკილაო“. თუ არ ესიაშოვნებათ, იტყვიან: *რა თვალთა-მ პკრინტავო*, გაღანძღავენ. თვალის მოჭუტვაზე იტყვიან *მოჭუტლა*, *მოკრინტაო*. „*მოკრინტავს* იმაზე ვიტყვით, კაც რომ თვალს მოჭუხავს. ცალ თვალ *მოკრინტაო*, ვიცით“ (ს. თხილიანა). *დაბლვტა* თვალების გადმოკარკვლა, დაბრეცაა. კაცს რომ თვალები შეუშუპდება, *დაგუდღებულაიო*, იტყვიან. *დაგუდღება* თვალების შეშუპებაა. *თრთიალი* თრთოლა, კანკალი, უნებური თამაშია თვალისა. დასტურდება ვაჟაფშაველას შემოქმედებაში (8, 144).

დაძუგრვა შეჭმუხვნაა შუბლისა ან წარბებისა. *დარიშხვნა*, *ჩაწირვა* დაწყველაა. წყველაზე იტყვიან, *აბუნდოებსო*. *დარისხება* ხვეისბრის წყველა, შერისხვაა. *შიშვა* დაშინებაა. *დაეშიშვო*, იტყვიან ამ დროს. *დატუნტურება* დაქნევაა. *ღეჩაქის მოხდა* შერცხვენა, სირცხვილის ჭმევა, სააუგო საქმის დამართებაა. *ღეჩაქი მამხადაო*, იტყვიან ამ დროს. *დაზურტუხება*, *ზურტუხი* საცემრად დატევაა, დამუქრებაა: „ი ქალამ ჯოხით *ზურტუხვა*“ (ს. აკადი). *მუქარის დათხოვნა* დამუქრებაა სიტყვიერად. *მუქარა დამთხოა*, ე. ი. დამემუქრაო, იტყვიან. *მეშუღლარი* შუღლის ჩამომგდები, ჩხუბის ამტეხია.

სივრიველა ჩხუბი, ორომტრიალია (თ. რაზიკ, „ივერია“ №168, 1900; 26). *სივრიველას მოხვლა* ჩხუბში, ორომტრიალში ჩარევაა; ცეკვის დროს ორომტრიალში ჩართვასაც ნიშნავს. *დამსხიტურება* ჩასაფრება, მიპარებაა შესაპყრობად ან მოსატაცებლად. *დაგანება* დაღირება; *დამიზნება* დასარტყმელად, საჩხუბრად გაწევაა. *გადარევა* უცბად გადაფარდნა, გადაშეებაა. *მიტორვა* მიტყეპაა, *ტორი* მუშტია, *ტორვა* ხარბად ჭამა, ყლაპვაა. *ჩხუბის გახდომა* ჩხუბის დაწყებაა. ჩხუბის დაწყებაზე იტყვიან, *ჩხუბ გაუხდაო*, *ჩხუბად გახადესო*, საჩხუბრად ვინც იწეეს, *იზიდება* // *იბწენევა* // *იბღლიძება*. *იბღლიძებაო*, იმაზეც იტყვიან, ვინც ხმამაღლა ყვირის. გააფთრებით მოჩხუბრებზე იტყვიან: *მახხვდენ ერთურთსაო*. ხელით მოჩხუბარი დედაკაცი *კაწარაა*; *დააყენე კაწარებო*, ეტყვიან მას. მაგრად ცემაზე იტყვიან, *დაბნიდაო* // *დაევეაო* // *დატყიპაო*. *სილის* გარტყმაზე იტყვიან, *შამააწინწელო**, *დააწინწელო*, *დამსტყ-*

* *წინწელი* // *წინწალი*, *წინწელი* // *წინწალი* ცეცხლის ჩაპურწყალია.

ლიშნაო, დააღაფათაო, დაუკვლუკულმართაო, დაუსილაქაო. ბუბნა დაძღუელის, დამორჩილების ცემით დაქცევაა. დაძღუა // მოძღუა მორევა, დაძღუაა. ბღანძულაობა, გაბღანძულაგება ხუმრობით ჩხუბია ბაღღებისა, ერთმანეთის დატორვაა. გაშუშტვა მუშტით ცემაა. აზარი, აზარის ათაგება სიკვდილის მოწვევა: „დაზარაღდება რითიმე, მოუკვდება ვინმე, დაიცარება, დავარდება უკენ, მაშინ ვიტყვი: აზარი აუთაგდაო“ (22). „აზარს შეადგენს ასი წმინდა, ჩლიქტაპობილი ნადირი. კურდღელი, მგელი, მგელი, და დათვი არ ითვლებიან (ვაჟა-ფშაველა). „აზარს აათაგებს - ას წმინდა ნადირს მოკლავს (ყოველი აზარის ათაგების შემდეგ მონადირემ თოფი მიწაში უნდა დაფლას სამი დღით)“ (24, 27-33). შდრ. საბა: აზარია - შემეწია უფალი.

სხვა მთიელთა მსგავსად მოსისხლეობა ფშავლებსაც აქონდათ ჩვეულებად. „სისხლი სისხლითვე იზღვისო, იცოდიან“ (ს. მუქო). თავისისხლი მოკლული ადამიანის სისხლია, რომელიც ან ისევ მკვლელის მკვლელობით უნდა ანაზღაურებულყო, ან გარკვეული მატერიალურ-ნივთიერი საზღაურით, რასაც საამისოდ გამოყოფილი პირები გადაწყვეტდნენ. ასეთივე ანგარიშსწორება იცოდნენ დაჭრის დროსაც. ჩამომავლობისა და გვაროვნების მიუხედავად ჭრილობით მოკლული შეფასებული იყო 80 ძროხად ან 360 ცხვრად; მთელი ხელი დაფასებული იყო 15 ძროხად. ნეკი ღირდა ერთი ძროხა, იმის მოყოლება თითი - ორი ძროხა, შუათითი - სამი ძროხა, საჩვენებელი - 4 ძროხა, ცერი - 5 ძროხა. პირისახეზე ჭრილობა ნაზღაურდებოდა იმდენი ძროხით, რამდენი მარცვლეულიც დაეტეოდა ჭრილობაზე (შდრ.: 4; 5; 6; 7; 8). ეს იყო თავისისხლის ღირებულება. ამას გარდა, როგორც ვაჟა-ფშაველა აღნიშნავს, შერიგების შემთხვევაში მოკლულის ნათესავები მკვლელს ართმევდნენ იმ ნივთებს, რაც მოეწონებოდათ. ეს იყო ყისტი // აღმანია ყისტი. ყისტად მოდება რაიმე მიზეზის გამოძებნა და აშარებაა. ყისტად მოუდებსო, იტყვიან ამ დროს. აღმანიაში წართმევა და ყისტად მოდება სინონიმებია. აღმანი დაჭრასა ან მოკვლაში შესარიგებლად აღებული საზღაურია. მაგ.: კარგი იარაღი, ცხენი, მამული და სხვ. „ფშავლების ძველის სამართლის ძალით, ვისი იარაღითაც კაცი მოკვდებოდა, სისხლი იარაღის პატრონს უნდა ეზღო, თუნდ იარაღი სხვას ეხმარა“ (7, 36). ამ საზღაურს აღმანი ერქვა. აღმანიას არ ექვემდებარებოდა სახე-

ლოვანი და ხევისბრის მიერ დალოცვილი იარაღი. ვინც ასეთ იარაღს ყისტად წაიღებდა, *ყისტს მოუდებდა*, მას ხევისბერი დაარისხებდა.

სერიოზული და ჩამოყალიბებული ადამიანი *დაბრძნილია*. *გუნებაშიძიშე* ღინჯი, წყნარი, აუღელვებელი ადამიანია. გონიერი და ბევრის მცოდნე ადამიანი *მაცოდარია*. ძალიან გონიერ ბავშვზე იტყვიან: *ერთხელ გაზდილ-დაბერებულსა-მ გავო*. კაცი, რომელსაც *საჯაფო* (სატანჯი) საქმის გაკეთება არ ეხარება, *გულდანდობილია*. კაცი რომ რაიმეს ჩაჰკირკიტებს, *ჩაჩმუისო // ჩაძსჩმუისო // ჩაჩმუისო*, იტყვიან. ასეთ კაცს მიმართავენ: „რას ჩაძსჩმუეი, რას ჩაჰკირკიტებ“-ო. კაცი, რომელიც არ ისვენებს, *არ დაცოტდებაო*, იტყვიან. *ბაძუძნობა* (ივრისხ.) // *ბუჯბუჯი, ცუხცუხი* (არაგვისხ.) ფუსფუსია: „დღეს სუ შინ ვიბუჯბუჯეო“ (ს. თხილიანა). „კაცი სულ რო ფუსფუსებს, იტყვიან *ბაძუძნობსო*“ (ს. არტანი). *მუჭლთ არ მაიჭრის, ჩუზუნებსო*, იტყვიან ადამიანზე, სულ რომ ფუსფუსებს და საქმეს აკეთებს. *ცუხცუხი* მუდმივი ფუსფუსი და სიარულია. „ვინც დაფუსფუსებს, დადის, *ცუხცუხას* ვიტყვიო“ (ს. უძილაურთა). წვალობაზე იტყვიან, *ღონწიალობსო, ღონღიალობსო*. თუ რამე შეერგებათ, იტყვიან: *ისე მივითვალეო, ე. ი. ისე მივიღე, მითომ დამაჩნდაო*. „ორივეთ საქმე რომ არი ოჯახშია და ერთს რო აჰკიდებენ, *დამწყრალებაა*: მე რას *მამწყრალებ*, ორთავე შამოიტანოთო“ (ს. თხილიანა). სანუქრის უკან დაბრუნებაზე იტყვიან, *პატიე უპატიოდ გამიხადაო*.

აშოშოფინებული // აშოშოფინავეებული ატაცებული ადამიანია. „*აშოშოფინავეებულს* იმაზე ვიტყვიო, თავის ჭკუაზედ ყველაის მოსწრება რო უნდა. რო არა სიამოვნებდეს კაცსა და იმ საქმეს აკეთებდეს, იტყვის: *რას-რა გავზიდავ, ნეტა რად-რა მინდაო?*“ (ს. კუდო). *რამეს გავზიდავ* საქმის იძულებით კეთებაა. *დახალისება* საქმის ხალისით კეთებაა. *დახალისებული* კარგი საქმის ეპითეტია. კაცს რომ საქმე არ უფასდება, იტყვიან: *დახედვა არა აქეო*.

დღევამი დროა. *დღევამის ღვეა* დროის კვლაა. კაცი, რომელიც დროს აცდენს, *დღევამლეულაობს*, ეტყვიან: ნუ დღევამლეულაობო. *გაჭირი, გაჭირი გახწიაო*, იტყვიან ცუდლურ ადამიანზე ან საქონელზე, რომელიც ჯიუტობს და არაფერს აკეთებს (ივრისხ.).

ყუდება უსაქმოდ დგომაა. *ყუდია* დროის მფლანგავი, უსაქმოდ მდგომი ადამიანის ეპითეტია, თიკუნიც არის, ხოლო *ცივოფლა* და

უოფლო ზოგადად ზარმაცი, უქნარა ადამიანის ეპითეტია. გაურჯელი უსაქმო კაცი ან ქალია. გააზაქრებული გათამამებული, გაზუ-ლუქებული, გაზარმაცებულია (უფრო ცხოველზე ითქმის).

უსაქმო კაცი საქმი-საგონ-დაღეულია, უსაქმისაგონოა, უსაქმ-უსაგონოა, საღაბანაა. რას დეუღღეუეო, რას დასაღაბანობსო, იტყვიან უსაქმოდ მოხეტიალეზე. არაფრის მაქნისი ქალი უკვლეთურია; კაცი კი, რომელსაც არაფრის გაკეთება არ ემარჯვება, უკეთებელია. უსაჯური გაურჯელი კაცია.

„ატრტრტუცანავებულია თავმომწონე რო არი და არფერ კი არი“ (ს. კუჭუჭა). სარაკუნაი არამკითხე მოაშბუა, რომ არ ეკითხებიან და შაინც ლაპარაკობს, დასარაკუნაობს. სიტყვას რომ არავის უთმობს ასეთ ადამიანზე იტყვიან: ლაშში ჩაუვარდება კაცსაო. კაცი მომეტებულად რომ აღაპარაკდება, აჩინქავდაო, იციან. ის, ვინც ბევრს და ამასთანავე სწრაფად, ჩქარ-ჩქარა ლაპარაკობს, – ლოლოფქრობს: „კაც ლოლოფქრობს, რო აჩინქავდება, ჩქარ-ჩქარა რო ლაპარაკობს. წყალზეც ვიტყვიო, რო ისე მოდიოდა, რო ლაშშია სუ აი, ლოლოფქარ მამაყარაო. აღოლოფქრდა მდინარეო – ძალიან ადიდდაო“ (ს. თხილიანი). ენაპირიანი კარგი მოლაპარაკე, მარჯვე სიტყვა-პასუხის პატრონია.

აძრახება, (აძრახდომა) // აზრახება // აჩქამება (მთიულ., მოხ., ხევს.) და თუშურის მსგავსად, ხმის გაცემა, დალაპარაკება, შესიტყვება, შეხშიანებაა. ასძრახდაო, იტყვიან, კაცი რომ ვინმეს დაელაპარაკება. ხმის გაცემაზე იტყვიან, ამჩქამდაო, ამძრახდაო. არა ეძრახო, იტყვის, ვინც ხმას არა სცემს, ე. ი. ხმას არა ვცემო. არა მძრახსო, – ხმას არა მცემსო. კარებიდან რომ ვიღაც შემოიძახებს, შამამიძრახნაო, იტყვიან. „მოსძრახვენ // მაძრახვენო“, იტყვიან, როდესაც რაიმე მოსალოდნელ ამბაზე წინასწარ საუბრობენ. ლაპარაკზე იტყვიან, იუბნაო; მაგრამ დღეს (აწმყოში) – ამბობსო; მომავალ დროში ე. ი. ხვალ – იუბნებსო. ჩუბჩუბი // ჩუფჩუფ-ყურყური ჩურჩულია. „ჩუფჩუფ-ყურყურსა ქვეყანა ამაუგდავო, – ნათქომია“ (ს. შუაფხო).

ქოთი ბევრი ლაპარაკის მოყვარული ადამიანია. ქოთობა // ქათქათი // თაქთაქი უზომოდ ბევრი ლაპარაკი, ხმაური. ქოთობს // თაქთაქებს // ქათქათებსო, იტყვიან ადამიანზე, ბევრს რომ ლაპარაკობს და ხმაურობს. მოძახური ის არის, ვინც იძახის. მოტი-

რალი ის ადამიანია, ვინც მიცვალებულს დასტირის.

ვისაც ბევრი ლაპარაკი, *როტვა* უყვარს (ბევრს *როტავს*), *საროტელას* (=საროტველა) უწოდებენ (ს. თხილიანა). ლაქლაქა და ყბუდი ადამიანის ეპითეტია აგრეთვე *ენაკეცხია*. ძალიან მოლაპარაკეზე იმასაც იტყვიან, *ჭიჭინებსო*. *ჭიჭინი* გაუთავებელი ლაპარაკია. მოლაყბე ადამიანზე იტყვიან: *გადაძისც-გადამაძისცემს, ქათქათებსო*. *აწი-ოწი* წივილ-კივილია. *ჩხივილი* // *ჭყივილი* წიოკი და ხმაურია. წიოკობას *წერტიალიც* ეწოდება. ქიხიყურში იგი შუშეულის გაბზარვის ხმაა (II). *ფიტიფიტი* ზუღმეტი ლაპარაკი, ტრაბახი, თავმომწონე ხმაურია კაცისა. *ბუჭეი* ბაქია კაცია. რომ ბაქიობს, იტყვიან, *დააბუჭეაო*. „მეტს რომ ლაპარაკობს კაცი ან ვიღაცას წყევის, *ბაქვას* ვიტყვით“ (ს. უძილაურთა). *ჭორიკა* // *ჭორტიკა* // *ჭორტიკანაი* // *ენაკაჭალა* ჭორიკანა ადამიანის ეპითეტებია. ასეთ კაცზე იტყვიან, *ატანტალებს ენასაო*. რაიმე სალაპარაკოდ რომ გახდება, იტყვიან, *სახაუბროდ გახდაო*. *სიტყვით ჯღუგნვა* ჭორაობაა. *პირში განრა* სალაპარაკოდ გახდომბა, დაძრახვა, გაჭორებაა. *პირში გამიჩარესო*, იტყვის დაძრახული ადამიანი.

დამცრობა დამცირებაა. *პირის დაყოფა* კაცის ლანძღვის დაწყება, პირის წაკიდებაა. კაცის ლანძღვას რომ შუუდგებიან, იტყვიან, *დაყვა პირით*: „დავყოფ პირსა და გავლანძღავ“ (ს. გოგოლაურთა). სულ რომ ილანძღება, იმ კაცზე იტყვიან: *უპირკარაო*. *მცვრევა* (გადატ.) უჭკოდ, უთავბოლოდ ლაპარაკი, მიდებ-მოდებაა. *ნამცვრევი* უჭკოდ, უთავბოლოდ ნალაპარაკებია. *პირს დარჩენა* სიტყვის მოულოდნელად შეწყვეტა, სიტყვის პირზე შეყინვაა. კაცი რომ გაისუხება, *გაიციქნაფაო*, იტყვიან. აჭკეპება ის არის, კაცი რომ ახმაურდება. *აჭკეპადაო*, იტყვიან ამ დროს. *დაჭკეპაება* // *დაკმინება* დადუმებაა. *დაკმინდა* // *დაჭკეპადაო*, იტყვიან, კაცი რომ გაჩუმდება, დადუმდება. *ბოხეი* ბოხია.

ჯუჯუჯუი // *ჯუშჯუში* უცხო, გაუგებარ ენაზე ლაპარაკი, საერთოდ გაუგებრად ლაპარაკია. კაცი რომ ენას უკიდებს ან კბილები არა აქვს და ამის გამო უჭირს ლაპარაკი, *ღუთღუთებსო*, იტყვიან. *ღუთღუთა* ენამოჩლექილი, გაურკვეველად მოლაპარაკე ადამიანია. მას *ღუსხაც* უწოდებენ. კარგად რომ ვერ ლაპარაკობს, ასეთი კაცი *ჯუშჯუშუმებს*, ენას უთრევს. ცხვირში გამოთქმას *ჯიშჯიში* ჰქვია.

შაცხაება ის არის, კაცი სიტყვებს ქარს რომ გაატანს.

მატყუარა კაცი *მტყუან-დოსმახია*. *დოსმახი* ცრუ მოლაპარაკე ადამიანია (შდრ.: 24, 233). კაცი რომ ხუმრობს და მახარაობს, მიუღმოდება, *ღაბარდლობს // ღაბარულაობსო*, იტყვიან. ხუმრობას რომ კაცი სერიოზულად მიიღებს, იტყვიან: *გულისა გამაურიაო*.

გაკირცხვა // დაკირცხება ღაპარაკის გამოჯავრება, დაცინვით ვისიმე სიტყვის გამეორებაა. ასევეა თუშურსა და გუდამაყრულში (შდრ. მოხ.: *გაკირცხლევა*). რას *მეკირცხებით*, ეტყვიან იმას, ვინც აჯავრებს: „*უკუებ დაგკირცხებიან*, ჩქარა გამაიაროდი! (ს. გოგოლაურთა). *მოქილიყე* დამცინავი, გამოიჯავრებელი ადამიანია (შდრ.: 9). ვინმეს ან რამეს სასაცილოდ ავლებას *დასაცილი // დასიცილი* ჰქვია: „*დასიცილს* დაუწყებენ ძველ ნაუბარსა, არაად არი გამოსადეგი“ (ს. მიგრიულთა). *სასაცილნოდ აივლოო*, იტყვიან აგრეთვე. დაცინვაზე *გაქირჯვასაც* იტყვიან. დამცინავი კაცი *მქირჯავია*. *ყურება* მოსმენა, მიყურადებაა, ხოლო *მოყურიადე* მოთვალთვალე, ენის მიმტანი, მამუზღარი, დამსმენია. *მოშლა* (რამიმესი) გადაჩვევაა. *ღვარძლა // ღვარძლიანი* მწარე ენიანი კაცია.

სიტყვით მოფერებაზე იტყვიან, *მამიფოლიარცაო*. *ლაქარდი*, პირმოთნეობა, ლაქუცი, პირფერობაა და არა ტკბილი სიტყვა, როგორც ეს ქველ-შია აღნიშნული. *ლაქარდი // ლაქარდაი // თილისმა* პირმოთნე, პირფერი, აღურსიანი ადამიანია, ხოლო *ლაქარდიანი* მოპირფერე, მოლაქუცვა. ტკბილი სიტყვით მოღობობა-მოფერება *მოქოლებაა*. *პირში მდგომელი* პირფერი, ფლიდი ადამიანია *ლიქენა-პირგება* მლიქნელობა-პირფერობაა (შდრ. საბა: *ლიქნა* - დაყუავენა). ამავე მნიშვნელობით გამოიყენება აგრეთვე *მოქასურება*. ქვეშქვეშა კაცი *უღუმაღაია*. *პირში მოთქომი* პირდაპირი, პირში მთქმელია. კაცს რომ ძალიან აწყენინებენ, პირში მიახლიან რამეს, იტყვიან: *სამსჭვალაე კერაო, ისენებოდაო, გამსჭვალაო*. ძალიან როცა აწყენინებენ, იტყვიან: *ისეთ სამსჭვალაეი კერა, ერთ გვერდშით მეროეში გადვარდებო*. შეხვეწება - თხოვნაზე იტყვიან, *ვენუკეი, დავენუკეო*. *გონ-გამამღი* ადამიანია, რომელმაც ჩაცემა იცის. მასზე იტყვიან: *რა გონ-გამამღიაო*. ვინმე რომ მოუბარს ყურადღებას არ აქცევს, „*არც კი დაიყურა, სუ გაისაურავა, გამოფიავა* ჩემ საუბარიო“, - იტყვიან. ამას *საუბრის გასაურავება // საუბრის გაფიავება* ჰქვია. *არაკატა* კაცია, რომელიც სულ უარზეა, უარობს რასმე. ამ დროს მას ეტყვიან: *სუ არაკატას ნუ აძლეო* (ს. ლახატო).

სკრაპნეა ერთობა, ტოკეა, შეტოკებაა ნაკეთისა ან სხეულის ნაწილისა. „თუ ბეჭი მესკრაპნება, ან უნდა ფული მამცას ვინმემ, ან მიეცა“ (ს. შუაფხო). კანკალი ცხრუება // ცხროება // ბაგბაგია: „ცხროება შამიჯდა, სუ მბაგბაგებდა“ (ს. შუაფხო). წაენტეა ჩუმად, ყრუდ ტკივილია, (ჩამოწკენტეა ძროხის ჩამოწველა). ყურის გაწკიეება ყურის წივილია. „მარცხენა ყურის გაწკიეებაზე იციან, ყროლად ვინამ მაქსენებსო. ამ დროს იტყვიან: „ია მამქსენებულთაო, ვარდი - მამგონებულთაო, შვიდი წლის ციებ-ცხელება - ჩემ ავად მამქსენებულსა, ლოფოქინაი (=ლოკოქინა) ჭამადა, გველი - კოზადაო (=კოზადაო) მარჯვენა ყური რო გაწკიეის, კარგად ვინამ მაქსენებსო“ (ს. თხილიანა). ყურება მიყურადება, მოსმენაა: „მიყვარს იმათ ლაპარაკის ყურება“ (ს. ქუშხევი). ბურბური ყურის ქივილია: „ბურბური გააქვ ჩემ ყურებსა. აი, რო არ მიდის და ქივის“ (ს. ცაბაურთა).

ენის წლაპეა ენის გამოყოფაა. ამ დროს იტყვიან: ენასა-ი წლაპავსო. თუშურში წლაპეა-ი ენის ან კისრის წაგრძელებაა (თ. უთურგ.) ჟრიანტელი ჟრუანტელია. კბილებში გაფურთხება ვადაწინტეა, ვადაწრინტეაა. დორდლი დორბლია. „დორდლ მაიწმინდე, ნათულო!“ (ს. გოგოლაურთა). დუფი ფურთხია, ხოლო გადადუჟეა - გადაფურთხება. გადადუჟენ, იტყვის ამ დროს კაცი. გულზე რომ რაღაც უჭერს, იტყვიან: ბაღღამ მანვეს გულზედაო. ამ დროს ხირხელი იცის. „ბაღღამ მამშორდა ე გულზეითა, ვადმოვხირხელეო“ (ს. თხილიანა). ხირხელი ღრმა ნახველია.

საფარველი ტანისამოსია. ქარსალა თხლად ჩაცმული ადამიანია. ქარსალაობა ზამთარში მსუბუქად ჩაცმა და გაუფრთხილებლად ხიარულია. სიცვიე რომ კაცს ძალიან გაყინავს, გააჩრაქეაო, იციან. კაცი რომ ბევრს იცვაშს, იბურკეება, იბუნებაო, იტყვიან. (შდრ: ბურკეა - თოვლის გუნდა, თოვლის დაგუნდავება). ვადატანიო, ბურკეა, შაბურკელი დაბალი და მსუქანი ადამიანია. ტანსაცმლის ჩატანებაზე იტყვიან, ჩაუყარეო. კაჩი-ჩოჩია მიჩენილ-მოჩენილად ჩაცმული ადამიანია. კაცს რომ რაღაცა აცვია და „ვერ იკდენს“, ეხამუხებაო, იტყვიან. ცუდი ჩაკერი რომ აქვს ტანსაცმელზე, ასეთი კაცი და ტანსაცმელიც დაჯონჯევილია. ხობზარი ჩამოგლეჯილ-ჩამოწეწილია. დახეულ ტანსაცმლიანი კაცი ბეჩავი, აბდალაი, დარჯტილია. ტიტველი შიშველი ადამიანია. ვატლეზილი ვათხუპნული, მოხერილი ადამიანი, ტანსაცმელი ან სხვა რაიმეა. ვახრეშილი

გაცვეთილი, გახეხილია. ჭუჭყიანი ადამიანი **გალუნგეილი, ტურტლიანი, დაბლარული, გაჭუჭყნლი, გაზანგულია. გაზანგული** შავგერემანი კაცის უპითეტიცაა. „**ფეთხუმი, ჭუჭყიანისად ვიცით**“ (ს. ქალილო). **ტატლაშა, ბოდოშავი // ბოდოშალია** ადამიანი, რომელსაც სისუფთავე არ უყვარს და **დოდო-ნოშო, ჩონდო**, ანუ ნაგვიან, უსუფთაო გარემოშია. ტილიანი თავის დავარცხნაზე იტყვიან, **დაიმატლეო**. ძალიან ბევრ ტილიანზე იტყვიან, **ტილ-ბუგრიანიიო**. „**ფუტკარს და ქათამსაც აწნდება, ჩაყრილი ჰყავ ძალიან წვრილი, ბუჭყასა-** გავ, იმის მოყვანილობისაა, **ბუგრს ვიტყვით**“ (ს. თხილიანა). **ბუგრი** მკბენარია. ამავე მნიშვნელობით იგი მთიულურშიც დასტურდება, ხოლო **ბუჭყა** შავი ტარაკანაა. **ბუგრს** აჩენს **ბუგრის პეპელაი**. **ბუგრი** სიმრავლესაც აღნიშნავს: „**ტყის ნადირნ რო იყოს ბევრნი, ვიტყვით: ტყის ნადირნია ბუგრად გამოსულნიო**“ (ს. შუაფხო).

შემოკლებანი

არაგვისხ. - არაგვის ხეობის ფშავი (არაგვისხეური ფშავური);
 ბაჩ. - ბაჩანა. ლექსები, პოემები, ს. ყუბანეიშვილის რედაქციით,
 თბ., 1938.

გუდ. - გუდამაყრული კილო;

თუშ. - თუშური დიალექტი;

ივრისხ. - ივრის ხეობის ფშავი (ივრისხეური ფშავური);

იმერ. - იმერული დიალექტი;

კახ. - კახური დიალექტი;

მთიულ. - მთიულური დიალექტი;

მოხ. - მოხეური დიალექტი;

თ. უთურგ. - თედო უთურგაიძე, თუშური კილო, თბ., 1960.

ქართლ. - ქართლური დიალექტი;

ქეგლ. - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, თბ., 1957;

ქიზ. - ქიზიყური კილო;

ხევს. - ხევსურული დიალექტი;

სახელმწიფო მონეტარე რეზერვი		გაწოდების დასაწყისი		შანსულობის
N	რეზერვი (საზღვრო)	ძირითადი	დაეკრებოდა	
		აზარი	აზარი	
1.	ბანკის ხარჯი // ქვით	აზარის ხ. აზარის ხ.	აზარის ხ. აზარის ხ.	აღება ხარჯი რეზერვით
2.	ბუნებური ბუნებური // ბუნებური	აზარის ხ. აზარის ხ.	აზარის ხ. აზარის ხ.	ქონების წარება
3.	გადასაცემი // გადასაცემი, ჩააქვით	აზარის ხ. აზარის ხ.	აზარის ხ. აზარის ხ.	მონეტარული რეზერვის გამოყოფა შესაძლებელია
4.	გადასაცემი // გადასაცემი	აზარის ხ. აზარის ხ.	აზარის ხ. აზარის ხ.	ხის გარეშე წარება გარეშის გადასაცემი
5.	გადასაცემი // გადასაცემი	აზარის ხ. აზარის ხ.	აზარის ხ. აზარის ხ.	შეკრულია ქვითი ამ ქვითის გადასაცემი
6.	გადასაცემი, დაეკრებოდა, დასაცემი // დასაცემი	აზარის ხ. აზარის ხ.	აზარის ხ. აზარის ხ.	ქვითით დასაცემი

Խնդրանքի նկարագրի շտապություն		Կատարման ժամանակը		Մանկության
№	Լրացնել (ստորագրել)	ժամանակ մեջ	Լրացնել մեջ	
7.	Գրել // Մեղադր	սրացրել է. պահել է.	պահել է. սրացրել է.	Գրելու, ստանալու, ցանկացած հարցում հարցազրույցի ժամանակ
8.	Գրել // Գրել	սրացրել է. պահել է.	պահել է. սրացրել է.	Գրելու և կարգի մտահանելու համարի պարտականության մասին գրելու
9.	Գրել // Կարգի մտահանելու	սրացրել է. պահել է.	պահել է. սրացրել է.	Կարգի մտահանելու, պարտականության
10.	Գրել // Կարգի	սրացրել է. պահել է.	պահել է. սրացրել է.	Գրելու, կարգի
11.	Գրել // Կարգի	սրացրել է. պահել է.	պահել է. սրացրել է.	Կարգի մտահանելու, կարգի մտահանելու, կարգի մտահանելու
12.	Գրել // Կարգի	սրացրել է. պահել է.	պահել է. սրացրել է.	Կարգի մտահանելու, կարգի մտահանելու

სახელმწიფო მოხელე დაქირავნი ვახანგები		გაერკლების დოკუმენტი		შანსიკლიბინა
N	დაქირავნი (სახელმწიფო)	სახელმწიფო	დაქირავნი	
13.	დაქირავნი // სახელმწიფო	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ხელისუფლების მოქმედების ვადის და დაქირავნი ვახანგების მიხედვით
14.	სახელმწიფო // სახელმწიფო, სახელმწიფო	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ხელისუფლების და სახელმწიფო ვახანგების მიხედვით
15.	სახელმწიფო // სხვა // სახელმწიფო	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ხელისუფლების და სახელმწიფო ვახანგების მიხედვით
16.	სახელმწიფო // სახელმწიფო ვახანგების	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ვახანგების მიხედვით
17.	სახელმწიფო // სახელმწიფო	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ხელისუფლების და სახელმწიფო ვახანგების მიხედვით
18.	სახელმწიფო // სახელმწიფო ვახანგების	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ხ. სახელმწიფო ხ.	სახელმწიფო ვახანგების მიხედვით

სამხმარეო მოხელე რეზერვი კანდიდატები		გარდაცემი დამცვენი სივლა		შედეგობები
№	რეზერვი (სამხმარეო)	სამხმარეო სივლა	რეზერვი სივლა	
19.	მოყვინძე // შობლავაძე	სივლა ბ. სივლა ბ.	სივლა ბ. სივლა ბ.	ცხრი რეზერვი, მოყვინძე
20.	მარტენი მოხელე ბაძენი // სამხმარეო	სივლა ბ. სივლა ბ.	სივლა ბ. სივლა ბ.	მარტენი თავის წინადაცხვენი თარის ეკლესია
21.	შაბანაძე // სამხმარეო	სივლა ბ. სივლა ბ.	სივლა ბ. სივლა ბ.	დავით დავითაშვილი, კრწან სამხმარეო
22.	სამხმარეო // სამხმარეო	სივლა ბ. სივლა ბ.	სივლა ბ. სივლა ბ.	სამხმარეო სამხმარეო
23.	სამხმარეო, სამხმარეო // სამხმარეო	სივლა ბ. სივლა ბ.	სივლა ბ. სივლა ბ.	თავის სამხმარეო წინადაცხვენი გარდაცემი-სამხმარეო ეს სამხმარეო სამხმარეო ამ სამხმარეო სამხმარეო
24.	სამხმარეო, სამხმარეო სამხმარეო // სამხმარეო სამხმარეო	სივლა ბ. სივლა ბ.	სივლა ბ. სივლა ბ.	სამხმარეო სამხმარეო სამხმარეო

Խնամակալի Խնամող Բաժնիկի Երանգը		Գործընթացի Գնահատումը		Մեթոդական
№	Բաժնիկ (Խնամող)	Խնամողի Երանգ	Բաժնիկի Երանգ	
25.	Եղևա Նազեա // Գրեա Նազեա	Բարձր է. Բարձր է.	Բարձր է. Բարձր է.	Մեթոդական Նազեա
26.	Մուրադ // Բաժնիկի Մուրադ	Բարձր է. Բարձր է.	Բարձր է. Բարձր է.	Կարգի Մուրադ
27.	Կարգի Մուրադ // Բաժնիկի Մուրադ	Բարձր է. Բարձր է.	Բարձր է. Բարձր է.	Կարգի Մուրադ
28.	Մուրադ // Բաժնիկի	Բարձր է. Բարձր է.	Բարձր է. Բարձր է.	Կարգի Մուրադ
29.	Մուրադ, Մուրադ // Բաժնիկի	Բարձր է. Բարձր է.	Բարձր է. Բարձր է.	Կարգի Մուրադ
30.	Կարգի Մուրադ // Բաժնիկի	Բարձր է. Բարձր է.	Բարձր է. Բարձր է.	Կարգի Մուրադ
	Գրեա			

ცხრილი №2

№	პოლიმენსეჯური ღვთისმეტყველებით წარმოდგენილი	კატეგორიების დაჯგუფებით აღიარებული და მნიშვნელობის	
1.	კარგის	კერძის ხაზმარეტი (აზიურების ს.)	გარდაცემის ქრონის დროს გარდაცემის ახალწვე დახალწვე (აზიურების ს.) კერძის გზების მის გარდაცემის ხაზმარეტი (აზიურების ს.)
2.	კარგის / კერძის	კერძის (აზიურების ს.)	აზიურების კერძის (აზიურების ს.)
3.	კარგის	კერძის ხაზმარეტი, ხაზმარეტი აზიურების კერძის და აზიურების აზიურების ის კერძის ხაზმარეტი (აზიურების ს.)	აზიურების ხაზმარეტი (აზიურების ს.) აზიურების ხაზმარეტი (აზიურების ს.)
4.	მედიცინის	მედიცინის მედიცინის და მედიცინის მედიცინის მედიცინის, მედიცინის მედიცინის და მედიცინის (აზიურების ს.) კერძის გზების	მედიცინის, მედიცინის მედიცინის მედიცინის, მედიცინის მედიცინის მედიცინის (კერძის გზების)
5.	ხაზმარეტი	აზიურების ხაზმარეტი (კერძის გზების)	ხაზმარეტი ხაზმარეტი (აზიურების ს.)

№	პოლიტიკის ტერმინული კრიტერიუმები	დაავადების აღკვეთის პოლიტიკის მიზანი და მსაქმეულობის	
6.	საქვეყნო	ცის ვაკცინის დროს დაბინძვებული სისხლის-სეროტიპები, სისხლის-სეროტიპების მუცის (კუროს ფაზის)	მისი მუცელი დაბინძვებული სეროტიპები (აფრის ხ.) მისი „წველი“ არის კანის ძირი, ვინაი „კუროს ფაზის“ სისხლი
7.	ჩვეულებები	სკალირების მიხედვით ხელის-ფეხების-ფეხების ვაკცინაცია იკავებს მისთვის ფაზის, მისი დროს მუცლის ვაკცინის და ვინაი-მისი (კუროს ფაზის)	ვაკცინაციის ჩამოშლის-მიხედვით სკალირების მიხედვით ვინაი-მისი მუცელი (აფრის ხ.)
8.	სამსოფელი	კანის-მიხედვით სამსოფელი (კუროს ფაზის)	სკალირების სამსოფელი მიხედვით (აფრის ხ.)
9.	სამსოფელი	სამსოფელი-მიხედვით ვაკცინის მიხედვით (აფრის ხ.)	კანის-მიხედვით ვაკცინის მიხედვით სამსოფელის მიხედვით (აფრის ხ.)
10.	ვაკცინაცია	მიხედვით სამსოფელი ვაკცინის მიხედვით (აფრის ხ.)	სკალირების და ვინაი-მიხედვით ვაკცინის მიხედვით სამსოფელი (აფრის ხ.) მისი სისხლი ვაკცინაცია-მიხედვით და ვინაი-მიხედვით ვაკცინის მიხედვით (აფრის ხ.)
11.	ვაკცინაცია // ვაკცინაცია	ვაკცინაციის (აფრის ხ.) და სხვა	სკალირების მიხედვით, ვაკცინაციის მიხედვით (აფრის ხ.)

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА РАБОТЫ И Е² СТРУКТУРА

(Резюме)

Пшавский диалект является одним из наиболее самобытных и интересных диалектов грузинского языка. Он – естественная речь пшавов и выделяется среди других диалектов своеобразием формообразования и богатством лексики.

Диалектная лексика представляет собой важнейший компонент лексического фонда общенародного языка. Сегодня все большую актуальность приобретает высказанное в научной литературе мнение, что “фундаментальное изучение лексического состава и грамматического строя диалектов грузинского языка является важнейшей и первостепенной задачей грузинской диалектологии, без решения которой невозможно успешное изучение ряда вопросов истории грузинского языка”¹.

Лексика пшавского диалекта комплексно почти не изучена и грузинская общественность, в том числе учащиеся, студенты, ученые-филологи не имеют возможности составить полное представление о ее внутреннем профиле и семантическом многообразии. Поэтому любое исследование, посвященное вопросам лексики и семантики пшавского диалекта, следует считать важным и необходимым, поскольку дело касается правильного и исчерпывающего восприятия лексики диалекта, родного для гения грузинской поэзии Важа-Пшавела и других писателей, выходцев из Пшави, и всестороннего структурно-семантического анализа пшавских лексических единиц.

Следует отметить, что фонетическая, грамматическая и лексическая основы пшавского диалекта испытывают некоторое влияние литературного языка и соседних равнинных диалектов, что способствует возникновению и закреплению самобытных пшавских инноваций. Часто в одной или нескольких формах органично сплетаются явления, характерные и для горских, и для равнинных диалектов.

Разнообразие хозяйственной деятельности и оригинальные бытовые традиции определили богатство и самобытность пшавской лексики. Ее

1. Мартиросов А. Г. К истории грузинской диалектологии., Тб., 1972, с. 12.

совершенный анализ, семантико-отраслевая и тематическая классификация, отсутствующие в специальной литературе, очень важны для исторической диалектологии и лексикологии, а также для составления диалектологического атласа.

Настоящая работа представляет собой итог длительного исследования и включает широкий спектр вопросов. С целью раскрытия речевых различий на лексическом уровне по пространственному измерению в работе впервые анализируется регионально-семантическая структура диалектных лексем, по принципу гипонимии выявлена и тематически расклассифицирована интересная отраслевая лексика.

В первой части, которая состоит из 12 глав, дается общая характеристика работы, ее структура, освещена проблема регионально-семантической характеристики пшавской лексики, определены цель и задачи исследования, отмечена научная новизна и актуальность темы исследования, указан объект исследования, подчеркивается теоретическое и практическое значение работы, говорится об источниках и методах исследования, дан обзор анализируемого материала и научной литературы.

Первая часть также посвящена регионально-семантической классификации пшавской лексики; рассмотрены дополнительные, отличительные значения лексем, характерные для пшавского диалекта; выделены основные и латеральные ареалы изоглосс; установлены взаимозаменяемые и параллельные варианты лексем и инноваций с указанием диалектных ареалов распространения (см. таблицу №1); представлено семантическое разнообразие диалектных лексических единиц с точки зрения различий в пределах определенной территории, или по пространственному признаку; также установлены семантические параллели, свободно замещающие друг друга (см. таблицу №2);

Во второй части работы представлена часть богатой пшавской отраслевой лексики, выявленной по принципу гипонимии в зависимости от региональных данных и экстенционала слов. Лексический материал относится к разным отраслям хозяйственной деятельности и быта пшавов. Каждая лексическая единица изучена нами всесторонне, ее особенности выявлены путем изучения на местах, подробно и полно описаны соответствующие факты и процессы. Сравнение и сопоставление данных разных уголков Пшави дают возможность установить параллельные значения лек-

сем и раскрыть семантическое богатство данного диалекта. В итоге, на основе подробного изучения значений нами уточнена семантическая структура целого ряда лексем, которые приводятся в данной части работы. В результате изучено большое количество слов, важных для грузинской лексикологии и интересных как для исторической лексикографии и истории языка, так и с точки зрения истории быта и культуры народа.

Для устранения сходства и различий, уточнения места пшавского диалекта в грузинской диалектной системе и выявления специфических характерных только для него языковых фактов, в работе, насколько позволял ее объем, изучаемые явления рассматриваются как в сопоставлении с литературным языком, так и в сравнении с другими диалектами грузинского языка, в частности, с горскими диалектами Восточной Грузии (хевсурским, мтиульским, тушинским, мохевским), а также с картлийским и кахетинским.

Разумеется, мы не претендуем на исчерпывающее решение проблемы, поскольку лексика не является замкнутой системой, "она беспрестанно изменяется по времени, меняются и взаимоотношения ее компонентов"². Поэтому абсолютное выявление и фиксация неисчерпаемого богатства местных говоров практически невозможно.

Исходя из установленных норм объема работы, к сожалению, в нее не удалось полностью включить тексты, записанные нами в экспедициях.

§1. Актуальность темы (Проблемы). Без учета диалектных данных нельзя правильно решить многие важные для теории языка вопросы. Диалекты – важнейшая сфера выявления действующих в речи законов, а сама речь – реализация основных законов языка. Поэтому изучению диалектов всегда придавалось большое значение: "их дальнейшее, более углубленное изучение является актуальной задачей грузинского языкознания, особенно на сегодняшнем этапе развития грузинского языка, когда влияние литературного языка на диалекты значительно сильнее, чем когда-либо"³.

Детальный анализ диалектной лексики, установление структуры производных слов и семантических моделей лексических единиц, определение ареалов изоглосс и отраслевая классификация местной лексики

2. Почхуа Б. А. Специальная лексика в общенародном языке., ИКЯ, т. XVI, Тб., 1970, с. 234.

3. Мартиросов А. Г. К истории грузинской диалектологии., Тб., 1972, с. 11.

способствует "изучению грузинских диалектов в новых аспектах и комплексному исследованию их связей с соответствующими структурными элементами картвельских языков"⁴. Поэтому следует как можно полнее выявить лексические данные всех диалектов грузинского языка, в частности, лексику, связанную с бытом, хозяйством с повседневной деятельностью лиц, проживающих в том или ином диалектном ареале.

Известно, что неуклонный подъем экономической и культурной жизни способствует нивелированию диалектных особенностей, что требует немедленного, подробнейшего изучения и сбора диалектного материала на местах. На сегодняшнем этапе развития грузинской диалектологии актуальным остается вопрос о синхронном изучении диалектов, сборе и фиксации диалектного материала⁵. И сегодня "Исследование в этом направлении должно вестись таким образом, чтобы все говоры и наречия были изучены полно и исчерпывающе как фонетически и грамматически, так и лексически. Это даст возможность окончательно установить границы их распространения и решить актуальные вопросы сравнительной диалектологии"⁶.

В этом отношении данные пшавского диалекта имеют большое значение для ряда вопросов по изучению фонетической системы, грамматического строя и лексического состава грузинского языка в историческом аспекте.

Пшавская лексика изучена неполно. Ее исчерпывающая фиксация и локализация по отдельным регионам, установление ее семантической структуры, выявление ареалов изоглосс и отраслевая классификация местной лексики, что по сегодняшний день не было объектом исследования, будут способствовать ареальному изучению диалектов грузинского языка, а это очень важно для составления грузинского диалектологического атласа и вообще для развития сравнительно-исторической диалектологии. Говоря словами А.Шанидзе, "Сегодня, когда проведена определенная работа по изучению горских диалектов, желательно и необходимо по отдельности подробнее исследовать каждый говор, чтобы иметь более полное представ-

4. Глоити А. А. Записки филолога., Тб., 1980, с. 3.

5. Топурия В. Т. Положение и задачи изучения диалектов картвельских языков. Вопросы структуры картвельских языков., 111, 1963, с. 184.

6. Мартиросов А. Г. К истории грузинской диалектологии., Тб., 1972, с. 13.

ление о каждом из них"⁷. Эта мысль ученым ранее не высказывалась. Она возникла у него в 1978 - 83 гг. и зафиксирована в авторском предисловии к первому тому его сочинений, а значит, актуальна и сегодня*.

Можно без преувеличения сказать, что региональное описание диалектной лексики и затем ее отражение в диалектологическом атласе – это одна из актуальных проблем и для ее решения определенную ценность представляют и данные пшавского диалекта, выявленные нами с использованием соответствующего метода и представленные в настоящей работе.

§2. Цель и задачи исследования. Объект исследования. Некоторое nivelирование лексических и грамматических особенностей, неизбежное в любом диалекте, испытывает и пшавский. Несмотря на это, он все же сохраняет четко выраженные диалектные особенности.

Известно, что для совершенствования лексического состава диалектно-дифференцированного языка определенное значение имеет последовательное выявление и описание лексики, связанной с бытовыми ритуалами и хозяйственной деятельностью жителей разных регионов. С этой точки зрения обращают на себя внимание, наряду с другими диалектами, и данные пшавского диалекта, который относится к группе горских диалектов, имеет многообразную лексику и по своим фонетическим и грамматическим особенностям занимает промежуточное положение между горскими и равнинными диалектами Восточной Грузии. Это вызвано усилившейся в одно время миграции пшавского населения, приведшей к географическому расширению этнографического Пшави и к ассимиляции с соседними диалектами (хевсурским, мохевским, тушинским, мтиульским).

Именно контакт горских и равнинных диалектов и, что главное, расширение диалектного, родового и этнографического микрокультурного единства Пшави способствовали появлению в пшавском диалекте как фонетических и грамматических, так и лексических инно-

7. Шанидзе А. Г. Сочинения., т. I, Тб., 1984, с. 42.

* В знак благодарности и глубокого почтения к памяти акад. А. Шанидзе отметим, что именно по совету именитого ученого мы начали изучение пшавских языковых и лексических особенностей с регионально-семантической точки зрения еще со времени учебы в аспирантуре. С благодарностью отметим и нашего научного руководителя – проф. А. Глonti, который оказывал нам всестороннюю помощь в процессе разрешения этой проблемы.

ваций, развитию взаимозаменяемых и параллельных вариантов. Отсюда и возникли различия в виде территориальных речевых разновидностей или различия внутри одного диалекта в пределах его пространственного измерения как на языковом, так и на лексико-семантическом уровнях. Результаты непосредственных наблюдения над пшавским диалектом дают нам основание считать, что он представляет определенный интерес с хронологической и региональной точек зрения, что подтверждает собранный на местах богатый диалектный материал.

Цель работы – На основе регионального изучения пшавского материала с учетом лингвистического и экстралингвистического факторов, а также диалектного материала, собранного в деревнях долин рек Иори и Арагви, в Гомбори и местах компактного проживания пшавов в Квемо Кеди:

– по возможности полно представить пшавскую лексику во всем ее богатстве разнообразии;

– с целью полной паспортизации диалектных лексем выявить дополнительные значения местных лексических единиц и таким образом определить лексико-семантические соответствия, зафиксированные в речи пшавов из долин рек Арагви и Иори, а также взаимозаменяемые и варианты лексические единицы;

– установить лексико-семантические особенности, характерные для того или иного ареала этнического Пшави;

– выделить признаки, основные для единиц исследуемого диалекта, и признаки, общие с соседними диалектами.

§3. Основные итоги и научная новизна работы. Результаты исследования можно сформулировать следующим образом:

– *впервые* рассматривается проблема локализации диалектных лексических единиц, характерных для речи пшавов, населяющих долины рек Арагви и Иори, с учетом региональных данных;

– *впервые*, с точки зрения территориальных речевых разновидностей и с учетом лингвистического и экстралингвистического факторов, рассматривается семантика пшавской лексики и дается характеристика диалектных различий лексико-семантического уровня в интересующей нас диалектной среде. С этой целью:

– для определения лексических соответствий и для установления границ распространения параллельных единиц или явлений, в работе *впервые* дается разграничение основных и латеральных ареалов пшавских изоглосс, которые включают в основном данные Заднего Пшави, Переднего Пшави и долины реки Иори;

– *впервые* представлено многообразие диалектных единиц, сформировавшееся под влиянием лингвистического и экстралингвистического факторов, проведена классификация и локализация полисемантических лексических единиц. С этой целью:

– *проведен семантический анализ* таких лексических единиц, как:

а) слов, отмеченных в лексикографии, но до сих пор не имеющих зафиксированными дополнительных, отличительных значений; отсюда – отсутствие полного представления о лексической ценности слова и о семантических параллелях;

б) полисемантических лексических единиц с установлением определенных территориальных зон распространения (диалектного ареала) дополнительных, отличительных значений (семантических параллелей);

в) полисемантических лексических единиц, не поддающихся региональному делению и имеющих свободно взаимозаменяемые дополнительные, отличительные значения (семантические параллели).

– *впервые*, с использованием принципа гипонимии, дается отраслевая классификация тематически разнообразной и семантически многообразной местной лексики;

Пшавская лексика с этой точки зрения и с такой полнотой не была изучена до сих пор. Восполнение этого пробела, что и предполагает данная работа, следует считать, по нашему мнению, научным обобщением, содержащим новое направление в диалектологии.

В итоге мы пришли к выводу, что территориальные речевые различия или речевые различия в пределах пространственного измерения, о чем еще в 1913 г. писал А. Шанидзе, характерны для пшавского диалекта и сегодня. Территориальные речевые различия, со своей стороны, подразумевают существование морфологических и лексических особенностей и инноваций в разных регионах Пшави. Это, видимо, вызвано стремлением населения к дифференциации внутри одного этноса и тенденцией языкового обособления. Эти речевые разновидности пшавы хорошо различают

и сегодня. Следует отметить, что если в речи жителей нижнего течения реки Арагви заметно влияние картлийского диалекта, то в Переднем и Заднем Пшави местный диалект сохранился лучше. То же можно сказать и о местах компактного проживания пшавов в с. Артани и Квемо Кеди.

§4. Теоретическая и практическая ценность работы. Настоящая работа представляет собой исследование широкого плана, в котором представлен богатый и интересный диалектный материал лексико-семантического уровня. В работе глобально описывается диалектная лексика, выявленная по принципу гипонимии, дается семантическая и ареальная классификация лексем и инноваций, характеризуются синонимические лексические варианты, устанавливаются основные и латеральные ареалы изоглосс. Впервые изучена диалектная лексика долин рек Арагви и Иори в пределах пространственного измерения с точки зрения речевых различий. Полученные нами результаты важны для детального анализа значительных вопросов истории литературного языка и диалектов, то настоящая работа приобретает *теоретическое значение*.

Представленные в работе новшества, можно сказать, представляют ценность как для языкознания, так и для истории и этнографии.

Наряду с теоретической, работа имеет и *Практическую ценность*. С одной стороны представленные в работе общие или частные выводы и обобщения полезны при исчерпывающем изучении пшавского и других горских диалектов. С этой точки зрения настоящая работа может быть использована на филологических факультетах вузов в качестве спецкурса и спецсеминара, во время изучения диалектологии и грузинского языка. На языковедческих специальностях она может быть использована в курсовых, дипломных и магистерских работах.

С другой стороны, работа представляет определенную ценность при решении ряда задач, стоящих перед исторической лексикологией, сравнительной диалектологией, историей языка, а также при составлении грузинского диалектологического атласа. Работа может стать полезной для лингвистов, писателей и лиц, заинтересованных проблемами диалектологии.

§5. Методы исследования. Для рассмотрения основного вопроса темы исследования использованы (с ареальной и семантической точки зрения) синхронный (описательный) и сравнительно-исторический методы по отношению к утвердившимся в системе грузинского языка элементам,

что не исключает диахронную интерпретацию диалектных лексических единиц и явлений, поскольку "без синхронного описания элементов языка невозможно полное диахронное описание языка, а синхронное и диахронное описание взаимоотношений элементов языка нам представляется как единый процесс"⁸, т. е. принцип синхронности не игнорирует происходящих в языке процессов, поскольку изменения предопределены внутренней природой языка и исследователь всегда является свидетелем этих изменений⁹. Вместе с тем мы учитываем, что "для научного изучения языка значительны только те сравнения, которые помогут представить историю сравниваемых языков: сравнение - это средство, а история - цель"¹⁰.

Анализируемый материал. Анализ лексико-семантических особенностей диалектных единиц проводится на материале, собранном нами в результате непосредственных наблюдений над речью жителей сел Пшави, Кахети, Ширази и Тианети во время поездок и длительных экспедиций в эти районы, и включающем целый ряд лингвистически надежных и ценных текстов. Нами использованы и исследования по пшавскому диалекту других авторов.

Наша цель – всестороннее изучение пшавского диалекта. Поэтому, в 1972–1990 гг., мы регулярно собирали на местах и фиксировали необходимый диалектный материал (собраны образцы фольклора, а также разнообразный материал, относящийся к быту, основным отраслям сельского хозяйства и хозяйственной деятельности, имеющий лексическую, этнографическую и фольклорную ценность).

Записанные нами тексты дают полное представление о языковых особенностях пшавского диалекта. Тексты имеют, в первую очередь, диалектологическое назначение и разнообразны по содержанию.

Отметим, что в текстах наблюдается некоторая неоднородность: параллельно с диалектными формами присутствуют и литературные. Это можно было бы объяснить случайностью, но причина значительно глубже: одно и то же диалектное явление, не говоря об отдельных селах и народных сказителях с разными речевыми особенностями, представлено вариантами даже в речи одного лица. Следует также учитывать, что в Пшави наблю-

8. Глойти А. А. Записки филолога., Тб., 1980, с. 3.

9. Ср.: Косериу Э. Синхрония, диахрония и история (проблема языкового изменения). Новое в лингвистике, 111, 1963, с. 220.

10. Чикобава А. С. Введение в языковедение., Тб., 1952, с. 6.

дается как возрастная, так и территориальная дифференциация речи: т.е. большая или меньшая сохранность “местного” элемента в речи отдельных индивидов и наличие территориальных речевых разновидностей, что хорошо чувствуют и сами пшавы. В некоторых местах наблюдается преобладание чисто литературных норм, что характерно в основном для молодого поколения и подтверждает материализацию происшедших в жизни общества изменений в языке, народной речи.

Кроме собранного непосредственно нами текстового материала в работе для большей убедительности, использованы материалы диалектологической экспедиции в Пшави кафедры грузинского языка Тбилисского государственного педагогического института им. А.С. Пушкина (1962 г.), образцовый “Словарь горских говоров” А. Шанидзе, включающий богатый пшавский материал, собранные им же пшавские тексты, опубликованные в 1 т. его сочинений¹¹; сочинения и фольклорно-этнографические заметки Важа-Пшавела, т.к. использованные им “пшавские формы имеют значение текстов, записанных с диалектологической целью”¹². Нами использованы сочинения Бачана (Н. Разикашвили), записанные Т. Разикашвили пшавские стихи и собранный им же пшавский лексикографический материал, опубликованный в газете “Иверия”¹³, который частично вошел в словарь И. Чкония “Ситквис кона” (СПб., 1910 г.), а полностью был включен в диалектный словарь А. Глonti (т.1-1974 г.; т. 2-1975 г.; тт. 1-2, 1984 г.). Кроме того, нами использованы текстовые материалы, собранные И. Гигинешвили, В. Топурия, И. Кавтарадзе и включенные в “Грузинскую диалектологию”, и работа Ш. Дзидзигури “Из материалов по грузинской диалектологии”. Мы сопоставили собранный нами материал с образцами пшавской лексики, представленной в отдельных работах А. Чинчараули, И. Кешикашвили, Г. Цоцанидзе¹⁴. Нами учтены также данные топонимических

11. Шанидзе А. Г. Словарь горских говоров, соч. в 12 т., т. 1, 1984, с. 274-477, его же “Пшавские тексты”, с. 61-151.
12. Гигинешвили И. М. Языковые особенности Бахтриони. “Бахтриони” Важа-Пшавела, 1972, с. 252.
13. Разикашвили Т. П. Материалы сокровищницы грузинского языка. Газ. “Иверия”, №№ 127-135, 138, 140, 142, 150, 151, 153, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 166, 167, 168., 1900 г.
14. Чинчараули А. Л. Особенности хевсурского диалекта. Тб., 1960. Кешикашвили И. Д. Лексика сочинений Т.Разикашвили и Бачана. Тб., 1969. Его же: Боги, мифы, ритуалы. Тб., 1990. Цоцанидзе Г.И. Пшавский диалект. Тб., 1978.

исследований П. Макалатия и Г. Бедошвили¹⁵, этнографические и фольклорные материалы С. и М. Макалатия, И. Хорнараули, А. Очиаури, Д. Хизанишвили¹⁶.

Для изучения быта пшавов определенную ценность имеют статьи экономического, исторического, фольклорно-этнографического характера, опубликованные в разное время в прессе и научной литературе на грузинском и русском языках, а также сборники и отдельные исследования. С этой точки зрения интерес представляют “Материалы пшавской этнографической экспедиции”, работы П. Иоселиани, Д. Бакрадзе, Д. Сослани, М. Мачабели, Н. Динника, М. Ковалевского, Д. и Н. Хизанишвили, Г. Апшинашвили, И. Джавахишвили, Г. Читая, Г. Тедорадзе, С. Макалатия, В. Бардавелидзе, Г. Джалабадзе, А. и Т. Очиаури, Л. Меликишвили, Ц. Безарашвили, С. Бедукадзе, Н. Гогоберидзе. Однако следует сказать, что материал, представленный в этих работах, естественно, несовершенен с точки зрения фиксации в полном объеме характерных для пшавского диалекта фактов. Кроме того, он не всегда внушает доверия, поскольку записан не с диалектологической целью.

Первые, бесспорные с языковой точки зрения, сведения о природе горских говоров (в том числе и пшавского) и их взаимосвязях даны в работе А. Шанидзе “Отчет о летней командировке 1913 г. в Душетский и Тионетский уезды Тифлисской губернии для изучения грузинских говоров” (ИАН, 1913). В ней автор по историко-этнографическим соображениям называет изученную им группу горских говоров пховским говором грузинского языка. Отметим и его же работу “Грузинские горские говоры”, в которой дается общая характеристика горских диалектов, в том числе и пшавского. Данные горских говоров (среди них и пшавского) А. Шанидзе использовал в исследовании “Префикс субъектности второго лица и префикс объектности третьего лица в грузинском глаголе” (1920), а указания на отдельные особенности пшавского диалекта имеются в его “Основах грамматики грузинского языка”.

15. Макалатия П. Н. Пшавская топонимика. Топонимика, 1, Тб., 1976. Бедошвили Г. В. Топонимия Эрцо-Тианети. Тб., 1980.

16. Макалатия С. И. Пшави, 1934. Макалатия М. С. Скотоводство в горных районах Восточной Грузии, Тб., 1985. Пшавская и хевсурская поэзия, сост. И. Хорнаули, с вступительной статьей и под ред. Сихарулидзе К., Тб., 1949. Пшавские стихи, собраны Д. Хизанишвили, Тиф. 1887. Пшавская и хевсурская поэзия, сост. А. Очиаури, Тб. 1971.

Интересные с языковедческой точки зрения данные об особенностях пшавского диалекта встречаем в работах **А. Чикобава**, **В. Топурия**, **Т. Утургаидзе**, **И. Кавтарадзе**, **А. Лекиашвили**, **Т. Гоголаури**, **Б. Джорбенадзе**. Большую работу по выявлению языковых особенностей пшавского диалекта провели **А. Чинчараули** и **Г. Цоцанидзе**, который опубликовал монографию о фонетических и морфологических особенностях этого диалекта (**Г. Цоцанидзе**. Пшавский диалект. Тб., 1978).

О пшавском диалекте писали и в исследованиях, посвященных языку писателей, выходцев из этого уголка Грузии. Отметим работы **И. Гигинешвили**, **М. Алавидзе**, **И. Имнаишвили**, **Ш. Дзидзигури**, в которых язык произведений Важа-Пшавела сопоставляется как с древне- и новогрузинским языком, так и с пшавским диалектом. Однако, следует сказать, что проблема его языка освещалась не всегда с правильных позиций (**И. Гигинешвили**).

В деле изучения лексического состава пшавского диалекта большое значение имеют как исследования, посвященные лексике произведений писателей, выходцев из Пшави, так и лексикологические работы и словари, такие, как "Словарь языка Важа-Пшавела" **А. Шанидзе**, являющийся приложением к собранию сочинений поэта, начиная с 1922 г. Особо отметим его же уникальный "Словарь горских говоров", где собраны образцы пшавской лексики. Зафиксированные в разных регионах материалы оформились в виде словаря к 1976 г. и вошли в первый том сочинений **А. Шанидзе** (с. 274-477). Следует отметить "Краткий словарь языка Важа-Пшавела" **А. Чинчараули** (1969) с приложением обстоятельного обзора языка Важа-Пшавела, его же "Пшавские лексикографические материалы" (ИКЯ, XVII, Тб., 1970, с. 384-357) и "К установлению текстов сочинений Важа-Пшавела", Тб., 1977 (193 с.). "Лексикону сочинений Тедо Разикашвили и Бачана" **И. Кешикашвили** (Тб., 1969. 114 с.), его же "Боги, мифы, ритуалы" (Тб., 1990). Нельзя не упомянуть пшавский лексикографический материал **Т. Разикашвили**, опубликованный в газете "Иверия" и пшавский лексикографический материал, собранный **И. Хорнаули** и недавно опубликованный **Г. Хорнаули**.

Фонетическим, морфологическим, синтаксическим и лексическим особенностям пшавского диалекта посвятили свои исследования и мы, опубликованные в разных периодических изданиях (ср. **Гогатишвили Г.**, 38-84; 202-205).

II глава – “Проблема регионально-семантической классификации пшавской лексики” – состоит из пяти параграфов. §1 – “Характеристика проблемы и ее актуальность”. §2 – “Цель и задачи работы. Объект исследования”. §3 – “Основные результаты и научная новизна исследования”. §4 – “Теоретическое и практическое значение работы”. §5 – “Методы исследования и источники работы”. Здесь же дается обзор анализируемого материала и научной литературы.

Третья глава – “Пшавская диалектная среда и лексико-семантические соотношения диалектных различий”.

Язык – это результат творческого акта, подразумевающего наряду с присущими ему стандартами существование и определенных закономерностей непрерывного изменения (Ф. Соссюр, В. Гумбольдт)¹⁷, что выражается как в хронологических пределах так и в пределах пространственного измерения (т. е. в территориальных диалектах и их разновидностях). Со своей стороны, “заложенный в языке импульс изменений наиболее осязательно проявляется в виде речевых разновидностей, возникающих в территориальных, социальных или профессиональных группах, хотя его основой является идиолект (“речь отдельных личностей”)¹⁸.

Именно наплыв идиолектных инноваций, появляющихся в результате хронологической корректировки и в пределах пространственного измерения под влиянием различных лингвистических и экстралингвистических (внутренних и внешних) факторов, является предпосылкой постоянного возникновения изменений и речевых разновидностей, которые формируются на определенном этапе развития в виде конечного результата и в свою очередь подразумевают начало нового цикла движения на следующем этапе языковой данности (реальности). А это является основой для возникновения речевых изменений и вечного развития разновидностей речи, что характерно для любой диалектной среды. С этой точки зрения можно сказать, что *диалектная среда – это ареал, в котором распространяются характерные для данного диалекта речевые особенности,*

17. Вильгельм фон Гумбольдт. О различии строения человеческих языков и его влияние на духовное развитие человечества. Избр. труды по языкознанию., М., 1984.

Фердинанд де Соссюр. Курс общей лингвистики. Труды по языкознанию., М., 1977.

18. Джорбенадзе Б. А. Грузинская диалектология., т. 1, Тб., 1989, с. 32.

закрывающие в себе вечную эволюцию на фонетическом, грамматическом и лексическом уровнях как с хронологической, так и с пространственной точек зрения.

Речевые изменения, как было отмечено, происходят под влиянием лингвистического и экстралингвистического факторов, таких, как географическая и этнографическая среда – региональные данные, что имеет в виду географическую проекцию слов, и этнографические ареалы. Изменения происходят таким образом, что стремление к речевым различиям под влиянием экстралингвистического фактора в пределах одного этноса можно встретить довольно часто и на последующем этапе развития двух или более говоров. Известно, что возможно и обратное явление: объединяющим фактором двух этносов может стать одна диалектная речь. Например, приемливо мнение, что на сегодняшний день Пшави с географической точки зрения делится на три части: 1. Передний Пшави (от Гудрухи до Оршали); 2. Задний Пшави (от Орцкали до Главного Кавказского хребта – до тушинско-кистинской границы); 3. Пшави долины реки Иори (деревни в верхнем течении реки Иори).

Пшавский диалект является, правда, родным для пшавов, но когда говорим о его распространенности с речевой точки зрения, мы должны помнить, что область распространения, т. е. пшавская диалектная среда, выходит за пределы названных территорий (географического Пшави). Пшавы кроме долины реки Арагви сейчас живут в среднем и нижнем течении реки Иори, в долинах Илто и Алазани, в Тианети и близлежащих селах (Джиджети, Верхвели, Циквианаантари, Заридзееби, Гвинианаеби, Чурчелауреби, Чабано и др.), в Эрцо, в Ахметском районе (Панкисское ущелье), в Гомбори и Шираки (село Квемо Кеди). Т. о. *этнографический Пшави и пшавская диалектная среда занимают значительно большую территорию, нежели географический Пшави.*

Пшавская речь представлена в этих регионах неодинаково. Из-за исторических условий (близость к Картли и Кахети и частые в последнее время контакты с ними) речь жителей долины реки Иори, Тианети и близлежащих сел изобилует идиолектами и с языковой точки зрения (на грамматическом и лексическом уровнях) близка к картлийскому и кахетинскому диалектам. Однако по признаку диалектного, родового и этнографического микрокультурного единства арагвский и иорский пшавский

объединяются в один диалект¹⁹ (ср.: верхне- и нижнеимеретинский объединились благодаря этническому фактору, хотя нижнеимеретинский по языковым признакам, как это отмечено в литературе, ближе к верхнегрузинскому или лечхумскому, чем к верхнеимеретинскому)²⁰.

По существу так же, но более явно с точки зрения различий ставится вопрос о картлийском или хотя бы о кахетинском диалектах: "Решающим для обоих диалектов оказался фактор, диалектного, родового и этнографического микрокультурного единства, иначе, внутриязыковая дифференциация, видимо, сильнее, чем диалектные различия (северно-картлийский и боржомский, внешнекахетинский и кизикский)"²¹.

Этот процесс, разумеется, наиболее заметен в регионах с интенсивным взаимодействием диалектов. Так встречаются, например, на склонах Сурамского хребта верхнеимеретинский с картлийским, картлийский с мтиульским, картлийский с пшавским в долине Арагви, внешнекахетинский с пшавским в долине Иори. Все это, т. е. случаи взаимовлияния диалектов, допустимый процесс для любого языка.

Наряду с взаимовлиянием в соседствующих диалектах и даже в одной диалектной среде часто отмечается отчетливо заметная тенденция речевого обособления, что было отмечено в пшавской диалектной среде еще молодым А. Шанидзе. Уже тогда, в 1913 г., он зафиксировал различия в речи представителей разных родов в отдельных регионах Пшави, на что обратил особое внимание и в составленном им отчете о командировке, представленном историко-филологическому отделению Петербургского университета²².

Мы не разделяем известное в литературе мнение, что в Пшави сегодня наблюдается только возрастная дифференциация речи²³. Конечно,

19. Следует отметить, что картлийские суперстратические наслоения заметны также в речи жителей южного региона долины Арагви.

20. Топурия В. Т. Общие грамматические процессы в картвельских языках. Взаимодействие именных основ и падежных окончаний. К истории склонения имен в картвельских языках., Тб., 1956, с. 200-201; Джорбенадзе Б. А. Грузинская диалектология., т. 1, Тб., 1989, с. 32.

21. Там же.

22. Шанидзе А. Г. Отчет о летней командировке 1913 г. в Душетский и Тионетский уезды Тифлисской губернии для изучения грузинских говоров. ИАН. 1913. Вопросы структуры и истории грузинского языка., т. 1, 1957, с. 3-8; Сочинения в 12 тт., т. 2, Тб., 1982, с. 7-12.

23. Цоцанидзе Г. И. Пшавский диалект., Тб., 1987, с. 9.

пшавская молодежь долин Арагви и Иори, Кахети и Шираки говорит несколько по-иному. Однако это не дает основания отрицать существование речевых различий в самой пшавской диалектной среде, между разными регионами распространения пшавского диалекта. Ограничиться ли только констатацией того, что в сегодняшней пшавской речи различия вызваны лишь возрастной дифференциацией? Больше или меньшее присутствие т. н. “местного” элемента в речи отдельного индивида, а в ряде случаев преобладание литературных норм следует считать неизбежным процессом в любом диалекте. Это, можно сказать, диалектологическая универсалия, характерная для каждого этапа развития диалектов. Однако главное – учитывать первичность и вторичность явления. Следует помнить: отдельные особенности не дают возможности абстрагирования и обобщения. Главное – выделить типовые особенности, основные характеристики явления. Это особенно важно при региональной классификации лексических единиц и выявлении их семантического многообразия. Дело в том, что этнографический Пшави, как было уже сказано, включает большую территорию, чем географический Пшави. Поэтому необходимо выявить и зафиксировать собственно диалектные (внутридиалектные) лексико-грамматические различия и инновации, что подразумевает установление и разделение ареалов изоглосс и требует длительного времени и энергии (именно этим определяются трудности в дифференциации пшавской речи. На это указывал и молодой А. Шанидзе в своем отчете.

В результате многолетней полевой работы по изучению пшавского диалекта нами, разумеется, были отмечены и возрастные, хронологические различия исходя из возраста самих информаторов. Это объясняется избытком идиолектных инноваций в речи молодежи, что приводит к утверждению параллельных форм и в конечном счете к колебаниям в диалекте. При этом происходит разрушение диалектных норм и закрепление более новых из параллельных форм, что характерно для любого диалекта, в том числе и пшавского. Возрастные различия хорошо видят и сами пшавы: “осмеивают старую речь, мол, непригодна” (с. Мигриаулта). Но, *что для нас особенно интересно, так же отчетливо видны различия и внутри самого диалекта, представленные территориальными речевыми разновидностями, т. е. различия по региональным данным на струк-*

турином и лексическом уровнях. Поэтому непосредственные наблюдения над пшавским диалектом позволяют нам высказать предположение, что он интересен как с хронологической, так и с пространственной, или региональной, точки зрения. Это мнение разделяет и Б. Джорбенадзе: “Правда, пшавский не делится на говоры, но пшавская речь все же не везде одинакова. Наиболее он сохранился во всей полноте в Заднем Пшави, это чувствуют и сами пшавы и хорошо различают речевые разновидности”²⁴.

Следует отметить, что их отношение к речевым различиям не интуитивное, а сознательное. Это видно по стремлению пшавов к дифференциации и языковому обособлению внутри своего же этноса, а это, в свою очередь, закрепляет диалектные различия в пределах этноса и в то же время препятствует их нивелированию. Этому способствует расширение территории этнографического Пшави за пределы географического, что имеет большое значение для тенденции диалектного обособления. Вот как реалистически выражает свою позицию по отношению к этому житель села Чаргали из рода Магароскари (Чаргали территориально относится к Переднему Пшави): “Насмежаются в Заднем Пшави над здешними словами”²⁵.

Нужно отметить, что идентичное мнение, буквально в тех же словах, мы записали в долине Иори, в с. Чабано. Т.е. ясно видно, что *речевые различия у жителей разных регионов Пшави следует считать первичным явлением для пшавской диалектной среды, а диалектная возрастная дифференция – вторичное явление, к тому же характерное для любого диалекта, исходя из иманентной природы языка.*

Анализ диалектного материала убеждает, что территориальная дифференциация на фонетическом, морфологическом и лексическом уровнях присутствует также в речи пшавов долины Арагви, с одной стороны, и долины Иори – с другой, что создает обилие грамматических и лексических изоглосс на фонетико-морфологическом уровне, как уже упоминалось выше.²⁶ В этом отношении следует обратить внимание на:

24. Джорбенадзе Б. А. Грузинская диалектология., т. 1, Тб., 1989, с. 242.

25. Гигинеишвили И. М., Топурия В. Т., Кавтарадзе И. И. Грузинская диалектология, т. 1, Тб., 1961, с. 127.

26. Гогатишвили Г. А. Основные структурно-семантические группы производных слов и диалектных лексических единиц. Дк. Тб., 1990, с. 40-54, 147, 149.

а) правило употребления фонем *q* и *x*, под влиянием хевсурского в деревнях Заднего Пшави соблюдается довольно последовательно, а их свободное чередование распространено в прилегающем к Картли Переднем Пшави и соседних с Кахети деревнях долины Иори: *raquni-raxuni, čoqa-čoxa, qadura-xadura, qeli-xeli, qutula-xutula...* Эти примеры свидетельствуют о процессе нейтрализации фонематической оппозиции [q]:[x], который начался в IX веке и во многих диалектах завершился уже в X-XII вв.;

б) усиление процесса йотации по мере приближения к этим же регионам в случаях энклитики глагола с дательным и родительным падежами имен с основой на гласный, что характерно для Картли и Кахети: *dedasa-jgav, mamasa-jçers* (переходные ступени - *dedasa-jhgav, mamasa-jšçers*);

в) в речи жителей Заднего Пшави достаточно прочно утвердился суффикс *-es* в третьем субъектном лице множественного числа, а в ряде мест он имеет системный характер (села Удилаурта, Цабаурта, Вакисопели, Гоголаурта, Матура, Ахади...). Задний Пшави следует считать основным ареалом этой изоглоссы.

Согласно архаическим нормам, для обозначения множественности субъекта в третьем лице глагола вместо суффикса *-en* используется суффикс *-es* в прошедшем непрерывном, а у непереходных глаголов и в прошедшем прерывном формант *-es*, по нашему мнению, подобно хевсурскому диалекту, является первичным и основным. Он, как отмечает И. Имнаишвили, "восходит к древне-грузинскому" и суффикс *-en* иногда даже в третьей серии заменяется суффиксом *-es*: *baľyeb iqvnes, aqriliqvnes, damtvraliqvnen da gadajdgomniqvnes. e baľyeb aqriliqvnes vašľzeda* (с. Удилаурта). Использование *-es* уменьшается в соседних с Картли и Кахети селах долин Арагви и Иори. Этот регион является латеральным ареалом использования данных изоглосс. Суффикс *-en*, ареал использования которого так же широк, следует считать производным от *-es*. Он встречается и там, где ожидался *-n-en* (в основном в непрерывном и прерывном прошедшем): *xatze epiceboden erturtsa; çaviden šina; mekorçileni dašinden*. Ср. также: *emzadeboden, ibanden, tiroden, gaantebden, šajrigden, čamoiden*. *-n-en* следует считать чуждым для пшавского диалекта и используется он очень редко (в селах, граничащих с Картли), если же он все-таки встречается, то это, очевидно, происходит под влиянием литературного

языка (см. приложение № 1).

Каков же выбор Важа-Пшавела? По наблюдениям И. Имнаишвили²⁷, он отказывается от древнегрузинского **-d -es** и использует только модель **-d -en**. Поэт за редким исключением соблюдает этот принцип: *akebden, ayebden, ayavyavden, darboden, damadgeboden, moġelaobden, mocviven, mividen...*;

г) следует также отметить об утере консонантного элемента родительного падежа и о процессе йотации $S_2 O_1$ косв. лица, что постепенно усиливается по мере приближения к Картли и Кахети и достигает максимума в приграничных с ними регионах;

д) отметим также йотацию показателей $S_2 O_3$ косв. лица. Показателями этого лица, по данным отдельных ареалов пшавского, являются **h-, s-, jh, js-, o** в виде позиционных вариантов и их фонетических разновидностей: *z|jz, š|jš* (см. приложение № 2);

е) перед суффиксом множественности объекта **-t** сохранились показатели третьего субъектного лица: **-s** (единственное число) и **-en, -n** (множественное число), интенсивность их использования снижается в южных регионах: *gqavist, gibavist, giġirst, giġirst, aġšurebiant, geleksebiant, unda mogicqvant...*

То же можно сказать о лексической дифференциации в разных регионах распространения пшавского диалекта, показательной для пшавской диалектной среды.

* * *

Причиной разного выражения того или иного лексического явления внутри одного диалекта следует считать дифференциацию, региональный момент, возрастную разницу, индивидуальные явления и действие других факторов. *Главное для выявления типичных особенностей – их систематизация, дающая возможность обобщения, а не описание отдельных, единичных особенностей. Это крайне важно как для установления грамматических особенностей, так и для региональной классификации диалектной лексики и ареального изучения семантического многообразия слов.*

27. Имнаишвили И. В. Важа-Пшавела и древнегрузинский язык, Тб., 1968, с. 120

Проблема классификации и локализации пшавских лексических единиц с учетом региональных данных связана с географической проекцией слов (Г. Богатова, В. Дерягин, Г. Романова). Для ее решения необходимо: 1) установить основные и латеральные ареалы распространения изоглосс пшавских лексических единиц; 2) провести анализ основных вопросов, связанных с выявлением диалектных различий лексико-семантического уровня. С этой точки зрения интересна многообразная семантическая структура лексического материала как одного диалекта, так и общего для нескольких диалектов²⁸.

Исследование семантической структуры материала, общего для нескольких диалектов или для диалекта и древнегрузинского языка, предоставляет важные данные для истории языка. Диалектные разновидности, имеющие подобную лексико-семантическую структуру, рассматриваются в работе в соответствующих разделах при описании пшавской отраслевой лексики.

Сопоставляя семантическую структуру пшавского диалекта с другими (хевсурским, мтиульским, мохевским, тушинским, картлийским, кахетинским), следует выделить: 1) слова и выражения, совпадающие по форме и значению; 2) слова и выражения, идентичные по форме, но различающиеся по значению; 3) слова и выражения, различающиеся и по форме, и по значению.

Среди факторов, определяющих лексические особенности данной диалектной среды, одним из важнейших являются *языковые архаизмы*. В диалектной лексике более или менее сохранились рефлексy и инновации древнегрузинских корней и словоформ, а также древнейшие лексические единицы, которые ушли из общенародного языка под влиянием различных внешних и внутренних факторов.

IV глава – “Особенности, определяющие реалии, и семантика диалектных лексических единиц”. Выявление и фиксация лексем с учетом лингвистического и экстралингвистического факторов дает возможность точно определить ареалы распространения диалектизмов и соответственно провести классификацию и локализацию диалектной лексики. А это, в свою очередь, подразумевает географическую проекцию слов и учет этногра-

28. Ср.: Русская диалектология, под ред. Кузнецова П. С., М., “Просвещение”, 1973, с. 214-230.

фических данных. Справедливо отмечено, что “основным аспектом исторической лексикологии и лексикографической работы следует считать отражение и учет регионального момента в истории слова и его лексической характеристике”²⁹. Это дает возможность определить основные и латеральные ареалы распространения изоглоссы или лексических единиц и установить изменения в объеме их семантической структуры внутри одного диалекта. В результате подробного исследования становится возможной полная паспортизация слов, выявление различий в значениях, а также новых лексем. Например, в Пшави распространено несколько видов плуга. Изучение этого вопроса во время экспедиции подтвердило, что их использование и распространение связано с особенностями почвы и природно-географической средой, что, в свою очередь, определяет принципы номинации и создает синонимические варианты в регионах. В Заднем Пшави, за селом Шуапхо, используется модернизированный хевсурский плуг с резцом, который называется **ačača**, а “пшавским плугом” в специальной литературе считается плуг для двух пар быков, известный под названием **saqevre gutani**||**qevari gutani**. Использование первого объясняется сложными географическими условиями земледелия, аналогичными Хевсурети – пашни расположены на крутых склонах гор, и применение т. н. “пшавского плуга” затруднено. Отметим, что и по определению Сулхана-Саба **ačača** – это плуг для одной пары быков. **Ačača** и **saqevre gutani** типологически орудия одного вида, приспособленные к разным природным условиям. **qevari** рассчитан на две, а иногда и на три пары быков. Термин **ačača**, очевидно, восходит к слову **ačeva** (Г. Читая). Плуг **saqevre** используется в низменной зоне Пшави. Подобными географическими условиями обусловлено появление в пшавском диалекте таких терминов, как **γaris çiskvili**, **çodis çiskvili**, **çiskvila** и его синоним **çurula**. Это приспособленные к природным условиям Заднего Пшави водяные мельницы с небольшими жерновами, которые в некоторых местах называются в общем **buçula**||**buçura**. Им противопоставляется мельница с большим жерновом – **dolab çiskvili**, распространенная в Переднем Пшави и низменной части долины Иори. На региональность данных указывает и тот факт, что в Заднем Пшави **meçiskvile** – это строитель мельниц, а в долине Иори – это сборщик платы

29. Богатова Г. А., Дерягин В. Я., Романова Г. Я. Славянская историческая лексикография и проблемы региональной характеристики слова. “ВЯ”, М., 1982, № 3, с. 32.

за помол зерна.

То же можно сказать и о принципах названия некоторых процессов хлебопашества. Появление и формирование этих лексем мотивировано именно характерной для определенных регионов природно-географической средой. Например, процесс жатвы и вязания снопов в разных регионах Пшави происходит различно: в высокогорных деревнях с влажным климатом обработка сжатых зерновых технологически более сложная, требует дополнительных процедур, что определяет вариантность и разнообразие соответствующих названий. Здесь хлеб и во время жатвы часто бывает достаточно влажным, поэтому для ускорения его сушки приходится использовать дополнительные, особые виды стогов: *meleuri* и *reula*, *çera*, *xadura* (*||qadura*, *qandoura*), *qutula*||*xutula*.

В этом случае вызванное природно-географической средой технологическое многообразие реализуется в языковом плане: в пределах одного семантического поля слово с более общим значением подчиняет себе слово с более специфическим значением и таким путем возникают субординационные отношения между классом (семантическим полем) и его членами (лексическими единицами). Например, сравним *zna* (стог) – класс и зафиксированные в пшавской отраслевой лексике его гипонимические соответствия: *xadura*||*qadura*||*qandoura*, *reula*, *çera* (*orpeqais çera*, *sampeqais çera*), *meleuri*, *xutula*||*qutula*.

Reula – стог, сложенный из пяти или более *xadura* без соблюдения рядов чтобы воздух поступал внутрь и способствовал просыханию. После складывания снопов по рядам получается *çera*. *Reula* и *çera* состоят из 5-6 *xadura*. Поэтому *reula*, как и больший по объему *meleuri*, нельзя отождествлять с *xadura* по количеству снопов, как это делают некоторые исследователи (С. Макалатия). Таково значение слова *reula* в долине Арагви. В долине же Иори так называют овцу, отставшую от своего стада и прибывшую к чужому.

Meleuri в специальной литературе приравнен к *xadura*||*qadura*||*qandoura*, что неверно³⁰. *Meleuri*||*meleuli* – стог из просяных снопов (см. толк. сл. груз. яз.). Образцы отраслевой лексики, собранные нами в Пшави, дают возможность полноценной характеристики этого слова. Отметим, что *meleuri* – не стог и потому не совпадает по значению с *xadura*||*qadura*||

30. Джалабязе Г. В. Земледелие в Пшави и Хевсурети. Тб., 1963, с. 32.

qandoura. Это сваленные в кучу снопы, подготовленные для сооружения **xutula||qutula**. Его мтикульский синоним – **melauri** (Л. Кайшаури). Из **meleuri** складывают **qutula**, т. е. по количеству снопов (по объему) **meleuri** совпадает с **qutula**, а не с **qadura**. Еще одно значение слова **meleuri** – когда хлебное поле волнуется при дуновении ветра (с. Удзилаурта). У Бачаны – это “волнение нивы или травы при ветре”. Кроме того **meleuri** означает рябь на поверхности озера, пруда (“Иверия”, 1887, № 207).

В результате ареального изучения пшавской лексики, статистического анализа и классификации лексических единиц по семантическим гнездам нами обнаружены в Пшави три лексемы, обозначающие простуду: **xamazdi||xamadi||xamandi**. На первый взгляд, разница между ними исключительно фонетическая, но анализ региональных данных помог установить определенную закономерность: **xamazdi**, как лексическая единица со значением простуды является изоглоссой, основным ареалом распространения которой является Хевсурети и прилегающие к ней районы Заднего Пшави. Основным ареалом распространения лексемы **xamandi** с тем же значением является долина Иори, а для **xamadi** латеральным ареалом являются оба региона, а основным ареалом – Передний Пшави (ср. мтикульский **xamazdi**)³¹.

Таким образом, региональные данные указанной лексической единицы не дают основания признать использованную в сочинениях Важа-Пшавела форму **xamandi** простой графической ошибкой, как считает А. Чинчараули³². Дело в том, что **xamandi||xamadi** – это собственно пшавские формы, параллельные с хевсурским **xamazdi**, и Важа-Пшавела, как замечательный знаток родной речи, мог их совершенно закономерно использовать. Это подтверждает и А. Шанидзе в своем “Словаре горских говоров”, где имеются пометы: **xamazdi** – мт., **xamandi** – пш. – простуда.

Отметим, что **xamandi** со значением “простуда” зафиксировано Т. Разикашвили и позднее И. Чкония (“Иверия”, 1900, № 157).

Итак, связь значения слова с характерными для реалий особенностями имеет большое значение для полного изучения диалектной лексики и исчерпывающей семантической характеристики диалектного слова, для

31. Кайшаури Л. Г. Отраслевая лексика мтикульского диалекта, Тб., 1967, с. 249.

32. Чинчараули А. Л. К установлению текстов сочинений Важа-Пшавела, Тб., 1977, с. 51.

выявления его дополнительных, отличительных значений и наглядного представления семантического многообразия (О. Мораховская, Д. Шмелев, И. Листрова, Т. Коготьюва). Именно в результате этих взаимоотношений возникают локализмы: новые, созданные в диалекте слова, которые отражают природные бытовые явления и исторические условия существования соответствующего уголка и его жителей. Локализмы – активное средство обогащения диалектного лексического фонда и одна из составных частей диалектной лексики.

Изучение отдельных лексем, характерных для той или иной речи, и вообще диалектной лексики с этимологической или семантической точек зрения имеет разные цели: “От толкования отдельных, т. н. “темных” слов данного диалекта до исчерпывающей характеристики разных генетических пластов диалектной лексики”³³. В результате подобного изучения диалектной лексики создается возможность исследовать лексико-семантическую структуру диалектных различий, определить полисемантическую структуру диалектных различий, определить полисемантическую структуру диалектных различий, определить полисемантическую структуру диалектных различий, что подразумевает изменение семантического объема под влиянием внешних и внутренних (экстралингвистического и лингвистического) факторов.

Из лингвистических факторов следует отметить: а) фактор изменений значения слов; б) коннотация, обусловленная индивидуальной семантикой слова; в) семантические сдвиги; г) реинтерпретация.

Учет наряду с экстралингвистическими названных выше лингвистических факторов с лексической точки зрения является условием полноценной характеристики данного ареала.

“Со своей стороны, чисто лингвистические данные позволяют судить о таких экстралингвистических факторах, каковы исторические взаимоотношения между носителями определенных языковых единиц”³⁴.

По мнению Т. В. Гамкрелидзе и В. В. Иванова, для реконструкции экстралингвистических факторов исторического существования носителей определенных языков по лингвистическим данным особое значение придется структурно-семантическому анализу лексики соответствующего

33. Варбот Ж. Ж. Заметки по этимологии русской диалектной лексики (на материале словаря Д. Деулино), в кн. “Диалектологические исследования по русскому языку”, М., Наука, 1977, с.256.

34. Гамкрелидзе Т. В., Иванов В. В. Индоевропейский язык и индоевропейцы, 11, Тб., 1982, с. 457.

диалекта, которая в основном отражает все главные моменты исторического существования говорящих на этом диалекте (таковы флора, фауна, географическая и диалектная среда, климат, материальная и духовная культура). Семантическая реконструкция соответствующих лексем диалектов определенного языка дает возможность (хотя бы в пределах необходимого минимума и фрагментарности) представить общую картину основных моментов существования носителей родственных диалектов.

Незнание семантического развития некоторых слов часто приводит читателя к курьезу, что кончается неправильным пониманием содержания текста. Это вызвано тем, что в слове на определенном этапе развития языка произошли семантические изменения и его сегодняшнее значение (в современном языке и диалектах) отличается от прежнего или что слово тогда уже не имело полноценной семантической характеристики.

Таким образом, лексическая система языка подразумевает хронологическую корректировку значения слова и семантическое многообразие, что следует считать одним из определяющих факторов лексико-семантической структуры диалектных различий вместе с учетом регионального момента в значении слова и этнографического ареала. Все это дает возможность полноценного определения лексической ценности слова и детерминации, исчерпывающей характеристики многих редких слов и идиом, составляющих сокровищницу диалектной лексики. Семантическое многообразие многих из них еще полностью не установлено и поэтому соответственно не квалифицировано.

С этой точки зрения интерес представляют: 1) отличительные, дополнительные диалектные значения лексических единиц; 2) полисемантические лексические единицы с установлением диалектных ареалов распространения семантических параллелей; 3) не поддающиеся региональному делению полисемантические лексические единицы со свободно взаимозаменяемыми семантическими параллелями; 4) значения слов и выражений, по сегодняшний день не выявленные и не зафиксированные в словарях.

Углава – Слова и выражения, совпадающие в разных диалектах по форме, и по значению. В специальной литературе эти слова и выражения иногда называют фонетическими вариантами и относят к другому диалекту, в то время как они в том же значении встречаются и в пшавском. Их выявление

и фиксация дает возможность точно установить, с учетом различных факторов, ареалы распространения диалектизмов и соответственно провести классификацию и локализацию диалектных единиц.

Adgilis ategreba (хевс.) – постоянно выбирать одно и то же место (в этом же значении входит и в пшавскую лексику).

Alaṭi (мтиульск., мохевск., туш., хевс.) – деревянный ящик на мельнице, куда сыплется мука (в том же значении и в пшавском).

Arzani (картл., кизик., мтиульск., пшавск.) – большой, глубокий снег (с. Ахади). Когда выпадает очень глубокий снег, говорят: *arzan čamoqarao* (ср. древнегруз. *arzanigi* – достойный, надлежащий: *ara arzanig qopil iqo igi amas* – Иоанэ Мосхи, "Лимонари").

Arxili (мохевск., ксанск. ушелье, мтиульск.) – замерзший снег, по которому можно ходить: *arxil is ari, marṭo tovl̄s ro gaaxmobs*. В это время говорят "tovli gaaarxilao", т. е. снег сверху подмерз (ср. С.-С. Орбелиани – *arxili* – мелкая трещина). Если нога проваливается в снег, говорят "peqs ušvehs", если же наоборот, говорят "peqs ar ušvehs".

Aḡrolebuli – распространен в мтиульском, но употребляется и в пшавском – местами подтаявший снег. Говорят: *tovl̄s aḡrol̄da*.

Gareva – (кроме мтиульского встречается и в пшавском) – перейти вброд реку.

Daiamla (← *amla*) – кроме абхазского и хевсурского: встречается и в пшавском в значении "проголодаться".

Darokva – в пшавском означает "осаждаться", отсюда *darokvili* – осадок. **Rokvi** и в тушинском имеет значение "осадок".

Zneva – в кизикском и мтиульском означает "нанести вред, причинить убытки". В Пшави о каком-либо лекарственном растении говорят – *uznevaria*, т. е. безвредное (ср. мтиульск. *maznevari* – вредный).

ḡeloba – в пшавском означает "прихрамывать", в том же значении употребляется в мтиульском и мохевском, зафиксировано в словаре С.-С. Орбелиани. Если учесть древнегрузинское (*mkelobeli* – хромоть), мегрельское (*kili, ḡilobua* – недостаток, дефект – И. Кипшидзе) и сванское (*iḡli* – хромоть), то можно считать *ḡel||ḡil* общим картвельским явлением.

Xordi – в мтиульском так называют мороз, сковывающий воду. **Xvardi** в пшавском называют воду, вперемежку со льдом. Это слово дано у С.-С. Орбелиани как *xorgi* – льдина.

Анализ семантической структуры дает возможность заключить, что слова и выражения, идентичные по форме и значению в разных диалектах, в основном архаичны и берут начало или из древнегрузинского языка, или же заимствованы из других языков.

В лингвистике известно, что горские диалекты Восточной Грузии лучше сохранили архаичность в лексике, чем равнинные диалекты. Поэтому многие древнегрузинские слова существуют в данных диалектах и сегодня, а большая их часть встречается в языке писателей, выходцев из этих регионов.

VI глава – Лексические единицы, идентичные по форме с единицами других диалектов, но с изменившимся значением. Такие слова и выражения создают интересную картину лексических особенностей и семантических инноваций. С этой точки зрения укажем на:

а) слова, внесенные и охарактеризованные в словарях, отличительные пшавские значения которых зафиксированы и квалифицированы вместе со значениями, имеющимися в других диалектах: **apali**- известие, приключение, **gara**- ткацкое орудие, **garev**- сзади, **gla**-мять, **kinçoli**-искра, капля, **maza**- желанное кушанье, **moxrila**- убежать, умчаться, **nagali**- то, что размято, **ole**- лес с прогалинами, **çoryi**- пустое зерно; **çoçqi**⁽¹⁾ (хевс., гудамкарск., мох.) - бычок (в пшавском так называют годовалого бычка или телку), **çoçqi**⁽²⁾ - щебень для стен (мтиульск., мох.) и т. д.

б) диалектные лексические единицы, чьи отличительные пшавские значения не учтены в словарях и потому лексическая ценность и семантические параллели этих единиц не представлены в должной мере. Таковы: **alaqi**, **bandi**, **bakani**, **gadamliaveba**, **gaçverili**, **da çveneba**, **da şuşxva**, **daxaveba**, **daxauli**, **daxelva**||**daqelva**, **çalo**, **çaçaxi**, **çvili**, **çora**, **marqe**, **maçaça**, **mzore**, **morç**, **meleuri**, **midgoma**, **naçverali**, **kacabana**, **çera**, **xadura**||**xandoura** и др.:

Bandi - в специальной литературе зафиксированы семантические варианты этого слова, но отсутствует его пшавское значение: **bandi** (картл., мтиульск.) - болезнь скота, вызывающая судорогу ног; **bandi** (мтиульск.) мокрота; **bandi** (верхнеимерет.) - тряпка, которой разглаживают глиняную посуду перед обжигом; **bandi** (гурийск.) - плохой, негодный; **bandi**, **bandebi** в пшавском - жила. В Пшави говорят: **damxuta**, **bandeb mçiva** - так меня схватило, жилы болят. У Важа-Пшавела это слово встречается в переносном значении - богатство, обилие.

Gadamliaveba - в мтиульском означает растрату или потерю. В

пшавском это слово имеет иное значение: *gadamlivdao*, - так говорят, когда человек перепрыгнет через забор или другое препятствие. *Mlivi* по С.-С. Орбелиани - истощенный, исхудалый.

Gayverili, *yvera*. В толковом словаре грузинского языка *Gayverili* отнесено к диалектной лексике и его значение зафиксировано на основе данных кизикского и имеретинского диалектов. 1. С вылезшей после зимовки шерстью, лишенный шерсти (кизик.). 2. Искривленный, согнутый (имерет.). Интересно семантическое многообразие этой лексемы в пшавской диалектной среде: *yvera* (Арагвский Пшави) || *yoreula* - (Иорский Пшави) – длинная скошенная полоса, расположенная на крутом склоне. То же и в хевсурском (А. Чинчараули). У *yvera* мы обнаружили значение: “Когда косарь возвращается с конца полосы обратно по другую ее сторону и кидает траву с другой стороны, то это *yvera*” (с. Чабано). Кроме того, это название коры, снятой во всю длину ствола дерева: “Когда с дерева слерут кору длиной в 3-4 метра, то это *muši*, когда ее скрутят, бросят в воду на неделю и потом скручивают в веревку, то это - *yvera*. У липы хорошая” (с. Эвженти).

Gayverili, *gayverili* - лишенный коры, с содранной корой (пшав.). *yverva*||*gayverva* имеет значение - очищать от кожуры, обдирать шерсть. Кроме пшавского, данная лексема в этот же значении имеется и в хевсурском, внешнекахетинском (А. Глонти). Согласно “Словарю горских говоров” А. Шанидзе *yvera*||*gayverva* (пшав., хевс., тушин.) - сдирание кожуры, коры, кожи. В Верхней Имерети *gayverva* - сгибание, искривление. Именно значение “сдирание одной полосы коры” является определяющим принципом номинации и для скошенной полосы, вертикально спускающейся по крутому склону. Фактически это первая полоса скошенной травы, которая прорезывает нескошенное поле. Сам косарь говорит: *yvera gavavle* (Арагв. Пшави), *yoreula gavavle* (Иорск. Пшави). Когда косарь пройдет первую полосу, говорят: *gayverav gadmaačina* (Арагвск. Пшави) и *yoreula gadmaačina* (Иорск. Пшави). Поэтому правильно определение, что *yvera* - покато спускающаяся первая полоса скошенной травы, с которой начинается покос. Первую скошенную полосу, прорезающую поле, должно обозначать и выражение: *namkers mivyverav* - обнаруженное нами в мохевском. Слово *gayverva* употреблено Л. Разикашвили в переносном значении и означает “ободрать” (некоторые чиновники обдирали, грабили кедских жителей. “Запоздалый ответ”).

qalo - в словарях указаны его кизикское и гурийское значение, которое заслуживает внимания из-за полисемичности данной лексемы, в словарях отсутствует: 1) Обозначает количество стогов качественной пшеницы, ячменя из 140 снопов каждый. 2) Мера площади пахотной земли. В Пшави величину пашни считают по собранному урожаю, т. е. сколько **qalo** соберут, столько и величина пашни. 3) Радиус жернова. Величину жернова определяют по размеру **qalo**, т. е. по длине радиуса. 4) Ток, где молотят. Это значение указано и у С.-С. Орбелиани, и у Н. Чубинашвили. В Пшави есть **sapris qalo** и **velis qalo**. Первый тип тока имеет навес, его также называют **gadaxurvili qalo**. Для молотбы обычно используется расчищенный круглый участок земли - **miçis qalo**, если он вымошен бульжником, то это **sipis qalo** (**sipi** - бульжник). 5) В Иорском Пшави употребляется и кизикское значение этой лексемы: известь, щебень или горшечная глина, подготовленные для замеса. Например, горшечную глину насыпают горкой, делают углубление в середине, наливают туда воду и замешивают. 6) Вокруг растений делают углубление, чтобы в него стекала вода (ср. кизик.). 7) **Moqaloeba** в пшавском - обобщенное название разравнивания и очистки земли; а **qalooba** означает молотбу.

Nayeryala - в хевсурском имеет значение "хлебные крошки" (А. Чинчараули). В пшавском это слово полисемантично и имеет в дополнение к указанному значению еще несколько, не отмеченных в лексикографии: 1. Слишком крупный помол, когда непромолотые, раздробленные зерна, скапливаются по краям жернова в т. н. **sayeryeli**. Такие отходы помола называются также **naxorxali**||**naqorqali**. 2. Сухие мелкие щепки.

Qseni - это одна из основных лексем, связанных с производством молочных продуктов, означает молоко, выдоенное через два дня после отела. Это молоко густое и при кипячении становится сыром. В мохевском и мтиульском оно означает и закваску (кусочек телячьего желудка, который кладут в молоко для его свертывания). По мнению С.-С. Орбелиани, этим словом называют молоко, высосанное теленком сразу после отела. Мохевское и мтиульское значение слова **qseni** - закваска - отличается от пшавского и древнегрузинского, но общее в их семантике все же прослеживается: закваска свертывает молоко, а молоко после отела в течение трех дней густое, свернувшееся (Л. Каишаури). В пшавском эта лексема имеет значение, в котором способность свертываться доведена до высшей степени: молоко

настолько густое, что само становится сыром, т. е. подчеркивается сема “соединение”. В то же время, по нашему мнению, она означает и “раскрытие”, “разъединение” и потому в лексеме *qseni* объединены противоположные значения, что подтверждается и данными пшавской отраслевой лексики. Так, *qseni* - это открытие другого мира: когда пуловина у теленка (также и у ребенка) отпадает, он попадает в другой мир, где самостоятельно начинает борьбу за существование, получая иную пищу, т. е. молоко другого состава. Это связывает его с новым миром. Т. е. это то же самое, что первое соприкосновение с действительностью, переход на новую пищу, ср.: *gan-xsn-a*, *qs-n-il-i* – разговение.

Об этой лексеме и о корнях *-qs||qš-* в разное время высказывались Н. Марр, А. Чикобава, Г. Климов, А. Чинчараули, Г. Картозия, О. Тедеева. Включена она и в “Этимологический словарь” И. Г. Фенриха и З. Сарджвеладзе.

О. Тедеева считает это слово заимствованием из осетинского языка: “В осетинском желудок называется *xsaen* ← *axsun* (свертывание, скисание), где “а” исторически является превербом. Таким образом, (*a*)*xsaen* - это закваска. По мнению О. Тедеевой, в кахетинском, мтикульском и мохевском сохранилась древняя осетинская форма без преверба. По мнению А. Чинчараули, “слово *qseni* не имеет соответствий в других языках”. Он связывает его с глагольным корнем *-qsen||qs-* (*v-qsen*, который, в свою очередь, восходит к корню *-qs||-qš-* *qšva|| qšva*). Автор считает, что *qsen* относится к словам с такой семантикой, которые обозначают противоположные понятия: с одной стороны, “разрезать”, “разделить”, “рассечь”, а с другой - “свертываться”, “соединяться”. Исследователь объясняет это тем, что “в древности корень “*qs*” имел значения “раскрыть” и “закрыть”³⁵ А. Чинчараули не разделяет предположения А. Чикобава и Г. Климова о соответствии грузинского корня “*qs*” мегрельско-лазскому *-sx-||-cx-*, т. к. считает, что корень *-qs-(xs)* отсутствует в занском, он встречается лишь в производных словах (ср. груз. *sa-qs-ar-i*); лазск. *me-m-cxv-er-i || me-m-cx-ur-i || me-n-cx-ul-i*); мегрельск. *sa-r-sx-al-i*, в которых заимствована грузинская словообразовательная модель.

В связи с этим вопросом отметим высказывание Г. Картозия, согласно которому *r-sx||r-cx* в мегрельском и *m-cx-v* в лазском являются глагольными

35. Чинчараули А. Л. Семантические переходы в некоторых лексических группах, ИКЯ, XIX, 1974, с. 64.

корнями со значением “соединения”. Занские соответствия имеются и к глагольным **qsen||qsn**, и к именным **qsen** корням. И здесь грузинскому **-qs-** соответствует мегрельский **-sx-** и лазский **-ex-**. Грузинскому глагольному корню **qsen||qsn** в мегрельском должен соответствовать **sxun-**; а в лазском **cxun-**, имеющие значение “предпочитать”. Особо отметим, что в лазском при употреблении с приставкой **je-||e-** корень **cxun-** имеет значение “объяснять” подобно древнему значению грузинского корня **-qs-**, что делает бесспорным его связь с грузинским корнем **qsen-||qsn-**. Автор заключает: “Мегрельско-лазский **cxun-||cxun-** восходит к корню **-qsn-**, находившемуся на нулевой ступени огласовки. Слоговой сонант **-n-** развил гласный **-u-** в результате колхской вокализации”.

В качестве колхского соответствия лексемы **qsen||xsen** в “Словаре лазского языка” Н. Марра приведено слово **cxoni**³⁶. По мнению Г. Картозия, **-qs-** и здесь закономерно соответствует комплексам **-qs-** и **-ex-**. “Что касается соответствия гласных, грузинского **-e-** и занского **-o-**, то они подобны соответствиям в таких корнях, как грузинский **mçqer-** и мегрельский **çqor-**, грузинский **tred-**, и мегрельский **toronž-**, лазский **torož-**, грузинский **yeryed-**, и мегрельский **gorgonž-**, лазский **gorgož-**³⁷.

В научной литературе грузинский **-e-** в таких случаях считается вторичным, полученным из гласного **-a-**³⁸, **mçqer-mçqar**, **fred-ṭrad** и т. д. В соответствии с этим корень **qsen-** происходит из архитипа **qsan-*** (Г. Картозия). Все это приводит нас к мысли об идентичности осетинского **axsun** (свертывание, скисание) → **axsaen** и грузинского архитипа **qsan***, что, в свою очередь, не исключает противоположного: допущения грузинского заимствования в осетинский. А это, по нашему мнению, заслуживает внимания, поскольку основание для допущения такого объяснения дает приведенное нами пшавское значение этого слова. (И др.).

VII Глава – Семантическое многообразие диалектных лексических единиц.

Важнейшим среди факторов, определяющих лексические особенности, является лексическое многообразие диалектных различий, в основе

36. Марр Н. Я. Грамматика чанского (лазского) языка, С.-Пб., 1910, с.215.

37. Картозия Г. А. О нескольких общекартвельских корнях в грузинском и мегрельско-лазском. “Отраслевая лексика аджарского диалекта”, 11, Тб, 1979.

38. Мачавариани Г. И. Из истории соотношения гласных в картвельских языках. Труды ТГУ, т.69, 1958.

По мнению Т. В. Гамкрелидзе и В. В. Иванова, для реконструкции экстралингвистических факторов исторического существования носителей определенных языков по лингвистическим данным особое значение придается структурно-семантическому анализу лексики соответствующего диалекта, которая в основном отражает все главные моменты исторического существования говорящих на этом диалекте (таковы флора, фауна, географическая и диалектная среда, климат, материальная и духовная культура). Семантическая реконструкция соответствующих лексем диалектов определенного языка дает возможность (хотя бы в пределах необходимого минимума и фрагментарности) представить общую картину основных моментов существования носителей родственных диалектов.

Незнание семантического развития некоторых слов часто приводит читателя к курьёзу, что кончается неправильным пониманием содержания текста. Это вызвано тем, что в слове на определенном этапе развития языка произошли семантические изменения и его сегодняшнее значение (в современном языке и диалектах) отличается от прежнего или что слово тогда уже не имело полноценной семантической характеристики.

Таким образом, лексическая система языка подразумевает хронологическую корректировку значения слова и семантическое многообразие, что следует считать одним из определяющих факторов лексико-семантической структуры диалектных различий вместе с учетом регионального момента в значении слова и этнографического ареала. Все это дает возможность полноценного определения лексической ценности слова и детерминации, исчерпывающей характеристики многих редких слов и идиом, составляющих сокровищницу диалектной лексики. Семантическое многообразие многих из них еще полностью не установлено и поэтому соответственно не квалифицировано.

С этой точки зрения интерес представляют: 1) отличительные, дополнительные диалектные значения лексических единиц; 2) полисемантические лексические единицы с установлением диалектных ареалов распространения семантических параллелей; 3) не поддающиеся региональному делению полисемантические лексические единицы со свободно взаимозаменяемыми семантическими параллелями; 4) значения слов и выражений, по сегодняшний день не выявленные и не зафиксированные в словарях.

VIII Глава – К определению семантического объема лексических диалектизмов.

Значение слова, позднее отражающееся в понятии, правда, определяется предметом, но при семантическом анализе следует считаться и с другими факторами. Думаем, что полноценное изучение лексического фонда без признания его отношения к соответствующему обществу, языковому коллективу, без учета их взаимоотношений и связи значения слова с особенностями, определяемыми реалиями, лишь на уровне семантической характеристики отдельных слов (т. е. только их отношения к предмету) будет неполным, отвлеченным.

Следует учитывать устоявшееся в сегодняшнем языкознании мнение, что особую ценность для исчерпывающей семантической характеристики областного слова, выявления его дополнительных, отличительных значений и показа семантического многообразия диалектной лексики представляет установление связи значений слов с особенностями, определяющимися реалиями⁴³⁻⁴⁹, которые нами особо отмечено⁵⁰.

Полноценная семантическая классификация заключается в изучении сформировавшихся возможностей реализации чисто смысловых, предметных возможностей слов в различных случаях по отношению к соответствующему языковому коллективу, на фоне языковых обычаев, выработанных этим обществом в соответствии с определенными историческими условиями и бытовыми явлениями. Все это само по себе подразумевает необходимость установить этимологические

-
43. Мораховская О. Н., Сопоставление лингвистических и этнографических ареалов для уточнения значения слов. В кн.: "Диалектология и лингвогеография русского языка", "Наука", М., 1981, с. 130.
44. Мораховская О. Н., Критерии сопоставимости лексико-семантических групп слов в диалектном языке. В кн.: "Общеславянский лингвистический атлас". М., 1973.
45. Мораховская О. Н., О сопоставимости лингвистических и этнографических ареалов, В кн.: "Ареальные исследования в языкознании и этнографии". Л., 1977.
46. Шмелев В.Н., Проблемы семантического анализа лексики. М., 1973.
47. Коготкова Т.С., О внешней обусловленности словариков областных словарей. В кн.: "Памятники русского языка", М., 1974
48. Коготкова Т.С., Русская диалектная лексикология. М., 1979.
49. Толстой Н. И., Некоторые вопросы соотношения лингво и этнографических исследований, В кн.: "Проблемы картографирования в языкознании и этнографии". Л., 1974.
50. Гогатишвили Г. А., К семантическому осмыслению диалектных лексем, Вопросы структуры картвельских языков, Тб., 2003, с. 72-81.

связи и отношение слов к диалектной лексике с целью их полноценной семантической паспортизации и классификации, выявить семантические трансформации и учитывать связь значений слов с особенностями, определяющимися реалиями.

Со своей стороны, установление связи значений слова с особенностями, определяющимися реалиями, способствует выявлению самых динамичных слоев диалектной лексики - *локализмов и семантических диалектизмов*. Эти два слоя диалектной лексики, по нашему мнению, составляют основу речевых различий на лексико-семантическом уровне по пространству ерш ом у признаку, т. е. с региональной точки зрения, и их наличие вызвано, в основном, экстралингвистическими факторами: характерными для данного ареала климатическими, природными, историческими условиями, определяющими жизнь и быт местных жителей. Следует отметить, что в результате влияния именно этих факторов возникают вышеназванные два основных слоя диалектного лексического фонда - *локализмы и семантические диалектизмы*.

Локализмы, по нашему мнению, представляют собой самый динамичный слой диалектного лексического фонда, что является следствием имманентной природы слова. Они должны быть признаны одним из наиболее активных средств пополнения лексического фонда диалектов⁵¹.

*При определении сущности дефиниции локализмов следует помнить, что они представляют собой новые слова или выражения, созданные внутри диалекта, и отражают природные и исторические условия жизни жителей соответствующего ареала, в котором они распространены*⁵².

Учет лингвистических факторов, наряду с экстралингвистическими, такими, как географическая и этнографическая среда - региональные данные и этнографические ареалы, является предпосылкой полноценной диалектологической характеристики данного ареала с лексической точки зрения. Учитывая эти моменты, становится возможной классификация диалектных различий на лексико-семантическом уровне: выявление семантически

51. Гогатишвили Г. А., Особенности, определяющие реалии, и семантика диалектных лексических единиц. Известия Академии наук Грузии, серия языка и литературы, 2003 с. 190-194.

52. Почуха Б., Лексикология грузинского языка, Тб., 1974

различающихся лексических единиц в интересующей нас диалектной среде, фиксация дополнительных значений, полноценное отражение их семантической ценности, а также установление основных и латеральных ареалов изоглосс, что имеет определяющее значение для полной паспортизации той или иной лексической единицы в диалектологическом или общезыковом словаре, т. е. для ее полноценной лексической квалификации. С этой точки зрения интерес представляет данные пшавской отраслевой лексики, зафиксированные нами с учетом вышеуказанных факторов.

При семантической характеристике следует изучить и установить насколько реализованы смысловые возможности слова соответствующим обществом в тех или иных условиях на фоне выработанных им языковых обычаях, вытекающих из исторических условий и бытовых явлений.

Моносемантическое слово находится в смысловых отношениях только с одним предметом, поэтому оно реализуется в одном реальном контексте, в то время как полисемантическое слово имеет отношение к нескольким кланам предметов и поэтому оно по смыслу реализуется при помощи разных групп контекстов, разных слов (конситуаций). Слово, имеющее отношение к какому-либо другому предмету, должно определить, к какому предмету в конкретном случае оно относится. При этом учитывается конситуация данного полисемичного слова в соответствующем контексте.

Отличающиеся друг от друга значения возникают у слова, если изменяется степень реальности ситуации, формируются различные, регулярно повторяющиеся типы среды или условия. Это, в основном, зависит от того, с каким „узловым” словом возникнут у него регулярно повторяющиеся ситуации.

Таким образом, лексическая система языка беспрестанно испытывает изменения в семантической структуре лексем, которые определяются лингвистическими и экстралингвистическими факторами, что вызывает хронологическую корректировку значений слов, а в конечном счете подразумевает учет регионального момента и этнографического ареала значения слова.

IX глава – “Дополнительные, отличительные диалектные значения лексических единиц”. Для полноценной характеристики диалектного лексического фонда и его сравнения с общенародным интерес вызывает диа-

лектная лексика, зафиксированная согласно региональным данным (с точки зрения изменений в диалектном лексическом фонде и взаимодействия его членов), а также пшавская лексика, вошедшая в язык произведения писателей – пшавов.

В этом отношении обращают на себя внимание внесенные и охарактеризованные в словарях слова, дополнительные отличительные пшавские значения которых не учтены. Поэтому лексическая ценность этих слов и семантические параллели представлены неполно. А именно пшавские значения этих слов имеют ценность при установлении семантического многообразия диалектной лексики.

Amovla – не зафиксировано дополнительное, пшавское значение этого слова. В Пшави говорят “**amaiara**”, когда человек умер.

Bardi в современном грузинском языке имеет несколько значений, зафиксированных в толковом словаре, но не учтены пшавские данные. В словаре читаем: 1. Переплетенные между собой ветви деревьев и кустов. 2. Часть сложных слов: **eḡal-Bardi...** В пшавском **bardi** то же, что **bardani** и означает – снег, лежащий на ветвях деревьев.

Gadaḡveta – в пшавском имеет значение – когда человек долго, безостановочно кашляет, говорят: **gadaḡveta xvelama, gadacivdao**. В отношении синонимии интересно слово **gadaḡvetili** (обессиленный от болезни человек) – то же, что **moyebuli**.

Gamovali – по толковому словарю грузинского языка – выходящий, вытекающий из чего-либо. В пшавском же имеет значение – достойный, надежный, ловкий, бравый человек (ребенок).

Gamokceuli – для полной его паспортизации следует учесть и его пшавское значение – мешок из козьей шкуры с шерстью наружу (с. Элиагза).

Gaḡpuraveba – в пшавском означает – худеть, уменьшаться. В толковом же словаре при толковании этого слова не учтены региональные данные и приведено только значение общезыкового характера: **gaḡpuraveba** – лицо покрывается оспинами⁵³.

Dabrunvili – страдательное причастие прошедшего времени. По толковому словарю это пшавское слово и означает то же, что **dabrunebuli** –

53. Мы ссылаемся на данные толкового словаря грузинского языка только для сопоставления лексического фонда общенародного языка с диалектной лексикой.

возвращенный. То же и у Бачана. Кроме этого, слово **dabrunvili** в пшавском является эпитетом к престарелому, беспомощному человеку, как бы возвращающемуся в младенчество (см. лексику со значением свойств человека).

Maḡala||ḡiraydani – в современном грузинском литературном языке эти слова тождественны по значению, что и указано в толковом словаре, но не учтено пшавское значение - крестообразное, на подставке деревянное сооружение, которое ставится на свадебный стол перед невестой и женихом и на нем нанизаны всевозможные сладости (с. Гоголаурта, с. Муко.) Его синоним - **ḡiraydani**, распространенный в долине Иори.

ḡany||burusi – в словарях зафиксировано их значение - туман. В пшавском **ḡany** – сырой туман, **burusi** – сухой туман, а **ḡamuri** – это ясная погода, но окрестности покрыты дымкой, на небе ни одного облака, но как бы дымка. По мнению И. Чкония, в имеретинском **ḡamuri** – железная обувь для хождения по горам. (см. также - **gaḡxili, dadevna, daḡalva, midgoma, samzimari** и др.).

Х глава – Полисемангичные лексические единицы с установленным диалектным ареалом распространения семантических параллелей.

ḡaḡaḡuna – в Арагвском Пшави это железный изогнутый предмет, кочерга. В Иорском Пшави - крючок, используемый в ковроткачестве, этот крючок в Заднем Пшави называется **garaiaḡsaḡvanela**.

Komiḡa||ḡumḡa – в Иорском Пшави так называют ком снега, снежок. Его синоним ав Арагвском Пшави - **burḡva**, а **ḡomiḡa** в Арагвском Пшави то же, что **gogaḡi** - ком высохшей земли.

ḡora – в Арагвском Пшави - это часть упряжи для закрепления ярма. Иорские пшавы называют ее **koraki**, а словом **ḡora** – называют стену из пластов земли, которую строят для отведения вод реки при ее перекрытии. Очевидно, эта лексема в пшавском в общем соответствует понятиям: “прочность”, “укреплять”, “закрыть”. В кизикском слово **ḡora** – означает дверной деревянный засов. Т. Разикашвили отмечает, что **ḡora** – это прицельная мушка ружья (газета “Иверия”, № 132). В этом же значении данная лексема использована в “Охотнике” Важа-Пшавела. В кахетинском, кизикском и рачинском она имеет и другие значения (А. Глonti).

Naḡverali – в Заднем Пшави - сучья и щепки, остающиеся при вырубке леса. Так же называют и хворост (с. Удзилаурта). В Иорском Пшави данная лексема имеет значение “стерня”: **naḡverali** ← **naḡuelari** ← **ḡueli**. Это

последнее включено в словарь С.-С. Орбелиани.

Sambo – сыпь наподобие прыщей, болезнь. В древнегрузинском – сыпь на пояснице, колене. Сейчас говорят **taṣṭi** (с. Муко). В Иорском Пшави название палки с крючком, на который вешают кастрюли. В мохевском **sambo** – фурункул (И. Кавтарадзе. О. Каджая). К подобным словам относятся **maṣne**, **meṣiskvile**, **naṣpali**, **samargeli**, **ṣaṣṣali**, **ṣavari** и др.

XI глава – Полисемантические лексические единицы со свободно взаимозаменяемыми параллелями, не поддающиеся региональному делению.

Gvirgvini – в пшавском имеет значение “круглый”. частные значения: 1. Верхний жернов имеет отверстие, куда высыпается зерно, а вокруг этого отверстия сделана кольцеобразная выпуклость, которая и называется **gvirgvini**, т. е. венец. 2. Купол пшавской молельни. Есть он и у амбара. 3. Тесьма, которой, например обвязывают ведро, или кайма на одежде (с. Шуапхо). 4. Венец, надеваемый при венчании, из позолоченных бусинок и нитей (с. Муко и Хошара).

Daleva – 1. Уничтожить, погубить, истребить. 2. Порча урожая. 3. Когда лавина, вода или оползень сметает что-либо. В этом значении встречается в языке писателей-пшавов⁵⁴. Это слово встречается в разговорной речи или в устойчивых сочетаниях: **ṡivad daleva** – искоренить, пресечь род (с. Ахади); **xanis daleva** – задержаться надолго (см. у Бачана, 375, 25). Интересны и производные слова: **sa-lev-i** – край пропасти, откуда может сорваться скот; **sa-lev-el-i** – запасы продуктом на зиму, то, что должно быть съедено; **daleuli**, **galeuli** – изношенные, потрепанные от долгого употребления вещи; **moleuli** – говорят о курице, переставшей нестись.

Daxeṣxili – 1. Угнетенный, пострадавший. 2. Низкий, очень полный человек.

Zala – рассол для хранения сыра. 2. Творог, накрошенный в сыровотку или воду, заправленный пряными травами (с. Удзилаурта), (ср. **xaṣoṣqala** – Г.Г.). 3. Сыровотка, употребляемая в пищу. У этого слова есть и иное значение – сукровица, вытекающая из прыща. **Zalaṣqala** – гной с кровью, вытекающий из прыща или из раны. **Zarṣqali** – дурная кровь (с. Муко).

Koṡori – 1. Кусок хлеба, горбушка. 2. Гряда облаков или полоса тумана.

54. Кешикашвили И. Д. Лексика произведений Тело Разикашвили и Бачана, Тб., 1969, с. 56. “Краткий словарь языка Важа-Пшавела”, сост. Чинчараули А. Л., Тб., 1969, с. 114.

3. Небольшой участок пашни.

Lugumi – 1. Невкусная, без соли пища. 2. Некрасивый, неуклюжий человек.

Tusva, moʃusva – 1. Обморозиться. 2. Дочиста выкосить траву.

Qeli – 1. Укладка сжатого хлеба из двух или трех стогов. 2. Древесная кора, которую сгибают длиной в полметра, перевязывают посередине и используют для изготовления **muʃi** – “С дерева сдирают кору - это **muʃi**, длиной в три-четыре метра, сложат и бросят в болото на неделю, потом достают и скручивают из него веревки. Это **uvega**. У липы хорошая кора” (с. Элиагза, Ахади, Эвженти). Т.о. **muʃi** и **uvega** в этом случае являются синонимами. **uvega** в пшавском многозначное слово и сохранилось в лексике, относящейся к косье. (И др.).

XII глава – “К значению отраслевого изучения пшавской лексики”.

Историческую диалектологию невозможно представить без хронологической корректировки и учета многообразия диалектных лексических данных, накопленных к настоящему времени диалектологической лексикологией,⁵⁵ которые дают возможность качественного установления лексической ценности этих данных и их детерминации. Преимущество отраслевого изучения диалектной лексики и ее выявления по семантическим гнездам перед другими методами можно считать установленным фактом. С этой точки зрения важно последовательное описание и исследование ритуалов, связанных с той или иной стороной хозяйственной деятельности и быта народа. Материал, собранный подобным методом, более понятен и доступен. Он представляет определенную ценность и с этнографической точки зрения, показывая взаимосвязь лексического состава разных диалектов, их сходство и различия.

Поэтому необходимо своевременно и полно выявить лексические данные всех диалектов грузинского языка, связанные с каждодневной хозяйственной деятельностью и бытом жителей того или иного диалектного ареала, поскольку термины, связанные с семейной жизнью, названия орудий труда, продуктов и блюд и др., имеющие большое значение в деле обогащения лексики грузинского языка и изучения его истории, до сих пор не выявлены и не зафиксированы. Поэтому мы постарались изучить

55. Богатова Г. А., Дерягин В. И., Романова Г. Я. Славянская историческая лексикография и проблемы региональной характеристики слова, ВЯ, 1982, М., № 3, с. 34.

пшавскую лексику по отраслям и попытались как можно плотнее описать все характерные для Пшави отрасли хозяйства.

Многообразие хозяйственной деятельности пшавов определило богатство лексического фонда этого уголка Грузии, что, естественно, в основном нашло свое отражение в отраслевой лексике. Ценные образцы пшавской лексики сохранились в бытовой речи, в фольклорных произведениях, отражающих хозяйственные отношения, в легендах и сказаниях, посвященных культовым ритуалам, обычаям и верованиям. Следует заметить, что хозяйственная деятельность жителей горных районов Грузии во многом схожа и поэтому отношения лексики, связанной с основными отраслями хозяйствования, с лексикой тех же отраслей в других диалектах помогут выяснить, что между ними общего и что принадлежит интересующему нас диалекту.

Диалектная лексика является объектом постоянных наблюдений и фундаментального изучения и останется таковой благодаря своей эволюционной природе. Пшавской отраслевой лексикой мы занимались много лет, обошли почти все села, ущелья, исходили все регионы во все времена года и в любую погоду, побывали у пастухов, на пастбищах, токах, в будни и праздники, систематически, почти ежегодно, собирали тексты и записывали ценные образцы лексики практически во всех регионах Пшави. Это позволило нам квалифицировать и локализовать лексические единицы с учетом региональных данных. Для выявления лексико-семантических связей мы сравнили, насколько позволял объем работы, собранный материал с лексическими данными других диалектов (более интенсивно – горских диалектов) грузинского языка.

Нами исследована лексика земледелия: полеводства, производства зерновых и их продуктов, косыбы и трав; животноводства; явлений природы; социальных отношений; качеств человека; употребительная лексика, связанная с заболеваниями и лекарственными травами; лексика, относящаяся к духовной культуре, религии, культовым и магическим действиям; строительству; дровам и огню; птицеводству; пчеловодству; огородничеству, садоводству; оружию. Этому отведены соответствующие пшавской отраслевой лексики, в которых с учетом региональных данных представлены лексико-семантические взаимоотношения диалектных лексем.

В результате анализа собранного нами богатого диалектного отрас-

левого лексического материала выявлены:

1. *Гипонимия*. гипонимические взаимоотношения, зависящие от экстенционала слова. При отраслевом описании диалектной лексики включение лексических единиц в семантические гнезда основывается на гипонимических отношениях: слово с обобщенным значением подчиняет слово с частным значением и таким образом возникают субординационные отношения между классом (семантическим полем) и его членами. Например, сравним слово *cxeni* (класс) и слова пшавской отраслевой лексики (члены класса, т. е. виды лошадей), между которыми наблюдаются гипонимические отношения: жеребцы и мерины и их виды – *gamkcevi|| morboli||medoye, guliani||xanieri, gulptiani; ulaqi, ažiŷya, pašaŷi*; кобыла – *deda cxeni*; верховые лошади и их виды: *sruli, maŷarebeli||čakčaka*; иноходцы и их виды: *maŷarebeli||nabižiŷis iorya, gamalebuli; žaglagi||lažiŷa, umanzilo, gauxano, rbili cxeni*; вьючные лошади и их виды: *nabižiani* или *čkarnabižiani* (см. верховые и вьючные лошади).

Еще пример: *zna (znebis grova)* – класс и зафиксированные в пшавском его гипонимы : *xadura||qadura||qandoura, reula, čera (orpeqais čera, sampeqais čera), meleuri, xutula||qutula* (см. производство зерновых культур) и т. д.

“Если лексика языка оставляет впечатление упорядоченного множества, то это происходит только потому, что мы имеем субординационные отношения между семантическими полями и их членами или между самими семантическими полями”⁵⁶. Отраслевое изучение диалектной лексики с этой точки зрения помогает интерпретировать значения слова не только на уровне семантического поля (что носит более общий характер), но и на уровне членов этого поля (выявление и точная классификация дополнительных значений). Поэтому детальный семантический анализ гипонимических отношений подразумевает выявление диалектных лексических единиц с меньшим экстенционалом внутри одного (данного) семантического поля, чему сегодня придается большое значение в нашем дифференцированном обществе, когда больше чувствуется разница между отраслевым и общим в лексике. В то же время следует учесть и то, что развитие общества вызывает интенсивное взаимодействие между разными языковыми группами.

56. Небнердзе Г. С. Введение в языковедение. 1990, с. 224.

2. Основные и латеральные ареалы распространения лексических единиц. Классификация (с учетом региональных данных, что дается в работе попутно) отраслевой лексики представлена в образцах. Подобное изучение отраслевой лексики очень важно, так как решение этой задачи поможет ареальной характеристике диалектов грузинского языка.

3. Лексико-семантическая структура диалектных различий. Полисемантность, возникающая в результате влияния лингвистических и экстралингвистических факторов, ведет к изменениям в семантическом объеме слова.

При таком рассмотрении пшавской отраслевой лексики становятся возможным полноценное установление лексической ценности и детерминации, исчерпывающее толкование многих редких слов и идиом, которые составляют сокровищницу диалектной лексики, так как семантическое многообразие многих из них еще не выявлено полностью и потому не квалифицировано. Именно решению этой задачи посвящена данная часть настоящей работы.

Вторая часть – “Пшавская отраслевая лексика” состоит из 4 глав и 13 параграфов:

I глава – “Лексика, относящаяся к духовной культуре”;

II – “Лексика, обозначающая явления природы”;

III – “Лексика, обозначающая болезни и лекарственные растения”;

IV – “Лексика, обозначающая социальные отношения и свойства человека”.

Таблица № 1

№	Синонимически взаимозаменяемые лексические варианты	Диалектный ареал распространения		Значение
	Лексема (изот. лосса)	Основной ареал	Латеральный ареал	
1	2	3	4	5
1	akeraḡneba, aḡkreva akerc	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Шелушение лица
2	ayevrebuli buraxi	Долина Иори Долина Арагви	Долина Арагви Долина Иори	Очень высокая трава
3	ambazi mondavni	Долина Арагви Долина Иори	Задний Пшави Передний Пшави	Подружившиеся на пахоте
4	baḡuznoba buḡbuḡi, cuxcuxi	Долина Иори Долина Арагви	Долина Арагви Долина Иори	Хлопотать, суетиться
5	bednieri, bedniera xuzana	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Сибирская язва
6	burkva ḡomiḡa, ḡumḡa	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Ком снега, снежок
7	ḡaḡenḡili, moḡenḡili ḡoilis moḡvretili	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Лицо со следами оспы, с оспинками
8	ḡarḡana ḡuḡluma	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Хлебный продукт, изделие
9	ḡaḡi saxxami	Долина Иори Задний Пшави	Задний Пшави Долина Иори	Составная часть борозны
10	ḡaḡveuli ḡaxelisavebuli	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Прирученная овца или отара
11	ḡacmula moḡlila	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Болезнь ногтя, ногтеда
12	ḡordila, ḡuḡluma yuruḡa	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Кукурузные лепешки, сваренные в молоке или воде
13	ḡvirila sagvirgvino balaxi	Долина Иори Долина Арагви	Долина Арагви Долина Иори	Ромашка
14	ḡrili saniso	Долина Иори Долина Арагви	Долина Арагви Долина Иори	Тенистое место
15	ḡutnis mḡarḡi ḡaḡaḡdebi ḡxiri, ḡiḡilaki ḡaḡigela	Задний Пшави Передний Пшави	Передний Пшави Задний Пшави	Деревянный гвоздь, штырь
16	ḡutnisdeda saḡvnela	Долина Иори Долина Арагви	Долина Арагви Долина Иори	Птица
17	ḡugulis bulula purisula	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Травянистое растение

1	2	3	4	5
18	daḳverili moḳeuli	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Овца перед окотом
19	Daḳvli navli	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Пепел, зола
20	daparva daparcxva	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Прополка посевов
21	daḳanḳoḱavebuli, ḱruxi qranḱi	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Престарелый
22	dedian miḱa ḱumi	Долина Иори Долина Арагви	Долина Арагви Долина Иори	Хорошая пашня
23	txelebi ḱrinḱeebi, leḱureebi	Долина Иори Долина Арагви	Долина Арагви Долина Иори	Хлебный продукт
24	maḱxala ḱiraydani	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Маленький свадебный крест на подставке, увешанный сластями
25	sabeli ḱubistari	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Единица измерения времени
26	iraḱo, sanadelo naoxrali	Долина Арагви Долина Иори	Долина Иори Долина Арагви	Заброшенное пастбище, гора
27	parcxḱi sama(n) kneni	Долина Иори Долина Арагви	Долина Арагви Долина Иори	Приспособление подъема и спуска

И др.

№	Подисемантические лексические единицы	Диалектный ареал	распространения и значение
1	қақабұна	Кочерга, (долина Арагви)	Крючок, используемый при ковроткачестве
2	Komiça kumiça	Ком высохшей земли (долина Арагви)	Ком снега, снежок (долина Иори)
3	қора	Часть упряжи для закрепления ярма (долина Арагви)	Стена из пластов земли, строят для отведения вод реки (долина Иори)
4	Meçiskvile	Мельник, сборщик платы за помол (долина Иори, Передний Пшави)	Строитель мельницы, лицо, следящее за работой мельницы (Задний Пшави)
5	Nayeryala	Слишком крупный помол (Задний Пшави)	Сухие мелкие щепки (долина Иори)
6	Naçverali	Сучья, щепки, остающиеся при вырубке леса (Задний Пшави)	Стерня (долина Иори)
7	Reula	Стол, сложенный из 5 и более хадуга без соблюдения рядов, чтобы воздух поступил внутрь (Задний Пшави)	Овца, отставшая от своего стада и прибившаяся к другому (долина Иори)
8	Samargeli	Сорняки (Задний Пшави)	Орудие для выпалывания сорняков (долина Иори)
9	Sambo	Фурункул (долина Арагви)	Палка с крючком, на который вешают кастрюли (долина Иори)
10	qavari	Жердь с руку толщиной (долина Арагви)	Один из видов перекрытия из тонких узких досок (долина Иори)
11	qranti qrançi	Дыхательное горло (долина Арагви)	Престарелый, выживший из ума человек (долина Иори)

И др.

ალბუთაშვილი მარუსა თველორეს ასული, 63 წ., მამადაიანები;
ანთაური - შურაბაშვილი ბაბაღე, 56 წ., ჩარგალი (გამოთხოვილია
კაწალ ევიდან);

ახალაური გურამ პაეღეს ძე, 35 წ., ლიმო;
ბაღრიშვილი ბიჭური ჭრელის ძე, 89 წ., შუაფხო;
ბაღრიშვილი ივანე თველორეს ძე, 62 წ. (გადასულია ახმეგამი შუაფხო-
დან);

ბაღიაური მარიამ ლუკას ასული 56 წ., ვერხველი;
ბაღიაური ბესო გიორგის ძე 64 წ., გოგოლაურთა;
ბაიაშვილი ღვთისო გონეს, ძე 50 წ., ხილიანა;
ბაიაშვილი-ქოჩაშვილი თამარ ანგონის ასული, 40 წ., თხილიანა
(გამოთხოვილია ხილიანიდან);

ბაიაშვილი-ხიზანიშვილი ბაბაღე კარაგიელის ასული, 77 წ., არგანი
(გამოთხოვილია გომეწრიდან);

ბაყლაძე-ხალუქაურ თამარ მათეს ასული, 42 წ., ყვარელწყალი;

ბერბერაშვილი ნიკო გიორგის ძე, 73 წ., გუმურები;

ბერიაშვილი შოთა პაეღეს ძე, 53 წ., ქვ. ქელი;

ბერიკაული იოსებ გიორგის ძე, 55 წ., ქვ. ქელი;

ბეწკელი დარო თველორეს ასული, 71 წ., ჩაბანო;

ბობღიაშვილი-თვარულაშვილი დედუკა, 72 წ., შუაფხო;

ბობღიაშვილი მამუკა გიორგის ძე, 66 წ., ელიაგზა;

ბობღიაშვილი რეზო მამუკას ძე, 35 წ., ელიაგზა;

ბოძაშვილი სოლომონ გიორგის ძე, 78 წ., მარა ვვა (ხამავარდნო);

ბუთხაშვილი ეფრემ ფრუშკის ძე, 82 წ., მიგრიაულთა;

ბუთხაშვილი თამარ ხუმარას ასული, 58 წ., ქალილო;

ბულალაური ქეთევან ნიკოლოზის ასული, 62 წ., კანაგია;

ბულალაური მართა გიორგის ასული, 80 წ., კულო;

ბულალაური კუკა გიორგის ასული, 83 წ., კულო;

ბუჭყურაშვილი პაეღე ალექსის ძე, 64 წ., კულო;

ბუჭყურაშვილი რევაზ პაეღეს ძე, 38 წ., ქუშ ვვი;

გამიაშვილი შალვა ივანეს ძე, 30 წ., ვაკისოფელი;

გამიაშვილი თამარ ივანეს ასული, 38 წ., უკანაფშავი;

გარაშვილი ავთანდილ იასონის ძე, 36 წ., საკობიანო;

გარამეილი ნიკო ღვთისოს ძე, 65 წ., ქალილო;
 გარსევანიშვილი პაველ შეცხვარეს ძე, 65 წ., ჩარგალი;
 გვდუხაური-მისრიაშვილი ელენე მიხეილის ასული 60 წ., საკობიანო;
 გოგნელაშვილი იოსებ გიორგის ძე, 51 წ., მაღარო;
 გოგნელაშვილი ვიორგი ევას ძე, ირ ალი, 68 წ., გადასულია ახმეტაში
 ცაბაურიდან;

გოგნელაშვილი ვიორგი ბახას ძე, 80 წ., მაღაროს კარი (გადმოსულია
 ცაბაურიდან);

გოგნელაშვილი ნიკო სოლომონის ძე, 66 წ., აფშო;
 გოლერძაული მარიამ ჭრელას ასული 63 წ., ელიაგმა;
 „გომბორელი პაველ“ - გადასულია ს. გომბორში, უკანაფშავიდან;
 გორბელაშვილი ქეთევან ალექსის ასული, 55 წ., საკობიანო;
 გორელაშვილი ნინო ალექსის ასული 60 წ., უძილაურთა;
 გორელაშვილი ანა მიხეილის ასული, 36 წ., ყვარულწყალი;
 გოჯიაშვილი ელენე ვიორგის ასული, 49 წ., ზარიძეები;
 დოჯურიშვილი ილიკო სიმონის ძე, 79 წ., ქუშხევი;
 დოჯურიშვილი მართა მიხეილის ასული, 72 წ., ქუშხევი;
 ელიშბარაშვილი ვიორგი ღვთისოს ძე, 52 წ., გუდრუხი;
 ელიშბარაშვილი დავით ღვთისოს ძე, 60 წ., გუდრუხი;
 ელიშბარაშვილი ნინო ნიკოს ასული, 35 წ., თხილიანა;
 ვაჩიშვილი პაველ ვიორგის ძე, 62 წ., გომეწარი;
 შურაბაული ნინო ვიორგის ასული, 73 წ., ბოდა ევა;
 შურაბაშვილი დავით ვიორგის ძე, 58 წ., გომბორი;
 შურაბაშვილი მათე ალექსის ძე, 63 წ., ვეძათ ევა;
 დათიაური ლექსო ივანეს ძე, 50 წ., თხილიანა;
 თათარაშვილი თევდორე ხევსურას ძე, 50 წ., უძილაურთა;
 მთვარელაშვილი ვახტანგ უგუმურას ძე, 49 წ., შუაფხო;
 თურმანული-ბაგარაშვილი მარიამ, 81 წ., მიგრიულთა;
 თურმანული ვიორგი შიოს ძე 62 წ., კუჭუჭა;
 თურმანული იოსებ ვიორგის ძე, 67 წ., კედო;
 კარაგიელი ალექსი 64 წ., არგანი;
 კოჭლაშვილი მარიამ პეტრეს ასული 57 წ., შუაფხო;
 კურეგიშვილი ბაბაღე 63 წ., არგანი;
 კურეგაშვილი მარიამ 72 წ., არგანი;
 კუწაშვილი პეტრე მიხეილის ძე, 58 წ., არგანი;

ლაშქარაშვილი მანია გიორგის ასული, 56 წ., უძილაურთა;
ლომაშვილი ირაკლი ალექსის ძე, 66 წ., ლიმო (გადმოსულია სოფლი-
ონიდან);

- ლომინაშვილი პავლე ლუკას ძე, 39 წ., ა ალი;
- ლოსურაშვილი ლეთისო გუგიას ძე, 82 წ., კანაგია;
- მადურაშვილი სიმონ თინიბუქის ძე, 48 წ., წიფრანი;
- მადურაშვილი შალვა ბერიძის ძე, 60 წ., უძილაურთა;
- მამადაშვილი თამარ კოტეს ასული, 58 წ., მამადაანებო;
- მამიაური-ოშურაული ბაბალე სიმონის ასული, 62 წ., ოშარა;
- მარკვილაშვილი გიორგი ლეთისოს ძე, 43 წ., ჩარგალი;
- მარტიაშვილი მიხეილ ნიკოლოზის ძე, 40 წ.,
- მარაული-თათარაშვილი ნინო ნიკოს ასული 39 წ., უძილაურთა;
- მახაური ვანო ილიკოს ძე, 43 წ., გომეწარი;
- მგელიაშვილი მართა შალიკოს ასული, 72 წ., ქუშხევი;
- მგელაშვილი პავლე მიხას ძე, 50 წ., გოგოლაურთა;
- მგელიაშვილი ოლია ქიგესას ასული, 62 წ., ლიმო;
- მგელიაშვილი ირაკლი მიხეილის ძე, 47 წ., ლიმო;
- მისრიაშვილი გოდერძი კოლას ძე, 40 წ., საკობიანო;
- მისრიაშვილი მართა გიორგის ასული, 47 წ., ოშარა;
- მჭედლური მარიამ ლეთისოს ასული, 80 წ., ქვ. ქელი;
- ნადირაშვილი ლელა ალექსის ასული 7 წ., ლახაგო;
- ნაეროზაშვილი ლევან ლეთისოს ძე, 35 წ., ჩაბანო;
- ნაყური თვედორე ძუგარას ძე, 93 წ., ქალილო;
- ნაყური-პაპიაშვილი ნინო იოსები ასული, 62 წ., წიფრანი;
- ნიბლოშვილი მიხეილ ივანეს ძე, 74 წ., ლიმო;
- პაპიაშვილი არჩილ ნიკოს ძე, 38 წ., წიფრანი;
- საფარაშვილი ელენე იოსების ასული, 25 წ., მაღარო;
- საყვარულაშვილი ნესტორ ბეწინას ძე, 49 წ., ლიმო;
- სულხანიშვილი იორამ სოლომონის ძე, 62 წ., ჯიჯეთი;
- ტეგიაშვილი ივანე შალვას ძე, 51 წ., ოშარა;
- ტუნტურიშვილი დარო ლეთისოს ასული, 60 წ., მივრიაულთა;
- ტუნტურიშვილი იოსებ მიხეილის ძე, 64 წ., კულო;
- ტუნტურიშვილი დავით ლევანის ძე, 63 წ., წიფრანი;
- უძილაური ლეთისო გუგიას ძე, 72 წ., კანაგია;
- უძილაური ჭრელა ხუმარას ძე, 65 წ., კანაგია;

- ფეგვიაშვილი ვიორჯი პავლეს ძე, 62 წ., ბოლახევა;
 ფეგვიაშვილი ეთერ, 56 წ., ბოლახევა;
 ქემიკაშვილი ვასილ, 66 წ., არგანი;
 ქისტაური მარიამ ლეთისოს ასული, 60 წ., კულო, წყალტვათი;
 ქოჩაშვილი დავით პავლეს ძე, 46 წ., თბილიანა;
 ქოჩაშვილი (ბაიაშვილი) თამარ ანტონის ასული, 40 წ., თბილიანა, (გამო-
 თხოვილია მაღაროდან, ხილიანიდან);
 ქოჩაშვილი დავით პავლეს ძე, 40 წ., თბილიანა;
 ქოჩაშვილი შიოლა დავითის ძე, 5 წ., თბილიანა;
 ღურბელაშვილი დარეჯან ივანეს ასული, 40 წ., ჩარგალი;
 ღურბელაშვილი იოსებ დავითის ძე, 65 წ., გომეწარი;
 ყაყილაშვილი ლევან პავლეს ძე, 71 წ., ქუშ ევი;
 ყაყილაშვილი იაკოვ დავითის ძე, 65 წ., კევრნაულა;
 ყვინაშვილი პავლე გიორგის ძე, 70 წ., წითულკლდე;
 შავერდაშვილი-ჭანგირაშვილი ბაბალე 73 წ., ჯანგირაანები;
 ჩიგოშვილი სალომე ხუმარას ასული, 60 წ., თბილიანა;
 ჩიგოშვილი პარასკო ბეწინგურის ასული, 39 წ., თბილიანა;
 ჩიგოშვილი-ციგროშვილი მშექალა გიორგის ასული, 70 წ., თბილიანა;
 ჩოხელაშვილი მარიამ პაპას ასულ, 66 წ., კუჭუჭა;
 წელაშვილი მართა ხეთისოს ასული, 80 წ., ხილიანა;
 წითელაური მათე გიორგის ძე, 46 წ., მუქო;
 წოწკორაული პავლე სიმონის ძე, 42 წ., შუაფხო, ა ალი;
 წოწკორაული-გეგიაშვილი ბაბალე ქურსიკას ასული, 69 წ., ოშარა;
 ციგროშვილი-კარაგიევი ნინო დავითის ასული, 78 წ., თბილიანა;
 ცხელაშვილი ელისო ალექსანდრეს ასული, 50 წ., მამადაანები;
 ცხელაშვილი ხთისო შიოს ძე, 42 წ., მაღარო;
 ცქიფაშვილი ჭრელა ხეთისოს ძე, 74 წ., არბაჩხანი;
 ცოკილაური ვაჟა ივანეს ძე, 51 წ., ბოლახევა;
 ჭყრუნიშვილი ნინო მიხეილის ასული, 80 წ., უძილაურთა;
 ჭყრუნიშვილი ნინო გიორგის ასული, 88 წ., ა ალი;
 ჭამაური ვანო გიორგის ძე, 50 წ., ლიშო;
 ჭამაური ხეთისო გიორგი ძე, 63 წ., ლიშო;
 ჭიჭოშვილი მარიამ ხეთისოს ასული, 55 წ., ლიშო;
 ჭიჭოშვილი სილო ლეთისოს ასული, 45 წ., ლიშო;
 ჭოლიკიშვილი მარო ლუკას ასული, 93 წ., ვერხველი;

ჭურჭელაური ელენე დიმიტრის ასული, 65 წ., ჭურჭელაურები;

ჭყრუნი შვილი-დომინია შვილი თამარ მიხეილის ასული, 44 წ.,
გოგოლაურთა;

ხადიაშვილი პავლე ნიკოლოზის ძე 65 წ., გომეწარი;

ხიზურაშვილი იოსებ ნიკოს ძე, 52 წ., აფშო;

ხულიაშვილი შვეცინარ გინლას ასული, 90 წ., მალარო;

ხუმარაშვილი ლუკა იოსების ძე, 57 წ., არგანი;

ხუმარაშვილი ვიორგი ჭრელას ძე, 71 წ., ჩეკურაანთგორი;

ხუმარაშვილი ტარიელ იოსების ძე, 58 წ., ჩეკურაანთგორი;

ჯაბანიშვილი იოსებ ხევსურას ძე, 68 წ., თხილიანა;

ჯაბანიშვილი-მახაური მართა ლეთისოს ასული, 60 წ., გომეწარი;

ჯანაშვილი თამარ მახარეს ასული, 82 წ., მ. მალარო;

ჯანაშვილი პავლე ჭრელას ძე, 78 წ., მ. მალარო;

ჯანჯირაშვილი ვაბრიელ ზურაბის ძე, 75 წ., ჯანჯირაანები;

ჯანჯირაშვილი ჟორა სანდროს ძე, 60 წ., ლვინიაანები;

ჯანჯირაშვილი ეარა ზაქარიას ასული, 53 წ., შარიძეები;

ჯიმშიგაშვილი ფილიპე ვიორგის ასული, 73 წ., ჩაბანო;

ჯერვალძე ელისო მიხეილის ასული, 63 წ., ლიშო;

ჯერვალძე გასო გირსლას ასული, 68 წ., სწროფავი.

დამოწმებული და გამოყენებული ლიტერატურა,
წყაროები, შემოკლება

1. აბულაძე ი., ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები), თბ., 1973, 566 გვ.
2. ალავეძე მის., ლექსუპური ლექსიკონი... ქართველურ ენათა ლექსიკა", I. პროფ. ვ. ბერიძის რედაქციით, თბ., 1938, გვ. 139-164 (მ. ალავეძის.).
3. ალავეძე მ., მასალები ვაკა-ფშაველას ენის თავისებურებებისათვის. ქუთაისის სახელმწიფო ინსტიტუტის შრ., ტ. VIII, ქეთ., 1948, გვ. 9-37.
4. ალავეძე მის., მასალები ლექსუპური ლექსიკონისათვის, „ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, XIII, 1955, გვ. 29-77 (მ. ალავეძის., ლექს.).
5. ალავეძე მის., ქართული დიალექტური ლექსიკონი, „ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, XXIV, 1962, გვ. 279-291 (მ. ალავეძის., იმერ., ლექს.).
6. ანდრონიკაშვილი მ., ნარკვევები ირანულ-ქართული ენობრივი ურთიერთობიდან, I, თბ., 1966, გვ. 84. (მ. ანდრონიკაშვილის.).
7. არაბული ა., დიალექტები და ხალხური პოეზია, „III (რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესია“, თეზისები, თბ., 1981, გვ. 29-30. (ა. არაბის.).
8. „არილი“. ტფილისის უნივერსიტეტის რექტორის, პროფ. ივანე ჯავახიშვილისადმი მისი სამეცნიერო მოღვაწეობის 25 წლისთავზე (1900-1925) მიძღვნილი კრებული, თბ., 1925, 232 გვ.
9. ასათიანი ნ., ფშავე, (ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა), ვაკა-ფშაველას ხსენებისადმი მიძღვნილი კრებული, თბ., 1966, გვ. 20-38. (ნ. ასათიანის.).
10. ასურელ მოღვაწეთა ცხოვრების ძველი რედაქციები, გამოსცა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ი. აბულაძემ, თბ., 1855, 222 გვ.
11. აფშინაშვილი გრ., ხალხური ლექსები ფშავეში ნაწერილი, კურნ. „კვადი“, №21, 22 - 1989; №14 - 1894; „აკაკის თვიური კრებული“, №7, განვ. III, გვ. 46-54, 1898; №1-4, გვ. 20-24, 19-31, 1900.
12. ახელედიანი გ., ზოგადი ფონეტიკის საფუძვლები, თბ., 1949, 437 გვ.

13. ბაბუნაშვილი ე., მიცემითი და ვითარებითი ბრუნების ურთიერთობისათვის ძვ. ქართულში, „სახელის ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში“, თბ., 1956, გვ. 393-402.
- 13ა. ბაბუნაშვილი ე., კურუელის ტერმინები სოფ. ბიჭვინდის მეტყველებების მიხედვით, „თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული“, V, თბ., 1950, გვ. 271-276 (ე. ბაბუნა, ქართლ.) (ე. ბაბუნა).
14. ბაბუნაშვილი ე., სინონიმები ილია ჭავჭავაძის ენაში, „თსუ შრომები“, ტ. 71, თბ., 1959.
15. ბალავარიანის ქართული რედაქციები, გამოსცა, გამოკვლევები და ლექსიკონი დაურთო ი. აბულაძემ, თბ., 1957, 219 გვ.
16. ბარამიძე ღ., პირველი თურმეობითის წარმოების ზოგი თავისებურება ქართული ენის მთის კილოებში, თსუ ძველი ქართული ენის კათედრის შრომები, 20, თბ., 1977, გვ.
17. ბარდაველიძე ვ., ივრის ფშავლებში (დლიური), „ენიმკი-ს მოამბე“, ტ. XI, 1941. (ვ. ბარდავა).
18. ბარდაველიძე ვ., ქართველი ტომების ასტრალურ დვთაებათა... „მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის“ ტ. X-XI.
19. ბარდაველიძე ვ., ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან (დვთაება ბარბარ-ბაბარ), 1941, გვ. 147.
20. ბარდაველიძე ვ., ქართველი ხალხის რელიგიური აზროვნების ისტორიიდან, „მომომხილველი“, I, 1949, გვ. 123-155.
21. ბარდაველიძე ვ., აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციული საზოგადოებრივ-საკულტო ძეგლები, ტ. I, თბ., 1974.
22. ბარდაველიძე ვ., აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ტრადიციული საზოგადოებრივ-საკულტო ძეგლები, ტ. II, თბ., 1982.
23. ბარდაველიძე ვ., ჩიტაია გ., ქართული ხალხური ორნამენტი, I, ხევსურული, 1939, 128 გვ.
24. ბარნაველი ს., გასათხოვარი ქალის მზითვეი, XVIII ს. დასაწყისის საქართველოში, საქ. მეზეუმის მოამბე, XI - თბ., 1941.
25. ბაქრაძე ი., ა და ე ხმოვნებზე დაბოლოებული არსებითი სახელების შესახებ თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, „თსუ სტუდენტთა 28-ე სამეცნიერო კონფერენცია“ (თფზისები), 1966, გვ. 21. (ი. ბაქრა).
26. ბაჩანა, ლექსები, პოემები, ს. ყუბანეიშვილის რედაქციით, თბ., 1938, 551 გვ.
27. ბედუკაძე ს., ხვის 1958 წ. ექსპედიციის მასალები, საქართველოს სახელმწიფო მეზეუმის ეთნოგრაფიის განყ. არქივი.

28. ბედუკაძე ს., წელით მბრუნავი წისქვილები არაგვის ხეობაში, თბ., 1960.
- 28ა. ბედუკაძე ლ., ქართული ხალხური ავეჯი, „საქართველოს ეთნოგრაფიის საკითხები“, თბ., 1964, გვ. 5-24.
29. ბეზარაშვილი ც., მასალები ფშაველი ქალის ჩაცმულობის შესწავლისათვის, „საქართველოს ეთნოგრაფიის საკითხები“, 1964, გვ. 25-47.
30. ბეზარაშვილი ც., ქალის სამოსელი აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთში, თბ., 1974, 120 გვ.
31. ბერიძე ვ., სიტყვის კონა იმერულ და რაჭულ თქმათა, სპბ., 1912, 76 გვ. (ვ. ბერ., იმერ., რაჭ.).
32. ბუჭურაული ივ., კარიჭაშვილი დ., თუშურ ლექსებში ნახმარი სიტყვების განმარტება, „ძველი საქართველო“, ვ. თაყაიშვილის რედაქტორობით ტ. IV, განყ. V, თბ., 1913, გვ. 122-129 (ი. ბუჭურ., თუშ.).
33. გელიაშვილი მ., ქვემოქველ ფშაველთა მეტყველების მორფოლოგიური თავისებურებანი, „თსუ სტუდ. XXV სამეცნ. კონფერენცია“, თუზისები, 1965, გვ. 4-5.
34. გიგინეიშვილი ი., თოფურია ვ., ქავთარაძე ი., ქართული დიალექტოლოგია, I, დიალექტთა განხილვა, ტექსტები, ლექსიკონი, თბ., 1961, 735 გვ. (გიგინ., თოფ., ქავთ.).
35. გიგინეიშვილი ი., ფშაური და ვაჯა-ფშაველა, „საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის ენის ინსტიტუტის II სამეცნ. სესია“, თუზისები, თბ., 1945, გვ. 11-12.
36. გიგინეიშვილი ი., ახალი სალიტერატურო ენა და ვაჯა-ფშაველა, ვაზ. „სახალხო განათლება“, №№14 (1126), 15 (1127), 1951.
37. გიგინეიშვილი ი., „ბახტრიონის“ ენობრივი თავისებურებანი, „ვაჯა-ფშაველას“ „ბახტრიონი“, 1972, 252 გვ.
38. გოგატიშვილი გ., რაზიკაშვილის თხზულებათა ლექსიკა, ვაზ. „ლიტ. საქართველო“, 1970, 21. 03, №12. (გ. გოგატი.).
39. გოგატიშვილი გ., ფშაური ლექსიკა ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში, „თსპი პროფესორ-მასწავლებელთა 36-ე სამეც. კონფერენცია“, თუზისები, 1971, გვ. 48-49.
40. გოგატიშვილი გ., ზმნის ზოგიერთი ფორმის წარმოება ფშაურში, „თსპი პროფესორ-მასწავლებელთა 37-ე სამეც. კონფერენცია“, მუშაობის გეგმა და თუზისები, თბ., 1972, გვ. 57-59.
41. გოგატიშვილი გ., ლექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტური სხვაობანი ფშაურში, ეურნ. „სკოლა და ცხოვრება“, №2,

- თბ., 1993, გვ. 32-44.
42. გოგატიშვილი გ., II სერიის ზოგიერთი ფორმის აგებულები-სათვის ფშაურში, „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1973, №3, გვ. 65-69.
 43. გოგატიშვილი გ., ფორმათწარმოების ზოგიერთი სტრუქტურული თავისებურებისათვის ფშაურში, „საქართველოს სსრ. პედ. ინსტიტუტების შრომები“, ტ. I, თბ., 1974, გვ. 107-129.
 44. გოგატიშვილი გ., ადამიანის თვისებების ლექსიკა ფშაურში, „თსპი პროფ. მასწ. მე-40 სამეცნ. სესია“, მასალები, თბ., 1975, გვ. 56-57.
 45. გოგატიშვილი გ., დიალექტური გარემო და მისი ენობრივი მახასიათებელი ხალხური მეტყველების მიხედვით, „საქ. სსრ. პედ. ინსტიტუტების ასპ. და ახალგ. მეცნ. მუშაკთა I რესპ. კონფერენცია“, მუშაობის გეგმა და თეზისები, თბ., 1975, გვ. 64-66.
 46. გოგატიშვილი გ., სიტყვაწარმოება ფშაურში, „საქ. სსრ. პედ. ინსტიტუტების ასპ. და ახალგ. მეცნ. მუშაკთა I რესპ. კონფერენცია“, მუშაობის გეგმა და თეზისები, თბ., 1975, გვ. 71-72-73.
 47. გოგატიშვილი გ., ფშაური დარგობრივი ლექსიკიდან (თიბვისა და მცენარეულობის ლექსიკა), „თსპი პროფ. მასწ. 42-ე სამეცნ. სესია“, მასალები, თბ., 1976, გვ. 63-64.
 48. გოგატიშვილი გ., სამეურნეო ყოფის ამსახველი ლექსიკა ქართული ენის ფშაურ დიალექტში (მიწათმოქმედების ლექსიკა), „საქ. სსრ. პედ. ინსტიტუტების შრომები (1917-1977)“, თბ., 1977, გვ. 69-87.
 49. გოგატიშვილი გ., პირის მორფემათა განაწილება ფშაურში, „თსპი პროფესორ-მასწავლებელთა 44-ე სამეცნ. კონფერენცია“, თეზისები, თბ., 1978, გვ. 57-58.
 50. გოგატიშვილი გ., სამეურნეო ყოფის ამსახველი ლექსიკა ქართული ენის ფშაურ დიალექტში (მემინდვრეობის ლექსიკა), „პროფ.-მასწ. 45-ე საინსტიტუტთაშორისო სამეცნ. სესია“ მასალები, თსპი, თბ., 1979, გვ. 116-117.
 51. გოგატიშვილი გ., სამეურნეო ყოფის ამსახველი ლექსიკა ქართული ენის ფშაურ დიალექტში (პურეულისა და პურეული პროდუქტების ლექსიკა), „საქ. სსრ. პედ. ინსტიტუტების ახალგ. მეცნ. და ასპ. II რესპ. კონფერენცია“, მიძღვ. ვ. ი. ლენინის დაბ. 110 წლისთ., მასალები, თბ., 1980, გვ. 33-34-35.
 52. გოგატიშვილი გ., სალიტერატურო ენის არეალი და დიალექტ-

- ტური ლექსიკა, „საქ. სსრ. პედ. ინსტიტუტების პროფ.-მასწავლებლის საინსტიტუტო შრომის 47-ე სამეცნ. სესია“, მასალები, თბილ., 1981, გვ. 83.
53. გოგატიშვილი გ., თბილისის ლექსიკა ფშაურში, „თსუ ქართული ენის კათედრის შრომები“, ტ. IV, თბ., 1998, გვ. 40-61.
 54. გოგატიშვილი გ., სამეურნეო ყოფის ამსახველი ლექსიკა ქართული ენის ფშაურ დიალექტში (მემინდვრეობის, პურეულისა და მარცვლოვან-პარკოსან კულტურათა ლექსიკა), „საქ. სსრ. პედ. ინსტიტუტების, შრომები“, XI, ისტორიის აქტიუალური საკითხები, თბ., 1981, გვ. 41-59.
 55. გოგატიშვილი გ., დაავადება-ავადმყოფობისა და სამკურნალო მცენარეთა აღმნიშვნელი ლექსიკა ფშაურში, „საქ. სსრ. პედ. ინსტიტუტების, ახალგაზრდა მეცნიერთა და ასპირანტთა რესპ. კონფერენცია, მიძღვნ. სსრ კავშირის შექმნის 60 წლისთავისადმი“, მუშაობის გეგმა და მოხს. თეზისები, თბ., 1982, გვ. 102-103.
 56. გოგატიშვილი გ., მეფრინველეობის ლექსიკა ფშაურში, „IV რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნ. სესია“, მუშაობის გეგმა და მოხს. თეზისები, ბათუმი, 1982, გვ. 36-37.
 57. გოგატიშვილი გ., ლუდ-არაყის დამზადებასთან დაკავშირებული ლექსიკა ფშაურში, „პროფ.-მასწავლებლის საინსტიტუტო შრომის 49-ე სამეცნ. სესია“, მასალები, თბ., 1983, გვ. 80-81.
 58. გოგატიშვილი გ., სუბიექტურ და ობიექტურ პრეფიქსთა იორტიზაცია ფშაურში, „საქ. სსრ. პედ. ინსტიტუტების ახალგ. მეცნიერთა და ასპირანტთა IV რესპ. კონფერენცია“, მასალები, თბ., 1983, გვ. 69-70.
 59. გოგატიშვილი გ., გრამატიკულ მოვლენათა და დიალექტური ლექსიკის ლოკალიზაციის პრობლემა ფშაურში, „V რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნ. სესია“, მუშაობის გეგმა და მოხს. თეზისები, თბ., 1983, გვ. 39-41.
 60. გოგატიშვილი გ., იზოგლოსათა ძირითადი და ლატერალური არეალები და დიალექტური ლექსიკის ლოკალიზაცია, „პროფ.-მასწავლებელთა საინსტიტუტო შრომის 50-ე სამეცნ. სესია“, მასალები, თბ., 1984, გვ. 114-115.
 61. გოგატიშვილი გ., დიალექტური გარემო და დერივაციული ელემენტთა სემანტიკა, „VI რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნ. სესია“, მუშაობის გეგმა და მოხს. თეზისები, თბ., 1984, გვ. 10-11.
 62. გოგატიშვილი გ., ფშაური ლექსიკის დარგობრივად შესწავლის

- მნიშვნელობისათვის (წელით მბრუნავი წისკილისა და მუშაობის კვილების ლექსიკის მიხედვით), საქართველოს მეცნ. აკადემიის „მაცნე“, №1, ენისა და ლიტ. ხერია, თბ., 1993, გვ. 113-131.
63. გოგატიშვილი გ., ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი ლექსიკა ფშაურში, „ლექსიკოლოგიის, ფრაზეოლოგიისა და სიტყვათწარმოქმნის საკითხები“, საინსტიტუტთაშორისო მეცნიერულ შრომათა კრებული, თბ., 1984, გვ. 47-60.
 64. გოგატიშვილი გ., ა. შანიძის „მთის კილოთა ლექსიკონი“ და ფშაური ლექსიკა, „ასპირანტთა და ახალგ. მეცნიერთა საინსტიტუტთაშორისო V სამეცნ. სესია“, თეზისები, თბ., 1985, გვ. 62-64.
 65. გოგატიშვილი გ., -ელ, -იან, -იურ, -ა და-ო სუფიქსთა დერივაციული ფუნქციის დეტერმინაციისათვის, „პროფ. - მასწ. 51-ე საინსტიტუტთაშორისო სამეცნ. სესია“, მახალები, თბ., 1985, გვ. 107.
 66. გოგატიშვილი გ., ცვლილებათა კანონზომიერებისათვის ენის სივრცული განზომილების ფარგლებში, „თსპუ პროფესორ-მასწ. შრომები“, ტ. VIII, თბ., 1998, გვ. 3-25.
 67. გოგატიშვილი გ., სიტყვაწარმოება და წარმოქმნილ სიტყვათა სემანტიკური სტრუქტურა ფშაურში. „სიტყვა და შესიტყვება როგორც ლექსიკოლოგიისა და გრამატიკის ობიექტები“. საქ. სსრ. პედ. ინსტიტუტების მეცნიერულ შრომათა კრებული, თბ., 1986, გვ. 113-138.
 68. გოგატიშვილი გ., პურეული პროდუქტების ლექსიკა ფშაურში, „თსპუ ქართული ენის კათედრის შრომები“, ტ. III, თბ., 1977, გვ. 36-55.
 69. გოგატიშვილი გ., მესაქონლეობის ლექსიკა ფშაურში (რძე და რძის პროდუქტები), „თსპუ პროფ.-მასწ. შრომები“, ტ. II, თბ., 1997, გვ. 18-36.
 70. გოგატიშვილი გ., ლექსიკურ-სემანტიკური დონის დიალექტურ სხვაობათა სტრუქტურა და ა. შანიძის „მთის კილოთა ლექსიკონი“, „სამეცნ. სესია, მიძღვნ. ა. შანიძის დაბ. 100 წლისთავისადმი“, თეზისები, თბ., 1987, 17-19 II, გვ. 25-26.
 - 70ა. გოგატიშვილი გ., რეალიათა განმსაზღვრელი თავისებურებანი და დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკური სტრუქტურა, „სამეცნიერო სესია, მიძღვნ. გ. ახვლედიანის დაბად. 100 წლისთავისადმი“, თბ., 1987, 7-8 IV, გვ. 21.
 71. გოგატიშვილი გ., დიალექტური ლექსიკის ღოკალიზაციისა და კლასიფიკაციის პრობლემა, საქართველოს მეცნიერებათა

- აღორძინების პერიოდული სამეცნ. ჟურნ. „ინტელექტი“, №3, თბ., 1998, გვ. 116-119.
72. გოგატიშვილი გ., მორფონოლოგიურ და ლექსიკურ მოვლენათა შიგადიალექტური დიფერენციაცია და იზოგლოსათა არეალები ფშაურში, საქართველოს მეცნ. აღორძინების ფონდის პერიოდული სამეცნ. ჟურნ. „ინტელექტი“ №1(4), თბ., 1999, გვ. 142-146.
 73. გოგატიშვილი გ., დაავადება-ავადმყოფობისა და სამკურნალო მცენარეთა აღმნიშვნელი ლექსიკა ფშაურში, „დიალექტოლოგიური კრებული“, 1987, მასალები ქართული დიალექტოლოგიური ატლასისათვის. თბ., „მეცნიერება“, 1988, გვ. 11-124.
 - 73ა. გოგატიშვილი გ., დიალექტური ლექსიკის სემანტიკური სტრუქტურის ნაირგვარობა, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, VII, თბ., 1998, გვ. 92-105.
 74. გოგატიშვილი გ., სამკურნეო ყოფის ამსახველი ლექსიკა ფშაურში (წყლით მბრუნავი წიხქვილისა და მეწისქვილეობის ლექსიკა), ივ. ჯავახიშვილის სახ. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, ფილ. ფაკ., „ენათმეცნიერების საკითხები“, II, თბ., 1999, გვ. 71, 87.
 75. გოგატიშვილი გ., ლექსემათა სემანტიკური მოცულობა და დიალექტური არეალი, „პროფ-მასწ. და ახალგ. მეცნ. საინსტიტუტთა შორისო 54-ე სამეცნ. სესია“, თეზისები, თბ., 1988, 26-27 V, გვ. 91-92.
 76. გოგატიშვილი გ., აბჯრის ლექსიკა (იარაღნი) ფშაურში, „თსკუ პროფესორ-მასწავლებელთა შრომები“, ტ. IV, თბ., 1999, გვ. 3-6.
 77. გოგატიშვილი გ., რეალიათა განმსახვრელი თავისებურებანი და დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკური სტრუქტურა, სალიტერატურო ენის თეორიისა და ისტორიის საკითხები, „საქ. სსრ პედ. ინსტიტუტების მეცნიერულ შრომათა კრებული“, თბ., 1988, გვ. 50-67.
 78. გოგატიშვილი გ., დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა რეგიონულ-სემანტიკური ცვალებადობა სივრცული განზომილების თვალსაზრისით, ქართულ-ევროპული ინსტიტუტის ჟურნალი „ივერია“, IV/V, პარიზი, 2000/2001, გვ. 163-186.
 79. გოგატიშვილი გ., დიალექტურ სხვაობათა ლექსიკურ-სემანტიკური სტრუქტურა და ლინგვისტური და ექსტრალინგვისტური ფაქტორები, „X რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნ. სესია“, თეზისები, თელავი, 1988; 21-22-23 X,

- გვ. 23-24-25.
80. გოგატიშვილი გ., მორფოლოგიური და ლექსიკურ-სემანტიკური დიალექტური სხვაობანი ფშაურში სივრცული განზომილების მიხედვით, თსუ ფილოლოგიის ფაკ., „ენათმეცნიერების საკითხები“, №4, თბ., 2001, გვ. 50-63.
 81. გოგატიშვილი გ., შუშისა და ცუცხლის ლექსიკა ფშაურში, საქართველოს მეცნ. აკადემია, არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, ბ. ჯორბენაძის ჩაზოგადოება, „საენათმეცნიერო ძიებანი“, XIV, თბ., 2003 წ., გვ. 185-201.
 82. გოგატიშვილი გ., დიალექტურ ლექსემათა რეგიონულ-სემანტიკური ცვალებადობა სივრცული განზომილების თვალსაზრისით, „რესპ. დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესია“, მასალები, თბ., 2001, გვ. 41-42.
 83. გოგატიშვილი გ., სოციალურ ურთიერთობათა და ადამიანის ხასიათ-თვისებების აღმნიშვნელი ლექსიკა ქართული ენის ფშაურ დიალექტში, ქართულ-ევროპული ინსტიტუტის ჟურნ. „ივერია“, VII, პარიზი, 2001/2002, გვ. 115-158.
 84. გოგატიშვილი გ., წარმოქმნილ სიტყვათა და დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა ძირითადი სტრუქტურულ-სემანტიკური ჯგუფები ფშაურში. დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნ. კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად, თბ., 1990, 189 გვ.
 - 84ა. გოგატიშვილი გ., დიალექტურ ლექსემათა სემანტიკური გააზრებისათვის, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, VIII, თბ., 2003, გვ. 72-81.
 - 84ბ. გოგატიშვილი გ., რეალითა განმსაზღვრელი თავისებურებანი და დიალექტურ ლექსიკურ ერთეულთა სემანტიკა, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“. ენისა და ლიტერატურის სერია, თბ., 2003, გვ. 190-194.
 85. გოგოლაური თ., ძირითადი ფონეტიკური პროცესები ფშაურ კილოში, „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, 1972, №1, გვ. 21-26.
 - 85ა. გოგოლაური თ., „ფშაური კილოს ენობრივი თავისებურებანი“, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“, ენისა და ლიტერატურის სერია, №3, თბ., 1978.
 - 85ბ. გოგოლაური თ., ზოგიერთი სუფიქსისა და ნაწილაკის ფუნქციისათვის აღმოსავლეთ საქართველოს მთის კილოებში. აღმზანახი „პირიმზე“, 2, 1997.
 86. გოგოლაშვილი გ., ისტორიული დიალექტოლოგიის საკით-

- ხები I. მა- და შა- ზმნისწინთა შესახებ ქართულში, საქართველოს მეცნ. აკადემია, არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, ბ. ჯორბენაძის საზოგადოება, „საენათმეცნიერო ძიებანი“ X, თბ., 2000, გვ. 276-282. (გ. გოგოლ.).
- 86ა. გოგოლაშვილი გ., „უღვლილების სისტემა ქართული ენის დიალექტებში“, ქართული ზმნის უღვლილების სისტემა, თბ., 1988.
87. გოგრიტიანი მ., მრავალგზისობა ფშაურში (ვაჟა-ფშაველას პოემების მიხედვით), „გორის სახელმწიფო პედ. ინსტიტუტის სტუდ. IV სამეცნ. სესია“, თეზისები, გორი, 1951, გვ. 32-33. (მ. გოგრიტი.).
88. ვაჟა-ფშაველა, ფშაველები, ფშაველი და მისი წუთისოფელი, „ძველი საქართველო“, ტ. II, განყ. IV, ტფ., 1911-1913, 277-349 გვ., (ფშაური ლექსები გადაბეჭდილია კრებულში: „ხალხური სიტყვიერება“, I, ვ. თაყაიშვილის რედაქტორობით).
89. ვაჟა-ფშაველა, ეთნოგრაფიული წერილები, თბ., გ. ქიქოძის წინასიტყვაობითა და რედაქციით, ტფ., 1937, 195 გვ.
90. ვაჟა-ფშაველა, ფშაველები, თხზულებანი, VII, აღ. აბაშელის რედაქციით, თბ., 1969, გვ. 7-144.
91. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული, I-V ტ. თბ., 1961; ტ. I, 547 გვ.; ტ. II, 520 გვ.; ტ. III, 614 გვ.; ტ. IV, 698 გვ.; ტ. V, 509 გვ.
92. ვაჟა-ფშაველა, თხზ., ტ. VIII, თბ., 1964, 405 გვ.
93. ვაჟა-ფშაველას მცირე ლექსიკონი, შეადგინა აღ. ჭინჭარაულმა, მთ. რედაქტორი არნ. ჩიქობავა, სარედაქციო კოლეგია: ი. გიგინეიშვილი, მ. ზანდუკელი, ვ. თოფურია, გ. კიკნაძე, მ. მირიანაშვილი, თბ., 1969, 364 გვ. (მც. ლექს.).
94. ვახუშტი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა (საქართველოს გეოგრაფია), ნ. ლომოურისა და ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით, თბ., 1941, 354 გვ.
95. ვახუშტი ბატონიშვილი, აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, „ქართლის ცხოვრება“, IV, თბ., 1973, 1104 გვ. (ვ. ბატონიშ.).
- 95ა. თედორაძე გ., ხუთი წელი ფშაველურეთში, წიგ. I, ა. შანიძის წინასიტყვაობით, ტფ., 1930, 208 გვ.; წ. II, თბ., 1939, 132 გვ.
96. თოფურია ვ., ქართველურ ენათა დიალექტების შესწავლის მდგომარეობა და ამოცანები, „ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები“, III, 1963, 243 გვ. (ვ. თოფ.).
97. თოფურია ვ., გრამატიკულ მოვლენათა ერთგვაროვანი პროცესი ქართველურ ენებში, „სახელის ბრუნების ისტორიისათ-

- ვის ქართველურ ენებში“, თბ. 1956, გვ. 199-203.
98. ითონიშვილი ვ., საოჯახო ყოფა მთიულეთ-გუდამაყარში, „კავკასიის ეთნოგრაფიული კრებული“, III, თბ., 1971, გვ.
 99. იმნაიშვილი გრ., ქართული ენის ინგილოური დიალექტის თავისებურებანი, თბ., 1966, 215 გვ. (გ. იმნ., ინგილ.).
 100. იმნაიშვილი გრ., ქართული დიალექტი, I, თბ., 1974, 279 გვ.
 101. იმნაიშვილი ივ., ქართული ოთხთავის სიმფონია-ლექსიკონი, ა. შანიძის რედაქციით, 1948, ნაკვ. I, 416 გვ. 1949, ნაკვ. II, 839 გვ.; მუორე გამოცემა: თბ., 1986, 846 გვ.
 102. იმნაიშვილი ივ., ქართული ენის ისტორიული ქრესტომათია, ლექსიკონი, 1953, 552 გვ.
 103. იმნაიშვილი ი., სახელთა ბრუნება და ბრუნვათა ფუნქციები ძველ ქართულში, თბ., 1957, 181 გვ.
 104. იმნაიშვილი ივ., ვაჟა-ფშაველა და ძველი ქართული ენა, თბ., 1968, 240 გვ.
 105. იოსელიანი ა., III სერიის მწკრივთა წარმოებასთან დაკავშირებული თავისებურებანი ვაჟა-ფშაველას პოემებში, „ქუთაისის სახელმწიფო პედ. ინსტიტუტის სტუდ. 23-ე სამეცნ. სესია“, თეზისები, ქუთაისი, 1963, გვ. 49.
 106. კაიშაური ღ., მთიულურის დარგობლივი ლექსიკა, თბ., 1967, 254 გვ. (ღ. კაიშ., მთიულ.).
 107. კახაძე ო., ა-ზე დაბოლოებული ზოგიერთი სახელის ბრუნებისათვის ქვემო იმერულში, იკვ. VI თბ., 1954. (ო. კახ.).
 108. კახაძე ო., პურეულის ლექსიკა ქართულში, თბ., 1987, 117 გვ.
 109. კეკელიძე კ., ძველი ქართული ეორტალოგიური წელიწადი, „ეტიუდები ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორიიდან“, I, თბ., 1956, 341 გვ.
 110. კობალაძე მ., ფშაურის მორფოლოგიურ-სინტაქსური თავისებურებანი (სოფ. შარახევში შეკრებილი მასალების მიხედვით), „თსუ სტუდ. XVI სამეცნ. კონფერენცია“, თეზისები, 1954, გვ. 146-148.
 - 110ა. ლეკიაშვილი აღ., ივრისხეური ფშაური, „თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული“, I, 1949, გვ. 159.
 111. ლეჟავა ღ., მევენახეობის ტერმინები ჳიათურაში, „თსუ სტუდენტთა სამეცნ. შრომების კრებული“, III, თბ., 1948.
 112. ღომთაძე ა., ქვემო ქედის ფშაური მეტყველების ზოგიერთი ფონეტიკური თავისებურება, „თსუ სტუდ. XXV სამეცნ. კონფერენცია“, თეზისები, 1963, გვ. 8-9.
 113. მაკალათია მ., მესაქონლეობა აღმ. საქართველოს მთიანეთში,

- თბ., 1985, 198 გვ. (მ. მაკალ.).
114. მაკალათია ს., ფშავი, 1934, 232 გვ. (ს. მაკალ., ფშ.).
115. მაკალათია ფ., არაგვის ხეობის ფშავის ტოპონიმიკა, საკანდ. დისერტაცია (ხელნაბეჭდი), 1970.
116. მაკალათია ფ., ფშავის ტოპონიმიკა; კრებ. „ტოპონიმიკა“, I, თსუ გამომცემლობა, თბ., 1976, გვ. 22-225.
117. მანჯგალაძე აღ., -ურ სუფიქსისათვის ძველ ქართულში, იკვ. V, თბ., 1953, გვ. 473-518.
118. მანჯგალაძე აღ., -ა ხმოვანზე დასრულებული ზოგი სახელის ფუძის აგებულებისათვის ქართულში, „სახელის ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში“ I, 1956, გვ. 171-186.
119. მარტიროსოვი არ., ქართული დიალექტოლოგიის ისტორიისათვის, თბ., 1972, 186 გვ.
120. მასალები ფშავის ეთნოგრაფიული ექსპედიციისა (საქ. სახელმწიფო მუზეუმის ეთნ. განყ. არქივი), 1962.
- 120ა. მყაშვილი აღ., ბოტანიკური ლექსიკონი, თბ., 1961, 260 გვ. (ა. მყ.).
121. მაჭავარიანი გ., მასალები პურეულის ლექსიკისათვის შიგნი კახეთში, „თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებულში“, V, თბ., 1950, გვ. 286-296. (გ. მაჭავარ., კახ.).
122. მელიქიშვილი ლ., ფშავის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მასალები (რვ. I-II), 1968.
- 122ა. მენტეშაშვილი სტ., აჭარის ეთნოგრაფიული მასალები, „ენიკის მოამბე“ II, თბ., 1937, გვ. 139-178 (ს. მენტეშ., აჭარ.).
123. მენტეშაშვილი სტ., ქიზიყური ლექსიკონი, თბ., 1943, 304 გვ. (ს. მენტეშ., ქიზიყ.).
124. მელიქიშვილი გ., საქართველოს კავკასიისა და მახლობელი აღმოსავლეთის უძველესი მოსახლეობის საკითხისათვის, თბ., 1965, 260 გვ.
- 124ა. მიქელაძე თ., ფშაური დიალექტიზმები ვაჭა-ფშაველას პოემების მიხედვით, „თელავის სახელმწიფო პედ. ინსტიტუტის XX სამეცნ. სესია“, თეზისები, თელავი, 1963, გვ. 56-57.
125. ნებიერიძე გ., ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1990, 327 გვ. (გ. ნებ.).
126. ნიჟარაძე შ., ქართული ენის აჭარული დიალექტი (ლექსიკა), რედ., აკად. ს. ჯიქია, ბათუმი, 1971, 462 გვ. (შ. ნიჟარ., აჭარ.).
127. ორბელიანი სულხან-საბა, სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი, ს. იორდანიშვილის რედაქციითა და წინასიტყვაობით, თბ., 1949, 582 გვ. (საბა).

128. ოზიაური აღ., ფშაური ხალხური დღეობები, 1947 (ხელნაწერი დაცულია მეცნ. აკად. ისტორიის, არქეოლოგიისა და ეთნოლოგიის ინსტიტუტის სახ. ეთნოგრაფიის განყოფილებაში).
129. ოზიაური აღ., 'სოციერთი ხთიშვილთა და დევკერპთა ამბები, 1949 (დაცულია იქვე).
130. ოზიაური თ., ხეესურული მთიბლური სიმღერა „გვრინი“, „მომომხილველი“, ტ. II, 1951.
131. ოზიაური თ., ქართველთა უძველესი სარწმუნოების ისტორიიდან, თბ., 1954, 146 გვ.
132. ოზიაური თ., მითოლოგიური გადმოცემები აღმ. საქართველოს მთიანეთში, 1967, 197 გვ.
133. ჟღენტი ს., ქართველურ ენათა ფონეტიკის საკითხები, თბ., 1965, 333 გვ. (ს. ჟღ.).
134. რაზიკაშვილი თ., ქართული ენის საუნჯის მასალად, გაზ: „ივერია“, №№127-135, 138, 140, 142, 150, 151, 153, 155, 156, 157, 160, 161, 162, 166, 168, 1900 წ. (თ. რაზიკ.).
135. რაზიკაშვილი თ., საბავშვო მოთხრობები ა. ღვინიაშვილის რედაქციით, 1947 გვ. (თ. მოთხ.).
136. რამიშვილი რ., ჯორბენაძე ბ., ვრწო-თიანეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის სადაზვერვო მუშაობის შედეგები: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“ (ისტორიის, არქეოლოგიის, ეთნოგრაფიისა და ხელოვნების ისტორიის სერია, №1, 1977, №1, 1978).
- 136ა. სააკაძე ნ., მემინდვრეობისა და პურეულის ლექსიკა ქვემოქართლურში, თსუ ფილ. ფაკ., „ენათმეცნიერების საკითხები“, №3, თბ., 2002, გვ. 167-187. (ნ. სააკ.).
- 136ბ. სააკაძე ნ., სამეურნეო ყოფის ამსახველი ლექსიკა ქვემოქართლურში (საკანდ. დის.), თბ., 2004.
137. სალარიძე თ., ალგეთის ხეობის ქართლური, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნე“, №2, 1971, გვ. 83-100. (თ. სალარ.).
138. სალარიძე თ., ალგეთის ხეობის ქართლური, თბ., 1978. (თ. სალარ.).
- 138ა. სარჯველაძე ზ., ძველი ქართული ენის სიტყვის კონა, თბ., 2001, 287 გვ. (ზ. სარჯ.).
139. სარჯველაძე ზ., ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, თბ., 1984, 655 გვ.
140. საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის ლიტერატურის ინსტი-

- ტურბის ფოლკლორული არქივის კოლექციები: I, (რე. I-II) - VII (რე. I, ყდა 1,2,19,21; რე. II...).
141. ტორაძე გ. ხოლმეობითი II, (პერმანსივი ვაჟა-ფშაველას ენაში „თსუ სტუდ. IX სამეცნ. კონფ. თეზისები“, თბ., 1947, გვ. 7.
 142. უთურგაძე თ., ფშაური კილო, „გორის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის XII სამეცნ. სესია“, თეზისები, გორი, 1958, გვ. 37-38.
 143. უთურგაძე თ., თუშური კილო, თბ., 1960, 234 გვ. (თ. უთურგ.).
 144. უთურგაძე თ., ქართული ენის მთის კილოთა ზოგი თავისებურება, თბ., 1966, 125 გვ.
 145. ფონხუა ბ., პოლისემიის საკითხისათვის, იკე, ტ. XII, თბ., 1965, გვ. 130. (ბ. ფონხ.).
 146. ფონხუა ბ., სპეციალური ლექსიკა საერთო ენაში, იკე, ტ. XVII, თბ., 1970, გვ. 234.
 147. ფონხუა ბ., ქართული ენის ლექსიკოლოგია, თბ., 1974, 404 გვ.
 148. ფშაველას-სტუდენტური პოეზია, ივ. ხორნაულის შედგენილი, ქს. სიხარულიძის შესავალი წერილითა და რედაქციით. თბ., 1949, 315 გვ.
 149. ფშაველას-სტუდენტური პოეზია, ალ. ოჩიაურის მიერ შედგენილი, 1951.
 150. ფშაური ლექსები, შერკ. დ. ხიზანიშვილის მიერ, გამოცემა ივერიის რედაქციისა, ტფ., 1887.
 151. ქავთარაძე ივ., ქართული ენის მოხეური დიალექტი, თბ., 185, 242 გვ.
 - 151ა. ქავთარაძე ივ., ხოლმეობითის კატეგორიის ისტორიიდან ქართულში, ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, II, თბ., 1961.
 152. ქართველ მთიელთა ზეპირსიტყვიერება, მთიულეთ-გუდამაყარი, ტექსტების მომზადება, რედაქცია, გამოკვლევა და შენიშვნები ელ. ვირსალაძისა, თბ., 1958, 585 გვ.
 153. ქაჯაია ო., მასალები მოხეური კილოს ლექსიკონისათვის, „სამხრეთ-ოსეთის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, XI, ცხინვალი, 1967, გვ. 75-451. (ო. ქაჯ., მოხ.)
 154. ქეშიკაშვილი ი., ქართული ენის ფშაური დიალექტი (დაკვირვება თელავის რაიონის სოფ. თეთრი წყლების მცხოვრებ ფშაველების მეტყველებაზე: „თელავის სახელმწიფო პედაგოგიკური ინსტიტუტის XIV სამეცნიერო კონფ“, თეზისები, თელავი, 1957, გვ. 39-41. (ი. ქეშიკ.).

155. ქეშიკაშვილი ი., თედო რაჭიკაშვილისა და ბაჩანას ლეგატოა ლექსიკა, 1969, 116 გვ.
156. ქეშიკაშვილი ი., კინოობითი სახელების წარმოება ფშაურში, „თსუ სამეცნიერო კონფერენციის მასალები“, ფილოლოგია, I, თბ., 1975, გვ. 28.
157. ქეშიკაშვილი ი., ღმერთები, მითები, რიტუალები, თბ., 1990, 318 გვ.
- 157ა. ღლონტი აღ., ქართლური კილო, „ქართული ზღაპრები და ლეგენდები“, თბ., 1948, გვ. 3-16; ლექსიკონი, გვ. 286-288 (ა. ღლ., ქართლ.).
158. ღლონტი აღ., ქართველური საკუთარი სახელები, 1967, 229 გვ.
159. ღლონტი აღ., ქართულ კილო-თქმათა სიყვის კონა, ტ. I, 1974; ტ. II, 1975; მეორე გამოცემა: თბ., 1984, 798 გვ.
160. ღლონტი აღ., ფილოლოგის ჩანაწერები, თბ., 1980, გვ. 410.
161. ღოღობერიძე ნ., აღმოსავლეთ საქართველოს მთიანეთის ხალხური საბავშვო თამაშობანი, „ქართველი ხალხის სამეურნეო ყოფა და მატერიალური კულტურა“, 1964. (ნ. ღოღობ.).
162. ყრუე გიორგი., კაფიები, შეადგინა, წინასიტყვაობა და შენიშვნები დაურთო ღ. ბოძაშვილმა, თბ., 1973.
163. შანიძე ა., Отчет о летной командировке 1913 г. в душетский и Тионетский уезды Тифлисскай губернии для изучения груз. Говоров, ИАН, 1913; „ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები“, I, 1957, გვ. 3-8; თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II, თბ., 1981, გვ. 7-12. (ა. შან.).
164. შანიძე ა., ქართული კილოები მთაში, „კრებული“ ივ. ჯავახიშვილის რედაქტორობით. პეტროგრადის უნივერსიტეტის „ქართული სამეცნიერო წრის“ გამოცემა, ტფ. 1915, გვ. 187-202; „ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები“, I, თბ., 1957, გვ. 9-19; თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. II, 1981, გვ. 13-23.
165. შანიძე ა., სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში, 1920, 210 გვ.; „ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის საკითხები“, ტ. I, თბ., 1957, გვ. 117-263., თხზულებანი თორმეტ ტომად ტ. II, თბ., 1981, გვ. 112-279.
166. შანიძე ა., „ვეფხისტყაოსნის“ სიმფონია, 1956, 428 გვ.
167. შანიძე ა., მთის კილოთა ლექსიკონი, თხზულებანი თორმეტ ტომად, ტ. I, თბ., 1984, გვ. 274-476.
168. ჩიტაია გ., მასალები საქართველოს სახენული იარაღის

- ისტორიისათვის, „საქართველოს მუზეუმის მოამბე“ V, 1930, გვ. 269-286 (გ. ჩიტ., მასალ.).
169. ჩიტაია გ., თიანეთის ეთნოგრაფიული ექსპედიციის მოკლე ანგარიში, „ენიჭი-ს მოამბე“, ტ. XI, 1941, გვ. 58. (გ. ჩიტ.).
170. ჩიტაია გ., ხევსურული სახლის „სენე“, ანალები, „ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის შრომები“, ტ. I, 1947.
171. ჩიტაია გ., ქართლის ეთნოგრაფიული ექსპედიცია 1948 წლისა, „საქართველოს სსრ. მეცნიერებათა აკადემიის აკად. ივ. ჯავახიშვილის სახელობის ისტორიის ინსტიტუტის მიმომხილველი“, ტ. I, თბ., 1949, გვ. 361-383 (გ. ჩიტ., ქართლ.).
172. ჩიტაია გ., დასახლების ტიპი მთიულეთში „მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის“ VII, 1, 1953.
173. ჩიქობავა არნ., ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი, ტფ., 1938, 508 გვ. (არნ. ჩიქობ.).
- 173ა. ჩიქობავა არნ., ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952, 401 გვ.
- 173ბ. ჩიქოვანი მის., ლენხუმური ლექსიკონი, „ა.ს. პუშკინის სახელობის თბილისის სახელმწიფო სამასწავლებლო ინსტიტუტის შრომები“, I, 1941, გვ. 231-259.
- 173გ. ჩუბინაშვილი ნ., ქართული ლექსიკონი რუსული თარგმანითურთ, აღ. ღლონტის რედაქციითა და გამოკვლევით, თბ., 1961, 490 გვ. (ნ. ჩუბ.).
174. ცოცანიძე გ., პრეფიქსულ მორფემათა მიჯნის ხმოვანთა მიმდევრობანი ფშაურში, „საქ. სსრ. მეცნ. აკადემიის ენათმეცნ. ინსტიტუტის 27-ე სამეცნ. სესია“, მუშაობის გეგმა და მოხს. თეზისები, 1971, გვ. 18. (გ. ცოცან.).
175. ცოცანიძე გ., სუბიექტურ და ობიექტურ პრეფიქსთა განაწილება ფშაურში „საქ. სსრ. მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, „ასპირანტთა და ახლგაზრდა მეცნიერ-მუშაკთა სამეცნიერო კონფერენცია“, ეძღვნება სსრ კავშირის შექმნის 50 წლისთავს, მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, თბ., 1972, გვ. 14.
176. ცოცანიძე გ., ფშაური დიალექტი, თბ., 1978, 269 გვ. (გ. ცოცან.).
- 176ა. ცოცანიძე გ., გიორგობიდან გიორგობამდე (ეთნოგრაფიული ექსპედიციები თუშეთის ახლო წარსულში) თბ., 1987, 235 გვ.
177. ძიძიგური შ., ვაჟა-ფშაველას ენის პრობლემა, „ქართველკლასიკოსთა ენობრივი მემკვიდრეობა“, 1971, გვ. 166-200. (შ. ძიძიგ.).

178. ძიძიგური შ., ქართული დიალექტოლოგიის მასალები, თბ., 1974, 396 გვ.
179. ჭინჭარაული აღ., ხევსურულის თავისებურებანი. თბ., 1960, 484 გვ. (ა. ჭინჭარ., ხევსურ.).
180. ჭინჭარაული აღ., ფშაური ხალექსიკონო მასალა, იკვ. XVII, 1970, გვ. 348-357.
- 180ა. ჭინჭარაული აღ., ხემანტიკური გადასვლები ზოგ ლექსიკურ ჯგუფებში, იკვ. XIX, 1974, გვ. 64.
181. ჭინჭარაული აღ., ვაჟა-ფშაველას თხზულებათა ტექსტის დადგენისათვის, თბ., 1977, 189 გვ.
182. ჭრელაშვილი კ. მასალები ლუღისა და არაყის გამოხდის ლექსიკისათვის ჩაღმა თუშურში. „თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული“, V, თბ., 1950, გვ. 258-263. (კ. ჭრელ.).
183. ჭრელაშვილი კ. ქსოვის ლექსიკისათვის ჩაღმა თუშურში, „თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული“, V, თბ., 1950, გვ. 264-270.
184. ჭუმბურიძე ზ., მასალები პურეულის ლექსიკისათვის ქვემო იმერეთში, „თსუ სტუდენტთა სამეცნიერო შრომების კრებული“, V, თბ., 1950, გვ. 277-285. (ზ. ჭუმბ.).
185. ჭუმბურიძე ზ., მუყენახლობის ტერმინები ქვედა სიმონეთში, „თსუ სტუდ. სამეცნ. შრ. კრებული“, V, თბ., 1950.
186. ჭუმბურიძე ზ., ქართული სალიტერატურო ენისა და სტილის საკითხები, 1956, 184 გვ.
187. ჭუმბურიძე ზ., სალიტერატურო ენა და მწერლობა, 1962, 254 გვ.
188. ჭყონია ი., სიტყვის კონა, საბა-სულხან ორბელიანის და დავით ჩუბინაშვილის ლექსიკონებში გამოტოვებული სიტყვები, ნ. მარის რედაქციითა და წინასიტყვაობით, სპბ., 1910, 74 გვ. (ი. ჭყონ., გურ. იმერ., ქართლ., ფშ., ხევსურ).
189. ხიზანიშვილი ნ., ფშავეთი და ფშაველები, გაზ. „ივერია“, №140, 1889.
190. ხიზანიშვილი ნ., (ურბნელი), ეთნოგრაფიული ნაწერები, „მასალები საქართველოს ეთნოგრაფიისათვის“, II, 1940, გვ. 199.
191. ხორნაული გ., ფშაური ლექსიკონი, თბ., 2000, 323 გვ. (გ. ხორნ.).
- 191ა. ხუბუტია პ. თუშური კილო, ლექსიკა, თბ., 1969, 210 გვ.
192. ჯავახიშვილი ივ., ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა, ტფ., 1937, 754 გვ. (ივ. ჯავახიშვილი).
- 192ა. ჯავახიშვილი ივ., ქართველი ერის ისტორია, I-II, თბ., 1913,

- 248 გვ. I, 1951, 501 გვ., II-VI, 1948, 371 გვ.
193. ჯაღაბაძე გ., აღმოსავლეთ საქართველოს სამიწათმოქმედო იარაღების ისტორიიდან, თბ., 1960. (გ. ჯაღაბა).
194. ჯაღაბაძე გ., მიწათმოქმედება ფშავ-ხევსურეთში, თბ., 1963.
195. ჯაღაბაძე გ., მემინდერეობის კულტურა საქართველოში (ისტორიულ-ეთნოგრაფიული გამოკვლევა), სადოქტორო დისერტაცია, თბ., 1971.
- 195ა. ჯაჯანიძე პ., მასალები იმერული ლექსიკონისათვის, „ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, X, 1950-1951, გვ. 59-74. (პ. ჯაჯანი).
- 195ბ. ჯაჯანიძე პ., მასალები გურული ლექსიკონისათვის, „ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, VII, 1957, გვ. 509-523. (პ. ჯაჯანი, გურ.).
- 195გ. ჯაჯანიძე პ., აჭარული ლექსიკონის მასალები, „ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები“, XXIII, 1961, გვ. 223-334.
196. ჯორბენაძე ბ., „ქართული დიალექტოლოგია“ I, თბ., 1989, 636 გვ. (ბ. ჯორბ.).
197. ჯღამია ლ., თიანეთის ფშაველთა მეტყველების თავისებურებანი, „თსუ სტუდ. XVII სამეცნ. კონფერენცია“, თეზისები, 1955, გვ. 135-137. (ლ. ჯღამი).
- 197ა. Акты собранные Кавказской Археологической комиссией, т.I, 1868, с. 288, 470, 480, 481, 210, 654-655; т.IV, с. 25, 353, 429, 438; т.XI, 1988, с. 634; т. X, 1885, с. 70.
- 197ბ. Асатиани Л. Бакрадзе Д., Мое знакомство с пшавцами, “Кавказ”, 1850, I, с. 79-99.
- 197გ. Асатиани Л. Ш. Лексика виноградарства в древнегрузинском и в диалектах современного грузинского языка (канд. дисс.), Тб., 1950.
198. Богатова Г.А., Дерягин В.Я., Романова Г.Я., Славянская историческая лексикография и проблемы региональной характеристики слова, ВЯ, № 3, М., 1982, с. 31-42.
199. Бромлей С.Б., Русский диалектологический атлас как источник изучения истории языка. В кн.: “Диалектология и лингвогеография русского языка”, “Наука”, М., 1981.
200. Вандриес Л., Язык, М., 1937, с. 407, М., 1957, с. 305.
201. Варбот Ж.Ж., “Заметки по этимологии русской диалектной лексики (на материале словаря Д. Деулино)”. В кн.: “Диалектологические исследования по русскому языку”, “Наука”, М., 1977.

- 201ა. Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В., Индоевропейский язык и индоевропейцы, I, Тб., 1984, с. 517.
- 201б. Гамкрелидзе Т.В., Иванов В.В., Индоевропейский язык и индоевропейцы, II, Тб., 1984, с. 428.
202. Гогатишвили Г.А., Проблема регионально-семантической классификации пшавской лексики, «Труды профессорско-преподавательского состава ТГПУ», т. III, Тб., 1997, стр. 3-25.
203. Гогатишвили Г.А., Пшавские речевые разновидности лексико-семантического уровня в пределах пространственного измерения, Российская акад. наук, инст. языкознания. «Дагестанский лингвистический сборник», вып.9, "Academia", М., 2001, стр. 15-35.
204. Гогатишвили Г.А., О значении отраслевого изучения пшавской лексики и классификации диалектных различий лексико-семантического уровня, Санкт-Петербургский гос. университет, Тбилисский гос. университет. «Научные труды». Серия: Филология III, С.-Пб/Тбилиси, 2001, стр. 65-78.
205. Гогатишвили Г.А., Локализация диалектных различий лексико-семантического уровня, Бакинский государственный университет, научно-методический и теоретический журнал "Язык и литература", № 3-4(32), Баку, 2001, стр. 14-18.
206. Гильденштедт И.А., Географическое и статическое описание Грузии и Кавказа, Санкт-Петербург, 1809.
- 206ა. Есперсен О., Философия грамматики, М., 1958, с. 404.
- 206ბ. Звегинцев В. А. Теоретическая и прикладная лингвистика, М., 1967.
207. Динник Н.Я., Путешествие по Пшавии и Тушетии (Записки кавказского отдела Русского Географического общества, кн. II).
208. Иоселиани Пл., Нечто о Пшавии и пшавцах (Записки кавказского отдела Русского географического общества, кн. II).
209. Ковалевский М.М., Пшави (этнографический очерк), "Юридический вестник", М., 1888, № 2.
210. Ковалевский М.М., Пшавы, их религиозные суеверия, общественное устройство и юридический быт, "Закон и обычай на Кавказе", т. II, М., 1890, с. 62-101.
- 210ა. Коготкова Т.С., О внешней обусловленности словников областных словарей. В кн.: «Памятники русского языка». М., 1974.
- 210ბ. Коготкова Т.С., Русская диалектная лексикология, М., 1979, с. 331.
- 210გ. Косериу Э., Синхрония, диахрония и история (проблема языкового изменения), "Новое в лингвистике", III, 1963, с. 143-343.
- 210დ. Листрова Ю.Т. О критериях выделения лексических диалектных

- различий. В кн.: "Лингвогеография, диалектология и история языка". Кишинев, 1973.
210. **Март Н. Я.** "Грамматика чанского (лазского) языка. С.-Петербург, 1910, с. 240.
211. **Мачабели М.В.** Экономический быт гос. крестьян Тианетского уезда Тия., губернии (Мат-лы для изучения эк. быта гос. крестьян Закавказского края), т.V, Тиф., 1887, с.362.
212. **Мораховская О.Н.**, Критерии сопоставимости лексико-семантических групп слов в диалектном языке. В кн.: "Общеславянский лингвистический атлас", 1973, М., 1975.
213. **Мораховская О.Н.**, О сопоставимости лингвистических и этнографических ареалов. В кн.: "Ареальные исследования в языкознании и этнографии". Л., 1977.
214. **Мораховская О.Н.**, Сопоставление лингвистических и этнографических ареалов для уточнения значения слов. В кн.: "Диалектология и лингвогеография русского языка", "Наука", М., 1981, с.130.
215. **Пшеничникова Н.Н.** Лингвогеографический и статистический анализ стяжения в русских говорах (о комплексном подходе к исследованию языковых явлений). В кн.: "Русские народные говоры, лингвогеографические исследования", "Наука", М., 1983.
216. Русская диалектология, под ред. П.С. Кузнецова. М., "Просвещение", 1973.
217. **Сослани Д.**, Из этнографии Кавказа, Пшавцы, "Новое обозрение", 1886, № 754, 760, 761.
218. **Соссюр Ф.**, Курс общей лингвистики, "Труды по языкознанию", М., 1977.
- 218а. **Суетенко В.Н.**, О некоторых семантических сдвигах в лексической системе русского литературного языка и говоров. В сб.: "Вопросы русской диалектологии", Л., 1976, с. 84-88.
219. **Толстой Н.И.**, Некоторые вопросы соотношения лингво и этнографических исследований. В кн.: "Проблемы картографирования в языкознании и этнографии", Л., 1974.
220. **Филин Ф.П.**, Проблема локализации древнерусской лексики и историческая лексикография. В кн.: «Проблемы славянской исторической лексикологии и лексикографии». Тезисы конференции. Вып.3, М., 1975.
221. **Харадзе Р.**, Грузинская семейная община, т.1, 1960, с.190.
222. **Харадзе Р.**, Грузинская семейная община, т.II, 1961, с.164.
223. **Цагарели А.**, Мингрельские этюды, II, СПб, 1880.

224. Шмелев Д.Н., Вопросы семантической структуры слова и строение словарной статьи. "Тез. докладов и совещаний, посвященном итогам работы над Словарем современного русского литературного языка" (1946-1965 годов) и перспективам работы над словарями современного русского литературного языка. 18-22 апреля 1966г. Л., 1966.
225. Шмелев Д.Н., Очерки семасиологии русского языка, М., 1964.
226. Шмелев Д.Н., Проблемы семантического анализа лексики. М., 1973, с.240.
227. E. Benveniste, Problèmes semantiques de la reconstruction, "Linguistics Today", 1954.
- 227a. Charles Bally, Traité de stylistiques de franbaise, vol.II., Genève-Paris, 1951.
228. F. Dornseiff, Die deutsche Wortschat nach Sachgruppen, Berlin, 1959.
229. R. Halling und W. Von Wartburg, Begriffssystem als Grunlage für die Lexikologie, Berlin, 1952.
230. Roget's Pocket Thesaurus ... New-York, 1946.
231. St. Ullmann, Principles of Semantics, Glasgow, 1951.

სხვა შემოკლებანი

- არაბ. - არაბული
- არაგვის ხ. ფშ. - არაგვის ხეობის ფშავი
- არაგვისხ. ფშ. - არაგვისხეური ფშავური
- ბან. - ბანანა, ლექსები, პოემები, ს. ყუბანეიშვილის რედაქციით, 1938.
- გადატ. - გადატანით
- თ. რაზიკ., მოთხ. - თ. რაზიკაშვილი, საბავშვო მოთხრობები, ა. ლეინიაშვილის რედაქციით, 1947.
- თ. ზღ. - ქართული ხალხური ზღაპრები, შეკრებილი თ. რაზიკაშვილის მიერ, წიგნი I, 1951.
- თ. უთურგ. - თ. უთურგაიძე, თუშური კილო, თბ., 1960.
- თ. ხ. ღ. - ხალხური სიტყვიერება, III, პირველი სერია, II, ხალხური ლექსები თ. რაზიკაშვილის მიერ ჩაწერილი, მ. ჩიქოვანის რედაქციით, 1953.
- თურქ. - თურქული
- თუშ. - თუშური კილო
- თ. რაზ., ფონდი №12410-ხ - ხელნაწერთა ინსტიტუტში დაცული თ. რაზიკაშვილის ფონდი.

იერის ხ. ფშ. - იერის ხეობის ფშავი

იერისხ. ფშ. - იერისხეური ფშაური

ინგ. - ინგილოური კილო

ირონ. - ირონიით

იხ. - იხილე

კახ. - კახური დიალექტი

კინი. - კინობითი

ლუჩხ. - ლუჩხუმური

მაყაშ. - მაყაშვილი

მთიულ. - მთიულური კილო

ნ. - ნახე

ნიჟარ. - ნიჟარაძე

რაჭ. - რაჭული

საბა - სულხან-საბა ორბელიანი, სიტყვის კონა

სვან. - სვანური

ფიგურ. - ფიგურალური

ფშ. - ფშაური კილო

ქართლ. - ქართლური კილო

ქეგლ - ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, I-VIII, 1959-1964 წწ.

ქიზიყ. - ქიზიყური კილო

აკ. შან. - შანიძე

შდრ. - შეადარე

„ცნ. ფურც.“ - „ცნობის ფურცელი“

ძიძიგ. - ძიძიგური

ჭინჭარ. - ჭინჭარაული

ჭყონ. - ჭყონია

ხორნ. - ხორნაული

ხუბ. - ხუბუტია

- აახაწირებენ|ააწაწირებენ 52
 აბდალაი 278
 აბდალაი 337
 აბედნავება 328
 აბეზარი 325
 აბირებული 329
 აბრუ 281, 309
 აბუეტი|აბოეტი 315
 აბლატება, აბლოტება 257
 აბლატება 323
 აგორნიგება 326
 აგრუობა 279, 297
 ადგილის ათვერება 54
 ადგილის დედა 203, 219
 ადგილის დედა და საყდართ წმინ-
 და გიორგის ხატი 204
 ადგილის დედა ღვთისმშობელი 205
 ადეუება 231, 252, 240
 ადი 281, 309
 ადოხტირება 317
 ავადობა 54, 259, 263
 ავქაში 54
 აზადი (აზატი) 128
 აზარი 128, 332, 100
 აზარის ათავება 128, 332
 აზვავება 317
 აზიზ-მაზიზი 281
 აზნია 316
 აზღვაული 252
 ათენგენობა 224
 ათქაშება 196
 აინოინი 318
 აირია 326
 აკაენთ გადასაკრავი|გადასაკრავთ
 წკეპლაი 278, 292, 304
 აკაენის გვერდის ფიცრები 292, 304
 აკაენის თაე-ბოლო 304
 აკაენის თავი 304
 აკაენის ღახტი 304
 აკაენის ღახტი 292
 აკაენის ყელი 292, 304
 აკარაკი 315
 ალა-ბალა 324
 ალაღ-გულა 317
 ალაღი 308
 ალაღთ ფიცრები 54, 196
 ალატი 54, 193, 194
 ალაფება 241
 ალაღებული 128
 ალაჩოფი 100
 ალახლახება 128
 ალეხილი 244
 აღმათი 313
 აღმანი 279, 332
 აღმანი|აყისტი 279, 332
 აღოლი|ავება 305
 აღოლოფქრება 128, 252, 334
 აღოლოფქრებული 128
 ამიიარა 260
 ამანთ გადახვლა|ამანთ გადახე-
 ლა 128
 ამალღება 219, 319
 ამამცდენ სულნი 260
 ამგზნარე 329
 ამლათი 321
 ამლათიანი 321
 ამო-გემო 313
 ამოგვალვა 100
 ამოდაგული 229
 ამოვლა 101
 ამოთხეფილი 241
 ამოსხარტული 309
 ამოტოღება 322
 ამოტყვრობა 322
 ამოქაქანება 322
 ამოქრობა 252
 ამოღება 323
 ამოყვავება 170, 256, 262
 ამოშქუნვა 257
 ამოჩენა 306

- ამოწკლევტა 252
 ამოწვევტილი 229, 230
 ამოტურა 324
 ამოხირხივლაკება 264, 262, 271
 ამტკერეცილიტამოტერეშული 278
 ანგარი 61
 ანდი, ანდე 232
 ანდი 294
 ანუელის პური 58
 ანთლაში 238
 ანკარა 251
 ანჩხარი 100, 128
 ანჯაკიანი 129
 აონის დედა ღვთისმშობელი 221
 აპატინა 100
 აპატიტენა 100
 აუტკოკება 247
 არამი 281
 არგასაზრდელი 229
 არდადეგი 247
 არდადეგის შხე 247
 არუარე 253
 არუარედ მკვალი 253, 278, 292, 325
 არუვა 239
 არზანი 54, 232, 248
 არზანივი 54, 232, 248
 ართული 254
 არიაობა 317
 არიაქათი 281
 არხილი 309
 არჯატი 258, 265
 არშავიანი 61
 არშიყი 329
 არჯაკელი 272
 არჯაღლა 315, 325
 არჯაღლატკულარჯაღლა 278, 325
 არხილი 54, 232, 249
 არხიმიტბეზარიტკულანჯახი 278
 ასახინრება 295
 ასაჭედი 255
 ასერის 323
 ასესება 258, 324
 ასოთსამღერებელი 226
 ასტამი 129
 ატკრეცვაქტერცხა 250
 ატღე'ხილიტატღე'ხილი 238, 241
 ატურტრეცანავებელი 334
 აფალი 61
 აფრასებული 318
 აფრობა 129
 აფუება 129
 აქათა'ხეჩქისას 253
 აქებდენ 43
 აქერატგება 238, 250, 262, 268
 აღავდავდენ 43
 აღდგომა 218
 აღვებდენ 43
 აღვარებული 129
 აღრომეება 314
 აყაყული 256
 აყაყული (აყაყული) 323
 აყინული 129
 აყრილი 244
 აყრილიყვენეს 43
 აშაშქრინებული 321
 აშოშოფინავებელი 292, 333
 აშურმა 129
 ანაჩა 48, 49
 ანჩატა 235, 242
 ანჩქავეება 128, 252, 292
 აცაბაცად, აცაბეცად 129
 ამრახებაქსორახებაქანქამება 334
 აწი-ოწი 335
 აწუნტება 315
 აწურწურებელი 100, 310
 ატროვლებული 54, 232, 249
 ახალი 100
 ახალაშნება 328
 ახალ-ახალი, ახალ-უხლები 309
 ახალ კვირენია 219
 ახალ ყოილნი 303
 ახაცვა 129

ახელუა ზეჟსამოკლეოზე 253
 ახორხლილი 129
 ახულეა 129
 ახში 330
 აჯილა 129, 189
 აძვიბრდა 326
 აკასჯასება 262
 აკდენა 323
 აკდომა 129, 255
 აკებაკე 254

- ბ -

ბაბანი 258
 ბაგა 61
 ბაგბაგი 251
 ბაგვანი 240
 ბაგშის მიბარება 206
 ბაკლა 130
 ბალბა ბალახიბალბა 272
 ბალდაბნელი 228
 ბალდამი 272
 ბალღობა 130
 ბამბღელა 238
 ბანდი 68, 69, 101, 130, 260, 238, 313
 ბანდი, ბანდები 313
 ბანთვერი 130
 ბარაქალაზე მოარული 279
 ბარდანი 102
 ბარდი 61, 248, 102
 ბატარა ვაჯი 304
 ბატარა ქალი 304
 ბატარძალი 300
 ბატარძლის ყიდება 292
 ბატონები 226
 ბაქანი 68, 123, 195, 102
 ბალის პიტნა 272
 ბაშტიანი 319
 ბაციკა 304, 311
 ბაცკინტურელა 304
 ბაძიძნობა 278, 333
 ბაძუძუნა 319, 278

ბაძუძუნობა 319
 ბაძუძუნობაქლოდინაობა 278
 ბაწარი 61
 ბაჭიკუდა 307
 ბახაობაქახობანა 307
 ბაჯიჯჯანა 292, 278, 311
 ბაჯოჯჯანა 311
 ბეზო 279, 294
 ბედბოლო 130, 278, 293, 309
 ბედბოლოქისმათიქდავლათი 278
 ბედენი, ბედენა 62
 ბედისკვერი 209
 ბედმწარეუქდავლათი 278, 329
 ბედნიერიქედნიერაქხუზარა 268
 ბედნიერის ღოცეები 227
 ბეზერგანი 281, 310
 ბენტერი 315, 316
 ბენტერიქბუანდქეკოდარი 278
 ბერიყავეი 262
 ბერყაფული 330
 ბეტერი 100
 ბეჭი 44
 ბეჭურა 242
 ბეღელა 221
 ბეღელი 62
 ბეღელი ყაჯარი 62
 ბენავეი 337
 ბენავეიქბდავლაქქდარეტილი 278
 ბენავენი 297
 ბენავე-საბრავლოქდავლუნებური 278, 317
 ბეჭის სხრანვა 226
 ბზინანსი და ადგილის დედა დევის-მშობლის ხატი 204
 ბზრიალა 308
 ბთა 54
 ბაითაღმანი 315
 ბიბინი 130
 ბიგა 62, 102
 ბითაო 62
 ბიღანი 316

- ბინა 130
 ბინდურა 330
 ბირდგნიალი 130, 240
 ბიშმა 62
 ბიძაშვილები 294
 ბიჭა 130
 ბიჭაი 283, 294
 ბიჭის მეპატრონე 202, 298
 ბლექჩქუწულო ფაურმის ჭამა 278, 292
 ბობვა 305
 ბოვირი 252
 ბოდოშავიჭოდოშალი 279
 ბოინის გაშლა 249
 ბოკვი 245
 ბოკო 154, 100
 ბოკოლა 62, 100
 ბოლოქანქარა 130
 ბორა 62
 ბორბალიჭორბალო 244
 ბორბლოვანი 244
 ბორბოწია 55, 232
 ბორბოწიაობა 257
 ბორო 244
 ბორცვი 245
 ბოსელი 306
 ბოსლობა 62, 306
 ბოსტანთ ია 262, 267, 272
 ბოტი 130
 ბოტიგანა 130, 131, 234, 252, 253
 ბოტოტნობა 324
 ბოქსი 308
 ბოღრა 131
 ბოწკინტი (ბოძკინტი) 55
 ბოხვი 335
 ბოჯოლა 191
 ბოჯოჯალიჭოჯოჯლა 191
 ბუღლითვა 292
 ბრაგვანი 240
 ბრაგვანის მოდენა 240
 ბრაცუნობა 324
 ბრახვა 240
 ბ(რ)დღევირა 130, 102
 ბრეშა 131, 100
 ბრუტდასეულოქდარეტიანებული 315
 ბუაი 306
 ბუანდუ 278, 315
 ბუგრად გამოსულნი 338
 ბუგრი 131, 338
 ბუგრის კეპელი 338
 ბუგრაი 266
 ბუთქიანი 244
 ბუთქეი 244
 ბუქუქა 260
 ბუქუქო 311
 ბუშბარუხი 315
 ბუშბარუხოზა
 ბუშბლა ბაღახი 107
 ბუნაგი 131
 ბუნაგშით გამობარი 196
 ბურახი 131
 ბურბური 269, 337
 ბური 236, 239
 ბურკაობა 307
 ბურკვა 125, 131, 231, 248, 249
 ბურღვა 238
 ბურძგლი 307
 ბურჯღუში 131
 ბუქეი 231, 335
 ბუწუწი 131
 ბუჭულაჭუჭურა 49, 193
 ბუჭუა 338
 ბუჯახირა 319
 ბუჯ-ბუჯი 292, 333
 ბლანძულაობა 279, 307
 ბლღეზა 131
 ბლორი 304
 ბლოტეზა 256
 ბლუნძღვა 63
 ბწკალები 306
 ბწკილები 306
 ბწკლევა 257
 ბწკნა 257

ბჯღალა 268

- ბ -

გააგება 260

გააზაქრებული 334

გაანთებდენ 43

გაარხილება 249

გაარხილული 250

გაბუნდგრებული 131, 314

გაბერძანებული 326

გაბიდაურთა თემი 204

გაბლანტული|გაბლანტებული 319

გაბმა 102

გაბობება 231, 256

გაბორგოვების|გახუდვების|გაფრანგების|გაცოფებული 278, 326

გაბოტიტნება 100

გაბრაშტება 229

გაბუბუბებული 131

გაბურვა 244

გაბუ(ე)ება|გაწყრომა 278

გაბუქება 132

გაბუნებული 292

გაბლანძულაება 332

გაბწყნა|გაქცევა 257

გაგდება 103, 283

გაგვა 132

გაგლა, გლა 68, 132, 320

გაგლილი 320

გაგლინვა 256, 322

გადაგონებული 55, 280, 315

გადაიდგომნიყენეს 43

გადაღევა 132

გადაღივლიეება 308

გადამლიაება 68, 234, 255, 284, 322

გადაჟამურ(ე)ების|გადაჟამკრებული 312, 316

გადარევა 331

გადასაგდები ფიცარი 196

გადასაკრავ წყებლი 278, 305

გადასაკელი 255

გადასხვარიგებული 255

გადასხვაფერებული 255

გადაფარებული 102, 284

გადაფრენა 103, 284, 308

გადაციება 262

გადაწვერწადმართება 132, 262, 270

გადაწრინტვა 292

გადაწვეება 103, 260, 283, 284

გადაწვეტილი|მოდებული 260, 263,

278, 284, 292, 312

გადაჭყევენა 327

გადახრეშილი 258

გადახურვილი კალო 74, 95, 142

გადაკდომა|კარდაკდომა 255

გადმოკდომა 255

გავედა 329

გავედიანი 329

გაზანგულა 279

გაზანგული 132, 307, 338

გაზეკილი 238, 249

გაზერგინილი 238, 249

გაზევა 132

გაზი 103, 132

გაზიდვა 103, 248

გათაება 229

გათაულო 229

გათოშილი 250

გაკაწრვა 143

გაკენკილი|მოკენკილი 262

გაკენწრებული 246

გაკიცხვად|აკიცხება 336

გაკრულა|გაკრული 262, 270

გაკრული 314

გაკრული 285

გალა 63

გალაღვა 132

გალაღვიწი 63

გალაჭვა, გადალაჭული 132

გალიპული 250

გალუნგვილი|ტურტლიანი|დაბარული

|გატუქნისი|გაზანგული 278, 338

- გაღუსკვილი 240
 გამაგრებული 250
 გამაისთველხმელობა 240
 გამართული წისკილი 196
 გამარჯვება/გამარჯვება 262
 გამაცვილებელი 314
 გამელუზნება 322
 გამობურთვა 328
 გამოგნება 104, 284
 გამოზ(ლ)და 104, 284
 გამოთაგეობა 213, 215
 გამოთველხმელობა 238
 გამოკაწრვა 143
 გამოკორეილი 191
 გამომაგალი 104, 283, 285, 292
 გამომჭრელი 132
 გამოპირვა 132, 262, 266
 გამორევა, გარევა 132, 283
 გამოტყრუშული 278, 328
 გამორჩეული 133, 319
 გამოსაპირი 262, 266
 გამოსეული 104, 283, 285
 გამოტყდომა 133
 გამოღმა ხედის ყური 252
 გამოჩირთული 191
 გამოძარღვა 292
 გამოჯიღვლა 133
 გამოჯრა 133
 გამსივარი 133, 314
 გამტლოშვა, ტლოშვა 329
 გამტყვრალი/ტაქვიციელებული 278, 328
 გამუშტვა 332
 გამქცევი 185
 გამყავრებული 127
 გამხანებელი 313
 გამხვადი 238, 250
 გამხვიენებული 327
 განამშრალა/გებულის/გამონამშრალა-
 ებული 251
 განამშრალსეებული 238
 განარდიშება 133
 განაყარი 295
 გაპეწენიკებული 322
 გატენტება 240
 გატიფიეებული 328
 გაუინთვა 240
 გაუინთული 240
 გაერუანტლება 262
 გარაის საყვანელა 125
 გარევა 55, 232, 252, 280
 გარეთყოფნი 305
 გარე-მურგვალი 301
 გარე-სამხარი, გარესამხრობა 133, 318
 გართხმა 133
 გარიადლება 63
 გარმიანელი 293
 გასადეყარი 133
 გასამყვანო ქადა 304
 გასაურაება 336
 გასახურავი 105, 223
 გასენვა 133
 გასერვა 133, 206
 გასვლა 223
 გასირკნილი 238, 250
 გასულუგებული 279
 გასული 133
 გასურაება 293
 გატეხა 309
 გატლეხილი 238, 337
 გატლეკილი 78
 გატლეებული 319
 გატრიზაება 317
 გატრუნილი, გამტრუნილი 317
 გატყდომა 105, 133
 გატყრუშვა 134
 გაუგონთებული 279
 გაუკეთება 99
 გაუკვერავი 105
 გაუკლოება 317
 გაუკლოებული 304
 გაუკმიახება 317
 გაუმარჯდა 74

- გაუმარტველი 74
 გაუნამუსოებულის დაძრახული
 გაუკლოებულის კმასახელგატეხი-
 ლი 278, 304
 გაურჯელი 334
 გაფანტული 138
 გაფიაება 293, 336
 გაფინიკება 238
 გაფინიკებული 250
 გაფირქლება 167
 გაფოთებული 326
 გაფრანგება 326
 გაფუშება 262, 265
 გაფხოკებული 194, 250
 გაფხოკებულ-გამხმარი 250
 გაფხროკილი და ფხროკებული 238, 250
 გაჭინჭურაება 330
 გაჭირი 333
 გაჭირჯვა 336
 გაჭოსმანებული 312
 გაჭურდილი 327
 გაჭურება 317
 გაჭურებული 317
 გაჭურუნება და გაჭურუნება 241
 გაქცევა 231, 307
 გაღება 105, 285
 გაღვევება და გაღვევება და გაღვე-
 რება და გაღვევება 278
 გაღვევა 70
 გაღვერილი 68, 70, 98, 105, 134
 გაღმა ხიდის ყური 252
 გაყინული 310
 გაშაული 307
 გაშეშება 262
 გაჩირთული 244
 გაჩოფურაება 106, 285
 გაჩრაკება 238
 გაცაღვერება 134
 გაცმული 262, 267
 გაცოფება 326
 გაცხრილვა და ცხრილვა 55
 გაძიებული 324
 გაძეკება და ზეკება 249
 გაძვალტყაული 310
 გაწევა 231
 გაწევა 308
 გაწიმწმული 100
 გაწინწილება 100
 გაწიკება 337
 გაწლიკეული 310
 გაწყრომა 230
 გაჭიჭყნილი 254
 გაჭლუკვა 322
 გახაიბრება 295
 გახანება 134
 გახაციცება 292, 327
 გახედნება 323
 გახეწვა და გახეწვა 322
 გახიღვა და ციხობა 278, 286
 გახმეხილი და ჩხელი 292
 გახრიაკება 238
 გახუღვეებული 326
 გაჯულღერება 270
 გაჯულღერებული 270
 გაჯღლიბარღული 244
 გაკვდნა 252, 323
 გაკვრება და გახერება 323
 გაკიღვა 134
 გაკვრული 104, 283
 გელა 63
 გელ-მამის ცოლი 294
 გელმანა 233, 251
 გელობა 63
 გემოზე ძინი 262
 გემოს გაღება 105, 285
 გერში 134
 გეჯა 134
 გველის გალოკილ ქვათაი 310
 გველის თვალი 225
 (გზის თავი 253)
 (გვერდქცევით ახვეტილი 52)
 გვერდალი და გვერდებული 254

- გვერდაქცევით ახვეტილი 52
 გვირგვინი 105, 115, 134, 241
 გვირგვინის მოხდა 224, 225, 283, 286, 303
 გვირილა 63, 106, 107
 გზიანი 329
 გზის გაღება 105, 285
 გზის თავი 253
 გზის ძირი 253
 გიდეული 283
 გიდეულის კვერები 304
 გიდეულის ქადა 304
 გიდეულის წაღება 225, 279, 304
 გლა 63, 68, 107, 132, 320
 გლუეი 254
 გნება 107
 გნიახი 257
 გოგა 135
 გოგილდ ტყავი 271
 გოგოლაურთას ხატობა 220
 გოგოლაურთობა 221
 გოგრის ყვავილი 272
 გოგოჭურთა თემი 204
 გოდერძაულთა თემი 204
 გომი 135
 გომურშით 99
 გონგამამლი 336
 გონ-გამამლი 292
 გონთ გადაგდებაჯონით გადავარ-
 დნა 278
 გონს ჩავარდნა 135
 გონჯი 311
 გორნიგობა 292, 325
 გოხი 63
 გრილი 135, 238, 239
 გრილო 135
 გუგუა 240
 გუგულის ბუდეულაქვურისუღა 272
 გუგულის კაბა 273
 გუგუმი 234, 238, 240
 გუგუსტიანობაჯგუუსტიანობა 307, 308
 გუგუსტრელი 135
 გუდაბერ 306
 გუდარახუნი 306
 გულამოსული 196
 გულანჯახი 325
 გულარჯალა 325
 გულბანდი 273
 გულგამეუნებუელი 196
 გულგაცვიენილი 195
 გულდანდობილი 292, 333
 გულერძი 100
 გულთგაცვიენა 193
 გულთგაცვიენა, გულის გამაგრება
 107, 195
 გულთსამაგრი 196
 გულიანიქხანიერიტულფთიანი 185
 გულიგულში 320
 გულითულონი 292
 გულის ღოცვა 262
 გულის მამულეიტულის მიწა 191
 გულის მოკორკოტება 278
 გულის მოფოხება 319
 გულისწმა 270, 320
 გულმოსატრელი 197
 გულნი 55
 გულწავარდნილი 107, 123, 286
 გულჭენანია 249
 გუნება მძიმე 333
 გურაბი 252
 გურგულა 63
 გურგულაი 63
- დ -
- დაბანგება 269
 დაბანგული 262
 დაბანდება 313
 დაბაჯული 270
 დაბაკბაკება 306
 დაბლტა 258, 331
 დაბნედაქაღველსატრება 107, 135, 278
 დაბნიდა 331
 დაბორიანებუელიქაბუნდუებულქნა-

- სასმლარი 278, 316
 დაბრმობა 262
 დაბრუნებული 108
 დაბრუნებული 108, 262, 271, 286, 292, 312
 დაბრძანება 108
 დაბრძინილი 333
 დაბუდებული/მოხუცებული 238, 239
 დაბურკვა 135
 დაბუსენებული 135, 314
 დაბღარული 278, 292, 338
 დაბღუნძვა 312
 დაბღუნძვილი 135
 დაბწკნა 231
 დაგანება 135, 257, 331
 დაგველილი 262, 271
 დაგუდლება 331
 დაგუდლებული 262, 269, 331
 დადგომა 108
 დადვენა 108, 286
 დადობილება 207
 დაელნება 238, 240
 დაელათი 278, 309, 329
 დაელათიანი 279, 329
 დაელაი 281
 დაზანებული 262
 დაზერვნილი 249
 დაზუზვა 240
 დაზურტუხება, ზურტუხი 331
 დათვის ბჯღალა 268, 273
 დათვის ტერფა 258, 266
 დათვის ტერფა ბუერაი 266, 273
 დათვისცვერცვი 107
 დათირება 279, 305
 დათქარუნობა/დათქრილება/დათახ-
თახება 278
 დათხევა/დაკარგვა/დაღუპვა 135, 229,
232, 257, 322
 დაიმაღლა (ამლა) 55, 280
 დაიამნული 262, 273
 დაკარგვა 230
 დაკეპნა 135
 დაკეპრვა 136
 დაკელევა, კელევა 136
 დაკელი 193
 დაკირცხება 336
 დაკნელევა 136, 229
 დაკუნკვილი 262, 269, 312
 დაკუსება 324
 დაკუსკურება 292
 დალაღვა 132
 დალაღვი 254
 დალაფათება 279
 დალახღახება 306
 დალდე 136, 231, 245
 დალგება 245
 დალგვა 98, 136, 229
 დალგული 325
 დალიშკვა 197
 დალუჭება 297
 დამადგებოდნენ 43
 დამბრმალი 55, 259, 269, 312
 დამბრუნე 137
 დამდვრიალება/თვალთა ტორღალი
278, 292, 329
 დამდინდრება-დამდინარება 262
 დამთვრალიყენენ 43
 დამიზნება 331
 დამოკეთეება 292
 დამოკვეთება 304
 დამორვა 137
 დამორილი 137
 დამ(რ)ჩალი 137, 297
 დამსხიტურება 331
 დამუჭლისკვერაება 137
 დამცდარი 137
 დამცრობა 335
 დამწვარი 137
 დამწვაზრული 309, 310
 დამწვაღობნება 304
 დამჯეროზი
 დანაობა 307
 დანელევა 108, 137, 229, 230

- დანუკება 207
 დარბოდენ 43
 დარდაკი 315
 დარდის მოფონება 320
 დარეკვა 97
 დარეტილი 278, 337
 დართვა 55, 108, 137
 დართული 109
 დარიადლება 137, 155
 დარისხება 331
 დარიშხენა 228, 331
 დაროქა 55, 100, 137, 232, 238
 დაროქილი 22, 251
 დაროხვა|დაროქვა 55
 დასაზული 271
 დასაღვეი 271
 დასაპოხი 271
 დასაცილი|დასიცილი 336
 დახერვა 137
 დახილაქება 279
 დახნუღება 263
 დახაღვეი 271
 დახხღეტა 137
 დახხღეტილი 137, 257
 დატიკვა|ქოსნიკვა 278, 328
 დატიკვეული|ქოსნიკვეული 278, 328
 დატოღება 329
 დატუნტურება 331
 დატყვრება 262
 დატყვრეცა 258, 330
 დატყიპა 331
 დატყლიშნვა 279
 დაუშენურება 238, 246
 დაუშტრება 229
 დაუჩინება 238, 246
 დაფარებული 195
 დაფარცნა 248
 დაფერება 109, 138, 292
 დაფოღება, ჩაფოღება 109, 138
 დაფოფრაქება 197, 271
 დაფოფრაქებული 271
 დაფოშოტებული 138
 დაფხაჭული 260, 262
 დაქანება|ქანაობა 55, 233, 251
 დაქინთლუშავება|დათინთლუშა-
 ვება 258
 დაღარვა 260
 დაღადრული 263
 დაღადრული არაყი 273
 დაღამების ოთხშაბათი 220
 დაღარვა 137
 დაღერღვა 55
 დაღვერილი 70, 138
 დაღირება 109, 138
 დაღუპვა 109
 დაყუღებული 234
 დაყუნთული|დაყუნთებული 138, 278
 დაყურება 138
 დაყურსვა 63
 დაშაული 138, 263, 267
 დაშეშილი 263, 267
 დაშინდენ 43
 დაშუშხვა 68, 70, 98, 110, 263
 დახვენება 68, 71, 110, 234, 253
 დახოღბოტება|ჩხხარად დაჭერა 118
 დახოყვა 261, 321
 დაცაღბვერღება 254
 დაცაღბვერღებული|დაცაღბვერ-
 ღული 238
 დაცლინჭვა 263, 321
 დაცოცვა 306
 დაცოცხვა 257
 დაცქერენა 327
 დაცხავება 56, 68, 71, 98, 138
 დაცხაული 56, 68, 98, 138
 დაძღღვა 110
 დაძრახული 278, 304
 დაწარწული, დაფანტული 138, 252
 დაწინწიღება 331
 დაწირვა 322
 დაწკუპვა, გამოწკუპვა 139
 დაწუნება 295

- დაწახეობა 330
 დაწახეობული 330
 დაწადობა 110
 დაწამსება 322
 დატეხება 139
 დატეხნება 240
 დატირობანა 307, 308
 დატყვევება|დაკმინება 278, 335
 დატკმევა 312
 დატმეხილი 292, 312
 დატოტნა 197
 დატრეხილი 139, 191, 310
 დატუტუნება|დატუტუტება 279, 328
 დატუხება 330
 დატყვევება, შეტყვევება, გადატყვევება 327
 დახავეება 266
 დახამლოული|დაკამლოული 326
 დახანება 313
 დახანოტეებუღი 262, 271, 312
 დახეება 265
 დახელეება|დატვლეება 68, 71, 96, 110, 122
 დახელთლილი|დაკვლთლილი|და-
 კვლთული 315
 დახერება 328
 დახირხივლაობა 271
 დახორხორება|მოხორხორება|ქუჩო-
 ბა|ქურულაობა 278
 დახრეშიღი 267
 დახრუნება 278, 312
 დახუთება 139
 დახუხება 263
 დაჯარება|ქუჩობა 325
 დაჯინჯიბა|კებუღი, გადაცამურუ-
 ებუღი 278, 312
 დაჯონჯვიღი 337
 დაკამლოული 259, 292
 დაკანოტეებუღი 278
 დაკაფრება 323
 დაკაკება 197
 დაკაკული 198
 დაკვლეება|მოხელეება 327
 დაკვლთება|დახელთება 316
 დედის ზედანაკვლეღი 292
 დედიმმა 294
 დედიმანი 294
 დედიმიშივიღები 295
 დედუფულა 107
 დეუკერი 202
 დეიდაშვილი|მანში 278
 დეკის ყოიღი 272
 დელგმა 232, 239
 დიაკონა 139
 დიეკობირტნი 253
 დიდობა 139
 დიდოტხშობათი 217
 დიკის პური 58
 დიღისქოტუნების ხოსკარი 238, 248
 დინდგული 64
 დოღინა 278, 319
 დოღო-ნოშო, ნონდო 338
 დოღობა წისკვიღი 49, 122
 დოღობის ნათავარი 152
 დორდღი 336
 დოსტოღორივ 281
 დორტო 229, 263, 267
 დოყუების ხხმა 263
 დოყვი 258
 დოღღულას ცუვიღის ნაი 272, 273, 275
 დუღურო 252
 დუღი 336
 დურა 64
 დურდო 64, 139, 251
 დუსთება 139
 დღეებაში 333
 დღეებამღეულობა 292
 დღეება 139
 დღიური 97

- ე -

- ეკალ-ბარდი 102
 ეღღაუცი 238
 ეღღიობა 213, 221, 226

ეშხადებოდენ 43
 ენაკატალა 279
 ენაკეესი 335
 ენიანი 249
 ენის ამოდგმა 111
 ენის წლაპვა 337
 ენნი 289, 315
 ენნიქინი 315
 ერთპირად 139
 ესკალაის ყოილი 272
 ეტლიან-დავლათიანი 329
 ეშმაკის გაკრულიქვენქსაცილი 278, 326
 ეშმაკის კაწარი 292, 306
 ეშმაკის ქალი 308
 ეშმაკცხენა 139
 ეშმიში 314
 ეჯიბი 71, 72, 282, 287, 288, 292, 299, 301
 ეჯიბ-მეჯეკარენი 292, 299
 ეხი 56, 233, 245

- ვ -

ვარდკატატა 273
 ვარია 110
 ვაჟის მაყარნი 291
 ველის კალო 74, 95, 142
 ველობა 77, 140
 ვეძა 140
 ვირი 308

- ზ -

ზაეთი, ზაეთიანი 140, 281, 317
 ზაეთის მიცემა 140
 ზაზილაყა 140
 ზაღა 140
 ზაღა-წყაღა 140
 ზაღტი, ზაღტე 100, 140
 ზამთრის გაბერწება 238, 240
 ზაპხაპა 311, 140
 ზარფუში 140
 ზარწყალი 258, 266

ზაყება 256
 ზედხიძე 304
 ზეზურ 140
 ზეზურობა 140
 ზეთი კვირია 246
 ზენაური 241
 ზეხმელი 191
 ზეკა 140
 ზეერვა 256
 ზვინიქსაგორქვკავლი 191
 ზიდილი 103, 284
 ზმანება 325
 ზმანვა 325
 ზნევა 56, 259, 271, 280
 ზოვი 56, 233, 241, 242
 ზომის დაგება 197
 ზუზუა-წუწუა 140
 ზღვენი 290, 304
 ზღვენის მიტანა 292
 ზიქ 141

- თ -

თაგამი 100
 თაგე-ჩიტთ გაღაღვა 213
 თაგე-ჩიტთ-უქმქშიტფაფობა 213
 თაგანკარი 195
 თაგანკარა 141, 195
 თაგეგამოშეგებული 292, 306
 თაგეზიან კაცები 291, 299
 თაე-გონი 316
 თაეისა 292, 293
 თაეისთეინა 279
 თაეისწვერა 326
 თაეღაღად მომდინარქვლინარ სავისქვილო 197
 თაემამწონარა 329
 თაემოსაპარსი 111, 223
 თაემოთაეუ 279, 293, 299
 თაემუცკელჩამოცლილი 292, 312, 328
 თაესისხელი 279, 332
 თაეშავა 272, 273

თავწყალი 73, 111, 288, 315
 თავწყალითავე ზა 315
 თათნად 141
 თათრები 44
 თათრის ყოილი 263, 269
 თაკილი 111
 თამარ მეფის ნიში 204
 თამაში 303
 თამბაქო 273
 თართი 56, 259, 319
 თარყაუშობა 258, 321
 თაქთაქი 279
 თახთახი 238
 თეზაურუსი 183
 თენების სისკარი 238, 248
 თენების სისკარიტილის სისკარი 248
 თვალი 141
 თვალის ღოცვა 227
 თვალის ცემა 141, 165
 თვალჭრელი 309
 თვალშურთხი 309
 თვალთა ტორღალი 278, 329
 თვალები: იხ. თვალების და შრეტა,
 დაბზარა 229
 თვალის დაყენება 292
 თვალის გამოძგელენა 292
 თვირთვილი 248
 თიაქრის ღოცვა 227
 თიბვას აჯანებს 77
 თივა 52, 191
 თითქენილა 100
 თილისმა 278
 თინთქელა 141
 თინთლუშაქინტლუშა 266
 თირება 64
 თოვლის გული 248
 თოვლ-კუები 241, 249
 თოფიკაობა 307
 თოში 233
 თოვი 56
 თრთიალი 331

თქარუნი 238
 თქერნება 251
 თხევა 322
 თოხის გული 141

- ი -

იაკსარისა და იაკსარ-კარატეს
 ნიში 204
 იაკსრობა 220
 იაკსრის ხატი 220
 იბანდენ 43
 იესო ქრისტეს კაბა 273
 იზიდებაიბწკნევაიბღლიძება 278
 იღუთიანი 141, 309
 იჩნი 111, 112, 289
 იჩნიქენი 111, 112
 იოშო-შაოშო ძინი 263, 270
 ირაო 98, 141, 142
 ირემო-კალოობა 220, 221
 ირემო-ნაფრენი 248
 ისარნა, სარნა 142
 იფნის ქერქი 273
 იქითაზეიქისას 253
 იშტა 328

- კ -

კავატი 309, 100
 კაეი 142
 კაკვაეი 142
 კათხა 64
 კაი კმასახელიანი 304
 კაკაჩუნა 125, 142
 კაკლები 256, 233, 251
 კაკლაობა 307
 კაკლის ყვაილი 273
 კაკნატელა 112, 142
 კალო 68, 73, 94, 95, 123, 124, 142
 კალოობა 95
 კალოს ხანაპირო ფიცრებიწისქვი-
 ლის ნაპირებიწისქვილის გარე-
 მურგელობა 195, 197

- კამბარა 113
 კამპი 64
 კანი 267
 კანუწა 263
 კანტახი 310
 კაპარტი 65, 143, 327
 კაპი 64
 კაპიანი 53
 კარატის წმინდა გიორგის ჯვარი 205
 კარგაფარჩუბული 143
 კარგი 308
 კარგუნახავი 143, 229
 კატაფშატა 56
 კაშკაშა 247
 კაჩა 65
 კაჩაფსლიანი 143, 272, 314
 კაცის გაკვირება 228
 კაცის დაღოცვა 228
 კაცის დაფიცება 227
 კაწარა 283, 331
 კაწარანისქშმაკის კაწარანი 306
 კაწარი 65, 290
 კაწახი 68, 74
 კაწოწი 100
 კაწრვა, გაკაწრვა, გამოკაწრვა 113, 143
 კატკატა 74, 197
 კატკატკატკატკატკატის ჩაგდება 197
 კეკა 143
 კეკემაღლელობა/კეკემაღლელობა 307, 308
 კეკურაზი 279, 310
 კელობა 56, 258, 259, 280, 321
 კენწერი 246
 კენტაობა 307
 კეტრიანი 143
 კვანტიანი 318
 კვარიხისკვერთხი 245
 კვებულა 143
 კვეთილი 295
 კვერი 143
 კვეხი 313
 კვილი 68, 74, 98
 კვირიანი 205
 კვირისძილობა 219
 კვირტი 152
 კვიცის პერანგი 267
 კვლევა 144
 კვირვი 144
 კიბირტიკიპირტი 253
 კილი, კილობუა 57, 281
 კილო 65, 144, 312, 313
 კილოს მიდგომასკილოს მისვლა 258, 263
 კილო, კილოს ყოფნა, კილოს მიდგომასკილოს მისვლა 144
 კინწოლი 65
 კინჭუხი 236, 237, 243
 კირკილა 144
 კირკინა 144, 314
 კირჩხა 52, 53, 191
 კირჩხასკირჩხალი 52
 კირჩხაის თავი 53
 კირჩხაის ნაძირა 53
 კირჩხალი 52, 100, 237
 კირჩხიან ძირი 53
 კირჩხისკირჩხალი 237
 კირცხება 100
 კირწლი 65
 კიტები 306
 კლდისდუშა 57, 273, 275
 კლდისეაშლა 57, 258, 259, 273
 კოდი 57
 კოდის წისქვილი 49, 57, 194
 კოკობურად დახხმა 238, 239
 კოკოშა 65
 კოლიხე 238
 კონტი 65
 კოპალის ნიში 219
 კოპალის ხატი 204
 კოპალობა 205
 კოპი 57, 69, 113, 313
 კორტაბახა 246

- კორნხელიანი 191
 კოტა 65, 66
 კოტი 245, 254
 კოწიწი 66
 კოტორი 66, 239, 100
 კოჭუკუღმართი 144, 314
 კოჭურში ამოსვლა 303
 კრიახი 144
 კუდი 144, 251
 კუდიან ვარსკვლავი 248
 კუდიან-ჩიდიკაობა 308
 კუდიხრილა 145, 314
 კუთენილი 145
 კუკბალი 311
 კუკნა 307
 კუკნი 194
 კუკური 145
 კულა 145
 კულმუხია 273
 კუმბატი 66
 კუმეტი 211
 კუნელი 66, 145, 113
 კუნტულა 145
 კურცხლეა 330
 კუწულა 145, 245
- ლ -
- ლაგაზა, ლაგაზი 145
 ლარი 145
 ლაფაობა 307
 ლაფი 241
 ლაქარდილაქარდაიქოდიისსა 336
 ლაქიმი 251, 278, 282
 ლაშარის ჯვარი 203, 230, 286
 ლაშარის ჯვრის ნიში 204
 ლაშარის ჯვრის პიროფლიანის ს-
 დიდებულო 302
 ლაშო რთხმევა 314
 ლანაქბანი 145
 ლანქიმი 57, 233
- ლაჭკაბა 145
 ლუბეა 145
 ლუბი 245
 ლუბით შეღებვა 245
 ლუბითოს დოხანი 216
 ლუქსობა 146
 ლუცილი 146
 ლიპი 146
 ლიტა 98, 146, 310
 ლიტაო 75, 8, 100, 146, 244
 ლიტრა 146
 ლიტრაკი 146, 310
 ლიტქია-პირველბაქოქასურება 278, 336
 ლიღარი, 329
 ლიშანი 146, 298
 ლიშნის დატკერა 146
 ლიტკეი 232, 241
 ლიტკეი მიწა 241
 ლიხი 147
 ლიფთია 305
 ლიფთოფქარი 147
 ლიფთოფქრობა 147
 ლიფლა 237
 ლომისობის დღე 220
 ლიპი 240
 ლომპოიანიქლორწოიანი 240
 ლოშქრვა 263 263, 264
 ლუბ-მჭდე 310
 ლუბუში 147
 ლუთლუთაღლევი 278, 335
 ლულაი 307
 ლულეუნი 244
 ლულად 147
 ლლეკვა 278, 283
 ლლეკვაქხალაზანობა 278
- მ -
- მიბრმაყრუებულო 326
 მადლიანი 191
 მაზა 66
 მათურკეობა 219

- მატალი 318
 მატულაობა 308
 მატულაობა [სმკმ] მატულაობა [სკმკუ]
 მატულაობა [დასეუკობა] 307
 მამის ქალიშვილის ქალიშემ ქა-
 ლი 278
 მამასა-ისწერს 42
 მამასა-ისწერს 42
 მამიუელნი [მოგვარეუბი] მამიძინა
 292, 294
 მამიხახელი 294
 მამის ხენაჰველი 292
 მამის ქალიშამის ქალი 279, 294
 მამის ცალი 294
 მამი ხახელი 279
 მამლის აქამება 246
 მამრი 147, 113
 მამუა 147
 მამულნი [მოგვარეუბი] მამიშვილები 278
 მანა 147
 მანიქანი ჯალი 166, 168, 197
 მანიღა 147, 314
 მათალი 273
 მარაგანი 239
 მარგალიტა ბაღახი 267, 273
 მარდიელი 147, 325
 მარდი 147
 მარხეთ გამომთქველი 215
 მარჯკალი 148, 279, 297
 მარკე 68, 74, 258, 261
 მარკედ ქოფნა 74
 მარკეობა 74
 მარტრებელი 189
 მადალი 148
 მადატლიანი 253
 მადაწლის წმიდა გიორგი და ად-
 ვიდის დედა ღვთისმშობელი 204
 მადარნი 291
 მაშალი 113, 290, 299, 300, 302, 302
 მაშალი [შიდე] მებუელი [უხუდუჯანო
 278
 მაშხლის გაცვარევა 292
 მაცელი 278
 მაცოდარი 329
 მაცოდარობა 329
 მაჭაჭა 68, 74, 261, 265
 მბილად ფქვა 197
 მბილობი 148
 მბლავანი 148
 მგულიკვერები [სახრაველები] 215
 მგულიპირ შაკერა 215
 მგულიფქვე 213, 215
 მგლის მუკლაი 257, 313
 მგლის პირის შაკერა 225
 მგაღი 72, 301
 მღვთიარე 191
 მდინარი 263, 267
 მეუღანი 254
 მეზობლია 324
 მეთვეური 283, 292, 305
 მეკადე 301
 მელაური 51
 მელეური 50, 51, 68, 76, 148, 189
 მელის კუდა [ქულიკუდა] 273, 275
 მენამეშლე 100
 მერიდე 301
 მესაფქვე 197
 მექლოანე 330
 მექრობა 213, 222
 მეღარობა 213
 მეღვარობა 222
 მეშველი 148
 მეშურნე 326
 მეღვინე [ხღვინე] სანაწეო 96, 283, 290,
 292, 300
 მეწისქვილე 49, 114, 125
 მეხვეწური 148
 მეჯარე 71, 72, 287, 299
 მეჯარედა 299
 მხებულობა 247
 მხეკვევა 247
 მხვარე 234

- მწუხარე 74, 96, 243
 მწვლევა, მწვლელება 241
 მწითავე 292, 298
 მწორე 68, 74, 96, 98, 234, 235, 243
 მწუბუქი ზამთარი 248
 მთავრანგელოზის ხატი 204
 მთაწმინდა-ცაბაურთობა 221
 მთაწმინდობა 221
 მთვარის ახალი 226
 მთვარის რეჟანი 226
 მთხოვარი 297
 მიბღუნვა 238
 მიგლა თავისა 74, 236, 290
 მიგლინვა 322
 მიდგომა 290, 114
 მიღებულ ადგილი 238, 254
 მიდევ-მიდევა 317
 მივიდენ 43
 მითხევა 322
 მიმართვები 227
 მიმდგრები 326
 მიმოდანდვა 256, 323
 მინაქრული 249
 მირუნის (← მირონის) მიმღები 279
 მისამიერი 148
 მიტაღლა-მლაშე 252
 მიტორვა 331
 მიფიშფიშება 100
 მიუნა 291, 114
 მიწუგვილი 329
 მიწის კალო 72, 95
 მიწლიკონა 149
 მიწრიელს 149, 256, 314
 მიხრინებული 253
 მიჯარება 149, 247
 მიჯლომა 166
 მკელობელი 57
 მკედარი მზე 247
 მკედრის ფლოგინი|სატირელი 224
 მკლავე 149
 მკლავები|საღატო ფიცრები 156
 მკლავის ზღვენი 292, 304
 მკლე 149
 მლოიება 322
 მლოიე 322
 მოგდება 195, 114
 მოგლიდა 267
 მოგლიდი 262
 მოგონება 149, 316, 114
 მოგონწერება 263, 264
 მოდუმებელი 318
 მოხარდი 100
 მოკაული 312
 მოკაული|ცხვირმუკვლსე დადებუ-
 ლი 278
 მოკაღიება 74
 მოკანძღული 149
 მოკენკილი 262
 მოკიდება 123, 115, 149
 მოკლე ვახშობა 247
 მოკიდვა 149
 მოკრინტვა 292
 მოკორკოტება 278
 მოლაღვა 149
 მომწვლევა 232
 მომრნალი 149
 მომწვრალი 149
 მონაგარი 149, 293
 მონაგალი 149
 მონაწვეუ 290, 300
 მონდავე 157
 მონდაენი 157
 მონეკრება 150, 312
 მონიაზე 309
 მოუკუიკებელი 247
 მორი 191
 მორნი 176, 68, 291, 293
 მოხაბრენი 238, 253
 მოხადევარი 293
 მოხაკოთხი 292
 მოხაკლისება 330
 მოხასხლეტი 230

- მოხახველე 224, 305
 მოხინა 163
 მოხიპული 238, 250
 მოხნიკვა 278
 მოხნიკეული 278
 მოხხელტვა 150
 მოტირალი 334
 მოტირალ-მაშავებული 239
 მოტუსვა 164
 მოფთილავება 235, 115
 მოფინება 320
 მოფოცხება-ლაკოცხება-მხოტუხება-მო-
 ფხეკება-მოწოდება 323
 მოფოცხება, მოცხრიდევა 150
 მოფოხება 319
 მოფხერილი 241
 მოქილიკე 337
 მოქინილი 150
 მოქიკვა, მოქიკვლობა 150
 მოღებული 292
 მოღლა-მოღალდევა 314
 მოყენებული 317
 მოყვარე 296, 329, 279
 მოყოლება 295, 296
 მოყრა 150, 256, 114
 მოყრილა 100
 მოყურიადე 396
 მოშიში 292, 305
 მოშლა 336
 მოშრეტა 330
 მოცადობა 313
 მოცალე 150
 მოცვიდექ 43
 მოცქრობა 55, 233
 მოცხრიდევა 55, 66, 67, 150, 257
 მოძახური 334
 მოძუხება-მოფხეკება-მოცოცხება-მოწუ-
 დობა 257
 მოწადინებული 313
 მოწვეტება 323
 მოწილენი 150
 მოწკაპება 150
 მოწმინდარი 206, 296
 მოწყლევა 258, 267
 მოჭარიხეება 292, 313
 მოჭარიხეებული 313
 მოჭკერეთილი 262
 მოჭირვებული 320
 მოჭიჭმახურება 238
 მოჭრიახე 324
 მოხელევა 261
 მოხელმა 150
 მოხიბლევა 226, 329
 მოხიბლული 226, 329
 მოხინიანებული 312
 მოხორხორება 292
 მოჯარება 150
 მოჯანჯვანულის მოკორკორება 278
 მოჭღენა 295
 მოჭღენა 150
 მრავალანი 238
 მსკვალის-მსკვალის 269
 მტკიენი 261, 262, 263, 265, 266, 115
 მტრუკვა-მტრუნკვა-ბაბუ(ე)ებანკა-წ-
 რომა 278
 მტრუნკება 292, 317
 მტყუან-დოსმახი 336
 მუავე (მოავე) 314
 მურაზი 282
 მურკლი 150, 311
 მუკუჭი 326
 მუხის ვეიდი 273
 მუხის წვერანგელოზი 286, 302
 მუხლადი-მუჭლმეელი 313
 მერთხალი 320
 მუჭკავი ქვა 197, 198
 მქანი 306
 მქირჯავი 336
 მყფარი 151, 279, 300
 მშიერა 328
 მშრებელი 151
 მჩქელევა 238

- მცერევა 151
 მცერევა 335
 მძიმე სამთარი 248
 მძინარმშუშარა 319
 მძლევარი 225, 249
 მძოვარა 292, 306
 მბუღი 279
 მწერელნიელი (მწერელთაშვილი)
 მწერელთაქვედაკამლულიქუხერ-
 ხო 279, 315
 მწერი 151
 მწუხვიარუ 263, 268
 მწუადი 151
 მწეაზარი 309
 მწერთიფქლაქდედოლაი 273
 მწკედევა 151
 მწერომელა 292, 317
 მჭამელი 279
 მხვალი 250
 მხვევარა 151
 მხვეწარი 203
 მხვიანი 151
 მკართბალიშიმხართბალიში 305
 მკარი 98, 151
 მკარ-კეურიანი 151, 314
- 6 -
- ნაბეჩხარი, ნამეჩხარი 235
 ნაბოლავარი 171
 ნაბოტარი 151
 ნაგაღა 311
 ნაგალი 67, 76, 98, 151, 100, 311
 ნაგაზური 253
 ნაგრილი 239
 ნაგუბარი 152
 ნადედობი 77
 ნავთ-მარილი 263
 ნავედობი 77, 76, 115
 ნაზირზელი 245
 ნაზოვარი 232
 ნაზროხალი (ნაძროხალი) 191
 ნათავარი 96, 152
 ნათელშირონიქირჩის (შირონის)
 მიმღები 279, 296
 ნათლია 152
 ნათოსი 67, 152, 191, 100
 ნაკორჩხალი 53
 ნაკოდაღა 191
 ნაღახიწაღაჭი 153, 254, 305
 ნაღაჭი 254
 ნაღეწიანიწაღეწიანი ადგილი 244
 ნამამობი 296
 ნამაღაღა 115
 ნამხელევი 125, 153, 238
 ნამხელევიწამხელევი 238, 241
 ნამთხერევი 238, 242
 ნამპალი 126
 ნამპლიანი 191
 ნამსუქანი 191
 ნამცერევი 153, 232
 ნამწვარობები 244
 ნამწურაღევი 153
 ნანდაური 296
 ნანდაური ცოლი 296
 ნაოხრალი 141
 ნაოჭარი 153
 ნაპირმოსატრელი 196, 198
 ნარდიშობა 315
 ნარეი 191
 ნარღევიწაორღევი 239
 ნახასმღარი 36
 ნახურგამორეული 312
 ნახური 258, 312
 ნახისხარი 153
 ნახურვიღევი 329
 ნახუბი 153
 ნატარი 255
 ნატინტეელი 198
 ნაურღევი 238
 ნაფთევი 153, 100
 ნაფრენი 248
 ნაფთული 153

ნაკობიძე 153
 ნაღერდალა 68, 78, 98, 153, 154
 ნაღერდალა, ნაღერდალა 154
 ნაღერდალა-ნაღერდალა 242
 ნაღერდალა 154
 ნაღისტალი 311
 ნაღრძინი 267
 ნაქვერი 191
 ნაქვერიახი 246
 ნაქერი 154
 ნაშარობა 77
 ნაშარობა 258, 267
 ნაშე 254
 ნაშეილობა 77
 ნაშრეტა 217
 ნახატი 235, 242
 ნაკარში ფურცულობა 324
 ნაკიბურთი 292
 ნაკრის ნაღუდარი 275
 ნაკხური 265
 ნამირალი 53
 ნამისობა 77
 ნაწვერალი 191
 ნაწვერალი 78, 98, 126, 154
 ნაწლევი 327
 ნაწლევი გახირება 292
 ნაჭაპნი 306
 ნაჭირმაგარი 314
 ნაჭირმაგევი 314
 ნაჭლიკა 193
 ნაჭლიკის დამბა 198
 ნახეურობის მოდინობა 263
 ნახორხალი-ნაჭორჭალი 78, 154
 ნახორხალი-ნაჭორჭალი-ნაღერდალა 199
 ნაჭეი 191
 ნაჭევი 191
 ნების წეობა 238, 240
 ნელად 321
 ნელადმოსული 321
 ნემსულია 57

ნევე 301
 ნევე-დედუფალი 291, 299
 ნეფიონი 283, 291, 299
 ნეფის დაქთავმობა 293
 ნეფის დაქთავმობა 279
 ნეფის დაი 299, 300, 303
 ნეფის დედა 299
 ნეფის ფარზედ დასხდობა 293, 301
 ნეფის უარი 301
 ნეშტი 239
 ნიახი 309, 329
 ნიახობა 309, 329
 ნიგზური 191
 ნიერის ზევი 115
 ნიკიქაქიაობა 307, 308
 ნიორწყალი 115
 ნოქა 154, 253
 ნოქე 253
 ნოქლა 100

- ო -

ოდოში 58
 ოდოქერი, ოდოქერი 154
 ოლე 67
 ონავარი 141
 ონარი 100
 ონიორი, ონიორი 232, 251
 ორახული 238, 248
 ოქროს დიდები 203
 ოქოპინტრე 154
 ოკერი 154

- პ -

პაპა 294
 პაპა-ბერიკანი 212
 პარაოტი 253
 პარკა, ბოკო 154
 პარევი 293
 პეწევი-კილა-პეწევი-კეპული 322
 პირხითი-პირხითი 235, 238, 240
 პირიშე 258, 274

პირის დაყოფა 335
 პირის მოხუთვა 263
 პირმადალი 310
 პირმოხუთვილი 263, 266
 პირმსუბუქი 312
 პირმურგვალაი 310
 პირტეჭი 59, 232, 233, 250
 პირტყეითი 263, 266
 პირტუში 221
 პირში განრა 279, 335
 პირში მოთქომი 293, 336
 პირში მდგომელა 293, 336
 პირცეცხლის ხატი 205
 პირწალმა 154
 პირწმიდა 309
 პიტნის ნახარში 273
 პლახი 58
 პლახიჩნაკსევი 191
 პოენილაობა 215
 პოენილას დატერა 215
 პოწოლიკება, წამოპოწოლიკება 324
 პოწოლკავი 100
 პრუნწა 279, 310
 პრუნწიაქსელიან კეკურაზი 279

- ქ -

ქამი 98, 154, 256
 ქამის დაცემა 246
 ქამკარი 318
 ქამკარარუელი 154, 318
 ქამუქამი 246
 ქამურუვი 315
 ქიამობა 278
 ქინელი წეიმა 240
 ქინელვა 240
 ქიერიბანდი 238, 246
 ჟოლოს ფეკი 272
 ჯლიანტელი 337
 ჟრინვა 251
 ჟღირტლვა 293, 307
 ჟღმურტლვა 238, 240

ქლრინვა 154

- რ -

რაკუნი-რახუნი 42, 198
 რეულა 50, 126, 154, 155, 189
 რეტიანი 279, 316
 რვალი 155
 რახმა 155
 რახმევა 314
 რიალი 155
 რიგი 223
 რიკი 67
 რიოში 198
 რიჭრიჭი 100
 როტვა 293, 335
 როტოტო 257
 როშვა 155
 რუშიახი 311
 რუხრუხი 261, 264
 რქადოჯა 100
 რქაჯანგიანი 155
 რღენა 239
 რძეურბოსხვით პირი 309

- ს -

საბანდი 69
 საგოვაგი 100, 304
 საგორავიანი ადგილი 245
 საგუგუსტიაო 308
 საგუგულო თოელი 249
 სადა 156
 სადარო 156
 სადიღებულო 207
 სადიღობანი 238
 საერთო ხატი 203
 სახარე 156
 სახარო 156
 სახოვე 241
 სათაენო 298
 სათაო 156
 სათარი 157

- სათაურა 115, 116
 სათაური|სათაურა 115, 191
 სათბე 198
 სათქმო ხატი 203
 სათქმო ხატის საბრძანისი 203
 სათითე 116
 სათირები 157
 საიჭნო 157
 საკეკი 58, 259
 საკეკის ქარი 58, 265, 259
 საკედელი 280, 301
 საკედევარი 157
 საკედლის საჭხარი 293
 საკედლის ჩამოგდევჯა 224
 საკოდე 286, 293, 302
 საკოდის გამოტანა 286, 293, 302
 საკოდის დადგმა 286, 293, 302
 საკომი 157
 საკრეფი 157
 საკუდარი 157
 საკუტუღე 145
 საღაბანობა 278
 საღეკო 157
 საღეღე 205
 სამაღდე 67
 სამაღდევი 245
 სამაღლობი 198
 სამაღლუგაო 308
 სამანი 330
 სამართი 78, 98
 სამარჯუკლო 293
 სამაქენი|სამაქენი სამაქენე ხე 166, 194
 სამაყრო 303
 სამაყრო ქათამი 293, 302
 სამბილო 298
 სამბილობი|სამბილობელი|სამბო 126, 262, 266
 სამბური 158
 სამდალო 225, 303
 სამეკედლო გოგამეკედლის გოგამი
 შასაგორებ გოგამი 210
 სამზხარი 243
 სამზხელე 293, 311, 312
 სამზხელი 270
 სამზხელი|სადაბაჯული 263
 სამკადრეო 207
 სამკლავე
 სამოკლო 253
 სამსტკაღაღის კერა 293
 სამსხვერპლო 221
 სამუხელე 303
 სამუკლე 158
 სამყოფი 158
 სამშიმარი 158, 116
 სამწუნობრო 225, 295, 296, 304
 სამწეაღობედლო 207
 სამხვეწრო 207
 სამხრე 67
 სამჭრეულა 98, 158
 სანა 279
 სანადედლო 141
 სანათა 158
 სანატეხრე 58, 261, 263
 სანაყრე 158
 სანაწეო 96, 280, 296, 300, 301, 302,
 სანაწეო საქმე 293
 სანახორხდე|სანაკორკლე|საღერ-
 დელი 198, 199
 სანეფე 293
 სანიაზო 329
 სანსაღად გაზრდილი 310
 სონავარო 141
 საპაღნე 189
 საპირობე 78, 116
 საპირობის მოჭრა 78, 116
 საპურე 158, 116
 სარგო 328
 სარეკელა 158, 194
 სარეკელას ხმაღი 194, 199
 სარეკი 159
 სარი 158, 191, 116

- ხარიდალი 153
 ხარიდალი 245, 254
 ხარიდი 263
 ხაროტული 293
 ხარუე 194
 ხარხო-ხაყოლი 293
 ხარძეული 159
 ხარჯალი 159
 ხასაძაგლე 298
 ხასანატოდ გახდილი 328
 ხასაციონო 325
 ხასეჩი 159
 ხასეილე ცხრილი 161
 ხასკეიარა 159
 ხასოფლო ხატი 203
 ხასრაველები 215, 216
 ხასულთაკრეფო დოხანი 216
 ხასულიფერი 320
 ხასწორსარეჭიანი 159, 238, 248
 ხასხი პური 308
 ხაცირელი 159
 ხაუბრის გახაურავება[ხაუბრის გაფთავება 279, 336
 ხაუბრის გახურავება 293
 ხაუბრის გაფთავება 293
 ხაუკშიახოდ შადგომა 297
 ხაფარხნი 238
 ხაფერი 297
 ხაფერკ 189
 ხაფრინაო 308
 ხაფრის კალი 95, 142
 ხაფუარ-კარაქი 263, 267
 ხაფუერის თავი 96, 152
 ხაფქავთ დაკეთება 199
 ხაფქავთ საფუნგლა 199
 ხაფქვის ნაკეთები 199
 ხაქაროენე 241
 ხაქელის ქნევა 309
 ხაქერე ცხრილი 161
 ხაქერიეო 159, 225, 296
 ხაქში-ხაფონ-დაღეული[ხაფახანი 279
 ხაქინი 159
 ხაქინლის ხადი 254
 ხაქცევი 159
 ხაღარე 199
 ხაღერე 195
 ხაღვარის თავი 199
 ხაღვარეთ ხეები 199
 ხაღილე 283, 293, 303
 ხაღილეს გატაცება 293
 ხაღმრობა 221
 ხაღონისი 319, 320
 ხაღორე 98
 ხაქარი 160
 ხავეერე გუთანი 48, 49
 ხავეინი 206
 ხაყოლი 100
 ხაქუი 245
 ხაშეგარი 160
 ხაქცევი 254
 ხაქალფეკქო ხადი 252
 ხაქალფეკქო 252
 ხაქიქველი 67
 ხაქონბლად წახველა 293, 297
 ხაქოდ(ე)ო 311
 ხაქოხარი 160
 ხაქილე 160, 117
 ხაწადმართო 280, 302
 ხაწისქვილი 98
 ხაწმინდარი 160, 161, 199
 ხაწმინდები 198, 200
 ხაწოგარი 161
 ხაწურა 161
 ხაწკად გულისი 319
 ხაწვეტი 173
 ხაწვეტები 161
 ხახარო 329
 ხახური 223
 ხახელის შადება 224
 ხახვინტლენი 307
 ხახინრიანი 58, 259, 270, 281, 312
 ხახლის ანგელოზი 207

- სახლის ნიშანი 293, 297
 სახლის სანახავო 298
 სახლის პარტი 224, 293, 297
 სახსენებელი 291, 117
 საჯარუ 205
 საჯარო 318
 საჯერო 162
 საჯოხე 162
 საკადი 263, 268
 საკარბაქე 205
 საკარუქსახარე 162
 საკარუ შუშა 191
 საკდური 162
 საკვლდაპირი 253
 საკვლდაპირისხელდაპირას ყოფ-
 ნა 238
 საჭეკვლები 318
 საჭენელა 249
 საჭსარი 162
 სენცეცხლი 227
 სერა 162
 სერი 162
 სერობა 221
 სეროსტანაი 310
 სეუ 77, 163
 სეუ, სვია 163
 სვილისფერაი 307, 310, 313, 117
 სვინტრი 272, 274
 სვირსვილა 263, 268
 სვის გატანა 77
 სოფელი 248
 სოგრიგულა 331
 სოგრიგულას მოხელა 331
 სოზმრის დაცვა 225
 სომთელე 263
 სიმურგულე 308
 სიმშულეარე 326
 სინა 163
 სიპის კალიო 72, 95
 სისხა 58, 259
 სისხლიანა ბაღიახა 263, 274
 სიტყვადაკარგული 312
 სიფროხე 320
 სიქეხაგე 328
 სიყმის მოღლაქმოღალეა 314
 სიყმიშვილი 296
 სიყროლე 325
 სინხინტე 163
 სიცელიანი 325
 სიცელის ქადის გასკდომა 293
 სიცოცხლუგაარმებული 318
 სიწუნტექსიწუნტე 316
 სიხიმსე 163
 სკამ-კერა 294
 სკიაობა 324
 სოფელა 324
 სრავალი 58
 სრევა 303
 სრევალი 58
 სრელი, სრელები 163
 სრეული 303
 სულაუხსნელი კვდარი 218
 სულგასუნთქული 320
 სულგაწვეპტილი 320
 სულთაკრეუა 215, 216
 სულთა ქცევა 263
 სულთ ყრა 263
 სულთშაკრეუის დლე 218
 სულის ახსნა 218
 სულის მკითხავი 224
 სულის სახელი 224, 305
 სულის სახსარი 223
 სულის საჭსარი 163
 სულის ქცევის დაკებვა 263
 სულისდება 263
 სულნის გუბვა 263
 სულტყავი 320
 სუნგალის განაბვა 320
 სუნგალის გაწვეპტა 320
 სუნთვა 263
 სურდო 227
 სურვილი 329

სურვილი 163
სხვაგვარა 328
სხვაენური, სხვაენური 255
სხვისაშვილი 163
სჭრაახვა 337

- ტ -

ტაბლა 163
ტაგანი 159
ტალო 163
ტალ-კეხი 313
ტარტლები, ტარტლიანი 164
ტატანი 232, 238
ტატლაშა|ბოდოშაეი|ბოდოშადი 279, 338
ტაშკუილა 315
ტაშტი 126, 263, 266
ტაშფანდურა 126, 164, 315
ტერფა 266
ტეტენი 279, 316
ტვირთი 191
ტიელად 229
ტილ-ბუგრიანი 338
ტიროდენ 43
ტიტველი 337
ტიტუილა 263
ტკიფი 236
ტლიზი 241
ტლიკინი 117, 256, 321
ტლოპი 238, 251
ტლოშვა 329
ტმუკა 293
ტოლოშანა 164
ტოლუმბაშები 326
ტორი 164, 331
ტორის ცემა 165
ტორლიალი 164
ტორღალი 278, 330
ტოტნაჩია 325
ტოტი 164
ტრეხა 330

ტრუკი 164
ტრუკის კაღი 142
ტრუტა 3224
ტუმი 191
ტუნტური 164, 324
ტუპლირი 164
ტურტლიანი 278, 338
ტუსხა 117, 164, 250
ტუსხა|შეტუსხა|წატუსხა 117
ტუსხა, შორუსხა 164
ტურა 164
ტუსტის ძირი 274
ტუგარმეცხვა 164
ტურეცა 330
ტურუშვა 165

- უ -

უახრო 316
უბაშარი 315
უბირი 316
უბოწიწეკა 324
უბაგის 165
უბარი 243
უბხოთა 253
უგონთური|უგონთუბელი|უგონთ-
მყოფი|ტეტენი|ტეტლიანი 279, 316
უდავლათი 278
უდუმბალი|ქემბრომელა 100, 279, 314
უნხო მსღვეარი 249
უნჩითუქინი|უნჩინი (დუნჩინი) 315
უსად-კაკტო 297, 309
უსხეკარი 259, 263, 271
უნჩი 289
უკანაფშაველთა თქმი 204
უკაც-უსწორფრო 297
უკეთებელი 293
უკეთებს 165
უკელი 165
უკილო 312
უკლო-უბედო 230
ულაქი 189

- უღელქუჩები 309
 უმხნელიუმხეხელი 232
 უმხნელი წყალი 217
 უმხრახობის დღე 217
 უმკრობიუმკრუბი 296
 უხანდაღრო 297
 უხაერო 328
 უხაწილო 312
 უხირკარი 293, 316, 335
 უხუამური 246
 უხუერი 165, 232
 ურბეთი 165, 298
 ურვადი 165, 298
 ურვილი 318
 ურთად ხხველუკა 218
 ურთად ხხველუტა 218
 ურთოდ ყოფნა 258
 ურთახა 217
 ურწყის ორშაბათი 215
 ურუკი 165, 314
 უსამყრო 314
 უსაჯი 314
 უსაჯური 293
 უსერდადი 165, 314
 უსელჯანი 278, 318
 უსურგ-მდიომელი 329
 უსურმატი 165
 უტაბა 316
 უტი 314
 უუბარი 314
 უუფერი 314
 უუფლის დამწოხი 207
 უუქნელი 165ა 314
 უუქმრებლის დაკარგვა 263
 უუბის მოთქომი 314
 უუმად გავლა 317
 უუური 282
 უუურის გარეხა 309
 უუმი უუა 208
 უუქნარი 246
 უუტარი 165, 258, 269
 უუტარიუმტარი 165, 258, 269, 312
 უუქმრებელი 271
 უუცხადი 293
 უუცემს 165
 უუკოდარი, ბებტერი 278, 297, 293, 316
 უუკოდუო, უუკოდუი 165
 უუქ 165
 უუიდაურთა თუმი 204
 უუქქური 166
 უუწირავს 166
 უუწილო ყაურმის ჭამა 278, 328
 უუტირველ-უუტივარი 263
 უუხერხი 279
 უუხველრი 245
 უუქელთური 293
 უუქდება 166
- ფ -
- ფათი-ფეთი 325
 ფანხო 100
 ფარდის გარეხა 77
 ფარტეხა 117, 236
 ფარტეხა 248
 ფარსხეა 67
 ფარტეხი 97, 98, 127, 166
 ფაფახაგა 274
 ფაფიო მურკლი 311
 ფაფხი, ფხანწალი 238, 245
 ფაშატი 189
 ფახახი 306
 ფახახიანი 311
 ფახელახი 280
 ფაჭყვაჭი 321
 ფეთა 329
 ფეთხუმი 338
 ფურდელა 166
 ფურდელა ხინკელი 166
 ფურება 118, 283, 292
 ფურისცვალიფურისცვალობა 222
 ფუკად 166
 ფუკთაჭირება 166

- ფეჭითგაუქვადი 304
 ფეჭისცემა 165
 ფეჭვადმამაველი 119
 ფოე 166
 ფირაობა 308
 ფირქლი, გაფირქლება 166, 193
 ფიტი 167
 ფიტის მიკერა 167
 ფიც-ვერცხლის ჭამა 207
 ფიც-ვერცხლნაჭამი 207
 ფიხონი 325
 ფიხონის გაბმა 325
 ფლაჭვი 167
 ფოშტა, ფოშტა ფიცარი 167
 ფოხლუწუა 176
 ფრაშუნი 167
 ფრინაობა 307
 ფუდული 167
 ფუნდრუკობა, ფუნდრუკაობა 308
 ფუნჯალი 167
 ფურ-ჭბუები 167
 ფურტკულაობა 167, 267
 ფშანტელა 193
 ფშაორის წმინდა გიორგის ხატი 204, 205
 ფშაჭვეი 254
 ფშლეკა 167
 ფშოფშება 238
 ფხად კარგად მდგარი 322
 ფხალა 161
 ფხანწალი 127, 238
 ფხაჭვა 267
 ფხერიადი 241
 ფხოჭიადი 257
 ფხრე 167
- ქ -
- ქათამყიუელი 209, 232
 ქალაქით 99
 ქალაქობანა 307
 ქალბნელი, ქალკუპრი 279, 294, 310
 ქალი, ქალა, ქალაი 294
 ქალისა და კაცის დანახება 227
 ქალის კაქვირება 228
 ქალის და კაცის ხეყწნა 227
 ქალის დალოცვა 228
 ქალის დაფიცება 228
 ქალის მაყრუბის ქორწილი 293, 302
 ქალის მექატროხე
 ქალის მოფერება 227
 ქალის მუღარა 228
 ქალისხირა 310
 ქალის ძმა 73, 287, 293, 299, 300
 ქალკუპრი 228
 ქალობა 294
 ქალობილი 167
 ქალშავა 228
 ქანაობა 55, 56, 307
 ქანახიხიქენხახი 244
 ქარაფი 58, 233, 241
 ქარი 227
 ქარის ამოღება 241, 256, 323
 ქარხალაობა 337
 ქარხლევა 249
 ქასური 167
 ქეხა 280, 298, 327
 ქერიჭამობა 307
 ქერქი 302
 ქერცლი 306
 ქეხარშია 327
 ქეხარშიაი 279, 293
 ქეშმირომელა 279, 314
 ქეუნა 241
 ქეუნაური 241
 ქეცა 238
 ქეცრული 256
 ქვის კალი 201
 ქინთლუშა 258, 266
 ქინო-ვაკის ჯვარი 205
 ქირხლევა 240
 ქისტაურთა თემი 204
 ქისტურ ბაღახი 274

- ქმარეუდინი|ქმარეუდინი 295
 ქმარეოფა 295
 ქობი 167
 ქობულთი 168
 ქოთი 334
 ქოთობა|ქოთათი|ქოთაქი 279, 334
 ქოლა 100, 101, 191
 ქოდეციდი 318
 ქორაკი 74, 125
 ქოშიმანი 319
 ქოხი 168
 ქრისტენი 212
 ქრიჯა|ქრიჯაი 58, 193
 ქუდმაურობა 307
 ქუდოსანი 294
 ქუფოფათი, ქუფოფეთი 282, 294
 ქურდი 308
 ქური 306
 ქურულა 325
 ქურულანი 325
 ქურულაობა 278, 293
 ქურცინაის ტყაუი 271
 ქუნაღა|ქუნაღა 115, 116
 ქუნი 168
 ქუნობა|ქურულაობა 278, 325
- ღ -
- ღაბახი 224
 ღადუ-ღუდეჩი 246
 ღადით გაზრდილი|გადილი 293, 306
 ღანტიელობა 200
 ღანცა|ღანცაღა|ღაღა 259, 265, 310
 ღარადეღანი 307
 ღარბურა 200
 ღარის კოდი 194, 200
 ღარის ნადგმა 200
 ღარის წისქვილი 49, 200
 ღაცა|ღაცაღა 59
 ღაჭუნი 312
 ღაჯია 308
 ღელეუობა 220
- ღუჯუჯი 311
 ღუქლის ხევა 293
 ღუკურა 69, 70, 98, 169
 ღუთისმშობლის ნიში 204
 ღუთისმშობლის ხატი 204, 205
 ღუთის პირის შკაწრავი 279, 293, 326
 ღუთის შვიდეტი 202
 ღვია ბაღლახი 274
 ღვლიაკები
 ღივალ დაღუვა 136
 ღივლბეკური-ღივლბეური 118
 ღივლეტი 118
 ღიფო 118, 169
 ღიფოკვანძები 118
 ღიფო-კიფო 118
 ღირება 127, 169
 ღლუტა 169
 ღმუთუნი 321
 ღოდო-ნოშოწონდო 279, 293
 ღონიარი საწისქვილო 197
 ღონილი 169
 ღონწიაღობა|ღონიღაღობა 279, 293
 ღორეულა 70, 169
 ღორღიანი 253
 ღოჯები 197
 ღოჯი 118, 200
 ღრუვი 170
 ღუელი 170
 ღუელით შკა 170
 ღურღუმელი 252
 ღურღური 252
- ყ -
- ყავარი 127
 ყაველი 282
 ყათღაღი (ყათღაღი) 244
 ყაიათი|ყაიმათი|ყიმიათი|ყინიათი|
 ყინიათობა 233, 238, 250
 ყამირის ბუღულღაწის ყოილი|
 წაის ყვაილი 272
 ყანდი 59

მაკატორქაპეადო 59
 მაურმის ჭამა 278
 მაჟა, ამოყავა 170, 256, 323
 მაქარი, ყავარის გაკეთება 263, 266
 მეგარი 48, 49
 მეგარი გუთანა 48
 მეღვალაგდებული 170
 მეღვა 256, 323
 მეღთაჟქვე 253, 256
 მეღი (ყელის ამოხვლა) 170, 200, 246, 255
 მეღის მიხიდნა 325
 მეღუტნება, მეღუტნაობა 323
 მეღტრული 170
 მეღტუნი ზვერვა 250
 მეღლის შაბათი 212, 214, 215
 მეღლაჟე 326
 მეიტყვიტი 335
 ეათიქიამათიქიმათიქინიათიქინიათობაქირტუქი 59
 ეიელაობს 77, 200
 ეიელი 59
 ეინულის დოდუა 237
 ეინი 309, 313
 ეისმათი 278, 309, 329
 ეისმათიანი 329
 ეისტი 332
 ეისტად მოდება 332, 333
 ეიყვი 265
 ეოეთ ამაღლება 319
 ეოილის გაკენკილი 269
 ეოილის მოჭერეთილი 263, 269, 286
 ეორე 171
 ეოტი 171, 254
 ეოუიჭალა 306
 ერანტიქრანტი 127, 171, 261, 262, 271, 312
 ეროლი 325
 ეროლობა 171
 ერუალა 269
 ერუვი 269
 ეუღება 333

ეუღი 333
 ეუღრი 243
 ეუვილი 59
 ეუვილი 59, 233
 ეურჭი 171, 191
 ეური: იხ. მარჯვენა ეურის ქვილი;
 მარცხენა ეურის ქვილი 226
 ეურის გაწკეუება 226, 337
 ეურის გდებაწკედლის დადება 279, 317
 ეურის ეივილი 269
 ეურეერი 279

- შ -

შაბაშობა 293, 303
 შაბოწიწკება 171
 შაბურკული 131, 249
 შავად შამწკარი 307
 შავგერემალაიქიახანგულა 279, 307
 შავი მიწის წამოფარნიორტებული 229
 შავი უამი 154
 შავ შაბათი 218
 შაკიკი 227, 275
 შადარი 267, 274
 შადრის ძირი 267, 274
 შადშეის ფეჭი 272
 შამანი 171
 შამბა 171
 შამდგარი 171
 შამომცხვერებული 324
 შამოწინწკელაგებაქდაქელიშხვაქდა-
 ლაქათობაქდაქელაქელაქმორიგებაქდაქელა-
 ქება 279
 შემოხვეწილი 118
 შამჭდარი 171
 შანაქრეა 238
 შაპატიეება 172
 შართუა 172
 შარიგდენ 43
 შასაყარი 172
 შასერინტვა 263
 შასმა 172

- შასხული 172
 შახხლეტა 172
 შატახება 172
 შატაქება 172
 შატქილ წყალი 238, 251
 შაყრა 172
 შახხლეტა 172
 შადღებული მამული 191
 შაწყენა 172
 შაკდენა 172
 შეგმანვა 304
 შეკმაკება 255
 შეღხევა 172
 შენაკროდი 238
 შერთვა 109
 შესანახი 279
 შესასვრენტი 263
 შესაწიერი 300
 შეუხაეთავი 317
 შეფერება 118
 შეშა 191
 შეიდი 223
 შეიღბოლო 296
 შეიღ-ბოლო ამოწვეტილი 229
 შეიღდისრობა 307
 შეიღი 172
 შეიღიშეიღი 296
 შერინვა 257, 321
 შთამომავლობა 293
 შიბი 172, 298
 შიგტიდილა 307
 შინში 278, 295
 შიოობა 213
 შიშეა 331
 შიშიბელა 318, 320
 შიშლიტი 173
 შიშკ-შიშკიშლოკინი 279, 305
 შშინვა 263
 შოლტი 98, 173
 შრეტა 173
 შუაგულ წისკილი 201
 შუაღამის სისკარი 248
 შუბისტარი 97, 247
 შუბლკოპიანი 317
 შუკუმი 157
 შუში 173
 შქენა 256, 264, 321
 შქრინვა 256, 263, 321
 შქუნვა 257, 258, 264
 შხაპანი 98, 173
 შხივილი 252
 შხლამუჩი 328
- ჩ -
- ჩაბარკანა, ჩაბარკანაი 311
 ჩაბუღული, ჩაფუფქული 263, 267
 ჩათქა 272
 ჩაის ყოილიჩაის ყვაილი 272
 ჩატკლაკება 53
 ჩაღახქილატქაჩაღახე 279, 304, 305
 ჩამამრჩალი მოხუცი 312
 ჩამოგლეკვა 255
 ჩამოიღუნ 43
 ჩამოფარხოტებული 229
 ჩამოურა 255, 118
 ჩამოფხოტვილი 173
 ჩამოღვარწყლული 127, 245
 ჩამოურა 255, 118
 ჩამოწვტრილი 278
 ჩამოცმულითაემუცკელჩამოცმული
 ჩამოჯღომა 118, 173, 252
 ჩამრწვალი 263, 271
 ჩამრწობა 263
 ჩამუკვლისკევრება 306
 ჩამხალვა 263
 ჩამხალული 263, 267
 ჩანგალი 173, 118
 ჩარეკანი 248
 ჩარჩეულიტაღვალტყაულიტახმეხი-
 ლიწონჩხატი 279, 310
 ჩატიტება 229
 ჩაყარება 173, 256, 323

- ნაფეხები-ნაფეხები-ნახევბა 173, 279, 324
 ნაფიშვი 201
 ნაფოდება 138
 ნაფუხია 263
 ნაფუხიებულნი-ნაფუხიებული 263, 270
 ნაქცევა 174
 ნაღანდრი 266
 ნაღანდრის ბაღახი 266, 274
 ნაყოლებით მოწამლული 263, 271
 ნახანაგი 270, 318
 ნახუტია 256
 ნაკვივლებია 238
 ნაწკინტოდებული 238, 239
 ნატიკმახურება 174
 ნახერეშილი 100
 ნახუნა 263, 270, 321
 ნაკუნეშილი 293
 ნაკუნეშილ კაცი 279
 ნაკურვილა 174
 ნემ ქალი 278, 294
 ნერნეტი 316
 ნეინწვირდაკიდებული 317
 ნილა 217
 ნილიკა 308
 ნილიკაობა 307, 308
 ნინი 246
 ნინწხვარი 100
 ნირადღანი 113, 114, 290, 299, 302
 ნირდილი 239
 ნირეხი 191
 ნირნეთუქმე 213
 ნირის ნაწულა 263, 265
 ნიტყაფაობა 213
 ნიტყოილა 269
 ნინმაგი 174
 ნიხი 118
 ნიხრიხი 59
 ნიუი 316
 ნონდო 279, 293, 338
 ნორნოტი 318
 ნოყეა-დანოყეა 261
 ნოჭა, ნოხა 42
 ნოლაქი 173
 ნოუხი 271, 262, 312
 ნუბნუბი-ნუფნუფ-ნურეური 279, 334
 ნურგნა, ნურგნა 174
 ნუნეინი-მუკვლი არ მოყრა 279
 ნქლაფა-ნქლუფი 251
 ნქრო 240
 ნხერი 243
 ნხელეტი 174
 ნხივილი-მკვიფალი-წკრტიალი 279, 335
 ნხინთა 310
 ნხუბის გახდომა 331
- 6 -
- ცაბაურთა 221
 ცაზეთი 238
 ცაღუღლი-ცაღაკანია 293
 ცა-შქარი 238
 ცანდი, ცანდლი 174
 ცანდის მიგდება 174
 ცარგვალი 238
 ცა-ღრუბულ არევა 239
 ცაცხვის ნაი 273
 ცეცხლ-ნაეთი 326
 ცეცხლ-ნაეთის ურა 326
 ცეცხლ-ნაეთისღვთის პირის მკაწ-
 რავი 279
 ცეხვა 174
 ციშქვერა 174
 ციფოფლა 333
 ცისქცევა 232
 ციცაობა 330
 ცლინჭი 263, 270, 321
 ცოდვის კოხვია 293, 320
 ცოდვილი 306
 ცოტმარა 311
 ცულ-თოხის ტარანი 238
 ცუფქაი 238, 248
 ცუფქარა 232, 248
 ცუცუნი 324

ცუხეცხი 278, 333
 ცქლევა 328
 ცხავი 161
 ცხვირგატყრილი 314
 ცხვირმკვლხედაღებული 278, 293, 312
 ცხვირთ მოღვნა 263
 ცხვირჯინა 310
 ცხრაუცხი 294
 ცხრაბარდვა 267, 274, 275
 ცხრილი 161
 ცხრო, ცხროუბაკცხრეუბა 59, 260, 265, 281, 337
 ცხრეუბა 251

- ძ -

ძაღდაძღნარი 319
 ძაღო 282
 ძაღლისენა ზაღახი 267, 275
 ძაღლუნებური 278, 318
 ძაძვი 265
 ძელა 191
 ძერათბა 307
 ძიღფუშაძიღფუშვა 263, 270
 ძირდიდაძირდიდაიშტკივანი 265
 ძირის ძირები 201
 ძირის წიქვილი 196
 ძმარ-არაჯი 274
 ძმისწული 294
 ძიღანის ხაღამ 246
 ძუძუფონა 100

- წ -

წაგდება 175
 წაგელ-წაგელა 293, 325
 წაგიდენ შინა 43
 წამოპოწოლიკება 324
 წამოტვირტება 256
 წამოხორხორება 175
 წამოჭდომა 298
 წარახუნება 175
 წარი 313, 330

წახხმა 256
 წარტუსვა 118
 წაღმართი 301
 წახხვერვა 175
 წაწარაქი 100, 327
 წაწიღლება 303
 წაჭლემა 175
 წელთათბაწელთავება 219, 223
 წელთაგადარჩენა 263
 წელწადი 208
 წელჭარბი 238, 248, 296
 წენგარი 229
 წერა 50, 175, 189
 წერის მოხდა 328
 წელან, წელანის ნელისხანს 246
 წევრდაწამებულწევრ შამამავა-
 ლიწვერ შუმომდინარი 279, 309
 წევრის ხაღოცავები 205
 წევრის წმინდა გიორგი 205
 წევრჯიყა 309
 წევსაკრავი 119, 238, 248
 წევტაგანა 310
 წვიმრო თოვლი 248
 წიღოვანი 305
 წითელაურთა თემი
 წითელი ჰარასკევი 218
 წითელკაბა 107
 წითელქარი 263
 წიღბედაღლეული 293
 წიღბოლო 293
 წიღ-ბოლო-ამოწვეტილი 229
 წიღბოლოგათაუული 229
 წიღბოლოგადაღლეული 293
 წიღება 175
 წიღობა 175, 293, 301
 წინდის ყელი 248
 წინწანაქარი 275
 წინწელიწინწალიწინწელიწინწ-
 კალი 175, 331
 წინწინდელი 246
 წირი 119, 120, 239

- 3 -

- წიკტილია 49, 178
 წიკტილი 49
 წიკტილის გარემორგებლობა 195
 წიკტილის გულთ გადუნა, წიკტილის გულთ გაცემა 201
 წიკტილის დაჯდობა 201
 წიკტილის მოგლეჯა 201
 წიკტილის ნაპირები 195
 წიკტილის ქვა 95
 წიკტილის ეკლი 159, 198
 წიკტილის ჯერის აღება 201
 წიბა 58, 59, 176, 259
 წიბიანი 176
 წიწამური 119, 120, 236, 239
 წიქნება 337
 წიქა 176
 წიქრება 320
 წიქრული 239, 330
 წიქრული 279, 335
 წილაქა 335
 წილიკვი 310
 წილიწინი 293
 წილიწინის ქორწილი 293, 303
 წიმიდა 195
 წიმიდა პურიწმინდის პური 58
 წიწკურაულთა თემი 204
 წუა 176
 წუნტიწუტი 316
 წუნწა 142
 წუნწი 307
 წუნწიანი 307
 წუნწიანა, წუნწიანი კაციაწარაქი ქვახარშიაი 279, 327
 წუნწიანთხევა 211, 212
 წუნწიანთხევისპირისპირისითი 75, 243
 წუნწილა, წუნწიანწუნწი-კრულა 228
 წუნწის დაწურვა 175
 წუნწის სხმა 196
 წუნწილიანთა ბაღახი 274
 ტაკურა 176
 ტანჭახი 254
 ტანჭარობი 254
 ტარის ბოლო 238
 ტაშნიკი 226
 ტაშიოულთა თემი 204
 ტაჭან-დივდაურხოელი 293
 ტაჭან-ლივი 328
 ტახჭახი 240
 ტეხა 240
 ტიაგლინობა 269
 ტიაკოკონა 217
 ტიდაობა 307
 ტიუტაუა 311
 ტიუტაუი 311
 ტინჭარი 272, 274
 ტინჭარ-წუნგარი 229
 ტირად გახდილი 305
 ტირის წყენა 223
 ტირხლი 237
 ტირა 176, 248
 ტიუხი 233, 243
 ტიჭა 176, 311
 ტიჭინი 335
 ტიჭმახი 238, 250
 ტიჭმაჭევა 311
 ტკეა 240
 ტკმევა 312
 ტლიკაზე შამდგარიქუხად კარგად მდგარი 322
 ტლიკი 322
 ტორიკაქორციკაქორციკანაიქენა-კაჭალა 279, 335
 ტორდი 68
 ტოჭეი 68
 ტრიანტული 176
 ტრო 157
 ტროლევა 305
 ტურულა 49, 193
 ტუტუნისდატუტუნებადატუტუნება

279, 328
 ტყანტი 254
 ტყეყენა 327
 ტყვიელი 279, 335
 ტყობი 241
 ტყორ-ღორღიანი 253

- ბ -

ბადურა 42, 148
 ბაგის მოკრეფა 263, 266
 ბათა 282
 ბაბუერი (ხეობარი) 270, 312
 ბაღაპუნა, ფოხლეუწუა 176
 ბაღარჯობა 219, 223
 ბაბაზღიქამაღიქამანდი 51, 259, 264
 ბამუხი 293
 ბანება 176
 ბანიერი კალი 49
 ბანის დაღევა 136
 ბაოიანი 298
 ბარო 68
 ბარჯი 223
 ბატების საბრძანისები 202
 ბატის მამული 207
 ბატის შეკვლეუ 211
 ბატის შეკვი 205
 ბატის შეკვიანი 224
 ბატის საგანძურის სამაღაფი 205
 ბატის წვერი 206
 ბატის ხე 206
 ბატობა-დღეობები 202
 ბატში გაყენა 207
 ბაწირი 100, 191
 ბებეშტარია 316
 ბეღების გახაკრავი 305
 ბეღი 42
 ბეჭადი 319
 ბვარდი 59, 233
 ბვიელი 176, 241
 ბიბადკუდიანი 293, 314
 ბიბლი ბვანჯარა 176

ბიდის ბოტიტანეები 252
 ბიდის ყური 252
 ბიღება 176
 ბინკლის ქერტი 302
 ბირება 177
 ბირხიელაობა 177, 271
 ბირხელა 264
 ბირხელი 271
 ბირხიელაება 263
 ბიშიშაობით ნაზიდნი 303
 ბიჭი 177
 ბმა-ჭევა 240
 ბნითქვით ტირილი 223
 ბნის გამტეხი 249
 ბნის დაღევა 136
 ბობურგა 177
 ბობზარი 337
 ბომო 44
 ბორდი 59, 233
 ბორხოშა 240
 ბონხოტა 271, 274
 ბონხოტას დანეჭქვა 271
 ბრაწუკობა 321
 ბრინკული 308
 ბრუტუნი 246
 ბრუწვა|ტრუწვა|დაბრუწვა 327
 ბრუწუნი 246
 ბუზარა 259, 268
 ბუთულა 42, 148
 ბუხულა 177

- ჯ -

ჯავლი 191
 ჯანდოურა 50, 189
 ჯარ-ორუმთ ნაფრენი|ორუმთ ნაფრენი 238, 248
 ჯარის გოგა 209
 ჯარისძირა 266, 273
 ჯასრვა 238
 ჯასრი 238, 252
 ჯასჯასი 263

- კანი-ჩინია 293, 337
 კაწირები 52
 კვეისბერი|ხვეისბერი 206
 კელ-ბიჭაი 327
 კელგამაზავალი 105, 285, 313
 კელგამყოლი 100
 კელგულგაშდილი|სხვათა ბარა-
 ქელაზე მოარული 279, 328
 კელთაპირი|კელდაპირი|საკელ-
 დაპირი 253
 კელ(თ)უძრავი უძმე 208
 კელი 42, 119, 177
 კელისახოცი 177
 კელის დადება 293
 კელის დაწობა 317
 კელის მოყრა 293
 კელსაქვლისა|ქვანსულთა 307, 279
 კელმწიფე 308
 კელნაქარი 191
 კელშუქვეი 329
 კელჩარი 313
 კეიმური 59, 98, 177
 კერამფი 308
 კერანცი 242
 კირკალი 323
 კირკვალა 323
 კლა 177
 კლენა 177
 კმასახელგატეხილი 278, 293, 304
 კმასახელიანი 304
 კმითნატირადები 223
 კორცის შაბათი 212
 კორცწვენი 223
 კორჭი 246
 კრუნვაქლა|კრუნვა 327
 კრუნუკა 122
 კსენი 79, 80, 81
 კუთული 42, 50, 51 148
 კუნაღა 115
 - ჯ -
 ჯაფრი 177
 ჯაღლაფი, ჯაღლაფნი, ჯაღლაფობა 178,
 279, 280, 283, 293, 294
 ჯანდი 119, 236
 ჯანჯლი 178
 ჯარხედ დასმა 300
 ჯარხედ დასხდომს 301
 ჯარის დედა 211
 ჯადვლი 293
 ჯერის დაჭერა 265
 ჯვართ ენა 208
 ჯვარობა 208
 ჯვრის დაჭერა 263
 ჯიული 309
 ჯიმჯიმი 293, 335
 ჯინჯობა|ჭი 178, 310
 ჯიფა 309
 ჯიშგანწმენილი 229
 ჯიჯი 191
 ჯიჯირა 178
 ჯიჯობა|ჭი 53, 147
 ჯღუგნეაქირში გაჩრა 279, 335
 ჯიფარ ბაღახი 53
 ჯუმჯუმი 293, 335
 ჯურუმი, ჯურუმა 178
 ჯღურა|ქულურა|ღურა|ჯი 279, 311
 ჯულურა 270
 ჯულურება 270
 ჯუმჯუმი|ჯუმჯუმი 279, 335
 ჯღანჯლი 191

პირთა საძიებელი

- ა -

მ. აღაქიძე 33, 61, 64, 65, 66
 უ. ასათიანი 185
 გრ. აფშინაშვილი 31

- ბ -

ელ. ბაბუნაშვილი 78
 შ. ბაღი 183
 ე. ბარდაყვლიძე 31
 დ. ბაქრაძე 31
 ბახანა 30, 58, 72, 76, 108, 109, 114, 117, 146,
 237, 252
 გ. ბედოშვილი 30, 31
 ს. ბედუკიძე 31
 ც. ბეზარაშვილი 31
 ვ. ბერიძე 62, 64, 65, 66
 გ. ბოგატოვა 47, 88
 ლ. ბოძაშვილი 30

- გ -

თ. გამყრლიძე 82
 მ. გელთაშვილი 34
 ივ. გიგინეიშვილი 29, 30, 32, 33
 გ. გოგატიშვილი 40, 58, 63, 64, 66, 72,
 124, 140, 141, 148, 152, 171, 173, 175, 237, 301
 თ. გოგოლაური 33
 გ. გოგოლაშვილი 33
 მ. გოგრიტიანი 34

- დ -

ვ. დვრიავინი 47, 88
 ნ. დინიკი 31
 ფ. დორნაიფი 183

- ე -

ე. ვარტბურგი 182, 183
 ვუა-ფშველა 29, 30, 62, 64, 66, 146, 311
 ე. ვირსალაძე 64

- ზ -

- თ -

ო. თედუევი 79
 ვ. თედორაძე 31
 ვ. თოფურია 29, 30, 32

- ი -

ვ. ივანოვი 82
 ივ. იმნაიშვილი 33
 ვრ. იმნაიშვილი 61
 პ. იოსელიანი

- კ -

ლ. კაიშვირი 51, 62, 64, 65, 66, 67, 78, 79, 185
 ვ. კარტოხია 79
 ო. კახაძე 185
 ნ. კეცხოველი 62, 64, 68
 გ. კლიმოვი 79
 მ. კოვალევსკი 31
 ი. კოსტკოვა 49

- ლ -

ა. ლეკიაშვილი 32
 ლ. ლეიხიძე 62

ა. დისტროფია 49	171, 174, 175, 237, 252, 270, 311, 315, 327, 333
ბ. ლომობაძე 34	ნ. რაზიკაშვილი 30
- მ -	მ. რეხვიაშვილი 62
	კ. რომაძე 47, 88
ა. მაკელათია 211	- ს -
ბ. მაკელათია 31	ნ. ხაკაძე 56, 57, 58, 59, 152, 185
ს. მაკელათია 31, 50, 66	თ. ხაღარაძე 185
ფ. მაკელათია 30, 244	ზ. ხარჯველიძე 79
ნ. მარი 62, 79	ვ. ხომშიშვილი 67
ა. მარტიროსოვი 61	დ. ხოსტანი 31
ბ. მაყაშვილი 61, 65	- ტ -
ა. მანაბელი 31	ტ. ტორაძე 34
ღ. მელიქიშვილი 31	- უ -
სტ. მენთეშვილი 62, 63, 64, 66, 74, 141	თ. უფურცაძე 62, 64, 65, 66, 68
მ. მესხიშვილი 65	- ფ -
თ. მიქელაძე 34	ფშაველა - იხ. ქაჯა-ფშაველა
ო. მორაბიშვილი 49	კ. ფურცია 79
- ნ -	- ქ -
შ. ნიქარაძე 62, 65, 66	ივ. ქავთარაძე 29, 30, 33
- თ -	ოთ. ქაჯაია 62, 65, 68, 152
	ქეცელ 61, 65, 66, 72, 237
სულხან-საბა ორბელიანი 61, 65, 78, 95, 143, 147, 155, 163, 254, 259, 329	ი. ქიშიკაშვილი 29, 30, 34, 63, 64, 65, 66, 72, 288
აღ. თნიაური 31	- ლ -
თ. თნიაური 31	ნ. დოდობერიძე 31
- კ -	აღ. დღობერიძე 30, 59, 61, 63, 66, 68, 69, 174
- ძ -	
ს. ჯღერტი 65 66	
- რ -	
თ. რაზიკაშვილი 29, 30, 34, 52, 59, 62, 65, 67, 77, 133, 138, 145, 147, 151, 167, 168, 170,	

- ე -

236, 252, 270

ა. ეფემიძე 57, 62

- შ -

ა. შანიძე 10, 11, 22, 29, 30, 31, 32, 34, 56, 61, 62, 64, 65, 66, 67, 77, 113, 115, 116, 133, 138, 139, 140, 142, 145, 149, 150, 151, 160, 161, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 170, 171, 173, 174, 175, 176, 177, 236, 309, 329

ბ. შარაშიძე 68, 70

შარდ ბაგო - თ. ბაგო

დ. შველიძე 49

- ჩ -

ბ. ჩიქაია 31, 49

არნ. ჩიქობავა 32, 79

მ. ჩიქოვანი 62, 64, 68

დ. ჩუბინაშვილი 61, 62, 65

ნ. ჩუბინაშვილი 61, 65, 95, 163

- ც -

ბ. ცუცუბინი 29, 30, 33

- ძ -

შ. ძიბეგური 29, 30, 33, 62, 64, 65, 67, 68, 152

- წ -

ბ. წერეთელი 66

- ჰ -

აღ. ჰინჭარაძე 29, 30, 33, 34, 51, 66, 67, 68, 69, 74, 185, 237, 244

ა. ჰუბინა 29, 52, 59, 62, 64, 65, 67, 77, 119, 133, 138, 145, 151, 164, 167, 168, 170, 171, 174,

- ბ -

დ. ხიზანიშვილი 31

ბ. ხიზანიშვილი 31

გ. ხორნაული 52, 76, 140

თ. ხორნაული 31, 34

პ. ხუბუტია 59, 62, 64, 66, 68

- ჯ -

თ. ჯაფარიშვილი 71

ბ. ჯაფარიძე 31, 50

მ. ჯანაშვილი 62, 66, 74

პ. ჯაფარიძე 62, 65

ბ. ჯორბენაძე 33, 41

დ. ჯღამია 34

- კ -

რ. კაკაბაძე 182, 183

I ნაწილი

ფშაური ღმებისკის რეპორეულ-სემანტიკური
კლასიფიკაცია

I თავი – ნაშრომის ზოგადი დახასიათება და მისი სტრუქტურა	5
II თავი – ფშაური ღმებისკის რეპორეულ-სემანტიკური კლასიფიკაციის პრობლემა	20
§1. პრობლემის აქტუალურობა.	20
§2. გამოკვლევის მიზანი და ამოცანები, კვლევის ობიექტი.	22
§3. კვლევის ძირითადი შედეგები და მეცნიერული სიახლენი.	24
§4. ნაშრომის თეორიული და პრაქტიკული მნიშვნელობა.	27
§5. კვლევის მეთოდები, საანალიზო მასალა და წყაროები, სამეცნიერო ლიტერატურის მიმოხილვა.	28
III თავი – ფშაური დიალექტური გარემო და კილოურ სხვარებათა ღმებისკურ-სემანტიკური მიმართებაანი	35
IV თავი – რეალიათა განმსაზღვრელი თავისებურებაანი და დიალექტურ ღმებისკურ ერთეულთა სემანტიკა	48
V თავი – სხვა დიალექტებთან ფორმითა და შინაარსით იზივიპორივი სიტყვები და გამოთქმები	54
VI თავი – სხვა დიალექტებთან ფორმით იდენტური და მნიშვნელობით განსხვავებული დიალექტური ღმებისკური ერთეულები	61
VII თავი – დიალექტურ ღმებისკურ ერთეულთა სემანტიკური ნაირგვარობა	82
VIII თავი – ღმებისკური დიალექტიზმების სემანტიკურ მოცულობათა განსაზღვრისათვის	86
IX თავი – სემანტიკური დიალექტიზმები, ანუ ღმებისკურ ერთეულთა დამატებითი, კილოური (კუთხური) მნიშვნელობები	99
X თავი – კოლისემანტიკური ღმებისკური ერთეულები სემანტიკური კარატელების გავრცელების განმსაზღვრელი ტერიტორიის (დიალექტური არეალის) დადგენით	120

XI თავი - კოლისმანტური ლექსიკური ერთეულები რეპრონულ დაქოვას დაუძვემდებარებელი, თავისუფლად მონაცვლე სემანტიკური კარაღელებით	128
XII თავი - უშაური ლექსიკის დარბობრივად შეუსავლის მერიშველოგისათვის	179

II ნაწილი
უშაური დარბობრივი ლექსიკა

I თავი - საწმხრეულებო ლექსიკა	202
§1(6). საკულტო რიტუალი და მასთან დაკავშირებული რწმენა-წარმოდგენები	202
§2(7). წელწადი (რწმენა-წარმოდგენები, უქმე დღეები, მარხვანი, მიცვალებულთან დაკავშირებული ჩვეულებანი)	208
§3(8). მაგიური ქმედებანი	225
§4(9). მიმართვები	227
§5(10). წვეულა	228
II თავი - ბუნების მოვლენების აღმნიშვნელი ლექსიკა	231
§1(11). ლექსემათა რეგიონულ-სემანტიკური კლასიფიკაცია	231
§2(12). ბუნების მოვლენები	238
III თავი - დაავადება - ავადმყოფობისა და სამკურნალო მცენარეთა აღმნიშვნელი ლექსიკა	258
§1(13). ლექსემათა რეგიონულ-სემანტიკური კლასიფიკაცია	258
§2(14). დაავადება-ავადმყოფობანი	263
§3(15). სამკურნალო მცენარეები	272
IV თავი - სოციალურ ურთიერთობათა და აღმნიშვნის ხასიათ-თვისებების აღმნიშვნელი ლექსიკა	276
§1(16). ლექსემათა რეგიონულ-სემანტიკური კლასიფიკაცია	276
§2(17). შთამომავლობა, ნათესაობა და ქორწილი	293
§3. ადამიანის გარეგნობა და ხასიათ-თვისებები	309
ПШАВСКАЯ ЛЕКСИКА (Резюме)	348
ინფორმატორები	394
დამოყმებული და გამოყმენებული ლიტერატურა, წყაროები, შემოკლებაანი	399
სიტყვაფორმათა და შესიტყვებათა საძიებელი	420

კომპიუტერული
ურუნველეფა

გონა ზუბიაშვილი

გამომცემლობა შპს "ფოტონი"
თბილისი, თამარაშვილის №6

